

intéztetik 1. a fi aranjat; verrichted werden. 1772: Mely kijárás oculatio és oppinio, hogy általunk és elötu(n)k ... e keppen intéztetett és concludaltatt arról Bona Fide attestalunk [Kük.; JHb LXVII/2. 391].

2. rendeltetik; a fi ordonat; verfügt/ordnet werden. 1662: Azon főkapura^a pedig felvonó kapu intéztetett vala, mint régenten is lett volna [SKr 483. — ^aA váradi vár főkapujára]. 1677: Enyedi Kastélyban a lakos Nemes-ségnek kamora helyek intéztessenek, arra destinált Commissariusok által [AC 255]. 1720: Lakodalmak alkalmatosságára kívántató aprólékos Aszszonyi készülétekre intéztetett in paratis f 100 // és vgjan ekkorra Karmasin csizmákra f 9 // [Gernyeszeg MT; WassLt]. 1781: A Mező = Csányi Belső Haz Helyek intéztettek Nyilakra eszerint^a [Mezőcsán TA; DobLev. III/560a. — ^aKöv. a fels.]. 1830: A jelen lévő kereset ... azon osztálynak ennyi részbe léjendő meg semmisítésére intéztetett [Somb. II].

Szk: kétfelé ~ kétfelé rendeltetik/szakasztatik. 1693: Nehai Ebeni Miklosnak leven írottánya az kő kútnal ... az elebbeni 1674 esztendőbeli osztaskor két felé intéztetett volt [Gyula K; SLt AH 17]. 1735: (A) darabb hely kétfelé intéztetvén ... juta a Torma és Jósika Reszre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.5] * *vkik között egyenlő részekre* ~ vkik között egyforma részekre rendeltetik/szakasztatik. 1728: Puszták valaholott talaltat-(na)k az Atyafiak eo kglmek között intéztess(e)k egyenlő részekre [M.déllő TA; IB V. 225/14].

3. rendeztetik; a fi rinduit; geordnet werden. 1662: úgy intéztetett vala, hogy a városnak^a ez a felső és dél felől való része is a Körössel körös-környül foglaltathatik vala [SKr 484. — ^aVáradnak]. 1866: hol a gen. visitatio keresztül megy illő elfogadás intéztessék [M.gyermónostor K; RHÁk 16].

4. becslütetik; a fi estimat/evaluat; geschätzt werden. 1774: mivel az eo Nga Nyillya Ritkás, és pusztasságaira nézve Nagyobnak intéztetett adatik az Dojcsor Nevű Kerek erdőcske. [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb]. 1775/1802: úgy intéztetett, hogy ... ad Summum havan Sertés meg hizhatik^a [BSz; JHb LXVII/3. 91. — ^aEgy bizonyos búkkerdő makkján]. 1811: a szárhegyi hivosok között eszenának Bük-Hovas legjobbnak s nagyobbnak intéztetik [Szárhegy CS; RSzF 184].

5. kb. terveztetik, tervbe vétetik; a fi plánuitt; geplaut werden. 1740: Minthogy most több Militia rendeltetett ide Quartélj(b)a, mint elsőb(en) intéztetett volt az Szebenb(en) végb(e) vitt Dislocatio(na)k még kellett változnia [Hesdát H; Ks 83 Zejk István lev.].

◇ **Szk: vmire** ~ (vmilyen hivatali ténykedés) vmire irányul; (despre o activitate oficială) a se îndrepta spre; (irgendeine amtliche Tätigkeiten) auf etwas gerichtet sein. 1830: exequutorok (!) dolgába, főképpen midőn azok adosságok felvételére intéztetnek ... kárt okozó rendeltenségek csuszhattak bé [Kv; Borb. II].

intéztvény rendelkezés; dispositie; Verfügung. 1847: Varga Kata ellen a felséges királyi főkörmányszéknek ... szám alatti kegyelmes intéztvénye eredményeül a törvényes esketéseket véghezvitettvén ... e tárgyban ... kegyelmes intéztvények eredményeül véleményemet és tudósításomat a következendőkbe tészem meg | ezen tanúk vallomása bizonyos és határozott tudást foglal magában, mindazonáltal ezen tárgy a ... kegyelmes in-

téztvények által sürgettetvén, a hitelesítettésnek további folytatása végett vissza küldeni tanácsosnak nem tartotam [VKp 292, 294].

intthet vhová/vki elé szólíthat; a putea chema undeavă în fața cuiva; irgendwohin/vor jn rufen können. 1583/ XVII. sz. eleje: De elseoben háromforintigh valo dologert egyik a masikat Biro Vram eleybe ne Inthesse, hanem az Ceh eleiben: Mert ha három forintig valo dologert igienesen Biro Vramat keresi meg elseöben, es az Vegezest altal hagia, Az birsaga Eotuen penz legien [Kv; MészCLEv.].

intimáció 1. utasítás; indicatie; Anordnung/weisung. 1655: Béli Pál uram ő kegyelme (: ki most háromszéki főkirálybíró :) intimatiojából mentünk volna Fejérvármegyében, Barcaságban Prásmér városában az mostani folnagy Kleöczyen János ur házához . Béli Pál uramnak és posteritásának s legatarvssainak is ez ide alább specificált kötéseknék és compositionak felbomolhatatlanul való örökös megállására és megtartására [Uzon Hsz; SzO VI, 201]. 1703: meg irtuk vala kék-(ne)k, hogi a szebeni Citadella epítésére, Aprilsre es Majusra rendeltetett dolgosok(na)k hátra maradat reszet fel számláltatván maga szekib(en) fogatkozás nélkül menten be küldesse, de . azon Intimatio(na)k igen keves foganattya volt kglmeknél [UzLt IX/77. 63 a gub. Nsz-ből]. 1720: En Uram hoszszason exponalam az dolgot, mert kevés szoval nem lehetet ... ezekből meg értheti miben legyen dolga njavajlás(na)k ő elegge esküszik hogi nem az ő Intimatiojából eset az dolog [H; UtI]. 1733: a Nemes Universitas effele idő kívül valo dolgok iránt valo parancsolatra s intimatiokra nem Condendálhat [Dés; Jk]. 1736: Minthog Jaxi Pál Vr(am), és Felesége Jaxi^a Pálné Asz(onyo)m intimatiojából és tettzesekből a Jozzagot Dobolyi Istvan Vr(am) Gorgots Adamne Aszonymatol már ki váltotta, és keze-nel is Vagyon tehát adjon meg Dobolyi István Vr(am) ... f. hung. 4 denar. 80 [Ne; DobLev. I/165. — ^aOlv. Jaksj]. 1764: ezen utrizált erdőtt . az o intimatiojakra vagtuk is de midőn vagtuk az Bagai^a lakosak közönségesen ki jöven bennünket impediáltak és az utan felyül lévő erdőből ki üttek és impediáltak [Szászújfalú AF; JHb XXVIII/64. — ^aM. bagói (AF)].

2. tanács, tanácsolás; sfat; Rat, Ratschlag. 1663: Az Kegyelmed intimatioit és promissioit az mi kegyelmes urunk ő nagysága jóvalja [TML II, 463 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. 1671: Hogy a Tanácsi és minden egyéb rendeknek, mind Országos gyűlésekben, mind azon kívül-is libera voxot enged — ő Nága^a, nem fenyegetőzessel, sem ígéretekkel, sem adományokkal, sem valakikkel külön való beszélgetéssel, vagy mások által való intimatioval, sem semmi egyéb utakon modokon azt nem impediálja [CC 7. — Barcsay Ákos fej.].

Szk: ~t tesz tanácsot ad, tanácsol. 1663: sokszor sokaktól tétetenen olyan intimatioik ide ki, ne higyenek nekem, Bánfi vramnak, mert mi tartjuk hirrel Nagyságot [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz]. 1704: (Apor István) intimatiót lőtt Eckler uramnak, hogy a kurucoknak igen sok javok lőtt volna Kolozsvárat, akiből a császárnak igen nagy hasznot hajthatnának [WIN I, 282] * *vkí ~ját beveszi* vki tanácsát el/megfogadja. 1710: az angliai híres orator, Pa-

get is mediátornak jüven mind a két hatalmas nemzet^a az ő intimátóját bevette, a magyarok pedig semmji propositióját mint mediátornak nem akarnák bevenni^b [CsH 354. — ^aA német és a török. ^b1704-re von. feljegyzés].

intimál 1. rendel; a ordona; ver/anordnen. 1670: bizonyos okokra nevezve, Sárosi György hívunket kegyelmekek között az Fő király Biroságnak tisztiben nem patialhattjuk tovább akarunk ezirant is kegyelmekekről proviatiálni, es Nemzetes Vas János hívunket azon hivatalnak itilven, kegyelmessen intimálni, ne vonogasa magát azon becsületes hívünknek acceptálásától ismerje fő kiraly Birájának [WassLt a fej. Msz-hez]. 1681: hogy senkinek ki ne adgya mostani tiszt uram, serio intimáltuk ő kegyelmének [CsVh 94]. 1691: A főispánok ő nagyságok s ő kegyelmek sold-pénzt intimáltak, hogy igirjen az vármege, de nem mentünk rá [Szzs 724]. 1704: A Nemes Széknek azért Serio intimállyuk publicaltassa, hogy mind Hadaink, mind egyéb akar melly renden lévő hievinck, minden Isten karomlástul s egyéb Istent és embe-reket irtóztató, és éktelen szitkoktúl s átkozódástul superseadeallyanak [UszLt IX. 77. 79]. 1730: (A napszámok) amint elől jároink intimállyák a szerint dolgozsa(na)k. Külömben ha szofogadatlanóságok miatt kárt valana az Város imputaltatik ő kglmek(ne)k [Dés; Jk 402]. 1777: azt értettem hogy az Esperestünk intimálta volna az Ecclesiának hogy ha tudja magajenok lenni^a ne engedje [M.pagocsa MT; BKG. — ^aA szóban forgó házat]. 1789: Mind ezek Fő Biro Atyankfianak Kir. Gubernium Rendeleséből olly hathatos Parantsolat mellett adatnak ezennel tudtára . . . , hogy az iro (!) Rendeleseket Valamint a Földes Uraságnak Ugy a Banyaszoknak^a is ertesere adni s Intimalni egyszersmind pedig azoknak mi Modon Lett Véghez Vitele felől az az Off(i-cio)latust 15 Napok alatt el mulhatatlanul tudatosítani szoros kötelességinek ismerje [Kv; TLev. 7/8. — ^aA torckoiaknak].

2. meghagy; a lása vorbä; (be)auftragen. 1651: tizet auagy Tizen ketteöt az Ser főzeők keozwl Birak Uraim hiasza(na)k (!) es intimalliak nekik hogy ha sert akar-nak főözni, főzzenek korczomara valo jo sert, es senki keözwlleok az ser latok hieik s engedelmeknelkwl egy penz arrátis . . . ne mereszellie(n) adni, hanc(m) ser la-tokkal megh lattotva(n) ha jonak es arra valo(na)k itilik lenni [Kv; PolgK 142]. 1681: mig ő nagyságátul és praefectus urunktul annak^a ki adása iránt bizonyos pa-rancsolat nem jó, az hat száz és negyven öt, ugyan Páter János uram deszkaival edgyütt, hogy senkinek ki ne adgya mostani tiszt uram, serio intimáltuk ő kegyelmének [CsVh 94. — ^aAz árenda-tartozás fejében gyült vas-nak]. 1734: A melly Determinatit avagi Rendelést az Orbai Decanatusban a Templombeli székekről tett, aszt a sz. Visita(tio) fel olvastatván helybe hagyta Mi-nek okáért a többi Ecclák(na)k is intimallya, es a sz: Communitásbéli T. Senioroknak serio imponállya hogy minden lehető képen a magok keze alatt levő Ecclakban sé vétetni munkalodgjak [SVJK]. 1808: Az idevalo Ko-osvári betsületes Asztalos Czéh . . . ellenem ki irt Fel-udásábanis . . . nekem sok hurtzokolást okozott, s min-ten napon okoz, kérem alázatosan a Tettes Magistra-ust, méltóztasson . . . asztalos Czéhnek azt szorossan ntimálni, hogy ide hátrább az afféle hatalmaskodások-

tól illetlen maga viseletétől meg szünnyön, szállásunkot ne strásáltassa — Spionnyait Quartelyunk körül ne lap-pangtassa [Kv; ACLev.].

3. tanácsol; a sfütui; raten. 1662: Nekem az vezér azt intimálta, hogy valami kétezer tallér felé kell neki^a aján-dékozni [SKr 387—8. — ^aA tatár kán követének]. 1671: Hogy az Országnak Libera Electioját, semmi úton nem impediállya tellyes életében, hanem azt az Országnak meg-szerzeni igyekezik, és senkire az Fejedelemséget nem transferállya^a, nemis tractál arról senkivel-is, sem az Országnak soha nem proponaltattya, és senkinek-is nem intimallya, avagy nem intimaltattya, sem pedig ta-citē senkivel-is arról nem concludál [CC 7. — ^aBarcsay Ákos fej.]. 1700: Nehai Csonokosi Bálint vram Deá-kok által Opris Pétert Cum suis Liberis repetaltatt-ván fel nem atták, hanc(m) asztan Tablára evocalták ő kglmeket, vgj tudom hogi Perlettenekis; mivel edgikor Nehai Hegyesi István vram, nekem intimallya vala hogi adgiam fel . . . Csolnokosi vr(am)tól en meg nem tartot-tam hanc(m) fel adtam [Csolnokos H; Szer. Gabriel Cserna (40) ns vall.]. 1722: Azert en Kegjelmednek Atyafiuságoson jóvalom és intimalom hogy tovább mégis nagjobra ne terjedjen ezen dolog, conventionalyon az említett Krakкаи Boldisárral [ApLt a gub. Kv-ról]. 1780: én intimaltam Volt Timándi Úramnak hogi Ágoston ur(am) áltól irasson egj Instantiát [Korpád K; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz]. 1799: Bizonyos Do-log az, hogy az Boéroknek 'Sellekernek (!) a közönséges Falu Terhe alol valo exemtiojok nem magok fejektől va-gyon, hanem az Boérok intimálják nekik [A.árpás F; TKI IV/5 Mihály Gráma (60) vall.]. 1847: Vádoltatik valló, miként a három communitásnak azt intimálta volna, hogy a királyi fiscusnak a három helységekben a földesuri taxa megvételen kívül semmi több joga nem lé-vén, emiatt annyira fellázodtak volna az emberek, hogy valló tekintélyéért az urbarialis taxa beszedésére még collectort sem lehet kapni [VKp 175]. — L. még CsH 181, 361; TML IV, 100.

4. kb. (bizalmasan) közöl; a comunica (confidential); (vertraulich) mitteilen. 1619: Hogy immár kezembe vala az Gáspár Vajda uram levele, mondám Mehmej pasa uramnak intimálja ezt az vezéreknak [BTN² 288].

intimálás közlés; comunicare; Mitteilung. 1662: A káptalanok^a mindenik helyen tiszteteknek hűségesen megfelelnének a dolognak a vitézlő nép eleibe való ter-jesztésében, intimálásában [SKr 397. — ^aÉrtsd: A káptalan tiszttségviselők].

intimálhat tanácsolhat; a putea sfütui; raten können. 1660: Kegyelmednél egyebet nem intimálhattunk sok okokra nézve [TML I, 561 Bánfi Dienes Teleki Mihály-hoz].

intimáltat 1. (el)rendeltet; a lása sã fie ordonat; ver/anordnen lassen. XVII. sz. m. f.: Capitany Csicsi Uram ki küldette az Districtusra Katonait es Intimal-tatta hogy adgyanak Discretiot Ugj mint Buzat Zabott szenatt Tyukott Ludatt es esztendő Borjukat az ki ad vigye be [Uti]. 1733: Mgos Fő Ispan Urunk intimalt-tattya, hogi Ferenczj Istvá(n) és Szabo Dávid Atyánkfiái az Assessorsagib(a) tetessenek bé, mint hogi több Va-

cantia a meg marasztás^a után nem volt egjinél respectal-va(n) Cziko János Atyankfia(na)k sok szolgálattját a Nemes Varoshoz elő kglmet mint Catholicust be eskettük Assesornak [Dés; Jk 134b—5a — ^aTi. az előbbi évi asszessorok újráválasztása].

2. tanácsot adat, tanácsoltat; a face să fie sfătuit; raten lassen. 1663: urunk ő nagysága és asszonyunk ő nagysága is enáltalam sincere intimaltatya Kegyelmednek, az praefectussal megalkudjék Kegyelmed kára nélkül [TML II, 482 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz]. 1671: senkire az Fejedelemséget nem transferállya^a, nemis tractál arról senkivel-is senkinekis nem intimallya, avagy nem intimaltattya, sem penig tacité senkivel-is arról nem concludál [CC 7. — ^aBarcsay Ákos fej.].

intimáltatik 1. rendeltetik; a fi ordonat; ver/angeordnet werden. 1786: nekünk Torotzkoiaknak a' Vassal valo Commerciumra nézve pro observantia intimaltattott volt, de annak usussa nálunk mind az ideig bé nem vétetett [Torockó; TLev. 9/24]. 1789: a' Mlgos Supr. Consistorium ... az Insp. Fő Curatori Hivaltalt Mlgos B. Nalázt Nalázt Josef Urnak, az egyik Vice Curatorságot pedig Distr. Tabulae Adessor, Balia Samuel Urnak ajánlotta, a' kik mind két részről fel vállalván, intimaltatik a' Domest. Consistoriumnak hogy a' fenn meg nevezett Mlgos Urakat esmerjék magok Curatoraiknak [Kv; SRE 257].

2. meghagyatik; a fi lässt vorb; aufgetragen werden. 1721: T. Ispany Mogyrosi Tamás vram(na)k intimaltatik hogy az Ecclesia külső Jozzagiban a Kortsomakat fel allitassa [Kv; SRE 142]. 1723: a' Tavalji Regimentek lévén mostis az Hazában, azok(na)k a' Generalustól már intimaltatott, hogy mindenekb(en) a' Tavalji Normához alk(al)maztassák magokat [Ks 18. XCIII gub.]. 1741: Hadnagy atyánkfiának ő kglmének pedig intimaltatik 's megis kívánnya a' Nms Universitas, hogy ha, a' Nms Város másféle szolgálattjára nem distrahálnak, minden héten Csátánnal is administráltasson ő kglme ... fákat [Dés; Jk 549]. 1789: Vannak még itten olyanok is a' kik az afféle Babonáságoknak, és jövődölöknek hisznek, melyetis hogy ez után ne hidgyenek intimaltatott [Szkrt/Timafva U; UszLt XIII. 97].

intimátum 1. rendelet; ordin, dispoziție; Ver/Anordnung. 1782: Városunk határán régtől fogván Verőink, gáttyaink oltmára, és egyéb szükséges dolgokra nevelt nagy Eger fáinknak nagy(gy)át, és szépit, ki szinelvén hatalmasul egy Malom Mester intimatumabol le vágatta [Torockó; Thor. XX/4]. 1783: Meg tévén a Tkts Ns Cont. Tábla ... az már ide bé szállott Mlgos Brigader Generalis Ur eo Nga mind maga s jelen lévő Katonái Lovai számokra meg kívántato széna, zab és szalma iránt valo Repartitioját ... olly szoross intimatummal hogy Bedelövel, Gyertyánossal, Borével, T. Sz. Györgyvel és Torotzkoval^a a repartiált Naturalékat mulhatatlanul administráltassam [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis sz kezével. — ^aMind a négy település TA-ben]. 1784: Minekutanna az Torotzkai Biráknok ... Abusussai ... az Tktes Nemes Torda V(á)r(me)gyei szüntelen folyo Törvényes Táblának, rész szerént az Mlgos Földös Urak gyakor intimatumiból, rész szerént pedig az köz Népek panaszból ... tudtára estenek volna [Torockó; TLev. 2/6].

2. meghagyás; ordin; Auftrag. 1800: méltotasson egy-egy Intimatumat iratni, hogy békélénk meg, a' Causa ki-folyása előtt [Márkod MT; IB. Gombási István lev.].

3. tanács; sfat; Ratschlag. 1765: edgyék a Legenyek közzől löni akart de Pistollya el nem sült, melyre a' másik közzőtök azt mondotta nekik hogy fordisd balra Pistollyadat 's ugy probald ... kiis meg fogadván ennek intimatumát a' Pistollyát balra fordította s ugy el sült [Gerend TA; KS].

intimus meghitt; intim; vertraut/traulich. 1823—1830: Ezen professzorokkal való vetélkedése onnan vette eredetét, hogy, amint maga is írja, Szigeti valóságos intimus tanítványa volt^a, úgy hogy az híres Fogarasi mondotta, hogy ha ő meghalna, Szigeti tennék meg, mert ugy a kollégium semmi kárt nem vallana [FogÉ 76—7. — ^aFogarasi Pap Józsefnek].

intituláció kb. jelzet; cotă; Signatur. 1746: Vass János nevű idegen jövevény ismértlen ember immediate a' Városrol el mennyen Külömben Cassáltván mostan mitigalt Deliberatuma szoros büntetése lészén mellyekis hogi colligaltatván pecsét és intitulation alatt a' Város Ládájában ad ultiora conservaltassa(na)k determinaltatott [Torda; TJkT III. 110—1].

intitulál 1. címez; a adresa; adressieren. 1619: újaban az Felsőged levelei mellett hozzája kezdvén az tractához, kinek egyikét intituláltam Nakkás Haszon pasának [BTN^a 360]. 1627: Thordan Iako Vernes Janos vrunk találá megh minket illjen okon, hogi it falunkba(n) Bogaton Thorda vármegéb(en) akarna valami bizonságot be uenni, es hogi my azokat hitvők szerent be uegiük, es leuelvőkben is iruk, mellyet kigyelmelek(ne)k intitulálnánk [Marosbogat TA; RDL I. 17]. 1642: mikor Ficiz Istvannál levő Jozsagot Nagy Mereghion^a az vajvodalisok, ugy mint Valkaj Istvan, Ba(n)d Mattyas Nagy Mereghion, es Jspany Gaspar szent kiraly^b az utan azon osztasrol hitek alat valo peczetes Relatoriatis kezek irasza alat Includalva adtak, mellyet Felszeges Bathori Istvan, akkori Fejedelmwnknek Jntitulaltak, es Nehaj Nemzetes Dapszai (!) Istvan keze es irasza (: akkori egyh Orszagunk Prothonotariussa :) által apartaltatott [JHbK XVIII/20. — ^aNagymeregyő K. ^bKalotasztkirályról (K) való]. 1673: Az mely levelet küldött üdvözült Kornys Ferencz Ur(am) elő Nga Krimből mellyet Kozárvári Ferencz Deak Ur(am)nak intitulalt, azt az levelet az Colosmonostori Conventben az Captalanok parialvan pecset alatt adták ki [Szentpál KK; Ks 90]. 1797: tapasztaltatott, hogy az Assessorok a' Relatoriákat külömbözölög intitulálják, azért ezután ezen titulus kell observálni. Méltóságos Groff Tks Nemes Fő és V. Király Bíró Fő és V. Notárius ugy több Nes Maros(Szék) Hütös Assessorának elő Nsgának az Uraknak egész Tisztelettel [Mv; MbK XII/113]. — L. még TML I, 526.

2. a titulus; titulier. 1761: a Praefectus ... aszt foga rea, hogy ezen buza az Melgos Josika Antal kottelljaból hazatart volna ada mondattamis Szekely Boldisar U(ram)nak hogi aly Titulussal ne intitulalna azon buzát, mivel a kezem alatt valo Biro, es koltásár tudjak, s bizonyosan ki fogjak mondani, gyalazatot vallunk (igy!) [Branyicska H; JHb XXXV/15.17].

intitulálatlan (meg)címzetlenül, címzés nélkül; fära adressä; nicht adressiert. 1672: Az Spankó levelét intitulálatlan küldtem Kegyelmednek . . . gondoltuk azt, hogy Kegyelmed nagyobb titulust ad neki. Immár kegyelmed intituláltassa úgy, az mint szereti [TML VI, 180—1 Székely László Teleki Mihályhoz].

intituláltat (meg)címzettet; a pune (pe cineva) să adreseze; adressieren lassen. 1619: kényszerít az Felségednek való írásomra kívált képpen az Felséged Pozsonból írott két levele, kit Felséged nekem intituláltatott volt [BTN² 379]. 1678: két vagy három credentiát . . . Kglđ ki küldvén én esztán intitulálatnám őket nekik, az kik elő jönnének az urak közül [TML VIII, 126 Teleki Mihály Nálačzy Istvánhoz]. — L. még *intitulálatlan* al.

intituláltatik címzettetik; a fi adresat; adressiert werden. 1588: Kerwen eo kgmek varosul Az Also tanachotis, hogy keozzewleók Valasztanakak het Vraimat, holot az Vruk lewele vgia(n) eo kgmekre Intitulaltatot [Kv; TanJk 1/1. 76].

intoxikál megmérgezik; a otrávi; vergiften. 1763: Kettőség kívül van az is, hogy Urat eger kövel készült pogatsával intoxicálni az offeralt pogatsának más részit egy cséplőnek adván az Cséplő annyira inficiáltatott, hogy ha édes tejjel, s' fekete retekkel nem orvasáltak volna, halált okozott volna, de ezen orvosság által egész nap mint hant [Torda; TJkT V. 178].

intoxikálhat megmérgezhet; a putea otrávi; vergiften können. 1763: hogi ezen cséplőtis intoxicálhassa, magais az I(nct)a meg kostolta, de ki vetette az szájából, az I(nct)a annya pedig le nyelvé, aztis azon curával orvasálták meg [Torda; TJkT V. 179].

intoxikáló mérgező; otrávitör, toxic; giftig. 1763: (A vádlott) fére téven minden keresztényi kegyességet egész Varasunknak botrankozására a miolta leg(iti)ma aetast ért, leány korában is parázsnaságnak vétkeben leledzeni hallatott . . . sőt meg rögzett gonoszágát hogi jobban tetészesse Hites Ferjének oly ételt intoxicalo szerszámokból készített, probalgotván annak meg ételével Urát [Torda; TJkT V. 177].

intő 1. figyelmeztető; care avertizează; ermahnend. 1598: holto(m) vtan . . . az en szerelmes feleségemet megh ne haborgassatok, . . . hanem keduet keresettek, jora jntuen tveotok szouat fogaggátok, mind(en) iora intoe bezedet megh fogaggiatok [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1662: Kornis Zsigmond . . . sok szép intő beszédével . . . megcsendesítette vala őket^a [SKr 173—4. — ^aA zúgolódó katonákat]. 1743: Tapasztalunk illjen alkalmatlanságotis, hogy néméljlek Hazánk lakósi közüll éppen szokásban veték hogy a' szemetet gazt, Moslékot és akár mellj otmányáságot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni s ki hánni masok bántásokra, nem gondolván sem magok betsületekkel, sem mások intő beszédével [Torockó; TLev. 10/1]. 1784: a vasvillát Széjes Josef mint magát úgy vitte el töllem 's én akkor ötöt pirogattam azon rozsz dologert de . . . egyet sem szollot intő beszédimre [Béta U; IB. Agilis Szejes Péter (57) vall.]. 1813: Czéh Mester Dobollyi Mi-

hály eő Klme . . . kéntelenítettett más eszköze fokban, látván, hogy szép intő szova Semmit Sem erne ugy édgý darabotska pofával, vagy Talpal réa vert^a, mellyett megis érdemelt [Dés; DLt 56/1814. 7—8. — ^aA békétlenkedő asszonyra].

Szk: ~ *levél*. 1605: Az eo felge feiedelmwnk kegelmes intheo leuelet megh kwldwen a Jesuitaknak eo maga az Pater Rector . . . be Jeowen az varos eleýben kewania elseoben ertený michyodak volnanak azok amiket vizza kewanna az varos [Kv; TanJk 1/1 524]. 1662: Ali passa intő levele az országhoz [SKr 671] | Kemény János fejedelem elesésének híre Ali passának megvitetvén die 15. Februarii Tömösvárrul az országnak ilyen intő levelet íratott vala^a [i.h. — ^aKöv. a levél] * ~ *utasítás*. 1848: Folyo 1848ik Év october 17ik napján Kolosvári polgárnő Killyén Mozesnö Balog Julianna Ifjasszony törvényes lépés tétele véget- következő és ide alább szorol szora be irt ut intő utasítást adá kezembe [Kv; Végr.].

2. ~ *pecsét* kb. idéző-levél, rég idéző pecsét; citatie; Vorladungsschreiben. 1798: Intő, Idéző, Egyben-hívo, Bizonyossá-tévő, El és bé-tilto Esketo pecsét . . . G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mind két Nemen lévő beszüilletes Személyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon megjelenni és az igazságot maga valóságában igaz hitek letétele mellett ki-nyilatkoztatni kötelezetnek. Költ MVásárhelyt la Xbris 1798. Ki adta G Toldalagi Ferentz Fő KB [DLev. 5]. 1800/1801: Intő, Idéző, Egybehivato, Bizonyossá tévő, El, és meg tilto Eskető Petsét, Mlgos Groff Kendeffi Eleknē Mlgos Bethlen Kristina Asszony eő Nga nevére [Erdőszty György; WH].

intráda kezdet; început; Anfang. 1699: vegeztük hogy a' diszno husnak a' fontyat Hentes es Meszaros Atyank fiaí fontyat első intrataba(n) adgyak den 4 mig ne(m) olcsodik vagy dragodik a' diszno [Dés; DLt]. 1729: ez alkalmatossággal költ el első intradab(an) . . . fi 6 // 69 [Kv; ACLev. 143]. 1745: Tudom bizonyosan hogy azon Buzai^a Jozságnak intradája annuatim in isto oeconomi-ce statu a' mint vólt . . . könnyen importált volna [Born. VIII 8 Daniel Griff de Szeecz (50) vall. — ^aSzd]. 1750: hogy Iskolaimbol ki jötem első szolgálatam intradájával is Máglassagra assumáltattam volt Fixumam 100 Tallér hét lovakra valo szénam, és zabam 12 Kőből buza [Borbánd AF; Ks 83. Borbándi Szabó György lev.].

intravillánium (falu v. városbeli) belső telek; intravilan (íntr-un sat sau oraş); Dorf/Stadtgewann(e). 1780: Gyurkapatakán^a az Ecclesia Intravillanuma in Sessionibus 12 a Mlgos A. Vrē in 6. Sessionibus figáltassék [BSz; JHBK LIV/25. 11. — ^aSzd] | A Méltóságos Groff A. Vr Sem kívánta ezen Processussát az intravillanumoknak adaequaltatására ki terjeszteni, hanem tsak az indivise' lévő Terrenumoknak fel osztását kérte, és Nyerte meg a Tekéntetes Táblától, a Divisio is tsak azokban reexamittáltatott . . . mely mind a Birot, mind a Parsokat regulázza, az intravillanumok adaequaltatását Nem praetendálhattya [BSz; i.h. LIV/25.7]. 1802: Most lévén ideje és helye ezen Sombori Hatar osztáljával, hogy itten Somboron^a az egyenetlenségek meg igazittassanak . . . Hogy az intravillanumok adaequaltassan(a)k adjustaltassa(na)k [Somb. II. — ^aM. zsombor

K]. 1810: vagynak illetén osztatlan akár minémű intra és extravillanumok? [Ks 76. Conscri. 11].

intrikál ts 1. kb. áskálódással elázat vkit; a unelti im-potriva cuiva; intrigieren. 1762: Meg olvastatvan az Ut-rumok, melyeket in sui defensam peragaltatott Inquisitionnak végben vitele végett consignaltatott az ... I. constal hogi magat exponallya mindenik Punctumban, de nem annyib(an) magat lattatik menteni véle, mint másokat intricalni, generice fel tévén, kik, mit cselekedtenek, mondotnak [Torda; TJkT V. 149].

2. ~ja magát beleártja magát, beleavatkozik vmibe; a se bága/víri in ceva; sich in etw. (ein)mengen/mischen. 1682: Mivel lattuk sokszori hűttel tőt fogadasod utan-nais nem szűnöl megh halgatni, hanem bele szollsz s Uionnan intricalod magadat, protestalunk hogy ha anni ero javai nem talaltatnak szegeny Berki U(ru)(nkna)k ..., megh kevanniuk hogý az tiedből tetessek satisfactio | Tetszik azert minekunk mivel hogy ez p(ro)ductioval Uionnan intricalta magat az causab(an), Tovabbis tartozik agalni; es usq(ue) ad decisionem causa(m) it allani, migh ratioia el igazodik vagy decidalodik [Kv; RDL I. 161].

introducál 1. vkit vminek a birtokába iktat; a pune pe cineva în posesia a ceva; jn in den Besitz einer Sache einweisen. 1587: Anno 1587 Anno 1587 die 17 Marty Mikor az Vraim eo kigielmek minket az három faluban introducálanak attak kezwnkben Cub Auene 27 [Kv; Szám. 3/XXXII. 3]. 1613: Hoza my Nekwnk Vrnk eo felseghe parancziolathyat vgy mint Noua Donatiott es Statutoriát Az Kazo(n) szeky Imper falui Chyutak Gyeorgy az Jakab Falui Jozagara Mindenekre az mellyek az eo birodalma alatt vadnak ... my El me-nenk az feyedelem lewelenek Continentiaya tartasa szent Introducálok es Statuálok Chiutak Györgyeótt [Ksz; BCs]. 1630: Felseged parancziol, kegielmesen, hogi en mennek doboka varmegiebe(n) dersere^a, es az nemes vitezleó Torma petert, es feleséget horuath drusianna azzonit, es az nemes vitezleó Kuty Istuant, az nehaj meg holt dersej dobokaj Ferencznek meg maradat ioszagaba(n) ... Introdúcálnok es statúálnok [Kv; JHb III/42. — ^aM. derzsére (SzD)]. 1727: engemet ... méltotassék a Litigiose Domusb(a) introducálni [Ne; Dob-Lev. I/129]. 1755: ellenkezik mind az I(ste)n Törvényével, mind a Hazáéval ilyen Hite szept Aszszont Vra Jozágában introducálni, és benne hagyni az örökösök-(ne)k nagy megrontásokra és keserítésekre [Albis Hsz; BLev.]. 1798: mi is introducaltuk, bé iktattuk Néhai Tks Trauzner Sigmond rész Jozágáb(an) Gergelyfáján a' Felperes Tks Kováts Justina aszszonyt ... és annak bírására által adtuk [Gergelyfája AF; DobLev. IV/737. 27a]. 1818: a Kolos Monostori Uradalmat az ugynevezett Máteffi Háznak contractus mellett örökösön meg cserélt részében haladék nélkül introducállyák [Km; KmULev. 2]. — L. még RettE 264.

2. ~ja magát vki vminek a birtokába iktattatja magát; a face să fie pus în posesia a ceva; sich in den Besitz einer Sache einweisen lassen. 1724: a' p(rac)tendens ... az Jeremiás jussán akarta magát introducálni azon ház dominiumában [Ne; DobLev. I/106. 4a].

3. vkit vmilyen állásba/tiszttségbe (be)állít/iktat; a pune/instala pe cineva într-un post/intr-o funcție; jn in eine

Stelle/ein Amt einsetzen. 1601: az Zenth Ersebetbeli Jspotaly mestert ... ma Introdúcáliak [Kv; TanJk I/1. 386. — A teljesebb szövv. *introdukcio* 2. al.]. 1620: eo Kglmekteől az Zenlejk (!)^a Ispotálj Mesteris el buczuiz-va(n) valasztottak Lakatos Geörgy Vramat Zamveweo vram mennel hamarabb Introdúcáliak ... mindeneket Inuentarium zerint kezehez assignaluan [Kv; i.h. II/1. 292. — ^aSzentléleki ispotály]. 1641: Az mű kegyelmes urunk eo nagysága és méltóságos tanács urak egyszersmind praefectus uram Fábrián János

eő kegyelme paranczolattyokból az csiki uas háromi gondúseletnek tisztire introducáluán tekintetes, nemzetes Sándor János uramat, mű általunk inuentaltattak az eo nagyságok csiki uashámarán leueő bonumok [CsVh 113]. 1737: proponálá ő Nga^a, hogy ... Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat ... promoveálják ad Professionem Theologicam ... Mellyre ad Professionem Theologica(m) Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat sollem-niter introducálák ... Isten ő Felsége Mennyei Ke-gyelmeivel Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat ruházza fel, hogy ő Kglme maga Hivataljában nagy haszonnal járhasson [Kv; SRE 167. — ^aBr. Bánfi Farkas egyházközségi fő-gondnok]. 1817: Én ugyan az első Levelemben ... irtam volna mindezekről, hanem mint Uj Gazdának akkor nem volt matériam réá ... hanem már most, mivel a' Tkts Praefectus Ur által a' Jozágban introducálva va-gyok ... tudositásomat ... tészem meg [Héderfája KK; IB Veress István tt lev.].

4. bevezet, meghonosít; a introduce; einführen. 1777/1780: Ezen Faluban nintsen Limitatio Introdúcál-va Melly szerént akár mellyik Méltóságos Possessor Ur-(na)k Mindenkor szabados Korts márlása vagyon [Som-kút SzD; JHbK LII/3. 204].

introducálhat vkit vmilyen tiszttségbe beiktathat; a putea instala într-o funcție; in irgendein Amt einsetzen können. 1674: Nemzetes Gyerőfi György Ur(ama)n-k confaralván (!) az Doboka Vármegyei edgyik Fő Ispán-ságot parancsolyuk Kegld(ne)k informatiot vevén ... Csákj László Ur(am)túl az Instella(ti)onak napjárúll és helyéről fogatkozás nélkül compareálni el ne mulassa, hogy Kgtek Gyerőfi Ur(ama)t introducálhassa K(e)-gyelme)s collatiónk szerént Feő-Ispánságának Tisztib(e) [WassLt fej.].

introducált kb. megállapított; stabilit; bestimmt, fest-gestellt. 1777/1780: (A) Quantitate Possessory intro-ducált Limitatio Szerint eő Nagysága két Esztendők folyása alatt tsak fél Esztendeig kortsomároltathat [Al-parét SzD; JHbK LII/3.28].

introducáltat 1. vkit birtokba (be)iktattat; a dispune ca cineva să fie pus în posesie; jn in einen Besitz einweisen lassen. 1725: Haller János Ur(ama)t ... sz: Laszlo kirallj nap előtt valo napon akarja introducaltat-ni [ApLt Apor Péter feleségéhez]. 1792: (A) N Enyedi Reformatum Collegium Rectora Tiszt. Nemegeyi János Ur(am) kérsére ell jöttünk ide Elekesre^a a' végett, hogy minthogy még az előttis egy versben ... intro-ducáltatott volt a' Nemes Collegium azon Jozágnak bi-rodalmában; tehát most már utoljára és végtire ezen Int-rodunctiot egészen vinnök végb(en), és a' meg nevezett Jozágban a' Nemes Collegium Mandatariussát egész-

szen introducalnok [AF; DobLev. IV/706. — ^aAT]. 1828: a Klitzi legnagyobb lábamat, mely huszonnyegydfél jugernyi termékeny föld ... le kötöm Bátyám Uramnak, — s, Introducáltatom beléje [Tihó Sz; BetLt Cserei Miklós Vajda Istvánhoz].

2. ~ja magát a. vki vminek a birtokába iktattatja magát; a face să fie pus în posesia unui lucru; sich in den Besitz einer Sache einweisen lassen. 1835: Pálfi Sándor Ur aszt mondá nekem hogy nem foja (!) Halasztanni az Introducziót mikor bé telik az 15öd nap akkor Introducziót magát légyen (így!) ... szabad, Introducziót meg tenni mert végire járt [Tordátfva U; Pf]. — b. vki fejedelemségbe iktattatja magát; a face să fie instalat în demnitate de principe; sich in das Fürstenamt installieren/einsetzen lassen. 1762: sokféle hír vagyon. Némelek azt mondják, hogy Rákóczi Ferenc fia^a akarna Erdélybe jöni — s magát introducáltatni [RettE 144. — ^aAlaptalan hír, hiszen a Rákóczi-fiak közül az utolsó, György is már 1756-ban meghalt].

introducáltatás (be)iktattatás; (dispozízia de) instalare; Einsetzen(lassen). 1838: meg edgyezvén ... Dobai Sigmond Úrral az iránt hogy ... szomszédi Jussát nekem telyesleg cedállyá úgy hogy én azt a^a Tekintetes Ur Neve alatt pleno iure ki perelhessem az azt meg vett Kereskedőtől a^a Tekintetes Úrtól való plenipotentiám ereje mellett en pedig ezért tartozzam, Introducáltatásom napján a^a Tekintetes Urunk 200. azaz Kétszáz Conv. pengő ezüst Rftokat^a [M.orbó AF; DobLev. V/1179. — Tollban maradt: letenni].

introducáltathat vkit vminek a birtokába iktattathat; a putea determina punerea în posesie a cuiva; jn in den Besitz einer Sache einweisen lassen können. 1840: Most már mind addig itt maradni szándékozom míg Bosla Urammal ezen jóság dolgát le igazíthatam, melyre nézti arra kérem ne sajnállyá le fáradni holnap, a^a pénzzel mert az Sz. Mihályfalvy jóságban introducáltathatam; tegnap Tektes Vice Ispány Simon Urnál lévén ötöt személyesen meg kértem az iránt hogy az Berkesi^a jóság introductiojára Bosla Uram kívánságára jelennek meg [A.szentmihályfa TA; Bosla. — ^aTA].

introducáltatik 1. behozattatik/vezetettetik; a se introduce; eingeführt werden. 1620: mind az Zeőleő karokat, mind penigh az Sindelieket sokkal reouidgiebben czinalliak, hogj nem mint ennek eleötte Hogj azért ezis tollaltassek, es az régi Jo vsus introductassek, eo kglmek varosul vegeztek, hogj Biro vram publicaltassa, hogj ... hozzabban czinalliak, mind az karokat, mind penigh az Sindelieket [Kv; TanJk II/1. 235]. 1677: Dezma promiscue, ne válogatva a^a javabol, vétessék, semmi ujítás a^a mellett ne introducáltassék. P.2. TIO A 1. f 50 [AC 254]. 1761: Bukuresten^a az Molmoknak Semmi taxája nem vala, introducáltatot, és importat annuatim Rf 12 xr. 28 [Déva; Ks 94. 24. 4. — ^aH]. 1785: fel találattván pedig a Torotzko Hegyeiben termett Vas, Ezüst, és fekete ón Minerák 1359 Esztendő táján a^a Metalurgianak fel állítására Styriából Metalurgusok hozattattak ide Torotzkora, és itt privilegialiter illocaltattván a Jus Regium, mint Bánya Városban bé hozattatt^a, s introducáltatot^b [Torockó; Thor. XX/9. —

^{a-b}Egykorú másolatban: bé hozattattat és introducáltatott (TLev. 6/1 Transm. 16b—7a)].

2. vki vminek birtokába beiktattatik; cineva se pune în posesia a ceva; in den Besitz einer Sache eingewiesen werden. 1792: A N Enyedi Reformator Collegium Rectora Tiszt. Nemegyei János Ur(am) kérésére ell jöttünk ide ... Elekesre^a a^a végett, hogy ... minthogy még ez előttis egy versben ... introducáltatott volt a^a Nemes Collegium azon Jozságnak birodalmában; tehát most már utoljára és végtire ezen Introductiót egészszen vinnek végb(en), és a^a meg nevezett Jozszágban a^a Nemes Collegium Mandatariussát egészszen introducalnok [AF; DobLev. IV/706. — ^aAF] 1821: mint hogy ... a szindi jok most nem circumvicináltathatnak, ezen hijánosság ki potlását halasztották akkorra a midőnn nem sokára a szindi jobkann T. Gálffi Iosef ur és élete párja nem sokára Törvényesenn is introducáltatnak [Nagylak AF; i.h. V/1041]. 1840: A tull irt Eg(g)yeződésben ... kinevezett Javaiban Fülep András Uramnak Bosla Ferentz Uram A. Szt Mihályfalvi Falus Biro Kis János, Armalisták Hadnagyja id Komáromi István, Hitesek jelenlétekben általunk a maga modja és rendi szerént Introducáltatott — bé avatott [A.szentmihályfa TA; Bosla. Kövendi Kovács Jánosnak, a szék bírájának vall.].

3. vki vmilyen állásba/tisztségbe beállítatik/iktattatik; a fi pus/instalat într-un post/intr-o funcție; in eine Stelle/ein Amt eingesetzt werden. 1678: Nádudvari János vram professori tisztitől amovealtatott és introducáltatott helyében Kolosvári uram [TML VIII, 248 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1787: Pataki Mihály Uram ... az ekklesiának és Collégiumnak mind Privatus, mind Communis Pecuniarius Fundussinak mind pedig a^a külső Jozszágok administratiojában actualiter introducáltassék [Kv; SRE 152]. 1823—1830: 18-ik márciusban introducáltatott juris professornak Tkts. makfalvi Dósa Gergely úr [FogE 128].

4. be/elhelyeztetik; a fi asezat/instalat; eingestellt/setzt werden. 1771: proponáltatott Nztz Farkas Jánosné Aszszonyom ingyen offeralt Ajándéka a^a külső Tempomba^a való egy orgona ... acceptáltassék, és in Nomine Domini introducáltassék [Kv; SRE 229. — ^aA magyarutzaiba].

introducáltatott beiktattatott; instalat; eingesetzt. 1764: kik hiresztelték, s kik Fogták ra, ki esztől s Fejekből sült hogy ezen játékos Lövdőzést arra magyarázták mintha bizonyos Uri Asszonyt kívántak volna által löni; nevezetesen az elfoglalt údvár(ban) akkor introducáltatott Bánffi Mária A(sszo)nyit [KS tábl.vk].

introdukcio 1. birtokba iktatás; punere în posesiune; Besitzeinweisung. 1578: Mely my Statutionkath es Introductionkath my te Nagnak, az my igaz hitonk zerynth Irtonk megh, az Statutyonak allapattyá zerynth [Jobbágyfa MT; BállT 79]. 1792: ell jöttünk ide Elekesre^a ... minthogy még ez előttis egy versben ... introducáltatott volt a^a Nemes collegium azon Jozságnak birodalmában; tehát most már utoljára és végtire ezen Introductiót egészszen vinnek végb(en), és a meg nevezett Jozszágban a^a Nemes Collegium Mandatariussát egészszen introducalnok [DobLev. IV/706. — ^aAF. ^aA nagyenyedi]. 1835: Pálfi Sándor Ur ... aszt mondá

nékem hogy nem foja (!) Halasztanni az Introductiot mikor bé telik a 15öd nap akkor Introductáltassa magát légyen (így!) ... szabad Introductiot meg tenni mert végre járt [Tordátfva U; Pf Márton Ferenc vall.]. 1847: sem barázda jártatás, sem Introductio addig soha nem leszsz mig minemünkent a' mikor kívánjuk fol nem szállítja [Csapó KK; DobLev. V/1268].

Szk: ~t *tétel*. 1843: suttamba abba introductiot is tettek bizanyas fel tételek alatt [Torda; HG].

2. állásba/tisztségbe állítás/(be)iktatás; instalare intr-o funcție; Einsetzung. 1588: Amy Penigh az Introductiot es be vytelt nezy, vezetkez eo kegmek hogi Biro vram ... az előbbi modot megh tartwa(n) Inventariummal adasson eo kegm(e)k mindent kezebe ky zeren ennek vtanna is vehessenek zamot twlle [Kv; TanJk V/3. 206b]. 1601: Myert hogy Jsten a Zenth Ersebetbely Ispotaly mestert Jgyarto Simon vramat ez vilagbol ky veotte ... az szász Natiobol valasztottanak Ispotaly mestert Gérgyh Alcznert Az Inuentalasra es Introductiora rendelte eo kegmek az Zamweweo vrami keozzol ... Kerik eo kmekeket varosswl hogy eo kmeke ... ma Introducualiak [Kv; i.h. I/1. 386. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1625: Perceptio Tvitici Ket oztasa leue(n) az Alparet malomb(an) Nyireo Mihalnak Introductiojatol foghua elseob(en) percipialt Cub No 47 [Kv; Szám. 16/XXIII. 12].

3. (vhová való) bevitel; introducerea (unde); Einführung/tragung/bringung. 1677: Kolosvarra az Orthodoxus Evangelicus Praedikátoroknak introductiojok confirmaltatik [AC 267. — ^aÍgy az AC mutatójában! A törvény szövegében azonban ez olvasható: Kolozsvár városában az Orthodoxa Evangelica religion lévő Papoknak be-vitetések végeztetett, mely mostan-is confirmaltatik (AC 4)].

introitus 1. bevétel; intrare de venituri; Einkommen/nahme. 1583: Ez Egesz Regestumba halaggia megh Az Introitus Az exitust In summa ez 1583 esztendeoben in toto f 70/28 [Kv; Szám. 3/IX. 14]. 1584: ez esztendeobeli Introit(us) tt in Sum(m)a f 305/46. Az Exitus penigh az eo honorariumiokai egietemben theot eze(n) esztendeo által f 392/90. Halaggia megh az Exitus az Introitus eze(n) esztendeoben f. 87/44 [Kv; i.h. 3/XIV. 20]. 1600: Ez buzának exitussat ky veven az Introitusbol ... Marad Inventariumban mind vchustol^a gazostol Cub 12 M. 6 [Kv; i.h. 9/XII. 107 Ígyártó Simon isp. m. kezével. — Oliv. ucsustól, értsd: ocsustól]. 1623: Az Jo zamtartora nem keuseb zwkseg vagion mint az kenyerre, mertt ha ... az Introitust nem kimilli hane(m) vgy tekozolliak mint az mostany Rationista, annyit be ne(m) takarhat hogy ell nem tudjak tekozolany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. — L. még EM XVIII. 400.

2. jövedelem; venit; Einkommen, Ertrag. 1586: Az Pasytt es egie fele Dezma Disznok Introitussarol Irast Mutasson^a, megh mongia, Meny Vagyon labon, Mennyt zalonnazot megh, Menyt teót penze benne [Kv; PolgK 20. — ^aAz isp.m.]. 1588: Az Ket espan Tothasy Mihalj es Eppel Peter zamadasok az harom falunak. Az Meny Introitussa hazna lehet az harom falunak tezen in Summa f. 86/4 [Kv; Szám. 4/II. 15].

3. vámjövedelem/jövedék; venit vamal; Zollertrag/gefälle. 1594: De maradat az Malombol meogh harmincz ketteodfel keobeol búza Introitus Az varosnak kit Az Clastromba reponaltak [Kv; i.h. 6/II. 8].

intromittál 1. bebocsát/enged; a lása/permite să intre; her/hineinlassen. 1711: D: Sz: Martoni Balogh Sigmond Uramtol ... Gjöröffi Borbara Aszszony eo Naga aszt kerdetj hogi Erdély Fő Generalis Commendans Staantvil (!) ur(am) eo Excelentiaja Commissionalis Poronczolattyanak akare Engedelmeskedni avagy nem, es ... azon Bonumokban intromittaltja, avagy intro-mittaltattja [Kük.; Ks].

2. ~ja *magát* a. kb. előáll, megjelenik; a se prezenta; sich vorstellen, erscheinen. 1727: Minthogy tizenötöd fél esztendő alatt az Instans perelvén ezen Litigiosa Ház felett és az alatt sem egyszer, sem mászszor nem intromittálták magokat a Causáb(a) a Repellens felek; azért az Instánsnak azon Litigiosa Házat most readjudicálly [Ne; DobLev. I/129]. — b. beleavatkozik/keveredik vmibe; a se amesteca în ceva; sich in irgendetw. einmischen/mengen. 1782: egyedüll magamat intromittálni ezen Censurában nem kívánom [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

Szk: vki *lopásba* ~ja *magát* vki lopásba elegyedik/keveredik bele/ártja magát. 1761: Hogi az Utrumban Specificált Czigányok valaha magokat mostani el fogattatásokig lopásban intromittálták volna nem tudjuk nemis hallottuk [Kosest H; Ks 113 Vegyes ir.].

intromittálhatja magát 1. beiktattathatja/vezetetheti magát; a putea face să fie instalat; sich einsetzen lassen können. 1677: A' Székelységen valo Jozságok, melyek jure haereditario, és az ő régi szabadságok szerint biratnak ... ez után-is a' Possessorok, vagy azoknak legitimus Successorinak, és igaz haeresinek akarattjok s' kedvek ellen, se a' Fiscus, se más senki Jus Regiumot az olyan Jozságokban bé ne vihessenek, és annak erejével magokat ne intromittálhassák; [AC 150].

2. *kauzába* ~ja *magát* vki beleavatkozhat vmely perbe; a se putea amesteca într-un proces; sich in irgendwelchen Prozeß einmischen können. 1727: A Természet törvényével, de az Haza Torvényével manifeste pugnál, hogy az ki a perben nem volt; hogy az a Causában magát intromittálhassa [Ne; DobLev. I/129].

intromittáltat bebocsáttat/engedtet; a fi lăsat să intre; hin/hereinlassen lassen. 1674: az Fiscus azon megh nevezet portioikat el is foglalta volt, el foglaltatván penigh. a mi Keglmcs vrunk ő Nsga Donatiojabol, es Collatiojabol, az Ur(am) Tekentetes Nemz(et)es Losonczy Banffi Sigmond vra(m), Statutione mediante azon portioikban, magat Donatioja szerent intromittaltatta volt [BLt 11]. 1711: D: Sz: Martoni Balogh Sigmond Uramtol ... Gjöröffi Borbara Aszszony eo Naga aszt kerdetj hogi ... azon Bonumokban, intromittaltja, avagy intro-mittaltattja [Kük.; Ks. — A teljesebb szö. *intromittál* al.].

intromittáltatik bebocsáttatik/engedtetik/iktattatik; a fi lăsat să intre/să fie instalat; eingelassen/ge-setzt werden. 1748: azon fundusnak negyed résziben nem intro-mittaltatott az Emptor ő kglme [Torda; TJkT III. 234].

introspecifikált bent jelzett; specificat/mentionat aici; innen angegeben/bezeichnet. 1654: Ezen dolgok(na)k nagub erőseghere minekünkis kezét az introspecificált Ifiu legeni hűtinek le tetelvel edgiüt be adua(n), es Reuersalissat peczetelve(n), ő maga keze irasa auuagy

subscriptioia alat kezünkhez adua(n) miis fide n(os)tra median(te) recognoscilliuk [Fog.; KCs. David János kezével].

introszkribált benn irt (az iratban név szerint feltüntetett); scris înăuntru (menționat nominal în act); innen geschrieben. 1742/1792: a' Contractusban introscribált Joszágra. Szántóföldekre, és Templombeli álló helyekre, marad pure flor. Hetven öt idest 75 [Albis Hsz; BLev. 39]. 1762: Az ben irt bitong Lovokra Segesvári introscribált emberek heten reá esküvén el vitték [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 4].

introszkriptus a bennirt (az iratban feltüntetett) személy; persoana menționată înăuntru (în act); die innen geschriebene/angeführte Person. 1737: Anno 1735 die 14 ta Men(sis) July Procedaltam az Introscriptus ellen [BSz; TKI].

intvény figyelmeztetés; atentionare; Ermahnung | intelem; avertisment; Mahnung. 1897: Zsuzsika azt mondja; Komolyan izend meg Gyaluinak, nehogy magára induljon el . vigye az asszonyát magával; fele gyönyörűségét s az út fele hasznát hagyja el magától, ha magára megy. Íme, az intvény [PLev. 190—I Petelei István Gyalui Farkashoz].

inuzális (vmi) szokatlan, (ceva) neobişnuit; etw. Ungewöhnliches. 1726: A pénz béradás iránt a megyékben régi constitutioi tartassanak meg, ha casu quo valahol valami inusualist béhoztak volna a megyék pénzbeli béradásban, azon novelítások poenitus praesentium vigore abrogaltassanak [Somlyó Cs; SzO VII, 324—5].

invadál 1. megtámad vkit/vmit; a ataca pe cineva/ceva; angreifen. 1600: Kerezturfwaban . . . Nemes Vdwar hazamath kit penzeme(n) weöttem Nuitodi Deme-terteol, tulajdon hatalmawal inuadalta, es hazam keö-rlw walo kertit le wagta s el hordotta [UszT 15/79]. 1647: Gogia Gaspar . . . etszakanak idein minden igaz ok nelkw inuadalu(n) az megh holt Mihaly new leghent es toluaj modo(n) eggiet massat elseöben el fosztotta, es hogi megh eölte feje vetettessek [Kv; TJK VIII/4. 208]. 1662: Deliberatum. Doceallia az Detentus Cyszyer Mihaly hogi eo Czerjek Pal Vr(amna)k se hazat nem Inuadalta sem Jovait nem praedalta [Sszgy; HSzjP]. 1724: ot voltam mikor jüt Boldor Peter, három Fiaval es ök negjen invadalták az malmat . . . és ök ütetek rongaltak . . . ugi hajgálnak vala Darab kövekkel [Vormága H; JHb XXXIII/34]. 1751: emlékezem réa, hogi egy alkalmatossággal ezen Vándorék Haller Ferencz Ur(am) Udvarát, Házát invadaltak, es tulajdon az Néhái Ur(am) maga emberét potentia mediante megh verték [Kissáros KK; BLI]. 1784: A' reménytelen Rémülések között Törvénytelen hatalmat kelletik tapasztalnam Nagylaki udvarházamra, a' midőn honn nem létem alatt, Udvaramat invadálták, Villicusom ellenzése ellen (igy!) Ökör Pajtámbol egy Tulkomat el olták és . . . Mikes Sigmond urfihoz hajtották [Nagylak AF; DobLev. II/587].

2. bántalmaz vkit; a maltrata/brutaliza; mißhandeln. 1583/1584: Mykoron Zolgaim az en megh hagiason zerint halaznanak Nem twdom My indulatbol, ez

felliol megh Newezet zemelyek Manib(us) Armat(is) potential(ite)r Zolgaimra Jrualtak Inuadaltak eoket, ver-tek haygaltak keowekkel [Újfalu K; Ks 42.9]. 1598: az eö megh holth Vrath violenta et potentaria manú Inuadalta volna, vulneralta volna, melj vulneratiobúl halala teörtenth volna [UszT 13/102]. 1689: Doceallia Actioja szerent Csusz Tamas, Kovacz Peterné ellen, hogi rea tamadot le taszittotta a földre s a labat megh sebhetté . . . ra tamadot invadalta sebhetté [Kovácsna Hsz; HSzjP].

3. prédál, fosztogat; a prăda/jefui; plündern. 1747: Néhái Mlgs Urunk Szalonnás Kamraját benn az Udvarban Nappal álló Délben fel verte potentiose invadalta [Mv; Told. 43/37]. 1770: Belső Szolnok Vármegyéb(en) a Salamoni Határnak Bezdéd nevezetű Falu felől valo szelib(en) . . . (az) Irtovány Kaszálot . . . potentiosé ki invadalta, ki kezdette kaszálni [BSz; JHbK LIV/12.7 vk]. 1798: ezen szomszédalt alldialis tilalmas erdejét ő nganak titkon vagy nyilván, ejjel, vagi nappal hatalmasul tolvajkeppen kik invadaltak? [Kük.; JHb XIX/58.5 vk].

4. (el)foglal/birtokba vesz vmit; a ocupa/a lua ceva în posesie; besetzen/in Besitz nehmen. 1735: Eszerint Subdividáltván mind a Boldutzi mind a Csáni Határ, és ki ki maga részt maga Linéjától Excerptálván concludatott hogi Senki ennek utánna más részt ne invadállyá, ne Dézmállyá, ugy más Erdélyére is potentiose ne menjen [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 13—4].

5. kb. elfoglal, megszáll vmit; a ocupa/invada ceva; besetzen, in Besitz nehmen, okkupieren. 1687: A Kállyáni és Kidei unitarius Papok a' Földvári és Szamos ujjári Ecclesiákat invadálták, és copulalta-(na)k a' Püspökeket kell requirálni felöllek [SzJk 217].

◇ Szk: ~ja a hideglelés rájó a hidegrázás, leli a hideg; a avea frisoane; Schüttelfrost bekommen/haben. 1746: Vass János nevű idegen jövevény ismérleten ember feles üdökig kelletvén raboskodnia az hideg lelés is invadalta, erre nézve elegendő büntetés(ne)k tiltitetik eddig valo raboskodása [Torda; TJKT III. 110].

invadálás rátámadás; atacare; Herfallen, Angreifen. 1699: a' Cziz hegye alatt levő teren . . . hamis hitunek szidalmazta az J az A(ctor)t meg kivano(m) diffamatiojáért hogi hamis hitunek mondott in emenda lingvae, invadálásaért, lovarol valo lehuzásáért, fojtogatásáért agyba főben valo veréséért, vere ki ontásaert in poena minoris Potentiae convincaltassek [Dés; JK 292a].

invadálhat 1. megtámadhat; a putea ataca; angreifen können. 1573: porkolab ferenczne Azzonyom . . . ilyen fegyweres kezzel p(ro)pria Autorit(a)te contra libert(a)-tem et prerogatiua(m) Nobilit(a)t(is) mee (!) nem inuadálhatta volna [Fráta K; SLt 12].

2. prédálhat; a putea prăda; verschwenden/tun können. 1798: En az keresben ki tett Erdött nem tudom azt sem hogi kik invadálhattak volna aztott vagi edgiszer vagi mászszor [Ádámos KK; JHb XIX/58].

invadált 1. kb. támadást szenvedett; atacad; angegriffen. 1762: azon Invásor . . . régen ki ment azon Invadált Udvarbol [Branyicska H; JHb XXXV/51.6,12].

2. (el)foglalt; ocupat; besetzt. 1782: a Potentiose invadált helyet ... ezelőtt Egy Nihány esztendővel Borozdoltatta volt a Mélgos Expo(ne)ns Ur a Falu Közön-séges helyéből [Mocs K; JHbK LIII].

invadáltat 1. megtámadtat vkit/vmit; a dispune să fie atacat cineva/ceva; jn eine Sache angreifen lassen. 1735: Mivel az I(nctus) Sütő Tódor és Marián nevű bere-sekkel az Uram .. Malom Mesterit ... invadáltotta buszujából [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. 1746: tud-já é a' Tanú .. hogy Groff Wass Adam Ur(am) mellette lévő fegyveres szolgálival ... János Kata Asz-szony Szent Egyedi^a lakó házat fegyveresen invadálta volna, vagy pedig nem invadálta, másokkal is nem invadáltotta? [Dob.; WassLt. — ^aSzD].

2. prédáltat; a dispune să fie prădat; verschwenden/tun lassen. 1735/1826: A Hoszszuaszoj betsületes Pos-sessor Urak közül mellyik attentálta ezen Ecclesia Erde-jt többszöris invadáltatni, vágatni, hordatni, és pusztít-atni [SzentkZs Lodormányi dézma 58].

invadáltatik megtámadtatik; a fi atacat; angegriffen werden. 1763: Curiám invadáltatván, ablakaim bé ron-tattanak, ajtaim bé = lödöztetennek [Nsz; Told. 33/22].

invaleszkál szokásba jön; a deveni un obicei; auf/in Gebrauch kommen. 1793/1794: Erdélyben praxisban invalescalt volt, hogy a' Falusiak a' Köz földekből el ad-hassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/739.8a].

invaleszkált szokott, szokásba jött; obisnuit (care a devenit obicei); gewöhnlich, üblich. 1677: az eddig inva-lescalt usus, és effélékről irott Constitutioi az Országnak observaltassanak [AC 116].

invalidáció érvénytelenítés; invalidare; Invalidation. 1796: mind a' Decr. Titulus, mind az 1659-béli Sen-tentia, a' mellyben ezen Kérdésben forgo Privilegalisról semmi emlékezet nem tanáltatik, annak invalidatiojára helytelenül Citaltatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67 tábl.].

invalidál érvénytelenít; a anula/invalida; ungültig machen. 1671: mindnyaja(n) az egész Atyafiak kepek-be(n) azon Testamentu(m)n(a)k minden reszeib(en) contradicalnak seőt invigoralyak, invalidallyak, mint hogy hírek s akarattjok kívül testalt a' mit testalt [Kv; TJK VIII/11.112]. 1686: az ő klme keze írása alat ema-nalt ados levelet invalidalom erőtlenne teszem annihilla-lom [O.újfalú F; DLev. I. VI. B. 2]. 1749: Kabod Fe-rencz Ur(am) is Korda Susanna Aszszony(na)k ... Adott 2000 ie. Két ezer Magyar forintokat ... a mi praesentiank(an) ... in fre (!) Scriptis Conditionib(us) ... Hogy az előbbeni két ezer Rf. forintokrol emanalt Contractus invalidaltassék, mellyet mi előttünk invali-dalanak is a Contrahens felek [Kv; Borb. II].

invalidálhat érvényteleníthet, érvénytelenné tehet; a putea anula/invalida; ungültig machen können. 1648: nemis mond semmi oli dolgot, mellic az en p(ro)po(sitio)mot inualidalhatna [Kv; TJK VIII/4. 329]. 1766/1802: Nemis invalidalhatták ezen két Helyseg Lakos-sainak bizonyas okokból tett Vallás teteleket a Salamo-

ni^a Lakosak magok Fassiojakkal [BSz; JHb LXVII/3. 3—4. — ^aSzD.].

invalidált érvénytelenített, érvénytelenné nyilvánított; anulat, invalidat, declarat nevalabil; für ungültig er-klárt. 1803 k.: ez minden homály nélkül vagy, hogy az invalidált 1751 beli Contractus ereje mellett szerzette meg Salánki Gabor Dálnoki Sándortol, a' Földet [Dés; Ks 79.29.319].

invalidáltat érvénytelenített; a dispune să fie anulat/invalidat; ungültig machen lassen. 1677^a: A' Mely el-bu-dosot Jobbágyok medio tempore az igaz Földes Urok-nak manumissiojok nélkül nobilaltatták volna magokat ennek előtte, hasonlóképpen invalidaltatva legyenek [AC 105. — ^aLapszéli hivatkozással az 1561. évi egy-i végzésre].

invalidáltathatik érvényteleníthetetik; a putea fi anu-lat/invalidat; ungültig machen lassen können. 1741: az Inctus Szent Györgyi Mihály ő kglmeis, sistálván Há-rom vivus Testiseket, kik probabilitér subinfernálni lát-atnak azon adósság(na)k lefizettetését; de mint hogy a' contractus ezen vivus Testisek által tellyességgel nem in-validáltathatik, itéltetett, hogy magais Sz: Györgyi Mihály Iuramentumát deponálja és, hogy ... ezen adósságot egészszen, Interestével egigjűtt meg-fizette [Dés; Jk 550b]. 1756: ha Sombori Sigmund Uram ezen vicinált földekről akarkivel ... már eddig Contrahált volna tehát minden Contractussa erőtelen és ha-szantalan legyen, és vigore praesentium invalidáltathas-sék [Zutor K; Somb. I].

invalidáltatik érvénytelennek nyilvánítottatik; a fi de-clarat anulat/invalid/nevalabil; für ungültig erklárt wer-den. 1592: Hogy minden varosbely caussakat a' varos-beliek között a' Biro megh itilhessen terminalhassonis ez ellen feyedelem paranczolattiays inualidaltassék [Kv; DiósyIrd. 39]. 1614: Mint hogi Enieden es teob mezeo varosokban, ennek eleotte ualo wdeőkben sokan Nobi-litáltak es eximáltattak, melj ... az egez orzagnakis ka-ros. Vegeztwk azert hogi ennek utanna senki ... ne exi-maltassék, seot a kik (!) volnanakis affelek kik leueleket az Colosuari Articulus(ok) után publicaltattak volna ... a fele levelek Inualidaltassanak [Ks 87 egy-i végzés]. 1649: attul fogva nemessedet köztünk lakos Vraink ne-mességek Inualidaltassanak [Dés; DLt 428]. 1671: Vé-geztük Országul hogy az kik illyen méltatlan repetitio-nkat és Evocatiokat töttek, cselekedtek, azok invalidál-tatnak cassaltatnak [CC 67]. 1720/1811: mivel kész valá Jurálni, hogy jelen volt akkor, mikor a Contractusok emanaltattak ... Szabó Mihály praetensioja, a Levelek iránt invalidáltattak (igy!) [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1746: (Az állítás) hiteles onnat költ testimonialissal in-validaltatott [Torda; TJKt III. 43]. 1772/1778: a tsere Contractus Judicialiter invalidáltotott, a mint ezen Ne-mes Szék 1766-ban ... költ Deliberatumából ki-tettzik [DLev.]. — L. még AC 5-6, 70, 96, 151, 234, 260.

invalidus I. mn (hadi)rokkant; invalid (de război); (kriegs)beschädigt. 1786: Panaszolván Köntés István gyalog, egész invalidus katona Dants István huszár el-len, hogy együtt cseréltek két pár ökröt, de Dants István

felette hibás marhát adott, azért visszakévénnya a maga régi marháját [Árkos Hsz; RSzF 281]. 1829: az Invalidus katonáknak semmi se gyűlt^a [Nagykapus K; RAK 39. — ^aAdomány].

II. *fn* (hadi)rokkant (katona); (soldat) invalid (de rázboi); (Kriegs)Beschädigte(r) | ? nyugállománybeli katona; soldat in retragere/pensie; Soldat im Ruhestand. 1761: Ezen 1761-dik Esztendőben számos prussusok jöttek be, de bizonyosan végére nem mehetni micsoda rendbéli emberek voltak, mert onnat felül invalidusoknak írják, de amint beszélük nem voltak katonák Mind mesteremberek [RettE 127]. 1762: Sokan jöttek az ármádáról tisztek, invalidusok, mondurjok condraposztóból [i.h. 142—3]. 1868: Köröztetik a cultusminister értesítvénye, mely szerint a patentalis és tartalékos invalidusok csak a nagy Sebeni hadastáborni intézettől nyert engedély mellett eskethetők össze [M.bikal K; RAK 168].

invázió 1. támadás; atac; Angriff, Herfallen. 1600: si iuris az Inuasioert es hazamo(n) walo hatalmaskodasaert az maior potentianak terhit mondom hozzaia es prosequom raita El witt marhamat ... duplawal restituatlatni kewanom, affelet az el puztitoth es le wagoth kertemnek is megh eppitesit megh kewano(m) az teörwentol [UszT 15/79]. 1606: 1605 eztendőben Zent Jakab nap tauat ment rea Kws gaspar new lakomra, Aitaiait Chiakaniauual be teöruen Chiakaniauual verte ... Az Inuasioiert az nagy hatalomnak terhen vagion [i.h. 20/97]. 1647: Veres Gergelj citaltatua(n) Molnar Peter new Iffiw leghent inuasioiaert, es megh vereseert Minor potentiat faidalmaert szaz forintot felel hozzaia [Kv; TJK VIII/4. 234]. 1698: exhibealt Relatoriambol vilagossan constal mi okon kellet a' D. It in Jus attrahalom; meg kivano(m) a Jure, hogy a szidalomert külön in poenam emendae lingvae a' Vereseiort pengis es személyemnek invasioiaert in poenam mortui homagy incurralyon insuper kölcsөгemet, fajdalmamat es farratsagomat refundallya [Dés; Jk 270b]. 1737: Constállván vilagoson(n) Antal Gábor Tzigánynak, potentia mediante lött Invasioja, az Anak ő kglmének Hurtzoltatásab(an) 's véresítettéséb(en); azért az Anak ő kglmének Actioja szerint Mortuum homagiumonn, hoc est: ad usq(ue) flor. hung. 33., Den. 33 convincaltatik [Dés; Jk 226b]. 1775: Pentek Lukats ... a Titt Exponens Ur Erdejinek invasiojáért, bekességgel eleget kinalta, de meg nem békélhetet Titt. Lutzai Samuel Urammal [DobLev. III/51.5a].

Szk: ~ *i cselekszik*. 1736: Miért kellett ennekem az It Juris Ordine prosequom Citatoria Relatoriamból vilagoson Constál, hogy ... hol és mitsoda helyeken 's kik ellen, minemű I(ste)n ellen való káromkodásokat, invasiót és fenyegetéseket cselekedett Contra Leges Patriae [Dés; Jk 206b].

2. (ellenséges) betörés; invazie (a duşmanului); (feindlicher) Einfall. 1717: A mi Felséges Urunk győzdelmes Fegyvere nyári operatioi után téli nyugodalmára osztatván, teczet Felséges Eugenius Herczegnek a mi édes Hazánk Securitássára, és a dühös szomszéd ellenségnek újabb invasiojától való oltalmazására, az itt ben lévő Regimentek mellé még hat lovas Regimenteket be küldeni. [KvLt I/220 gub.].

invázor támadó; atacant; angreifend. 1746: tettzett a Törvénynek, hogy Orosz Mihály az Bironak Farkas Vaszilynak mint az Dominus Terrestriek Personalisának bestelenitője, mocskoloja, és Invasora cum fl. hung. 12. büntetessék [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1757: Mennyi erő kárt tehettek azon Invasorok azon két helyen ...? [Fejér m.; BK sub nr. 899 vk]. 1762: (Az) Invászor Ur tselegyei keresték fel házanként azon étzaka ... eő Nsága Biráit ... a Birákot nem kaphaták meg [Branyicska H; JHb XXV/51.9].

Szk: *hatalmas* ~ hatalmaskodást elkövető támadó. 1762: Azon hatalmas Invászor hová valo embereit ... mindenik faluból kiket vett volt maga melé ...? [H; i.h. 4 vk].

invázus kb. a támadásban károsult; care s-a págubit/a suferit stricăciuni în timpul atacului; durch Angriff beschädigt/Schaden erlitten. 1747: A' Polyaniaktol^a építetett káros gátnak turbálására ... exmittaltatnak ... Assessor Atyánkfiái a' Varga Piaczi kapitányok Tizedekkel, s minél töb Quadraginta Invasusokkal edgyütt, kikis annyéra deprimállyák azon gátot, hogj az ottan restagnáló karos tó onnan tollaltassék [Torda; TJKt III. 161. — ^aAranyospolyán (TA) lakosaitól. ^aKöv. a nevek fels.].

invehálódik gyalázkodik, mocskolódik; a huli/ocári; schmälern, lästern. 1662: az közönséges vitézlő nép, hogy valaki övelek együtt, az ő oltalmok mellett harcot állani nem akarna ... nagyon is invehálódni, fenekedni is kezdett vala [SKr 540].

invenció 1. ötlet; idee; Einfall. 1774: Ugy is van, mert az ő^a inventiója az hogy a magyar regimentekben a közkatonák is hátra tekerve czapban (amint most mondják) viseljük a hajukat, akik addig nyírt kurta haját viseltek [RettE 323—4. — ^aLasci Ferenc Móric gr osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. 1782: De micsoda inventio ez, hiszen tudta az^a a pápista religiót s ugyan azért hagyta el, hogy tudta, de nem szerette [i.h. 417. — ^aWesselényi Miklósné Cserei Ilona].

2. kb. lelemény; invenție; Erfindung, Invention. 1782: Praefectus Dési Sigmund ... a szegény községnek meg esküdt ellensége, és minden dolgait s inventioit úgy igazgatty, hogy az el nyomorodott népre több több romlás, és tereh viselés szaparodjék [Thor. XX/4].

inventáció 1. leltározás; inventariere; Inventaraufnahme. 1676: Ezen drabant házackákrul job felé követvén az inventationak processusát vadnak ismét ... hat drabant házok [Fog.; UF II, 700]. 1680: Ezen eléb meg irt kö hazok(na)k es mellé ragasztot oldaloslag valo épületeket ez szerint inventállván fordultunk nap nyvgot felől ahoz ragasztot ket borona hazok(na)k, es azok(na)k Pitvara(na)k inventatiojara [A.porumbák F; ÁLt 17]. 1694: Adig extenal az külső Kaputol fogván az Középső Kapuig valo Fiscalis alkalmatosságoktól valo Inventatio [Kővár Szt; JHb]. 1739: bizonyos Deákok iránt parantsolt volt Excellentiád az Néhai Üdvezőlt Aszszony Jozsaginak Inventatiojára [Kiskend KK; Ks 99 Kun Zsigmond lev.]. 1742: ha azt akarja hogj hamar véghez mennyen az Inventatio jöjjen bé, ne kessék [Szár-

hegy Cs; LLt Fasc. 78]. 1776: Az Inventatiokor perci-piáltam döglött ökör Bórt Nro 7 [Mezőméses TA; WassLjt]. 1840: A Papiros malom . . . folytattik az in-ventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevő Hi-vatali papiros itato papirosnak hetven három mázsá^a [Km; KmULev. 2. — ^aFolytattatik a leltározás]. — L. még UF II, 726.

2. ? 1840 k.: Ujparasztok Udvari Invention dol-goznak hetenként 3. napot [Told. 40a].

inventál leltároz; a inventaria; inventarisieren. 1592: Bachmegej Miklos vallia: Tudom hogi zep Balint min-den Attiafiat ki elegitette az hazbol . . . mindeneket Inuentaltanak [Kv; Tjk V/1. 311]. 1628/1635: azon peczet alat ualo czedolak zerent Inuentaltuk^a [Bodola Hsz; BLt 5. — ^aNéhai Uzoni Béli Kelemenné Bánfi Mária hagyatékát]. 1714: Hivata munkót . . . Lengyel-faluj Orbán Elek Ur(am) . . . Lengyelfalvára^a hogy . . . inventálnók az ő klme Ud(va)rhelyszeki Lengyelfal-vj jószágát [Orb. — ^aU]. 1737: a Ns Varos Tsurös kerti-benn, Malmáb(an) és az Vámnál, a mik léznek azokatis . . . ő kglmek inventallyák [Dés; Jk 468b]. 1769: Hogy pedig valaha inventálták volna az elő Bonumit, arról tellyességgel semmit sem tudok [Ne; DobLev. II/408.6b Jos. Andormányi (57) vall.]. 1842: e' pontok alatt semmi sem léven inventálva nem is reinventáltathatik sem-mi [Km; KmULev. 2]. — L. még CsVh 102; RettE 113; UF I, 310, II, 705.

inventálendő leltározandó tárgy; object/lucru de in-ventariat; zu inventarisierender Gegenstand. 1843: Épületeket 's egyéb inventálendokat úgy köteles conser-váltatni a' Haszonbérő, hogy azokba kár ne légyen [Nagyak AF; DobLev. V/1248].

inventálás leltározás; inventariere; Inventarauf-nahme. 1584: Maradek Peter amy marhayat vallia hogi volt . . . az Inuentalskourt . . . elő teotte Az feyerwary Josa Aztatlaba [Kv; Tjk IV/1. 229]. 1608: Borok Volta-nak Az elseo Inventalskourt, az pinczeben 30 hordowal [Kv; RDL I. 83]. 1620: Keowarban leveő Leőveő, es Tu-zes szerszamoknak, es egieb czayth hazban valo szersza-moknak Inuentalsasa^a [Kövár Szt; Borb. II. — ^aKöv. a fels.]. 1700: Az Gabona . . . asztagoczka(an) es Csür-beli odorban vagio(n) az mi vagio(n) . . . mivel az előb-szeri Inentalas után elődtek belölle [Csicsó Cs; Bállt 71]. 1827: A Görény fogo Ládát még a régi inventálás előtt fel dolgoztatta volt a' D. Biro Székely András [Ko-ronka MT; Told. 34]. 1861: még Kispál György bátyánk halálával az inventálás megtörtént volt [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajna Tamás Kispál Lajoshoz]. — L. még UF I, 310, II, 699, 710—2.

inventálatlan I. mn leltározatlan; neinventariat; nicht inventarisiert. 1826: a' Vallye Brádi Inventálatlan tila-lmas erdöket . . . meg vizsgálni akartam [H; Ks Gencsy Aloisius udv. bíró nyil.].

II. **hsz I.** leltározatlanul; neinventariat, fără inventar; nicht inventarisiert. 1760: Az Száraz Pataki és Kantai Kitsind portiotskák még inventálatlan vadnak [Feltorja Hsz; LLt].

2. leltározás megejtése nélkül; fără inventariere (prealabilă); ohne Durchführung einer Inventur. 1663:

Az udvarbíró, ki oda csak inventálatlan állatott be, több kárt, mintsem hasznót tett az ország házában, az mi megmaradt volt is, ő általa mind elhorda-tott Medgyesre [TML II, 471 Teleki Mihály a fej-hez].

inventálhat a putea inventaria; inventarisieren kön-nen. 1637: vagyon előedök haz is, melyet czezt haznak mondanak lenni, kitt nem inuentaltattunk Capitany Uram . . . hagyasabol nem inuentaltuk [UE I, 398]. 1726: Az ház Telekek igen ell nyomattak, elegyed-tenek, régi irásokból az mint találhatni, de rendesen nem inventálhatni [Vajdasztiván MT; JHb IX/5. — Tomai László kijegyzése].

inventáló leltározó; care face inventarul; inventarisie-rend. 1600: Amith keolteottem . . . az zegeny Herczegh Barbaranak holta vthan valo Inuentalo Negy tanach-bely vram fizettenek megh negy Zaz egy nehany fo-rintott, ky megh lattczik az Inuentariumbol [Kv; Tjk VI/1. 492].

inventálódik leltározódik, leltároztatik; a se inventa-ria; inventarisiert werden. 1851: a' malom inventálódik, és oly állapotban, melyben az inventáláskor átadó-dott, tartoznak a' haszonbérők a' Tulajdonos Báro ur-nak átadni [Algyógy H; Born. E. IXf].

inventált leltárba foglalt/vett; trecut în inventar; ins Inventar aufgenommen, inventarisiert. 1648: Debrece-ni István udvarbíroságátul maratt, és inventált juh és bá-rány czávélt beöris találtatott az házak heán nro 81 idest niolczvanegy [Fog.; UF I, 933]. 1652: Van egy hordo méz is régen Inventált [Görgény MT; Törzs]. 1677: ez előb inventált rétről kitelhetik az tizenkét előkörtartásá-ra való széna [Rákos Cs; CsVh 54—5]. 1710: Az Nemes Tanács Parancsolattjából az Gombkötő Samuel Inven-tált Javaibul ezeket vittük el es köz kéznél hatuk^a [Kv; Tjk VII/2. 317a. — ^aKöv. a fels.]. 1793: Az Kosesdi Pos-tális háznál Inventált mindenféle ingó bingó eszközök-nek . . . fel jegyzése [H; Ks 78. XVII. 1]. 1849: A Groff Ur ő Nagysága szobájába itten inventált Butorak a' leg izletesebbek, nagyon diszesen el látva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még UF II, 736.

inventáltat leltárba foglaltat/vétet; a dispune să fie tre-cut în inventar; inventarisieren lassen. 1592: Mierthogi Plebanos vramat Isten ez vilagbol ki veotte, ammi ne-mew Jouaj marattanak, . . . Biro vram tanachauual Inuentaltasson mindeneket [Kv; TanJk I/1. 193]. 1602: Zabo Andras es Schnelczor Leorincz Vramek hewteok zerent recognoscálnak így, amikor Pokos Peternek marhayat Jowayt Inuentaltattuk az Notariussal egygyewt voltunk [Kv; Tjk VI/1. 611]. 1634: Nyerges Thomással uegezek az estue az Anyamnak jovai feleol, hogy ma inventaltassuk [Mv; MvLt 291. 12b]. 1723: Né-hai Groff Kálnoki Ádám Jozzaginak Föl(sé)ges Vrnk rescriptumá(na)k tenora szer(int) Inventáltatni, s Urbá-rizáltatni kellettven eze(n) Guberniális Cancelláriáról ex-pedialtattak a végre két Cancellista Déákok [ApLt 1 gub.]. 1793: (A) vásárolt Jozság s appertinentiái az én Regiusságom alatt Inventaltattanak [DLev. 2 XIIIIB/16]. — L. még UF II, 702.

inventáltatás leltározás, leltárba vétel; inventariere; Inventaraufnahme. 1614: Az mi marha penig meg maradt volt . . . mindeneket Inventaltatásnak enis cedaltam [Kv; RDL I. 8]. 1787: a' Jozzágnak inventáltatása és által adattatása . . . T. Pataki Mihály Uram keze alá . . . 14a praesentis vitessék végben [Kv; SRE 253]. 1811: Árva Tekintetes Tatrasi Thérésia Kis-Aszszony . . . Magyar Bogátai Kristoltzi és Monostorszegi Jozszágainak Inventaltatásokra el mentünk [BSz; BetLt 5].

inventáltathatik leltárba foglaltathatik/vétethetik; a putea fi trecut în inventar; ins Inventar aufgenommen werden können. 1748: Harmincz kilencz kobol Borsos es Szegeny Tavasz Buza . . . az több Búza közti nem inventáltotthatot hanem különösen hat fele subdividatunk (igy!) [Aranykút K; Ks 23/XXIb].

inventáltatik leltároztatik, leltárba foglaltatik/vétetik; a fi inventariat/trecut în inventar; inventarisiert werden. 1592: Inuentaltatott az portörő Malomnak Zerszama^a [Kv; Szám. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével. — Köv. a fels.]. 1662: Inventaltotott Udvarhely Pusztá Vara [Utl]. 1681: (A) P(ro)ventus Vasak . . . a hunyadi számtartó gondviselése alá mint (!) be hordatvan ott inventáltattak in genere [VhU 608]. 1712: inventáltotott . . . egy Skárlát szőnyeg más tarka szőnyeg [Szilágy-sámsond; SzVJK 166]. 1739: En nem tudom az egész Jobagyoknak Inventaltattake az Marhajok, vagy nem [Bodok Hsz; Ks 22. XXIb]. 1794: azon Háznál lévő Épületek, s azokb(an) találtato Házi Eszközök inventaltassanak [Kv; SRE 310]. 1828: Déési Hoszszu István Urnak a Malaton lévő . . . Házát . . . kivettem . . . Szt György napkor közelebről az Haz; Épületek, kertyei Inventáltotni fognak [Dés; Törzs. Dési taxalisták Petsy Sigmond assz. kezével]. 1843: a' Nyitrai Mihályról maradtott mindennemű Jok inventáltatta(na)k [Mv: Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével]. — L. még CsVh 113; UF I, 412, 628, II, 675, 701, 703—5, 711, 714.

inventáltatott leltárba foglalt/vett; trecut în inventar; inventarisiert. 1679: Az 1678. esztendőbeli 27. Decembris inventáltatott földeknek és széna füeknek laistromát el olvasván az tutor előtt . . . melyeket el nem dissipáltak mindeddég (: ezért mán tul azokat az tutor collalya :) [Zágón Hsz; Barabás, SzO 382].

inventáltattatás leltároztatás, leltárba foglaltatás/vétel; inventariere, trecere în inventar; Inventaraufnahme. 1695: Ez Inventaltatás lött: Anno D(omi)ni 1685 ben Die Decima quinta January [Nagyfalu Sz; SzVJK 1].

inventár leltár; inventar; Inventar. 1677: Eléb mozdulván innenis és balra követvén az inventart, vagyon jo deszka fedél alát egy kő pinczére építve fenyő fábol és deszkákból csinált tornáczos nyári ház [Madaras Cs; CsVh 51].

inventárium leltár; inventar; Inventar. 1571: Az so aknat az elebbi kamara espan my moddal atta kezhez, es mychyoda Inuentariomott hagyott ott, lassa meg a rowo [SzO III, 336 fej-i ut.]. 1580: Amyt az előtte valo

plebanossok Az plebanossaghoz ne(m) Birtak Ennek vtanna se Iryak azt Az plebanossag Inuentariumaba [Kv; TanJk V/3. 213a]. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium [Somlyó Sz; UC 78/7.22]. 1608: Ezen Inuentariomban, vagion Emlekezet, Aranj Taller, appro penz, fillier, es Egieb monetak felől [Kv; RDL I. 83]. 1618: semmj bizonios Inuentariumat ne(m) producaltattanak [Kv; i.h. 104. Junck András kezével]. 1734: Ezen Inventarium(na)k per ágálására poroncsolvan mi nekünk az Mlgs Groff ur Bethleni Bethlen Imbre ur(am) éo Nsga hogy per ágálnok: mű is azért . . . elmentünk . . . valamiket találtunk mindeneke Fel irtunk [Datk NK; JHbB D. I]. 1737: Emre pal masodmagaval fel jöve, es az mi az háznál talaltatot asztot ő Kegyelme fel irak, az Eventariumot (!) ő Kegyelme el vive hogy purizálja [Somlyó Cs; ApLt 2 Lestyán János Apor Péternéhez]. 1857: Az Inventárium a' Jozság át vétele után jóval készült [Nagylak AF; DobLev. V/1409]. — L. még UF II, 546.

Szk: ~ba ad leltárral ad át. 1681: Eszt . . . percipiálván Péter János uram gondviselője Jenei István uram kezéből, adtuk inventáriumban mostani tiszt Endes Miklós uramnak, éo nagysága részire való lüvén ez [CsVh 94]. 1698: Papsag, Ispitaly, Ecclesia földet ki kell keresnj és Inventariumban kell adni [Dés; Jk 267a] * ~ba csinál leltárba foglal/vesz. 1628: Annak vtanna az Diuisiohoz kezduen Az mi Eppel Orsolya Aszszony szá-mára iutot azokat Inuentariumba(n) czinaltuk pro futura Cantela [Kv; RDL I. 137] * ~ba hagy 'ua.' 1636: ki-úának ezt eo keg(ye)lmek hogy az keöztek fen álló dolgot el igazita(n)ok Es az Anna Jovait az mi iutna Inuentariumba(n) hadnok [Kv; i.h. 109] * ~ba konszignál leltárba feljegyez/foglal. 1627: az mi . . . ez ket Aruara az edes Job Attioktol, Eoreg Kanta Mihalirol marattanak Azokat az Jokak, mind Jngokat Es Ingatla-nokatt Ezen Inuentariumban Consignaltuk [Kv; i.h. 134] * ~ot ad leltárt vesz fel/állít ki. 1611: Az dolognak penig nagio bizonisagara . . . adgiuk ez jelen valo In-ventariumot zokot peczetunkel meg Confirmaluan [Kv; i.h. 90]. 1654: Az mely dolognak nagyob ereire . . . adgiuk ez jelen valo Inuentariumunkot [Kv; i.h. 142].

inventáriumbeli leltárbeli; din inventar; Inventar. 1843: mind ezen fenn érdekelte egy(gy)ezmény, osztály, és Inventariumbeli Leveleket ha kívánná az asz(sz)ony közöltni is fogja, melyekből magának párokat is irathat [T; Tolvaly lev.].

inventátor leltározó; persoana care întocmește inventarul; (der) Inventaraufnehmende/aufnehmer. 1579: Az keonywek felol penigh, kik Az ket Natio p(rae)dicalo zekyheoz zerezettek, Azrol igy vegeztek eo kegmek hogy Az Inue(n)tatorok azokat is Inue(n)tariu(m) zerent ha vagio(n) elő keryek [Kv; TanJk V/3. 196b]. 1608: Mely harmincz hordo Borokat az kory Jnwentator Vraym Attanak el [Kv; RDL I. 83]. 1657: Szebenben Menue(n) Inventator Uramekkal, holmi fejer Ruha Nemű Egigiet masokat Inue(n)talni költoottem . . . f 3 [Borberek AF; WassLt Perc. 29]. 1681: Vas tarto ház (: Itt is volt vas hat másaval; az Inventator az varb(a) szállittatta . . . :) [Vh; VhU 584]. 1709: Inventator Ura-mék fognak az Inventaláshoz [Fog.; Utl]. 1770: Sárpa-

taki László Uram eo Kglme nekünk Inventátorok(na)k fáradságunkért: munkánkért fizetett Flo hg 15 [Király-halma NK; Ks 23. XXIb]. — L. még UF I, 310.

invertáltatik *átv* fonákjára fordítottatik (vminek a rendje felborítottatik); a fi intors pe dos (a fi inversat(ă) ordinea/sensul desfășurării a ceva); Ordnung einer Sache gestört wird, etw. verkehrt gemacht wird. 1634: Haller Peter Uram Leania Kakoni Ersebet (így!) kepeben kívánia az Z. Eccliatol mint pia Matertől hagi legien zabad Leania ellen az Atol elinditando Propositioniara Replicalni es Causaiat agalni ... Az Z. Zek es azert ebben kegyesseget mutatna de az z. zéknek regi megh rögezet be vott Consuetudoia ... hogy in prima Instantia personalis Comparitio legien, invertaltatott es Conturbaltatot volna [SzJk 42].

investiál 1. beruház; a investi; investieren, anlegen. 1792: az 1100 M for. Capitalison kívül 340. M for és 78 pénz Summát investiált azonn ... Rész Portiora [DobLev. IV/655]. 1798: készek az Exponensek, a Mi pénzetket Kegyelmetek, valide et justo titulo investáltak tőstent le tenni [Martonfva Hsz; i.h. IV/809].

2. *~ja magát* kötelezi magát; a se obliga; sich verpflichten. 1812: ezen meg irtt Summa pénznek kész pénzül léjendő ki fizetésére magát investiája (!) ezen Summát is a' Szopori^a, és Frátai^b azon portiótskáira [Nagyesküllő K; RLt 02. — ^abKj].

investiálendő befektetett/ruházott; de investit; anzulegend. 1797: Ha az el idegenedett földkeből pénz fog Also László Ur reluálni, a ki váltás idejen, az investialando Summa refundáltassék [Dés; Ks 89].

investiálódik 1. befektettetik; a fi investit, a se investi; investiert/angelegt werden. 1792: A ki arendált Malomra hogy az eladatt szőlő p(rae)tendalt arra investialodott volna a sohonnan ki nem jó [Ne; DobLev. IV/701].

2. *átv* (át/rá)száll; a-i reveni cuiva; jm zukommen/anhelfallen. 1749: a Mikola Fiu Ag Jozsáigára investialodván ezen praetensio, az Incták pedig a Fiú Ag Jozságában nem Succedálván, Incompetens Incták [K; WassLt].

investiált beruházott; investit; angelegt, investiert. 1776: nagy kétségbe hozta mennyiből állana azon Ház-helyre investiált Summa [M.köblös SzD; RLt 0.1.50]. 1794: Nem hogy ezen pénzt el ne venném, de sőt a több Jozságaira investiált pénzt is fel venni kész vagyok [Mezőbánd MT; MbK XII. 100]. 1808: tartozik a Novizáns Alperes az azokra investiált Summának két részit a Novizátáknak meg fordítani [Asz; Borb. II].

investiáltatik 1. kb. átruháztatik; a fi transmis/cedat cuiva; übertragen werden. 1792: Ha mit doceal a praetens Aszszony hogy primarius Coaquisitor lett volna Nehai édes Attya Ura, és Mogyorosi Iusra investialtatt a Coaquisitio [Ne; DobLev. IV/701].

2. kb. fordítottatik; a se folosi, a fi folosit; verwendet werden. 1780: amit ad approdonként, végre őszve Summalván azon Summa investialtassék a Czigányakra [Mv; BetLt 4 Újfalvi János lev.].

investigáció 1. vizsgálat; investigatie; Untersuchung. 1703: Hirdesse meg kglmetek az kösség között, hogy senkinek semmi lármaja ne legyen, egymast ne ijesszék, annál inkább ne fussanak marhajokat ne advák, ne vesztegessék, attol valo féltekben, hogy ennek az Investigationnak alkalmatosságával, nagyob terek esik reájok

a Szegénységhez valo indulatunknak czéllya, ebben nem a terehnek nevelése, hanem inkább az igazságos repartitio által valo kissebbitése [Uti gub.]. 1722: Talám Jsten njakára fordittya némelj(ne)k, a kik Glorialodta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jo sogor Váradis [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1727: concludaltatott azon repartialt pénz(ne)k Investigationjára Zejk Miklos es Nalaczi Laszlo Atyank fiai eo kglmek [Déva; Ks]. 1789: Mikor ezen malom állapattya iránt Investigatio volt, akkor mi némű declaratiot tett a Tanu iránta, a szerént iratott e fel a Régiusok által a Declaratio, a mint tétetett a Tanu által? [Kük. GyL vk]. 1846: ellenem véghez vitetett investigationból ki lett terhelő pontokra mentő feleletemet ezekben tészem | az Investigationba fel idezett Tanuk közt lehetnek rankorosaim [Dés; DLt 530/1847. 27—9].

Szk: *~ra éléhiv* vizsgálatra idéz. 1789: ő kegyelmét az akkori Investigationira elé nem hívták volt [Désfva KK; GyL] * *~ra két a dolog* vizsgálatra kerül a dolog. 1776: Azt is megirtam, hogy affle haszontalan kofához illő dologgal a királyi szentséges füleket ne terhelje, mert ha investigationira két a dolog s úgy nem leszen, amint feladja, a gyalázatot bizony, mely meg fog rajta esni, el nem veszi a hamis delator róla [RettE 364] * *~ tétetik* vizsgálat tartatik. 1798/1799: (A torockóiak) a' magok privilegialis Szabadságokhoz Just tartottanak, sőt ... Anno 1782, ezen Privilegialis Ususokról, még pedig a' Mlgos Thorotzkai Familia Gravamennyekre Investigationis tétetett [Torockó; TLv. 5/16 Transm. 423] * *~ot tesz* vizsgálatot tart. 1732: Ezeket a vizeket a taxazo halaszokon kívül senkinek halazni nem szabad

Ha kit pedig ott(an) taxa nélkül halazni comperialnak a Megje Birak büntessek meg egy forintig es e vegre szorgalmatos investigationot tegienek minden esztendob(en) negyszer [Illyefva Hsz; SVJk].

2. megvizsgálás; examinare; Prüfung, Untersuchung. 1758: Pakó Vram által recomendált három Cseh országi Hutások(na)k investigationjokra ki küldött Expressusomnak adtam x. 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója]. 1763: Generális Siskovics az őfelsége parancsolatjából Erdélybe 17-ma Martii 1763 beérkezett a székelyek között indult zenebona kezdőjének vagyis okának investigationjára [RettE 148]. 1802: Minthogy én ezen fennforgo panasznak investigationjára, egyéb tsoporsot hivatalbéli foglatosságaim miatt nem érkezem, tehát magam helyett Substitutalom, annak ... léjendő investigationjára Processualis szolgál Biro Nagy Pál Uramat ... kit Regius társul maga Mellé Vējend, leszen Mezei István Ur, kikis az Investigation Munkáját annak bé Végzésével Nékem kezemben juttatni köteleztetnek [Torockó; TLv. 10/8].

Szk: *a károk ~ja* a kár meg látása/vizsgálása. 1730: Az miatt lőtt károk(na)k Investigationjára delegaltatnak^a eo kglmek [Dés; Jk 404b. — ^aKöv. három név fels.] * *~ot véghez visz*. 1765: Műnk osztán az Investigationot ketten véghez vittük [M.borosbocsárd AF; Eszt. Vall. 241].

3. ? összeírás; recensámint, numărătoare; Konkskription, Zusammenschreibung. 1782: Sepsí Kilentz Falukban lévő Jozságainknak ki mutatására és meg mérettetésére nem Comparealhattunk, és á Jozságaink az Investigiatiobol ki maradtak [Albis Hsz; BLev.].

investigál 1. megvizsgál; a cerceta/examina; untersuchen. 1597: byszoniosson nem Twthadtam ha be adtame az 4 koboly zabot az elso Rhegistrumban inuestigallia te kegelmetek [Kv; Szám. 7/X. 19 Jeney István sp kezével]. 1599: Az zeoleomywesek feleol . . . kerik eo kgmek biro vramat Tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek diligenter inuestigalwan expiscaliak magok keozzeol kik infingaltak arról valo edictumat, ha kiket találhatnának akik az ellen vetestenen, eo kgmek kemellesnekeol beontessek [Kv; TanJk I/1. 337]. 1648: Eo kegyelmek investigaltak mind az ket felnek irattasit es abba(n) valo rationabilis ductusokat ahoz kepest eo kegyelmek egy deliberal(na)k [Kv; Tjk VIII/4. 279. — Köv. a hat.]. 1713: Hasonlokepen az hol pium Legatumok voltak és vadnak, ugy adosságokis hol s kinél voltanak s vadnak és talám latitáln(a)k szorgalmatosan Investigallyak [Hsz; SVJk 1728—52]. 1726: sokat puhatolodvan ezen György Gabor igen örög Attjatolis az mint investigaltam több Száz esztendejinel hogj Bongardan lak(na)k [Bongárd BN; Szentk. Lad. Bánffi sen. (52) vall.]. 1808: a Tonál lévő emberemnek az halaszatban valo excessusátis investigáltam, azt ugy találtam, hogy a Tisztarto hibádzatt [F.detrehem TA; Ks 65.44.11 Kemény Ignác nyil.]. — L. még RSzF 266.

2. kb. vizgálatot indit; a începe o cercetare/anchetă; Untersuchung (gegen jn) einleiten. 1772: mihelyt be-szúrta magát a főbíró-ságra, mindjárt arra vette a táblát, hogy utánam investigálanak mint egy malefactor után [RettE 291]. 1822: az Tekintetes Urak itt ellenem investigáltak [KLev].

3. (fel)kutat; a căuta; aufsuchen, ausforschen. 1702: mivel ez Hazab(an) sok felől halatnak tolvajok . . . Kgk szorgalmatosan investigallya eöket hol latitálnának, és falukat költvén fel persequallya [UszT IX.77.50 gub.]. 1710: Kolosvárral két kereskedő Görög titkon bé furta volt magát, azok inficiálták; midőn investigálni kezdetek az Görögököt Sohult Sem találták [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. 1716: Ha jobbágyot repetal(na)k fel ne adgja mingjárt hane(m) vesse jó kezesség alá Az én fugitivusimat peniglen szorgalmatosan investigallya s reducallya akiket honnet lehet [Szászkerked K; LLt Lázár Ferenc ut.].

4. kihallgat; a interroga/audia; verhören. 1783: Investigáltam az Aranyász és kalános és más mesterségű Fiscal cziganyokat [HSzj arany-ásó al.]. 1794: Melyre nézve investigálván az jámbor falu azon embereket, akik azon helyre kivoltak az hol a kár esett, és ezek semmi törvénytelen helyet nem láttak otton, az hol a pástor gondviséletlensége miatt esett volna az a kár [M.her-mány U; RSzF 217—8].

5. számba vesz; a număra, a pune la socoteală; zusammenzählen. 1700: Az Egyház és Ispitaly földek(ne)k situat, quantitat, capacitat és vicinitásbéli állapotyat Isten akarattyabol elerkezven a vetesnek dragalatos napjai szorgalmatosan(n) investigálni kell; kikről is irassek hiteles Regestru(m) [Dés; Jk 310b]. 1714: Méh

Dezmalni öszve jartuk a' Balasfalvi jozzagbeli falukat, szorgalmatosan investigaltuk a birakat mindenüt meg is eskettük de az egesz jozzagb(an) sohonan Csak egy dezma Kosar meh sem provenialt [Balázsfa; UtI]. 1732: Investigalvan az Eccla(na)k mindennemű bunumát ugj talaltuk fogjatkozasnelkül, a mint . . . urbarizaltattak [Angyalos Hsz; SVJk]. 1777: Tit. Vice Ispány Száva Adam Uram és . . . Boér János Janos (igy!) Uram az Pagatsai Parochiale Bonumokott investigálták [M.pagocsa MT; BK. Fejér Vaszily (46) ns vall.].

investigálhat megvizsgálhat; a putea cerceta/examina; untersuchen können | számba vehet; a putea număra/pune la socoteală; zusammenzählen können. 1755: A Kamara bé zárva lévén a' benne lévő Portékákat nem investigálhattuk [Bábolna H; BK sub nr 1020].

investigált 1778: Trauzner Ersébeth Aszszónynak, azon Bonumak reluitiojára investigalt Summanak depositiojaban pro hic et nunc modgya nem lévén; végezetre ezen Controversia iránt egyezének meg mi előttünk [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b—2a].

investigáltat 1. ki/megvizgáltat; a dispune să fie cercetat/examinat; untersuchen lassen. 1752: szükséges mostan kegyelmednek jól szemeskedni, és ezen dölgot investigáltatni [Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev. Nsz-ből]. 1778: Instálunk azért alázatossgal Nságod(na)k és a Tkts Táblának, méltostassanak, ily szörnyű romlásunkat meg tekinteni, és elsőbenis á temerdek költség^a honnan emergalhat kegyesen investigáltatni [Torockó; TLev. 14/3. — ^aA bíraktól Torockó lakosaira kivetett költség]. 1809: investigáltatván, hogy az Ns Felső Fejer Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajtott marhák közül egygy ragado nyavajában meg doglott é vagy nem? és azon által hajtott marhák nem hagyának é magok után valami ragado nyavaját: az ezen tárgy ki nyomozásáról bé adott jelentést ide zárva küldjük hivataloson [Bardóc Hsz; UszLt ComGub. 1633].

2. vizgálatot indított/tartat; a dispune începerea unei cercetări/anchete; eine Untersuchung einleiten können. 1768: a Sáncc ásás iránt azt mondhatyuk, hogy a Ns széki investigáltatvan az eo Nga excessussai iránt, azzal az alkalmatossággal adatot fel [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1789: Midőn Méltóságos Groff Lázár János Ur ezen Malom állopottya felől itt investigáltatott, eo akkor jelen nem lévén, meg nem kérdezett [Abosfva KK; GyL. Gligor Vaszily (50) col. vall.].

investigáltatás ki/megvizgáltatás; cercetare, examinare; Untersuchung. 1727: Az 11 dik 9bris Deesre be szállott Nemet Tisztek és közmilitia az Városon kinél kinél mennyi szénát étettek meg pénz nélkül, azon dolognak Investigáltatására az Első Tizedben rendeltett Kádós Szabo András [Dés; Jk 369b].

investigáltathat ? felkutattathat; a putea dispune să se caute; aufsuchen lassen können. 1782: Alázatosan reménykedünk méltostassék ezen deffectusunkot kegyes szemekkel megtekinteni . . . és vijj Deputatus személyeket Exmittalni. Kik által el maradott possessioinokot Investigáltatthassuk [Albis Hsz; BLev.].

invesztigáltathatik számba vétetethetik; a putea fi numărât/pus la socoteală; zusammengezählt/aufgenommen werden können. 1748: a' Poplisi' és Csukotesi' gonosz Nemes emberek(ne)k határimban tett kár tételek invesztigáltathatnak [TKI gr. Teleki Ádám nyil. — ^aNem azonosítható. ^bCsukotes, később Csókás (SzD)].

invesztigáltatik 1. kivizsgálatik; a fi investigat; untersucht werden. 1740: Meszáros atyánkfiai ő kglmek panasolván, hogy ... nagy karokkal vagion a' marha vagás, ... Investigáltassék, kinek kinek Mészáros atyánkfiai közül hány marha bőrök vagion heverőb(en) a' Piaczon ... és mennyi bocskorok találatnak, és micsoda árruak [Dés; Jk 536a]. 1777: Kles Petru Sistaltassék, az alatt bővebben is a' dolog investigáltassék [H; Ks. 111 Vegyes ir.]. 1818: úgy gondoltam volt előbb, hogy a' Jelenítés által azon szerentsétlen történetnek Investigatiojára két Assessorokat kérjek ki, hogy Investigáltassék de ebbe nem ereszkedhettem míg a Tkttes Fiscalis Urnak híre nem tészem — lássa a' Tkttes V. Ispány Ur Investigáltassa [Sülelmed Sz; IB]. 1823: a Bretyelini katonak és Provintsiálisták között a' Sequestrált erdők felett támadott differentia investigáltván azon Investigatio tartása szerint ... inkább a provincialisták, mint a' katonák találatának hibásoknak [Déva; Ks 91.C.12].

2. megvizsgálatik; a fi cercetat/verificat; geprüft werden. 1739: Dés Várossara Cum Csatán^a, mely pénz quantum repartíratott addig fel ne olvastassék 's ki ne adattassék, míg Perceptor atyánkfiai Registromok nem investigáltatnak, es extractus nem producátatik [Dés; Jk 515b. — ^aA város tőzsomszédos jö-faluja].

3. számba vétetik; a fi numărât/pus la socoteală; zusammengezählt werden. 1737: Jollehet az el-múlt őszszelis investigáltattak vala a Dési és idegen borok; de mint hogi most már meg fogott kevesedni Varosunkbéli bor, tettzett, hogi ujalag investigáltassanak mind a Dési; mind az idegen borok [Dés; Jk 483a]. 1769: a pura antiqua és nova Sessiok serio investigáltván, tanáltattak s figáltattak e szerint^a [Bos MT; Told. 8. — ^aKöv. a részl.]. 1788: Investigáltatvan a B. Madarasi^a Ref.Ekl. Ingatlan Fundussai adtanak fel a' Conjuratusok egy Földet [MMatr. 100. — ^aMT].

4. kihallgattatik; a fi interogat/audiat; verhört werden. 1746: Vass János nevű jövevény isméretlen ember investigáltván, comperiatatik tsalárdsággal hitegetéssel másokat defraudalo szemelly(ne)k lenni [Torda; TJkt III. 110].

invesztigátor vizsgáló-biztos; comisar de cercetare/de anchetare; Untersuchungs/Prüfungskommissär. 1703: Meg láttya kglmetek, az Investigatoroknak adott Insturciot, annak azért rendesen valo végben vitelére kglmetek ... kötelessége szerént igazán és szívesen assitallyon [UszLt IX. 77. 61 gub.]. 1765: Fő Biro Uram ex-mittalta az Investigatorokat [M.borosbocsárd AF; Eszt-Mk Vall. 240]. 1824: Csernátoni Sámuelnek ... ha még több Tettei-is ezen Investiga(t)óban a' fel adattakon kívül lennének, azokat is invesztigáltassa a' tsak vgyan fennebb említett Investigatorokkal (az) investigatio ... hozzám küldjék-le [Győrésztkirály TA; TLI gr. Torotzkai Pál ut.]. 1840: oly Investigátorok rendeltesse-nek a' kik az irt peres Társaimhoz és annak Attyafiaihoz

és barátjaihoz Attyafiságos-égybe kötesek ne légyenek [Dés; DLt 277].

invesztigátor-biztos vizsgáló-biztos; comisar de cercetare/de anchetare; Untersuchungs/Prüfungskommissär. 1846: Tekintetes Investigator Biztos Urak [Dés; DLt 530/1847.27].

invesztigátor-komisszárius vizsgáló-biztos; comisar de cercetare/de anchetare; Untersuchungs/Prüfungskommissär. 1765: Úgy hallam hogy br. Diószegi Zsigmond, consiliarius Dániel Tódor s az öcsém Gáman András az investigator commissariusok [RettE 183]. 1787 k.: Nemes Thorda Vármegye Tisztségének rendeléséből investigator Commissariusok várattnak a Soakna mellett valo nemet tiszteknek a Nemességet sérdeklő beszédgyek ki nyomozására [BfN Szegedi József gr. Bánffy Györgyhöz].

investitura jog beruházás; investíció; Investition; Anlage. 1792: az Investitura(na)k fele részszét jo szivel leválljuk [Ne; DobLev. IV/701]. 1795: a pénzt fel nem veszem addig, a míg az Exponens Ur attya, és az én édes Atyám között végbe ment Contractus szerint az Investitúrák mind meg nem fizetődnek [Kv; JHb XX/40. 11]. 1796: a' Vásárlott Sessiok az Investitúráknak letétele nélkül Ugyan el nem vétethetnek, mind azon által az Investitúrák akar a' Jozságon magán, akár tsak az épületeknek fekdügynek, de a' ki ilyen Sessiokon lakik, a' Dominalis praestatiokat, mindenkor tartozik a' Földes Urnak meg tenni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 88 tábl.]. 1797: Ezenn Szent Egyedi Portioban sem Szerzeménnyének vagy Investitúrájának sem valami ollyas Építményének vagy valami különös Javításának a' Méltóságos Aszszony özvegyiségének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találatik [Szentegey SzD; WassLt Conscr. 151]. 1804: a más két Testvér ... Barthos Ilona és Krisztina úgy magyarázzák, hogy mind az említett Jókot, mind pedig akár mellyik fél által ugyan ezen Jussokon akár kitől keresett, perlett, vagy köz helyből fel fogott helyeket kellett egymásba tenni, s azokat akinek mi Investitúrája lenne proportionaliter meg fordítván egyenlőleg fel osztani [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b].

Szk: ~t tesz. 1783: edes Annya ... azon Jozságon tulajdon maga költségével Investitúrátt tett [Mezőbánd MT; MbK XI. 69].

inviál útbaigazit; a îndruma; zurechtweisen. 1786: Kérem az Urat alázatosan méltóztassék az Ur engemet invialni mi tévő légyek [Kriszcsor H; Ks. 74.VII.143].

inviáltatik vkihez utasítatik; a îndruma (pe cineva/la cineva); an jn verwiesen werden. 1793/1794: az emprior Possessorok, Summájok meg kapások iránt az abalienansokra invialtassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/739.8a].

inviáz vkihez meneszt/továbbít vmit; a transmite cui va ceva; an jn etw. weiterleiten. 1752: hozzá kezembem az Sz. Martoni Biro ezen itten includált mind mandatum Copiajat, mind pedig Legaliter emanalt Admonitorial

Az mely Instrumentumakhoz én magamtól nem ereszkedhettem, hanem tartottam obligatiom(na)k, hogy sietséggel .. az Mgos Ur(na)k inviazam [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

invigilál vigyáz; a fi atent, a avea grijă; aufpassen, achtgeben. 1701: invigilaljon kegelmed baczoni mihaly soguram mert eo kegyelme ki jó az sokadalmi alkalmazással [BLt 9 Toth István lev. édesanyjához, Toth Balásnéhoz Ne-ről Angyalosra (Hsz)].

invigilálhat vigyázhat; a putea fi atent, a putea avea grijă; achtgeben/aufpassen können. 1677: Estenek néha ilyen casusok-is, hogy némelyek az Országnak publica Constitutioni és Articulusi ellen protestatiot tettek ... végeztet, hogy az olyan protestatiok publicé legyenek, és el-olvastassanak, hogy így constalván mind a' Fejedelmeknél, s' mind Országnál, invigilálhassanak magok végezésére [AC 188].

invigilancia vigyázatlanság; neatenție; Unachtsamkeit, Achtlosigkeit. 1735: Protestalunk és Contradicalunk ... Hogy Torda Városában ben és határán ha ... miket vagy tavul léte^a, vagy invigilantiaja^b miatt el foglaltak ... ne birjak ne colallyak, ne epítsék, hasznát ne vegyék [Torda; TJKT I. 78. — ^aA protestálók atyjának. E szó i.h. 125 csaknem szó szerint megismételt tiltakozásban *vigilantiaja* alakban].

invigorál 1. kb. semmibe vesz; a nesocoti, a nu lua în considerație; außer acht lassen, für nichts achten. 1770 k.: Talaltattott a' Verös-Kovatsok között egy Koronkai Janos nevezetű Atyankfia, kiis nevezet Constitutionkat^a invigorálni praesumalta, merészelve a nro négy ágos vason kívül még egy ágos vasat futtatni Constitutionk ellen [Torockó; TLev. 9/14. — ^aA verös kovácsokét].

2. kb. semmissé nyilvánít; a declara nul; für nichtig erklären. 1671: mindnyaja(n) az egesz Atyafiak kepek(en) azon Testamentu(m)n(a)k minden reszeib(en) contradicalnak seőt invigorallyak, invalidallyak, mint hogy hírek es akarattjok kívül testalt a' mit testalt [Kv; TJK VIII/11. 112].

invigoráltatik 1. semmisnek nyilvánítottatik; a fi declarat nul; für nichtig erklärt werden. 1731: azon cő véle akkor Ádamosan Celebratotat Contractus invigoráltatik [Kv; JHb XIX/2]. 1742: Testamentubolis constál hogy a' Jóság osztatlan lévén, az Aszszony Néném ... részét refundálni kell Melyre névze a Contractus azzalis invigoráltatik [JHb XXXV/32].

2. semmibe vétetik; a fi nesocoti/neluat în considerație; außer acht gelassen werden. 1770 k.: Talaltattott a' Verös-Kovatsok között egy Koronkai Janos nevezetű Atyankfia kiis ... Constitutionkat invigorálni praesumalta, merészelve a nro négy ágos vason kívül még egy ágos vasat futtatni De ... Városunk ... elégségesnek nem talalta hogy az irt okokra nézve még egy ágos vasat futatthasson, és per hoc dicseretessen Constitutionk károson és az egész Verös Kovatsság(na)k botránkozására invigoraltassék [Torockó; TLev. 9/14].

inviolabilis megmásíthatatlan/szeghetetlen *rég* megmásíthatatlan; de neschimbat, irevocabil; unabänderlich. 1726: parte ab una Bartos Marton Uram es felesége Elekes Ilona Aszszony parte vero ab altera Nemes orbai szeki Gelenczei Biro Pal Uram hütös társa Dimen Ersok Aszszony ... tőnek ő kegyelmek mi előttünk ilyen örökös és inviolabilis alkalmat^a [Albis Hsz; BLev. — ^aKöv. az egyezség részl.].

invitáció meghívás; invitatie; Einladung. 1710: Bánffy Dénes nevetéssel mondotta: „Nem árestum, Isten oltalmazzon, hanem atyafiságos ebédre való invitáció” [CsH 112. — 1674-re von. feljegyzés]. 1776: Tiszteendő Szeredai Domokos Ur invitatiojára Mgos Groffné Aszszony ő Nga, á Kis Aszszonyok ő Ngokkal által ment vala [Kóród KK; GyL G. Vizi (30) rk kántor vall.].

invitál 1. (meg)hív; a invita; einladen. 1731: Itt minden Vasárnap forsángolnak az M: G(ene)ralis Com(mendáns) Ur(aim) ő Excellájánál engemetis vagj kétszer invitálta(na)k [Nsz; Ks]. 1734: az Urfiak gjakran invitáltak ebédjelni (!) két, három becsületes Déárat [Kv; TKI Joan Nemethi (46) tricesimae controlor vall.]. 1747: magam is invitáltam az őcsémet Kereszt Aponak igerkezet [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1823—1830: Lipsiában létünk alatt egy banquiroshoz voltunk invitálva ebédre [FogE 202.] — L. még RettE 99, 126, 184.

2. kb. felkér; a invita/pofti să ...; auf/fordern. 1738: Nemes Városunk(na)k Collateralis Inquisitiona lévén szüksége ... Hadnagi Atyánkfia ő kglme Regiusok(na)k invitálta a Tktes Nms V(ár)me)gye Assessorai között Tktes Nms Szombati István és Dombi László Uraimékat ő kglmeket [Dés; Jk 499b]. 1774: Praefectus Uram Tisztarto Uraimekon .. most Esztendeje Számat vet, mely Szám vetelre is 5. Exactor Nemes Embe-
reket invitált [Mocs K; Ks Conscr. 191 Áts István (30) lib. molitor vall.].

invitálás meghívó(levél); (scrisoare de) invitatie; Einladungs(brief). 1780: Invitálását kedves Néném Aszsz(onyna)k látom ...; de ugyan bé-mehetésem iránt én is bizonyost most nem irhatok [Szava K; RLt 0.1 Som-bori László Gyárfásné Salánki Sárához].

invitáltatik 1. felkératik; a fi invitat/poftit să ...; ir-gendwohin aufgefordert werden. 1717: midőn több Nemes Haza fiais, és Signanter ezen Nemes Hunyad V(ár)me)gye(ne)k érdemes Co-assessorival edgyüt ... invitáltattam volna ... 1000 f. hung. aestimáltuk^a [H; JHb XXXI/8. 7. — ^aRátz Krisztina asszony hagyatékát.].

2. nagyobb törvényszék eleibe ~ magasabb törvényszék elé utaltatik; a fi trimis la un tribunal superior/la o instanță superioară; vor ein höheres Gericht vorgeladen werden. 1789: minthogy itt^a 3 magyar forintnál többet erő dologról az ordinációk szerent ítéletet nem lehet tenni, nagyobb törvényszék eleibe invitáltatnak [Taplo-ca Cs; RSzF 282. — ^aA falu széke előtt].

invitatória meghívó (levél); (scrisoare de) invitatie; Einladungs(brief). 1749: Angiom Aszszony(na)k irtam

volt egy Invitatoriat a 9um p(rae)sentis meg akarván keresztesztetni az Fiatskánkat Kérem azért Atyafisággal Bátyám Vramot, azon terminusra ne terheltelessék magais meg jelenni [Zsibó Sz; WLt Wesselényi István Wesselényi Ferenchez].

invitátus 1. meghívott, hivatalos vho; care este invitata undeva; eingeladen. 1736: gubernátor gróf Bánffy György ... az erdélyi akkori generalis commendans, gróf Rabutin eleibe ment, minthogy az akkori Leopoldus császár az lakadalomra invitatus lévén, maga képi-ben gróf Rabutint praeficiálta [MetTr 393].

2. 1758: Rettégi István ... Rettegen lakott nemes Belső-Szolnok vármegyében, főbíró volt s úgy is ment volt Rákóczi György fejedelemmel be Lengyelországba, hogy már a lengyel királyságnak megszerzésére melyre valamennyire invitatus is volt [RetE 54].

invólál 1. szomszédos földbe v. határba belekap; a intra cu plugul in ogorul/pământul sau în hotarul învecinat; in das benachbarte Feld od. Flur überpfügen. 1757: majorság Zabot szoktak azon földben vetni, és annak utánna (: minthogy nemigen derék föld :) sokáig hevervén pusztában ... kezdetek invólalni 's beljebb beljebb szántogatni [Galgó Sz; JHBK LIV/4. 7. 1]. 1768: az Oláh Rákosiak nem régeben kezdetek azon helybe invólálni, és magokénak praetendalni [Szentlászló TA; JHB XXXVI/17]. 1777: Nem tudom mi módon s hogi invóláltak a Konkojfalviak a Ködmönösi határban, de mintegi fél Véka fűre (!) földet fel szántottak [Resztolcs SzD; JHBK LVIII/28]. 1812: De ha per in-concessum, valaha Dézma alatt lett volna is azon föld vagy zalogoson el idegenítve: úgy se vala szabad az al pereseknek ... Törvény uttyán kívül, azon Földbe invólalni, azt bé szántani, vetni, és annak Termését le aratni, tsupa hatalom uttyán [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

2. (szomszédos földet, határt) foglal, elbirtokol; a ocupa/acapara (ogorul, hotarul invecinat); (benachbarte Feld/Flur) besetzen. 1748: el pusztulván Sállyi^a úgy hogy egy Ház is benne nem maradt, kezdetek a Velkériek ezen Sállyi Határból invólalni, el annyira, hogy meg a Falu helyében szántottak s vetettek [Ks 7. XV. 31. — "Mezősályi TA]. 1791: a' Csöményiek ... a' meg-irt Métékon belől már régtől fogva invólaltanak ... egy jó darabot ezen Buzamezei határból magok Határoknak el-foglaltanak [Buzamező SzD; Ks 74/56]. 1796: a Notságod Biztassai és emberi azokat a Metalis Határozásokat hír tétel nélkül meg változtatták, és az ő Natsága maga tulajdonában invólaltanak [Kük.; JHB XX/27].

3. 1735/1826: ezen Erdő ... olly erőss tilalomban tartatott, hogy abban a Saeculus a' Possessor Urak sem invóláltak, annál inkább Falusi paraszt ember azt hordani nem praesumálta [SzentkZs Lodormányi dözma 57].

4. ~ja magát beleje kb. (földbe) belefészkel magát, (földet) birtokba vesz; a se incuiba (in pământul altuia), a lua în posesie (un pământ); (in das Grundstück) sich einnisten. 1764: minekutanna ... Mlgs Báró Branyitskai Josika Imre ur ezen szántó földet ... meg ugaraltattatta volna, ki invólálta magát beleje? [JHB XVI/4. 4 vk].

involáció (el)foglalás/birtoklás; ocupar, acaparare; Ersitzung. 1769: (Egy földet) Eperjesi Uram nem tudom mi gondolatol viseltetvén invólalni kívánt, meg szántotta, Zabbal bé vettette ... de ezen involatioja ő kigylémének meg nem szenvedtetett [Dezmér K; JHBK XLVI/26].

involució ? kavarodás, zavar; inválmaealá; Wirbel, Rummel, Wurrung. 1667: meg keel írni, ne hirtelenkedjenek, magokat ne praecipitálják rendetlen involutiokkal, hanem várjanak már az rendes tractátol, mely ... elkezdődött [TML IV, 169 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1804: el foglaltanak adosságba egy néhány ezer forint értöt belölle^a, sok involutiok, tsere berék estenek a, deterioratiók sokak, és nagyok [Kv; Ks Thuroczy Károly lev. — ^aA birtokból].

involvál magába foglal, maga után von; a cuprinde în sine, a trage după sine; nach sich ziehen. 1737: Exhibált literale Instrumentumibol az Anak vilagosan elucescálnak, hogy az I. oly Cavillumokkal és Subterfugiumokkal kívánna aggravalni az At, a mellyek magokb(an) hamis-hitüset nem involválnak; hanem többire mások(na)k diffamatióját és maga Tisztib(en) való restes eljárását [Dés; Jk 246a].

involválódik 1. kb. belevonódik; a se include; einbezogen werden. 1711: En Déesi Sigmond, a Nagy Enyedi Collegium(na)k akkori Seniorsa féltem attol hogy az én haereditatiu(m) bonumim is ne involválodgya(na)k affle adasságba(n); haza jöttem hogy kevés bonumimat azon periclitatiotul praeserválva(m) [Dés; Jk 357b—8a].

2. (jóságba) belefészkelődik/kerül; a se incuiba (intr-o proprietate), a ajunge în posesia (unei proprietăți); (in das Gut) sich einnisten. 1761: ha idegen Testamentum szerént involválódott volna a jóságb(an) eo ipso nem mondhatnak haeres(ne)k vagy successornak [Oroszfalu Hsz; BLev.].

involvált burkolt; involit, infășurat; verhüllt/steckt. 1820: délutánni 3. ora tájban, által ada nékem egy vássonal involvált paquetot [Mv; Pk 2].

involváltatik kb. bonyolittatik; a fi încurcat; verwikkelt werden. 1762: ollyan p(rae)tensiók adták elő magokot hogy meg nagyobb difficultásokbann involváltatt volna ezen divizioz Causa [Kvh; BLev.].

inzultál ? támad; a ataca; angreifen. 1588: Veghezte nek eo kgmek varosul, hogy Matol fogwant ... az Vnio ellen per ambigui(ta)tem Ne wetkezzenek se felebaratiok ellen chak feyekteol Ne insultalianak hane(m) Vrunkat eo Ngat tanachawal egi(te)mbe megh kerdgiek [Kv; TanJk I/1. 91]. 1623: az Recuperatussok az nemesség ellen ne insultalianak boszusaggal eoéceot ne illessek [Csikszereda; Törzs].

inzultus kb. támadás; atac; Angriff. 1791: Martyin Szelevesztru ... a' más kettővel egyetemben szörnyű fenyegetődzésekkel illetvén a fogadost, azt mondoták néki hogy ... halálra kinozzák; látván ezek(ne)k is insultusokat a' fogados parantsolatlyából elfogtuk [Galgó Sz; JHB I/23].

insziner mérnök; inginer; Ingenieur. 1738: az Pestesi^a Tilalmas erdőnek vágatásában ... Tiszt Vraymek(na)k Semmi hírek nem volt valámig az Szomos újváry Incsenyir le nem vágatta, és szekereket nem Solicitált [Retteg SzD; Ks 99 Kászoni István lev. — "SzD]. 1757: Az Intsénér Lutz is itten járván, ugy edgyezett volt a' Bójérokka, hogy sem innen, se Móduva felől azon helyre marhat ne hajtsanak [Gyszm; DE 3]. 1794: az Insiner az Gáthnál lévő Füz Fákat mind le vágatta [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1818: Egy érdemes Ingenieur nélkül nem lehet a dologhoz hozzáis fogni [Dés; DLt 174]. 1832: az Intsinier azt a nagy Mappátis ingyen nem csinálta [Görgény MT; Born. XVb]. 1842: az ensinyér a' ki a plánumát^a készítette a' maga fáját két áron bé akarta tásztítani a városnak [Dés; DLt 1480/1483. — "A hidépítéshez].

Ha. 1798: Ins'iner [BLt 2]. 1800: Insineur [Mv; TSB 24]. 1803: Insiner [Torda; JHb XIII/69]. 1826: Ingenieur [Mv; Told. 7]. 1833: Ingenieur [Dés; DLt 904/1831 mell.]. 1837: In'siner [Páncélcseh SzD; EHA].

inszineri mérnöki; de inginer, ingineresc; ingenieur-mábig. 1806: a' Küküllő vize a' régi igaz árkából Insinéri el intézés szerént ... a' mostani folyó helyére Szék erejével Csinált munkás Gáttal elmozdított [Erdősztyörgy MT; WH]. 1824: (A földeket) Vármegyei Geometra Tekintetes Bálintfi Joseff Ur ... a maga tulajdonsága szerint Ingeniuri módon fel mérvén ... meg jobbitva ki tétetennek [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 132]. 1848: Inzsinéri vas mérő láncz 3 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

insziner-kapitány mérnökszázados; cāpitan de geniu; Ingenieurhauptmann/kapitán. 1752: Mltgs Incsinir Kapitány Urnak Egy fejer kenyeret d 21 [Kv; Szám. XXV/16. 11]. 1757: a' midőn az Incsenér kapitány itt volt, ... az is azt mondotta, hogy a' két ország között Lévo határ, a Sadány Pataka [Gyszm; DE 3]. 1771: Indsenér Kapitány Kraus Ur ... a Circumjacens Falukat ki hivattatta velünk [Vecel H; JHb 93. XIX. 6].

insziner-kolonellus mérnökezedes; colonel-inginer (inginer cu grad de colonel); Oberstingenieur. 1704: Szent György napján az úrnál voltanak ebédn a generál feleségestül^a ... baron Tige colonellus, Murando ingyiner colonellus^a [WIN I, 84. — "Folyt a fels.].

insziner-láda mérnöki láda; lada inginerească; Ingenieurkiste/lade. 1806: Egy Insiner Láda, melyben minden ahoz a' Tudományhoz valo Eszközök vadnak Ugrai László Úrnál vagyon [Szu; UszLt XII. 87].

iny 1. foghús; gingie; Zahnfleisch. XVIII. sz. eleje: Az melyi lő gengén epül, gyengén eszik, az holdnak harmadik hetiben Szemin valóját, Lencséjétt, inyit, vetesd meg, a farkas fogát ütesd ki, ezennel epülni kezd [JHb 17/10 lóttartási ut.]. 1805: Welling Lajosnak ... az inye vagy foghusa nagyon Skorbutos [DLt nyomt. kl].

2. szájpaddás; palatul/cerul guri; Gaumen. 1823—1830: Megmagyaráztam neki^a, hogy Erdélyben hogy élnek a törökbúzával, csudálkozott azon, hogy ehetik a puliszkát, azt a lágy tészta, hiszen mind az inyekhez ra-

gad [FogE 223—4. — "Göttingában az egyetemi „oecomicus hortus" kertészenek].

3. ~e szerént kedvére; dupá/pe plac; nach Belieben/Gefallen. 1755: nem lévén inye szerént az Szolgálat addig eseket az Exponens feleségének, a mig nékie meg engedvén Szolgálatyába viszsza vette [Déva; Ks 101]. 1840: ha nem éppen inyem s gondolatom szerént ütne is ki a' jövendő, könnyen megbocsátassék magam magamnak [A. ilva SzD; Kf]. 1847: Még a házból való kihányattatással is fenyegette a tanút, ha inye szerénti rendeleit pártolni nem kívánta [VKp 189].

4. a maga ~én valók a hasonzorúek, a hozzá hasonló; de acceasi spejă/teapă; die gleichen Schlages. 1788: Ahozis volt eddig gustussa, hogy tziifrálkodjék Szében(en), s korhelkedjék a' maga inyen valókkal [Kercsesóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

ip, ipa 1. após; socru; Schwiegervater. 1569: Az Molnarnak az apya ... nyluan el reytegety az Molnart ... k.med hagia megh neky, hogy el ne reytegesse mert ketségnelkyl meg hygie k.tek, ha az Jpya haza nem kyldj valahon kezembe akad nyluan megh bwntetem [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach t Dombj Gergely beszti biróhoz]. 1570: Margit oltayos Andrasne vallja hogy ... Kadas Esthwanis ... ezt Monta eotues lwkachnak Neh haborgas, Im zolok Ipamal, Es Jol Megh Alkwzom veled [Kv; Tjk III/2. 177]. 1573: Margit Aranios Ianosne Azt vallia hogi ... pecy Istwan ... Eccher meg rwhazta volt az Ipat [Kv; Tjk III/3. 221]. 1586: Bochkor Marthon zent Marthoni^a Nemes Ember ... valla hallottam Bochkor Alberth Jpamthol [BK Misc. 1145—78. — "Cs]. 1624: az Nehay Bolyai Gaspar es Bolyai Adam vramek, attak uolt, az eő Ipanak az Nehay Samsondy András Deaknak ... Veszseződeon^a négy haz Jobbagyot [Mihályfva NK; JHb XXIII/6. — "NK]. 1669: Bukur Alb ... Az Ipjával Vladulyával egyut vagion [Kőhalom NK; Ks 66.46.24a]. 1715: az Ipa(na)k vám nélkül két talyiga buzáját vám nélkül meg orlotta [Türe K; Told. 28]. 1724: Magamis Feleségem(me)l együtt tavaly ki mentem Ipom Uramhoz az hid végre ... és Dienes András Ur(am) mondá Ipom(na)k^a [Szentkirály MT; BK. — "Köv. a nyil.]. 1739: azt hallattam Sztan Ignattol magatol, hogy az Ipja adott zalagossitasara haram forintat, s, az utan neki ajándékozta^a [Sáldorf NK; JHb XXIII/49. 15. — "A földet]. 1746: Nyikuláj ... az Ipája szárnya alatt lakot [Középfva SzD; SLt 29. Y. 30 Felcsán Stésze (32) zs vall.]. 1747: Hallottam az előbszóri feleségem Attyától ... az néhai Ipomtól [Sszgy; LLt]. 1750: a' Martonfalvi^a Péterfalvi nyomorult Jóságot 1500. forintban atták által az Ipom Lineájának [ApLt 3 Alb. Somlyai de Csik Somlyó lev. Nsz-ből. — "NK]. 1755: az Ippom jól tartotta Kertser Jánost borral [Szászadás KK; Ks 17/LXXXI. 12]. 1759: (Temettem) Telegdi Mihály Ipáját [Gyalu K; Rak 122]. 1765: látom, hogy Asztalos Stéfhány üti az Ipatot [Marosbogát TA; Mk V.V/97 Marcsinán Toma (40) zs vall.]. 1794: Muntyán Zaharia az Ipjával egyben veszet^a Ime az Ipom meg akar engem ölni [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1813: nem nagyobb Ur Ipod én nállamnál [Dés; DLt 71/1814]. 1830: igazithassunk valamit az Ipamek dolgába [Hada Sz; LLt]. 1864: Az ipam sirja

leomolván, annak ki hanyása, bétöltése és a sir felrakásáért a Kálváriának Nagy Jozefnek ment 3 ft. 88 kr. [Mv; Lok.]. — L. még FogE 221; VKp 90.

2. Hivatkozásban és megszólításként a vő az ipára/apósára von.; ca termen de referire sau de adresare a ginerelui către socru; in Bezugnahme und als Anrede mit Bezug auf den Schwiegervater. 1820: Méltóságos Báro Ur Kedves Ipom Uram [Vargyas U; CsS. Levélbeli megszólítás]. 1844: Kedves Ipom Uram! ... maradtam engedelmes Vője Pálffy Lajos mtk [Gagy U; Pf Pálffy Lajos Kovács Sándorhoz. Levélbeli megszólítás és záradék].

Ha. 1671: Ipjától [Kv; TJK VIII/11. 44]. 1714: Ipjától [Szarata F; Borb. II]. 1726: az Ipom [Fejér m.; DobLev. I/125]. 1731: az ő Kegjelme Ipját [Ne; DobLev. I/147]. 1742: Ipjával [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1743: az Ipammal [Meződomb K; Ks 5. XII. 10]. 1756: az én Ipamra [F.borgó BN; BK. Bágy Kosztántin (80) jv vall.]. 1762: az ipjával [RettE 131]. 1766: az Docz Juon Ipjától [Grohot H; Ks 40/9 Petrucza János (56) jv vall.]. az Ipomnál [Szság; BfR 104/3 Gasp. Sido (43) ns vall.]. 1767: Ipomot [Kv; JHbK XLVII Gyöngyösi Josef lev.]. 1768: az Ipam [Harró H; JHb XXXIII/39]. 1772: az ipja [RettE 291]. 1774: az Ipom [Kozárvár SzD; Told. 18]. az ipját [RettE 318]. 1779: Ipjához [O.gyerőmonostor K; GyL]. 1780: az Ipjanal [Bözdőufalu U; Pf]. 1785: az Ipomnál [M.nagyzsombor K; KLev. Parucza Aleksza (32) zs vall.]. 1792: Ipja [Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev. Brassóból]. 1794: az Ipja. az Ipját [Déva; Ks]. 1798: Néhai Ipamra [Nagylak AF; DobLev. IV/803]. 1804: Ipjától [Marosszitimre AF; i.h. IV/874. 17b]. 1823: Ipjának [Mezőbánd MT; i.h. V/1073 Király János szabad székely (83) vall.]. 1847: Ipomtól [Dés; DLt 543].

ipar 1. igyekvés, igyekezet, iparkodás; sirguinjă, silință; Bemühung, Eifer. 1840: minden azan tárgyakba — melykebe tsak szolgálni szerentsem lehetett, — vagy a' mellyre parantsolni méltoztattak meg tettem s ezutánis meg tenni fő iparomnak esméréndem [Dés; DLt 343]. 1849: réam egy átaljába semmi ősi vagyon nem szálván a fenn érintett vagyont, kedves nőmmel, kettőztetett iparral, 's fáradtsággal együtt szereztem [Km; Végr. Tamás Bodgán végr.].

2. mesterség; meserie; Handwerk, Gewerbe. 1847: A Thorotzkói Közönség, melynek főbb ipara a Bányász-kodásban és Vas termeszítésben áll, már huzamos idők ota nem tsak taposztalta, sőt nagy Kárával éreztis azon eseményeket [Torockó; TLv. 10/9. — "Köv. a részln.].

iparcikk articol industrial; Industrieartikel. 1846: De a Magyarországról Austriába viendő iparcikkeken nagyobb terű fekszik, mint az onnan ide hozandókon [KZsN].

iparkodás igyekvés, igyekezet; sirguinjă, silință; Bemühung, Eifer. 1835: minden iparkadásam mellett is még eddig semmire sem tudtam menni ..., nem tudtam mitévő legyek [F.tők SzD; BelLt 4 Szilágyi Sámuel lev.].

iparkodik igyekezik, igyekszik; a se strădui/sili; sich bemühen/anstrengen. 1661: Hosszú-Aszón ha mit takarhatok, valóban iparkodván, az mint lehetne [TML II, 125 Teleki Mihály feleségéhez, Vée Judithoz]. 1752: az Tisztartó a Telbe sémmi nem iparkadat [Szentdeme-

ter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1766: én hogy meg olvasám a' Transmisziót ... Iparkodámis mellette eleget s annyira menék, hogy az életit vagy fejít meg marasztám [Szentbenedek MT; Told. 5]. 1775: azon iporkogyék Kgd hogy az Ut felől Szántassan Kgd számomra nem pedig a Patak felől mert a' kárasabb rész [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1816: á mi engemet illet ... Istennek hálá jól vagyok a' Bor viz helyre hozta az egészségemet úgy eszszem (!) mint a' kik iparkodnak, hogy Karátsonra jok legyenek [Mezőkapus TA; IB. Székely János birt. Bethlen Sámuelhez]. 1844: á V. Isván képesse Ada Josef Ur is erősen iparkodott, és döfödött bé egy páltzával a föld végén ellentálló Jobbágyokra [Szarapatak Hsz; Berz. 17]. — L. még FogE 122—3, 214, RettE 312.

Ha. 1795: iparkodik [Aranyosrákos TA; Borb.].

iparkodó igyekvő; străduitor, silitor; strebsam, eifrig. 1772: Boga Tamás ... Ép egészséges jól iporkodo Jobbágy [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.].

ipardűző iparos; meserias; Gewerbetreibende(r), Handwerker. 1860: Kosza Borbára Ipar üző [M.léta TA; RAK 3].

iplik varrádsz a csizma sarkán; cusătură decorativă pe călcăiul cizmei; Ziernaht an den Fersen der Stiefel. 1792: Az Iplik ... tzernát téssen törökül; 's a' miénk is így nevezik a csizma sarkán való tzérna varrást [Éder, BenkőNyMunk. 181].

iplikes hímes sarkú; cu toc ornamentat; mit verzier-tem Absatz. 1819: Egy Férjfi nagy Iplikés Csizmával el telik 1 nap meg készittése 2 Rf. [Torda; TVLt Bírósági ir. sztlan]. 1823—1830: Minden öltözte magyaros volt, még csak a csizmája sem volt borsarku, hanem iplikés és nagy vaspátkó rajta [FogE 75. — "Kovácsnai Sándor mv-i ref. kollégiumi prof-nak].

ipós após, ipa; socru; Schwiegervater. 1752: Az Iposom Torotzkai Péterné Aszszony bírāja [Szancsal KK; LLt 45/2]. 1777: az Iposom ... Alexandru és Rosuhoz ment [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1795: az Iposam (!) Néhai Kaba Lászlórol réam maradot just ő is életében bírta [Dobra H; Ks Mixta relatoria et documenta. Fasc. XXVI/1.12 Kiso Lukás volt krájník vall.].

? ipszilonos szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ lábú? ikszlábú; cu picioare în formă de x; mit x-Beinen. XVIII. sz. eleje: Az hazasulo legénynek is nem árt bar csak ha tzedig való experientia mehet is. Nagy kar volna Szep termetű Familiába kajszos állapotot collocálni a kitul ipszilonyos labu Projectumok Származának [JHb 17/10 lórtartási ut. — "A szöv. ilyen erőszakolt, zavaros!].

A szk előtagja nem elírás iksz- h?

ír ige 1. a scrie; schreiben. 1557: ah (!) mynd mondot-ta az Betegh azzon, Wgy Jrtham, Sem thewbeth, Sem kewesbeth nem yrtham hozzaya [Borsa K/Szentmacskás; SLt ST Nro 5. — "Szentmártonmacskás K]. 1560: az vitezleo frathay Gergel kere pengig minket arra hogy lennenk az ew Testamentomanak hallgatoy leweletis fr-

nank rola [Fog.; SLt S. 10]. 1570: Heltay Gaspar vra(m) valya hogi Az melj testamentum Lewelet eo Jrt, valami azban vagion Jrwa Segeswary Damakos Beteg agiaban Elew nyelwewel ep elmeyewel zamlalta azokat Mind eleh [Kv; TJK III/2. 131]. 1572: Az thy kmték lewete Ennekem Megh adak Mely leveleben Irgya (!) thy kmték ... az my Jobagwnkat thy kmték ely Bochatotta [Kővár Szt; BesztLt 3659]. 1667: Az mi penig az Szilvásiné asszonyom obligatoriáját illeti mivel irnya nem tud, emberséges nemes emberek előtt kezit beadván Kegyelmednek is, irassa meg [TML IV, 159 Bor-nemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz]. 1782: a' nyil Czedulákat edgyiket nagyab pappirosra vastagabb betűkkel írván réz porral meg porozta, a másodikat kisebb pappirosra melyen az írást meg nem porozta [Buza SzD; LLt Csáky-per 168. L. 32]. 1812: Meg-edgyedgy kedves Barátom hogy magam kezemmel nem írtam, mert egy köröm méreg alig engedi meg hogy ezen Levélnek nevemet betsülletesen alája írassam [Mv; KLev.].

2. keltezésben; in datare; in Datumsangabe. 1552: frathan Irtwk Sent fylep Iakab Napyan [SLT U.19] | Tordarol irttuk aldozzo napian 1552 [LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferencz Batori Andráss erdélyi vajdához]. 1558: Mykor Irnanak 1558 esztendőben, februariusnak 5 Napian valasztattam vala ő fel-segektől^a ... az Nagy banyay arany kamoranak Meg visitalasara Mindenben [Ns; MKsz 1896. 294. — "János Zsigmondtól]. 1562: Kws karachon Nap eloth valo Szeredan Mykor Irnank Anno D. 1562 [Maksa Hsz; HSzjP]. 1571: szent Imreho(n)^a tizeo(n) kett apostol napyan mykoron Irnak ezeor öt zat hettue(n) egy ezten-deoben zyletet vttan [LLt 87/3. — "Cs]. 1584: En Keómelczeo (!) Daniel Ez az en vallasom hitem zarent Mideón irnanak 15. 80. estendeóban ... Akkor volt Olajos giorgynek Zeolcz Martonnaly valami hááz cze-relessek [Kv; TJK IV/1. 292a]. 1594: Irtuk Fejer varat az morgo mezeoben a taborban [EHA]. 1653: még más tra-goediájok is telék el ezeknek az atyafiának mikoron ír-nának 1595-k esztendőben [ETA I, 30 NSz].

3. írásban közöl; a comunica ceva în scris, a scrie; schreiben, etw. schriftlich mitteilen. 1542: egebeketh hyzem myndenth meg irthanak. En most thobeth nem irok K. Isten tarcha meg k. nag sok ezthendeyg egessgeben [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fog. vára urához]. 1548: En Nékem bor nem Jza Marton Azt Irtha az vywarbwil (: Es Azt hyzem hogy Nem Jrtha volna ha Az my kegyelmes vru(n)ktwl nem volna értelme rulla :) hogy ha Ty Ke-gyelmetek Az Jobbagyokath el Nem bochatya, hath en Az kyal Jobbagyban kethoth beztercey emberth meg fogyak es be kwlgve(m) ewketh Az vy Warba [Sajóke-resztJ SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bírőhoz]. 1592: az Zena amint iram mind el rothat volt [Kv; Szám. 5/XII. 3]. 1625: Az mint azt iria hogi kj hazasítottak enge(m) belölle; ugj vagio(n) de az heliet nekik marha marat [UszT 72a]. 1687: irta(m) vala, hogi Réte mből tsak viteds haza az nagi gyermeke lovat [ApL 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. 1699: mit irgyon (!) klgmed az Csaklaj Joszagh erant erterm [Kv; Klobositzki lev. Apor István aláírásával]. 1703: irtam volt en- nek előtte hogy az beztercei sokadialomra jűj el [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1834: Ezeket ... a' hogy tör-

ténnek minden nagyittás nélkül iram [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev.]. 1853: irak néked kedves Miklosam — a' mind irad nem a leg-jobban főz a főződ [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] — L. még ETA I, 100; LevT I, 18, 90, 304.

Szk: hegygel-tővel ~. 1780: A' sok féle bajoskodás és dolog között hegygel tővel kelle írnom [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.] * szolgálatát ~ja vki-nek. 1542: elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmed-nek mynth kegelmes wrannak^a [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev. — "A címzésben: Zalay Jánosnak, Poson warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrewk wrannak]. 1559: Solgalatunkat Iriok the kegelmednek [BesztLt 58 Nic. es Fr. Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. 1607: zolgalatunkat Jriük kegelmeteknek [UszT 20/351] * vki/vmi felől ~. 1567: Az azzon allott felől k. tek mitt jr im erterm [Nagysajó BN; BesztLt 74]. 1570: Az kwldwssok feleol Az myt chiagy vram Irt, Biro vra(m) eo k. chelekodyek az zarent [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1669: az Vezérnek valo harmad fel Ezér Talér felől egi Vakaritast sém irt soha is [Ks 18. LXXXIX. 3 Fr. Kozaruari de Dees (59) vall.] * vki/vmi iránt ~. 1710: En vram irtam volt az furesz irant [Szentkirály Cs; BCs]. 1772: A nagy lelki barátja^a Szilágyi Sámuel, — ki íránt irtam feljebb [RettE 270. — "Gr. Székely Ádámnak].

4. be/feljegyez; a inregistra/insemna; einschreiben/aufzeichnen. 1580: Amyt az előtte valo plebanossok Az plebanossaghoz ne(m) Birtak Ennek vtianna se Iryak azt Az plebanossag Inuentariumaba [Kv; TanJk V/3. 213a]. 1604: Az ket Ado Zedeo mellet ielen lewen Heltus Caspar Vram es az Notarius chinalianak regestumot az gaz-dakrol, Desertakrol, es Relictakrol, az megh lewen an-nak vthanna io lelky esmerettel limitaliak kyre cotwen penzt es kire huzon eot penzt kellessek irnya [Kv; i.h. I/1.471]. 1620: eő klgmek Nyilat Vonanak, Borinem(iz-za) Sigmond Vra(m)nak iuta, Posgay Ferencz fia haz hellieuel eggiüt es aztis lattam hogi az Cedulaban iryak [Disznajó MT; Tsb 21]. 1623: My Huteos duisorok mentunk ... Az Ouarba(n) Miuel-hogi Anna Aszonj az vratol, iffiw Kerekes Janostol Ter-hesen maradua(n), es ha az vristen giermeket eletben az vilagra adgia annak az eő reszet Inue(n)tariumba(n) Irnük [Kv; RDL I.122]. 1676: az iroban lehetett a' fo-gyatkozás, hogy szánto földivel találta irni, talám magamis fogta(m) irni az szokás szerent [Tövis AF; BálLt 1]. 1766: Nagy Nyil nevezetű hely, sohult nem ta-láltatik az telyes Udvarfalvi határonn, melynek helyibe kell irni a' mi vallásunk és fassiónk szerint Négy Nyil ne-vezetű helyet [Udvarfalu MT; EHA]. 1820: annyi számu veder Bort az ő Borokban Remanentionának kellett volna irni [Déva; Ks 105].

Szk: adóra ~. 1625: Ha pedig adora irtak az Joba-giot, megh kel adni nekj az nyilat [UszT 101b] * summára ~. 1676: Az Fegyverek nem lévén specificálva, hanem czak sommara irva nyil vetés szerent az Arvák(na)k ju-tott [Kv; RDL I. 155a. — "Köv. a fels.] * prókátor ~. 1591: ott valem az notarius hazaba(n) mikor prokatort vallanak az felseo bodogazonj falj lo feiek Lazlo Mar-tonis megh ada az ket penzt az notariusnak hogi eo nekj is jrio(n) prokatort, de el felejtette volt fel jrni [UszT].

5. vmilyen (hivatalos) iratot szerkeszt; a redacta un act (oficial); irgendein (Amts)Schreiben verfassen. 1584: Kere minket Olaios Georgy ezen hogy azt a' Re-

gestumot kit Irt volt veres Thamas az olaios Georgynek Adot marhak beochwlesereol arrarol kit Adot volt beochw zere(n)t Hoszu Marton, Azt Vinneok Veres Thamasnak [Kv; Tjk IV/1. 292]. 1603: Az Sum(m)anak fel zedesse felől oly bizonyos Regestumokat irianak ő kk, hogy zamot adhassanak felőle, hogy az szegeny varosse (!) ne periclitallyon az gondúisseletlenség miat [Kv; TanJk I/1. 454]. 1715: Czegei Vass Daniel Uram eo kglme küldte el bennünket ... Szentgotthard^a nevű Faluban a' végre: hogy neminemű Fatensek(ne)k az eo fasójakat le írnek es arrul Relatoriát írának [WassLt. — ^aSzD]. 1722: György Deák(na)k egy tehenet s néhány veder bort adtanak, tsak nékik jo Relatoriát írjon az határrol ... s ugy is irta osztán [Lozsád H; BK 262 Paulus Antalffy (40) ns vall.]. 1736: Kolosvárat minden templomainkot elvévük ... az papjainkot Kolos-Monostorra csapák; mint menjenek bé csak Kolosvárra, és ott csak kicsodás exercitiumok légyen, arról articulust írának az Approbatában [MetTr 424]. 1777: Groff Bethlen János Ur ő Nsga Nyikuláj nevezetű Somkereki Jobbágyának a' Fia irt volna Passust más elszökött Jobbágyoknak, vgy ezeknekis, akikkel magais el szökött azon Passus iro Legény [Szú; KS.Egr. Ladislaus Csabai (95) vall.]. 1845: az Ujlaki és Ippi Kogr egybe Cserélésekről irtam egy Contractust [Ipp Sz; Végr.].

6. írásban folyamodik; a sollicita (ceva) in scriis; bei jm um etw. schriftlich ansuchen. 1776: Annikó Kis Aszszony ő Ngát Sok unszolásokkal, amittásokkal, hosszas alkalmatlanságokkal, Mlgs B. Henter Antal Urffi, és ő Tisztartó Biro Albert ő kglme vették arra, hogy Dispensatioért írna, a' minthogy nemis maga irta ő Czédulat, hanem ő sok unalmos erőltető beszédekre subscribálta [Kóród KK; GyL. Makó Anna (18) ancilla vall.]. Meg tudván pedig ő Gróffné, hogy ő Kis Aszszony ő Nga Dispensatioért irt, tzáfolta, pírongatta érette [GyL. Adalbertus Biro sículus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva^a vall. — ^aMT].

7. írásban figyelmeztet; a avertiza in scriis; jn schriftlich ermahnen. 1561: Irtak az zegen nepnek hogy ne zolgalynak neky Es ne vralyak, ... az majorsag dolgaban semyt nem tudok [Ráton Sz; BáLlt 78].

8. írásban említ; a aminti in scriis; schriftlich erwähnen. 1662: Báthori Kristóf 1585-ben, úgy írják némellyek, vérhasban halt meg [SKr 81]. 1764: Rhédei Pál Igen drága, jó úriember volt szegény, nem tudom uramnak irjam-e szegényt, vagy barátomnak, mert úrban soha confidensebb jó uram egy sem volt [RettE 175]. 1779: az Sötet völgyben egy földet ír a régi inventariu(m) [Mezőbánd MT; MbK X. 54].

9. szerez; a compune/scrie (o operă literară); verfassen. 1653: Mikoron már Calvinus, Brencius és a többek elszakadtak volna az ő mesterektől doctor Luthertől, ottan könyveket íranak a magok értelmeik szerént valót elene [ETA I, 33 NSz]. 1759: Ez igen szép kisasszony vala. Mikor én Rhédei Józsefnél laktam szegénynél, sok szerelem-éneket irtam neki s énekeltem is sokat, mivel igen szerelmes vala szegény [RettE 97]. 1790: annyi bezedem vagyon hogy hetek, és étezák kívántatnak elbeszélésekre mind az én sok féle, bajaimról és Történeteimről — melyekről bizony talám ha valami német meg kapta volna nemet országban ... nagy románt irt volna belőle [Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz Nsz-ből]. 1843: Te még ... Pastillust (!) is irtál ... vald meg, mikor, és

hol irtad? — ugy emlékezem hogy talám Birtsa Simon kérésére irtam [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

10. rajzol; a desena; zeichnen. 1580: Egy zep vyzet Chinalny vas Aranyazny^a ... Iry velle az vason az Mit akarz, az Iras helien Mind veres lezen ... Masodzor Annak vtanna esmeg Chinaly vyzet, kiuel te vasat aranyazhach^b ... Iry velle vyragot vagy azt az Myt akarz, Az vtan tarch az zénhez, ottan rez zinó lezen [Nsz; MKSz 1896 369. — ^aKöv. a recept.]. 1582: Ez Kassay Kalmar Thamasne Borbara azzon az hona alol veon egy keonyweth eleo ... eo maga forgatthya vala kezebe Es kepek valanak Irwa benne, hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenchyre kereke, es kilcomb kwleomb fele kepek [Kv; Tjk IV/1. 106].

11. fest; a picta; malen. 1595: 28. Marty Az varos egyiky Dobyara Biro W. iratta az Waros Cimeret: Fizetem kepiro Jakabnak töle hogy Olaios festekkel irta az eső ellen d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1609: Az scholabany ... az oras Mester yrt egy Arnyek orat az Collegium oldalany [Kv; i.h. 12b/IV. 114]. 1683: Ha halálom történik Ceremoniat ne üzzenek Zászlót ne' iranak (!) az mivel Zászlót tsenyálnanak árta költeni kelle'ne' azt inkább oszak az Szegenyeknek [Kv; Ks 14. XLIIia Kornis Gáspár végr.]. 1732: (A) képnekis edgyik részén van írva a Boldogságos Szűz, más felől pediglen Szent Antal képeit abrazolo effigies [Kóród KK; Ks 12.I].

12. vés; a grava; gravieren. 1664: Vagyon az Céhnek egy kis arany gyűreje mellyen írva vagyon: Vergisz mein nicht [Kv; SzCLev.]. 1714: Meg aranjozott ezüst Kelh mellyn(e)k also reszin írva vagyon: Balthasar Apafi Ao 1648 fi Hung. 40 [AH 28].

Ír fn dív is gyógyír; balsam; Balsam. 1574: Mond az azzony Im valamý pokolvarra valo Irat kerek vala teolle Mert az ferenchnek Mirige es pokol wara vagion [Kv; Tjk III/3. 386a Magdolna filep Ianosne vall.]. 1582: Jgiartho giorgi hon ninczen az felesége az adgion fekszik walla es nagy ereszen Jaygat wala mikor meg lattam wolna tehat rakwa swúlyel (!) es gonoz kelewenyel ... kerde Igiarto gyorgi miúel gyoditthadnak meg mondam egyebel nem lehet hanem cochlassal merit sem iral sem egyeb modon hanem cochlassal [Kv; Tjk IV/1. 59d Fasio Io(ann)is Linzinger al(ia)s Borbely]. 1584: Sophia Varga Simonne vallia, Ez elmult hetbe leowe hozzánk^a hogy a legent meg kennyne, Es' chak eczetet hoza, kerdem myert Nem hozna Irat, Azt monda hogy Ne(m) Merek hozny Affelet, Mert azt mongiak hogy Bozorkany wagiok | Kadar Istwan vallia hogy Nem tud semmit hozza, latta hogy fwet hordot es Irat feőzeót [Kv; Tjk IV/1. 219, 259. — ^aZabo Cato]. 1628: valamely borbély ifju mester az mesterséget fel akarja követni ... zöld citromot, sárga irat, nehiz irt és az erős veres irat főzeme [Mv; SzO VI, 83]. 1630: enis megh gjojiotom egi penz nekül az kezedet mert ura(m) nem mindenkor vagion hon s elegh irat vehetek [Mv; MvLt 290. 194a]. 1679: Jrnak valo apro Csupor nro 2 [Uzdizpéter K; TL. Bajomi János inv. 29]. 1854: Balsorsunk sebére irt, a jövőre biztatást nem nyújt a' búskomor jelen: a borlált láthatárról reménysugár nem mosolyog [Ujfe 3].

Szk: ? lyukas ~. 1672: Likas ir. Lyukas ir: Fumaria bubosa radice cava [PPGI].

iram gyors; repede; schnell. 1852: lova ... nyereg alatt iram járása volt | irom (!) serény járása vagyion [Dés; DLt 1066].

iramlik szalad; a alergia/fugi; schnell laufen. 1838—1842: Cice ... játéknem Erdélyben ... a málé vagy egyik vagy másik után köteles iramlani, s ha külön (és itt a bökkenő!) valamelyiket elcsipheti, az lesz a málé [MNyTK 107. cice al.].

iramló gyorsan futó; iute (care aleargă repede); schnell laufend. 1823—1830: Vettem volt már egy lovat egy odaváló gazdától 24 forintokon. E parasztockska kanca volt, de fiatal, sebes és iromló, szegény ifjú legénynek való [FogE 282—3].

Szk: ~ ló. 1793: egy nemes Embernek a ki az iromlo lóuat hoszta de vizá vitte 4 egy iromlo Loert 34/20 [WLt Cserei Heléna jk 61].

iramó gyorsan futó; iute (care aleargă repede); schnell laufend. 1673: Menesfélő Louak kik Paripák köszt uadnak | Barna iramó [Utl].

Szk: ~ ló. 1604: tudom hogy Lőrinc Gergely ... egy Deres zórw Jramo Louat hozot vala [UstT 17/55 Bott Fere(n)cz Dan faluj Libertin(us) sicul(us) vall.] * ~ paripa. 1624: barna zeorw iramo paripa 32 for. ereo [HSzj 169 barna al.]. 1640: Jancsinak hagiom az Iromo paripamat [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr.]. 1667: Az is Kérette minap urunkat ..., hogy küldjen egy iramó paripát [TML IV, 164 Nemes János Teleki Mihályhoz].

iramszarvas-bőr rénszarvasbőr; piele de ren; Rentierleder. 1820: Egy fáin Iram Szarvas bőr Lepedő [Mv; Told. 19 Türi Lászlóné gr. Toldalagi Kata hagy.].

irandó 1. care urmează să fie scris; was zu schreiben ist. 1676: Bizony dolog, én nekem nem is kellenék az alább irandó dolgokat elmémen forgatni, tudván, Kigyelmednek és az kiket is illet, gondjak van az én serkentgetésim nélkül is [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. 1689: ennékem utamat sietetnem köl Nemzetes Biro Joseph Urammal leőt vászaromrul irrandó Levélnek ki kelesét nem varhatom [Szu; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1721: Mi ... Nagylakon^a lako Sarkózi István es Nagy Enyeden lako Sz: Andrasí Iános mind ketten Nemes szemelleyek es aláb irando dologb(an) kez fogott köz bírák [DobLev. 1/98. — "AF]. 1760: Bonda Kirilla ... Kerekes ... az következendő 18 Sessio után irandó appintientiakból collall [Hesdát TA; BLt]. 1791: Melly alább irandó nyilakot ... Soros vonásra bótátván mindenik Mlgs Félnek Részé a következőkben határozatott [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10. — "Köv. a fels.].

2. festendő; care urmează să fie zugrăvit; was zu malen ist. 1736: Az ujjolag irandó új házokb(an) egy ölnyi hoszsú vas rosta l [Várhegy MT; CU XIII/1. 105].

íránt 1. táján, környékén; prin împrejurimile (a ceva); in der Gegend/Richtung. 1572/XVII. sz. v.: A Giróti Tó nevű Végibe a kenderes föld borozdája íránt ... felyűl egy határ halmocskát hagyván ekképpen kezdettek elosztását [Gyeke K; Ks]. 1573: Zabo Istwan, Boldis Pal,

Es Zabo peter Egy Arant valliak ... Lattak hogy haza fele Megen volt Nyreo Andras az kalmar Lazlo haza arant [Kv; Tjk III/3. 78]. 1680: Az nap nyugat felől való oldala felől ezen rétnék mint egy az közipe aránt ... három szánto füldek jú bi (!) ezen meg irt rétnék oldaláb(a) [A.porumbák F; ALt Urb. 50]. 1693: az szovati Janos földinek ... az borozdája vége egy vizmosasra jú, az arant be az kaszáló közepib(en) is egy nagy kerek bokor vala adig kaszaltattam [Pulyon SzD; WassLt Boldisar István (36) ns vall.]. 1732: (A telek) Zalogosított, a kút iránt való Kis Dombotskáig [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1770: A Gyergyó Ditrái also forduló határban also Hodos nevezetű helyésége aránt [LLt Fasc. 151]. 1796: azon hely iránt a' hol a' halom tsinálódott [Panit Sz; TSb 2]. 1816: A' Falu dereka iránt ... vagyion az a' Fundus mellyen a' Templom fekszik [Iszló MT]. 1847: Pópa Stéfánnak ... a' jobb vak szeme iránt egy mogyórnyi nagyságu holt-tetem van [DLt 406 nyomt. kl].

Hn. 1561: It herep arant egy hyd wala altal [Pókafva AF]. 1573: Ferench Kalmady Karol Mellet Vaday Mihál Zolgaya^a ... az Meg holt legent az Pap Thowa arant talalta az vton fekwé [Kv; Tjk III/3. 415. — "Tollban maradt: (azt) vallja]. 1604: Az Nagy szóló arant egy nagy szel szena Rhet [Jedd MT; BálLt 81]. 1667: az Csemete far arant tul a vizen [Aranyospolyán TA]. 1694: az also aszszu fa iránt való rét [Gyula K; SLt AQ 25]. 1732: az Szilos allya iránt (k) [Bagos Sz]. 1753: a Rakottyán az oldal kut aránt (sz) [Vaja MT]. 1831: A Bálint Bandi Malmak aránt (K) [M.valkó K; KHn 108]. 1841: nem messze voltam a téglák eránt [Dés; DLt 1541].

2. irányába, felé; in direcția, spre; in die Richtung, nach zu. 1724: (A föld) az forrás iránt nap nyugatt felé megyen [M.zsombar K].

3. (vminek a) tájára, vmire; partea (a ceva); in der Gegend einer Sache, auf etw. 1823—1830: a dolmányra kötötték fel az övet a csipő iránt [FogE 64].

4. vki/vmi irányában, a hozzá való viszonyában; față de cineva/ceva; jm/einer Sache gegenüber, in seinem/ihrer Verhältniss zu ihm/ihr. 1738: Lénárt Kerekes Mihály atyánkfia ő kglme a Postálkodástól immunitátatit, és ha magát serinyen viseli, ez után is ő kglme iránt, léssen egjébbenis reflexioja a N. Városnak [Dés; Jk 491a]. 1768: Bolkány Ráduly hozott vala Czikból egy almas szürke kantza Lovat ... Bolkány addig Nem látván a szemiben az hallyogot, hogy mi meg mondok meg unotkozék a kantza iránt [Bereci Hsz; Szentkgy Sztán Márton (37) vall. Jos. Szörtsi keze írásában]. 1813: nem látván ő nsága életét is elég bátorságosnak lenni^a, e' mellett el szenvedhetetlen gyűlölséget is érezvén a Mlgs Aszszony iránt, tehát törvényesen kíván a Mlgs Aszszonytól ezennel divortialtatni [Kük.; IB instr. — "A férj félve a megmérgezés veszélyétől]. 1824: a' Fatensek ... valamely ráncorossággal az Exponens aránt nem viseltettek? [K; KLev.]. 1839: Néhány esztendő-kig tartám örökképpen kised korától olta, most már hajadon Rosaliát — Esztendő oltal szolgál pedig Krisán Márisko — kikkel árva özvegy létemre, hogy magam aránt bizodalmasittsam őket anyai képpen bántam [Dés; DLt 1230]. 1864: mi annak az oka? hogy a' nép az iskolák iránt közönyös? [Gyalu K; RAK 96].

Szk: bizonyos vmi ~. 1737: Ngod itt ben való léte iránt bizonyos lehettem volna [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1777: (A) Terrenum ... capaci

tassa mekkorása iránt bizonyos nem vagyok [Dés; Ks 79.29. 234] * *determinációt tesz vmi* ~. 1711: szükségesnek lenni ítéltük . az Arany, Oroszlános Tallér és Oláh Zlotok válogatása iránt e determinációt tenni [KvLt I/20. gub.rend. Nsz-ből] * *diszpozíciót tesz vmi* ~. 1735: Erdélyi országai Tiszteletes Püspök Urunk Nemes Városunk(an) Generalis Visitationa az eddig practizált usus szerint gazdalkodás iránt töltünk dispositiót^a [Dés; Jk 457b. — ^aKöv. a termékek fels.] * *hírt ad vmi* ~. 1734: vetsernye tájban hírt adtak Dulo Marton ur(na)k az lonak el szaladása iránt [Torda; TJKt I. 42] * *hírt tesz vmi* ~. 1746: A' Tsordákon meg betegedett marhák iránt pedig a' Pásztorok tegyenek hírt a Gazdáknak, hogy hajthassák marhájakat ad destinatum locum [uo.; i.h. III. 48]. 1758: azon Sellérek . el szökések előtt el menetelek arant hírt nem töltnek [Harasztkerék MT; Ks 18.XC.11] * *panasza van vmi* ~. 1690: Az makkos erdő arantis panaszink vadnak mert onnanis ki Szorityak kedves marhainkot [Fog; Szád. Boer Thamas es Peterék Postulatuma] * *panaszol vmi* ~. 1762: panaszol az Aszszony Férje kegyetlensége verekedése és aranta valo szuszpicioja arant [Kv; SRE 204] * *panaszolkodik vki/vmi* ~. 1703: Maga tudhatya kglmetek hogi mind közönségesen az Harom Natio között egymás arant mind az Nemes Varmegyekén, edgyik az másik arant, ugy az Székely és Szász Szekakis egymás arant, ugy alább alább Szálván az Repartitióban csak edgyik falu is Söt edgyik ember az másik arant, mennyit panaszkodik a maga más felett valo terheteléséről [Uzslt IX.77. 61 gub.] * *panaszt tesz vmi* ~. 1827: Hellytelenül tézsi panaszszát Máté Jozef az osztály éránt [Dés; DLT 143] * *parancsol vmi* ~. 1812: A' Groff a Falus Bironak parantsolt Strásák arant [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.] * *rendelést tesz vmi* ~. 1770: Karo iránt is méltotassék Ngod olyas rendelést tenni hogi bár csak 700 légyen az Levelezésre [Backamadaras MT; Ks 38. II. 28 Váro Gábor lev.] * *számot ad vmi* ~. 1750: el Szökvén a Csűr biro azon edgi Tehen . . . it maradot . . . de ketteje irant számot nem adhatván törvenjesen Convincáltatot a két darab Marhának araval [Mezőzáh TA; Told. 22] * *végzést tesz vmi* ~. 1805: az Kovátsok az Birákhöz minyájon be gyűjtessenek a Csinalgotas iránt tegyenek egy oly allando vegzest mely meg erősites veget előmbé küldtettesek [Torockósztygyörgy; TLev. 9/40 Br. Thorotzkay Josef kezével].

5. vki/vmi felől; despre cineva/ceva, în legătură cu cineva/ceva; über jn, von einer Sache. 1697: Had vegyek jo választ Ngdtul Vajda Janos iránt [Apáti^a; Wlt Miss. — ^aDellőapáti SzD]. 1699: mit irgyon (!) kglmed az Csaklaj Jozsagat arant ertem [Kv; Klobusitzki lev. Apor István aláírásával]. 1701: Fülöp Gjörgine Balasi Annok iránt Apja, Anyja, Battyai, Balasi Peter es Miklos tanubizonyaságot tölttek, hogi ki nem hazasították [Kissoly-mos U; BLev.]. 1710: Már ez Urnak egtzer el véttem én hoszam küldetett Levelit . . . melyben fenyő Mág irant ir bővében [Dánfva Cs; BCs]. 1741: Sajnállyá igen, hogi oly Temondát költenek ő Exja aránt [ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez Nsz-ből]. 1757: akkor is á buk aránt nem hallottam Semmi ellenkezést [Gyszm; DE 3]. 1804: A' kérdezett dolog aránt a' felettébb régiség miatt Semmi bizonyost nem tudunk vallani [Makfva MT; DLev. 5]. 1844: Csizmadia Szakmári Ferencz szembesi-

tetett; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei, és a Tett mocskolodásai aránt értesitetett [A.sófva U; LLt 1441].

6. vkire/vmire nézve/vonatkozólag, vminek a tárgya-ban; cu privire la cineva/ceva; hinsichtlich, bezüglich einer Person/Sache. 1679/1681: Szüretnek ideje(n) ahoz valo praeparatiók arant fogiatkozás nélkül készen legye(n) hordaja s kadgia bővön [Vh; VhU 670]. 1693: a' Refr. Eccl(ana)k Praedikator dolga irant nagy a' fogiat-kozása [Kv; SRE 13]. 1745: Szarka Jóseff ha kezes-ség alatt volna . . . sislaltatása aránt a Cavenseket kelle-nék meg zerdíteni [Ks 101 lev. Nsz-ből Haller János alá-írásával]. 1750: Hallottam hogi az vászony éránt Sztank Juon magát már meg mentette, de különb(en) sem tudom, hogi valakinek valaha kárt tett volna [Bu-kuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1751: az udvar ezen Legu-minák arant ne deiciálljon [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1779: ha ő Ngát a' Csikkók aránt Mustol kelletik ez esz-tendőb(en) ki fizetnünk, ugy tartom Ngd(na)k kára in-kább mint haszna leszsz a' vásárb(an) [Kercsesóra F; TL. Málnásy László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jozsef-hez]. 1860: A Járási Erdősz Ur . . . gyűlést tartand az er-dő Szervezés és faszükségelek aránt [Pálfva U; Pf Illyés Péter falusbíró lev.].

Szk: *alkalomban van vmi* ~ alkuban van vmire nézve. 1718: Az kgd fekete Lova iránt vagunk alkalomban, el ment a Német 11. Aranyig, talám az 12. Aranjra réá ver-jük, ha lehetne felljebis [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ből] * *bátorságossá tesz vkit vmi* ~ biztosít vkit vmire nézve/vmíró. 1816: A Pénznek ugy nevezni szokott Cursussa és annál fogva a mostani Pappiros Pénznek nagyon alá szállott betse . . . a Mlgs Birtokos Urakot-is méltán fi-gyelmetessé téven, kívánnya magát az iránt bátorságos-sá tenni: hogi ha mostani Pappiros Pénznek mostani betse . változást szenvedne . . . az egész betsu Ujra meg tétetessék [H; Ks 91. C. 8] * *biztat vmi* ~. 1769: Gróff Bethlen Ferentzné Aszszonyom a' Szótetés iránt nem biztattyá Ngdat rakva lévén mostanis szotvotái és feles szóni valoja lévén a' mellyeket ezek után akar fel-vettetni [Bolya AF; Ks Kerekes József lev.] * *bugyog vmi* ~ buzgólkodik vmivel kapcsolatban. 1755: Táblán való baja iránt Ng(na)k én eleget bugyogok az itten valo Uraknál, kikhez közelebb férek [Ks 96 Baló Antal lev. Bécsből] * *céhet gyűjtet vki* ~. 1731: Magjari János Ur(am) az Apánk Uram(na)k a Salariumat le téven d 24 es Czehet gyűjtettvén, az Fia iránt, Magjari Gyorgj m(es-ter) iránt [Kv; ACJk 148] * *defektus van vmi* ~. 1737: Mint hogi már Nms Városunk Rósahegi alatt lévő Mal-ma gáttján(a)k eppittetését annyira vittük hogi re-mélt jo végít szintén el-érjük; de porond hordás iránt vagion nagj defektus [Dés; Jk 482b] * *esket vkit vmi* ~. 1699: az ot körül akkor találtatot öregieb embereket előmb(e) convocalvan ezen Controversiab(an) for-go Határok iránt eskettem [JHb II/14 Georgius Szabo de Bálványos Várallya (74) vall.] * *fogiatkozás van vmi* ~. 1718: A Buza iránt pedig eppe(n) fogiatkozás lesz [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ből] * *gyanúba esik vki* ~. 1757: midon bé érkeztem volna az udvarba Láték két idegen embereket ottan, és én mindgyárt gyanoba esém azon emberek aránt [Káptalan AF; TL. Boldor Juon (40) jb vall.] * *inkvírdalt vmi* ~. 1733: Nevedunczki (!) Fon János mitől fogva Nemes Varosunkban telepedett, sok illetlen dolgokat Cselekedett, Potentiakatt, Lat-

rokat, kurvakat tartott házánál melyek iránt a Feria el mulván Hadnagi Atyankfia eö kglme Inquiraltasson, és jure prosequállyá [Dés; Jk 438b] * *kárban forog vmi* ~. 1780: darab vasaink maradtak, nem szánzándékkal tartván még, hanem terhes Circumstantiák miatt fel nem mivelhetvén és nem mivelhetvén fel a' törvényes futatást, mind azok iránt kárban forgunk [Torockó; TLev. 9/7] * *kárt vall vmi* ~. 1742: Végeztük communi voto hogy senki minden személlj valogatás nélkül harmintz vas tsinálás résznel a' verőben többet fel ne foghasson . . . hogy a Mlgs Familia^a kart ne valjon a' Dézma aránt [uo.; i.h. 9/2. 1b. — ^aA Thoroczkaí familia] * *kontraverziája van vkinek vmi* ~. 1783: Csikjenőfalvi Gegő Ferencnek contraverziája lévén ugyan jenőfalvi Ágoston Jánossal 3 földcske trágyázás(a) iránt. Egyik földben csak egyszer volt vetése, az ketteje földben kétszer volt vetése; s nem akarja Ágoston János megfizetni a trágyát Gegő Ferencnek [Jenőfva Cs; RSzF 163] * *konvenciót tesz vmi* ~. 1740: Providus Bertok Andras . . . Providus Varga Ferentz . . . tettek volt Conventio legitimo modo az akkori Providus Hites Regiusok előtt, az Tóbisok verejében lévő Varga Ferentz, tizenötf Vas tsinálásra való Portioja iránt meljős örökös vérséghez szent való része volt Varga Ferentznek [Torockó; Bosla] * *konveniól vmi* ~. 1691: Megh kell hirdetni mindenüt az szegénységhe(nek), senki az Vitezlő rendel sem kára sem része szerént való eles iránt ne convenciállyon, s attestatoriat semmiről ne adgíjon [Kv; Törzs. Instr.] * *limitációt tesz vmi* ~. 1735: Még ez előtt kellett volna a Tehén, és Bárány hus iránt limitatiót tennünk, de sok dolgaink miatt el mult [Dés; Jk] * *megalkuszik vmi* ~. 1696: En Bethlen Gergely, recognoscálo praesentium per vigorem, hogy en általam alkutt meg Nemzetes Recessi Boer Peter Uram ö kglme Fogarasi Udvarbírosagabeli Ratiói iránt ab A(nn)o 1694 die 15 Apr. ad A(nnum) 1696 diem vero 29 Marty az Meltoşagos választot Apafi Mihály Fejedelemmel negy szaz magyar forintokban ~ fl. 400// [Gyf; Szád. Bethlen Gergely aláírásával] * *megbékél vmi* ~. 1752: Várcsán Páskuj . . . az előtt régen egy Béltéki svábbal is békélet meg valami Lo iránt [Bikáca Sz; BTR Száva Flóra (34) zs. vall.] * *meghiteltetik vmi* ~ megeskettetik vmire nézve/vonatkozók. 1844: Elsőbbször hűtöltettem most meg ezen dolog iránt [Szászfenés K; KmULev. 1 Gál Moisa (70) col. vall.] * *meghőköltetik vmi* ~. 1801: el-vesztettem minden vágyódásonat, avagy leg alább meg-hőköltettem a' Bor-vizre való Menetel iránt ezen esztendőre; vagy ha Mennéki, halasztom aztat egy keveset [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez] * *meginstál vkit vmi* ~. 1802: Ezen az Exponens praedjudiciumára abalientált össi Jóságok aránt egész betsülettel Levele által de személyesen-is meg-találta, és meg-instálta Nagyságodat [Torda; JHb XIII/9] * *megszűkül vmi* ~. 1734: vaj is mint egy harmad fél vedernél több vagy 3 vedernél nincsen, most egy márváson kupáját meg vehetni ha gondolna Ngod hogy tavasz felé megszűkül vaj iránt [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.] * *mi tévő lészen vmi* ~. 1699: a' hátra maradott rész iránt . . . I(st)n s az idő meg mutattya mi tévő lészen a' T. Ecclesia [Kv; SRE 62] * *parolát ad vmi* ~. 1741: a' mitt a Militia in paratis desumált volt a Szegénységen me praesente a potiori restituta, a mit nem restituitis restitutioja iránt parolát atak [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.] * *pert indít vmi*

~. 1803: Falus Biro Székely János Elöl ülése alatt a' Falu Forumán egy el károsodott ökre iránt pert indítván F. Rákosi Fitori Ferentz a' Communitas ökör Pásztorai ellen, melyre hozatott és tétetett a' következő Déliberatio [F.rákos U; Falujk I] * *pretenciót formál vmi* ~. 1807: a Fellelhető jókrol melyek iránt praetensiot formálnak a praetendensek bösegesen meg vagyon a Fellelet a praetensus fiu által [Aranyosrákos TA; Borb. II] * *pretendál vmi* ~. 1719: Az res Mobilisek iránt praetendálták az Leányok, hogy ök állapottok és rendek szerént ki nem házassítottak azért ökis participolodnak az res Mobilisokban [Süketfva MT; DobLev. 1/95a] * *reménység van vmi* ~. 1745: az I . . . az egész Canicularis napokon szoross fogságban tartatott különbenis iffiu állapottal lévén, maga meg jobbitása iránt reménység lehet, meg kívánom, hogy rabok által keményen meg páczáztatván, el bostáttassék [Torda; TJKt II. 94] * *szorgalmatoskodik vmi* ~. 1752: az Tővisi dolog iránt ejel napal szorgalmatoskodom és fáradok [ApLt Jos. Apor Apor Péterhez Nsz-ből] * *terminál vmi* ~. 1850: Kedves Lajos Bátyám . . . azon egygyűtti differenciánk vég képp el igazittása arant egy bizonyos napra terminálna . . . hogy azon differenciakott egy bizonyos terminált napon enyésztessek el [Bőzödújfal U; Pf Kovács Sándor lev.] * *terminust tesz vmi* ~. 1810: A' Kedves Bátyám Uram minopában hozzám utositott Levélere küldött Válaszomban terminust tettem ugyan Udvar Biro Cseh János Urnak a' petelei Erdőlés tentalása iránt, de tellyes lehetetlen volt, hogy . . . meg jelenhessek [M.péterlaka MT; Born. G. XII. 11 Boér István lev.] * *törvényt tesz vmi* ~. 1843: több emberek kimentek s protestáltak, hogy addig ott erdőmagot ne vessenek, amég törvényt nem tesznek azon dolog iránt [VKp 108] * *usuban van vmi/vki* ~. 1830: Az mindeddig ususba volt az idegen praevaricatorok aránt: fele része a bírságnak most is helybe hagyatott, hogy az erdőpásztorok kapják [Árkos Hsz; RSzF 118] * *ügyelettel van vmi* ~. 1843: meghagyatott a falusbírónak is, hogy ügyülettel legyen Varga Katalin holléte iránt [VKp 108—9].

7. miatt; din cauza/pricina; wegen. 1708: Eosze veszven az Apánk Urammal, az Ferko Déak szava iránt es rutul le falangatta mind magat s, mind fiait [Kv; ACJk 66]. 1715: En a maga szajabol hallotta(m) . . . Demian Lupunak, mikor ez el veszett penzem iránt velle czivodta(m) volna, hogi monda Mit czivodol en velem Popa Iuvon, mi nekem is vagion wr(am), . . . a ki is tudom ennekem partomat fogja [Ispánlaka AF; Ks 19. VIII. 52]. 1746: Praetendallya Kováts Martonné Kereske An(n)a Aszony Szekely Marton vr(am) ellen, hogy egy veka török buza adosság iránt öszvé veszven kurvának boszorkánnak, az patak mellett köpenyegben hordozottnak szidta pronuncialta [Torda; TJKt III. 67]. 1767: meg mondám, hogy engem kára arant az Udvarbirohoz hiva [Bukured H; Ks]. 1782: Sáfányos Palko Gáborral valami marha bé hajtás iránt egybe szollalkozván, Szörnyű részeg lévén s belém bojtorkodván kéntelenségből két izbé rá üttem [Koronka MT; Told. 4]. 1796: Sok volna . . . voltaképen meg irni . . . Ambrus Gedeon Uram Cselekedeteit . . . nevezetesen mértékletlen Bor Itala eránt a' Consistorium sok izben meg intette [Récsé Sz; KCs]. 1806: Gyergyószárhegyi nobilis Páll Ferenc gyalog katona ökegyelme, ugyan szárhegyi providus Illyés József, ut actores, törvényben idézven vala-

mi szénabeli károk aránt, mintegy három portio szénakárok aránt [Szárhegy Cs; RSzF 263]. — L. még FogE 107.

Szk: *bajoskodás vmi* ~. 1699: akkori vice Ispanságomb(an) az megh említett örökségnek adaja iránt sok bajoskodasom leven [Mihálcfa NK; JHb XXIII/10] * *búsítatik vmi* ~. 1726: Ab A(nn)o 1714 Busittatom Becsületes Perceptor Uraméktol, az mostani magyar utzai házam végiben levő kapu bėjáró helyecském iránt [Kv; Pk 6] * *búsulása van vmi* ~. 1724: Bizony csak el hiszem nagy busulasa van az Egri Kaptolon béli adóság iránt a' Nagy Aszszonnak [Altörja Hsz; ApLt 2 Apor Peterné Kálnoki Borbála férjéhez] * *búsul vmi* ~. 1760: Sendeleyezés iránt nem Sokat busulnék tsak Sendelyünk volna [Gáldtő AF; WLT Miss.] * *gyanakszik vki vmi* ~. 1752: Tiszteletes Madarasi Ur(am)tul is hallottam hogy gjanakodot a Tehene iránt Firu Gjörgjnere [Diósad Sz; WLT ifj. Boda Ferenc (56) jb vall.] * *gyanú/gyanúság férhet vmi* ~. 1758: (Udvar Istvánt és feleségét Csuka Pannát) igaz emberek(nek) lenni ésmerjük ... kikhez gyanónk az utrizált dolgok iránt nem férhet [Betlensztniklós KK; BK]. 1789: Méltán gyanúság férhetett Balog Istvánhoz a Lud iránt [Dés; DLt] * *gyanú(ja) van vmi* ~. 1745: az utruban specificalt személyekhez nagy gyanó volt mindenkor az károk iránt [Szásznyires SzD; Ks Nyisztor Iuon (20) jb vall.] 1769: Hallottam Csirkov Gjörgynek Szájából mondani, hogy gyanuja volt ugyan el lopott Pénze iránt ezen Legényekre [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] * *gyanút fog vkire vmi* ~. 1757: azt is tudom, hogy égj Pakulár valami Gyanut fogot réa a Juha iránt [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI] * *háborgat vkít vmi* ~. 1799/1800: Rákosi Istvánt hábagatta volt a' Josszág iránt [Harasztkerék MT; Told. 30] * *háborog vmi* ~. 1743 k.: Márkos András vrammal ezen föld iránt most ki háborog [Kissolymos U; Márkos lev.] * *megszomorodik vki/vmi* ~. 1740: A Fiam Lörintz irántis mostan halván betegségét úgy meg szomorodtam [A.ucsfa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez] * *nyughatatlan vmi* ~. 1830: erosen nyukhatatlan vagy(a)k irántatnak — s házi dolgok iránt [Kv; Pk Pákei Krisztina férjéhez] * *nyughatatlanlkodik vmi* ~. 1801: az egész dolog iránt tehát ne-nyughatatlanlkodgyék [Kv; SLt 17 — P. Horváth Miklós öccséhez] * *siránkozik vmi* ~. 1792: a' Sérelmek iránt Siránkozván azoknak orvoságát, ohajtva várták [Déva; Ks 73. 74. VII.98] * *szuszpióit hoz magára vmi* ~. 1702: az I. Csere István az Válnak valo Zöld kanavác és Arany galand iránt nagy suspiciot hozvan magára, mentegetven azzal magát hogy Czibini Jacabnak nalla semmie sincs [Dés; Jk 325b] * *zúgolódik vmi* ~. 1786: az Thoroczka Lakosak ... hallattam hogy zugaladtak terhes szolgatlattak iránt [Torockó; TLev. 4/13.34].

8. végett; in vederea, cu scopul; zwecks, behufs. 1694: Ezen éjjel mind irtam majd virradatig levelet Gubernátor uramnak magam mátkásulása iránt Bethlen László uram által ... gyűrűt küldöttem Gubernátor uramhoz, hogy ő kegyelme a mátkámnak küldje [IAMN 333]. 1738: Mlgs Com(men)d(a)ns Generalis eő Hercegsége tett intimatiot és insinuatiot ez Hazában járo bizonyos személynek observatioja, és kézre kerítése aránt [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. 1781: hallottam maga házánál kalákájában hogy monda Székely István, hogy forgodgyál kereszt fiam ez iránt az föld iránt

[HSzjP Michael Csüdör M(iles) P(edestris) de Kézdi Almás^a (50) vall. — ^aHszj. 1794: tsak légyen Nagysád Al-londo és semmit is el nem mulasson maga Egességének meg szerzése aránt mert annál drágáb Kents nintsen [Kv; IB. Sándor István lev.]. 1841: továbbatra effle tilalmas tselekedetek el távoztatása aránt törvényesen intettesse meg [Dés; DLt 391]. 1867: én a feleségem halála esetén az eltemetése aránt kételen valék egy Darab külső Szánto birtokomot^a [Szováta MT; Bereczki József lev. — ^aTollban maradt: eladni].

9. után; dupá; nach. 1737: En Horvat Uramnalis jartam az Aszony ember iránt ... aszt monda az Aszony Ember hogy ő nem Szegődik el [Somlyó Cs; ApLt 2 Lés-tyán János Apor Péternéhez]. 1819: eletk modgya iránt is soha nem lesekdedtem [Kv; Pk 2]. 1823: meg érkezven Torockóra az Tktes V Ispány urral — Circaltunk az gonosztevők aránt 6 napok alatt [Asz; Bosla].

Ha. 1708: aránt [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1747 k.: aránt [Torockó; TLev. 2/1]. 1754: aránt [Mezőbánd MT; WassLt]. 1762: aránt [Torockósztygyörgy; TLev. 817]. 1767: eránt [TKhf 21/19 Szilágyinyiresi vallatás]. 1791: eránt [Sámson Sz; Borb. II] | aránt [Usz; i.h.]. 1793: aránt [Girolt Sz; JF 36 LevK 338 Pap Sándor lev.]. 1795: aránt [Kv; JHb XL/8]. 1809: aránt [Bibarcfa U; UszLt ComGub. 1636 Borbáth Dániel dullo kezével]. 1824: eránt [Kv; Pk 3]. 1825/1826: eránt [Msz; GyL]. 1837: aránt [Páncélcseh SzD; RLt ifj. Szénási József kezével]. 1840: aránt [Torda; TVL 1558]. 1841: aránt [Mv; IB. Magyar Anikó kezével].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

iránta 1. az ő irányában; in direcția lui/ei; in seiner/ihrer Richtung (zu). 1772: Tudgyaé a Tanu bizanyason Fekete Joseff Vram Malma egy Lineában s egyenesen iránta volt alo! eő Exllja Malmának [Kük.; JHb LXVII/2. 355].

2. vele/vkivel szembe/szemközt; față in față cu el/ea; ihm/ihr gegenüber. 1800: egyszer látom Zágor felől le jöni egy néhány embert Lo Hátón s mikor irántom érkeznek, kiált az egyik közülök hogy mennék én is valami Korodi embereket fognánk ell [Zágor KK; Ks 67.47.27].

3. át v vki/vmi irányában, vele/vkivel szemben; față de cineva/ceva; ihm/ihr/einer Sache gegenüber. 1730: nem vagyok feledékeny iránta [Kendilóna SzD; JHbK L.24]. 1741: kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizony mig élek bizakodván foljamodom, de kivált mostani távol létemben ha mire Isten arántam fel indittya Ngos Groff Uram szívét, meg kettőztetett háládatosságot érdemelvén, háládatossággal lenni és Istenem eleiben Ngos Groff Uram életét háládatos emlékezzettel bé mutatni el nem mulatom [TL. Onodi B. Josef gr. Teleki Ádámmal Fracofouri ad Oderam-ból]. 1832: most pedig ajánlom Uram néked lelkemet kérven mint bűnös halando irlgalmasságodat arántom [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.]. 1842: Tudom azt, hogy barátságával irántam nem idegen [Ne; i.h. 1240].

Szk: *balítélettel/vélekedéssel van* ~. 1729: Kérem pedig alázatosson az Asz(szo)nt, hogy ezen meg ne ütköz-zék, vagy irántam valam bal itélettel lenni ne méltoztas-sék [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárhoz]. 1823—1830: én minden igyekeztem mel-llett is el nem kerülhettem, hogy irántam is egy balvéleke-déssel ne legyen, mert azt mondotta, hogy ha külső or-

szágra megyünk, elszoktatom a fiát fajtalan életre [FogE 157–8] * *gyanús lesz* ~. 1770: Hogy irántam gyanos ne legyen ezen Tkts nemes Vár(me)gjeis ... Régi Eleimről réam szállatt és meg maratt nemességemről szolo némely Leveleimet ... be mutatom [SLt XLIII.16 Mátróthi István kezével] * *kedvetlenkedik* ~ *megnehezítel* reá. 1737: Husvet után ... minnyarást hallottam hogy bizony kedvetlenkednék Ngod irántam hogy más Alumniára transponáltattam [Ne; TL. Onodi B. József gr. Telesi Ádámhoz] * *meghül* ~ *elhidegült* tőle. 1831: Baktsi Borbára egészen meghült eránta és valami belső nyughatatlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzJP Angyalosi Gyalogni katonáné Pető Péterné Csutak Borbára (46) vall.] * *megunatkozik* ~ reáun. 1761: Nállunk Riskuliczán^a lakó Barbura nevezetű szegény beteges fekélyes Aszonlót hallottam hogy néki itten Bulzesten férje lett volna, de o meg betegesedvén az Ura meg unatkozot aránta, és ell hadta ötét [Ks 113 Vegyes ir. — H] * *vhogyan viseltek* ~. 1848: A minoritás mennél kisebb, annál szentebb kötelessége a többségnek úgy szólnán gyöngéd értezzel viseltetni iránta [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.]. 1853: fogadott Leányom Gyárfás Katha ... mekkora engedelmességgel, őszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett erántam ... ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécsva Hsz; Kp V. 387].

4. róla, felőle; despre el/ea, in legătură cu el/ea; über ihn/sie. 1697: Banyai Csizmadia Istva(n) Citaltattya feleséget Szilvasi Magdolnat ilyen okon hogy Parznasagot vett volna eszebe iránta [SzJk 305]. 1746: de hová tették a fákot oda ki, én nem tudom, mert Semmit Sem hallottam irántok [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. 1751: soholt, a Contractusban mentio sintis irántok [Karácsonfva MT; Told. 25]. 1769: Most mind az Tablan, mind az vármegyeken vacantiak vannak, ha fel menyen Bátyám Uram Bécsben szollana irántam is [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. 1814: Czéh Mester Dobai Mihály Uram ... engemet tsak azért hogy szót tettem aránta, miért eskettetett Barátosiei ellen a' Czéh Cassájából a' Czéh hire nélkül ... a Czéh gyűlésiben lefattyu Gyermekkezett [Dés; DLt 56.7]. 1817: aztat akarom el kerülni, hogy panosz ne menyen irántam Nagyságodhoz [Héderfája KK; IB. Veres István tt kezével]. 1846: több ízben tettem arántok jelentést [Dés; DLt 1192].

Szk: *diszpozíciót tesz* ~. 1770: küldtettem oda 10. köből Törökbuzát s meg irtam Bako Uramnak hogy ottan marad miglen az Vr dispositiot téssen iránta [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.] * *diszpozíciót tétel* ~. 1763: kételenítettik az M(a)g(istra)tus iránta oly dispositiot tetetni, hogi efféle rosz szándékának végben vitelétől el foggattathassék [Torda; TJkT V. 147] * *határozást tesz* ~ *határozatot hoz vmire nézve/vmíról*. 1825: ezen dolgót mi a Tktes orator Uraknak fel jelentettük ... és azt kertük hogy tegyenek határozást eránta, hogy tudjuk miis magunkat mihez tartani [Csatány SzD/Dés; DLt 288. — A fahordatást] * *kérdőre vonatik* ~. 1802: ha a fákban hijanosság találna lenni, a' mostani számadok fognak irantak kérdőre vonatni [Torockó; TLev. 5] * *panaszol* ~. 1772: Értette a tanu, hogy mig fen állott a Fekete Joseff Uram Malma volté panasz ellene hogy miatta nem foroghatna az eő Exlljé, vagy

soha sem panasztalt Senki iránta? [Kük.; JHb LXVII/2. 355 vk] * *parancsol* ~. 1715: (A zsindeyből) hirtelen kívántato szükségre distraltatni kellett, de mostannis mint edgi hat ezerig valo in paratis lévén ha mikor kglmd parancsol iránta el vihetik [Beszt.; WassLt]. 1770: Egy ide valo Lekenczei^a Jobbágy lakik Radnoton^a 4. fiával együt ha az Vr poroncsol iránta reptaltatom vagy által csalam és meg kezesitem eóket [Ks 47. 67. 29. — Maroslekence TA. KK] * *tudósít vkit* ~. 1721: Az Zabot és az Tavaszbuzat el csipélvén az jobagiok az alat ha riszes Csipőköt szerezhettek s hanyadan az Migos Urat iranta tudositom [Szentpál K; TL. Mihály deák Telesi Pálhoz]. 1809: (A) quietantini Sohult nem találja, de leg alábbis két hetek alatt tudositani fog iránta ujononis fel hányván minden írásait [M.bikal K; BetLt 2].

Sz. 1764: Meghala a szegény Enyediné asszonyom is Kolozsvárt ... Az ura medicinae doctor, de nem exerceálta, mivel physicája nem volt, amint a hír folyt iránta [RettE 176].

5. reá nézve, vele/vmivel kapcsolatban; cu privire la el/ea/la ceva; hinsichtlich/ bezüglich seiner/ihrer/einer Sache. 1703: az elébbi Deliberatumat a Ceh aránta meg nem változtattya [Kv; ACJk 54]. 1708: Azt irta Kgdis ennekem Tuváb ne sollicituuskodgjam arantok, hanem cessallyak mert más modját keresi ktek azo(n) dolog orvosoltatásának [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1767: Nehai Doctor Pataki Samuel Vram posteritássit feles Arany es Ezüst, ugy drága kövek és jó féle gyöngyökből álnak tsalárdsággal ki forgatták valami Aszszony ember és két Léányi azért ... ezen kerölő Levelben comitaltatik, hogy szoros vigyázás lévén erantok, ha valahol meg fordulnának, szoros fogságra vitetné(ne)k le [Szancsal KK; Mk Jos Mezey jur. ass. kezével]. 1769: hallattam, hogy ontsa kratsun feleségühez jár, és botrántkozta életet él velle ... de én semmit sem láttam arántak [Bukuresd H; Ks]. 1775/1802: nem praesummáltathatik irántak hogy az 50 Esztendő Tanu a 80. Esztendő Tanuval egy aránt s egyenlőképpen fateálhassan [BSz; JHb LXVII/3. 125]. 1834: erántok azon parantsolatyt nyilatkozattat ki, hogy a Leveleket Szállásomra hozzam el [Kv; JHb]. 1850 k.: ha tsak Nagyságod nem méltóztatik kegyeskedni irántom [Szászújós SzD; TSb 35].

Szk: *kuriózus* ~. 1760: Mind ezen fündusak mitsoda Vicinitásakban legyenek, mitsoda nevezetű Jobbágysai, vagy Sellérei lakjanak rajta, mivel Curiosus iránta nem voltam, nem tudam [Dés; BK. Joannes Also de Nagy Pestény (60) vall.] * *kuriózuskodik* ~. 1765: Történt azis ollykor, hogy superveniáltam Perceptor Uramhoz mikor vetékedtenek Perceptor uram Drombár Mágda Niculával az iránt hogy több s kevesebb a pénz Perceptor Uram asserálván hogy nincs annyit mint a Paraszt affirma, Denique ki lévén rakva, én curiosuskodtam iránta s observálván a számolás béli hibáját Perceptor uramnak osztán en demonstráltam, s recognoscálta magais hogy nincs Defectus az administrált Summában [Tóvis AF; Eszt-Mk Vall. 222] * *(meg)alkuszik* ~. 1762: velem bizony többszer iránta nem alksuznak [Mezőzáh TA; Told. 4]. 1775: (Tyéj Istán) egy lovat alkudozott volt s megis alkuttak volt már ketten aránta [Mv; Ks 65.44.13] * *megbékél* ~. 1748: az I ... az 4dik Fatens Fianak kutszmájatis el lopta s el adván, minek utánna meg tudodott, meg békeltett iránta [Torda; TJkT III. 197] *

perben van ~. 1812: Hallottam másoktól ... hogy a kotsárdiak Just formáltak volna ... azon ... Berekhez es hogy szépen nem kaphattak belőle részt perben vagynak aránta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 36a Hetzegán Iuon (40) jb vall.].

6. miatta; pentru/din cauza unui lucru; seinet/ihrte-wegen, wegen einer Sache. 1731: Popa János birta a Fodor Janos szonszecságában lévő helyet soha senki nem háborgotta iránta [Dicsősztmárton; Ks 83]. 1733: Fiam, Fiam, miért vágátok le a' harang köteleit, mert busulástok leszsz iránta [Hévíz NK; JHbT]. 1828: Pántzél-cseről^a egy Czigányomat fogták el Katonának László Jóseff Nevezetűt, ha valami tekergő, vagy béjeges ember volna nem alkalmatlankodnám iránta Uram Bátyám-nak, de a' Czigány Házartó betsületes jámbor ember [BetLt I Fosztó Gábor Vajna Istvánhoz. — ^aPáncél-cseh SzD].

Szk: *baja van* ~. 1752: A Mlgs Cancellarius Vr eo Exaja(na)k minden rettyei felett valo kedves rettye va-gyon egy Kása rét nevű ezt eo Kglme maga jobbagy-i-(na)k felib(en) kiadni parancsolja; nem reluctálok csak ezután idővel nekem ne légyen bajom aranta [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. 1777: ne sajnálja sogor vra(m) az Sz: Gelliczei Kotér Jozságról valo Csere Contractust kikeresni és kezemben által küldöni mi-vel nagy bajom vagyon arántok [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Thoroczka Péter P. Horváth Ferenchez] * *kontroversia oriálodik* ~. 1747: Van egy Mész egető Bi-kes^a ... Controversia oriálodott iránta [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb. — ^aÉrtsd: bükkös] * *kontroversiácska van* ~. 1764: Hoszsú Gligorás ~ azon Széna-füvet eddig birta békességben, hanem ennekelőtte két Esztendővel volt valami controverziácska iránta, de aztis magok között Sopialták [Buza SzD; JHb IV/3] * *nyughatatlanlodik* ~. 1818: Azon is instálom Edes apá-mékat hogy irántam ne nyukhatatlankodgyanak [Pk 3 kv-i leány Adámosról (KK)] * *nyughatatlan/nyugtalan* ~. 1830: erősen nyukhatatlan vagy(o)k irántatak — a' házi dolgok iránt, hát tselédekét fogattatak [Kv, Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1850: még máig is itt vagyak, elég nyukatlan irántad is de házom iránt, a' mit össze ko-portam ki tudgya most ki éli el ki pusztitya el [Kv; i.h. ua. ua-hoz].

7. tőle; de el/ea; vor ihm/ihr. Szk: *megunatkozik* ~ megundorodik tőle; a se scribi de el; vor jm/einer Sache Ekel bekommen. 1758: (A leány) Kakucsihoz^a azert nem ment, hogy egy alkalmatossággal Kakucsi egy pár fűzöt akart neki ajándékba venni, s ... akarván tré-fából meg mérni, az hasához nyúlt, s a miá megunatko-zott iránta [RettE 76. — ^aFelsőkápolnai Kakucsi Imre].

8. ~ban tájékán; prin împrejurimile (a ceva); in der Gegend. 1735: a Boldutzi Falu helyett ... a Templom iránt keresztül szakasztó méta irántában keresztül sza-kasztva a Fejér nevű széna Füig ~ a Torma és Josika Familián ál meg marad az alsó rész ... a Nagy Rétekgi a Samariai és Fejér részekre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160.11] 1745: a Tseresnye hegy(en) bé járó út irántá-ban [Nagyida K; Told. 9]. 1748: az A. úskülői határ ... a' nagy Körtövelj Fa irantában lévő Zepogyán fél-mégven a berczre [Nagyesküllő K; Lészai lev. 5/4]. 1752: Az Almás vízen tul az akasztófa irántyában (sz) [Kő-zéplak K; KHn 295]. 1753: a Szakadály Szőlő irántá-b(an) [Vaja Sz; VH]. 1761: öt darab Gyepük ... közül

kettő ... melyek az Gyepű Szegbe az Megye főlgye irántyába vadnak [Vadad MT; EHA]. 1790: a' patak irántyába [Kisgörgény MT; MvLev. Msz-i anyag 8]. 1828: mikor vissza jövet a kapuja irántyába lettem vol-na ... [Kisesküllő K; Somb.].

Hn. 1748: irántyába [BHn 78].

9. ~ig vmi tájékaig; pină la împrejurimile a ceva; bis zur Gegend einer Sache. 1745: a Varga Patak felől valo vége irántyáig [Nagyida K; Told. 9].

iránti 1. vmi irányába eső/iránt való; care se află/este în direcția a ceva; in der Richtung einer Sache liegend. 1844: a' midőn az örög Battyan Mihály iránti Hid mel-lett lettünk volna, valamitől meg lévően ijedve egy Kakas, azt meg fogtuk és el vittük [Bágyon TA; KLev. Bentze István (23) vall.].

2. div vki/vmi irányában való; față de cineva/ceva; jm/einer Sache gegenüber. 1822: gondoltam, hogy com-putizálunk együtt, és tisztába hozzuk egy más aránti p(rae)tensiointkat [Hadrév TA; KCsl]. 1845: ő^a Balog Istvánnak Gazdaaszszonya nem volt, hanem tsak Szük-ségnek idején könyörületességből s felesége iránti tiszt-eletből házi ügyének ideig oráig fel foga; de Gazdasz-szonjanak őt soha meg nem fogadtá 's ő is hozzája be nem szegődött [Dés; DLt 591. — ^aSzékely Anikó]. 1854: A bécsi egyetem iránti elismeréssel kell itt kinyilvaníta-nom, hogy másfél év alatt többet tanulhaték itt, mint otthon 15 évek alatt [Ujfe 157].

3. vmiről szóló, vmi felől/felől való; cu privire la ceva, despre ceva; hinsichtlich, bezüglich. 1808: tartozik minden a' praetendált zálogság ideje alatt tett Jovit-tásokat meg-fordítani ...; az ellenkező nem reménylett esetben pedig az azok iránti bővebb bizonyítottások meg-tétehetőse jussát egészen fen tartom [Rücs MT; IB. Szé-kely Mihály kezével]. 1837: Völtsi^a adossaim ... ha ...; az restáns Usora iránti bizanyitványt kezembe hozzák a tartozást azonnal fel vészem [M.köblös SzD; BetLt 3 Betegh Josef kezével. — ^aSzD]. 1846: Darvas Jánosnak Virág László ellen s ennek a' másik ellen meg veretété-sek aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozó Biz-tosok Tanácsos Dadai Sándor aia és Irnok Nagy Miklos a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo és bé panaszlottak felelettyeikkel együtt [Dés; DLt 5300/1847]. 1860: a bérlés iránti egyezésünk ... egy egész évre ötszáz vforint volt minden le vonás nélkül fe-lire az év elein felire közepin fizetendőleg [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

4. vhoval intézett; adresat undeva; irgendwohin ge-richtet. 1846: a Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid-uton Követelte [Kv; ACProt. 19].

5. vmivel kapcsolatos; in legătură cu ceva; in Verbin-dung mit etw. 1814: Ezen inkább Nsgodra mint réánk nézve hasznosabb ajánlásunk remélven hogy Nsgód-előttis nem lészen megveto, hogy miis ezen Tárgyban ez-utánra szükséges lépésünket meg tesszük Nagyságod-n(a)k ez aránti maga kinyilatkoztatását minden esetre el-várván alázatos tisztelettel maradunk Nsgos Grof ur Nagy Meltoságu Jo Urunk Nsgodn(a)k alázatos szolgálai Bikfalvi Josef Bonis Elek és Bonis Ferentz [Dés; Borb. I]. 1833: Tekintetes Dobolli Klára Öz(vegy) Bartok Adámnénak mint Felperesnek Tiszteletes Kovásznai Klára özvegy Szász Ferentzne Asszony ellen Barázda Jártatás aránti Metalis Pere Repulsio mellett [Ne; Dob-

Lev. V/1195]. 1846: Kurta patak nevu helyen ... gyapja^a betsültetett 100 Rf. ezen erdők gyapja aránti betsű ... folytattatna [Kál MT; Pf Pálfi Mihály lev. — ^aAz erdő; azaz az erdő faállománya]. 1850: Hurubások Sukó Andras Sukó János Czimbalmos Toma, Csokoj György. Ezen hurubások szerte széjel munkálkodván, taxa iránti egyezkedésre meg nem jelenhettek [Bács K; KmULev. 2].

irántoki irántuk való; fajá de ei/eie; ihnen gegenüber. 1847: a bucsumi egyesült közönség ügyük védelmére Bécsbe küldött vala fel. Ennek nyomán a kevés úti-re-költséget a magaméból is pótolván, hogy irántaki leköltséget a megbizonyítsam, Bécsbe mentem, s a nevőkben az én subsignatióm alatt beadott kérelmökre legfelsőbb választ is eszközöltem [VKp 165—6].

irány 1. direcție; Richtung. 1725: erdő vagion A, Lajtorjás nevű tsúp alatt mingiárt, mely erdős a' tsúp irányja alól le tart egészenek észek felé [Mezőméses MT; BK]. 1869: nézegettem a tojást minden oldalról de nem láttam semmit, míg úgy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablak-tányér s a nap egyenes irányban nem voltak [Mk Balog Simon szekely zs gr. Mikó Imréhez].

Szk: vminek ~ában. 1622: a Veres-bástya törése irányában [SKr 612]. 1681/1748: a Too arányában (sz) [Tür AF; EHA]. 1711: az Lokon Farkas kapu arányában (sz) [Ménaság Cs; EHA]. 1739: (A föld) vége a falu felől tovább nem ment hanem csak ezen halas To erányáb(an) lévő elecskeig vagy dombócskái [Mocs K; JHbK XLVII/24]. 1740: az Csovak volta(na)k fel rakva a Sinfalvi Porgolat kapu bálványa aranyába [Kövesd TA; Borb.]. * vminek az ~dig. 1800: a' Határ választás nem megyen alább mint a' Ptyátra álba irányáig [Benedek-fva Sz; BfR II. 58/21 Ramotsa Antal (36) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1843: egészen a Tisztí lak irányáig alacson sóvény kert fonatott [Zsibó Sz; WLT Nagy Lázár lev.]. Tisztán emlékezem, hogy vellek mentem az Ország úton az Ökrek irányáig és ott őket el hagyva fel tértem Ökreimhez [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gabris (28) vall.].

2. szk-ban; in konstruktion; in Wortkonstruktion: átv vminek/vkinek az ~ában a. vmi/vki iránt; fajá de ceva/cineva; einer Sache/jm gegenüber. 1847: Az országos közigazgatást tárgyalólag, név szerént pedig nemes Alsó-Fejér vármegye tiszteli irányában, hogy Varga Katalin több versen igen merész, illeten s törvénytelen szókkal élt légyen a közadózók előtt, azt több versen másoktól hallottam [VKp 210]. 1864: mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák irányában több buzgóságot tanusított? [Gyalu K; RAK 96]. 1865/1866: Zsuzsika hugom irányába legyenek megelőző figyelemmel [Kv; Újfi. 3 Újfalvi Sándor végr.]. — b. vmi fejében; in contul a ceva; dafür, als Entgelt für etw. 1849: a szamosújvári e pontban megszomszédolt ... házomat el zálogosíthatja, árenda erányába le kötheti, 's elis adhatja a nőm [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

irányoz 1. céloz; a tinti/ochi; zielen. 1662: Melly lovószerszámok helyben állíttatván, és elsőben csak egyikét a külső faltörésen a belső épületekre irányozván, midőn ellőtték volna, ohy károsan esett vala, hogy ... magát is

... csaknem ott ölte vala [SKr 247]. 1765: azonn helyekről ... még nagyobb Puskával való lövés sem szolgálna el az Aranyos vizere, mivel igen nagy a distantia azon helytől az Aranyosig, 's Éppen lehetetlen is volna a Sok impedimentumoktól azon helyről az Aranyosra irányozni [Gerend TA; KS. Sam. Teleki de Maxa (47) ref. tanító vall.]. 1776: az ő Noga ... Praefectussához, Tisztartojához, és Udvari Legényeihez huzván a' Puskakot és arányozván kik akarták meg löni? [Marossztygyörgy MT; MkG 36 5/4]. — L. még az arányoz 6. alatti adalékokat.

2. (vmilyen szándék) vmire irányul; (o intenție oarecare) se indreaptă spre ...; (irgendeine Absicht) richtet sich auf etw. 1848: a gaz camarilla működése oda van irányozva hogy előbb a magyar nemzet a szolgaságba lenyűgöztessék [Iosáse, RevPTI III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz].

3. kb. irányít; a indrepta; richten. 1801: Arra szorgalmatosan vigyazzon ... a Geometra hogy ... az Commune Terrenumok quantitassát és qualitassát jól meg vizsgálván, úgy irányozzuk a dolgot, hogy a leg kisebb Birtokos is az maga rata portiojában Notabilis jacturát ne szenvedjen [M.zsombor K; Somb. II].

4. becsül (vmennyire), hozzávet; a estima/aprecia; schätzen. 1636: Igy, az mint hozzá irányzok, az irott Gradualt negyed részenyinél többet öregbítettem, és fél résztént valóból tökéletes egész-e töttem [ÖGr Aj]. 1784: a' mint akkoris iránzóttuk vagyon mintegy 12 jo szekér szénára való Rét [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. — L. még az arányoz 2. jel-e alatti adalékokat.

irányozhat 1. hozzávethet, vélekedhetik vmiről; a putea aprecia; über etw. denken können, der Meinung sein können. 1635: akor ideoben egy kas szeten astak el emlékezetre, de mely helien astak sinten nem emlékezhetem s araniozhatom [Kvh; HSzJP Gara Mihaly de Eadem^a (70) pp vall. — ^aBéla-fva Hsz].

2. vmit vkinek ~ vmit vki birtokának ítélet/vélhet; a putea socoti/crede că formează proprietatea cuiva; etw. für js Besitz halten/urteilen können. 1777: mérés által azon helyet táblázni, teljes lehetetlen volt ... s irányozhattuk azon egész Erdős helyet ezeltől régtől fogva birt s mostanis nagyobbára birodalmokban levő Torotzkai lakosoknak [Magura TA; Ks 89].

irányoztatik kb. vmi vmire rendeltetik; a fi destinat pentru . etw. zu etwas bestimmt werden. 1847: (Az) esketésekben a három első pontokra, melyek ezen tárgy fölvilágosíttatására irányoztatnak, semmi bizonyos ki nem jöven, ezen esketések szülőtte földre kiterjesztetése szükségtelennek találtatott [VKp 293].

írás 1. scriere; Schreiben. 1582: Notarius Vr(amn)ak attam az parcialok irasaert f. 6 [Kv; Szám. 3/V. 6 Lederer M. sp kezével]. 1589: 20 octobris Attam ismeg Notarius vramnak az varos Registov(m) Irassaert f. 6 [Kv; i.h. 4/VI. 47 Stenzel András kezével]. 1625: ezek az megh irt attiafi) zembe nem uoltak az leuel irasakor [BLt 3]. 1681: Kapitányok Háza ... Vagyo(n) ezen házban: Olasz labas negi szegű Asztal Nro 1 . az ablakban, irashoz valo labas hosszu asztalocska Nro 1 [Vh; VhU 522—3]. 1720: minénu fajtálmás nyavajlakban vagyok annak írásával térhelní az Urat nem akarom

[Szentlélek Hsz; Ks 96 Apor Péterné Kálnoki Borbála vejéhez, Haller Jánoshoz]. 1790: Engedelmet Instálak Nattsgadtol a kitsin pappirosra valo írásrol [Babuc K; Pk 2]. 1852: két hét ota kinlodom jobb karomban 's kezemben a' rheumatismussal ...; már most valamivel jobban van, de csakugyan mégis fájdodal biz az, az írás meg éppen nehezen megy [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *tud.* 1843: Hogy írást tud Varga Katalin, onnan tudom, mivel ... midőn magam baját panasztoltam, egy plajbászt és papirost elévett, s az én dolgomat feljegyezte [VKp 103 Czándro Todoszj bucsom pojéni^a közlakos (60) gkel. vall. — ^aAF] * *ilyen ~ra* ilyen írás céljából/végért. 1761: Sz: Iványi Mária nappal Kelemen Mihájjal öszve került, és ott hinnyogván edgjüt s markászván azt mondotta iljen írásra hivat kedet, s leteritvén a szoknyáját réa fekküt s Kelemen is réá és edgjut paráznaíkodtak [Nyárádsztlásló MT; Sár.].

2. (vmilyen fajta/jellegű) kézírás; (un anumit fel de) scris; (irgendeine Art) Handschrift. 1574/1687: a derék lévélben ... az meg nevezet hat forin más fele tintával és kéz írással volt mivel a régi kéznek írását ki vonogatták volt [Futásfva Hsz; HSzjP]. 1584: ketelkednek a Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna vgy, mert kvlomb tentanak és Irsanak latatnek [Kv; TJK IV/1. 292]. 1619: Az vezér kezébe vévén mutatá nekem: Látod-é — monda —, micsoda levél ez? Nézd jól meg. Megtekintém; rút forma írással ez vala az subscriptioja: Comes Georgius Druget de Homonna mpr [BTN^a 212]. 1700: azon iras en irasom volt [Dés; RLt]. 1714: Ngodat alázatossa(n) követem Szalmás írásomról mivel se papyrus se Tinta nem alkalmatos [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós kezével]. 1744: Tudom hogy a nyárbán Cursus járt, mellyetis Köpeczről küldöttek ide hogy a fel vetett Pénzt vigyük bé Köpeczre, de a Cursust nem ismertük hogy ki írása lött volna; Subscriptioja Sem volt [Ajta Hsz; INyR 5 Nagy Gergely (30) pp vall.]. 1853: Betegség neme ... halott vizsgáló orvos ... írásából nem vehetni ki olyan ribancz az írás [Dés; RkHAK 142 Dávid Antal temető pap bejegyzése].

Szk: *keze ~a.* 1552: az mynemo lewelek voltak az en vramnal Batyammal Banfy Bernaldnl iozagunkrwl walo azokatis meg attá tiztan, kykrwl en az en anygomnak annazonynak adok menedeketh, kezem irasath es pecyetemwel meg crositteteth [Berecstelke MT; JHbK XVI/31]. 1586 k.: megh wagio(n) Jrwa Kalmar Lazlonak minden Marhainak Ingo es Ingtatlannak ozlása Zegedy Georgnek Akory waros Notariusanak es az owary Janos deaknak Kolosmonostory Conuentnek kezek Jrasa alatt [Kv; TJK IV/1. 566a Nyró Kalman vall.]. 1665/1681: (A manumissionak) erősegere adom ez kezem irasaval megh erősitetet peczetes Levelemet [Vh; VhU 255]. 1736: (Az) örökös Malom mi előttünk fenn specificalt bírások előtt így menvén végben ... kezünk írásával is meg erősítettük [Illyefva Hsz; HSzjP].

3. kb. írott/írasos forma; scris, formă scrisă; Schrift-(form). 1620/XIX. sz. *eleje:* ha szintén írás szerént valo Testamentumot nem tehetnék is, Ithon most ezek előtt az két jámbor regius atyámfiai előtt hagyom [Imecsfa Hsz; HSzjP]. 1653: A szüle-apám Borsos Sebestyén kezeírása így következik, amint írásban tanáltam [ETA I, 10 NSz]. 1681: (A bírság elosztása) ez után mint observaltassek szükség hogi az D Terrestris ide az márgora iras által determinallya [VhU 201]. 1726: Vásár Bírák

Atyánkfiak a modo in posterum minden héten mennyenek Hadnagy uramhoz és minden Perceptumokrol és erogatumokrol tegyenek Demonstratiot írásban [Dés; Jk]. 1803: az illetén Reflexioknak írásban valo közlése, és arra meg kívántato felelet tétel, igen későn mégén [Mv; JHb XLVI Cserei Farkas kezével]. 1857: Mi mind edgyenként, mind közönségesen készek lévén edgyezkedni 's fizetni az edgyezés szerént, ha a' Méltóságos Ur végső poroncsát írásban tisztelhetjük [Márkosfva Hsz; BetLt].

Szk: ~ *ban ad.* 1605: noha mutogattia hogy semmit írásban neky nem attak ... mindazatal megh chelekezy es irasba(n) adgia [Kv; TanJk I/1. 510] * ~ *ban adatik ki.* 1784: ilyen regulatio adaték ki írásb(an) hogy minden kohot Verőt biro Gazda tartozzék adni 540. Vas verésbol 54 rud Vasat [Torockó; TLev. 4/9. 15b] * ~ *ban ad fel.* 1726: Valaki a pap és deák ellen vádolkodni akar, azt írásban adja fel a mlgs püspök ő nganak [Somlyó Cs; SzO VII, 325] * ~ *ban hagy.* 1652: tehát job modgyaval dolgainkat írásban hadni, disponalni Testamentumban Istenesen [Kv; RDL I. 139] * ~ *ba foglal.* 1635: Nagod keglsen parancziollya, hogy az dolgot mégis bizonyos írásban foglallyuk, es ugy adgyuk Nagod eleiben [Kv; KvLt Céhír. I. 15]. 1843: (Az) egyezmény hogy írásba volna foglalva, nem tudom [VKp 94] * ~ *ba foglalt.* 1843: Csak szóbeli vagy írásba foglalt egyezést kötettek [VKp.69] * ~ *ba foglaltatik.* 1843: Ugy értettem, hogy a fennebb említett egyezménye Varga Katalinnak a három falukkal írásban is foglaltatott [VKp 113] * ~ *ban tett.* 1830: Mlgs Grof Idősb B. Bethlen Josef Ur eő Nga bé ad égy írásban tett Protestatiot [Nagyikland TA; TLT Közíg ir. No 174] * ~ *ba tesz.* 1798: (A) vallokat ... esketnők meg és hitek után tett vallomasokat tennők írásban [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1808: a' Praetendensek magok költségeiket írásba tévén kívánták azokat legitimáltatni általunk [Asz; Borb. II]. * ~ *ba tétetik.* 1697: Az mi az Portiokat nézi azok csak mostanában szorgalmatossann meg vizsgálattak és írásbann tétettek [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 13]. 1869: a tanitoknak írásban tétések szoros köteleességek a mulasztó gyermekek és mulasztási eseteknek az egyházi hatóságokhoz időnkénti feljelentése [M.bikal K; RAK 175 esp.kl] * ~ *ba vesz.* 1662: mindeneket ekkeppen vettvk írásban az mint ide alab rendel következik [Kv; RDL I. 147]. 1842: Belső Telkeket, Kün valokat ... szomszédaiokkal férüségikkel vennők írásba [Kakasd MT; DLev. I. II. 30] * ~ *tész.* 1575: Az Tanach az protocollumba az wagi Az Conseruatoriumba lecceszt Irast teznek (így!) Akar my dolog feleol [Kv; TanJk V/3. 258a]. 1590: Bachi Peter es Velten Kirschener Quartasok ... amely bor, buza, 1589 esztendeobe termet, és a Q(ua)rtara Jutoth Jghaz irast tegienek [Kv; Szám. 4/XXIII. 1]. 1792: néhai Bálo Ferentz Uramtol néhai édes Anynok jussán ő keglmekre jure Haereditario Successorio szállot belső és külső, Ingo es Ingtalan jokat minekutánna magok között meg nevezett osztozo Felek Istenesen es Atjaifasagoston meg osztanának (így!) és azokb(an) meg edgieznének arról tennének írást [Aranyosrákos TA; Borb. I].

4. (vmilyen nyelven) írott szöveg; text scris (intr-o limbă oarecare); (in irgendeiner Sprache verfaßter) Text. 1640: Popa Komsa * az olah nyelven valo Irastis igen akadozva olvassa [Dragus F; UC 14/48. 115].

Szk: *oláh* ~ cirill betűs román szöveg. 1640: Iuvon Popa ... Ez az pap ... az olah Irastis Csak Sillabikalia [uo.; i.h. 50. — L. még UF I, 837] * *rác* ~ 'ua' 1640: Popa Borbat az mint mondgia az Rac Irast nem mindenút interpraetalthattia [Posorita F; UC 14/48. 98]. — L. még UF I, 837.

5. írásmód/rendszer; mod/sistem de scris; Schreibsystem/weise. 1619: Interim szándék az, hogy hiába ne töltse idejét, hanem török és zsidó írást akar tanulni, hogy ha Isten engedi, Nagyságodnak tudhasson azzal is szolgálni [BTN² 247–8]. 1662: Barcsai Ákos a nemessegen azonnal hazaeresztvén, cláviszal, titkos írással is megírta ... hogy a vezérnek minden szándéka az hogy Váradot megszállja [SKr 572–3]. 1730: Thodor Körtvély kapun poposkodik, s mellette laknak az Őcsei Simon és Vaszalia, oláh írást tanulnak [Meződomb K; TKI Marusan Illye (26) prov. vall.]. 1752: Filimon Urszuly . . . Malomszegen . . . egy keves olah írást is tud olvasni, és ott neha Diakoskodik az Olah Popa mellett, hivattya magat Szábo Ursznak [Büzamező SzD; Ks. 16. LXXVIII]. 1808: minthogy az Oláh írásra a' Popa meg tanított volt, 's látván annak nevezetességét nagy kedvem eredett hogy valamiképpen maga(m)n(a)k leírjam [Kemény, CollMss Tom. XXX Varia XII].

6. betűvetés; scris, scriere; Schreiben. 1764: nemis tud az Novizans írást [Torda; TJKT V. 195]. 1797: Az oskolamester ... szorgalmatosan tanítsa olvasásra, írásra, aritmetikára, szent historiára; a keresztyén vallásnak ágazataira, geografiára, erkölcsi tudományra, éneklésre [Hsz; Csetri, Kőrösi 43 esp. rend. — "A gyermekeket]. 1823–1830: A leckemondás classisbeli bizonyosságok előtt ment vége, az expositióból s írásból való vetélkedést pedig a publicus praeceptor ítélte meg [FogE 123]. 1843: Úgy hallottam Kriznyik Todortól, hogy írást is tud Varga Katalin [VKp 94].

7. feljegyzés; insemnare, notare; Aufzeichnung | (írás)mű, munka; operă, scriere; Schriftwerk. 1653: Edűig a magam írása. Kezdek esmét a Borsos Sebestény szülcapám írásához itt, melyet elhagytam vala | Már erre az esztendőre téríttem írásomat [ETA I, 34, 154 NSz]. 1736: Azért én is a mostani felfordult világhoz alkalmazatom írásomat, és az asszonyok köntösén kezdem el ezen cikkelyt [MetTr 341]. 1765: G. Nemes Ádám úr is meg hala. Erről az úriemberről úgy tudom írtam még ezen írásim között nem tartom azért szükségesnek több descriptiót tennem [RettE 181]. 1823–1830: folytatam hát a magamról való írást továbbra | Minthogy most veszem ki az utolsó búcsút a Kellégymból, míg azt írással is végképp elhagytam, kiket hallgattam s micsoda tudományokat, azt kívánom itten megírni [FogE 136, 138]. — L. még CsH 47.

Szk: *hátára való* ~ hátírat. 1680: az mint az hátára^a való irasbol ki teczik, rela(tio)ja in vigore hagtatott volt [A.porumbák F; ÁLT Urb. 48. — "Az attestáció-nak] * *hátí* ~ 'ua.' 1847: Az nem engedelmeskedők Zalánára levitetése ellenszegülése és a tekintetes szolgabíró úr rendelésére ellenkező hátí írása Varga Katalinnak [VKp 202].

8. levél; scrisoare; Brief. 1542: Kegielmes azzoynywnk Ndath Istenirt kyriewk megh bochasson, hogy ilygiakorta valo irasunkkal Ndath megh banthywk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnokoy Lajos lev.]. 1573: Eo k. meg Ertettek plebanos vramnak Irassa által

valo Intesset, Eo kegelmetwl Jo Newen veszyk hogy Iora Intyh eo keget varosswl [Kv; TanJk V/3. 71b]. 1661: Kegyelmed bő szóval írtat levelét elvettem, melyre bő írással nem akarok kegyelmednek választ tenni, tudván az kegyelmed beteges állapotját, nem akarom bő írással kegyelmedet terhelni [Mv; SzO VI, 230 Petki István sógorához, Gávai Péterhez]. 1685: Adgia l(ste)n ez írással talallya kgdet örvendetes oraban [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz]. 1703: vévén kezemben reszkete-ges pennámat, hogy kegyelmed(ne)k küldenem ez kis írásamat [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. 1718: alaza(tos) Irasam által akaram Nag(n)ak alaza(tosan) meg Iellentene(m) Szasz Fejer egy hazan hara(m) Seler lakik kiknek nem szabad mas U(rn)ak kötelezni magát [Ks 96 Szarka Zsigmond lev. Nsz-ből]. 1745: ez írással talalya kigyelmedet Szerencsés orában [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128]. — L. még FogE 290; TML I, 381.

9. levélírás, levelezés; scriere de scrisoare, corespondență; Briefschreiben, Korrespondenz. 1677: az aláb meg-irt modok alat valo irások, küldözések, és járások, a' becsületes és igaz Haza tagjainak meg-engédtetni vé-gzetett [AC 86].

10. kérelemlevél, kérvény; cerere, petiție; Gesuch. 1581: Kegielmes Wram keonyergék felsegednek mint kegyelmes vramnak fayedelmeknek hogy nekem felse-ged meg Bochassa myert felsegedet Illies Sok gongiyab-an kel enny Irassommal meg bantanom, mert tudhattia Kegielmes vram felseged hogy En mind Enny Jelenig Sem Bantottam felsegedet semmy Irassommal keonyerg-ék felsegednek mint kegyelmes vramnak hogy felseged miltoltassek kegyelmissen zemei Eleyben venny Ez En keonyergessel valo Jrassaimat es meg olwasny [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez].

11. írat; act; Schriftstück. 1570: Ekhart Janos vallya, hogy My koron Segeswary Damokos Testamen-tumot Theot, fiay leany Jelen woltak chyak az ket wey Nem volt otth, De akkor otth semmy Iras Nem lewt [Kv; TJK III/2. 130]. 1586: Sophia leanzo egy santa Irasba Atta be vallasath [Kv; TJK IV/1. 551]. 1637: Szemwnk Eleiben uiuen Az taual Esztendeoben lueo Becziwletes Duisor vrainknak Irasit, Deliberatioit az Lásab házban Statuáltassék^a [Kv; KvRLt IV. 28. — "Stenczel Janosne asszonyom]. 1656: Kerekes János és Szeőreős Janos ur(am)ék . . . eő kegyelmek tudhattyak, miuel eő kegyelmek forgottak benne irasis lehet nalok rolla [Kv; CartTr II. 901 Andreas Szakal (55) uir senatoris ordinis vall.]. 1709: kéré(ne)k engemet hogy adgyak egy kis írást In 1700 esztendőbeli Vajda Hunyadi Havasi Gorniyksá-gomba(n) tölem meg vásárlott Grososor nevű havasáru[l; H; Ut]. 1782: az Írás pedig, a vagy a' Minuta, melyet az Expressusok bé adtak az Tkts Táblára, a' Fiamé [To-rockó; Thor. XX/4 Fr. Bartok (59) jb vall.]. 1820: az Írást . . . másák előtt más rendbeli Eskető Urak fel ol-vasták [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 18 Opra Juon (25) majoros vall.].

Szk: *bizonyító* ~ bizonyáglevél; act de adeverire; Bezeugungsschreiben/akt. 1813: arról mi is adgyuk ezen Bizonyito Írásunkat Nevünk all írása és szokott Petsétink alatt [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9]. 1852: Szavatyossa elő állítására fel szollittatván Egri Moses, . . . bé adja . . . egy bizonyito írását, mellyel azt hogy Szavatyossát kereste és azt ottan nem találta' bé bizonyítani kívánnya [Dés; DLt 1066] * *bizonyágtevő* ~ 'ua.; idem'.

1793/1830: Alább meg irt adom ezen biznyság tévő irásomat arról, hogy 1793 k die 4 Juny Kedves Néném Ujfalvi Samuelné Sombori Borbára Aszszonytól vettem kezemhez az 1742k Tamásfalvi rész jóságrol költ Conscriptiot [Somb. II]. 1826: adam ezen Biznyság tévő Irásamat arul [Mocs K; Told. 36] * *elismerő* ~ elismervény; adevérinjá; Bestätigung, Schein. 1847: Portékái átadásáról szóló elesmerő irását is sub B a nemes katonaságnak tisztelettel ide zárom [VKp 177] * *instrukcionális* ~ utasítás; instructiune; Anweisung/ordnung. 1756: azon Instructionalis irast, Udvarbiro Kesarü Imre Uram(na)k kezében adtam [Déva; Szer.] * *kerülő* ~ körlevél; circular; Rundschreiben. 1825: a mit a Tes Ur írja kerülő irásomba a Civile Brachium resistaltatását én oktalan vagy ostoba tselekedetnek neveztem volna; én soha Kerülő Levelet sem adtam, annak nemis neveztem, annális inkább nem subscribal-tam [Szűv; Told. 7] * *kontraktualis* ~ szerződés; contract; Vertrag. 1754: Mi minnyájan ... Alvinczen Residealo Nemes személyek adjuk ez Contractualis irásunkat jövendőbéli biznyságul [Incz. XI. 4a] * *kötelező* ~ kötelezvény; obligatiune; Verschreibung. 1822: Ujjfalvi 'Sigmond ... a' ... kötelező irás szerint az abban stipulált esztendő betsülletesen töltse ki [Kv; ACLv]. 1837: Küldök itten egy kis Kötelező irást nagyobb securitásul — hanem leg nagyobb kötelező irás ez én betsületelem, és annak megis felelek [Ó-Torda; Tlt Praes. ir. 38/844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével] * *megnyugtató* ~ elismervény; adevérinjá; Bestätigung. 1850: adjuk ... ezen el ismerő és meg nyugtató irásunkat arról hogy: Bara Josef, és Tekintetes Dobollyi Balint ur meg edgyeztek egy más között [Nagylak AF; DobLev. V/1295].

12. *szent* ~ ok bibliai írások, könyvek; scrieri biblice/sfinte; bibliche/heilige Schriften. 1811: keressük-fel bártak a' szent Irásokat, Látunk ott' két nagy és kedves Jánosokat^a [ÁrÉ 177. — ^aKeresztelő Jánost és János apostolt].

13. a Biblia/Szentírás; Biblia, Sfinta Scriptură; Bibel, Heilige Schrift. 1631: Czizmadia Lörinczne Orsolia Aszony fassa est: Enteölemis kert Szabo Giörgy benne azt mondotta, hogi ne adjak egy penztis, csak adjak egyszer benne Mondottam hogi bizony megh ver az Isten, s arra azt mondotta Zabo Giorgi hogi nem ver bizony ha mind komja Aszonial, Attiafiaval vetkezikis mert olvasta eő az Irasba(n) [Mv; MvLt 290. 252a. — ^aE jel-re l. ad 19. al.]. 1662: Jósias, a judabéli király ... szent király vala amaz emlékezetes nagy hűsvétot is szerzette vala ... amint az irás mondja [SKr 631—2]. 1751: Hamar hívd bé a Papokat Régi tudos Doktorokat Kit hol találzs mindeneket Szollits hozám nagy elméket Lássuk erről ök mit tudnak Az irásbol mit mondhatnak [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék]. 1823—1830: főképpen kell megtartani a Sz. Pál apostol tanácsadását: Az Irásnak magyarázatait meg ne utáljátok, mindeneket megpróbáljátok, ami jó; azt megtartsátok [FogE 220].

14. írni való; lucru de scris; zu Schreibendes, Schreiben. 1785: meg valván az igazat, kiis fogytam az irásbol alkalmasint, mert semmi jo hirt nem hallunk [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.].

15. írni való, írásbeli feladat; témá; schriftliche Aufgabe. 1804: a ki hagyott német irást le irtam | a Rector

explicált egy keveset délutánra ... ezekután a Rector irást hagyott [Dés; KMN 16, 31]. 1823—1830: A stilus magyarul lediktálták^a, periodusra, versre materiát adtak, s azzal az auditoriumba bezárván, magunkra hagytak. A professzorok pedig s jurátusok a tékába menvén ... ki mint végezte irását, úgy küldötte be [FogE 95—6. — ^aA mv-i ref. kollégiumban]. — L. még i.h. 124.

16. felirat; inscriptie; In/Aufschrift. 1580: Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) ... vegeztek eő kegmek, hogy zazu is vgya(n) Azon igekel forogyak meg az varos keolchege(n) ha egyk Nemzetnek nielwe otth vaggio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. 1582: minden ember zallast Aggion hazanal, Akinek el Iariak hazat, es senki el Ne theoreollie az Irast hazarol [Kv; i.h. 253b]. 1681: Munições Bátya ... Vagyon ezen Bátyán Réz Tarack, parazi kereken negi vas karika ... iraz az Taraczkon ez: Haec machina fassa est Iudice Dno Joannes Fuch 1542 [Vh; VhU 364—5]. 1760: Lattam ennek felette a sanctuariumban (: melynek szép boltozása most is fennvan :) valami festésen ilyen irást: „Franciscus de Zathmár fructus est officio paedagogiae et rectoratus in Solyomkw annis tribus, valedixit in festo beati Marci^a anno domini 1515” [RettE 107. — ^aSzent Márk apostol ünnepe: ápr. 25]. 1803: Vagyon egy Slésiai gyoltsból való, vékony Toth tsipkével körül vétetett Kendő, égyik végén illyen varrott irás: Duruty Kata adta A. 1773 [Dicsozsmárton; Palotay 20]. 1823—1830: Ezen oszlopon az iráson alul korona van metszve^a [FogE 180. — ^a1796 évre von. feljegyzés a csehországi Wannon nevű falu német feliratu köoszlopával kapcsolatban]. — L. még UF II, 706.

17. rajz; desen; Zeichnung. 1580: Egy zep vyzet Chinálny vas Aranyazny^a ... Iry velle az vason az Mit akarz, az Iras heliben Mind veres lezen es Meg fogia az keneső, kend be arannyal es zarazdfe Mind Tudod es Jolezen [Nsz; MKsz 1896. 369. — ^aKöv. a vízkészítés leírása].

18. ~ után kb. előrajzolással; dupá tipar/desen; nach Vorzeichnung. 1633: Zabo Jacobne kett szep Nadragh kotótt varra Giarmati Martonnak; az egik iras uta(n) az masik spanior varrassal vala [Mv; MvLt 290. 127b]. 1657: Iras utan varrott vankos hay No. 3 [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1697: Elegyes Selyemmel iras utan varrott szakadozott vékony gyoles Parna haj nro 2 [Szentmargita SzD; KGy]. 1709: Három darab iras utan varat him [EMLT Árva Matskási Ersebet lelt.]. 1723: Két gyóltis kendo elegyes Selyemmel iras utan varrott; Egy karmasin szin Selyemmel arannyal iras utan varrott kendő [Koronka MT; Told. 29/2]. 1768: Veres és zöld Selyemmel iras utan atlatz varrott Lepedő hasonló két Párnahajával ... Karmasin és kék Selyemmel iras utan varrott kendő [Császári SzD; WassLt Wass Ágnes ágyneműje].

A himzés céljára munkába vett kelmén a régiségben a varrók, a népi himzők (tejes) koromlével a himzendő mintát szabad kézzel előrajzolták. Innen kapták később az ilyen előrajzással előrajzolt mintájú kézimunka az író-sos (kisíráss, nagyíráss) nevet [L. NrLex. írásos öltés al. és az ott id. író].

19. (ki)festés; zugrăvire; Aus/Bemalung. 1683: Az Kép író által vétettem arany és egyéb festéket az eő Ngok^a Házaik írására f. 15/98 [Utl. — ^aA fej. és a fejedlemasszony].

Ha. 1776: irásamat [Aranyasrákos TA; Borb.]. 1777: irásunkot [Jedd MT; LLt]. 1791: irásamat [K; JHb].

1800: írásunkot [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1804: írássamat [Bágyon TA; KW]. 1813: írássamnál [Bencenc H; LLt]. 1814: írássamat [Szentháromság Cs; Sár.]. 1823: írássamat [Várfa TA; Borb.].

írásatlan felirat nélküli; fără inscriptie; ohne Inschrift. 1817: sas tziemerű írásatlan Kanna [Szabéd MT; UnVJK 292].

írásbeli írott; scris; geschrieben. 1681: mivel penig az jövőd dolgoknak forgásit Isten és Isten után az idő szokta hordozni, mind bizonyítalanokról azokról írásbeli dispositiot nem is tehetünk [Szűv; CsVh 109]. 1819: Az Város Birodalma Határja a' Széltsovába a Dioszegianum Iustol jo Hatar metakkal el jegyeztessék öreg emberek vagy Írásbeli Bizonyítások és Utasítások mellett [Dés; DLt 1825 évi iratok közt]. 1832: instálók Írásbeli parantsolatot [Torda; IB. Demény János tt kezével].

íráska 1. írásocska; scriere mică; Schriftchen. 1678/1683: In nomine D(omi)ni Anno 1678 kezdte(m) ez iraszkamhoz [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. levelescke; scrisorică; Brieflein. 1664: Énnemem is Kegyelmed ez kis íráskámról meg bocsásson és ne tartson idegennek [TML III, 328 Teleki János atyjafiához, Teleki Mihályhoz].

írásocska 1. scriere mică; Schriftchen. 1632: noha k(ne)k ulazt irattam mind az altal ket harom szoual magamis ez reouid irasochkammal akaram kdet biztatni keoztunk ualo bekeseget alkalom es eggiesegh feleöl [Kv; Ks 41. D. 20 Lud. Bornemisza lev.]. 1795: Kérem jó V(ram) KglDET, szives köszöntésem mellett, ne terheltessek ezen írásotskámot közolni azon Jó Vraimmal [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreceni István tthoz]. 1817: fel vévén egyszer akkora írásotskát, mint az edgyik tenyerem, vagy valamivel nagyobbatskát [Torda KvAkKt 363].

2. iratocska; act mic; Schriftstückchen. 1663: Kérem azért, jó és csendes alkalmatossággal, igen szépen, rendesen instáljon az én kegyelmes vram ő nagysága előtt, méltóztassék ez iránt valo kegyelmes ígérőtíró egy kis írásotskát adni . . . donacionak kellett rula lenni [TML II, 476 Teleki Mihály Gilány Gergelyhez]. XVIII. sz. eleje: Pálosi dölögokatt illető írásotskák [Ks 1593-beli okl. reg.]. 1752: egj negyedrészi papirosra irt írásotskát látam Tótfalusí subscriptioja alatt [Bálványosváralja SzD; Ks 43].

írás-olvasás scris și citit; Schreiben und Lesen. 1853: csak fájdagalnak szemem (!) a' sok írás olvasás miatt [Kv; Pk 7].

írásos feliratos; cu inscriptie; inschriftlich, mit Inschrift. 1741: az Legeni és Gyekeli Hatarok között emelt régi Hátár követ . . . érte volna, még írásos lett volna az köü, de ki vetették onnat, vagi csak el nyomult az földben aszt nem tudhattuk [Légen K; Ks K. 73].

írásosan írásban; în scris; schriftlich. 1842: írásoson adjanak egy hiteles papi ki mutatást . . . arról, hogy a le folyt katonai egész év alatt, Ekklesiájokban . . . kik házasodtak és kik holtak meg [Nagykapus K; RAK 18].

1863: a' folyamodok Szebenbe utasittassanak, akár személyesen, akár írásoson [Gyalu K; RAK 79].

írastartó irattartó; clasor; Akten haltend. Szk: ~ kaszten iratszekerény; dulap pentru dosare; Akten-schrank. 1849: Egy Írás tarto gyöngy színre festet kaszten el rontva, Zárja kults nélkül [Somkerék SzD; Ks 73.55].

írastudás știință de carte; Schreibenkönnen. 1823—1830: Vagyon Székelykeresztúron egy Rátz Salamon nevű immunis nemesember vagyon neki kevés írástudása is [FogE 59].

írastudatlan I. mn 1. analfabéta; analfabet; des Schreibens unkundig. 1802: Írástudatlanok lévén ezen Testimonialisnak Adoi, hogy igaz Hiteknél fogva, jo Lelki esmérettel tették légyen mindenkben tsaknem Szorol Szora a' fen irt panasz-Vallastetelt bona fide agnoscalluk^a [Héderfája KK; BfR 44/171. — ^aKöv. az aláírások]. 1834: a több Városi lakosok . . . mind írástudok, mind írástudatlanok elegesen [Torockó; TLv. 3/2]. 1848: írás tudatlan vagyok [Dés; DLt]. 1855: Dimény Anna . . . írástudatlan lévén, neve elébe saját kezével keresztet huzott [Kv; Végr.].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch. 'ua.; idem' 1682: Iffiu Asztalos Giörgi, miuel iras tudatlan Ember Manu Aliena^a [Fog.; Borb. II. — ^aAláírása helyén]. 1764: ők írás tudatlan eszem iszom emberek [Udvarfva MT; Told. 44/29]. 1770/1799: az apám írástudatlan ember lévén, szégyenlette, hogy amiatt a Centrumba, Consistoriumba nem férhetett be [FogE 62—3]. 1772: mű Írás tudatlan Emberek vagyunk [Drág K; TSb 21].

II. fn analfabéta/írastudatlan (személy); analfabet; Analfabet. 1809: Az Instánsok ha Írás tudatlanak a' Collectorságért fizetni nem tartoznak, hanem a' helyet viselyenek polgárságot [Szu; UszLt ComGub. 1715].

írastudó I. mn care știe să scrie; schreibkundig. 1731: Hogy penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedes mellé egj egj írástudó Senator Atyánkfia adhibealtassék [Dés; Jk 417a]. 1749: mikor Falus Biro voltam, egj Levelet hoztanak hozzám de minthogy Írástudó ember a Falunkban nem volt el küldöttem a Levelet a Matsukástol Girbora [Ohába AF; Told. 3]. 1765: az eők pénzeket . . . pénz olvasáshoz értő írás tudó emberekkelis meg számláltatták [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 20]. 1834: Angyaloson lako Prov(idus) Máté István . . . conventios cseléd, 21. esztendő, mellyet abbol tud, hogy az apja írás tudó 's a' Bibliába feljegyezte [Angyalos Hsz; HSzJP].

II. fn știutor de carte; Schreibkundige(r). 1626/1770 k.: Hamis Papok, Iras Tudok es Prokatorok az igazat hamisra fordítok jutalma [ItK 1931. 79 Fiátfalvi György Pokolbéli látomása]. 1779: azon Ember Illyés János nevezetű volna, annak meg lehet hinni, mert 'a faluban nints olyan írás tudó, mint ő mellyen mű meg szörnyénkeztünk [Ozsákod KK; LLt Vall. 189]. 1835: A melly Ekklesiákban az ezüst garasok fel Szedettek a' Tiszt. Pap, és Megye Biro, vagy más írás tudó írja alája nevét a' Libellusba a' Summának [HbEk].

írat ige 1. a pune (pe cineva) să scrie; schreiben lassen. 1570: fylep Gêrhg ... Aztis vallya hogy Eowelet Iratot az trombitas az torombol az azzonnak de neky az ezebe Nem Jwrt Mindenestwl Myth Jratot [Kv; Tjk III/2. 20]. 1581: Ez Lewelet Irattam Zent georgi nap eleott valo kedden Twz Kwtheon (!) [Fűzkút K; Wlt]. 1595: En velem ne(m) Iratott levelet Albert Istua(n) Giulafi Lestarnak [UszT 10/40]. 1635: En uelem iratot uála egy leuelet varbeli Mathene, az fianák ... hogy azt az Kis Annat el ne uegie [Mv; MvLt 291. 57a]. 1659: kedvesen ueottem kd tudositast annyival inkab hogy Valamenyben keönnyebüleset iratta kd, nagy buzgosagall kivanom Istenteöl vastagicsa naponkent es hamar Ideön gyogyicsa megis eo kmet minnyájunk eöreömere [Marosvécs MT; BK Kemény János lev.]. 1761: Láttuk az Urak meg nem edjehetnek talám jó lészen Nyilat vonni, melyre mind a hét Vrak consentialának ... s njil Czédolákot iratának Bögözi Adam ö kglmével [Branyicska H; JHb XXXV/46. 12]. 1809: A Tekintetes Derik Székis azt irotta a maga Deliberatumába, hogy életünk meg jobbitásához még reménység lehet [UszLt ComGub. 1668–9]. 1830: lád' a' kedves jo Anyád milyen jo volt nékem iratát, s holmit küldet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még BTN² 323.

Szk: feleletet/választ ~. 1573: K. ennekem megh bochasso(n) hogy ennek eleotteis .k. leüelere walszt nem tehettem, mert nem wolt emberem kywel az .k.tek leüelet meg nyzette(m) wolna, es, kywel iratta(m) wolnais walszt rea [Sajó BN; BesztLt 3762 Horvatt Miklos Nagy Sayoi Tyzt tarto (mp) Thymar Gergely Bezterczey Biróhoz]. 1586: Catalin Zigyarto Matiasne Es Catalin Molnar leorinc Zolgaloia ... valliak ... hogy ... az porozlo és a' felesege azt vallotta hogy eo Iratta a' feleletet Akit be adot volt Igyarto Georgy ellen [Kv; Tjk IV/1. 587] * **instanciát ~.** 1759: Tudom hogy azon Instantiat Nehai Bartok Mihályne Aszszonyom azon tenorral amint elottem el olvastak az én Urammal iratta Tektes Király Biro Uramhoz [Albis Hsz; DobLev. I/292. 6a Sophia Karda cons. Rev. Nicolai Bod (50) vall.]. 1770: azt Sem tугук hogy az Instantiat kivel és hol Iratták és mit fizettek erette [Bikáca Sz; IB] * **testamentom-levelet ~.** 1792: Tudyäe, a Tanu nyilván és bizonyosan hallottajé láttajé ... Hogy ... Szent Eresbeten enek előtte egy néhány Esztendőkkel ... ki iratott tittkon hamis Testamentom levellet a Móses jusbéli Jószág szánto és kaszálokról [Szenterzsébet U; Borb. II Szakáts Ádám ns assz. kezével] * **vkinek a neve alatt ~ vkinek vkinek a nevében irat vkinek.** 1676: talám nem ártana Ngod meltosagos neve alatt is iratni ö kglmenek [Bonchida K; UtI].

2. le/megírat vkinek vmit; a pune (pe cineva) să scrie cuiva ceva; jm etw. schreiben lassen. 1542: kewnyergok k. minth k. wramnak, hog k. ne hadgyon. Irassa k. Kawassy wramnak es azt, hog kywalkepen ennekem gondomoth wyselew^a ne hadna, lenne mynden olthalomwal [Fog.; LevT I, 17 Petrus Oroz Zalay Janoshoz, Posony m. isp-jához es Fog. vára urához]. — ^aTollban maradhatott: lenne]. 1668: jó ítlelettel iratom, hogy az^a abban az üdőben negyvenöt pénznek és ötvennek vékája feljebb nem járt [Kv; KvE 203 LJ. — ^aVmilyen gabona].

Szk: vkinek a pecsétje alatt ~. 1728: pecsetem alatt iratom fide mea Mediante [Borb. II].

3. leírat; a dispune să fie copiat(ă); abschreiben lassen. 1581: Az egyházra valo keolchyege ... 13 Marty Az Magyar deakoknak Irattunk egy Enekleo keonywet kyert fyzettunk az deaknak erette f. 2 [Kv; Szám. 3/IV].

4. be/feljegyeztet; a dispune să fie inregistrat/insemnat; eintragen/aufzeichnen lassen. 1607: eo vele az J. Vgia(n) az keoz Birak eleöt Vgj vegezeöt hogj Nagiob erreössegert huzo(n) eöt for(in)tra Irassa [Mv; MvLt 290. 13a]. 1665/1675: az szegeny Fejedelem ki izenét hogy soha azo(n) Joszágot a Contradictioba(n) leuöt jöszagok köze iratni nem engedi, hanem az juré Fiscalisok közzé irattya [JHbK XXIV/4 Mart. Sárpataki (51) vall.]. 1724: egyik Compania Cornetássának nem iratát Nacság(o)d Quartelyt [Veresegyháza AF; Ks 83].

Szk: vkinek a nevére ~. 1752: az Inquisitiot itt Motson az én Praesentiában végben nem tudám viténi ... mivel Szabo György Ur(am) nem az eo Excellentiája nevre, hanem a magáéra ... iratta [Mocs K; Ks 83] * **vkire ~ vmit.** 1653: Cheffe János Uram az ki acquisitor volt, nem az Cheffej Laszlo Uram Nagyobbik leanyara iratta volt a donatit ... hanem akkori mind az ket agon levő gyermekire [Sófva BN; Ks 41. E. 31] * **vminek ~ ja magát.** 1734: Az Mlgs A ur eö Nga levatajaiban irattja magát Plenipotentiariusnak [Torda; TJKT I. 33]. 1735: Nemes Sallaj János ur(am) eö kglme irattya magát Praetendensnek [Dés; Jk 173a]. 1779: hogj Pap Lupui és ... fia magokat miképen nevezették és hivatták s iratták inét valo el menetelek után én nem tudom [Orbó SzD; GyL. Kremenye Vaszilia (62) jb vall.].

5. vmilyen iratot állított ki; a dispune să se redacteze un act/o scriere; irgendein Schriftstück ausstellen lassen. 1570: Kadar Mathe ... vallya hogy Zekel peterne, Es Nagy Barlabasne keryk volt Eoteth hogy Nagy Barlabasnak egy lewelet Jrna, Eo kerdette hogy Michoda lewelet akarnak Iratny [Kv; Tjk III/2. 161]. 1572: Barbely Istwan hity vtan vallia hogy twgia Zabo Janos Eotthwen forintot Adot volt keolchen Barbel Janosnak Es Eo vele hywata volt Thakacz Georgiet kyuel ados lewelet Iratot neky [Kv; Tjk III/3. 23]. 1581: My keoz birak Irattuk ez leuelet, es pechetunkel nagüüb bizonsagert megh pecheletuk [Magyaró MT; BLT I]. 1629: az palast arrat ... annak az Aszonnak resziben tudak ... maid ugy jut eszemben hogy az, mint egy utolsó ki elegítés leon, még en velem iratanak leuelet rolla [Kv; Tjk VII/3. 35]. 1849: Kelemen Beni által ados maradtott portékáknak meg nyugtatásul irott nyugtatványt igaz hogy en irattam [Kv; Végr. Vall. 53–4].

Szk: instanciát ~. 1823–1830: Bánffy Farkas maga iratott instanciát kancellistáival [FogE 61–2] * **kontraktust ~ szerződést állított ki, szerződést írásba foglaltat.** 1742: Azonn bekellésnek alkalmatosságával akartake Contractust iratni állandóképpen? irattake? vagy nem iratván melljki rész miatt múlt az el? [Asz; Bosla vk] * **nobilitációt ~ nemeslevelet állított ki.** 1592: eo Vrunknak vgy exponaltott volt en kepmbe(n) hogy Ennek eleotteis lofeiek voltwnk volna mind maga(m) s mind penigh eleink s vgy is yratta az nobilitatit [UszT] * **úti levelet ~.** 1618: Hogy most úti levelet iratok Tóth Mihály uramnak, magam szólék a cancellariusnak, hogy irassa úgy az levelet, hogy gazdálkodjanak az útra, hiszen neki hoznak lovakat, kocsit [BTN² 173].

6. kb. (vmilyen iratot/írásművet) szerkesztet; a dispune să se compună/să se redacteze (un înscris/o lucră-

re); irgendein Schreiben/Schriftstück abfassen lassen. 1503^a: Az en Hutom szerynt^b Irattam ezeket Nincz különben dopzay Janos györgy dyak előth [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105. — ^aA szerk. írástörténeti okokból kételesnek tartja a keltet. Így, de nem olvasati v. sajtóhiba zerynt h7]. 1544: Ezth az vallasth My ky fellwi megh Neweztethwnk^a wona Irathok az my kerezthyen hithiwnk zerent [MNy XXXVI, 52. — ^aA bevezető formulában megnevezetett Nag Benedek galachrol^b, és Sombory Lazlo Somborol^c Galac BN. Szászsszombor SzD]. 1589/XVII. sz. eleje: Bereczk Mihaly, Bekeniesi Mathe Ceh mesterek ... Keoniörgenek ..., hoga mi az eö ... ujonnan iratot Articulosokat, kegiesen venönk ... Annak okaert mys az mi bizonios egienes értel-mwnkbeol, tanaczunkbol megh halgatuan es helylen hagiuan az megh neuzet mestereknek köniörgeset az mely Articulüsokat irattanak ... ki attuk örökeoswl, s meg allandoul [Kv; KómcArt. 2]. 1794/1795: a' Gen. Synodus arra ki rendelendő erdemes Atyafiak által ut mutatást készitvén a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k es a' szükségesebb Materiakra Predikatiokat es olyan könyörgéseket iratni melyek erthetők es buzgoságosok lennének [M.bikal K; RAK 14 egyházker. közgyűlési hat.].

7. festet; a dispune sã fie pictat(ã); malen lassen. 1587: Julj 18 az Magyar Vchaj kis aiton alol valo Torniot kezdettem heiztatnj Itt(em) az teteien valo vitorlara varas Chimeret Irattam kiteol fizettem f.—/25 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. 1595: 28 Marty Az varos egyiky Dobyara Biro W iratta az Waros Cimeret: Fizettem kepiro Jakabnak töle hogy Olaios festekkel irtta az esö ellen d 40 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 125 if. Heltai Gáspár sp kezével].

◊ Szk: *artikulusba* ~ törvénycikkbe foglaltat/vétet; a dispune sã se cuprindã in articol de lege; in einen Gesetzkittel einordnen lassen. 1671: Illendönek iteltük azt-is Articulusbun iratni, hogy mikor Salvus Conduc-tus adatik valakiknek, abban specificaltassék meg ki-nek? hány Személyeknek? hová menőeknek adatik? [CC 33] * *dispozíció* ~ rendelkezik vmi fölöl; a dispune de ceva; verfügen, anordnen. 1656: ennek előtteis Irattom volt dispositiot keves jovaim, es Jozzagoczka fölöl [Mezőmadaras MT; Berz. 13. II/7] * *instrukcióba* ~ utasításba (fel)vétet; a dispune sã fie cuprins(ã) in instruc-tiuni; in die Anweisung aufnehmen lassen. 1569: mind affelenek arrat, mind penigh egieb vasari fogiatko-zasokat el vegezze es meg Jobbichak; es io rendben al-lapitvan, a vasar biraknak Instructioiokban Irassak [Kv; TanJk V/3. 273] * *a kontraktusba* ~ a szerződésbe be/felvétet vmit; a dispune ca ceva sã fie inclús in contract; etw. in den Vertrag einordnen lassen. 1748: azt is irattja, hogy én iratom az én Contractusomban, a mellyel látatik a Regiusoknak fide dignitassaban pizs-kalni, holott nem én irattam egyedül, hanem ö Kglmével edgyütt [Torda; TJkT III. 232] * *kontroversiába* ~ vmit kb. per alatt levőnek/vitásnak minősített/nyilvánított vmit; a dispune ca ceva sã fie calificat/declarat litigios; etw. als strittig erklären lassen. 1650: ugy iüt eszem-be(n), hogy akkor forgolodik vala eö kgyme azon hogy controversiába(n) irassa, de aztan irattae, uagy ne(m), nem tudo(m) [Medgyes; JHbK XXIV/3] * *mását* ~ *ja* (vmilyen iratnak). lemasoltat vmit; a dispune sã se copieze ceva; etw. nach/abschreiben lassen. 1573: Erzen

Iarto Myhal azt vallia Egykor Palochy kery volt teole hogy Massat Irassa az regestumnak [Kv; TJk III/3. 84] * *purumba* ~ (vmilyen iratot) letisztázta vmit, tisztázatot irat/készített vmiről; a dispune sã fie scris de curat; von etw. Reinschrift machen/ins Reine schreiben lassen. 1677: En Somliay Bornemisza Sámuel ez Urba-riumot Irtam meg Kglđ Uram Irassa puromban [Kraszna Sz; Ks 83].

Ha. 1792: iratatt volt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1805: iratatt [Szentháromság Hsz; Sár.].

irat *fn* 1. act; Schreiben, Schriftstück. 1856: Hogy ezen végrendelet általam sajátkezűleg iratott alá annak bizonyosságaul tanukul felkértem Tompa Károly, Balázs és Lugosi Urakat kik előtt ez iratot végakaratomnak nyilvánítam [Kv; Végr.].

Szk: *emlék* ~ emlékeztető irat/feljegyzés. 1871: A Torony kicsi gombjában is van emléki irat [Búrjánosó-buda K; RAK 117].

2. *kerülő* ~ körlevél; circulará; Rundschreiben. 1835: Az 1835ik év 8ber hónapja 3kán vett esperesti ke-rülő irat szabályai [Nagykapus K; RAK 10].

íratandó care urmează sã fie scris (la dispoziția cuiva); zu schreiben lassend. 1786: protestatiom hogy ezen Exe-cutionak végben viteléről iratando Levelek Seriessébe inferáltassék meg kívánom [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12].

íratás 1. megíratás; dispunerea scrierii; Schreiben-lassen. 1613: az fellýül valo protestatio iratassat az Ac-tornak azzal az Cláusulául, kívánnya meg iratadni, az melyel mondotta [Kv; PLPr 1612—15 I/3]. 1742: lát-tam hogy a' Gargyasiak^a seregeltenek az Bartók Já-nos Házánál ... az Istálljosokat^b várván a' Contrac-tus iratására [Torockó; Bosla. Vermes Ferenc (26) jb vall. — ^aA Gargyas bányabeliek. ^bAz Istálljos bányabe-liek].

Szk: *alája* ~ aláírás. 1804: Melly fel mérés ... hogy mi általunk e' szerint ment légyen véghez annak jöven-dőbeli bizonyosságaul adjuk ezen Levelünket a' mi igaz hi-tünk szerint, nevünk(ne)k alája iratásával [Ne; DobLev. IV/876].

2. irat, írás; inscrip, act; Schreiben. 1648: Eo kegyel-mek investigaltak mind az ket felnek irattasit [Kv; TJk VIII/4. 279]. 1770: az inctus pásztornak ... kijő a maga iratásából, hogy háromszor tizenötöd nap is eltölt [M.hermány U; RSzF 208]. 1733: iratásom szerint kívá-nok absolutiot [Torda; TJkT I. 15]. 1735: azert az Inek mostani Citatio ellen valo iratása aszt kívánom annihi-lalodgjék et p(otes)tatur [Dés; Jk 156b]. 1772: semmit sem ujított a' Novizans A Groffne Aszszony eö Excel-lentiaja, mert hoszsos iratasiban és ujjabb Leveliben éppen csak azok az okok allegaltatnak s találatnak, mellyek ezen Novum előttis fáratting fenn forgattak [Kük.; JHb LXVII/267]. 1826: ha a Felperesnek iratásai meg visgáltatnak, azokbol tuspán ... az özvegy iránt valo törekedések tetzik meg, mellyel a Törvény és illen-dőség is meg vagynak sértve [Ne; DobLev. V/1114. 10a].

Szk: ~ *által* írásban, írásbelileg. 1761: csak azon erőlt-tetett, hogy feleljek íratás által. En pedig nem akartam iratni, hanem szóval mondomtam, hogy ... adja meg a pénzemet s remittálom^a [RettE 129. — ^aA birtokrész].

3. 1602: ez iratas penigh es penz adas lótt az fellүүл megh irtt ezteendoe es napon Marton biro falus birosagaban [Vaja MT; Törzs]. 1678: Kegyelmeteknek kemény terminusokkal concludált levelet engedelmesen vettem, egészségtelenségem sem engedi az bü iratást ... szánszándékkal elmulatom az hosszas választételt [TML VIII, 247 Teleki Mihály lev.].

iratcsomó iratkötég; dosar; Aktenbündel. 1882 k.: kezével rácsapott az iratcsomóra [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz].

irathat 1. a putea dispune să fie scris(ă); schreiben lassen können. 1623: veőt volt ... egi darab ziluas kertet ... kjreol megh ekkedigh leuelet nem Irathattak volna [Megyesfa MT; DLev. 1. II. 32]. 1659: az útból is irathatna Kegyelmed egy levelet az fejedelemnek Kegyelmed kimeneteli felol az úrral [TML I, 415 Rédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1677: a' Sententia levelekre Proclamatát és Extradatát nem irathatnak [AC 185]. 1843: mind ezen fenn érdekelt egy(gy)ezmény, osztály, és Inventariumbeli Leveleket ha kívánna az asz(sz)ony közőlni is fogja, melyekből magának párokat is irathat [Torda; Tolvaly Lev.].

2. ~ja magát vminek vminek nevezetheti magát; a putea pretinde să i se spună/să fie numit; sich etw. nennen lassen können. 1588: Ahol Azt mongia Az In Causam Attractus, hogy en legitima Tutrixnak nem Irathattam volna magamat. Ez ellen azt mondom, hogy Semmikeppen nem Condescendal, mertt Az en fiam Akkor Illegitime Aetatis volt [Somlyó Sz; WLt]. 1748: A' mi az én Nobilitasomat illeti ... ha nekem privatim arról Donatiom nintsenis, eő ipső tamen, hogy Thordai ember vagyok, beneficio Priuilegii communis Nemes embernek irathattam magamat, másképpen is nem vagyok senki Jobbágya [Torda; TJKt III. 228].

◇ **Szk:** adóra ~ vkit adóval rőtathat vkit; a putea impune pe cineva, a putea supune pe cineva unui impozit; jn besteuern lassen. 1593: Akiket latnak hogy vagy eo magok vagy feleséghe gyermeke hozzaiok Allapatiokhoz zegensegekhezoz kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat vissel vagy visseltet, haat Ameny Adoot erdemelne ket Anny Adora Irathassak vethessek [Kv; TanJk 206] * adót ~ vkire adót rőtat/vettet vkire; a dispune ca cineva să fie impus/supus unui impozit; jm eine Steuer auf(er)legen lassen. 1841: mivelhogy a vásár tsere egyik is a másakra sem most sem idehátréb adot ne irathassan Eviktziőt is valla^a (!) [Bőződ U; Borb. II. — ^aÍgy, de alkalmasint vállala h.].

iratik 1. a se scrie, a fi scris; geschrieben werden. 1554: Ezeket mi az Igaz hwtünk zerint irtwk ez level Iratat Küsmodeon^a punkcost eleot valo Zeredan. In anno Domini 1554 [MNY XXVIII, 319—20. — ^aU]. 1581: Ez leuel Iratott feyrwart Sent Jacab hawanak 13 napan 1581 [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály kezével]. 1586: Anna Iller Andrasne vallia, Tudom hogy Medwes Palne es Borbely Palne kerdezik vala a leant hogy ky Akarattiaol Iratot volna a' felelet, Azt monta a' leany hogy eo Ne(m) tuggya [Kv; TJK IV/1. 595]. 1671: Voltak a' Székely Atyánk-fiainak-is ilyen difficultasok az Aprobata Constitutioban tellyességgel a' Condescensiorol való exceptiokkal hogy ne élhessenek Articulus ira-

tott vólt, mely a' a Nemes Országnek teorvényével és az 1619. Esztendoebeli Articulusal is láttatott ellenkezni [CC 59]. 1780: tsak felelőkenységből lett, hogy ezen do-logról nyilván szőlő törvény nem iratatt [Torockó; TLev. 9/17]. 1830: ezen Copia a' maga originalissából szorol szora és minden leg kisebb változtatás nélkül iratott [M.régen MT; TLT Köz. ir. ad 196].

Szk: törvénybe ~. 1780: törvényben irattak, hogy minden épitse a' verőt, ha fel fogja, sőt addig ne fujjan a' verőre, míg azt épen lenni a' Biráknak bé nem adja [Torockó; TLev. 9/16] * vminek ~. 1727: (A föld) iratik Controversiasnak [Vajdasztván MT; JHb IX/7]. 1864: Szárhegy régentén Zárhegy-nek iratott [Szárhegy Cs; EHA] * vki neve alatt ~. 1737: két Tszmadia Zabolai István vagion, Ifjú és Ifjabb; ha pedig az Ifjabb neve alatt iratott az Actio, annak neve alatt kell vala fojni a Continuáták(ak) is [Dés; Jk 224a].

2. be/feljegyeztetik; a fi scris/notat/inregistrat; eingetragen/aufgezeichnet werden. 1652: Egy vászon zacskob(an) negy szaz harmincz negy Arany. Potura pinz fi: 3//12. Egy zacskob(an) folyo pinz fi: 170//6. mely czedulaja szer(int) iratott volt fi. 171//60 [Nsz; IB X. 2 I. Bethlen István lett.]. 1753: A' Pálfi János oldala a' Divisionáléba három darabba szakaszatott ... ez a' három darab erdő egy Corpusba lévén, csak Pálfi János oldala nevezete alatt iratott [M.déce SzD; EHA]. 1774: (A rét) Foglálás név alatt 3 Székérre valonak iratik [Kispetri K; KhN 291]. 1809: A Contractusban ugyan bár jó gyámo-los ép Kert iratott, de azt egészszen ujbol kell lészázni, ... külömben az mostani kerítése elsorvadna [Torda; Pk 7]. 1848: Találtatván még ... egy levél ... melyre ki-vül hibáson iratott: „Az Gergelyfái Jozság felől” [Nagy-lak AF; DobLev. V/1. 1248. 10b].

3. vkire ~ vkire vmi (örökségként) ráíratik; a fi trecut pe numele cuiva (ca moștenire); etw. jm (als Er-be) zugeschrieben werden. 1778: Marhái és Fáb-kultásaira eset portioja én réam iratott mint el maradtat özvegyére Apród gyermekeimmel egiütt [Agárd MT; Told. 8].

iratlan 1. megíratlan; nescris; ungeschrieben. 1800: a Contractus mái napiglan is iratlan maradt [Fejér m.; DobLev. IV/840. 1b].

2. beíratlan; in care nu s-a scris; nicht eingeschrieben. 1681: Szendrei János mocskolta fejer konjv nagyub része iratlan Nro I [Vh; VhU 554].

Szk: ~ hártya. 1683: Hat hartyára irott be vett (?) Armalis s edgy iratlan hartya [Utl] * ~ könyv beíratlan kötet. 1629: Koeniuekboel iutott Egy iratlan keoniw. ér. tt f l [Kv; RDL I. 143].

iratmány irat, iromány; act, înscriș; Schrift(stück). 1841: az Irotmányokat Excellentiádnak aláztatson ide zárjuk [Km; KmULev 3].

írató kb. kérvényező; petitionar(ă); eine Bittschrift einreichend. 1756: midőn az ide valo Refor(mátus) Praedikátor eo Kglme Instanciát ir az ide valo emberek-nek szidná érette Molduán Vonya és nem régeben is midőn irt volna magához hívta, és meg égettborozván ki beszéllette néki, és így azon irato embereket fenyegette eo Kglme érette [Galac BN; WLt Pask alias Tyrila Onul (42) jb vall.].

íratódhatik irattathatik; a putea fi scris(ă); geschrieben werden können. 1807: Ezen Testamentum tételkor formális Level nem iratódhat mert késő estve volt hanem csak jedzés tételét, nem tudam az után irtanak é formális Level (!) rolla vagy nem [Sinfva TA; Borb. II Székely Péter (39) ns vall.].

íratódik 1. irattatik; a fi scris, a se scrie; geschrieben werden. 1789: Ezen Spiritusok után az Purumba kell iratodni az Acetumok(na)k, melyeket a' 7dik Levél után lehet meg találni [Mv; ConscrAp. 52]. 1815: Péterfi György. Remekje sokkal külömb volt a' Héthársi Gergely ő kegyelme Remekjénél, tehát a' Péterffi György neve előbb iratodott a' Catalogusba a' Héthársi Gergely nevével [Kv; ÖCJk].

2. hozzáíratatik; a fi scris(ă) la ..., să se scrie la ...; (hin)zugegeschrieben werden. 1842: ezen nevezet egy 8ad és egy 16tod amelly téssen a meg alított secsio (!) száma szerént 75: Quodrátt öleket s még ha mi találattik iratodgyék mostan a Vas János Secsiojához [Bözöd U; Borb. II Bözödi László István székely ns kezével].

íratos 1. mintásan festett; vopsit după model; mit Mustern gemalt. 1588: Ket egy Aranyu lada, Iratos egik Masik zeold [Kv; KvLt Vegyes I/2. 19]. 1615: Egj io lada ... d. 75. Más egj iratos negy zegeő lada io zaros f—d. 60 [Kv; RDL I. 97]. 1637: az palotanak menyezeti iratos tablas kepes [Fog.; UF I, 407]. 1647: egy festekes padlasu ebledo haz ... Vagon benne Egy iratos nyoszonya [Drassó AF; BK 48/16]. 1652: Az Ebédő Palotából más mellette valo Palotaban menven vagyon egy jobra nyilo iratos, vas sarkos pántos, burított csapo Záros, üt-közös, vas fordító parkányos ajtó, hozzá tartozo kolcsával [Görgény MT; Törzs]. 1669: Ezen boltb(an) vagyon ... egy iratos zöld leveles lada [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1680: ezen hazok(na)k falai kövel lévén megh verve messzel vad(na)k mind kívül belül meg vakolva többire iratosok, padlási Similiter iratosok es jok [A. porumbák F; ÁLt Inv. 11—2]. 1694: (Az ebédő palota) Menyezeti, iratos és gyalult deszka táblák szerént parkányos(n) padlolt [Borberek AF; BfR]. — L. még UF II, 112, 725—6, 730.

Szk.: ~ **ajtó**. 1690: Nyilik fellyeb specificalt Tornaczbol Egy Pitvarba(n) Fenyü Deszkabol csinált Vas Sarkakon Pantakon jaro bellet Iratos Ajtó [Kentelke SzD; BK Inv. 9]. 1699: száldok fa dezkbol csinált ... iratos ajtó [Szentdemeter U; DLT] * ~ ház. 1645: Az elseo Ebédő iratos hazzal edgiüt Lazar Istvan Uram Szamara marada [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1693: Az Alsó iratos ház annak felette levő Küs hazaczkákkal es fel jaro gradicsavall együtt [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

2. virágozott, virágosan festett; vopsit cu motive florale; mit Blumenmustern gemalt. 1615: Egj kek mazos kws talochka iratos f—d. 25 [Kv; RDL I. 97].

Szk.: ~ **bokály**. 1713: Nagy Öreg Veres Becsi Ládában ... 5. Lengyel Országí onos iratos Bokájok [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.] * ~ **menyezet**. 1652: Szegettem Radicius Mathene Azo nyomtól egy festet iratos menyezetet [Kv; ACJk 55a].

3. mintásan faragott; sculptat după model; mit Mustern geschnitten. 1614: Egj darda iratos nielel [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével].

4. feliratos; cu inscripție; mit Inschrift. 1656: (A) haz eleött vagyon 3 darab faragott iratos keő, kikett az ... bastiabol tempore restaurationis szedtenek volt ki [Fog.; UF II, 105].

5. mintás; brodat după desene; gemustert. Szk.: ~ **bécsi-vászon**. 1768: Iratos bétsi vásznak széknak valo 7 [Mezőstgyörgy K; Ks 23. XXIIb] * ~ **kárpit**. 1669: Ezen palota(na)k ... Harom őregh iratos karpit a fal oldalan [Királyhalma NK; Ks 67.46.24a] * ~ **vászonkárpit**. 1690: Iratos vászon karpith nr 8 [Kentelke SzD; BK Inv. 8].

6. ? festő, rég képiro; pictor; Maler. Szn. 1756: Iratos Pálnak fizetéséb(en) Flor. Rhen. 2 xr 17 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 75a].

íratos 2. 1657: meg akarák őket^a erőtelentíteni s csak kevés számú iratos közakot meghadni, az többit paraszti állapotra cogálni^b [KemÖn. 292. — ^aA közakságot. ^bA szövegy nagyobb összefüggésében is zavaros].

íratosan mintásan (festve); vopsit după desene; mit Mustern/gemustert (gemalt). 1648: Csinaltatott őh kigyelme vellem ... egy szegeletben valo Almariumat, festve Iratoson d 38 [Kv; ACJk 60a]. 1699: Az fojosonak padlasa ... fűrédezkabol iratoson, es meg párkányozva [Szentdemeter U; LLt].

íratott 1. írott; scris; geschrieben. 1589: Bereczk Mihaly, Berkeniesi Mathe Céh mesterek Keoniörgenek ennekokaert, hogy mi az eő Ceheknek es Tarsasagoknak bekeseget, czientes, hasznos birodalmara talaltatot es ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen Atyai engedelmel vennők [Kv; KőmCART. 1]. 1615: Ennek^a erősegere es bizonsagara attuk ez mi peczetes levelwnket hitwnk szerent irattatt [Vaja MT; Törzs. — ^aA szóban forgó ügynek]. 1653: Intem annakokaert mind mostany es ennek utánna leiendő Gondviselőimet, Biráimat, kenézimet^a, hogy ez mostan eleikbe(n) iratott punctumokat, ordinantiakat ugy viselley szemek előtt, valamint az ellen czielekedni ne comperialtassanak [Cége SzD; WassLt. — ^aA Lapos vidékieket]. 1677: Az' Ecclesiiai jóvedelmek, parochialis regi oeroekségek, azokrol iratott végezések szerént, ... ezután-is helyben hagyattassanak [AC 5]. 1681: Az előnkbe(n) iratott Utromok szerent hiteket^a be vöttük [Dés; DLT 445. — ^aA tanúké]. 1740: adgyuk futuro pro Testimonio ezen Nevunk alatt iratott es Városunk szokott Petsetivel corroborált Leve-lünklet fide nostra mediante' [Torockó; Bosla]. 1816: adgyuk tudtára es örök emlékezetére mindeneknek az kiknek illik mostaniaknak es Jövendő idő bélieknek ezen Örökös Vásárral iratott örökös Contractuális leve-lünklet rendében [Szentimre MT; BalLev.]. — L. még CsVh 79; UF II, 642.

2. megírt; scris; geschrieben. 1619: Mw ez leuelbe iratot dologba(n) biralt zemeljek ugy mint ... Nemes Balas ... es Mihaly Pap [Hidvég Hsz; LLt Fasc. 70].

3. íktatott; inregistrat; (ein)registriert. 1677: A Szászszágnak Vármegyéken lévőe jóságiban a' Circálásnak Seriessében iratot keozoonseges Articulus^a [AC 160. — ^aLapszálen az 1651-i ogy-i art-ra való utalás].

4. följegyztetett/tüntetett; notat, indicat; aufgezeichnet, angegeben. 1633: Az tul iratot borok sama(n) kujul sekeli istuan, andras Deakek uitek volt Ekemező-(re)^a [Ebesfva; UtI. — ^aKis- és Nagyekemező (KK) kö-

Ide vonható vmivel korábbi erdélyi adalék bukkan eléünk Kriza János 1838-ból keltezhető „Beh vigan jár a kaszám ...” kezdetű versének 2. versszakában: „Szénát gyűjt a kaláká, Közben szól a muzsika; Ireg-forog a sok lány, S kacsint a legény után” E vers először a Remény című zsebkönyvben 1838 őszén az 1839. évf. 307. majd a Vadr. 309–10. l-ján és a Kovács János összeállította »Kriza János költeményei« című kötetben (Bp. 1893. 87–8) jelent meg. — Egyébként erre az ikerszóra 1702-ből ismerünk történeti adalékot, továbbképzett *sürgös-forrás* származékára azonban még jóval előbből, 1632-ből van bizonyosság [NySz].

Szk: ~ vki körül. 1784: (Henter Ferenc) Helyiben ment^a Halmágyi, aki Maros széki volt ifjúkorában amaz nagy úr statuum praesidens Bethlen Ádám körül irgett-forgott, jól tudta csapni mind a két kézre, vette is hasznát [RettE 427. — ^aA Hsz főkirálybírája tisztébe]. 1802: eő Nagyságát Sütője . körülöttek iereg forog vala [Mv; Born. XXXIV 53 Mich. Simon (25) servus vall.].

irgalmas könyörületes, könyörülő; milos, indurátor; barmherzig. 1569: wrasagod ligien kegielmes Irgalmas az en fyaymnak, merth tudom hogy witkeztethenek mind Jsten ellen s mind kthek Ellen, de kmed ne nízze azt [BesztL 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. 1584: Ambrus Deak vallia . ez Mostany fogsagabol ky izent^a hogy En, Es Volme(n) Mihaly, Es az Laba Meg vezet Kerekes Demeter Ne Allannak rea, lennenk irgalmasok Neky [Kv; Tjk IV/1. 265. — ^aA szóban forgó Lakatosné]. 1661: Az egy irgalmas isten, ki jól tehet s teygen velünk [TML II, 202 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1805: Irgalmas valaszat Ngdnak telleyes bizodalommal el várván vagiunk alázatos szolgai a' Verös Kovacsok [Torockó; TLev. 9/42].

Sz. 1592: Nagi Benedekne Sofia vallia meg mondam az Annia Izenetit nekj, es azt monda . Irgalmas ne legien nekem az Jsten, ha ez esse lelek maiorat fel nem guitom [Kv; Tjk V/1. 183].

irgalmasabban kiméletesebben; mai indurátor; barmherziger. 1786: Ahoz képest mint más Mlgos rész Uraságnál szenvednek Emberei, az mi reszünről tudniilik a Thoroczai Ferenczné Aszszony részéről vellünk irgalmasabban bánnak [Torockó; TLev. 4/13. 20].

irgalmason könyörületesen, kiméletesen; milostiv, indurátor; barmherzig, rücksichtsvoll. 1577: Meg ertettek eo kegmek egez varosul az Mezaros vrainnak keonyergeosseket . . Kewannyak ezt hogy Irgalmasson chyelekednek eo kegmek varassul vellek [Kv; TanJk V/3. 146a]. 1630: elege feniegette az eöteös legenieket, Zalaj Giergj hogj Isten eötet ugi segellie hogj nem ollia(n) irgalmoso(n) czelekedik eo velek ha ketele(n)^a akad [Mv; MvL 290. 203b. — ^aÉrtsd: kötelen]. 1695: Nehai Hajdu György Ur(am) özvegye Balog Judit, Urának sok rendbeli adossagai miatt gyámoltalanságra jutván . . meg tekintvén gyámoltalan el fogyatkozot öregségét irgalmason így rendelt^a, hogy eleiteig minden Cantoronkent^a adassék tapalására négy negy veka buza és pénz egy egy forint [Kv; SRE 27. — ^aAz egyházi konzisztórium (egyháztanács). ^bÉrtsd: Negyedévenként]. 1730: kivanis az A. eő kglme impetioija alol irgalmason absolvaltatni [Dés; Jk 55a]. 1743: intercedaltam azért az Zállog Tartó Mlgos Haeresnek remissioja és kezemhez való eresztése iránt, kit irgalmason meg halgatván . . kezemhez botsátotta [Ks 38. IV. 5 Tekerőpataki^a Gáborfi István nyil. — ^aCs]. 1817: Veres János . . ha

láttya hogy oly irgalmasan bának Nagyságod velle men-nél kevesebbet kíván nagyságod tőlle, annál kevesebbel kívánja Nagyságodat meg tsalni [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. 1837: minthogy az circulusban lévén egy tilalmas makktermő bükkerdőnk . . némely privátusok prédálták s hordották, némelyek pedig aszalásokat tettek benne az olyan prévarikátorok sok renden meg is büntetettek; de nem a constitutio tartása szerént, hanem irgalmason [Jenőfva Cs; RSzF 119].

irgalmasság irgalom; milá, indurare; Erbarmen. 1577: ez vtan semmy vtan es Semmy modon altal ne meryek hagny az varas wegezesset Mert ha ez vtan valamibe effele dologba(n) meg esnek, eo kegmek minde(n) irgalmassagnelkw, es minde(n) keonyeorgest hátra hagywa(n) az lewelnek Continentiaia zerent bwnytety meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 150b]. 1598: Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt erthyk eo kgmek biro vramtol hogy fajtalan gonoz chelekedetiert theorweny zerent fejere sententiaztak volna eo kglme is az irgalmassaghoz niwlwan inkább regy megh regzet zokzasok (!) zerent, kerik azon biro vramatt az Appellatiot megh ne lattassa hanem legyen kegelem fejenek [Kv; i.h. I/1. 322]. 1649/1681: eő felségét^a és eő Klmekezt az jövevényekhez valo jo cselekedetekb(en), es irgalmassagh gyakorlasab(an) akarv(an) minden teljes igyekezettlemmel követni, méltónak íteltem, hogy VHunyadi varosom-ban megh telepedet jövevény embert Görög szöcs Nicolat az idvezült Groff Bethlen Peter Batyam U(r)amtol neki adot Immunitasb(an) megh tartanam [Vh; VhU. — ^aBethlen Gábor]. 1699: Ujfalusi Samuel Uram eő klme, maga adossaga meg fizetese felöl meg találván suplicatioja által a' Tiszt. Ecclesiát vezettetet azért irgalmasságra tekintvén, hogy a' dato esztendeig varozzek eő klme után, ugy hogy akkorra eő klme contentumot teygen [Kv; SRE 55]. 1735: Mely kgs Atyai hozzánk valo, szép reflexiojat, s irgalmassagát életünk fottaig alaz(a)to)sa(n) demerealni a Nemes Tanacs(na)k el nem mulatjuk [Ne; DobLev. I/159]. 1847: hogy őket a hitben való megmaradásra annál inkább felindítsa, megtanítya őket az apostol, hogy az egyedül az Istennek kegyelmességéből legyen, aki az eő irgalmasságából újonnan szülte őket az élő reménységre [VKp 163—4 Varga Katalin sk]. — L. még TML VIII, 201.

Szk: ~ gal van vkihez. 1584: ez Lakatosne . . bizoniossa teotte maga hogy tudomanios volna Accedal ezis hogy az eo lelky esmerety (igy!) es bewnews volta, Nem titkolodot, hane(m) ky izent oly meg vezet Zemeliének hogy lennenk irgalmassagal hozza Ne vallananak se Allannak Rea . . . teczik a' theorwennek hogy twz legien bwnteteioie [Kv; Tjk IV/1. 266] * ~ ot cselekszik. 1658: im egy könyörgő levelecsket küldöttem kegyel-medhez . . cselekegyek kegyelmed anyi irgalmassagot en vellem olvassa el kegyelmed ezt az könyörgő levelet es ha mod vagyon benne . . levelet küldene ü nacsaganak [Beszt.; Ks 90 Cseffey László kezével]. 1775: engemet arra kértének^a hogy mennék által Lutjai Samuel Uramhoz Kis Illyeben^b, s instálnám hogy tselekednék irgalmasságot vellek, mivel hogy ha az Exponens Ur Törvényesen bának eő vellek . . mind a négy ökrök nélkül el maradnak [Jára MT; DobLev. III/515. 6a Abel Rosnyai ns vall. — ^aAz erdőtőlvajok. ^bMT] * ~ ot tesz.

1653: Könyörgünk azért mi szegény emberek azon a hatalmas bassának, hogy tegyen irgalmasságot azon a napon mi velünk, mely napon ezt a mi városunkat elrabolják és elfoglalják a hatalmas császár vitézi [ETA I, 31 NSz] * minden ~ nélkül/nélkült. 1577: ez vtan semmy vton es Semmy modon altal ne meryek hagni az varos wegezesset Mert ha ez vtan valamibe effele dologba(n) meg esnek, eo kegmek minde(n) irgalmassag nelkwl az lewelnek Contientiaia zerent bwnntetyk meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 150b]. 1720 k.: szükséges azon havast megtilalmazni és annak vigyázására rendelő gornykok valakit ottan kapnak, legkisebb fában kárt téssen, minden irgalmasság nélkül 12 forintokat az udvarbíró megvegye [Erdő I, 646 gr. Csáky Imre kalocsai érsek és váradi püspök belényesi udvarbírájához]. 1759: attan verte taglatta minden irgalmasság nélkült [Teke K; Told. 2] * nem sok ~ gal van vkinek. 1663: énnekem bizony ő nagyságok nem sok irgalmassággal voltak [TML II, 448 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

Sz: igazságot/juszticiát ~ gal (meg)elegyt. 1590: deliberantur ha ez hatarba talaltatik minde(n) teorwen nelkwl fel akasztassek, mert mostis ha az Iustitiat ne(m) elegytenek irgalmassággal, halalt érdemelne [Kv; TJK V/1. 54]. 1711: Noha ennek előtt in Anno 1697 Balog Mihályné nős parázsnaságba(n) Comperiáltatván .. halálra sententiaztatott volt .. de az akkori nemes Tanács bizonyos tekintetekre nézve meg gratiaztta az igazságot irgalmassággal meg elegyitven ujfolag gratiájába(n) vötte [Dés; Jk 357b] * az ítélet ~ nélkül leszen annak, aki nem cselekedett ~ ot. 1662: Harmadik megkivántandó dolog a jó magistratusban az irgalmasság, valamikor lelkiismeretének megbántódása nélkül cselekedheti ... az ítélet irgalmasság nélkül leszen annak, aki nem cselekedett irgalmasságot, és dicsekedik az irgalmasság az ítélet ellen, azt mondja Jakab apostol [SKr 692].

irgalmasságtétel kb. könyörületesség; milá, indurare; Barmherzigkeit. 1710: Méltó volt, hogy a Magyarországból elbujdosott főrendeket befogadják s azokat táplálják, mert az keresztényi kötelesség ... keresztényi kötelesség a vélek való irgalmasságtétel [CsH 107. — 1674-re von. feljegyzés].

irgalmatlan kiméletlen; necrujator; schonungslos. 1770: Sokan a Lekenceziek buzával széna szalma árrával adossok lévén az Radnoti Udvarhoz mások pedig bor áraban részegkedések mián, irgalmatlan kegyetlenül egyszersmind fel akarják szedni és némeljeket tömlécznekis ha oda kaphatják meljek mián igen sok és nagy bajaim vadnak [Lekence BN; Ks 47.67.29].

Az adalékban a címszóbeli szó mn-nek és hsz-nak is felfogható.

irgalmatlanabban kegyetlenebbül; mai cumplit/crincen; erbarmungsloser, grausamer. 1667: mideon szabadosunkra valo pihenest leg inkább remenlene(n)k azonan uyab, s velünk irgalmatlanban (!) bano idegen Nemzetnek jarma szakadot nyakunkban [Kv; RDL I. 79. — a 1658-i tatárpusztításnál kegyetlenebb Habsburg-járom].

irgalmatlanság kegyetlenség; cruzime; Grausamkeit. 1662: az elegy-belegy nép Istennel sem gondolván, ... valahol kiket és mit elől-utol találának, fegyverrel, tűz-

zel, vassal pusztítani, megemészteni irgalmatlanságnak s bűnnek nem tartanak [SKr 362. — 1657-ben a II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratok esett szörnyűségeket i.h. a továbbiakban részletesen leírja]. 1719: Megvalljak némely szegény öreg asszonyok ugyan a végre mentek szomszéd székek határaitra, hogy az hátukon valami kevés makkot hozhassanak ... kiket szomszéd székekbeli falusiak megfogtak, kötözték, fogva tartottak ... hogy ezt az irgalmatlanságot a m. gubernium azokban corripialja, és az elhúzott vont taxát visszaadassa, alázatosan instálunk [SZo VII, 263 Cszs, Gysz és Ksz követi ut.].

irgalmatlanul 1. kegyetlenül, kiméletlenül; necrujator; grausam. 1792: Radulyt az édes Anyja szemei előtt .. irgalmatlanul le taglák [Nyén Hsz; HSzJP Nyájú Demeter (36) miles invalidus vall.]. 1843: Pekárik József .. midőn a restans Contributio fel hajtását végre hajtani törekedett volna megtámadtatott, irgalmatlanul össze káramoltatott ... 's ugy annyira össze kinőztatott; — hogy ezen verés mián félszeme világától szinte megfosztva maradva. — mais az ágyat nyomja [Dés; DLt 586. 1. — "Városi adószedő].

2. kegyetlenül, rendületlenül; neclintit; unentwegt. 1847: Roza jo darabig rengeti kitsi Hántztit — a' dajka fiát — heseget, piszeget, dudol neki irgalmatlanul, hogy alugyék [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

irgalmaz (meg)kegyelmez; a se indura de ...; sich js erbarmen, jn begnadigen. 1570: Isten Bator Neke(m) neh Irgalmazzon ha kylëmben vagion Mykeppen az Theorwenbeis Megh Montha(m), Mostan Thy kegek eleot sem Mondok egebet [Kv; TJK III/2. 39. — "A valamósteve Radnay Anthalnak]. 1809: kériek es Instálják alázatosan a' Tktes Törvényes Széket méltóztassanak irgalmazni a' büntetést kegyelmesen mérsékelni [UszLt ComGub. 1668—9].

Szk: Isten ~ zon (a halottnak). 1772: Isten irgalmazzon s adjon több református generálisokat is, mivel már most egy sincs [RettE 266. — A meghalt ref. gr. Bethlen Ádám generálisnak]. — L. még i.h. 371.

irgalmú irgalmas; indurátor; erbarmungsvoll. Szk: nagy ~ mindenek felett irgalmas. 1739: Az minden ható nagy irgalmú, és véghetetlen jószágú Isten én hozzám minden érdemem nélkül ingyen valo kegyelmességéből, világi nagy áldásit nyujtani és adni méltóztatott [JHb IX/30 Bornemissza János végr.].

irgalom irgalmasság; indurare; Erbarmen. 1678/1683: sok igies bajos dolgaim között ... Is(te)n irgalma, kivaltasara segite | mihelt Lattja az Is(te)n elegheges voltat az Latogatasnak oztan mingiart mutatja, az irgalom viragat [Ks Kornis Gáspár kezével. — "Ti. a jószág-nak]. 1723: Isten irgalmából harmad naptól fogva jobbra fordula az üdö [Darlac KK; ApL 1 gr. Haller János anyósához]. 1731/1768: énis Istennek ő Szent Felségének, érdemetlen vóltomhoz képest való sok irgalmából és áldásából bővön részesülvén, itten utolsó akaratomat .. rövidéden le tenni akarom [Kv; Ks 14. XLIIia Kornis Zsigmond végr.].

Szk: (minden) ~ nélkül kiméletlenül. 1758: az kit a' Vajda elő kaphat és ha mindjárt Pénzt nem adhat az Ur

dolganak lefizetésiért azt azonnal minden irgalom nélkül hajtja, és három Négv hetekig oda dolgoztattya [Nagysomkút Szt; TKI]. 1841: (A tótok) több ezer fákat irgalom nélkül leromboltak [M.patak Sz; Jakó, Hamuszár 73]. — L. még FogE 174.

irgett-forgott vhol meg-megfordult; care a umblat pe unde; irgendwo aufgetreten. 1782: ennek előtte mintegy három esztendőkel valamely ezen helységben irgett-forgott Cancellistak imitt amott hinteggett illen beszédjek után, hogy tudni illik ... valakik ha magokat fattyaknak lenni meg-bizonyíthatták, fel-szabadulást magoknak nyerhetnek, s ekkor osztan indítottat ... magát hogy Fattyunak lenni meg bizonyítsa^a [M.fodorháza K; Eszt-Mk. — ^aA szóban forgó j.b.]. — Vö. az *ireg-forog* címszóval.

irha 1. irhabőr; piele tăbăcită; Sämischleder. 1620: Zaz giartot eökeör burtul f 5/ Zaz giartot tino beörtul . Zaz hasi barany beörtul f-/20 Zaz Irhatul f-/25 [Kv; KvLt II/69 VectTr 2]. 1625: kwldve(n) Erszenjgiarto martont Fejerwarra az Jrhakkal, es az keneseöheöz valo Berbenzjeketis elkwldve(n) ... Attam nekj f 2 d 62 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 202]. 1652: Csavált régi hitván moly ötte juh és barány bőr. N. 100 ... Hitwan moly ötte irha N. 10 [Görgény MT; Törzs]. 1669: Az szocneln vagion Juh bőr Promiscue Nro 64 melynek tizenketteje dinib darab irhanak valo az teöbbsi mind ködmennek valo [Kóhalom NK; Ks 46. 24a]. 1685 e.: (A ház héján) vad(na)k Darabban ki keszitet lo bőr Nro 2 Darabban bocskornak valo bőr Nro 1 Fekete Szottján Nro 4. ... Csavalt fejer barany bőr Nro 10. Jrha Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 26—7]. 1735: Hozot ... a' Béres egy miora bürt Irhának [Nagygyeke K; Ks]. 1757: ami özekeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni az öz bőreket irhanak, veressen Székek bé vonásokra, vad ketske bőrt kordovannak ki keszetessenek, és mind le nyirt marhák Serennyit ugy a' bőrök le tisztított Szö- roket meg gyűjtsek Székek töltésekre [Déva; Ks 92. I. 23]. 1842: huszonkilentz nagy Birka Bőr és egy irha [Csekelaka AF; KCs]. — L. még MNy XXXVIII, 55; UF II, 454, 593.

Az adalékokból, főként az 1757-ből valóból, úgy látszik, hogy a régiség-beli *irhá*-nak 'leszörölve cserzett, kikészített bőr' jel-e is volt.

2. ? bőr/irhazacskó; pungă/săculeț de piele; (Sämisch)Lederbeutel | bőr/irhaerszény; pungă de bani din piele; (Sämisch)Leder-Geldtasche. 1655: rá találánk az arany porra, vala egy Jrháb(an), Serpenyöstől, es girás kövestől [Kv; CartTr II St. Korpos kezével] | Rázmány István és Vizi György kivitték az pénzt, Serpenyővel es mérték kövel edgyüt, megh mérven az aranyat, az után bé kötötték ... irhában, be tötték az kebeclekben ... an-nakutánna más irhát attak elé hasonló pondusu (!) [Kv; i.h. Petrus Szavaj ötvös vall.].

L. még a *szarvasbőr-irha* címszót.

irhabőr kb. (szórtelenítve) kikészített állati bőr; piele tăbăcită; Sämischleder, Fell. 1625: Ado szedeo. Vrajm. eo. kemek fizettenek 19. Jrha beorert ... f 11. [Kv; Szám. 16/XXXV. 147].

irhabőrös szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ tábla bőrtábla; scoarță de piele; Lederdeckel. 1823—1830: olcsó is a német biblia és minden paraszt embernek vagyon. En is in duodecimo majori irhabőrös táblába bekötve vettem egyet a mi pénzünk szerént harminc krajcáron, mely most is megvagyon [FogE 192].

irhaerszény bőrszény; pungă de bani din piele; Leder-Geldtasche. 1653: Egy Selyem erszenyben Aur. Ezer hat száz. Mas veres irha erszeny(en) Aur. Eött száz [Fejér m.; KemLev. 1402 Meszaros Péter testamentuma]. 1723 k.: Egy pénz tartó jó nagy irha erszény [HbEk]. 1797: Egy irha erszény Dr. 19 [DobLev. IV/775].

irhagyártó (irhakészítő) tímár; tábăcar; Sämischgerber. Szn. 1453: Irhagyartho (vn) [Kv; Csánki V, 318. — Uo. még 1461-ből is].

irhakesztyű bőrkesztyű; mănășă de piele; Lederhandschuh. 1817: Egy pár Irha fejer nép kesztyű xr 30 [Mv; MvLev. Simonfi Zsuzsanna hagy. 4].

irhás ? (irhakészítő) tímár; tábăcar; Sämischgerber. Szn. 1439: Irhas (vn) [Kv; Csánki V, 316]. 1691: Nagy Enyedi Irhas Asztalos Ferencz [Ne; DobLev. 1/34].

irhat 1. a putea scrie; schreiben können. 1615: Az resposumot Az hatara irhatták, meltan [Kv; PLPr 1612—15. 123]. 1644: ha irnia akars edes lelkem egessged felöl, Bethlen Ferencz ne assioniomtul ertekezel mikor ir az vranak, akkor te is irhacz edes lelkem [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balasi Erzsébethez]. 1665/1754: Az B. Társaságnak benn létekor tartozik az Szerhordó Legény a ládát, minek előtte az asztalra tétetnék, meg tisztítani a' portól, ugy hogy ujjokkal ne irhassanak rá, mert ha irhatnak, büntetése egy heti bér [Kv; ACLv. 13]. 1769: maga ezen uttal meg csoportozott dolgai miatt nem irhatott [TSb 13 gr. Teleki Sámuel kezével]. 1855: Sok dolgaím mián csak röviden irhaték [Bonchida K; BetLt 4].

2. írásban közölhet vmit; a putea comunica ceva în scris; etw. schriftlich mitteilen können. 1553: Egieb hyrt Nem Jrhatok Hanem Eszt Hogi Asz pyspek Nepet Meg Verte Artandy Kelemen [Alparét SzD; SLt V. 4 Mich. Borlobassy kezével]. 1563: Te kegne Ezt Jrhatom hogi Ez el mwlt penteken veottem Egi lowat Buzaban^a Eo felesége Jobagiától Bestercei Kerekes Balazt [Vécs MT; BesztLt 16. — ^aSzD]. 1653: irhatom azert kegyelmednek enis az el mult kedden ieottem el Cziczabol^a [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz. — ^aCsikcsicsóból]. 1709: Irhatom hogy E napokban az nadg(o)d szlobosyájábéli Ember ... panaszkodik hogy o réjájjokk adott vetettek [Bukaresd H; BK Lugasi Ferenc Bethlen Ferenchez]. 1717: a to gáttya el szakadot, és meg Csináltuk, most ismég irhatom Ngk hogy azon Uj dugás mellet ismég el rontá a' nagy ár viz az olta ugy áll [Méhés TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. 1769: Az Ur Fiam Uram Ürmös borbéli ígéretet alázatosan köszönöm! Irhatnám a' szokott stylus szerént hogj ne alkalmatlankodgíék magának velle, de én bizony nem kétszinkedem [Nsz; Told. 5a]. 1842: a' pénz

dolgaról többet nem írhatok [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ *vmi felől*. 1710: Az széna félől írhatyuk hogy az Nyomaszban mind oltalmashattuk, a mi kévesz volt meg tákáritottuk nagy Gondal [Dánfa Cs; BCs]. 1717: az vetemények felől az írhatom Ngod(na)k hogy mind ki sülték [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.] * ~ *vmi iránt*. 1727: az Szüret irant írhatom alazatosan Ngd(na)k bizony igen vekony Szüretünk volt [Darlac KK; ApLt 1 Apor Susanna anyjához] * ~ *vmire nézve vmit*. 1844: Az 1843ki Borokra nézve annyit írhatok, hogy ... a forrás miatt 30 ved(er) 2 kupa el folyt [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * *becsületére* ~ *vmit*. 1823—1830: Gróf Bethlen Elek ... mutat impure egy levelet, melyet az öreg doktorhoz^a írt, és azt írja benne, hogy valaki engemet a doktor úr előtt elvádolt, de becsületére írhatja, hogy sokáig laktam a nagyatyja udvarában, s vele is idegen országokon utaztam, azért karakteremről jótáll [FogE 297—8. — ^aDr. Mátyus Istvánhoz (1725—1802), korának egyik neves mv-i orvosához] * *csókot* ~ *vki nevével*. 1657: Én is írhatnék Kegyelmednek egy csókot kis Boricza asszony nevével, ha valami hasznát venné Kegyelmed [TML I, 79 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *újságba* ~ *újságként*. 1788: Újságban írhatom, hogy szegény Way Daniélné is Korda Kata meg holt [Mv; Kp II. 23 gr. Toldalagi István kezével] 1817: Újságba írhatom Nagyságodnak hogy Nagyságodat minden Ember ohajtva várja [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt lev.] * *újságul* ~. 1794: Igen szomorú Újságul írhatom hogy Groff Gyulai Ioseff Küküllővárt lévén a kert felől való Áltanba Groff Bethlen Miklósnéval, Groff Csánkinéval, és Groff Vas Sámuellel edgyütt az Áltán le szakadván Cir. 4 ölni helyről a Sántzba négyen bé estenek [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond ismeretlen nőrokonhoz] * *vékonyan* ~. 1797: A kerti veteményekről ugyan vékonyan írhatok mivel itten majd semmi sintsen [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével].

3. *hogy ~ ta azt* hogy volt képes azt írni ...; cum a putut/cum a fost în stare să scrie că ...; wie konnte er/sie das schreiben 1720: Nem tudom Úram eo kgme ... hogy írhatta azt hogy én jo egesegrē fordul-tam, holot máig sem fordultam, hanem ha egy nap job-bacsán vagyok más nap rosszobul [Szentlélek Hsz; Ks 96 Apor Péterné Kálnoki Borbára vejéhez gr. Haller Jánoshoz].

4. iratot szerkeszthet; a putea redacta un act; ein Schreiben verfassen können. 1586: Amaegh (!) Capitulatim ez kilencz Rendreol igazan Jrast nem tezen, es prouentust nem chinal addegh semmi keppen Exitust Sohó le Jrhasson az Regestumot sem acceptalliak az Zamweweo Vraim [Kv; KvLt Vegyes III/20].

Ha: 1752: Írhatam [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] 1798: írhatam [Komjátszeg TA; Pk 7]. 1811: Írhatam [Kissármás K; KLev]. 1842: írhatok [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

írhatás kb. levélírási képesség v. lehetőség; capacitate/posibilitatea de a scrie/corespon-da; Möglichkeit zum Briefschreiben. 1674: ajánlom is ő kegyelmének köteles szolgáltatomat, követem sok dolgaím miatt külön való nem írhatasomról [TML VI, 572 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1678: Külön nem írhatasomról is ké-

rem ne neheztelje gróf uramat követni [TML VIII, 237 Bethlen Farkas ua-hoz].

írható 1. kb. írásban kifejezhető; care se poate reda în scris; schriftlich ausdrückbar. 1669: En Boer Sigmund ... Esküszöm azert az Elő Istenre hogy eo Nagysagok^a ellen sem titkon, sem nyilvan semmi ki gondolható, írható Szinek, praetextusok alatt nem tractalok [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond nyil. — ^aA fej. és udvara ellen]. 2. ^a? **Szm.** 1599: Írható Pal (szekeres) [Kv; Szám. 8/XIII. 52 Szabo András sp kezével].

írház kb. írharátétet varr; a coase aplicații din piele; Sämischlederaufsatz nähen. 1731: Pellium ovinar(um) ... Az kolcsár nadraga írházni 01 [Szentbenedek SzD; Ks 70.51].

írházás kb. az írharátét varrása; cusutul aplicațiilor din piele; Nähen von Sämischlederaufsatz. 1798: Hét melyre valora fel dolgoztatott Juh Bőr No 13. Ezek ír-házására fel varratott az dőlőt (!)^a bőrből No 4 [H; Ks 108 Vegyes ir. 53. — ^aTollvétség *dőglőrt* h.; jel-e: 'marh-vészben eldőglőtt/hullott'].

írice 1. icebúza (búzafajta); un soi de grâu; Weizenart. 1741: kezdettem én is arattatni kevés gabonámat ... kezdettem arattatni buzásit e szer(int) ... A Fűzkút ár-kánál ősz gel. 32 Ugyan ott ősz tavasz gel. 27 1/2 Tiszta tavasz vagi írice gel. 11 1/2 Az Oltoványoknál ősz ta-vasz gel. 50 A Lo Kertben Iricze gel. 42 1/2 [M.köblös SzD; RLt Rettegi, DiarOec. 15].

Nyilvánvalóan ide vonható a köv. adalék is: XVIII. sz. köz.: Tavasz Bu-zát kit írcsának^a hínak Legalább száz vékát ... vettessen [Szárhegy Cs. LLt Fasc. 152. — ^aE szó cs-s írással tollvétség lehet cz h. (L. az alábbi össze-telekben a c-vel olvasandó *irica* ~ *irice*- adalékokat)].

irice-búza búzafajta; un soi de grâu; Weizenart. 1740: 25-ta May Vetettem a Dan alá Iricze buzát-metr. 7 ... igen kevés buzám lőtt ... A Dan alatt Iricze buza geli-nae 15 1/2 [M.köblös SzD; RLt Rettegi, DiarOec. 9]. 1743: Vetettem ... Die 20 ma May Iricze és kurta buzát ... metr 22 [uo.; i.h. 25]. 1750: Egi Kas ... két felé re-kesztetett Egjik félibe teli van Iritze buzával [Eszmény SzD; Told. 25]. 1751: Az Akaszto fánál levő lább(an) ősz Rácz buza G. 69 A Kö hidnál eleges rosos buza G. 19 ... A Repcsen szerb(en) Tavasz buza G 14 Az Erdő fele Iricze buza B: 45 [uo.; i.h.].

irice-tavaszbúza búzafajta; un soi de grâu; Weizenart. 1752: Iricza Tavasz buza maradot volt G: 45 el Czipel-ven Szeme proveniált met 49 ... Iricze Tavasz buzát ve-tet edgi hejie Gel: 30 ősztavasz buza Gel 10 Iricza buza Gel 10 | Iricza-Tavasz buzát rakot volt külön G: 45 Csipletlen van | Iricza Tavasz buza ... el Csipelvén ... abbol Csiplo rész ment met. 6 [Eszmény SzD; Told. 25]. 1820: Fel-Mérettetvén a Gabona Találtatott e szerént ... Tavaszbuza szőrös 27 véka ... Ieritze Tavasz 16 véka ... Arpa 121 véka Alakor 44 1/2 [Mezősályi TA; RLt].

írca 1. 1. 1. 1.

irigy 1. *mn* invidios; neidisch. 1662: minthogy ez világi akárminémű boldogságoknak is mindenkor káros szo-

morúság szokott útítarsa lenni, az gonosz, irigy szerencse a sok romlásban forgott szegény hazának ebbéli kiscsin boldogságát sem nézhette kegyes szemmel [SKr 97]. 1787: Levelemre ezen vegire siető Holnapnak 20dik Napján költ válaszodat barátságosan tiszteltem, melyből ez mostoha világot féklelő irigy nyelvek miatt való szerencsétlenségedet keserülő szemekkel szemléltem [Marosbogát TA; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Leményhez]. 1790: valami azonn Levébe vagyon, tsalárd irigy indulatból származott, maga hasznára intézett alaton hazugság [Kóród KK; Ks Miss I. Lengyel János lev.]. 1824: Sombori István, es Elek ... ki mentek a Marhákra potentiose tulajdon Nagy Tábla alodiális Lábonról, három darab Marhájakat, bé hajtottak ... a' bé hajtoknak irigy fel adásokra azon summát, melyet a csoport tulajdonosa, az háló és legelő helyért nekem fizetett volna Sequestrálta, és máig is magánál tartoztattya [M.zsombor K; Somb. II]. 1827: Némely irigy, és Házom ellen már Esztendőtlől fogva alatomba áskapáló, és Sinistre Vádaskodo Ellenségim által bé vádoltatván ... házamhoz Biztosok küldetettek [H; Ks 111 Vegyes ir.].

? Hn. 1606: Irigy mezeő Allia [Vágás U; EHA]. 1815: az Irigy hegy (sző) [M.bece AF; EHA]. 1864: irigy vesze [Zetelaka U; Pesty, MGHnt LVII, 377a].

II. *fn invidios; Neider.* 1636: Istent ... kérem, hogy Nagyságodat kiváltképpen való kegyelmével környékezze meg, Fejedelmi székít oltalmával, istápjával minden felől támogassa, és erősítse meg; azokat a' kik annak fel dojtására ok nélkül igyekeznek ... igyekezetben szegyenitse meg: mint ekkedig-is némely fel fualkodott kevély irégýt (!) tsudálatosan meg szegyenitette [ÖGr Aj.]. 1663: sokak az irigyink, kik jouainkon kapdosnak [Polyán Hsz; BálLt I]. 1785: Itt elig irigye van most annak az Bihar Vármegyei Fő Ispányságnak [TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev. Nsz-ből]. 1796: Leányom Dobolyi 'Susanna, ki-is éretlen éstől viseltetvén, emberi gyarlóságból, hír tétel nélkül, nagy meg-bántódásommal, irigyeim nevétségekre, ment Férjhez [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 1]. 1800: én azon Törökbuzának irigye nem vagyok töllem bekességben maradhat [Csapó KK; Berz. 11 Fasc. 75]. 1832: Mind Tavaj a Törökbuzára — mind az idén minden gabonabéli Termesztésre nézve szerentsetlen voltam — mert az ellenkező esetben — az irigyek, és alaton rágalmazok száját jo rendileg begudgtam volna [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.].

Sz: *adjon Isten kevés szánót, sok ~et.* 1811: Adjon Isten kevés Szánót, sok Irigyet: Én nem kötök ezen kívánsággal irigyet: Azt mondják, bódlogok kiknek van irigyek, Mert a' szerencsével van azoknak irigyek: Én tartok a' jámbor, igaz és egyenes Szívvél, és a' kegyes, keresztýén Istenes Emberrel, ki nem kap e világi kincsen, Sem a' szerentsén; és égy irigye sintsen [ÁrÉ 58] * *bóldog kinek van ~e → adjon Isten sok ~et * nem kap e világi kincsen ... és égy ~e sincsen.* 1811: Én tartok a' kegyes keresztýén Istenes Emberrel, ki nem kap e világi kincsen, Sem a' szerentsén; és égy irigye sintsen [i.h.].

irigyel 1. a invidia; beneiden, neidisch sein. 1662: Nem irigylem bokros szerencsétjét (ha azok) fejedelem uramnak [SKr 472]. 1752: Solymosi Vr(am) indignálódott, es hozzám jött mutatván egy írást melyben a volt írva; a M. Tótfalusi Kis Miklós és felesége Székely Mária nevek

alatt: hogy valamint a Csillagok nem irigylük a Napnak fényességét, úgy Néhai Gubernator Gróff Bánfi Györgj Ur eő Nagais ne sajnálja tőlők a még kezeknél meg maradt portiótskát hogj bírassák [Bálványosvárálja SzD; Ks 43]. 1770: Nagy csudája volt minden embernek mit mozgaték. Szintügy láttam, hogy irigyelték sokan és nevezetesen egy Gyöngyösi József nevű hamislelkű pro-cator, aki az apahidai jószágunk kiserzésében a kolozsvári plébánustól nagy akadály volt, úgyhogy ha ő nem lett volna, egész Apahida kezünkbe jött volna [RettE 219]. 1789: ne irigyelnye a praetendens, hogy 2. Curiám is vagyon [Ne; DobLev. III/658. 4b]. — L. még FogE 127.

2. ? féltékenykedik; a fi gelos; eifersüchtig sein. 1585: Barat Peter vallia sokzor panazolkodot Az Azzony hog Iriglene Az Vra hog az elseo vratol valo giermeket tartana es tanitany Akarna [Kv; Tjk IV/1. 444]. 1703: Szilagyine és Banfi Lászlónéval, Csak Szerelmeskedtem; de ne irigyeld [Ks Kornis István feleségéhez].

irigyelhet a putea invidia; beneiden könnyen. 1661: ha Isten esztendőmet eltölti, soha bizony az kolosvári kapitánytságot nem viselem, talám ő nagyságoknak nem tesz azután oly soknak én praemondám, sem mások nem irigyelhetik az sok titulust [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

irigyelhető de invidiat; beneidenswert. 1696: Edes Urfi az én ifui Gyönyörűseges életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesség benne [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

irigyes irigy; invidios; neidisch. 1774: Mind százszok, mind németek, mind pedig magyarok között a cigányként sok irigyesei vannak [RettE 335].

irigykedhetik a putea fi invidios; neidisch sein könnyen. 1662: Mostan vannak, jaj, azok az idők minékünk, melyekben szent Irenaeus mártír^a mondása szerint az élők a holtakra és a holtak az élőkre valóban irigykedhetnek az ördögnek emberi nemzetséghez megkegyetlenült gonoszságáért és gyűlölségéért [SKr 99. — Szent Irenaeus — keresztýén volta miatt — 200. körül szenvedett vértanúhalált].

irigykedik a invidia (pe cineva); neidisch sein. 1583: Kowach Ianos ... vallia ... Monda erre az Zilagi Ianos felesége, De vgmond vgia(n) lge(n) teorteók ty reank es az en Zegeny Vramra vg Irigkettek hog ha lehetne meg Ennetek [Kv; Tjk IV/1. 194]. 1823—1830: Báró Kemény Sámuel irigykedett Bethlen Pálra, hogy az a gyermekei tanítójának a Főconsistoriumból akadémiai költséget nyert, maga pedig a fiának, Miklósnak nevelőjét maga költségén küldi fel, Marussi Mihályt, aki most generalis notarius [FogE 160—1].

Sz. 1702—1764: Senki nem irigykedik az kentstelen emberre [Torockó; MNY IV, 233].

irigység invidie; Neid. 1589/XVII. sz. eleje: Az Ceh Mesterek tartozzanak minden holnaponkent az Cehet be giwteti, hogi eőnnéon keőszteők minden irigisegeket, niaualiakat, bozusagokat, es az Ceh leuele árticulusi ellen leótt dolgokat, hamar halogatás nelkwl el iga-

ziczianak [Kv; KőmCART. 23]. 1671: Désen, ő és Uj Tordában, Egyház-Falvában^a -is ... láttatnék sok ember nem an(n)yira maga jóságát őltalmazni mint mások odatelepését meg-gátolni irigységből [CC 46—7. — ^aTordába olvadt bele]. 1676/1681: az várbeli vigyazasra ighen meg kívantatik az egi más között való szeretett; meg lássák azért a p(rac)sidiariusok, hoga egi más ellen gyűlölséget, irigiséget ne viselle(ne)k [Vh; VhU 662]. 1723: minemű nagy kölccseggel bajjal epitetünk volt az magam ős Földemre egy jo Malmat az Küküllő Vizen az Sövényfalvi^a határan Isten tudgya; mely Malmatis irigységből es nem egzebből az Sövényfalván biro Possessor Atyámfiat igyekeznének el rontani [MbK 163. — ^aKK]. 1790: Hogy ha valaki irigységből, bosszuzból, vagy akár mi színű el szánt Gonosz szándékból a' Pásztor vagy akár mely különös ember kalibaját meg gyűjtaná és el égetné, vagy el pusztítaná, rontaná ... azon kárnak Betsű szerint való árát a' kárt tevő Szémélly fizesse meg [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1840: a hogy Vetem Eszre Dolgomat edig Elő, hogy nem Más lehet, mind Csupa Ránkor és Irútság az el zárátasomnak [Dés; DLT 988]. — L. még Rosnyai, HorTurc. 182.

Sz. 1820: Ugy tapasztaljuk, hogy az irigység ujra taplot kíván gyujtani ellenünk [M.zsombor K; Somb. II Sigmond Farkas nyil.].

irítvány I. írottvány

irka fűzet; caiet; Heft. 1867: Jelenleg a' következő Tárgyak kaphatok ... Ironok (: playbátz :) Pala Táblák ... Irkák [Gyalu K; RAK 129] | vonalazott irka táblával 6 levélből álló egy rizma 240 darab 2 f 14 xr íve 1 kr [M.bikal K; RAK 161 kl].

irka-firka irkálgtatás, irogtatás; scriere (frecventă); Skribeln. 1853: Hosszadalmas írását az este későn vettem, melyre csak részletesen rövidbe felelek, ha minden pontjaira felelnék a' sok irka firkanak soha nem lesz vége [Nagylak AF; DobLev. V/1364].

irk-fark kb. aprócska; mărunt; kleinwinzig. 1777: Kolumbán János fogta magát s gyermekeitől az anyjuk jóságát ... a Szilágyban holmi előbbvaló irk-fark portiőcskáival megcserélte, sok hasznát is vette, sok bora jöven minden esztendőben [RettE 382].

irkál irogtat; a scrie; kritzeln, skribeln. 1598: Kochis Istúa(n) aual iobbitotta vallását hoga iut immár ezebe(n) hoga Bach Peter túrbaiabol ki zedte leüeleit es az vrahhoz be vitte, es ott irkaltak [Kv; TJK V/1. 210]. 1772: kérem ne kívánnony egy emberséges embertis egy paraszt ember relatiojára terhelni és reája irkálni, alkalmasint tudom mi háborgattya, de engem az e'ffélével meg nem tantorít [F.zsuk K; SLT XXXIX Suki László Henter Jánoshoz]. 1804: nem jöven semmi válaszom már széjgilemis annyiszor irkálni [Ádámos KK; Pk 5].

irkálás irogtatás; scriere (frecventă); Kritzeln, Skribeln. 1619: talám ugyan nem is volna illendő, hogy én is Felségednek irkálásommal fejét fájlalnám [BTN^c 291].

irkál-firkál a scrie; kritzeln. 1776: Maga ā Groffné iten lévén beszéllette, hogy nem egyébért ment Vásár-

helyre, hanem hogy a matkaságot el rontsa, de addig irkáltak, firkáltak, hogy arra nem érkezett [Egrestő KK; GyL. Joan Tompos de Csik Sz. György (66) vall.].

irnok conjoinst, copist; Schreiber. 1835: az Uradalmi Tiszt, Irnok Urak, Vajdák, Gornykak, és Birák jelenlétekben annyi napok rovatnak fel, a' mennyit azon héten kiki a szolgáló emberek között dolgozott [Zsibó Sz; WLT]. 1838: az ... Ürességbe esett Archivariusságba tette Protocollista Szabo Györgyöt, Protocollistának pedig eddig volt Irnok Palfi Josefet [Dob.; RLt]. 1848: Egyik Biztosnak mint al Szonoknak Mozditto pinze 12 xr ... A másik Biztosnak mint Irnoknak mozditto pinze 6 xr [Dés; DLT]. 1855: tanácsi hites irnok Bágyi Mihály [Kv; Végr.].

iró¹ I. mn 1. care scrie; schreibend. 1779: Meghala a szegény gr. Wass Ádám úr, aki is jól tanult, igen szép író, értelmes, jóféle úriember vala [RettE 397]. 1789: Vagyon még ezen Házban az Ablaknál egy Láda forma Cserefából készült rakott iro Asztal az belső fele, az hol t.i. az Iro ember(ne)k lába áll üress [Mv; ConscrAp. 87]. 1791: a contractus iro senatoroknak 4/30 [Kv; WLT Cserei Heléna jk 43a].

2. írói; de scriitor; schriftstellerisch. 1797: Levelemet Lentz elvitte, az Svecus Ujságokba kinyomattatta, hogy ha találkoznék vagy egy Svecus Tudos, ki velem Correspondelni szeretne ... ha Északig bé nyulhatnék író kezeimmel Illyen álmódosásokkal is kell az embernek életibe nebelegni [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz kőtingáéből].

3. írástudó; care știe să scrie; schreibkundig. 1784: azt mondá Forro Ferencz Ángyom Aszszony keresen ked egy iro embert [Kovászna Hsz; HSzJP Maria Draguly Consors Simoni Sándor (30) vall.].

II. fn 1. copist; Schreiber. 1574: Takach Balas es takach Antal testamentu(m) halgatok, Thamas deak Iro, Azt valliak hog Eo cleottek Illy testamentumot teot fazakas orban [Kv; TJK III/3. 348]. 1640: instructiodat a káptalanok közül az melyik jobb és szép író, mindjárt de verbo ad verbum parialtasd [RákCsLev. 67 Rákoczi György feleségéhez MonO. XXIV, 67]. 1676: az iroban lehetett a' fogyatkozás, hogy szánto földjeivel találta irni talám magamis fogta(m) irni az szokás szerént [Tövis AF; BálLt 1]. 1745: motskos és holtig el felejthetetlen gyalázatos tulajdon keze írásával irrt pasquillussával, injurialta és officialta az I. az A vrát ő Ngát ... docealván meg kivanom à jure, hogy ... in exemplum alior(um) az Iro keze vágattassék el [Torda; TJKt II. 27]. 1843: (Nem tudom) azt sem, hoga ki írta légyen a közörségek részéről bé adott panaszos kérelemleveleket. Annyit értettem, hogy Abrudbányán volna írójak [VKp 89 Fodor Miklos kerpenyesi (AF) gk lelkész (33) vall.].

2. irni tudó, írástudó; persoană care știe să scrie, știutor de carte; Schreibkundige(r). 1756: A körül való Iro-
kot nevezetesen a' Tatsi R(e)ff(o)r(mátus) Papot Moldu-
ván Vonya, borral és füvel, ugy el tatsoltatta, hogy azok a' Galatzi embernek Semmit Sem irnak [Galac BN; WLT Kelemen alias Székely István (35) jk vall.]. 1847: a Varga Katalin mondotta az embereknek, hogy ami panas-
szok van, csak adják elé néki, mert van néki írója, aki a
kérelemleveleket megírja, aszerént, amint ő diktálni fog-
ja [VKp 243].

3. levélíró; persoană care scrie scrisori; Briefschreiber. 1717: rasz iro Uagiak [Harangláb MT; Ks 96 Szarka Sigmund lev.]. 1753: én szaporább író vagyok mint ő Kglmek [Zágon Hsz; Told. 37/49].

4. írnök; conțopist, copist; Schreiber. 1823–1830: Mert minden jurisdictionnak két hivatalja volt: egyik officiolatus, mely állott ordinarius és substitus mind viceispánokból és főbírákból, ezek mellett az írők scribáknak nevezetnek 50-50 Rhf. fizetéssel [FogE 92]. 1843: (A fogadóban) jelen volt collector Pekárik, Czégenyi az Iroja, és mészáros Szabo János [Dés; DLt 586.14].

5. scriitor; Schriftsteller. 1811: égy régi Iro böltsen magyarázza, Hogy a' Boldogságos Szűz Mária Háza Názairethből Angyal által elvitetett, 'S Lorettoban égy szent Templomba tétetett [ArÉ 52]. 1856: Kemény Zsigmond mint publicista s mint politikus íro egyszerre lépett föl 840 körül | Az utókor nehezen ítélheti meg Kemény Zsigmond bárót, mint publicistát s politikai író [PFE II, 63, 67].

ir² zará de la unt; Buttermilch. 1736: Vaj szüretlen Irostol Ur. 1 1/2 [Mikéva KK; CU XII/1. 174]. 1749: Az juhok hasznabol Vaiat perczipialtunk az iden három lo itato czieberrel Irostol [Kv; Szám. 26/VI. 480]. 1788: Háram avatég Turos Dása író Két Dása Iroval tele [Mv; TSb 47].

iró-almárium íróasztalka/szekrényke (fiókos, írólapos szekrényke); másujă/dulăpior pentru scris; Schreibschrankchen. 1788: Egy három tojokás Almárium Egy négy tojokás íro Almárium | Egy fiokos kis íro Dio festékes Almárium [Mv; TSb 47]. 1789: egy íro almarium 9 1/2 [Wlt Cserei Heléna jk 30a] | a kolts az íro almárium-ban vagyon [F.zsuk K; SLt XXXIX Suki László Almási Mihályhoz]. 1837: A' Háló házba egy tölgy fa, íro rakat almárium, öt záros fiokjasal (!) [Szentbenedek SzD; Ks 73.55].

iróasztal birou, masă de scris; Schreibtisch. 1679: olasz Labas, mind vegig Veres Fajlondis posztóval buri-tott, három fiokos, hosszu íro asztal [Úzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. I]. 1685 e.: Iro asztal labastol Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 13]. 1735: Egy Író fe-jér Asztal, három Tolyókájával [Királyhalma NK; Ks 23.XXIb]. 1761: Kisded Iro asztal Esztergába meczett srof formára valo Egyes Lábával kisded Tojokácskaja a Fedele pedig Szönyög darab formával bé vann vonva körül verve rez szegekkel [Branyicska H; JHb XXXV/39.7]. 1802: Egy Mahoni fábol valo, rollettos, rezes pár-kányu Iro asztal | A zöldön festett galériás Iro asztalt bé kell tenni [Mv; TGsz 51–52] | Egy négy Lábokon álló üveges könyves Théka, melynek a felső része le vehető az also része íro asztal is, és mind két része záros [Ne; Dob-Lev. IV/858.4b]. 1849: Cserefa politérozott íro asztal 6. fiokkal 40 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. — L. még UF II, 738.

iróasztalocska íróasztalka; másujă de scris; Schreib-tischchen. 1767: hamu színre festett négy fiokós íro Asztalocska záros [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P.2].

irodalom 1. literatúra; literatură; Literatur. 1863: Czelder Márton^a a' missioba menetele előtt is az irodalomban ki tüntetett egyén volt [Gyalu K; RAK 80. — ^aCzelder Márton (1833–1889) a havaselti ref. missziós egyházközségek első megszervezője, lelkes, egyházi író és lapszerkesztő].

2. írás; scriere; Schreiben. 1847: Tegnap egy rövid levelet . . . küldöttem 's abban megírtam, hogy jól vagyunk. Ezt írhatom mostis, a' midőn Duma indulása csak szintén rövid irodalomra enged időt [Kv; Pk 7].

iródeák diac, grămatic; Schreiber. 1587: Zegeottem esmegh egi Iro Deakott, kinek Mihálj neve . . . 2 Ingbe 2 gathiaba, 1 aba nadragba [Kv; Szám. 3/XXVI.12]. 1600: Az Trombitasnak az iro Deakkal eosze. 9. czipo d 9 [Kv; i.h. 9/III. 56 Szabó András sp kezével]. 1672: A(nn)o 1672 28 Novembr(is) az Kallai Nemeteket meg fogadván eszzerint fizetetek (!) eo Ngok első utal nekik . . . Iro Deak Christophorus Henricus Banner f 5 [Utl]. 1720: az Familia^a nagy Zelussal kivannya . . . colálatni az Bányákat kikben ezüst on Minerákat találhatni, itt pedig szűk levén, az nap-számos . . . azért parancsolyák az földes Urak, az városi Biráknak hogy tized száma-ra minden két héten az Jró Diák keze alá álicsanak, az it való szokot fizetésre, annyi Bányaszt az mennyit a' Jró Diák kíván proportionante [Torokosztgyörgy; TLv. 8/4. — ^aTi. a Thorotzkai]. 1749: Tőke Istvannal volt Egy Jródeák ennek Szamara attam Gyertyat N : 2 [Mv; MvLev. 8 Lora Mátyás kvártélymester kezével]. 1797: Kerestelly Laszlo, a Mlgos Boronyai Josef Ur iro Deákja és személyesse [Somkerék SzD; Berz. 6.59. S.8]. 1817: Légyen egy Archivarius ki egyszersmind Protocollista is . . . egy iro Deák, e' mellett lehessenek Practicansok is [Szu; UszLt VIII. 68]. L. még FogE 88, 89–91, 95. 205–6; RettE 353.

Szk: hites ~. 1667: Pokay Miklos az mi Kgl's Urunk eő Nga meltóságos Tablajanak hites Iro Deakja [Mv; Utl]. 1669: Mj Belenjesi István és Szathmári Gáspár, a mi kgl's Ur(unk) eő Nga meltóságos Tablájának hűtes Iro Deákai [Borb. I. — ^aSzathmári kezével]. 1714: Hunyadi István, Romai Császár kglmes Vrunk Coronás Királyunk s Fejedelmünk eo Felsége, Erdélyi Törvényes Tablájának hűtes Iro Deakja es Notariussa [Mezőőr K; Born. IX. 2]. 1759: mű . . . Felséges aszszonyu(n)k koronás királynénk Erdellyi Mltgs Kirallji Táblájának hites jro Deákai (!) és Urbáriusi [Ks 36. V. 24] * hópénzes ~. 1687: Somlyón lakozó Halmághi János eő Ngok hō pénzes Iro Deákja [GramTr VIII].

iródeáki de diac/grămatic; schreiberisch; Schreiber-. 1803: előbbször . . . tsak közönséges, de az utánn osztán idővel . . . Iro Deáki Hivatalában értelmesen, hiven és jámborul, el kívánt járni [Választ K; Becski].

iródik íratatnak; a se scrie; geschrieben werden. 1820: számot vetvén Szombati György Uram(m)al, az el maradot Interesseiről, melyly hogy egészen ki fizetodgyék, irodott kívánsága szerént az már fenn irt 18. forintokhoz még 4 forint [Kv; ACSzám.]. 1854: A Feleségem osztály Levelebe irodik egy köblös Föld a Felső hátárba [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György kezével]. 1857: ök már az előtt abba edgyeztek volt meg, hogy a' mig egy angariat

bé nem fizetnek, adig contractus ne írodgyék [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

Szk: vkire ~ ráíratik/táblázatik vkire. 1856: Tolvaj Joseff Tanácsos^a az Kodits tetőn ... lévő földet ki adom ... aval az feltétellel mikor az ado azon fel kért földről az Özveg Tolvaj Ferentzére fog irodni s az Apámtól ökeménél levő Zálagas földeket ki fogja adni [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — ^aEtsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására nézve].

íróeszköz írószer; ustensilă de scris; Schreibzeug. 1862: komoly felelőség terhe alatt hagyatik meg a Czél-eljárásnag: Ió^a Mind a hely béli rom: katolikus mind az év: reformatus vasárnapi iskolában járandó szegény sorsu inasok számára ... a szükséges könyveket és író eszközöket czéh költségén ... multhatatlanul bévásárlani [Kv; ACLev. — ^aOlv.: első].

írófiók ? írószekrény-fiók; sertarul dulăpiorului pentru scris; Schreibschrankchenlade. 1849: Egy politurazatt kaszten három fiokkal, — rajta alakult író fiokkal. Egy más polituras Téka két fiokkal, fellyül ennekis író fiokja, őt kis tojokái, — belső része az író fioknak tarkás anglikával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

írogat 1. irkálgat; a scrie mereu; kritzeln, skribeln. 1614: Tudom azt bizo(nyo)son hogy zerelmeskedett az megh holt feyedelem^a mind Imrephyne (!) Azzonyommal mind Dengeleghine Azzonyommal ezt mind ez vilagh Jol tudgya hogy oda Jart hozzayok Irogatott izengetett nekik [Nsz; VLT 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall. — ^aBáthory Gábor]. 1677: Valamely Hajdu Kapitány, Hadnagy, vagy egyéb köztők lako akarmely rend, Fejedelem, vagy Váradi Fő Kapitány hire nélkül Török közzé menni, küldözni, irogatni, gyűléseket magok között hirdetni mérészelne az olyanokat a Váradi Kapitány hallálal büntethesse, és javai confiscaltassanak [AC 172. — L. még 258]. 1691: Én Szent Márton Maczkási Maczkási Ferenc többé ez Hazából az ő Felsége Ellenségihez ne(m) excurralok sem titkon sem nyilván nem praktikálok, sem írok, sem irogatok és izengetek [Kv; Ks 90]. 1703: az hátra lévő pénznek fel szedeseben pedig ugy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar meg nem léssen ... Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmetekre magokra küldi az Executiot lassa kegték mind kedvez másoknak, es aval maganak mint tsinál galyibat, mi többször nem irogatunk annyit kegk(ne)k felölle [UszLt IX.77.72 gub.]. 1819: egy egy Instantiatskát irogattam [Fog.; Konst.]. — L. még KemÖn. 80; SKr 115, 400, 402.

Szk: méltatlanul ~ vkire. 1764: Kováts nevű Praefectussa hamis lélekkel irott hazug információjára Betsből irta 9br(is) hozzáam indított Levélét Bátyám Uram(nak) vettem okozhatott volna haborodast olly sok szolgálattal reciprocatio nélkül obligált Atyafiutol illy motskos levél vétele ha eddig is hasonló házug információkra sokszor méltatlanul réám nem irogatott volna Batyám Uram melyeket eddig ob respectu mind el szenvedtem [Középlak K; BfR].

2. összeírogat (összeírást/lajstromozást végez); a scrie/consema (intr-o listă, într-un rol); nach und nach zusammenschreiben/registrieren. 1831: Szelesné hétfűn

estve meg holt ... a' Szelesek Plénipotenciáriusa elé állott már most szolga bírák által iragattyák a' mi kistsdje volt [Kv; Pk 6].

◇ **Szk:** adót ~ adókimetést/kirovást végez; a stabili impozitul; Steuer veranlagan/bemessen. 1781: az közlebb elmúlt esztendőben ... Szőkefalvi Sz Miklosi Samuel Confrontator Co(mmi)ssarius Uram Adot irogatott itten Adamosan^a [Pk 7. — ^aKK] * adózó rendet ~ adó/adózó-lajstromot készítget/szerkeszt; a întocmi rolul contribuabililor/fiscal; Steuerliste öfters verfertigen/fassen. 1753: hó! kezdették elsőbben, s kik az adozo rendet irogatni nem tudom [Törzs. Vall. 7—8 Csobot Simon jur. ass. sedis Kezdi vall.] * passzust ~ útlevelét szerkesztget; a redacta/scrie papapoarte; Reisepaß öfters verfertigen. 1777: Hallottam ... hogy az el szókött Iobbágyoknak Toháti Török Péter szokott volna Passust irogatni ... de hogy ezen Kérdésben forgo Jobbágyokatis nevezett Török Péter Passualta volna, nem tudom, nemis hallottam [KS. Franc. Winter de Rettég^a (34) vall. — ^aSzD] * porciót ~ adókimetést végez; a fixa impozitul (cuiva); Steuer veranlagan. 1816: vigyázon ... mikor a' Portiot írják ... mind Kopádon mind Csánba ott legyen mikor Irogatnak [Kv; IB. Korda Anna kezével] * vásári protokollumot ~ vásári jegyzőkönyvet vezetget; a întocmi procesele verbale ale târguileilor; Marktprotokoll öfters führen. 1837: akkor kezdetem a' Makfalvi vásári protokollumot irogatni ... s azt után mindenkor azt irogattam [Csókfva MT; Tsb 15].

írogatás 1. irkálás, irkálgatás; scriere (frecventă); Kritzeln, Skribeln. 1605: Egyebarant valo vigyázásra az nemes vram vthan ki s be Íarasokra irogatasokra legyen mind az kapukon es itben biro vramnak Tanachyawal zorgalmatos gonduselese, hogy valami fraudulentu factione ne essék miattok [Kv; TanJk I/1. 494]. 1677: Hogy ha találkoznának ollyak, kik ... Fejedelmeknek, vagy Hazájoknak tartozo köteleességek ellen valo árulatlásban elegyitenék magokat, ... convincaltassanak és büntetessenek akar magok, ... vagy pedig akar levelekbéli irogatások által cselekednék [AC 88]. 1719: néhai Gubernátor Bánffy György ur(am) ő nga edgy ide valo György Deák nevű emberrel inquiráltatott, kiis az előtt, Cancellista Deák volt ... nekem is nagy kárt tött volt edgyszer afféle irogatásában [Lozsád H; BK 262 Andreas Bekess (70) nb vall.]. 1758: Olvasásra és irogatásra adtam magamat ... s ami tiszta papiros volt, azt mind befirkáltam [RettE 63]. 1815: ántectáknak ide rekésztesek mellett nem bátorokodván ujjabb irogatásokkal Nagyságodat terhelni, ujrais bátorokodom ... esedezni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. — L. még TML VI, 591.

2. kb. írogató-munka; muncă de scriere; kritzlerische/Kritzlerarbeit. 1630: En öfelsége nevével igen követem, hogy ha valamely felől valami nehézség esett volna akkori irogatásba, az ő nagysága jó ítleltbe vegye és csendesesen túrné el [BTN^a 433]. 1677: a Fejedelmek után valo Tisztviselőknak kezek és irogatások által Országos, és néha Fejedelmekre nézendő titkos dolgok-is forgnak: ha kik afféle leveleket el-vennének, vagy fel-szaggatnának, Vármegyére, vagy Táblára citaltatván annak continentiajának meritumja szerint, neveltessék a' büntetése is [AC 99]. 1828: Tkts Szigethi Urnak fizettünk egy Guberniale Testimoniumért és aproság irogatásért 4 Rf [Kv; ACSzám. 79].

3. jegyezgetés, jegyzet; notare, notă; Notieren, Notiz. 1653: minthogy Szabó Gáspár vala serényebb az új valásban^a: tehát reája menének^b és minden nebelő (!) irogatásait, kit Eössi Andrástól^c hozott könyvből irt vala, elhozák házatól és a perengér alatt cigánynyal megégetteték [ETA I, 29–30 NSz. — ^aA szombatosságban. ^b1600-ban. ^cSzékely főnemes, a szombatosság megalapítója (mh. 1600 táján); szombatos szellemű művei kéziratban maradtak. Ellene és a szombatosság (judaizmus) ellen az erdélyi törvénykönyv szigorú végzéseket őriz [AC 3,9]].

4. összeírás; conscriptie; Konskription, Zusammen-schreibung. 1703: Hogy penig abol a valagatas vagy iragat-sbol valami kereskedés ne legyen, Kglđ mig őszve nem gyűlnek a Hadnagjok, és egészen végb(en) nem menjen az el írás neis jelentse meg senkinek hogj illyen valagatas vagj iragatas léssen, hogj az Hadnagjok mégh otthon az Hazoknal el ne kezdjék az alatok valoival az alkuvást és Kottja vettjét [UiszLt IX.77.69 gub.]. 1753: Kezdetit nem tudom az irogatásnak, de Continuatioja ittenis volt Torján [Altörja Hsz; Törzs. Joh. Léva (72) pp vall.]. 1755: (Az) Urak eő Nsgok számokra igen sokat hordának el mind az irogatás előtt mind az utánn [Celna AF; TGSz 35].

irogató íródeák; diac, grămatic; Schreiber. 1803: Tavaj a' Topplitzai Birónak porontsolattjából a' királj adót Irogatók számára egy terű fát akarván hozni. két Remetei Ember réám jött, az Ökreimet a' járombol kifogták, 's Remetébe behajtották [Toplica MT; Born. XVa 1. 208 Márk Iuon (43) col. vall.]. 1851: hát a' Sárosi kár vesztésről tám elis felejtkezti nem adtuk fel az iragatóknak [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

íróház dolgozószo-ba; biou, cameră de lucru; Arbeitszimmer. 1679: Filegoria, avagi Tornyocska Also Contignatioja, Ez most Deakok író háza [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 37–8]. 1785: Ezen felső tractuson nagyobb és kissebb Szabák a Palotákkal és a Szegelet Bástyákban lévő házakkal edgyütt tiz házak, vagyis annyi Szobák vagynak, mellyek bolthajtásos házak ki vevén az ovalis figurájú Nagy Palotát, és a mellett lévő iro házat mellyek Stokkaturásosok [Szamosfva K; Born. XXIXb/20 Kornis Krisztina conscr. 13–4]. 1794: Vagyon ezen fundamentumból valo ujj épületnek ... a' felső résziben egy jo világos szoba, mellyet iro Háznak lehetne fordítani [Kv; CsS].

íróházacska dolgozósobácska; cameră mică de lucru; Arbeitszimmerchen. 1679: Úr Haza. Ezen házban levő Erkély vagi íróházacska [Uzdiszt-péter K; TL. Bajomi János inv. 19–20]. 1735: bojt hajtásos író házacska [MNY XXXVIII, 55].

? íróhús ? 1593: fezettem Ebedet ... 1 fartaly Iro-húst (!) f—d 9 ... Vachiorarah Iro hús f—d 9 [Kv; Szám. 5/XXIII. 61 Caspar Schemel sp kezével. — ^aAlább még többször így és Iro hús, Iroh húst alakban is!].

? író-kalap ? 1788: 3. Zöld Tofota iro kalap 1 Zöld Tofota le vono utazo kalap [Mv; TSB 47].

? írókártya ? író-tartó dézsa; putină pentru zară; Buttermilchkübel. 1737: Egy iro Kártya [Tancs K; CU. Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.].

író-kasztén íróalmárium/szekrényke; dulăpior pentru scris; Schreibkasten/schränkchen. 1823: Egy iro-tiszafából készült kasztén. Egy háromfiokos köntőstarto tiszafa kasztén [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a]. 1848: Egy nagy Irokasztén [MKG Consr.].

íróládá írószeres ládácska/ládikó; lădiță pentru ustensile de scris; Kistchen für Schreibzeug. 1772: 1 Iro Lada benne lévő kalamarissával porozójával 1 pětsett nyomos iro pennájával zárjához valo ezüst koltoskájával együtt [Egeres K; Ks].

íróládácska írószeres ládika/ládikó; lădiță pentru ustensile de scris; Kistchen für Schreibzeug. 1714: Egi dió fabul való Iro Ladatska, Ajtotskaja rezes Rosával ékesített, 8. tsiga formala (!) tsinalt labain áll. külombfele fiokokat foglalván magáb(an) fl. Hung. 15 [AH 55].

írom l. iram

íromány 1. iratanyag; dosar (totalitatea actelor referitoare la o problemă, o persoană); Schreibmaterial, Akten | irat; inscrip; Schriftstück. 1843: à Sz. Benedeki Határ osztályhoz tartozó íromány auth: nélkül [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244]. 1846: Csudálva szemlélttem az hozzám küldett Levelében abban találtatott Irományokra (igy!) [Borsa K; BetLt 4 Topler István lev.]. 1855: Tisztelt néhai Ipja Mike István Urnak még 835 évben 8 db MDersén birtokomat érdeklő eredeti írományt adtam volt által [BetLt 4 ismeretlen lev. Hodor Károlyhoz]. — L. még VKp 139.

2. írás; scriere; Schreiben. 1847: Mi neveinket alolirt

tulajdon neveink aláírásával megerősítve arról, hogy ... midőn egy-egy szánunk két-két lovakkal a nemes zaláni közönség erdeje praevencitiojokból harmadnapra törvény ültetés végett behozattak volna, — igyekeztünk békesség útján azon dolgot elenyésztetni [Százazajta/Zalán Hsz; RSzF 121. — ^aElőtte vsz a sajtó alá rendező []-es betoldásaként: százazajtai] | Tulajdon írományában és szelid vallományában is megösméri, hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalanító lakosok katonai hatalomkarral is terheltettek s engedelmességre bíratatni próbáltattak [VKp 293–4].

3. hivatali ~ irat; act; Schrift. 1850: (Az) ideiglenes törvény ép ugy kötelezi a papi hatóságokat és egyes papokat, mint akármely más hatóságot, és hivataloskodokat, kik az illeték köteles hivatali írományokat csak szabályszerű díjjas papírra (: stempel papir :) irva köteleztetnek bé venni v(agy) ki adni [Nagykapus K; RAK 6 esp.kl].

írományos szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ téka irattartó szekrény; dulap pentru dosare; Aktenschränk. 1866: Egy nagy olajos festékes könyves téka. Egy írományok számára oszt. alol két fiokos lackirozott írományos théka [RLt].

írón ceruza, rég. biz. plajbász; creion; Bleistift. 1867: Jelenleg kaphatók Ironok (: plajbászok :) és pedig az közönséges jó írón 12je 7 kr ... Finom írón czedrus fába 12je 27 kr [M.bikal K; RAK 161] | Jelenleg a' következő Tárgyak kaphatók . Ironok (: plajbász :) Pala Táblák Irkák [Gyalu K; RAK 129].

íropapír hirtie de scris; Schreibpapier. 1862: 1 Risma finum felyér (!) Iropapír 3 ft 80 kr [Kv; SLt Vegyes ír].

íropapíros íropapír; hirtie de scris; Schreibpapier. 1740: Az Mlgős Groff ur nyomtató és iro papirossához kívántató rongjot mind meg hozattam ... es már job reszit meg is töretem s rados (!) az tobit is törte volna az papiros házban levő nagy tengely vegiben levő vas csap el töröt | póroncsol Mlgos Groff Ur(am) valami nyomtatni valo egy bal papirossrol es egy bal jo iro papirossrol(!) [Kercsesóra F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1798: 1/2 kötés iro papirossért, Tenta lévért s az hordoknak pecsétlésire Spanyol viaszért 3 Rf. 30 xr [H; Ks 108 Vegyes ír. 76]. 1843: A K Monostori Papiros gyár ... enyvezett, Timsozott, de hasogatatlan és regestralatlan íropapíros Tizenhét Mázsza és két font, ebből nyom egy kötés 14. fontot ... által adatik ... ki vetett, enyvezett — egyéb aránt készitetlen iro papiros Tizenegy Mázsza és kilentz font ... Iro papiros tsak kimerített — egyéb aránt mindenként készitetlen kilentz font, ez téren egy kötést | Iro Papirosnak valo első Classisu ötven három Mázsza rongy — Csakányok = által meg törtetett állapotban (: mind anyag Materia :) [Km; KmUlev. 2]. 1852: küldek iro papirosat [Kv; Pk 6].

Szk: görgényi ~. 1829: adott B. Bornemisza Leopold 1 Kötés Görgényi író papirosat [Kv; BLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.].

íropenna író toll; pană, condei; Federhalter. 1772: 1 Iro Lada benne lévő kalamarissával porozójával iro pennájával zárjához valo ezüst koltoskájával együtt [Egers K; Ks]. 1789: iro Penna Rf 22. xr 30 [Mv; ConscrAp. 24].

íroplajbász ceruza, elav. írón; creion; Bleistift. 1843: a kufferből egy Lepedőbe takarva talált portékákat ki vetűk s talaltunk benne ... , egy pugillarist valami iro Plajbaszal [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

íros szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ ruha gyógyító v. rontó-kenőcsös kendő; cîrpă unsă cu alifie tămăduitoare sau vătămătoare; heilendes od. verhexendes Salbentuch. 1600: Borbely Illyes ... vallya az meg holt ember feye chyontyanak semmy gongya (így!) Nem volt Immáro(n) az sebys zepen megh tiztult vala az fia raggatott valamy iros rwhat rea Annak vthanna vgy esset az rothadas az sebre | Volphgangus Balogy . recognouit ita teren az borbelyhoz es kereok az legent hogy latna hozza valoban az emberhez mert nehezen volna kyre ugy monda az legeny az eo maga gondviselatlensége miatt vesztette magát mert Ide nem leott, hanem fiawal vagy kywel ragazgattatott valamy iras ruhat feyere [Kv; TJK VI/1. 482, 497].

íros cu zară de la unt; mit Buttermilch. 1787: Küldetem fel ez uttal ... két dása vaját írost [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. Vö. az *írostészta* és -vaj címszóval.

írosón írosan (olvasztatlan írósvajként); cu zară (ca unt nestors); mit Buttermilch/Landbutter. 1755: Iros Vaj. Ezen egész Esztendő által ... költ el írosón 1 veder [Kiskend KK; Ks 71.52. Szám.]. 1790: iros vajatis hagytam hogy még két vedret szerezzem Máté a' havason, azért vettem pedig olvasztva s meg szűrve, mert ebbe a meleg időb(en) meg nem lehet tartani romlás nélkül írosón [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

írostészta prajitură cu foi; Kuchen mit Buttermilch (verfertigt). 1735: kevés nap mult el hogy az Urffi ebedgien és vatsoráján vagj iros tészta vagj egiebb vajban rántott vagy főtt ne lőtt volna, mindenek felett Examenek alkalmatosságá(=val) [Kendilóna SzD; TKI Beniamin Cseh de Akna (29) ns vall.].

Szk: ~ sütni való. 1788: Két vas pléh iros tészta sütni való [Mv; TSb 47].

írostészta-sütő szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ bádogtáblácska írostészta-sütő pléhlap; formă de tinichea pentru copt prajitură cu foi; Blechplatte zum Backen von Kuchen mit Buttermilch. 1801: Iros teszta Sütő két Bádog Táblácska [Vargyas U; CsS] * ~ *kő* írostészta-sütő kőlap; placă de piatră/lepede pentru copt prajitură cu foi; Steinplatte zum Backen von Kuchen mit Buttermilch. 1758: egy iros tészta Sütő *kő* [Nagylak AF; KGy].

írósvaj unt nestors; Landbutter. 1595: Cancellariusne Azzoniomnak gazdalkottam ez mod zerint ... veottem ... Iros vaiat p(ro) f—d 16. Lisztet pankohnak [Kv; Szám. 6/XVI. 16]. 1596: (Vettem) Iros vaiat Georgifalui^a mezo Janosnetol d 25 [Kv; i.h. 6/XXIX. 147 Bachi Tamás sp kezével. — *K]. 1674: Szin vay. vagyon veder Nro 10//2. Iros Vaj. vagyon veder Nro 1 // [Déva; Törzs. fej-i udvház lett.]. 1689: Írósvaj Cont. nr. 75. Szűrt vaj nr. 3// [Szilágycseh; UtI]. 1731: Léven deberke vaj nro 3 egy iros vaj más pedig. szin vaj [Kv; Ks 15.LIII]. 1789: küldök ... két deberke iros vaját [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1844: Az írósvaját tegnap es ma, Vendéglőtől Vendéglőhez, Czukrászokhoz, 'Semlésekhez hordoztatta Anyám, de az eladhatásra nincs ispeculatio; tegnap 30 xrt ígértek fontjáért [Kv; Pk 7]. — L. még AÜ 368; FogE 203; TML I, 425; UF II, 756.

Szk: ezidei ~. 1685: Ez idei Iros vaj in vas 2 [Porumbák F; UtI]. 1687: Fábián János administralt: ... Ez idei írósvaját 2 deberkében, nr. nro. 2 [Balázsfva AF; AÜ 556] * *friss* ~. 1787: Moston egy szekeret fel indítván rakattam reá ... 3 darab sotalan friss iros vaját egy kazupban [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *sós* ~. 1788: küldettem konyhára valot egy tso mo édes sajtot, egy dása sotalan iros friss vaját ... Egy dása Sós vaját, egy dásatska Téjfelt, egy Ó Sajtat [uo.; BK ua.] * *sotalan* ~. 1679: Két ejtel sotalan írósvaját. Két deberke tavalyit [Balázsfva; AÜ 205]. 1792: egyebet nem küldhettem ... egy dása Sotalan Iros vajnál ... [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. — L. még *sós* ~ al. * *új* ~ friss írósvaj. 1669: Uj Iros Vaj Libr. 96 [Fog.; UtI].

írósvajas szk-ban; in constructi; in Wortkonstruction: ~ veder írósvaj-tartó veder; vas pentru păstrat unt zeros/tărănesc; Eimer zur Aufbewahrung von Landbutter. 1768: Iros vajas Veder 4 [Mezősztyörgy K; Ks].

író-szekreter íróasztalkás fiókos szekrényke; dulăpior cu sertar pentru scris; Schreibschränkchen, Sekretär. 1782: Egy más író Secretair parkanyakkal [Nalác H; CsS].

író-személy íródeák, írnok; diac, scribe; Schreiber. 1835: A Familiai és minden Levelek Registratioját, Számbavételét tsupán egy író személynek fel vételével mimagunk fogjuk hová hamarabb meg ejteni [DobL; BetLt 1].

írószer rechizite de scris; Schreibzeug. 1834: a két Esztendei író szerekre adodot Rfl 2 Kr 30 [Kv; ACSzám. 103].

írószoba dolgozó(szoba); birou, cameră de lucru; Arbeitszimmer. 1849: az író szobába egy meiszner kemencze oszvetoretett [Dés; DLt].

írotáblásca táblíja; Schreibtäfelchen. 1714: Iro Tablatskanak valo futrálj, meg aranjozott ezüst bagjoggal ezüst viragokkal ekesített fl. Hung. 6. Egy par Író Tablatskának való futrálj Tekenjös békával ki rakott fl. Hung. 20 [AH 12].

írotéka íróasztalkás fiókos szekrényke; dulăpior cu sertar pentru scris; Schreibschränkchen. 1805: Egy rakot Diofa író Téka [A.jára TA; BLt 9]. 1849: egy politurazott massiv író Téka, fiokosak (!) osztályozva [Szent-benedek SzD; Ks 73.55].

írott, irt I. mn 1. scris; geschrieben. A. 1660: adtuk az mi Varosunk(na)k szokott pecseti alatt hwteős Notariunsunk kezevel írott obligatoriának [Kv; KvLt I/176 St. Lutsch notarius kezével]. 1683: Hat hartyára írott be vett (?) Armalis s edgy iratlan hartya [Utl]. 1736: ha az temető templomban volt, ott, kivált az catholicusoknál, nagy cifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, symbolumok, czimerek, versekkel írott charták, s abban tették az testet [MetTr 409]. 1736 u.: most ... az aranyas szélű papirosra egész arcusokra írott cifra poszmántos szók többire hazugságok, egymásnak való színes hízelkedések [MetTrCs 461].

B. 1752: egy negyedrészes papirosra irt írásotskát látam Tótfalusi subscriptioja alatt [Bálványosváralja SzD; Ks 43]. 1778: Sáromerki^a és Szengyeli^a határ járt hartján irt és függő petset alatt Kőlt Levélnek magyarul fordítása [Told. 21. — ^aMT. TA].

Szk: alá ~. 1838: Egy kisebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bõrre nyomott kép alá irtt nevével a' Károsítottakkal [Kv; RLt 1 nyomt. kl Mike S. ellopott ingóságairól].

2. írásos, írásbeli; scris, in scris; schriftlich, geschrieben. 1762: Kelletvén pedig az hol írott Levelek nem tanálthatnának intra Humanam memoriam esett dolgozott Inquisitióval ki nyomozni [Búzásbocsárd AF; Mk]. 1770: Műk Sellerék minnyajan Taxasok vagyunk De

Írott Conventionk nem Levén a' Taxa mellet kivált Szorgos dolog Idein bennünkötis hajtottak szolgálatra [Kisvárcsa Sz; BK]. 1773: körtvéfaji^a Tktes Ntes Lutzai Sámuel uram szakatt jussam le tételle mellett ada kézembe egy írott Instructiot [DobLev. II/448. 1a Kerestelly Péter szb kezével. — ^aKörtvélyfáján (MT) lakó]. 1786: Torotzkón lakó Verős Kovátsi vas tsinálás opificiumat folytatato Communitas ada kezemben edgy iratt Instructiot, hogy . azzal szokott jussom meg adása mellett módó legitimó procedalnek [TLev. 9/22]. 1798: egy iratt Instructioval szokott jussam mellett küldé el [Aranyrákos TA; Borb.]. 1845: Ügyvéd Ttes Máthé Gergely Ur, Szokott elo fezetésünk meg adása mellet, ada kezünkbe egy írott Citatoria Utasítást [M.fodorháza K; RLt O. 2].

3. írásban adott/foglalt/közölt; dat in scris; schriftlich gegeben/mitgeteilt. A. 1585: az be giwtiesnek feó oka nem egieb volt, hanem az teorwenyireól írott Articulusoknak el olvasasa [Kv; TanJk I/1. 9]. 1588: Eotweos Andras vrgellia Biro vramat, hogy az varos keozot es eo keozte Biro vra(m) theorwent tenne, De myerthogy sem írott teorwenye ez orzagnak sem varos consuetudoia, sem a' Vensegh Memoriaia erreol hyon oda Ahoua zykot az orzagh teorweni zere(n)t . a' Communitas zyuatatnj nem c(on)stal [Kv; i.h. 73]. 1610: attuk az mj hwtónk zerent írott levelónket peczetónkkel megis erősítettwk [Tövis; BálLt]. 1637: Boyerok. Dimitru Lyabe, Ztantsul Laze, Ztantsul Lyabe, Komsa al(ia)s Mihál Laze Zeueztreny^a Ezeknek productioik a' Boyerokrul írott Consignatiob(an) declaralua [Netot F; UC 14/42 112. — ^aSzevesztrenyben (F) lakó]. 1677: Törvényes Székeknek kiszolgáltatásában, generalis circálásnak idején, a' fő Ispánoknak személy szerint valo jelen lételek dolgából az eddig inolecsalt usus, es effélékről írott Constitutioi az Országnak observaltassanak mind Erdélyben mind peng a Partiumban [AC 116]. 1734: Tktt Nzs Láposi Pál Uram ő kme ada mi előnkben két rendbéli adósságrul írott Leveleket, mellyeknek edgyikére kért volt fel kölcsön Komornyk László Uram . . . husz magyar forintokat [Szécs Sz; Borb. II.]. 1782: a' Testvér Bátyyát Mártont bojgatták a' Jobbágyokrol írott Contractusnak ki adasáért a' Székely Fiak [Torda; KW]. — L. még AC 214; UF II, 654.

B. 1569: Megh kywanom . . . mynden fele Marhayanak^a Beochwyet Mert errwl az fejedelem wegezot Es irt articuluswnkys vagion rola [Nagysajó BN; BesztLt 62. — ^aEgy szökött jb-ét]. 1585: Ez leowendeo Zombatra tulajdon chak az teorweny feleol irt, Articulusoknak el oluastatasara Biro vra(m) Giwche Be a' Varost [Kv; TanJk I/1.8]. 1617: Eo Naga Jus Regiummal irt Noua Donatiokat megh kvlde [Ks G.25]. 1671: Végeztük azért Nagd ex consilio irt kegyelmes választétele szerént^a [CC 41. — ^aKöv. a végzés]. 1735: ha . . . a Tktes Nemes Tanacsot azon dologrol irt Constitutio szerint aggravalattam es poenazattam volna nem Csak káromra hanem bestelensegemre is esett volna az Tktes Tanats(na)k végzesét el bontanom [Dés; Jk 151b]. 1793: arrais emlekezem hogy minek utánna a Cserelől (!) irt Contractus kezébe vette volna Bartos Márton ur(arm) azt monda ket hete vagyon hogy bé adtam volt a földedet a Kalnoki udvarban [Albis Hsz; BLev.]. 1802: Olvastuk némely szüléknek a fogságban irt keserves pana-

szokat, láttunk még öszfejű atyákat is sírva esdekelní [Csetri, Kőrösi 48 Mohai Károly ne-i rektor-prof. felírata a főkonz-hoz].

4. írásban említett; amintit in scris; schriftlich erwähnt. A. 1571: Nagy bernald, Swkeoy^a Myhal georg, vgyan onnat Lukachy Jacob farczady^b, Erdeos Balas dallyay^c, Aggyak entenwnk^d de ez level e meg mondot zemelyeknek vagy Rawastol vagy egyebteol valo mentsegekre ne lehessen ez Irott dolog kyweol [Báthory-ErdLev. I, 168. — ^{a-c}Dályáról, Farcádról és Süköröl (U) való. ^dKöv. a vetések pusztításának megakadályozására von. rend.]. 1677: ha ki személyében Nemes embert meg-fogna vagy fogtatna, mind a' meg-fogo, s' mind a meg-fogtato a' Decretumban irott poenaban incurralyon [AC 83].

B. 1577: Ez leuel költ az felíwl meg neuzet es irt napon^a [UszT]. — ^aTi. hushagio hetfőn. 1585: Az irtth Vramis most feirwarra^a voghyon [Dés; DLt 215. — ^aGyf-t]. 1643: Az maga irt örökségén vagion egy lako haz fwst hazaval egiwtt [HSzj lakóház al.]. 1751: Az irt Gondviselő M. Ur ő Nga M. Sz. Királyi Udvarát nem igen gyakorollya . . . hanem tsak ide s tova haszontalan jár [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1780: Isák Daniel, az irt Tanorokb(an) gyertyán fát nyes vala [Tarcasfva U; Pf]. 1845: ezen hely az irt falu határának a leg szebb részét teszi [Váralmás K; EHA].

Szk: alább ~. 1653: Ezeket ez alább irt zemelyek eleöt valla szabad akarat szerent eleö nyeluel, epp elmeuel [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m-i alispán testamentuma]. 1803: Alább irt osztozo felek a Caput Bonorumokat és Curiakat egy más között . . . attyafiságoson meg akarván álitani [BetLt 1] * *feljebb* ~. 1679: Harangláb avagi orás Tornyczka Felljeb irt kapu felet valo haz mellet vagy(on) gerendakbol felcsinalva [Uzdizsptér K; TL. Bajomi János inv.]. 1814/1827: Hogy a fellyeb irt Portiotskámát idegen kézre ne botsássan (!) [Mv; DobLev. V/964] * *fenn* ~. 1757: a' fenn irt öreg Embertől hallottam hogy az utrizált бүкöt Lázár Ferencz vrtól vásárolták meg Nestel, hallal, mak termés idején [Gyszj; DE 3]. 1846: A fenn irt 1846-dik év május 2-dik napján tartatott falugyűlésében közönségünk . . . megválasztotta esöbben felügyelőnek tekintetes Apor László urat [Zalán Hsz; RSzF 176] * *fennebb* ~. 1786: minekünk a Job kezeket bé adák . . . huszan öt Forint Vinculum alat, minden egjezeseknek meg állói lesznek, amelyik Fel Violálná, a másik fel a' meg nem allo Fellen az Feneb irott Vinculumat meg Vehesse s Vetethesse [Asz; Borb. I.] * *sokszor* ~. 1728: sokszor irt Serester Mihályt az földön öszve rontották, verték taglozták [Szemerja Hsz; HSzJP]. 1785: az sokszor irt Doctor Urhoz . . . bé kopogtottam [Mv; DLev. 4. XXXV] * *túl* ~. 1802: A Tul irt resolutio resuscitalták [Kv; JHb LXVII/4.9].

5. írásban nyilvánított/rég vallott; declarat in scris; schriftlich geäußert/erklärte. 1591: Minek eleotte p(ro)-ponalnanak az Actorok azt akarom megh tudnj az kegtek szekin ha vagione mindeniknek az en peresimnek Irott prokatorok [UszT].

A prókator-vallás vkinek vmely ügyben való 'ügyvéddé nyilvánítása', és a prókator vall 'kít a maga ügyvédjének nyilvánít' a régiségben közkeletűen használt szó, ill. kifejezés volt. A prókator-vallás egyaránt történeti szövegben, írásban. Ez utóbbi módon tett nyil-ban megjelölt prókatorra von. a fennebbi szövegben a címszóbeli szö.

6. kézíratos; scris cu mîna; handgeschrieben/schriftlich. 1730 k.: egy irott Magyar graduál . . . Lukats Györgj Uram ajándéka [Mezősámsond MT; MMatr. 380].

7. alkotott, szerzett; alcătuit; verfaßt. 1583: Amenybe(n) a theorwenyreol Irt keonywechke meg tisztul es helyen hagiattatik, Vrunkal eo Ngawal az varossy keosseg keozeot coreokke valo meg maradasara meg Confirmitassek [Kv; TanJk V/3. 277a]. 1762: Én kinyomtatattván a predikációkat . . . midőn Mósa uramnak is küldöttem a predikációkban, találkozáván velem azt mondja, miért nem tétettem a töle irt epitaphiumot is a compactiókor melléje [RettE 138]. 1798: Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsülletes Communitás^a előtt is kedvet nyert légyen [Mv; TLev. 5/14.1a tábl. — ^aTorockó].

8. festett; pictat; gemalt. 1588: Egy vazonra boritot karpit irt madarakal vadakkal [Kv; KvLt Vegyes I/2. 19]. 1656: Az haznak falaj dirib darab vazonra irott karpitokkal be vonva | Vagyon az ház falan, Egy fejer Atlaczra irott koporsora irott Czimer [Doboka; Mk Inv. 3]. 1732: Ezen kápolnában találunk, egy kicsin arannyos oltárocskát, és erre függesztett aprólek párgament (!) üvegbe foglalt, aranjos ráms képeket tizennégyet, három üvegbe foglalt más képeket irottakat [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond kv-i házában conscr.]. 1736: Csudálkozva néztünk Kolozsvárott a közép utcában hogy mondoták, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala leirva késsel az tűzhely és irott fazakak előtt [MetTr 355]. — L. még UF II, 727.

Szk: ~ *deszka* festett mennyezet-kazetta. 1594: Az Varbeli hazakban . . . Padlasnak valo irott dezka vagion No. 54 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29] * ~ *feszület*. 1751: a' Templom oldalan egy irott feszület [Kóród KK; Ks 20/X] * ~ *kárpit*. 1637: Az felseo kiczin boltban . . . egy' Zekely karpit . . . egy Irot karpit [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1674: Ebben az Ládáb(an) . . . Valami irott Kárpitok [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] * ~ *kép*. 1714: Kis Almarimotska Tenger szinre festett külső Tablakkal, körös körül külömbféle irott képekkel ékesített 7 fiokotskakkal fl. Hung. 12 [AH 54—5]. 1768: Boldog Aszsz(ony) irot képe [Mezőszgyörgy K; Ks 23. XXIIb] * *lengyel módon* ~. 1732: az Ebédlo palotába^a . . . találtunk . . . Boldogságos Szűz Maria(nak) Meg Valtonkal edgütt két Rendbeli képeit, meljek(ne)k edjike lengyel módon irott [Kóród KK; Ks 12.1. — ^aGr. Kornis Zsigmond udvarházában] * *papi kép* szentkép. 1784: a Gárgány (!)^a küldé neki egy irott Papi képet [Gyf; SLev. — ^aA gárgány].

9. vésett; gravat; behauen/meißelt. Hn. 1754: Az irott kónél (sz) [Gyula K; BHn 128].

II. fn I. le/megirt dolog; cele scrise; das Geschriebene. A. 1828: Ezeket az első számban irattakkal egyeztetve [Dés; DLt 87/1829].

B. 1807/1808: a' betsűsek pedig olyanak légyenek a' kik az irtakat^a ismérték [Asz; Borb. II. — ^a(A) Vasas szekeret, Ekét, és Fa Boronát]. 1836: ujjobban az abban irtakat pontoson szem-ügyelet alá vettük [Dés; DLt 731/1840]. 1861: mig ezen irtakért ki nem elégitenek vagy atyafiságoson el nem igazitsuk a' kuriat kezemből ki nem adhatom [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajna Tamás Kispál Lajoshoz].

Szk: *alább* ~. 1806: A Nemes Szék főbb Uténczillái ez ide alább irtakban tanáltattak [Szu; UszLt XII. 87]. 1845: a Szelid vallatást és Szembesített az alább irtak szerént vittük véghez [Dés; DLt 845] * *fenn/fent* ~. 1836: Itt a többi Kender fanalakról el halgatok addig, mig az fen irtakott ki vállagattya és felveti [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.]. 1839: Tanuk ... eleinkbe Törvényesen idéztetvén ... vallomásaikat mi is mindenekbe a' fent irtak szerént szorol szora irtuk [Borb. II Veress Lajos megyei esküdt kezével].

2. írásban említett személy; persoanā amintitā in scriis; schriftlich erwähnte Person.

Szk: *alább* ~. 1845: Alább irtattk Ip Helysége Hüttes birai adjuk ezen betsű Levelünket [Ipp Sz; Végr. — Kőv. az ügy előadása] * *alatt* ~. 1820: Ezen folyó 1820-ik esztendőben Januárus 9-ik napján mű alatt irtak jelen voltunk huszár Fejér főhadnagy úr qvartélyán [Jenőfva Cs; RSzF 257] * *fennebb* ~. 1847: fennebb irtak Kivánatjokra, miis Hivatali Kötelességünknel fogva adgyuk ezen Hiteles bizonyítványunkat [Kv; ACLv.].

3. kézíratos mű; manuscris, lucrare manuscrisā; handschriftliches Werk, Handschrift. 1636: némely szükséges üdnepi ceremoniakot, melyek még az irothoz kívántattak, ... fel keresgettem, és sok benne lévő fogyatkozásnak szemetekől nagy munkával meg tisztogatván, az nyomtatotthoz ragasztottam [ÖGr Aj.].

Ha. 1723: irat^a [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/27. — Értsd: írott]. 1805: iratt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1814: irattat^a [Asz; Borb. II. — Értsd: írottat (tárgyragos alak)].

irotvány irtvány; pámint defriřat; Rodung, Rode-land/acker. A. iratvány, irotván, irotvány. 1568: veot egy darab Irotwant negij forinton es hetwen eot pijnzen [Bözödújfalú U; SzO II. 237]. 1587: az melly Irotwant Deway Lukachy, az Deway Pal hazabul es feolderul Irtot ... Aztis Itituk Almady Gasparnak [M.palatka K; JHbK IX. 23]. 1592: Az hegies halom alatt valo darab Irotvan^a [O.péntek SzD]. 1598: ott voltunk az ortasban, az mikor megh oztottak vala ... az Dona oldala vermben valo Irotwant az falu szokasa szerent szep pallal ... Nyilat vonvan eok kettan arra az feoldre [M.fodorháza K; Ks]. 1607: Kett Irotwany megien fell [Szentháromság MT]. 1609: Az mi Irotwanyok volna ... azokatis szabadon birhassak es Elhessek [Cege SzD; WassLt Zylwassy Peter legeni^a vall. — "Légenből (K) való]. 1643: Kett patak kezeot egy irotvan vagy szöllő hegyett akar fel foghni, az maga szabadságab(an) áll [Dés; Jk]. 1724: mind Szánto Földek, mind kaszáló retek, mind Irotványok, mind Dirib darab csegljek akár mely kicsidek legyenek [M.zsombor K; Told. 2]. 1742: A Szározt Patakbak az elő völgyben egy darab Irtvány [Páncélcseh SzD; RLt Ia]. 1745: Négy szeker szenara valo irotván ... három szeker szenat Termő irotvány ... a két szeker szenara valo irotvan minden felől az Erdő szomsz(édja) es az árok [Bethlen SzD; Ks 17/LXXXIV. 3]. 1758: iratvány az Búdöskut bérzin [Nagyak AF; LLt Fasc. 64/1767]. 1764: valami Malomfalvi Czigányak ... kérték hogy a szőlő megett lévő Irtvány szánto Földből vághassanak valami Cse-refs tsutkakak [Kóród KK; Ks 19. I. 6]. 1767: Hallottam magam is, hogy azon iratvány az deutrált örögség (!)

után valo volna [Kettősmező Sz; JHbK LIV/9. 6] ○ Hn. 1582: Serieny miklos Irotuania [Dés; DLt 209]. 1591: Simo Irotwaniaba(n) (sz) [Andrásfva MT]. 1607: az Nagy Thamas Irotwaniaban alol [Szentháromság MT]. 1633: Jakab Istva(n) Irottványán [Kozárvár SzD]. 1650: Az Botos Ianos irotvanya [Borbátfva TA]. 1687: az Pribék Farkas Irotványa [Bádok K; BHn 23]. 1732: Az Kerek Irotványb(an) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. 1736: Felső határban Csont Irotványa nevű helyben (k) [Magyaros U]. 1737: a' Hoszszu Irotvány alatt (sz) [Kide K; BHn 89]. 1772/1812: Az Janka irotványa alatt (sz) [Kál MT]. 1774: A Márkos Jrtvány allyábann (sz) [Retteg SzD; EFiscLt XII/1.2 13. M]. 1797/1800: Az Aszszony Cseréjenn az Irotványban (sz) [Berekeresztúr MT].

B. irtavány, irtován, irtovány, irtvány. 1578: Lazar Leoriczet Saardon^a lakozott zanto feoldekbe(n) kazallo retekben, Irtwanyokban, Erdeokban, es egyeb fele hozza tartozo haznos Eoreoksegekben, bele akartuk volna Statualny [Jobbágyfva MT; BálLt 79. — "MT]. 1582: oda mentem az keoheoz^a így zoltam uraim meg az en irtowanyomnak az hatara kwilyeb volna [Zsákfva Sz; WLT. — "A határköhöz]. 1598 k.: negy Irtast Leorinchnenek hagia ki ualua mint eo Irtuányat [UszT 13/94 Ladislaus Hannagy de Malomfalua jb vall.]. 1622: <Por>golat mellet Keseliusben egi darab Irtouany [Kozárvár SzD]. 1671: egyeb arant ha ki my irtouant; vagy szeoleő hegyett akar fel foghni, az magha szabadsaghaba(n) áll [Dés; Borb.]. 1692: Gyertyános farába(n) egy darab irtovany [Várfva TA]. 1715: fatealának ezen ... örögök hogy az az föld nem örökség után valo föld hanem irtavány és az irtavány eleitől fogván nemzetségről nemzetségre szállot [Hidegviz NK; JHb XXVI/53] ○ Hn. 1399: Korbat irtwanya [M.bikal K; KHn 70]. 1687: Az Dios Irtoványban (sz) [Néma SzD]. 1690: Az Peter Irtvannja (k) [Dányán KK]. 1690/XVIII. sz. köz.: Nemesek Irtovannja [M.fodorháza K; RLt]. 1698: Bereczki István irtovannja [Buza SzD]. 1699: Sebi Irtovannjáb(an) (k) [Rava U]. 1711: Varga Todor irtoványa, a' Széna füben [O.lapád AF]. 1721: A Czigány Irtovannja a Szigeth megett (sz) [Somkerék SzD]. 1725: Ket darab irtovant en magam irtottam [Szentgyed SzD; WassLt]. 1737: Az Irtavány tetőn (sz). Irtavány elejin (k). Az Irtavány oldalon (sz) [Csejd MT]. 1747: egy Irtavány in Loco Vulgo Szub Péatra [Kackó SzD]. 1758: A Kurta Irtoványb(an) (sz) [Inaktelke K]. 1770: Dolán Irtványa [Nagyesküllő K; BHn 79]. 1789: az Oltoványos Irtoványánál [F.tők SzD; THn 15]. 1804: azon le-vágott irtaványt az után bé hordatták Csapora [Csapó KK; Berz. 17b]. 1817: azon Helyek es Irtoványok, a' melyekre ok telepedtek volt, nem az ok öröksösek [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Szegedi László hites assz. vall.].

C. irtivány, irtivány. 1745: hány darab szánto földet- ket birtanak ... egy réteket, szőlőhegyeket, erdöket, irtiványokat [Nagykend KK; CsS]. 1818: Kis Mihály Vas Ádám Ur colonussa irtiványa [Veresegyháza SzD; CU] ○ Hn. 1864: Irtiván régi neve Irtvány ... nevét nagy kiterjedésre ki irtott korától (!) vette [Szék SzD; Pesty, MgHnt XLI, 558a].

D. aratvány, arotvány. 1744: egy aratvány Gal Sigmondé mellett (sz). Orotvány Gál Sigmondé mellett (sz) [Kelemenelke MT; LLt Fasc. 64] ○ Hn. 1700: az Aratványban [Kál MT]. 1744: Nagi aratvanba [Szentdeme-

ter U]. 1772/1812: Felső Aratványban (e) [Kál MT] | Az Aratványban (sz) [Szentmárton MT]. 1797/1800: Az Aratvány allyán (sz). Az Aratvány Tetőn (sz) [Kál MT]. 1864: Törökné aratvannya oldal száraz sovány hely, nevét honnan veszi tudatlan [Egrestő KK; Pesty, MgHnt XXVI, 177b] | Arotvány [Gidófy Hsz; i.h. XVIII, 82a]. 1875: nagy aratvány alyja aldülő (k) [Vécke U].

E. *orotvány, orotván, oratvány, ortoán, ortovány, ortvány.* 1614: Az Szalma Antal szeoleienel valo orottwany [Egrestő KK; Bállt 42]. 1620: Citaltatta volt ... Egy kaszalo retnek orotuannek főenek megh kazalasaert [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXIX/6]. 1649/1687 k.: Csikban lako Dali János nevű ember egy darab Orto-vánt tisztogatott [Sóvárád MT; MMatr. 209]. 1666: vagion egy orotvány fől hold föld [Körödszirmarton KK; Ks 13. XVII. 4]. 1684: ada zalogb(an) egj orotványt [Bodola Hsz; BLt]. 1715: a Darab erdő alatt levő orotványokat az második Urával ... ortogattak [Koronka MT; Told. 26]. 1732: Ezek(ne)k az orotvanbol csinált kender földek(ne)k a felső vegibe [Mezősámsond MT]. 1751: Léven edgy darab Falu közönséges erdejéből tsinált oratvány ... az közepe tályán azon oratvány rövidebb lévén [Ákosfy MT; Told. 8]. 1796: Felső Eszek bükk nevű helyben egy Darab Oratvány [Vécke U]. 1801: mindeneknek Erdőből ki irtott Orotványi vagynak és Csegessei (!) abbol kaszálgnak mint egy hat hét Szekér Szénára valo Orotványai vagynak ezen Részenn való Embereknek azért nem is lehetett a kaszáló Orotványokat fordulora szakasztani [Nagy-nyulas K; DLev. 5]. 1802: Vagyon egy Orotvány az Also forduloba az Veres Cserébe ... Ugyan azon forduloba és Hellyen vagyon más Irotvány melynek Szomszedja alol Mathe János ur reszihez tartozo Orotvány [Vad-
dásd MT; Told. 42] ○ **Hn.** 1543/1687 k.: Az mosoni határban orotványban egy föld [Moson MT; MMatr. 262]. 1579/1687 k.: Soogh (!) orotványában egy föld [Márkod MT; i.h. 228]. 1592: Kowachj oswatt orottwa-nya [Mikháza MT; Bállt 89]. 1597 k.: Balas ortóua-(n)ya neuy hely [Körispatak U]. 1608: az Sido antal orotuaniat az Pap hegie berczen tudom hogy ambrus illies vette be [Kásonújfalú; BLt]. 1631/1640: Szentegihaz orotvanjara megyen [Gyalakuta MT]. 1647: az bab veolgieben orotuan es nylas neü hely [Vécke U]. 1663: Az Vápás orotvány (sz, k) [Szováta MT]. 1683: A Vinczi Vr(am) orotvannya [Kál MT]. 1693: Köues (?) ortová-nyib(an) (k) [Korond U]. 1697: Balas orotvanyanal (sz) [Csókfy MT]. 1699: Kendi orotvány [Nagykend KK] | Menyhárt Orotvannjában (sz) [Rava U]. 1703: Orot-
vanjban az kutnal (k) [Bardoc U]. 1705: Nagy orotványb(an) (sz, k) [Selye MT]. 1729: Pais Peter orotvanja [Bo-
dola Hsz]. 1733: Az Thodor orotvannyában [Szenthá-
romság MT]. 1744: Bab völgye Csorgójánál Telmánne orotványa (sz) [Vécke U]. 1754: A Kerek ortványban (k) [Erdőcsinád MT]. 1782: A Nints (!) Orotvány élin (sz) [Selye MT]. 1807: Tos orotvány Tetejin [Mogyorós MT]. 1815/1817: A Ders Ortoványában (e). A Nagy Ortoánba (e) ... Gyertyán Nyeső fás és bikfa Bokros Erdő [Béla U]. 1864: Kerek orotvány [Sóvárád MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 231b] | Orotvány régen nyires erdő volt s azt kiirtottak — lett irtvány s most Ortovány a neve [Egerespatak Hsz; i.h. XVIII, 52b].

Szk: ~t csinál. 1766: Pap Stéfán ... egy kis darabats-
ka Irottvánt kezdett volt ..., de Szabo Pál nagy darab
Irottvánt tsinált belolle annakutánna [Szentegyed SzD;
WassLt].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

írotványbeli irtásbeli; din terenul defrişat; von der R-
dung. 1666 k./1687 k.: az elől fel irt orotvány beli föld
[Moson MT; MMatr. 262]. 1671: osztot örötvanjalj ret
[Vaja MT; EHA]. 1687 k.: Orotványban egy föld ...
Czere végbenis egy föld ... Ez utolsó egy az előlfeirt
Orotvány beli földel [Moson MT; DobLev. V/262].
1770/1803: Kerek Orotványbeli Föld [Csókfy MT;
EHA]. 1775/1813: az Irotványbéli erdő [Kide K; BHN
94]. 1775/1852: amikor a táján pasztorolta a Sertéseket
a nállánál nagyobb aetásu Pásztorak ... fenyegetődzve
mondották neki mint kisebb Pásztornak hogy a Serté-
seket az említett Irotványbeli forrásnál alább az Erdő-
ben menni ne engedgye [BSz; JHb LXVII/3. 77].

Hn. 1671: Tot orotvanybalj föld [Vaja MT; VH].

írotványcssegely ék alakú irtványföld; pämint defrişat
in formă de pană; keilförmiger Rodeacker. 1680/1825:
az Kara Mezőn egy darab Irotvány Csegely [Vajdaszt-
ián MT; EHA].

írotványföld irtványföld; pämint defrişat; Rodeacker.
1576: Ged Janostol vettem keth irthvan feldet flo.
3 [Galac BN; WH]. 1585: bothazan lako Zandok Jofy
Istvan Jobbagy Jakab Peter es Jakab Gergely kertenek
volt ket forintot Homtelky^a Jstvantul ket irthvan feol-
deokreh [Botháza K; SLt J. 2a. — ^a?]. 1632: Egy darab
irthvany föld [Fog; MNyTK 132. 47]. 1690: adott ...
edgy darab orotván földet [Balavásár KK; SLt 15. B.
17]. 1699: Hago alatt edgy Irotvány föld [Székelyszállás
U]. 1701: Az verő fényben egy kicsiny aratvány föld
[Nagykend KK]. 1722: a Felső fordulob(an) a Szőlőfőn
valo Csunyásza nevű helyb(en) ... orotvány föld [Ha-
rasztkerek MT]. 1729: a' kesely hát végéb(en) való da-
rab irthvány föld [Buza SzD; JHb V/2]. 1744: az Kis Te-
kenős nevű helyben, holot is Irtvány földek találatnak
[Koronka MT]. 1751: az Iljes Agybelj Felső irthvány
Föld [Kál MT]. 1757: Pipiskén egy darab Irtvány föld
(sz) [Holtmaros MT]. 1758: Az felső farduloban ... az
első irtvány Föld az malam lod (!) nevezetű helyben [Fe-
ketelak SzD]. 1774: a Sákodi orotván földekben is vetet-
tek volt felesen [Szentdemeter U; LLt Vall. 33 St. Henter
(35) vall.]. 1777: a Pusztá falu helyben lévő egy Irtvány
föld [Szelecske SzD]. 1787: Csegezi határon vadnak két
Irtványföldek [Csegez TA]. 1793: (A) Szántó földnek
napkeleti végiben vagyon más Orotvány föld [Erdőszen-
gyel MT; TSb 51]. 1799: A Kintess nevű Hellyben ...
aratván Föld [Backamadaras MT; CsS]. 1802: az Árpás-
tói Refor(mata) Ekkla Erdejéből tsinált irtvány Föld
... orotván földnek méretet [Szentháromság MT].
1816: A' Borz Jukban egy irthvány Föld [Iszló MT].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

írotványfű irtványkaszáló; fineaţă defrişată; Reut-
wiese. 1700: Az vápán van edgy kús irthvánj fű [Csávás
KK; EHA].

irotványgyümölcsös irtványgyümölcsös; livadā de pomi defriřatā; Reutobstgarten. 1822: a' Branyistya nevezeti helyen . egy darab Irtovány Gyümölcsös [Doboka; DHn 16].

irotványhely irtványhely; loc/teren defriřat; Rodeland. 1701: Az Falubéliek . mostani nagy szükség-től viseltetvén, az pénz Biro Samuel Ur(amna)k megh nem adhaták, hanem adának . egy darab Szántó földet, melyet . Nyilakra osztván a Paraszt Emberek birták, mint Irtovány helyeket békességhezen [Nagylak AF; DobLev. I/55]. 1766: az helynek állapottya is azt mutattya hogy az régi időkben irtovány hely lehetett, mert ma is az felső szélén közel az erdő hozzája [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16]. 1793: orotvány köz Falu Földe orotvány hely [Kibéd MT; NkF]. 1807: a Szil Kereken lévő két Darabotska orotvány helyek [Vaja MT; EHA]. 1821: Kús Völgybeli irtvány hely [Körispatak U; EHA].

irotványi irtványos, irtásos; cu defriřari; Reut-, Rode-. 1700: az Magyaros alatt edgi irtványi fölgye [Császás KK; EHA].

irotvánka irtványocska; teren mic defriřat; kleine Rodung/Reute. 1703: Somos odal felett egy kis Irtvánka és az Borbelyok Irtvánja [F.tők SzD; RLt]. 1739: az Tövisses helyben edgi darabocskát hagianak az irtovankához [Szentmargita SzD; KGy]. 1763: vagon egy szekerre valo irtovanka [Ispánmező SzD; Torma].

Hn. 1739: az . . . Irtvánka közt levő tövisses [Szentmargita SzD; KGy]. 1773: Trombitás Janos irtoványkája [Bálványosvárálja SzD; EHA].

irotványkaszáló irtványkaszáló; fineatā defriřatā; Reutwiese. 1643: Szeölös oldalon egy irottvan kaszáló [Kozárvár SzD; EHA] | Kerekcs domb niakan . . . egy irtvan kaszalo [uo.; EHA]. 1720: egy darab irtovány kaszalo [Csóka MT; SLt 17]. 1763: Pe valye Girbouluj La fontincze Irtvany Kaszalo [Kismonostorszeg SzD; EHA]. 1765: A Roska Páskuj irtovány Kaszaloja [Szászcsávás KK; EHA]. 1766: egy Darabotska Irtovány kaszalloja [M.köblös SzD; RLt]. 1807: a' Bézdedán gödriben egy darab iratvány kaszalo [Páncélsehs SzD; EHA].

irotvány-kaszálófü irtványkaszáló/szénarét; fineatā defriřatā; Reut(heu)wiese. 1640: egy Nagy irtovani kaszáló fü [M.köblös SzD; RLt 1].

irotvány-kaszálóhely irtványkaszáló/szénarét; fineatā defriřatā; Reut(heu)wiese. 1716: egy darab pojána nevű irtovány kaszalo hely (k) [Gyula K; BHn 128]. 1808: ezen Boros Bocsárdi Havas Határon . . . Köz helyekből fell fogott egy Irtovány kaszáló helye [Borosbocsárd AP; DobLev. IV/918].

irotvány-kaszálórét irtványkaszáló/szénarét; fineatā defriřatā; Reut(heu)wiese. 1781: ezen irtovány kaszalo Ret . . . 40 Esztendőtl fogvást mind a Kornis Udvarhoz biratott [O.selymos KK; Ks 19. IV. 8].

irotvány-kosztá irtványoldal; coastā defriřatā; Reut-abhang/seite. 1766: az Pataki Istvá(n) Ur(am) Málé Földének az Végiben az Vancsa Gligorek által Csinált Irtovány Kosztájok alatt Vagyon egy Nemes szántó Földecse [M.köblös SzD; RLt].

irotvány-lábföld irtásos földtábla; teren defriřat; Rodeland. 1767: himberke jobb részén . . . lévén ő Nsganak az Irtovány Lábföldei [Koronka MT; EHA].

irotványnyíl irtvány-nyílföld; pāmīnt defriřat tras la sorji; durch Los zugeteilte Rodeacker. 1700: az Berekben van edgi irtovány nyíl [Szászcsávás KK; EHA]. 1777: a Verő fényen három darabotska iratvány Nyilak [Bos MT; Berz. 15. XXXIV/16].

irotvány-nyílföld pāmīnt defriřat tras la sorji; durch Los zugeteilte Rodeacker. 1666: vagon egy orotvány fél hold föld. Az Ebeni ura(m) szigethire megje(n) véggel egy orotvány nyíl föld [Kóródsztrmáton KK; Ks 13. XVII. 4].

irotványocska irtásocska; teren mic defriřat; kleine Rodung/Reute. 1744: Lévén . . . egy edes szüleiről rea deventiált irtovánnya és a mellett . . . elő kglmétől aquiralt zalagos irtoványocskaja [Dob.; WassLt]. 1754: Tudom bizonyosan hogy ezen kérdésben forgo irtoványotskat erdőből Huszai Nehai Temes On, és Fia Temes Togyer irtogatták [Goroszló Sz; WLt Román János (38) jb vall.]. 1766: Pap Stéfán . . . egy kis darabotska Irtovánt kezdett volt . . . de Szabó Pál Uram nagy darab Irtovánt tsinált belolle . . . Fundeturában lévő kis Irtoványotskával együt négy Véka Törökbuzát és két Német Forintokat adott érette Szabo Pál Uram [Szentegyed SzD; WassLt Molduván Kratsun (80) zs vall.]. 1777: Kódmonösről¹ egyszersmind öt Szarvas Marhát egy ejtzaka el lopván a' Tolvajok . . . akkoron éppen ide Nyomoztuk felyül rajntunk egy kis kerek Irtoványotskába, a hol meg kötve tartották a Tolvajok a lopott Marhakat [Resztolcs SzD; JhbK LVIII/28. — "SzD].

Hn. 1739: Kozma Janos irtoványocskája [Szentmargita SzD; KGy]. 1761: iratványocska [BSz; Bfr 38/18]. 1766: Irtoványocskák [M.köblös; RLt].

irotványos, orotványos I. mn irtásos, irtott; defriřat; Rode-, Reut-. Szk: ~ *bérc*. 1748: ezen rész . . . az tetején lévő Irtoványos bércezlí hosszab a többinél [Kál MT; Berz. 2. 41/127] * ~ *erdő*. 1627: az Eberke alliaba(n)

Szengiel Pal irtoványos erdeie [Galambod MT; EHA] * ~ *föld*. 1744: az Kis Bag völgye nevű Iratványos földekre [Koronka MT]. 1749: Irtoványos földek [Backamadaras MT; CsS]. 1769: a' Tekenősb(en) egy irtoványos föld [Szépkényerüsztrmáton SzD; Ks 39. XXIII. 16]. 1793: (Az erdő) Szomszédgyai alól az Orotványos földek [Erdőszengyel MT] * ~ *hely*. 1718: szántó földeket kaszáló réteket irtoványos helyeket . . . birtak az Só váradi² felső és alsó határ(an) [Berz. 15. XXXIX/18. — "MT]. 1744: Falu erdejéből csinált iratványos hely [Koronka MT; Told. 26]. 1750/1753: állván egy része Gabona termő Határainknak afféle Irtoványos Helyekből [uo.; i.h. 78]. 1766: irtoványos hely [Körispatak U; Pf].

1774: Szénás állý nevezetű helyben ... egy darab orotványos hely [Harasztkerék MT; MMatr. 119]. 1781: valamenyt az említett Udvar bir ezen nevezett írtványos helyen [Kisszöllös KK; Ks 19. IV. 8]. 1815: a' Falun kiülis, bizonyos berkes, írtványos helyeken volna lak helyek [Hodák MT; Born. G. XV. 13 Mány Puntya a' Márkuluj (60) vall.] * ~ helység. 1762: Isó nevű írtványos helység(en) [Udvarfva MT] | Isó nevű írtványos helység(en) [Erdőcsinád MT; Told. 43/88] * ~ kaszáló. 1727: also határában Szilas áj nevű helyben levő Írtvannyos kaszalo es egy kús darab szanto föld [Kőrispatak U]. 1791: alsó határban felső szilasában Les vápájában ... edgj darab írtványos kaszáló [uo.] * ~ kaszálóhely. 1697: Sipos István Lázár Imrene jobbaga hagyja Templom szamara Orligat alatt orotványos kaszalo helyet [Sóvárad MT; MMatr. 210]. 1764: a falu Erdeje vicinatussaban lévő írtványos kaszáló hely [Kőrispatak U]. 1767: az erdő vicinitásában egy regi írtványos kaszalo hely [uo.]. 1847: Pap tavában írtványos kaszáló hely [Kál MT] * ~ oldal. 1756: Kaszáló Réteink a mi kevés vagyon a Magos hegyeken, és azoknak Sovány írtványos oldalain vadnak [Dumest H; JHb Conscr. 84] * ~ rész. 1764: a Tövishidi^a Praediumban említet Szőlő Vapájának ... Orotványos részén [Berz. 2. 41/110. — "MT"] * ~ szántóföld. 1761: vagynak még az Jobbágyoknak írtványos szántó folgyei [F.gezés NK; JHb LXVIII/1. 434].

II. fn írtás, írtvány; teren defrişat; Rodung, Reute. 1748: az felső Maros széki Vadadi hatar felol valo orotványos végében [VK].

Hn. 1864: Ortoványos [Malomfva U; Pesty, MgHnt LVII, 248b].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

írtványrét írtványkaszáló; fineajá defrişatá; Reutwiese. 1660: Ada ... Pap Janos ... Szalma Istvannak es fiainak egy Darab orotva(n)y retet [Balavásár KK; SLt 15. B. 10]. 1694: Az nagi avagi Hoszszu szegbeli Irtovány rét (k) [Désfva KK; EHA].

Hn. 1753: Orotvány Rét [Cikmántor KK; EHA].

írtványszántó pámint arabil defrişat; Rodeacker. 1590 k.: Irtowany Zanto feöldet ... veteth volt Zaloban [A.jára TA; EHA]. 1803: A' Borzond Tseréin egy Irtovány szánto (sz) [Csókfvá MT; EHA]. 1820: Geréb rét ... also végén Irtovány Szánto [Körtvélyfája MT; EHA].

írtvány-szántóföld pámint arabil defrişat; Rodeacker(land). 1598: Az mely Irtowany Zanto feöldet ... tartozzek mihaly vram megh Erezteny vereos balintnak [A.jára TA; Berz. 7. LXV/7]. 1685: adanak egy darab orotvanj szanto földet [Balavásár KK; SLt 15. B. 15]. 1693: Ratothi Gyulaffi László Ur(am) ... Domaldi^a Jobbágyinak eorókb(en), és Zállogb(an) el adott Orotvány szánto földleinek, és széna rettjei(ne)k Extractussa [LLt. — "KK]. 1753/1770 k.: vagyon egy Írtvány szántó Földe Sárhely nevű Helyb(en) (sz) [Almásmálom SzD; EHA]. 1764: valami Malomfalvi Czigányok ... kérték hogy a szőlő megett lévő Irtvány szántó Földből vághassanak valami Cserefa tsutkakát [Kóród KK; Ks].

Hn. 1673: orotvany szanto föld [Nagyegrestő KK; BálLt 44]. 1810: egy iratvány szánto föld [Jedd MT; LLt].

írtvány-szénafű írtványkaszáló; fineajá defrişatá; Rode/Reutwiese. 1640: egy nagy darab írtovani széna fű [M.köblös SzD; RLt 1]. 1651/1794: János mezeje felső széllyében ... Orotvány széna fűve [Szováta MT; EHA]. 1744: azon Controversiaban forgó erdőben ... az mely irtovány széna fűvek, és szántó földek vadnak, azokott a Vláházi^a Lakosok mindenkor pacifice birták s birják, és colállyák [Incz. X. 12a. — "AF].

írtvány-szénarét írtványkaszáló; fineajá defrişatá; Rode/Reutwiese. 1690: Barát Balás ... adott volt edgy darab írtovány széna retet [Balavásár KK; SLt 15. B. 18].

írtványsziget insulá defrişatá; Rode/Reutinsel. 1608: Attam ... az Desy Teörpeny es Somkuthy határ keőzeöt egy darab irtouany zigaretet [Szentbenedek SzD; Ks 26. VII. 4].

írtványtisztás curáturá defrişatá; Lichtung. 1750: ezen ... Erdő között három vagy négy darab uras Irtovány tisztások vagynak [Koronka MT; EHA].

írtvány-törökbúzaporumbiste defrişatá; Rode-maisfeld. 1732: edgy darab írtovany török buza föld [M.zsombor K; EHA].

irredemptibilis megváltakozhatatlanság (büntetés-től való megváltakozás lehetetlen volta); pedeapsă care nu se poate comuta; Unabänderlichkeit. 1742: Hamar János ... ludicaliter azzal agravalatott hogy a homlokára akasztó fa süttessek irredemptibiliter, Instáltam és kértem a Nemes Kézdí Sedriát hogy változtassa azt az irredemptibilitást redemptibilitásra ... ne kényszerítesék az a ki soha nem lopott olyan czégeres rút belyegyet viselni [ApLt 2 Apor József Hsz-hez].

irregulálatlan rendezetlen; neorinduit; ungeordnet. 1801: Minthogy pedig az M. N. Sombori irregulálatlan Commune Terrenumokat más Geometran kívül sem fel nem mérheti, sem pedig nem apporportionálhatja: arra valo nézve ... fel vészűk Öri F. István Ökegyelmét, mint ahoz értő Geometrat [M.zsombor K; Somb. II].

irrepál becsúszik; a se strecura; unterlaufen. 1786: cum protestatione facultást reserválok magamnak és Condivisionalisimnak, hogy ha mik mostan bizonyosan meg nem tudattak, vagy ha mikben ezen Divisio vagy Executio által valamely hibák irrepáltanak reformáltat-hassuk 's meg igazíthassuk [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12].

irrepció kb. befelé terjesztés; întindere spre interior; Innenverbreitung. 1803: ezennel solemmniter inihéaltattyák Ngodat tudva lévő erdőbéli Nyiljok akármi részben lehető irreptionától, annak vágatásától prédáltatától [Ádámos KK; JHb XIX/64].

irretraktabilis megváltoztathatatlan; de neschimbat; care nu se poate schimba; unabänderlich. 1733: Nemes Albisi Bod János Vr(am) es Nzs Eczkei András Vr(am) ... tőnek egy más között, ilyen irretractabilis és immobilis vásárt avagy emptionalis alkalmot^a [Albisi Hsz; BLev. — "Köv. az egyezés szöv.].

irrevokabilis visszavonhatatlan, rég meghíhatatlan; irrevocabil; unwiderruflich, irrevokabel. 1706: comparelván mi előttünk egy felől ... Nemzet(es) Sárdi Gaspar Úr és Felesége ... más felől pedig nemes Vitézlő N. Enyedi Dobolyi Lakatos Istvan Uram és Tőnek eő kegelmek mi előttünk, egj más között valo meg edgjezett akarathol ilyen irrevocabilis alkalmat, es Compositiot^a [Ne; DobLev. I/60 Debreczeni István ns keze írása. — ^aKöv. az egészség szövé].

irrezidenciátus (helybeli) ingatlannal nem rendelkező; care nu are/nu dispune de imobil (local); über (lokales) Immobiliargut nicht verfügend. 1739: ezen Nms Hazának mind Praxissa, mind Törvénye azt tarttya, hogj irrezidentiatius Nms Ember, Residentiatius Nms Emberrel nem perelhet, hanem ha ... Cautiót ád [Dés; Jk 291a]. 1742: az Somboron^a lako Porta mesterek ... idegen és irrezidentiatius emberek Ns Vármegjénkben [Somb. I. — ^aK].

irritál (fel)ingerel; a întârita; reizen. 1584: ne irritalywk eöket, mert kenyőő valamit el kezdeny, de nehez el wegezny [BáthoryErdLev. 205 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. 1772: a' meg veretett Gornyyk ugyan Torda Vilmán^a a' Provicus Vaszk Von házánál mulatván az említett Falus Biroval nem de nem nyakon csapásal irritálta é az említett Falus Biro a' Nevezett, és meg Veretett Gornyykot? [TL vk. — ^aSzD].

irritáltatik (fel)ingereltetik; a fi iritat; (auf)gereizt werden. 1619: ezek oly igen irritáltattak az sok szántalan panasszal, hogy én semmi jót belőle nem várok [BTN^a 245]. 1759: többet effélét^a nem volt szükség írni, bár ezt is hagyták volna el a jámborok, mert az effélével csak irritáltatik az ellenség [RetE 84. — ^aAz ellenséget gúnyoló versezetet].

irritum szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ má tesz érvénytelenit; a anula; ungültig machen/erklären. 1746: á Parsok között inealt vásárlásban volt az bóltnak által adása ... á Venditor ... á conditio Szerint ez emptort, á bóltban meg nem tarthatta, és á portékánakis szinesebb részeit viszsza vette, maga á Venditor azon vásárt irritummá tette [Torda; TJkT III. 24].

irrogál kb. vmihez tartja magát; a se ține de ceva; sich an etw. halten. 1740: A mint Hellységünknek régi Elei az műnek dolgáb(an) illen rendet praestrualtanak volt, hogj senki is hanem ha hűt le tétellel mivelhessen, aztat miis manutenealni kívánván, ... mindenkor mi is Eleinktől le jött traditio szerént animadvertaltunk s ezután is irrogalni hogy meg ne szűnyünk Hellységünk constitutioja nógat [Torockó; TLev 9/1].

irrogáltathatik kiszabattathatik; a putea fi aplicat; auferlegt werden können. 1765: Harai Fejer Samuel Vram, mint a Fiscalis Cziganyok(na)k Inspector, ab offo insinually hogy ... Peter Czigány ellen valo prosecutioban nős paráznsága iránt, sub offo defungalt, ötet raboskodtatta, meg palczasztotta véle Ecclatis követtetett, mely szerent ezen ő delictuma nem reasumaltathatik, és neki azért poenalitas nem irrogaltathatik, consequenter Tit Inspector eő kegelmenekis eb-

ben senki nem p(rae)judicalhat, melyre nézve kívánnya keze alatt lévő említett Fiscalis Czigánt szabadon bostattatni [Torda; TJkT V. 278].

irruál ráront/tör vkire; a se năpusti asupra cuiva; sich auf jn stürzen, über jn herfallen. 1583/1584: Enis otth az falwban portionat(us) Vagiok, Nem twdwan senkiteol tartasomath, az keozeonseges zabad wyzen, holoth Mykoro(n) Zolgaim az en megh hagiassom zerint halaznának Nem twdom My indulatbol, ez felliol megh Newezet Zemelyek Manib(us) Armat(is) potencial(ite)r Zolgaim-ra Irruáltak Inuadaltak eöket, vertek haygaltak keowekkel Taglottak vereket ontottak, halamot fogoth halamoth (igy!) Zolgaimtol El weottak [Újfalú K; Ks 42. B. 9]. 1735: az I ... Nms lako házamra mera et absoluta potentia mediante irrualvan invadalta ott simili potentia mediante engem meg vert, rajtam vert eresztett, holott tolvaj kialtas is orialodott [Torda; TJkT I. 90]. 1754: midőn Mlgs Groff Vass György Ur ő Nga ... az Tohāti, Veresegyházi s Ohábai Határok közt lefolyt Szekás Vízere Tohāti s Kis Enyedi maga embereit halászni küldette, s feles Halakot Rákokat maga számára fogatot ugyan ott a Szekas vize mellett, kik irruáltak, hatalmas kik aggrediáltak és a fogott Halakot, Rákokat kik vették el a Groff vr(am) Halászaitol nevezze meg edgyenként a Tanú [Tóhát AF; JHb vk].

irruálás rátörés; năpustire; Herfallen. 1603: Zakach Janos varos hwtheos zolgaia vallia mikor az Jesuitak collegiumat fel verek akkor mys Jelen voltunk ott azomban az Collegiumra valo Irruallas vtan vgyan io wdeo varwa leowe egy Egressy (!) paraszt ember ky es hoz valami valamly kewes buzat [Kv; Tjk VI/1. 706a].

irrupál 1. betör; a năvăli/invada; einbrechen/fallen. 1690: Galga szultán feles pogánysággal Somlyó felől irrupált és már Tordáig grassált [IIAMN 327].

2. betereg/terjedez; a pătrunde, a se infiltra; drinnen um sich greifen. 1740: tartak attol Facsét felől ne irrupallyan az infectio [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

irrupció 1. betörés; invazie, năvălire; Einbruch/fall. 1619: az tatároknak Lengyelországra való irruptiójára vgyon hosszúságára kétszáz mélyföldön való útok [BTN^a 259]. 1694: tentált irruptiot az galliai Brest nevű portusra az anglus hajója, de sine fructu szállott haza az gallus prince [IIAMN 335]. 1710: Szent Márton napján Szebenben hirtelen, hajnalban guttaütésben meghala gróf Apor István ... a Rákóczi irrupciojával beszorula is Szebenben [CsH 351. — 1704-re von. feljegyzés]. 1745: (A) Buzai Csáki rész Portioban az oeconomia, ugy az épületekis kivált á Tatárok irruptioja előtt mind az nevezett Aszszony Abafi Jóságából állott fel [Buza SzD; Born. VIII.8 Franc Czóger (46) jb vall.]. 1762: mentem Szamosújvárra, voltam ebédén Dániel Tódornál s azt hallám, hogy a tatárok gyülekeznek a Prut vize mellé. Isten őrizzen bennünket az irruptiótól [RetE 142. — L. még AC 191—2].

2. becsapás, rátörés; năpustire; Einfall/bruch. 1677: Mind Székelység, s' mind egyéb rendek, kik az Oláh Országokkal határosok, azoknak-is határára való irruptioiktól, kártételektől magokat megtartoztassák [AC 149].

irt, ort a defriša; (aus)roden/reuten. A. 1572: Twdom es hallottam Ryghy emberekteol . . . hog' egykor Nagy mirigy halal vala, Somkwrtol az Chatany hatharba Jęotenek wala az halal eleotth es hog oth Jrtogattanak az Somkwtyak valamý keweset montha Andras pap, Ne Jrchiatok oth mert Chatany hathar az [Dés; DLt 284]. 1589: Thudom hogy tavalj eztendeobe(n) en Irtok vala ez feoldbe(n) Zondj Istva(n) zamara [Szu; UszT]. 1603: az nehay Kiralj Gergelj feleségewel Dorottia Aszonn'al egyty . . . az mely szánto feöldeket . . . penzen wettek irtottak építettek tiltottak azokból [i.h.]. 1668: Bizonicza az J. hogy az perben forgho feöldet eő irtotta orotta, másokkal is erdeőbeől irtatta, bekesseges birodalmabanis eő volt [Szu; UszT II/1. 25a]. 1702: az Szár hegy oldalonis fogtanak fel es irtottanak egy darab erdőtt szőlőnek [Szentmargita SzD; EHA]. 1718: némely emberek . . . irtatak magának egy egy kis viskonak valo helyt [H; JHb XXXI/46]. 1740: Kováts György sokat irtatt erdőből [Szásznyires SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. 1746: mind a két darab földet az Vas urak Erdejiből irtatták [Szentegyed SzD; WassLt Szóts Stephán (50) zs vall.]. 1758: az Üveren innen . . . vész vala s azután irtottá Puskás Tamas ep eleven erdőből [Ditró Cs; GyHn 30] | ment Sárosi Vram kezire . . . midőn irtattákis egy darabig nemis termet [Szentlászló MT; Sár.]. 1761: nem is tilalmazat soha azon berekről, az melyből ezt a kaszálot irtatták [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1765: a Szaj veszibe . . . az Atyaval együt irtottak volt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. 1771: la Sziherj nevezetű helyet az Batrinai Gazdák ugy ki irtatták, hogy néhol tettzik egy egy szál fa . . . még az Mihelyesti lakosakis irtattanak [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. | senki más . . . az mi Erdőnkől nemis vágatt; nemis irtatt [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. 1795: az Utan alol valo Csere Bngordat . . . vágták, ásták es irtatták [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S]. 1813: Kozma Kosztán . . . ezen Erdős Fogásbol edgy kevesett irtott volt, es tiltásom ellen belé harapozot lopva [F. berekszó Sz; BfR III. 12/9 Krisán Lupucz (46) col. vall.].

B. 1589 k.: Tudom <hogy> eskutsegeben vgian ortottis <egy> darabot | Verofel Zegben abban az vegben orotott egy darabot | az varasebol ortotta volna azt az fe<oldet> Teoreok Leorincz azt mo(n)da Irczia megh az Varas ennekem azt vgi mint en megh ortottam en ezt az varosnak kezeben boczia<tom> en ne(m) tudom ha Irtotte az Varos most erette vagj nem | Zabo Thamas . . . az Botosban egy darabot ortott vala [Szu; UszT]. 1591: Szeochy Mihaly ada ez peres feoldet Peter deaknak lo arraba(n), Peter deak orota tisztita [Szu; i.h.]. 1600: Tudom hogy az Jlidbeli zanto feöldeket az Orozhegyiek birak, es a mygh akartak es lehetet belieb bellieb orottak az Jlid sorka fele [Úlke U; i.h. 15/113]. 1608: az Sido antal eorotuanat (!) az pap hegie berczen kit eo maga orotot ambrus illies el foglalta [Kászonújfalú; BLt]. 1617: adott vala Fodor Pal egy kis szena fúuet, melljen egy kalongia szena lótt volna, de az vtann magam orottam többet hozza [Ditró; LLt Fasc. 69]. 1625: Marthon Gergelj a' mely feöldet orot vala azt bannia vala orban peter es orban peter ugj hitta vala ky az hatarlasra Kornis Farkast [Kénos U; UszT 181c] | Az kit mys Biholcz czereiebeol orottunk kezek vagiunk diuisiora bocziatani [i.h. 137b]. 1660: Likadon is Vagion egy nagy Tanorok kertem . . . Mihaly Istvanal orottuk (!) es kerestük [Kászonimpérfa; BLt]. 1701: Tudom

hogj az keresben forgó helljen mikor Apácza'n laktam(m) két Águlogh foljt az ólt vize . . . Az Apáczaiak meghis hatták hogj Ecclesia Számára tisztították s orossák [Miklósvár Hsz; BNB V/9]. 1720: Uttyait' együtt Csinállyák, orossák [Gysz; LLt. — "Ti. a havaséit]. 1724: ket darab földcsket . . . Varga György falu közönseges földből erdős bokros helyből orotta [Csíksztmárton MT; Berz. 1. 20/10]. 1725: az régi olt Szakadékon fellyül az hol az István Déák vramék elei ortottak ellenzették Márton es István Déák uramékat azon hely(ne)k békesseges birodalmától [Hévíz NK; JHbT]. 1744: az falu közönseges erdejít orotya vagja [Vadad MT; VK]. 1774: Olajos Márton nevű Jobbágya orota egy darab szánto Földet . . . a közelebb mult Tavaszon azon irtást, meg szántotta be is vetette [Hidvég Hsz; LLt Vall. St. Szanoszlo (170) vall.] | Midőn irtotta azon helyet általam tiltotta Czerjek Simon Uram ne orossan azon helyen, mert meg nem engedí [uo.; i.h. Mohány (!) Mihály (55) vall.] | Más két Véczei Jobbágyis orottanak abban az erdőben [Vécze U; i.h. 152]. 1822: azonn orotásban ki orotta a nagy fákat ? [Kőrispatak U; Pf vk] | az erdőkől több orotást irtani ne merészellyen kemény buntetés terhe alatt [uo.; Pf].

Szk: rét ~ ani. 1596: Biro vram kwldi Hersenczej Jstwant filere, hogi az harom olah faluból^a az olahok ala leonenek az kirali reti jrtani, es megh egetni, fizettem neki f—d 25 [Kv; Szám. XXIX/6 Th. Bachi sp kezével. — ^aA. es F.füle, Asszonyfva TA].

Ha. 1613/1640: orottak [Gyalakuta MT; BfR 71. 7]. 1744: irtattak [Koronka MT; EHA] | irtóni [Szászsztjak SzD; EHA]. 1748: irtottanak [Folyfva MT; EHA]. 1767: irtattuk [Mocs K; HG Eszterházy lev.]. 1771: irtattunk [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. 1775/1805: irtotta volt [BSz; JHb LXVII/121].

irt l. irott

irta vki által/vkitől irott; scris de cineva; durch jn/von jm geschrieben. 1618: az cancellarius uram irta articulosokban is vagyon, hogy annál titkosban kellett volna magamot viselnem [BTN^a 161]. 1619: Szinte azonban érkezik az Nagyságod levelei^a, es az Nagyságod parancsolatja szerént magam elolvastam előtte az levelet. Az Nagyságod irtá sok panaszt hogy olvasám, ^b is panaszla utána [BTN^a 188. — ^aÍgy a közlésben! Kara Mehmet nagyvezér (külügyminiszter). 1639: Amit pedig Disznaiön valo ház hely feleol ir Kegld hogi az ot valo szolgám potentiose occupálta volna, az én somnak (!) bar ne adgion Kegld hitelt, hanem hiszem eo Naga hűtes embere az Director nálam vagio(n) az eo keglme írta czedula, a divisiokor én számomra jutot az a ház hely [Hemoródszpál U; Szád. Redej Janos lev. Nagy Tamás szu-i várprovisorhoz].

irtás, orotás 1. erdőirtás/vágás; despádurire, despádurit; Abholzung, Rodung. 1572: Maryan vaida . . . kezdette wala az oldalon az Jrtatast . . . , Az Desyek elys tytottak wala az Jrtastwl es Tylalomban Allottak, de haath az wthan Jsmet el keztyk az Jrtast az Jrtasirt ozton megy fizettenek volt a' chataniak az Somkwthyaknak^a [Dés; DLt 184. — ^aCsatány es Somkút a várossal földomszédos település]. 1584: az Malomra valo egy Jo vtnak Irtasara, Zolga Birakra hathar latogatasra es

egieb Zwkseges keoltsegekre Menth f 107/88 [Kv; Szám. 3/XIV. 15—6]. 1690: adának . . egy kús csegllyet melyet irtásával ha nagyobbít Kerekes Mihály Uram maga hasznáért vegye hasznát nyolcz esztendő múlva [Udvarfva MT; Told. 22]. 1717: (A rét) egy darabja irtást kíván [Dés; DLt 504]. 1785: publicáltatott vala, hogy valakik eleven erdőből irtásokkal szénafűhelyet akarnának felfogni, szabad lészen [Taploca Cs; RSzF 137]. 1864: Feketerezpustája erdő . . egy része irtás által mint kaszáló, a más része pedig mint erdő, és legelő használtatik. Nyergessorok, ezen dűllőbe is irtítás által találtatnak kaszálók | Bük főmelyéke^a . . erdő kőszirtos, silány természetű, egy része irtítás által kaszáló [Te-kerőpatak Cs; GyHn 56—7. — "Olv.: Bükfő melyéke] | Ölvés egy része irtítás által kaszálónak használtatik | Kitsiponk . . egy része . . irtítás által mint kaszáló használtatik [Kilyénfva Cs; i.h. 47].

2. irtvány, irtvány; teren/loc defrişat; Rodung, Reute. A. 1589: Aztis tudom hogy az gypw czierében az kinek Irtasa volt az varas mindennek rezebe(n) hatta [UzT]. 1590 k.: ha penigh azt tagadnad hogj illen hatalmasul nem veotted kezeden^a, ki keredzem az teórveny-teöl megh bizonyitom hogj a' Damakos Myhaly Irtassa volt [UzT]. — "Az irtásföldet]. 1591: egy darab irtasomat zantotta megh mint fel holdat [Bibarcfva U]. 1812: a Fák Esztendőnként száradnak pusztulnak és az áltol az irtasak Nagyabradnak [O.bölkény MT; Born. E. XIII. 14 Trutza Gabril a Vanyi (42) vall.].

B. 1577: Etedy nagy giörgy feiedelem Jobagia aszt felele . . tugia hogy az cziako Janos orotassat szabadon birta . . senkitől sem bantassa nem volt [UzT]. 1616: Az cziere alattis tudok ket darab orotast [Szentmárton Cs]. 1625: Az peres heliet az mint keözw birtuk ekkedighlen . . mind orotas es erdeo my volt ab antiquo keöz [UzT 37b]. 1687: az szöllője felső feliben nap ényezet felől volt edgy kús orotás [Néma^a; LLt 16/2. — "Eltűnt település Mezörücs (MT) táján]. 1715: az Orotásban egy hold föld [Étfva Hsz; Borb. II]. 1720: Szék aszo feib(en) egj darab orotás [Menaság Cs; Hr 5]. 1721: Valamely Orotásokat pedig itt a Bodolaj Nyényi Márkosi Határokon váltogattam és acquiraltam [Uzon Hsz; BLt]. 1797: orotás meljet az Colonus maga orotott | orotás meljet az Colonus irtott [Kőrispatak U; Pf]. 1832: Baroti vágot új orotás [Szálidos U]. 1864: a Székely táj szokás szerént az irtás szót orotásnak mondják [Homoródsztpál U; Pesty, MgHnt LVII, 180a] | Nagy orotás . . régebben erdő hely volt, de ki irtatott Minthogy tájunkon az erdő irtásokat orotásnak nevezik, nevét is innen kapta [Szu; i.h. XLI, 574b]. — L. még RSzF 135—6.

Hn. 1586: az vy Irtasban [Nagydoba Sz; Borb. II]. 1590: Keomyues Janos orotassa allyaban [Szu]. 1595: Vaida orotasa newy hely [Farcád U]. 1604: Orotás teteő oldalaban ualo czere erdeo [Tarcsafva U]. 1655: az orotásban (sz) [uo.]. 1669/XVIII. sz.: a' Kis István irtása közt . . . [Küküllővár KK]. 1683 k.: Borbelyi irtása fele [Lele Sz]. 1708: Daczo irtásában (sz) [Bh; KHn 8]. 1722: Oratásra menőb(en) (sz) [Csomakörös Hsz]. 1734: Az orotáson az olt mellett (k) [Datk NK] | Sikorla orotásán (sz) [Bogát NK]. 1744: az orotás nevű helyben [Vadad MT]. 1757: Kováts Orotásban [Szentmihály Cs]. 1758: A' Bordás Irtása . . nevű hely (k) [Kiskapus K]. 1767: az irtásba igen vad helyen [Pókakeresztúr MT]. 1768: Az

Ortásban (sz) [Lázárfva Cs]. 1772: Botskor orotásban (k) [Kozmás Cs]. 1775: Az Magyarok Irtásában (sz) [Hidalmás K; RLt O.2] | Az Oratásban (sz) [Homoród-újfalú U]. 1781: a Hermány Irtása [Nyárádmogyorós MT]. 1786: Bertok Irtásában (sz) [Szilágycseh Sz; EHA]. 1795: A Pircsi Irtásában (sz) [Nagypetri K; KHn 303]. 1796: Orotás nevezetű helyen (sz) [Verebes Cs]. 1804: Hoszszu orotásban (sz) [Szentsimon Cs]. 1805: A' Bontz aratásába (!) [Szkr]. 1806: A' Kis Irtásba [Kusaly Sz] | a' pap aratásáb(an) [Fiátfva U]. 1821: Petki orotásában (k) [Mikóújfalú Hsz]. 1864: Pusztá irtás [Mákó K; KHn 236] | Kakas irtás [Lele Sz; Pesty, MgHnt XXIV. 195b] | Fenyédi orotás [Márfva U; i.h. LVII, 254a]. 1865: Sarmás irtás [Zilah].

Szk: ~t cselekszik. 1573: senky Irtast Neh Mereslien (!) chelekedny [Kv; TanJk V/3. 91b] * ~t csinál. 1588: az Drullyaban . . falwth akarnak vala czinalni vyonnan vgyan sok irtast czinaltak wala [Zsákfva Sz; Wlt Mich. Talas jb vall.]. 1632: mivel vadnak irtásaink is, kit csináltunk sok munkánkkal szántó földet vagy széna rétet, ezeket oszlásra nem bocsátottuk, hanem ő kigyelmek^a is, ha nem restellik, a falu földéből szabadasán irtassanak, a legyen örökes földek mint mű nekünk [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366. — "Azok, akiknek újonnan adtak házhelyet és nyilat. b Az őslakosoknak] * ~t él irtást használ. 1604: az meg newezet Irtast ezteendeonkent váltokozolag ellyek Egy Eztendeoben Petenye Myhaly kazallya, masban Petenye Balas [UzT 18/3] * ~t épít. 1605: az orotást egygyűth építette [i.h. 19/77] * ~t irt. 1822: az erdőkből több orotast irtani ne merészellen kemény büntetés terhe alatt [Kőrispatak U] * ~t készíthet. 1771: ha onnan az fákat el hordhatnák s az helyet az le dölt faktol meg tisztagathatnák; ott az Batrinai Gazdák szép Irtast készíthetnének [Roskány H; JHb 93. XIX. 6] * ~t tesz. 1573: Meg lassak az Erdeoketis, Mert Nagy panazolkodas vagion az olahokra hogy Zok Irtasokat teottek volna [Kv; TanJk V/3. 91a]. 1782: soholt az egész Határokon . . semmi irtást tenni ne mérészellyetek [Torockó; Thor. 21/23]. 1814: vagyon a' Falusiaknak egy közönséges osztatlan Erdejek némellyek Irtásokat téznek s Gyepűnek valo Töviset vágnak [Szászmaróc SzD] * ~t tétel. 1827: Mikor én itt laktam akkor semmi orotást nem tetetett soholt [Lisznó Hsz; HSzJP Uzonban lako providus Szabo István (50) vall.]. * ~t tiltat. 1822: meg tiltotta . . az erdőből orotásokat tisztítani [Kőrispatak U; Pf] * ~t ver. 1773: (A zsellérek) a Békás mellett az Almás Mezein már olyan irtásokat, tanorokokat vertenek magoknak, hogy azokon elegendő szénájok és török buzájok terem [Gysz; LLt Conscr.] * ciheres ~. 1788: Egy darab Cziheres Irtás [Udvarfva MT; Told. 44/73].

Ha. 1573: Irtassa [Kv; TanJk V/3. 91b]. 1632: irtásak [Udvarfva; Barabás, SzO 366]. 1688: irtásában (k) [Etéd U]. 1851: irtásakat [Nánánfva MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

irtásbéli de la/din terenul defrişat; Rode-, Reut-. 1686: Az orotásbéli része [Kibéd MT; NyM 164].

Hn. 1750: az Istvan orotásábali szena füvet igaságoson oszszak fel [Etéd U; Nkf].

irtásföld irtványföld; pámínt defrişat; Rodeacker/land. A. 1589: Ezert Euocaltam kegtek elejben az I. va-

lahonnett valo gondolatiaba(n) ment rea egy Irtas feoldemre tulajdon hatalmaval vgian ezen Jele(n) valo 1589 ezteendoen Vrnáp tayban Ekeiewel, feyzeiewel es igh foglalta ki kezembwl mely en orotot feoldemnek vagio(n) niolcz ezte(n)deie hogy epitenie keztem ez Jdeigen birtam az erdeiett en veztettem el rolla vgy annira hogy czik zantany kel vala [Szentkirály U; UszT] | Irtas feoldem vagio(n) az ... nagy oldal felben omlasban [uo. EHA]. 1590: Egy Jrtas földem ... uagyó(n) ... lesső nyr new tortományban [Farcád U; EHA]. 1592: Itt Bogozben ... az mikippen az Lofeő Vraimmal ozlast kertónk vala az Irtas feőldből, ennek az Vrunck Jobagi Drabantokis íg engettek uala, hogy az Lo feő Vrajmis vala mi nalok vagio(n) ozlasra bochassak ozlasrais bochattuk vala [UszT]. 1600: Felzeghi Geörgy Zenth Martoni^a tiltotta ki az falu Homorod Zent Marto(n) falwa egy darab irtas feőldbol [i.h. 15/205. — ^aHomoródsztrmartoni U]. 1699 k.: Az juh kosár oldalon ... edgy darab irtás föld [Pinárd MT; MMatr. 431]. 1796: Vagyon még két darabb rosz irtás föld melyeket ... Colonusok irtottak [Balázsháza Sz; WassLt]. — L. még UF II, 88.

B. 1674: az Akasztófanal valo Föld az orotas Földel edgyut [Ákosfva MT; EHA]. 1700: Az hegy megett a Patakban egy orotás föld (sz) [M.felek U; EHA]. 1771: egy darabotska szena fű orotás föld [Körispatak U; EHA].

irtáshely loc defriřat; Rodeland. 1693: les vápájában egy darab orotas hely [Körispatak U; EHA]. 1748: A Porondon Irtás hely (k) [Udvarfva MT; EHA]. 1755: Néhai Togye Sztán tett volna azon irtás helyben jegyeket [Balsa H; GyK].

irtásocska irtványocska; teren/loc mic defriřat; kleine Rodung/Reute. 1643: Uagion egi iritasoczkja [Szentsimon Cs; BLt]. 1800: A töllem kérdett két Irtásotskakát mind az Kódi emberek birják [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Fodor Vaszali (!) (67) col. vall. Vervölgyi Bányai János kézírásában]. | Kelentze és Kód nevezetű Faluk között ... két darab irtásotskákon kívül, hogy az össze rugó Határok felett valami versengés lótt volna, tudja é, hallottaé értette é a' Tanu ... ? [KSz; BfR IV. 58/21 vk]. 1824: Vagyon égy kis Irtásotskájja az Aknás dombjába [Szásznyíres SzD; EHA].

irtásos irtványos; cu defriřari; (aus)gerodet, Rode-, Reut-. 1610: ez zanto feöld ... egi vegbe vagio(n), egi darabia jrtasos [UszT 14d]. 1705: Barrabás Georgy orotásos helye [Kissolyms U; Márkos lev.]. 1864: Irtásos helyek^a silány kazálloival [Csomafva Cs; GyHn 27. — ^aAz előbbieken felsoroltak].

irtásrét irtáskaszáló; fineařa defriřatá; Rode/Reutwiese. 1718/XVIII. sz.: A' Maladon vagj Porondon vagion égy Irtás Réth [Szélszeg Sz; EHA]. 1718: A Bükken a' régi Nyárfánál van égy kis irtás rét szomsz(édja) a' gaz és szakadás [Monó Sz; EHA]. 1809: Sváb Mester Chrisztján irtás Rétje [Tasnád Sz; EHA].

irtás-szántóföld pámint arabil defriřat; Rodeacker. 1658: attam Fogarasban lako Nagi Tamas Vramnak egi darab irtas szanto földet [Szád.].

irtásszeg kb. irtássarok; colř (de pámint) defriřat; Reutecke. Hn. 1855: Orotás Szögén (sz) [Bodok Hsz; EHA]. 1859: Az orotás szögén (sz) [uo.; EHA].

irtás-szénafű irtáskaszáló; fineařa defriřatá; Rode/Reutwiese. 1700: Az gyűkös (!) fán belül egy orotás Szénafű (k) [M.felek U; EHA]. 1766: a' Nyir alatt egy irtás Széna Fű [Udvarfva MT; EHA].

irtásszölő irtványszölő; vie defriř,atá; Rodeweingarten/berg. 1758: Bollikban irtás Szölő [Bh; EHA].

irtat, ortat a dispune sá se defriřeze; (aus)roden/reuten lassen. A. 1572: Aztys tudom hogy draguzlon Inneth altalulys Egy mezoth Jrtattoth ... Erdewbol kyth az eloth Bedechyek kezdetenek volt Irtany, kyket kerekas gyorgy ky verth belole, es wgy Jrtatta Kemeny Janos zamara [Gyerőmonostor K; KP. Varga gyorgy jb vall.]. 1598: ott valamj irtast latek ... bezzegh mezze irtata az falutul [Kisilosva SzD; BálLt 81]. 1604: az szekeres allyaba farkalos patak taúat Irtatot Vala is velünk szénafű helyet [Abásfva U; EHA]. 1606: Jrtattam zanto feöldetis ket heljen [UszT 20/154 Sofalvi Agoston Balintné Damokos Dorothy aszony nyil.]. 1727: Többet penig akit a meg irt Szalcsváb(an) birt eő kglme eddig Ahoz eleven Makk termő erdőből ne irtasson [Dés; DLt Lib. inv.]. 1762: most kétt három esztendőktől fogva kezdette irtatni és birni [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1789: (Az) Irtást Prelubai László Ur Sűrű Erdőből, nagy bokrokból, és gazból irtotván és ki tisztitotván ... betsültük éppen tsak a Munkáját [Kód Sz; Végr.]. 1795: Ezen csepleznek mint egy közepe táján irtatott a Gróffné ő Nagysága [Bethlen SzD; EHA].

B. 1602: Az feold felől tudom hofi akin most az zenafw wagon fodor marton feyzejewel orotata, chinala, Egi felől orottatta más felől Zantatta [UszT 17/37 nagi lazar Zent Abranj zabad zekel (32) vall.]. 1606: Tudgiuk hogy nestesben hágó feien cherne bwkiben orotátott Bech Jmre [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1613/1640: Az Tekenes völgyben ... Lazar Janos orottatta fellyül gyp vala ugi törete fel Lazar Janos [Gyalakuta MT; EHA]. 1615: az Athya az nehaj Mihalcz Georgy orottatta volt az feoldet es Byrta [HSzj orot al.]. 1767: minden esztendő(en) kúlyebb kúlyeb orottatta eő Nga azon helyét [Hidvég Hsz; Eszt-Mk].

Ha. 1606: örrotatott [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1772: irtattya [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3a]. 1790: irtatt [Magyaró MT; MvLev. Vegyes anyag 8].

irtatás dispozíjie datá pentru defriřare; Rodenlassen. 1572: Maryan vaida ... kezdette wala az oldalon az Jrtatatast Az Desyek elys tyllottak wala az Jrtastwl es Tylalomban Alloth, de haat az withan Jsmet el keztyk az Jrtast [Dés; DLt 184].

irtathat a putea dispune defriřarea; (aus)roden/holzen lassen können. 1727: Többet penig akit eddig birt eo kglme hozzája eleven erdőből kívált Makk Termő erdőből ne irtthasson s irtathasson [Dés; DLt].

irtatik a fi defriřat; ausgerodet werden. 1769: s fel kelvén á berek, á Groff részere irtatott á Joszágbeli Emberek által [Gothátya H; BK 260 Goncz Groza (58) jb

vall.]. 1797: Első-rend szántó irtóvány irtatott a' Berek-nevű Falu Erdeje végiből [Pulyon SzD; WassLt Conscr. 532].

Irtatlan I. *mn* nedefrişat; unaugerottet/gerodet. 1582: eg' darab Irtatlan teouiséos feold [Dés; DLt 209]. 1734: müdön építeni akarta(na)k volna meddig volt és tartott irtatlan. erdős és más possesoroktul ... fel nem fagatt helyly? [H; Born. Vegyes IX/9 vk]. 1772: egészen a közben lehető irtatlan bokros helyekkel együt [JHb LXVII/3. 135]. 1772/1802: (A) Nyikita Pojanaja nevezetű kaszálo Irtóvány egészen a közben lehető irtatlan bokros helyekkel együt ... Nagy Kristolczhoz tartazo kaszálo Irtóvanyinak iteltetik lenni [BSz; JHb LXVII/3. 135]. 1782: a Sos Patak az nagyob részin orotvány, edgy része orotatlan [Szu; EHA]. 1810: Az Ekklesiáa helylyből oszlott nyill irtatlan (sz) [Bibarcfa U; EHA].

II. fn pámint nedefrişat; Ungerodete(s). 1592 k.: Az Chyczierbe(n) valo feoldetis twdom hogy az varos atta Peter kowaczynak egy darab orotlat(n) vagon benne [UszT]. 1732: A Szász Volgyiben a Verőfényen ... irtatlanis vagon benne (sz) [Erdőszengyel MT; EHA]. 1744: Himosba az erdő között irtatlan [LLt Fasc. 67]. 1767: afféle Tökés helyly volt ki is irtottatott ... tsak a Kál felől valo végiben vagon egy darab irtatlan [Bó MT; EHA].

Irtattat irtat; a dispune să fie defrişat; (aus)roden lassen. 1780: a meg nevezett Sziget nagyobbára régentén bokros és berkes volt, Olosz Ur irtottatta annyira a mint most vagon [Algyógy H; BK ad nr. 450 Romptsa Vasilia (70) jb vall.]. 1781: Néhai Kolumbán János Vr kezdete vólt fel fogni és holmi apró Bokrotskáktul meg tisztíttatni, irtattatni [Perecsen Sz; BfR]. 1805: Szántó Földeket irtattatatt Eő Nagysága [M.sülye AF; Múz-Radá].

Irtattatik a se defrişa, a fi defrişat; (aus)gerodet werden. 1744: Ezen ... földek és Kaszalog mind Falu közenséges Erdeiből, tövisses és bokros helyeiből fogattat irtattattak [Koronka MT; Told. 26]. 1755: Moga Peter Kopota Juon nevű Sellétt szálitván azon örökségekre, erdőből azon két Sellérek által irtattattak, s békessegesen usurpaltattak általak [Balsa H; GyK]. 1767: hajtad Sos Patakra a falu Csordáját, mert meg akarja étetni, s p(rae)daltatni Sos Patakon lévő Groff Haller Urto irtattott helyly [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 13]. 1777: Ezen helyly többnyire Erdős volt, de már ki irtott és ki tisztíttatott az Szabaturiak (!) által. Esztendőként valo hasznát pengi figálni nem tudom, mivel per partes irtattott [Révkörtvélyes SzD; TL. Turde Györgyi (60) jb vall.].

Irtthat a putea defrişa; (aus)roden können. 1587: swhlwt az egez hatarban ne Irthasson, se maga zamara, se Njwtdj vram zamara [Nagykend KK; LLt]. 1589: es Biro vramtol erttven ha zwksegh erotis teobet kerwen, seowenieket el vahassanak (!) zeoleok keozet vtakat Irthassanak [Kv; TanJk I/1. 118]. 1715: Tudom aztis hogi az emlitet darab oldalos hataron mindenütt egészzen Negriljászáig szabadon irthattanak, ha kellett és csinálhatta(na)k magoknak Mosiáket a Gyogyiak [Bu-

csum TA; WH. Bárb Jákob (56) jb vall.]. 1746: ezen ki-határozott erdőbe(n) senki ne irthasson szántó föld-(ne)k, vagy szena fűnek, és ha valaki irtani mérne a Falu Biroját lehessen keresni [Torockó; Bosla]. 1767: itten az Hidvegi határokon az mély osztatlan erdős berkés, pusztás oldalos és árkos heljék találtnak az Migs Possessor Urak közül akár mélylik: borozda vonás irtás vagy más mód által maganak el jegyzett az mint maga örökségit úgy tartotta, orothatta, s mivelte [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. 1829: az úgy nevezett Szélvás (!) alatt Apro, Cziheres és tsak haszon vehetetlen bokrott termő Hellyen ... kétt három szekér szénát termő Rétett irt-hassunk [Méra K; EHA].

irtó I. *mn* irtásra szolgáló/való; de/pentru defrişare; Rode-, Reut-.

Szk: ~ csákány. 1829: égy két élű irtó Sváb Csákán [Borosbenedek AF; Mk]. 1848: Irto csákány a varos számára [Dés; DLt].

II. fn erdővágó; defrişor; Ausroder, Holzfäller. 1746: az felső darab föld az Vas Urak részire tartazik, mert mind a két darab földet az Vas urak Erdejiből irtatták ... leg első irtó volt Györgye Blága [Egyed SzD; WassLt Szóts Stephán (50) zs vall.]. 1847: a nevezett irtó azt mondotta, hogy Varga Katalina engedelméből tette azon irtást [VKp 191].

irtódzik I. iszonyodik; a se îngrozi; sich vor einer Sache grauen, schaudern. 1847: Kászoni András .. részeseg Isten káromlo — nyakas előljároitól nem függő Mindenkenben mint a tövis bokor szeret belé akadni — ugyannyira hogy töle mindenki irtódzik [Kv; ACLev.].

2. átal; a se sfi; sich scheuen/genieren. 1846: Kászoni András a' K: Közép utszai Tized Előljároit .. alacsonító szókkal illette — s szolgál biro Bán Istvánt kicsapással fenyegetni nem irtódzott [Kv; i.h.].

irtództatik irtózik; a se îngrozi; sich schaudern | retteg; a-i fi groază; sich grauen. 1823—1830: mindenfelől szorongattak a sok adósságáért^a, s nem volt honnan fizetni. Irtództatam haza is menni, mikor másutt voltam, mert mindenkor csak pénzkérésért írott leveleket kaptam az asztalomon [FogE 269. — ^aKülföldi utazása és tanulása alatt gyűlt adósságra von.].

irtogat, ortogat a defrişa pe indelete; nach und nach (aus)roden. A. 1572: Az wthan Ismet Alattomba vgy Irtogettak az Somkwtiak [Dés; DLt 184. — ^aA tőszomszédos Somkút lakosai]. 1689: az controversiás helyly .. uton fellyül valo reszit is Hideg kutiak^a irtogaták [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21. — ^aA tőszomszédos Hidegkút lakosai]. 1715: Him berke nevű helyb(en) egy orotványt ... Urával irtogatáa volt Erdőből bokorbul [Koronka MT; EHA]. 1722: ezen széna termő helylyt én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert olyan gaz volt rajta, hogy lovasember is alig láttott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1751: En nem tudom hogy irtogat-tat volna mostonság [Marossztkirály MT; Told. 29]. 1762: az idevalo Réformáta Ecclesiáa emberei irtagattanak benne [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1771: ezt a helylyt még mais irtagattyák a Batrinaiak [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. 1798: Druga Maftyje ... mind tsak irtó-

gatott [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. 1817: Harsányékatis a' kik leg több építéseket tetek, és irtogattak el űzte az Erdőkből [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) zs vall.].

B. 1589 k.: Istvanfi Kelemen az Vereo fel zegben foglalt egy darab feoldett, latom hogy minden eztendeonkent ortogatia [Szu; UszT]. 1701: az után az Ölt vize szapargatta az Ajtai Határból; Ecclesia számára az után kezdék ortogatni [BNB V/9 Valentinus Salatia Principilus de Köpecz (45) vall.]. 1715: az Bogvölgy nevű helyb(en) es a Darab erdő alatt levő orotványokat Kocsis Györgyel ortogatták [Koronka MT; EHA].

irtogatás defrişări repetate; wiederholtes Ausroden. 1740: Constál ..., hogi ezen praatensiokb(an) lévő mostani kaszálló részszerint Irtogatás által szaporogattott [Dés; Jk 324b]. 1751: A Rétyei ... a' nem irtogatás miá mind tiszta tövisék [Marossztkirály AF; Told. 29]. 1757: Guraszáda Határa(na)k olyan állapottya, és természeté vagyon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogatattik, és nem tágásittatik erdőháton fekvénn szaporán a' Bokor fel vészi, és gyökereit vervénn magának, az oeconomia folytatásra alkalmatlan állapottyára redeal [Guraszáda H; BK nr. 144]. 1768: Marosan Gavrilla azon Hellyet elsőben fel fogta volt, de minthogy felette Gazas volt azon Helly felben hagyta az el kezdett irtogatást [F.borgó BN; BK]. 1795: (Az erdő) pusztulása leg inkább okoztatik az Emberek irtogatásai által [Vécke U; Bállt 1]. 1844: egy Szászfehesi ember ... a' Sodorit szeliben ... mintegy felszekernyi szenát csinálgatott ... irtogatás által azon kis helyet egy nagy mezőre tsinálta [Kv; KmULev. 1 Fr. Litzkai (52) vall.].

irtogathat a putea defrişa; nach und nach (aus)roden können. 1689: mint hogy ez az Csere az Faluhoz közel va(gy)o(n) ... a' Heviziek szaba(do)ssan irtogathassák s az ki mit irtogathat légyen öve [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21]. 1738: Minthogy ezen csicséi^a határ régen pusztában hever csak jövevények lakják, az ki hol irtogathat helyet, ott lakik [Csucsá K; BfN Br. Bánffy Farkas conscr. — ^a—E település neve a XVIII. sz. elejéig Csicse volt (l. Csánki V, 343)].

irtogató gyak irtást végző; care lucrează la defrişări; nach und nach (aus)roden/rottend. 1687: Tavasszal kerteket Lázokat, Reteket Tisztító irtogató két számra szolgáló Szegény Jobbágyok [Máramarossziget; Törzs.].

irtogattat a dispune să se defrişeze; nach und nach (aus)rotten/roden lassen. 1679: Réteketis ... Tövisből gasztol irtogattassanak, és tisztogattassanak [Vh; VhU 669]. 1782: maga embereivel Jrtogattatta a' Csutkoltol Tisztogattatta egy reszit^a [Koronka MT; Told. 4. — ^aA földnek].

irtogattatás dispoziţie de defrişare; Ausrodenlassen. 1752: a Jázi^a határon ... a mely Gazos földet fel fogtak 's irtogattak Borzáék fel fogták, 's irtogatták tiltattaké törvényesen ezen földek(ne)k fel fogását s irtogattatásoktól hogi fel ne fogják mert ez falu földé vagy Uras föld ... ? [Kr; BK. — ^aSz].

irtóhely irtvány; teren defrişat; Rodeland. 1590: za-bad wolt mindennek az kj akart Jrtan] otth es egyebwtis az hol az fele Jрто helyek woltanak [Szu; UszT]. 1590 k.: Az varos ezen Igyenessedek megh hogi az hul Jрто helyek vadnak mindeneket tizesre fel merenek ennekemis Adanak három rezt [Szu; i.h.].

irtókapa sapă de defrişare; Rodehacke/haue. 1632: Vetemenies kerth ... Vas asso vagyon N.5 Kapa vagon N.6 Irto kapa N.1 [Fog.; UF I, 189—190]. 1647: negy irtó kapa | egy irtó kapa, egy őregh furu [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1650: Njeles vas kapa nro 130. Jрто kapa njelesteol nro. 80. Közönseges avagy lapos kapa njelesteol nr. 250 [UF II, 102]. 1681: Ploszka Bánya ... Vagon itt Irto kapa Nro 1 [Vh; VhU 578]. 1697: (A pincében) Irto kapa nro 1 [Borberek AF; Mk Urb.]. 1757: Tanáltatnak Mineralis Vénák olly hegyekben is melyek nem kösziklások, ázokban Stólnákkal miként a' kösziklás hegyekbenis ahoz valo Bányász vas Eszközekkel, Tsákányokkal, es irtó kapákkal penetrálván, a Stólnákat fa fogásokkal hogy őszve ne omollyanak jól megerősítvén penetrálunk mig Vénákra erünk [Zalatna AF; JHb]. 1780: Irto kapa 1 Sima kapa 1 [Bethlen SzD; BK Szám.]. 1854: áso egy irtó kapa egy [LLt].

irtott defrişat; (aus)gerodet, entholzt. 1592: az Tannach haz udwaraban az meli fakat hordattanak vala az irtot erdőbeól fizettem 5 legennek egy napra ... d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 138]. 1680: az Irtott hely most köles-sel vagion bé vetvi (!) [Porumbák F; ÁLTUrb. 51]. 1731: a gypün kívül van irtott földé [Bh; KHn 12]. 1744: A Nyár fánál egy darabocsa irtott rét [Marossztkirály AF; EHA]. 1745: az ... Felső határbon az Arnyék fél nevő helyben egy darab erdőből fel fogot, tüzel, fejszé-vel irtot örögség [Magyaró MT; EHA]. 1749: Mihacz Andráshoz hozza ütöttem mellyré eő azon kívül is reszeg léven könnyen el esett valami irtott tövis közze [Sztregonya H; Ks LXII/9]. 1784: egy gyümölcses irtatt hely egy bokros szakadazatt Köves oldal [Dés; Hr 5/40]. 1802: Irtatt Kaszállók a Felső Forduloban [Veresegyháza SzD; RLt]. 1808: (A jб-ok) hogy a magok által köz helyekből fel fogatt és irtott szántó, és kaszálló Földeikből ... elidegenitettek volna nem tudjuk [Szentmihálytelke K; BetLt 5].

irtózás irtózat, iszonyat; groază; Grauen, Schauder, Abscheu. 1684: Tar Ersoknak N. Thorma Benedek p(ro) t(empore) hűtös felesegenek, nyilván valo rusnya, szamos izben szemmel latott s el követet rut parznasaga meg annyi vilagos jelekből irtozással constalva(n) előttünk ... Tetzet mint ollyan közönseges paraznat diuortalnunk ferjetől [SzJk 203]. 1739: Három oculatus Testisek Fassiojokból Constálván Néhai Gombkötő Mihály Özvegyenek Kibédi Máriának sokféle Nemzetekből valo Férfiakkal egy ágiban hálása Gravis Circumstantiák is felesen, mind az irtózásig subinferáltatván, Világos paráznaságról ... Deliberáltatott, hogi ... in poena Mortui Homagii Convinctatassak [Dés; DLt 301]. 1752: az el mult esztendőben feles gyermekek el halván ... volt gyanu hogy boszorkányok löttek volna azon holott gyermekek közül mellyre nézve ezen Barna Kirila némelly hozza hasonlokkal azon irtatlan gyermekek(ne)k koporsojokat ki ásván, s fel nyit-

ván azokat vagdolta, s sziveket meg égette etc. mellyis keresztény ember(ne)k még hallaniis irtózás [O.csesztve AF; Ks 83]. 1762: az A: hallani is irtózás azt mondati az Annya felől ... Nem kár volna puska porral felvettetni [Torda; TjKt V. 77]. 1823—1830: mind bávoszkodtak az hid alá bedőlt szekeren. Irtózás volt azt nézni [FogE 264].

irtóztatós iszonyatos, szörnyű; ingrozitor, inspäimintator; grauen/schauerhaft. 1711: az természetnek rendi elle(n) ferfi köntöst vött magara circiter 14 esztendeje mint maga in facie sedis meg vallotta ferfi irtóztatós utalatos eszközt csinált magának, s aval az Aszszonyi allatokkal ektelenül elt [Kv; TjK XV/1. 68]. 1729: az Tisztartó irtóztatós morgással meg szidá magát, Annját [ApLt 3 Gabriel Barthos de Karatna (28) ns vall.]. 1749: a' detentus az Szilágij János házához bé menven, és onnat nagy tüzes szemet akarván pipájáb(a) ki vinni, hogy azt tselekedni nem engedték, ezért irtóztatós I(ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott attával teremtettével szitkozodott [Torda; TjKt III. 258]. 1766: irtóztatós Káromkodásaitól el irtóztam [Nyárádsztbenedek MT; ToldNy 5]. 1817: azonn égés irtóztatós volt [Torda; KvAkKt 363].

irtóztatosan iszonyatosan, szörnyen; in mod ingrozitor/inspäimintator; grauen/schauerhaft. 1748: ket ő Asztag lévén illő el tséplétnünk mivel az egér is irtóztatósan vesztegeti az mint látom [Tövis H; ApLt Bartos József lev.]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik a gyermek irtóztatósan el vagyon gyengülve mikor magánál vagyon alig lehet érteni a szavát [Buza SzD; JHb].

irtózik 1. iszonyodik; a-i fi groazá, a se ingrozi; sich grauen, schaudern. 1595 u.: En ugyan Irtozom teölle hogy olyan iambor embert mégh zida [Hodgya U; UszT]. 1626: vagion egy hazok Keozop Vczaba(n) mely haz ige(n) nagy Ruinaba(n) volt, el Aniera hogy egiebekis Irtoztak teölle es Zelerekis ne(m) lakhatak [Kv; SLt FG. 6]. 1657: (Bethlen Gábor) testét felbonták, beleit és szivét s egyéb belső részeit kivéven Catharina, az fejedelemasszony^a, nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szivét, felhasított hasát s egyéb tagait: de semmi szomorúságot nem tettete, sőt egy csepp könyvet nem ejte az istentelen, gonosz szivű, elvetemedett asszonyi állat [KemÖn. 102—3. — ^aBrandenburgi Katalin, Bethlen Gábor második felesége]. 1716: megh réá neznys irtóztam es átalatta(m) [Nagyida K; Told. 22]. 1748: a' Termeszeti irtózik attól, hogy az fiu s, leány Attya s, Annya ellen hamissan esküdjék [Torda; TjKt III. 215]. 1749: már el ijedtünk eő Kigylmétől^s irtóztunk panasza, vagi valami bajunk eligozítására eő Kigylmét meg találai [Fejér m.; Told. 3. — ^aA faluval rütl bano szolgabírótl]. 1752: hallaniis irtóztom hogy azt költötték hogy etött csináltak volna bele és meg akartak volna valakit etetni véle [Altörja Hsz; HSzJP Michael Vargyasi (26) jb vall.]. 1802: nem figyelmeztettem arra hogy ki mit tsinál mint hogy én irtóztam ezen Történetől, ugy réája sem figyelmeztet [Déva; Ks 115 Vegyes ir].

2. átal; a se sfii; sich scheuen. 1762: Bölöni Dombai Péter eő kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedüs Czigánnyal vonatni, s másokat az táncz járásra nogotni,

s izgatni nem irtóztat [Torda; TjKt V]. 1773: A parasztság oly szarvat emelt magának, hogy teljességgel elhíthet magával, hogy ők tovább urat nem szólnak. Fenyegedődni is nem irtóztak, de az Isten megsegényíté őket, szavokat is alkalmasint letöré [RettE 305]. 1782: a Dominalis Biro Illya ... magát Opponálni, resistálni nem irtóztat szörnyű nagyon el rogották ezen embert a Csikok, nem etzer agredialt szoval, miért én néki köntöst nem tsináltak [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.]. 1844: most kernelek hogy jöj bé utánam, mert irtóztam egyedül utozni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Vö. az irtózik címszóval.

irtóztat (el)rettent; a ingrozi/inspäiminta; jn von einer Sache abschrecken. 1662: (Az) alkalmatosság^a különben mindenképpen tetszenék, csakhogy pápistaságban születettvén, neveltetvén^s, nagyon irtóztatná elméjüket, tartván, hogy jövendőben familiájokra^c kár ne kezdene fordulni belőle [SKr 197. — ^aI. Rákóczi György fiának, Györgynek Báthori András árva leányával, Zsófiával való házassága. ^bBáthory Zsófia — II. Rákóczi György halála után — fiával, I. Rákóczi Ferencel együtt rekatolizált, és türelmetlenül, könyörtelenül szolgálta az ellenreformáció céljait. ^cA Rákóczi-házra]. 1769: Porontsoltatik az oláh popaknak hogy a kösséget meg intsek az el sőkéstől irtóztatossák fenyítsék [UszLt 97/XIII].

irtóztató 1. elborzasztó; groaznic, oribil; grauen/schauerhaft. 1685: Exhibealok vilagosan azt az keresztény sziveket Irtoztato Sodomiai életet, melyet fel töttem volt [Dés; DLt]. 1700: Dosa Mihalyne Regeni Sophia reszeröl vilagossa(n) constal hogy edgyik a' masikat ocsmany es emberseges embereket irtóztat es botrankoztato diffamatiokkal mocskolta s diffamalta [Dés; DLt 310a]. 1731: Embereket és Istent eő Felséget irtóztat, Attazodásokatt es Teremtettézeseket perpétralt [Dés; DLt]. 1750: Ejel Nappal Korcsomakrol Korcsomákra járt, ivut, részegeskedet olykor Keresztény embereket irtóztat Káromkodásokkal, sok féle Teremtettekkel Káromkodot [Kál MT; Berz. 2. 38/30].

2. irtóztatós, szörnyű; teribil; ingrozitor; grausam, entsetzlich. 1710: Szörnyű irtóztató executio mene véghez az egész országban^a ... Nem lévén a szegénységnek pénze kinozták, kötözték, nyomorgatták, hogy ugyan nem adhatott, minden marháját elvették [CsH 396. — ^a1707 táján II. Rákóczi Ferenc fejedelemsege idején]. 1727: nekünk ... oly irtóztató Szelünk jár, hogy ha még meg nem Szünik, Sok karokat vallunk miatta kerteinket le dőjti, épületeinket bontogattya [Sszgy; ApLt 2 Daczo Ferenc Apor Péternéhez]. 1737: irtóztató I(ste)n ellen valo szitkokkal szidott káromlott [Torda; TjKt I. 134]. 1739: Én Orosz Telken által jöttem irtóztató Villámmasban menydörgésben, es éczakai Setétségben [Darlac KK; ApLt 2 Kálnoki Mihály lev.]. 1768: ez a gyermek ... bé felé kezdett a Házakhoz futni, de a Sítárok a Rét mellett lévő uton irtóztató Tolvaj kiáltással Ló Háton az Házakhoz kezdettenek bé Nyargalni [Kissolymos AF; Told. 3a]. 1815: a' Szabados tetzésü Menneye Ur ... irtóztató Jég essőt küldé mő körünkbe, a' melly egész határunkat ... porrá tévé [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75].

Szk: ~ nagy pápista veszekedett, vakbuzgó katolikus. 1760: Barcsai Pál ... anyja özvegyen maradván ... úgy lett pápistává a fiait azzá tévén, kik is irtóztató nagy pápisták [RettE 105] * ~ nagy szeretet veszekedett nagy szerelem. 1760 e.: (Macskási Krisztinát) gr. Bethlen István úr megszeretvén ... egyig sem akart várakozni Lónáról ellopatta a kisasszonyt Ez az irtóztató nagy szeretet valami hat esztendőre úgy megaludt köztök, hogy külön ment egyik a másiktól [RettE 104].

irtóztatóképpen irtóztatatosan, iszonyatosan, szörnyen; terribil, ingrozitor; grausam, grauenhaft, entsetzlich. 1715: ő Szent Felsége ellen káromkodott ördög Teremtetével, attával ördög Lelkűvel, irtóztató keppen szitkozódott [Vaja MT; VH]. 1736: az I ő kglme engemet mint At az város Piatzán irtóztatokepen szidott motkolt [Torda; TJkT I. 124]. 1737: Székely András meg-részegedvén ördög attával 's ördög teremtetével irtóztató képpen káromkodott [Dés; DLt 261b]. 1751: Vándor Juon engemetis magam tulajdon Szöllőmben megh támadott minden igaz ok nélkült irtóztatóképpen karomolni kezdvén rutul megh vert [Balázstelke KK; IB]. 1752: reám jöven Lóháton Bóer Samuel Vram és irtóztató képpen Káromkodván ellenem Morvás teremtetével a' Pistalját nékem tartotta vala [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kalucz János (23) jv vall.]. 1807: a Papot irtóztató képpen a mint jött a szájára öszve gazalta [K; KLev.].

irtóztatólag irtóztatatosan, iszonyatosan, szörnyen; terribil, ingrozitor; grausam, grauenhaft, entsetzlich. 1846: a' musikusok menni vonakodván Darvas János el távozott a Fogadoból ... hátam meget engemet szájára jöhetett minden ki gondolható szavakkal Tolvajnak, gazembernek nevezett, s hogy Testverem meg fátylázat volna (: mi mind valótlanág :) mondott (!) azonba égtelenül-irtóztatólag káromolt [Dés; DLt 530/1847. 27].

irul-pirul pironkodik; a se rogi; errőten. 1598: Boryasne rwttul kezde az leant Zidny mondwan mert teored el bestie nagy zajw kurwa az chyuprott ... add megh az arratt vgymond az Zegeny leany irwla pirula minth ollian leanizo, es ada egy Penzt az chyuporett [Kv; TJk V/1. 269—70].

is I. ksz A. Zárt m-on belül; in cadrul unei propozitii închise; innerhalb eines geschlossenen Satzes. α. Egyszeres haszn-ban; folosit singur; in einmaligem Gebrauch. 1. Azonos mrészeket kapcsol; leagá párji de vorbire de acelaşi fel; gleiche Satztheile verbindend. a. Állító szövegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: és, meg; şi; und. 1570: Ew attyatol, es egyebekteolis Eoreg nepekteol hallotta [Gyalakuta MT; BálLt 1]. 1595: Az bizonságh vallasa vtan meg'h Itili az teórvűnj hogy ha lehet haladeckia az Jnek, az otalom hadba letele es az eó maga hadba letele miattis [UszT 10/59]. 1630: Szabo Marton foldozott mind ennekem sarut Mind penigh az Jnasnak s mind Uramnak maganak s Aszoniomnakis foldozta Czizmajat [Mv; MvLt 290. 221a]. 1688: valamelljik félnek az teórvűnj azon peres földet adjudicalja legjen aze az örökseg az dezmais [O.újfalú F; DLev. I. VI. B. 20]. 1760: Néhai Tekéntetes Torma László Uram nékem testvér Bátyám volt Atyá-

val s Anyávalis egy testvér lévén eő kegyelmével [Csicsókeresztúr SzD; BetLt 6 Fr. Torma (63) ns vall.]. 1794: (A földet) Vándor Juon ... a' mellette lévő miveletlen helyből, úgy a' mellette lévő ország uttyából is szoporította [Balázstelke KK; JHb XX/9. 3].

Szk: egy az ~ mind egyszersmind. 1683: Nemes Décs Varossanak fő Praedikatorat, egy az is mind Esperestyet Tiszteletes Solti Janos Ur(ama)t, mocskos becstelen szitkokkal illette [Dés; Jk].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung: sem; nici; (auch) nicht. 1557: Se Byro sem polgar wraym egyebekys Ne hordhasak az ewrdewth [Kv; TanJk V/1. 19]. 1809: adozással és egyéb praestatiokkal is nem tartoznak [Asz; Borb. II].

2. Különböző mrészekkel kifejezett azonos fogalmakat kapcsol; leagá noţiuni identice exprimate prin diferite părţi de vorbire; durch verschiedene Satztheile ausgedrückte gleiche Begriffe verbindend. a. Állító szövegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: és, meg; şi; und. 1576: Mas fel cheo Arany fonal Ezen keoweol Egy papyrossan es walamy dyrb darab ky tezen Egy fyrtal Aranyath [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. 1595 u.: előzer így kezdte el hogy ... el loptad tes (!) a' Bikafalúj malomból a' buzat [UszT]. 1596: Chiog lörincz, Damokos Tamas Jobb(ágia) kit mas neuel Santa lörincznekis hinak [Füle U; i.h. 11/69]. 1682: p(ro)ducaltá volna ratioianak ideien az eő Nga Commissioit s több ratioi között ezis el igazodott volna [Kv; RDL I. 161]. 1735: Az Vadászim egy Szarvast löven az két lapáczkáját vgy főzni való reszebbőlis küldötem Ngn(a)k [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1829: apammal én is mint kiti Gyermekek el nyargaltam [Toplica MT; Born. Xvc. 6 Vulkán Mihaila gryn Rit (60) vall.].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung. 1700: édes Attyánk Tótt Cseréjét mikis fell nem bontjuk [Pókafva AF; JHb XXV/1. 39]. 1802: jelen lévén az Ugárlásnak ideje, nem késik a kaszálás is [M.csombor K; Somb. II].

3. mrészhez fokozó értelmű azonos mrészt kapcsol; leagá de o parte de propozitie o altă parte de propozitie identică care conţine o gradatie; einen Satzteil mit einem gleichen Satzteil steigender Sinnes verbindend: sőt; chiar; sogar. 1568: Hazucz bestye verül te Zoch mihaly mert vagiok en ollyan ember mynt, the s meg Jobbis [Kv; TJk III/1. 279 P. Zeqch vall.]. 1630: Azt Thott Balas szomoruan es Syruais hallotta [Szentmárton Cs; BálLt 48]. 1642: Az Szekerek fel nap s- egesz napis ott lestek hogy hordani akartak az buzat es szenat de az sok esseoteol nem hordhattak be [Nagykapus K; GyU 70]. 1732: rutul szida fenyegete is hogy ha meg kaphatya oszve vagdalya [Szentimre MT; BálLev.]. 1737: Szida Apor Peterne Aszonyomot ő Ngat, lelkitis gazla [Kanta Hsz; HSzjP]. 1759: a' Törökbüzát el-tsépelítettvén ... mű gyanityuk, hogi volt három száz véka, még talám többetske is [Marosludas TA; TKI]. 1788: A Kapatselbe egy szép szálos Erdő melybe vadnak mind Cserefák. Fialatok Gerendának néhol Talpfának valokis [Nagyercse MT; EHA].

Sz. 1736: Ha penig vagy szegény atyádfiához vagy becsületes nemes emberhez szállottál volna, az olyan szível látott, hogy örömben talám az lelkit is kitette volna érted [MetTr].

4. Kimondott vagy elhallgatott körülményhez lefokozást kapcsol; leagá idea de degradare în legătură cu circumstanță/situație exprimată sau neexprimată; einen ausgesprochenen od. verschwiegene Umstand mit einer Degradation verbindend. 1599: Vadalma Jakabne Orsolia azzony . vallia en nem hallottam hogy megh chyak vizza mondotta volnays Farkas Jstwanne az zidalmokat az Inctanak [Kv; TJK VI/1. 296—7]. 1653: nagy vala a szorongás . Soha a keresztyén királynak, vagy fejedelemnek, de csak egy nagyságos úrnak is a belső szolgálai szótatlan (!) nem túrték volna azt a szorongást [ETA I, 135 NSz]. 1803: annyifélével bestelenitette hogj mind eszembe sem tarthattam iszonyúság voltis csak halgatni [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1849: ott oly sok minden házi Drága eszközök voltak hogy bajos egy helyt annyit tsak latni is [Héjasfva NK; CsZ. Szakáts Juliánna Lőrintzi Istvánné (45) vall.].

5. Mértékbeli hasonlításban a hasonlítottat és a hasonlított kapcsolja; într-o comparație de măsură leagă termenul comparat cu cel cu care se compară; in einem Maßvergleich das Vergleichene und das Gleiche verbindend. 1573: Ferenchy Ambrus vallia hogi . . . Ban lanostwl es felesetwl hallotta azt Montak hogi ely aggyak az hazat, Megh olchobannis hogi ne(m) mynt meg beochwltek [Kv; TJK III/3. 136]. 1770: az Silip orrát annális alább szállították [Ádamos KK; JHb LXVII/117]. 1775/1781: egy esztendőben . . . gyűjtenek . . . száz, sőt száz tíz szekér szénánál is többet [Algyógy H; JHb LXXI/3. 365—6]. 1822: Nemes Kis Ferentztől hallattam többszer kéttzernélis beszélni [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 22 Kováts Ferentz (60) ns vall.].

Szk: *annál ~ inkább*. a még inkább. 1671: Mivel Régen Várossa az el-múlt sok háboruságokban . . . igen meg-romlott a' Postálkodás miatt annál-is inkább elpusztulnak [CC 30]. — b. (de) kivált, pláne. 1671: Nem tartozom az meritumra megh felelni, mint hogy Nemes Ember vagyok; s suspiciora Nemes Ember nem tartozik megh felelni, annál is inkább, hogy még az paraszt emberis nem tartozik gyanora magara vallalni, ne(m) hogy Nemes Ember [Kv; TJK VIII/11. 104]. 1760: micsođa Azin alatt occupalodot és mennyit occupaltanak el ezen utrizált hely mellől nem tudom annális inkább hogy ellenzette volna valaki hogy ne occupaltassek el mellőle vagy is belőle . . . egy részre is [Bethlen SzD; BK]. — c. már csak azért is. 1751: kérjük^a alázatossan Nsgodot, meltoztassék Székünköt Finna Mihálynak functionálával meg ne Szomorittani annális inkább hogy abbéli meg Szomorittásunk az Mlgs Guberniumhoz recursust ne Causaljon [ApLt 5. — ^aTi. Orbai szék tagjai]. 1777: az vővőnek mindenkor szemesnek kel lenni, s tudni kitől vásárol, annál is inkább ne hogy ut adatodgyék a lopot joknak eladatására [H; Ks 114 Vegyes ir.].

6. Tagadó szerkezeteket kapcsol; leagă construcții negative; verneinende Konstruktionen verbindend. 1568: Michael literatus . fassus est, . Johannes brassai ita dixisset hazucz bestyewl benne hogy the uoltal uolna (!) olyan ember mint En vagiok, mert te soha ne(m) uolalt olyan s ne(m) lesz is [Kv; TJK III/1. 220]. 1596: kertem az Mezaros Miklost hogj mellettem legjen lowawal, mert egjedwl nem gjeoztem mind lowastol es nemis mertem egjedwl kezdteők az mezon es reten vellek vezeődneöm [Kv; Szám. 6/XXXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével]. 1676: vőttem . . . Egy pár Nusztot, az ki nem

az allyassi; nemis az szépi volt f. 22 [Utl]. 1697/1699: ahöz elő kglmenek semmi közü ne(m) volt nincsenis [Cege SzD; WassLt Vas György nyil.]. 1796: szándékam sem nekem, sem Groff Uramnak e hid építésére nem volt, 's nints is [Ádamos KK; JHb XIX/56]. 1826: meg öregettem és már toab nem lehetek mivel a strápátziot már nem Győzem és nemis vagyok kápás [Háporton AF; Kath.].

7. Szembeállított fogalmakat kapcsol; leagă noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe verbindend. 1759: Hallottam hogy a' Gondviselő . . . a' Mlgs Groff Principálisának is serénykedett, a' mint Serénykedett; de inkább magának [Marosludas TA; TKI Mokány Ojne (70) jb vall.].

Szk: *nemcsak . . . de/hanem* . . . ~ mind mind, is . . . is. 1736: teljes életiben mások előtt emlegette Petki István, mit tanolt volt Apor Lázár bátyjától; s nem is emlegette pedig csak, hanem meg is tartotta [MetTr 420]. 1827: a' Törvényes Exequutio (!) nem csak tentatatt, hanem admittaltattat volna is [Erdősztyegyörgy MT/Mv; TSb 51]. 1843: itt tűnik ki, hogy ők valóba nem csak dögök; de értetlenek is — jelesen kazalozás, kalangyalás — és asztag rakási mester(se)geket nem értenek [F.zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

β. Páros haszn-ban; în corelație cu sine însuși; paarweise gebraucht. 1. Rokon fogalmak kapcsolására; leagă noțiuni înrudite; verwandte Begriffe verbindend. 1593: Egi vech czondratís es egi lasnakotis lopot volt [Kv; TJK V/1. 446]. 1597: az Nagymezezekis óweknek tartottak, s az Alparetyak is [Aparét SzD; Ks]. 1606: kerü uala Zolta(n) Pal Dienes Georgiet, hogy ne uezekegdwnk nam tes Attjannia vagy, Albertis Attiamfia, bekelletiek kwleomben [Uszt 20/111] | Az Benkes giwkerereólis, Sebestien Thamaseteolis óda zolgaltak [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1646: az Draghi hellie volna de az kiczinnis, és mereo sár fezekis [Bádok K; JHb III/72 Kézdi-polyáni Veres István apjához]. 1732: a Kementze . . . ket fele rekesztetett, vgy hogy füttős, cserepesis [Nagyida K; Told. 11/70]. 1761: az edes fiam vakmerőképpen az enyémben is, mind a Néhái férjemében is tsak harmadát tudta az en reszemre [Hsz; BLév.]. 1832: olykor olykor — vagy felejdékenységből — vagy betegségből, vagy tapasztalatlanságból enis másis hibázni szoktunk [Torda; IB. Demény János udvari tiszt lev.].

2. Ellentétes fogalmak kapcsolására; leagă noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe verbindend. 1582: Az zolgának hogy az tamazokat fel astak es az talpok ala keowet teottek az achyoknakis ettzeris mazzoris borra walot attam d. 35 [Kv; Szám. 3/V. 29 Lederer Mihály sp kezével]. 1600: bizott volt kegtek kezembe eszer Niolchad fel zaz sótt Zazat penigh Attunk hetennis heted felennis, Egiet Egyget penigh az ki valogatva veotte kilenchennis, tizennis Attunk, az Apraiabam penigh Attunk chyak eot penszennis, az mint el Adhattuk [Kv; i.h. 9/XIII. 1 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1679: engemet tiszta es igaz Nemes személyt egyűtis, masuttis egy szeris s mászorís Tudományos Boszorkany személy-ne)k mondott [Dés; Jk]. 1731: zugattak es rebesgettek egyis másis afféle híreket hogy Fagarasi a mostoha leányát élné [Mezőbánd MT; Born. XXXIX. 16]. 1799: a Léány edgyikhez is másikhoz is olly fesslettséggel viselte magát, hogy tsak a' volt már hijja, hogy réa hágion, mint a Fojato téhen a' Bikára [Dés; DLt].

3. Állítás és tagadás kapcsolására, határozatlanság kifejezésére; folosit pentru legarea unei afirmații și a unei negații, pentru exprimarea unei nehotăriri; Bejahung und Verneinung verbindend, zum Ausdruck der Unsicherheit/bestimmtheit. 1812: a Groffné . . . kerte elő a Párna Sákot; A számtarto tartván a nétalámtol ada volnais elő, nemis. Illy késedelmezett kétségek közt végre elő adta [Héderfája KK; IB. Takáts Josefnek (45), gr. I. Bethlen Sámuel tisztjének vall.]. 1868: ha tán házasodni készülnél váladz meg jól . . . szép is jó is gazdag is nem is, mert az elsőben sincs mindig köszönőt [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

B. Összetett m-viszonyban m-ok v. mrészek kapcsolására; in propozitii compuse pentru legarea propozitiilor sau a părților de propoziție; in zusammengesetztem Satzverhältnis Gliedsätze od. Satzteile verbindend. α. Egyszeres haszn-ban; folosit singur; in einmaligem Gebrauch. — aa. Mellérendelő m-ok közt; între propozitii coordonate; in Satzverbindung. 1. Rokon fogalmakat kapcsol; leagă noțiuni înrudite; verwandte Begriffe verbindend. — a. Állító szöveggörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: és; și; und. 1560: az ew kewkegeeth ha mëlthonak Jtelyk hath azokrol Lagistromokath hozhasson, Nemellyeketh Embery Byzonsaggales megh Byzonythasson [Dés; SLt AB. 3]. 1570: Anna Ban Janosne, Azt vallya hogy, . . . Latta aztis hogy egygyt eotek cois eoth vele [Kv; Tjk III/2. 148]. 1594: Az peres feöldet Zeóke' Pal elte es Az fia Zeoke Mateis elte [M.fráta K; Told. 27]. 1600: az orzag el wegezte hogy asz kitt zeore(n) (!) meg találnak nemes ember Marhajaban aszt Bwhjewel kel meg adnj enes eszt kewano(m) ez ketek terweniteol [Uzst 15/45]. 1635: Tudom azt hogy Matthe Istwa(n) Gergelj Balasni hazasula megh, ott hala megis [Kásonimpérfva; LLt Incze Péter felesége Agáta (35) vall.]. 1717: Hallotta(m) hogy Becski Ura(m) tüzes ördög attával szitkozodat, az ablakot is ő kgyime ütötte bé [M.köblös SzD; RLt].

b. Tagadó szöveggörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung: sem; nici; (auch) nicht. 1568: Ersebeth zárúdy gergelne fassa e(st) en nem esmerem ez keth azontys, sem az palastoth nem latam soha [Kv; Tjk III/1. 153]. 1639: Én paráznságát nem láttam, sem tudom. Az étetése felől is nem tudok semmit [Mv; MvLt 291. 195b—8b átírásban!]. 1762: az én házamnál mulatván az Inasok . . . Kaffai János odajöve s az Inasoktól el akará venni a Hegedűst, melyet nem engedtenek az Inasok s én is nem engedtem [Geges MT; IB]. 1812: a felesége is sok ízben panaszkodott nekem, hogy ennie nem ad, és ötöt is nem engedi hogy adjon és vigyen ennie [M.köblös SzD; RLt lineán Von (60) vall.].

c. Tiltó szöveggörnyezetben; in context care exprimă interdicerea; in verbietender Textumgebung: se; nici; auch nicht. 1602: Biro Vram . . . semmj fele beort ki ne hadgion vinny az varosbol, senkinek neys legien szabad venny [Kv; TanJk I/1. 417].

Szk: nemcsak . . . sőt . . . ~. 1795: (A gát) a Jeg 's viz szabados nem mehetése miatt nem tsak meg romlott, sőt egészen elis szakadt [Ádamos KK; JHb XIV/48].

2. mrész odaértett előzményhez kapcsol; leagă o parte de propoziție de cele exprimate anterior, aici fiind subînțeles; einen Satzteil mit einem einbegriffenen Vorhergehenden verbindend: a. Állító szöveggörnyezetben;

in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung. 1542: Az mynemw dolgokoth k. ennekem parancholt wala az wthannes azonnywm athal, . . . igen thewrekedthem myndenwel [Fog.; LevT I, 16 P. Orozy lev.]. 1570: Botha Casparne az vton haza Jewet Mongia volt neky hagi Nagi palne egy korstos lopot volt az fazakastul Meggiesen [Kv; Tjk III/2. 7 Margith Makay Balintne vall.]. 1577: Az ^a es az en Zwiemnek eylemnek byrodalmaban vt kyn Az kwtt vagyon [Mv; BálLt 79. — ^a A telek]. 1590: wkes sokszor iszentek megh hogj be Jeott az Chittko az lowak wtta(n) [Uzst]. 1592: az mywel Jambor azzon szokta tyztseget teorweny szerent megh ottalmozny Eneos kez h wgyok ottalmoznom [i.h.]. 1600: Swky^a Lajos, Antalnak fia wolt w es holtajgh birta [i.h. 15/125. — ^a Így Swkey h.]. 1707: Találatnak olyanok is, az kik csak azt várnák, hogy az ember hazul elmenjen [Somlyó Cs; SzO VII, 138]. 1828: sokszor részeg is lévén a többi le szájjalta [Illyefva Hsz; HSzjP Zajzon Josef (59) gy. kat. vall.].

b. Tagadó szöveggörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung. 1862: még a 26 fo(rint) is nints bé írva . . . mikor a hátralévő meg adodik bé írja [Borsa K; BetLt Farkas Moses lev.].

3. m-hoz következményt kapcsol; leagă de propoziție o consecutjie; eine Folge mit dem Satz verbindend. 1629: ezt az Tot Mihalt vgy tudgya hogy mindenkor Deesen lakot es It hazasult megis [Dés; DLt 235]. 1691: vgi hallottam hogi azon Torok pallt az Annja az varadi rab-sagaban kapta uolt, it is suletet ez vilagra [M.gyerőmonostor K; SLt A et M. 36 Rokus János (48) vall.]. 1756: tegnap . . . egy néhány szép kappanokat láték hogj az éhség mia leeresztették szárnyakat . . . megis döglöttek felesen belől(e)k [Mezősztpál K; TK1 Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1771: az idő száraz volt. az Aratással ez hátra is vetett [Eszmény SzD; Told. 5a]. 1773: (Vincze Peternek) Nagi Golvaja volt a Nyakán . . . azon Nyavalyája miatt megis holt [M.léta TA; JHb II/3].

4. Tagadó m-hoz megszorítást kapcsol; leagă de propoziție negativă ideea de restricție; eine Einschränkung mit einem verneinenden Satz verbindend. 1618: de senki semmit nem ad, az prebendát is rosszul adják [ETA II, 85 BT]. 1628 u.: (A kértett időben) ithon sem voltam, az után ket hett mulua Jöttem haza is [Szfk 32].

5. Tagadó m-okat kapcsol; leagă propoziții negative; verneinende Sätze verbindend: nem ~ sem nem, (és) nem; nici nu, (și) nu; auch/(und) nicht. 1578: adot eo kegmek nem zoktak wetny, Nem is lehet az wonassoknak el Igázetassa es az laistromok wyetassanelkw [Kv; TanJk V/3. 157a]. 1721: Samariai Samuel uram . . . a Pusztá Falu helljen Fundus helljet nem praetendal, annal inkább nem is possidealt [Szunyogszeg SzD; EHA]. 1791: Én ez uttal semmit se küldhettem vala . . . mert nemis volt mit hirtelen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1831: noha én a Tttes Ferentzi Károly Ur Lovait esmértem, de hogy éppen azok lettek volna tellyességgel nem erősítettem, s nem is erősíthettem, mivel ittas is voltam [Dés; DLt 332. 14].

6. m-hoz fokozást kapcsol; leagă de propoziție ideea de intensitate; eine Steigerung mit dem Satz verbindend. 1573: mykor fogva vyssik volt az Santat Mond volt Noh En valloem Ennek kissebeget de ahlw en Syrok mas oth beonbelis [Kv; Tjk III/3. 68]. 1585: Thumes (!) Ber Vallia Mezaros Mihaly . . . megh vona A' hayat^a hogj ot

halgat, Megis wthe [Kv; TJK IV/1. 444. — ^aA hallgatózó inasnak]. 1610: en kazalta(m) ... zenajat eles attam [Alfalu Cs; Törzs. Beöge Ferencz (60) j b vall.]. 1639: az oljian ganejos hely ugi hagiam az biramnak hofi fel szántasso(n) egy darabot benne ... s kertelliek be is [Hemoródsztpál U; Szád. Rédej János Nagy Tamáshoz, a szu-i vár gondv-jéhez]. 1756: Mikle Mihály Uram mar Copuláltatta volt magát az Balog Uram Leányával nemes ember hazánál elis háltá volt [Nagysomkút Szt; TKI]. 1844: a meg szomszédoltam Szántó földet a' Te kintetes Executor Urak el foglalták, és kiis tosváztatták [Szárzapatok Hsz; Berz. 17].

7. Elhallgatott előzményhez fokozást kapcsol; leagă idee de intensitate de antecedentele neexprimate; eine Steigerung mit einem verschwiegenen Vorausgegangenem verbindend. 1831: egy Hetfűn estve még zekét is a feleségetől kértek [Kvh; HSzJP Sáralfi lovas katona Babos Ignázt rk (72) vall.].

8. Tagadó m-hoz fokozó tagadást kapcsol; leagă o negatie de intensitate de o propozitie negativă; eine steigernde Verneinung mit einem verneinenden Satz verbindend. 1591: Beke Georgi vallia kiteol eset az vagdalas, en ne(m) tudom nemis láttam [Kv; TJK V/1. 87]. 1606: en neke(m) Peter Deak egy penzt sem adott, sem ne(m) láttam [Uszt 20/246 Mart. Cziki de Fenjed col. vall.]. 1745: Eltétő Ferentz Uram(na)k ... az mi Familiánkhoz Semmi vérsége nintsen nemis Atyánkfia [Zilah; WassLt Judita Eltétő relicta quondam St. Sebess (50) ns vall.]. 1747: én Semmi hamisságát nem láttam nemis Sejditettem [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1759: ezen Falunak határán valami allodialis erdő ... birattottat volna nem értük, nem is hallottuk [Szárhegy Cs; BLT 9]. 1823: nem láttam, nem is hiszem s fel sem tészem rolla amit híreltek [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Csarvási Peter (35) ns egyházi vall.].

Szk: nem (hogy) de nem ~. 1782: Veress Samuel a' Productio allapottyában nem hofi járt volna de nemis tudott hozzá [Torda; KW].

9. Megelőző körülményhez lefokozást kapcsol; leagă idee de degradare de o situatie precedentă; eine Degradation mit einem vorhergehenden Umstand verbindend. — a. Állító szövegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung. 1753: soha nem hallottam hogy azon két különös Familiának egymással csak atyafisága is lett volna [Dálnok Hsz; Told. 30/46]. 1794: sok idő haladék kívántatik arra hogy azon darab erdő helyi, tsak az elébbeni mivoltára vissza nevedkessen is [Nagyercse MT; EHA]. 1803: Komjattzezi Mihályné Fodor Anna meg tamadta bestelen szokkal illeté melje ket átalamis ki mondani [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1825: A Motsi sertés nyáját nézni is gyönyörűség [Mv; Told. 7].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung. 1669: soha csak emlékeztetis eo Ngatol nem halotam, soha az harmad fel ezer Talernak [Ks 90 Fr. Kozaruari de Dés (54) vall.]. 1752: én soha sem Láttam Tisztartó vram(na)k a meg irt Aszszonjnal még tsak enjelgésit is [Gárdánfa Sz; BK]. 1833: a' Vásárookban a' sok Tordai, és már még külső Falusi gabana szedéssel kereskedők fel falyák előlünk^a, hogy tsak nemis szolhatunk hozzája [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — ^aFelvásárolják a gabonát].

ab. Alárendelő m-viszonyban; in subordinare; im Satzgefüge. 1. Fő- és mm azonos m-részeit kapcsolja; leagă părțile de propozitie identice ale propozitiilor principale și secundare; die gleichen Satzteile des Haupt- und Nebensatzes verbindend. 1544: My koron Istrigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezth montha volna Symon wram^a [Galac BN/Szászssombor SzD; MNy XXXVI, 52. — ^aL. a folytatást i.h.]. 1555: Az minth hattam wala Az keeth gyermekym felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom [JHbK XLIII/21 Mikola Ferenczné Melyk Anna végr.]. 1581: myndenik Malomba Mestereket tarchy'anak Az malombirak Erre penigh mykor be Iktattattya biro vra(m) megh is Inchie hogy megh legie(n) [Kv; TanJk V/3. 235b]. 1589: Az Mikor Keo varbul haza Jeoth vala Matyas deak, Enis az tayba talalkoztam vala haza Jeonj [Dés; DLT 226]. 1683: Az mint eddigh, vgy ez utánis ... Gyekebul minden esztendőben az három Szaz kalongia buza megh jarjon Kolosvára az pateréknek [Kv; Ks 14. XLIIII Kornis Gáspár végr.]. 1765: ha az több Zalogos földketis fel rojják ezts rojják fel nem bánom [Bala MT; Ks 14. XXXV].

2. Következményes mm-ban a következményt kapcsolja; in propozitie consecutivă leagă consecutia; im Folgesatz die Folge verbindend. 1749: az idén ezen a helysége olj szárazság volt hofi az marhák éhel is majd meg holtak az borjokot is az Tehenek elig tarhatták [Kiskend KK; Ks 71. 52. Szám.]. 1759: az említett Tisztartó ... a' Groff Vram eo Nga Jobbágyait rutul tractálta, akár uton, akár Udvarban, Karoval, Lapáttal, fával verte, Ugy hogy egy néhányanak a' fejit is bé törte [Marosludas TA; TKI Koma Ojne (55) j b vall.]. 1781: addig veré egy fuvoval hogy a' természet dolgátis mind alája ereszte [Komolló Hsz; HSzJP Thomas Gáspár (40) j b vall.]. 1825: ezen Berek olyan Sűrű és tömött volt, hogy a' Medvék is el lakhattak volna benne [Szentdemeter U; Told.].

3. Megengedő m-ban a megengedett körülmény kapcsolására; in propozitie concessivă pentru legarea circumstanței admise; im Konzessivsatz den erlaubten Umstand verbindend. — a. Megengedő jellű felt. m-ban; in propozitie condițională cu caracter concessiv; in konzessivartigem Bedingungssatz. 1555: Atyafi atyjafia ellen idegennek semmijét el nem adhassa, sem el nem vallhatja; ha elvallotta volna is ... a vér gyökér vissza veheti [Szu; SzO II, 121]. 1571: Keryk azon eo k. Byro vramat es az Thanachot hogy eo k. tegiek zeret valamely vrainkna Az Ezer forintnak, Megh ha valamit kely rea adnyes [Kv; TanJk V/3. 42a]. 1602: ha futamastok Esnek hat semykepe(n) ha az Zekernek el kel maradnys de az lowat Jde ne had [Uszt 17/45 Gedő giorgy gagi lo fw vall.]. 1693: ha szint(en) feles penzt hozott volna is Felesége házához Borberekai Istvá(n) Ur(am), előttünk ne(m) Constál, hogy eös jóságok rehabeálására, vagi kiváltására vagi házaknak ez fundamento lótt építésekere, ha szintén héjazattal tartottais lathato és tapasztalható képpen kóthette [Ne; DobLev. 1/37]. 1717: az Felső Nagy Tanorok ... körül kert majd Semmi nincs, az ki van is Semmire Kerlő (!) [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1748: az Urá(na)kis marad annyi, hogy ha a gyermekei pénzt nem költis, megéri velle, ha pénzt ennéki [Torda; Borb.].

b. Megengedő jell-ű időhat. m-ban; in propozízie cir-cumstanțială de timp cu caracter concessiv; in konzessiv-artigem Temporalsatz. 1674: Mikor be fogtais . . . az okrók akkoris nem volt ot Pasko Tamas [Pagocsa MT; Ks 90]. 1746: a midőn a portiot felrottak is akkoron is Kirszye Demeter a falus Bironak meg mondotta három marháját fel ne roja mivel az az Apjájé volt [Középfva SzD; SLt 29. Y. 30 Bingye Lop (166) j b vall.]. 1768: mikor főben ütöttek is Boka Mitrát jól lehet távol voltam töllek megis hallattam az tsattanást [Kiskáján SzD; BK. Kimpán Gyorgyie (38) lib. vall.].

c. akár-, bár-, ha-, vala- előtagú (v. más egyenértékű) ált. névm-t v. ált. hsz-t tartalmazó megengedő m-ban; in propozízie concessivă în care se află un pronume nehotărît sau adverb nehotărît al căru prim element este akár-, bár-, ha-, vala- (sau alte elemente echivalente); in einem Konzessivsatz, der ein allgemeines Fürwort od. Umstandswort mit der Vorsilbe akár-, bár-, ha-, vala- (od. ein anderes gleichwertiges Fw. od. Uw.) enthält. 1586: ha mit el akarna benne vinnys es al adnys, Pal vramat el-soben meg kjnalya uelle [Aszó SzD; Told. 27]. 1598: Látter Mihály . . . wallya . . . azt monta az zolgaia hogy akar meli igazan harminczadollianakis de megh ke-wannya az vra az ayandekot [Kv; Tjk V/1. 183]. 1659: vgy veszem eszemben, hogy ha kitavaszkodik az üdö, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egye-netlenségéből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapot, nem leszen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz]. 1776: küldöttem volna meg ha mi keveset is de a Marha dógi és az építés igen meg rántott [Mezőbánd MT; MbK X. 45 Kovács Ferenc lev.]. 1803: ök nélkülűt pirongságot (!) szenvedni; akár kinek is nem eshetik jól [Vályebrád H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1809: Én, az Ur Isten örözzen, hogy fortélyal kíványak senkitölis költsönözni [Jára MT; Berz. 11. Fasc. 75]. 1838: Hogy ha pedig ezen Osztálybol valami Fiat-Léányt egy aránt illető Ioszág ez uttal ki ma-radott volna, ez utánn bár mikor is ha ki tudodnék, az is köz Osztály alá adassék [Szentbenedek SzD; Ks 92].

ß. Páros használatban; folosit în corelație cu sine însuși; paarweise gebraucht: aa. Mellérendelő m-ban; in propozízie coordonată; in Satzverbindung. 1. Azonos fogalmak kapcs-ra; folosit pentru legarea noțiunilor identice; gleiche Begriffe verbindend. a. Állító m-kat kapcsol; leagă propozíții afirmative; affirmative Sätze verbindend. 1567: Benedictus Koach fassus est, Quod figulus vxore(m) pellebat . . . az anyadis kurua uuolt s tes kurua vagy [Kv; Tjk III/1. 110]. 1572: Dorko Varga Georgy leanya latta hogy vigadot hege-dws Ianosne az vramial Eotetis eoiletke eois élete eoket [Kv; Tjk III/3. 33]. 1590: Thudom hogy Pribeek Gergelj az tornaczyban halt egy Zolgalo azzony Embereis halt ott az tornaczyban fiais ott fekuttenek [UszT]. 1626: tu-dom hogy 6 hold feoldet birt Eordeogh Gaspar az por-golattiat is chinaltam az feoldbenis arattam buzat [Pi-nárd MT; Bállt 54]. 1689: azzal is diffamalt hogi az Fia-mot is megh ötte á Fe'ne' magamotis egjen megh [Kovász-na Hsz; HszjP]. 1745: (A megszántott földet) megis ke-vertette három részit beis vettette [Torda; TjKT II. 59]. 1820: vagyon az Uradalomnak is, vagyon a Tiszte-lendő Plébanusnakis Malma [Jegenye K; KmUlev. 2].

b. Tagadó m-okat kapcsol; leagă propozíții negative; verneinende Sätze verbindend: sem nem . . . sem nem;

nici nu . . . nici nu; weder noch. 1786: nemis tudam — nemis hallattam hogy az Thorockzai Communi-tásnak végezéseből eset volna bé jüvetelek^a [Torockó; TLev. 4/13. 41. — ^aA Torockón áruló bedellői mészáro-soknak]. 1833: mű^a vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kívánunk sütni [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — ^aA tordai sütoasszonyok].

2. Ellentétes fogalmak kapcs-ra; folosit pentru lega-re a unor noțiuni opuse; entgegengesetzte Begriffe ver-bindend. — a. Állító m-okat kapcsol; leagă propozíții afirmative; affirmative Sätze verbindend. 1653: Mikor azért oda mentünk volna, tehát bé is ment volt s ki is jött [ETA I, 131 NSz]. 1867: a jövendőt nem lehet tudni az Isten aláz is felez is [Uzon Hsz; Kp V. 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz].

b. Tagadó m-okat kapcsol; leagă propozíții negative; verneinende Sätze verbindend: sem nem . . . sem nem; nici nu . . . nici nu; weder noch, nicht . . . auch nicht. 1755: Fülöp István nem is az emberek okossa, de tellyességgel nem is együgyű [Illyefva Hsz; HszjP Lukács Kis (34) vall.].

c. Állító és tagadó m-okat kapcsol; leagă propozíții afirmative și negative; affirmative und verneinende Sätze verbindend. 1618: (A csausznak) Föhelyre való bátorsága is nincsen, nagyra is néz [BTN 164]. 1629: az agarat . . . Markodi Gergelyis kerte teőle s nekis (!) nem atta [Mv; MvLt 290, 180a]. 1644: (A feleségem) ha . . . gyalazatos hirbe nebbe keveri magát az Istenis megh bünteti, ez vilagh szerentis megh gyalazodik; es az en Jouaimbannis ne legyen sem(m)i reszi [Kv; JHb III/6].

ab. Alárendelő m-ban; in propozíții subordonate; in Satzgefüge. — 1. Azonos fogalmakat kapcsol; leagă noțiune identice; gleiche Begriffe verbindend. 1589: Tu-dom hogy az adott vgy vegezek hogy az kik egez adott attak ez eleottis tehat mostanis azok 50 penzt adgianak [UszT]. 1599: Amint ennek eleotteys vegezte volt eo kgmek az Jwhok dolgarol mostannis az ellen nem egye-keznek semmith vytani [Kv; TanJk I/1. 335]. 1603: ker-nywk Kedeteket hogy Kedetek ez Vtannis azon zeret-tel legyen hozzank . . . mint annak eleotte es [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. 1763: Vajna Gábor Uram a' Taligával fel in-dula az úton, és fel bodita másokotis mondván: jertek hozzunk miis egy teret^a ha más is pusztittya [Zágon Hsz; Szentk. G. Albu (40) pp vall. — ^aFát az erdőből].

2. Ellentétes fogalmakat kapcsol; leagă noțiuni opu-se; entgegengesetzte Begriffe verbindend. 1629: hiva ha-za, veghtere azt monda lassad ha jeoszis ha nemis te dol-god [Kv; Tjk VII/3. 115]. 1691/XVIII. sz. eleje: az ide-gen Pósztóval kereskedőknek id (!) ne legyen szabot posztót el adni ha Czeben is vadnak ha nem is [Kv; PosztCart.]. 1759: Tisztartó Vram . . . A' Joszágébél embereket rutul tractálta, mert vgyan is, ha dolgoztak is, ha nem is, szída, verte, fejeket bé törte [Marosludas TA; TKI Mokány Ojne (70) j b vall.].

II. hsz 1. Fontosnak tartott mrészt emel ki; scoate în evidență o parte de vorbire importantă; einen für wich-tig gehaltenen Sätzeil hervorhebend. — a. Állító szö-vegkörnyezetben; in context afirmativ; in affirmativer Textumgebung: akár, éppen; chiar; eben, gerade. 1540: ygaz ydeye myndenre ew nekyek es gondolny [Kv; TLev. 4/19 P. Literati Nic. Thelegdyhez]. 1570: az Alpe-res . . . kettseris kerthe hogy Neh perellien vele [Kv; Tjk

III/2. 166c]. 1584: Chizar Mihaly vallia, leót hozzam a' chizar Istwa(n) felesége es panazolokodot hogy ehelis megh halna, mert Az vra Az Apianal Ennek [Kv; TJK IV/1. 301]. 1655: méégh szemükbenis megh mondom nekjek [Dés; DLt 436]. 1744: olyan Sár volt a' faluba, hogj allig volt képes gyalogis járni [Szentegyed SzD; WassLt]. 1758: még gyermekel is szemben nem menyen hanem bujkálék előtte [Altörja Hsz; HSzjP Lörincz Miklos (61) pp vall.]. 1799: olyan meg jedve jött hozzám hogy a' szo is alig ért ki belölle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinender Textumgebung: (éppen) sem; chiar nu; (gerade) nicht. 1570: Az Ides wraym ielen Ninchenek es sokan Betegek sokan honnyis Ninchenek benne [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1653: 1591-k esztendőre nem látok én a Kalendáriumban is semmi oly dolgot, hanem jó békesség és bővséges időt tudok [ETA I, 41 NSz]. 1681: Süveges Muntya(n) Radul Nemesnek tartja ugian magat ... Taxa Leveleis nincsen [Hátszeg H; VhU 127—8]. 1765: a Commissariusok pogányhoz is nem illő kegyetlenségekkel ... néha gombolyékban kötözték Biráinkot [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227]. 1766: (A gerendákat) Tisztartó Ura(m) ... mi formálág adta el nem tudhattam meg maíg is [Kocsárd KK; Ks 8. XXV/8]. 1851: Nem jött azonban haza Hetfőn is [Dés; DLt 2135].

2. Szövegindítást v. tárgyváltást nyomósít; sublinia-zá inceperea unui text sau intrarea în subiect; Textanfang od. Gegenstandwechsel betonend. 1653: Ez lött azért a Zolyomi Dávid fogságának eredeti oka és módja. Ugyan is egyébaránt is igen kevély, felfuvalkodott, istentelen, magamegesmeretlen esztelenséggel valo ember vala [ETA I, 145 NSz]. 1672: külömbennis halhatták az dolgot figyelmetesb leve(n) azok a' teöbbinél [Kv; TJK VIII/11. 194]. 1729: hosszasz írással sem mérem az Asz-(szo)nt terhelni, külömbben is, utra valo keszülete'm kö-zött, sok dolog rohanván réám ért is sietve kellett írnom [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János anyósához, Apór Péternéhez]. 1739: azon summából ő Kglnék elsőbenis a Deliberatumokat erolvályak [Torda; TJK I. 180].

3. Az állítás általános vagy időbeli érvényét emeli ki; scoate în evidență valabilitatea generală sau temporală a afirmării; die allgemeine od. zeitliche Gültigkeit der Behauptung hervorhebend. 1562: En fogattam fogadokes Ez lewelnék zeribe hogy minden ok vetetlen kezbe (!) bochatom^a [Zsombor (KK) körny.; MNy XL, 138. — ^aBátyjának v. halála esetén feleségének]. 1593: Markos Georgi Coloswari ... vallia mondek Perditeo Miklosnak, chak ne haborgas engemet negi forintot adok, kinek kettejt megis Adam [Kv; TJK V/1. 443]. 1607: Kosa Miklos vgja(n) dügagattais Jdestoua az lo-wat [Mv; MvLt 290. 7b]. 1630: Kalos Giörgj ... ez mos-tan] feleséget uerte s veries giakorta [Kv; RDL I. 19]. 1711. az hatra maradot 41 forintokot megh vitém és eo kegyemé is lévalta [Impérfa Cs; BCs]. 1759: en csak kedbeis bizhatom a mind hogy bizomis [Altörja Hsz; HSzjP]. 1772: mi hármán értük az utrizalt malmot, elegetis öreltünk benne [Dombó KK; JHb LXXVII/195].

Szk: nem ~ igen alig-alig. 1768: nem is igen tanálkoz-nak itten oly Possessorok, a kik itten residentiatu-sok nem volnának [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1817: Határo-k nem is igen termi az ősz Gabonát [Oroszfalu

MT; TLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával, de az irat nem sk]. 1825: a kiket távul létek miat nem is igen jól es-mérek [Kötelesmező SzD; Tsb 47].

4. A tagadás általános v. időbeli érvényességét emeli ki; scoate în evidență valabilitatea generală sau tempo-rală a negării; die allgemeine od. zeitliche Gültigkeit der Verneinung hervorhebend. 1597: Chizar Peter wall-ia Andras kowachis mikor megh hala ... eget zene anny wala hogi megh ert volna 50 ftot. nemis hallottam hogi Andras kowachot eletebe(n) adossagert walaha perlettek volna [Kv; TJK VI/1. 43]. 1600: ie(n) wolt akkor, mikor itt megh olvastuk^a. Nemis adot volna Chiki Miklos, de mi esedezteőnk neki Balas Miklosnewal [UszT 15/4. — ^aA pénzt]. 1664: nemis mertünk nékyek szollany mert mjs mind fíltünk túllük [Szászfel-lak SzD; Born. XXXIX. 4 Kis Vaszaly (! 35) jb vall.]. 1711: ném is koltot többet él négyed fél Sustáknál [Ma-daras Cs; Born. XXXIX. 50 Antal Istvan Hamoros (24) vall.]. 1720: egi szégien Eőreghfijam vagion három szé-ken ki bizonyj oljan erőtlén ... nap haladat vtan nem is lat [Szentkirály Cs; BCs]. 1761: iffiabb Ferentz Lő-rinczet ... nem is láttuk töbyszer az oltától fogva azon ház nál [Szászsztiván KK; BK].

5. Tiltást nyomósít; sublinia-zá o interdicție; ein Ver-bot betonend. 1818: mivel nagy hideg van, nem Com-mendálom hogy magatok utra induljatok, s ne is in-duljatok [Kv; Pk 7].

6. Tagadó névm-sal (sehol, sehova, semmi, semmine-mű, senki, soha stb.) kapcs-os tagadást nyomósít; în le-gătură cu pronumele negative (sehol, sehova, semmi, semminemű, senki, soha etc.) sublinia-zá negarea; mit einem der verneinenden Fürwörter (sehol, sehova, semmi, semminemű, senki, soha usw.) in Verbindung stehende Verneinung betonend. 1589: varosul ezt ve-geztek hogy sokadalmok Napiai kyweöl, Az Wasarok napyan Az piaczon Semminemeo theoser es zekeres emberis ... barmokat Ne vehessen [Kv; TanJk I/1. 110]. 1595: wiczey Mathe weott wolt fel ... Barat Sebes-tienteol ... bizonyos summat, mely penz feleol mégh el-tébe megh igazodott wiczey mathe Gaspar vrammal, es semmiwél abbol is nem tartozik Sara azzonnak [Kv; RDL I. 132a]. 1632: monda Nagj Marton hogj el igetted te eőtueős Istua(n) az en kerekemett azt monda Eőtueős Istua(n) hogi nem egettem en sohais [Mv; MvLt 290. 76a]. 1771: Sohuváis több fát nem vittének [Nagymuncsél H; JHb 93. XIX. 6]. 1789: nem leskődöm senki utánis [Dés; DLt]. 1837: soholtis egy szál erdeje sintsen [Kakasd MT; DLev. I. II. 28].

7. A se, sem tagadószt nyomósítja; sublinia-zá cu-vintele de negație se, sem; die Verneinungswörter se, sem betonend. 1711: Sem Pénz Sem Ezüst marhais nem ma-radván az Divisiora [Kv; Pk 6]. 1781 k.: esküdjön min-denik Testvér egymásnak erőss hittel a' Szent békesség közöttünk ... soha meg se is bomoljon [Told. 27]. 1812: Boszszus és panaszos szokra fokadott a Groff Ur eő Nsga az Aszszony eő nsgára ... Mind ezekre az Groffné eő Nsga^a: Veled megsem is vénülök Bolond [Héderfája KK; IB. — ^aCsak így!].

8. Tagadó szövegkörnyezetben a megszorítást v. le-fokozást nyomósítja; în contexte negative sublinia-zá ideea restrîngerii sau cea a degradării; in verneinender Textumgebung die Einschränkung od. Degradation be-tonend: akár/bár ... sem; nici măcar ...; ob/zwar ...

nicht. 1568: Michael Kappa, Gall(us) szabo azt valliak hogy eok ne(m) lattak hogy egyszeris wtotte volna [Kv; Tjk III/1. 239]. 1570: Kelemen Mongia volt neky Jertek ely Lassatok myth chelekeznek, De eo Nem Menth Sem egies senky az wrzeok keozzwl [Kv; Tjk III/2. 82]. 1592: minket egy kapita(n) Jdeyebenes Ne(m) haborgattak | Berze mihaly azt monta hogy cziak egy talpalatnitis nem ad [UszT]. 1666: abbannis nem öttem egy szemetis [Marossztygyörgy MT; BálLt 55]. 1697: az mi kglmes vr(un)k eő Nga itt valo jobbágjának (így!) az Csehiek(ne)k már csak egy ökrök is nincsen [Szilágy-cseh; BK. Kőműves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1733: Pap János Ur(am) . ennek utánna Gerendi Sándor Uramat vagy embereit tsak leg kissebbenis nem injurálja [Nagylak AF; DobLev. I/156]. 1760: monda Ágoston Moyses: Hallgass, hallgass. ne szolj egyet es [Illyefva Hsz; HSzJP Anna Szakáts (40) özv. vall.]. 1792: liszt dolgából egyszeris miánnam meg ne szűküllyön [Búzásbesenyő KK; KCs I].

Szk: *nem(hogy) . hanem . . . ~ nem(hogy)*
sem. 1812: (A grófné a grófot) örökké motskolta a leg alább valo szokkal illette, a' melly Czufondáros szok, nem edj szülötött Grofhoz hanem még edj leg alább valo embertis nem illettek volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imre (21) vall.].

9. Nyomatékosító névm-t nyomatékosít, állító és tagadó m-ban; subliniaza un pronume de întărire în propoziție afirmativă sau negativă; in affirmativem und verneinendem Satz das verstärkende Fürwort betonend. a. 1582: Catherina consors Wolphgangy Henning fassa est, Mondotta az Azzony Im esmegh it vagion az Angalit de nem tudom mecczek (!) velle mert igen beteges volna, enmagamis annalkulis beteges vagiok [Kv; Tjk IV/1. 4]. 1631: Hallotta(m) egyebekteől magatolis Valasztutj Istuantol [Abrudbánya; Törzs]. 1643: En magamotis szekeresteől ki akar vala igazittani onnet [Kvh; HSzJP Lad. Istok de Also Toria (35) pp vall.]. 1759: Az Utrizalt gyűrűt magam is Láttam [M.köblös Szd; RLt Rétehi (!) Laszlone Viski Anna vall.]. 1842: Ezen bizonyítás magában is bár két Régus írja alá nagyon simplex [Szászregén; DE 2]. — b. 1608: Szabo Balint alyas Teylman Ados Az arwknak . . . melliet eo Magays nem tagad [Kv; RDL I. 83]. 1670: T. Mikola Sigmond Vra(m) . . . nem nézvén maganakis eő kglmének arra az perre valo sok haszontalan keőlczéghét, . . . ada Váradi István Vr(amna)k . . . Egy io Tatar Párpát [Kv; JHbK XXIV/25]. 1764: ha Bátyám Uram magais nem recognoscálja az én faratsagomat, Soha egy emberséges ember faratságát nem érdemli [Középlak K; BfR].

10. Megszorítást nyomósít; subliniaza ideea de restringere; eine Einschränkung betonend: *ha/csak ~ akár/bár . . . ; dacă/numai . . . , doar; wenn/nur auch, zwar auch*. 1573: Caspar Tamas Azt vallia hogi . . . Eo megh kerwly az zeolet Es Mond Benedeknek, Ez Ninchen harom fertal Io ha fely hold volnais [Kv; Tjk III/3. 80]. 1590: Pipeböl eget Ad ha chak haro(m)is vagi eot vanis [Bács K; GyU 21]. 1614: nem mondhattjátok, hogy az hatalmas császár csak egy házat is töletek elvött volna [BTN² 73–4]. 1639: azt mondotta az szekeres hogi ha csak egy penzara kart vallasis bar en adgia(m) megh az arrat [Mv; MvLt 291. 186a]. 1716: had maradgjon ha csak egy öklelni gyermekeis [Nagyida K;

Told. 22]. 1781: vásárlanak . . . négy veder jo Mustatt oly Mustatt pedig hogy ha valamelyik(ne)k az Mustyaban tsak kissebbenis viz üsmerszenék tehát azzan személj háram forintig büntetogék [Szókefva KK; Kp II. 2]. 1825: incapaxak vagyunk házunkhoz csak egy szekereske fát is el vecturazni [Dés; DLt 754].

11. Jelzői mm-ban a von. névm-t nyomósítja; subliniaza pronume relativ în propoziție atributivă; in attributivem Satz das Relativpronomen betonend. — a. beszűkítésképpen; ca restringere; einschränkend. 1697: Kévanom, Nyolcz öreg kanca lovaymatt, kinekis hárama cziokos volt [Hsz; BLt]. 1700: egy darab Erdőtske mellyis Erdő fark(na)k nevezetlik [Csekelaka AF; EHA]. 1715: az nagy Tanorokra nyilik egy Fenyő deszka Kapucska melynekis Fa Zára vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1746: Egy Mézes Csubollyó, kibe(n) is vagyon kevés méz [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1753: Egy — aszony a kit is Gergely Gábornénak hittak . . . vitte ell innen . . . azon tejet [Altoria Hsz; HSzJP]. 1835: mi eredeti Törsökös Székellyek és valóságos productus fegyveres Nemesek vagyunk, kik is a Hazai Törvények szerént ado fizetéssel nem tartoznánk [AszLt Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa. — Kiss András kijegyzése].

b. ál-mm-ban toldás- ill. magyarázatszerűen; in propoziție subordonate false ca adaos, respectiv ca explicație; im falschen Nebensatz als eine Art Anfügung od. Erklärung. 1691: temettük el Bethlen Elekné asszonyomat, mely is szép készülettel ment véghez [II AMN 329]. 1694: van egy nagy pusztá pincze, kinekis ajtaját el egetek az nemetek [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1711: azon adóságban vagion hatra tizen hét forint az meljekét is eő rajtok vesznek megh [Kászón Cs; BCs]. 1724: (Pekri Ferencnek) vőlt még egy Szolgálója . . . Radnóti Susi, ki is Sárگا Vajutt volt mint a Viasz [Náznánfva MT; BK]. 1727: Szüntelen volt egy Makai nevű halaszsa, aki is nyár(b)an ott Lakat az To között egy Csupan [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVIII/19].

Szk: *aholott ~ (és) ott*. 1709: (A leány) magát Kolosvarra recipialta, az holott is az mint hallatik edgy csizmadia legénnyel meg mtkásodott [SzJk 364] * *ahonnat ~ (de) onnan*. 1738: negy rokát foktunk . . . az harmadikát az Gyekei also malmon alol . . . Bogdány fogatta, a hunnatis egyet el Szalasztottunk [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.] * *amidőn/(a)mikor(on) ~ (és) akkor*. 1757: az Uram ö Ngának énis Erdő Pásztora lévén künn az Erdő körül forgolodtam a midőn is nappal mintegy husz embert láttam ezen Erdő felé menni [Gergelyfája AF; BK sub nró 834]. 1761: ő is az házból ki ment mikor is láttya már Hudre Gligort az földén véresen heverni [Torda; Tjkt V. 50]. 1778: Ezen Erdőben . . . jo tűzi fák voltanak ez előtt circiter tizenhat esztendőkel, a mikoronnis Grof Toldalagi László le vágotta [Koronka MT; Told. 79]. 1826: Anno 1826 die 23 January falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János előlülése alatt; amidőn is felperes Székelly Anna törvénybe szőlítja molindr Csiki Andrást [F.rákos U; RSZF 257–8] * *honnan ~ (és) onnan*. 1756: mondá mégyen Martonfalvára a Takarókhöz, honnanis meg rugaszokdék Tamásfalva felé [Páva Hsz; HSzJP Ladislai Vajna Conjunx Clara Bogdán (44) vall.].

12. Magyarázó m-ban, az előzményre visszamutató, megszorító értelmű névm-t nyomósítja; in propoziție

explicativá subliniază pronumele care trimite la antecedente, restringe înflescul; im Erklärungssatz das auf das Vorausgehende hinweisende, einschränkende Fürwort betonend. — a. Állító szövegkörnyezetben; in context affirmativ; in affirmativer Textumgebung. 1544: akoron ys ezth montha volna Symon wra(m), hogy meg elege-tethe az borbala azonth mindenbeol [MNy XXXVI, 52]. 1570: Zeoch Kelemen .. vallya .. Belgerne azt Mongya volt Zeoch gergnek The olly(a)n vagy Mint az Anyad, azys ely eskwek harom forinthomat [Kv; TJK III/2. 159]. 1579: Az Napon az Torday kamar (!) Íspanak Gergel deaknak kulthem ayandekot . Ezert es Mert hog ő Naga Nagyob meltosagra emelte az varady vdiar byrosagra zolgalhat az aroszvraynknak (!) [Kv; Szám. 1/XVIII. 23. — Értsd: áros urainknak, azaz a városi kalmároknak]. 1711: az Birak Polgárok bizonyos felire Contribuálnak de az is suljos tere rajtok [Somlyó Cs; Born. XXXIX. 50 Cszs és Ksz tisztel és rendel]. 1734: az Inctus | vásárlott vajda Sigmond vramtol két buglya szénát és nem azt vitte el hanem az enyimet on-natis nem két buglyát hanem hármát [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24].

b. Tagadó szövegkörnyezetben; in context negativ; in verneinder Textumgebung; sem; nici; (auch) nicht. 1581: Az scholara is legie(n) eo kegmenek gongya .. hogy az is ne pusztulna el Az tanitoknak twnyasagok myat [Kv; TanJk V/3. 248a]. 1711: méntém Abbafi San-dor Ur(am)hoz elsőb(en) az után vgy fogtam Biro Sandor Ur(am)hoz, ott is ne'm fegyverkeztem [Madaras Cs; Born XXXIX. 50 Antal Istvan Hamoros (24) vall.]. 1718/1781: az Bakai Józsiának reductiojában költsé-gét, fárattságát Láttatott magának meg tartani, azt is nullo situ praetextu ezután nem moveallya [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 485. — "Bokaj H]. 1798: Pápainé Asz-szonyom ellen való Processust még az el-mult Esztendő-ben meg-indítottam, de még most kaphattam Fele-tet elsőbben, azis nem meritalis, hanem haszontalan ki-fogásból áll [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.].

iskatulya, skatulya 1. doboz; cutie; Schachtel | ládika, ládikó; ládijs; Kästchen, Kästlein. A. *iskatulya*. 1574: Egy Jskatulaban vagio(n) ket arany [Gyf; JHbK XXI/12.3]. 1576: Egy fyas fyas^a Jskatula, vagio(n) egik fiaba walamy fekete Gyöngy [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9. — "Így kétszer]. 1594: Tholnak walo ures Iskatula No. 1 | Jskatula uagion^a [Somlyó Sz; UC 78/7. 31.—2. — "A szám jelzése tollban maradt]. 1792: éppen mikor az Iskatulát tudakozom vala^a, akkor érkezék meg az Ordinaria, a mely el hozzá parantsolatját Nsgod-nak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — "A postán].

B. *iskatulya, iskátulya, iskotulya, iskotulya*. 1645: Egy Jskátolja ezust abban tartya uala az giurúkot | eó is egy Iskatoltjat csinalt uolt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1807: Egy rosz Iskotulyába krispány virág [Körtvély-fája MT; LLt]. 1815: 1 rongyolott főködtő tarto Isko-tulya [Nyárádszibenedek MT; Told. 50]. 1816: Egy is-ko-tulyába holmi reze^a 2 Rf 31 kr | Egy iskotulyaba tiszafa formák 20 xr [Kv; Born. IV 41. — "Olv.: re-cék]. 1826: a' Leveles ládábá levő Iskatollyát vegye ki és dugja el [Lisznyó Hsz; HSzJP].

C. *iskatulya, iskátulya*. 1629: Egy fejer Iskatuliaban gjeongicos arani boglarok [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1634:

Gyulai Anna Azzony . mutogatta az Iscatuliat, hogy abbol loptak el az ezust kapcsokat [Mv; MvLt 291. 7b]. 1677: Egy széles gyöngyös pártá egy Iskátulyában [Kv; RDL I. 155b]. 1681: Egi Iskatulyab(an) igen reghi for-ma gallerok [Vh; VhU 555]. 1684: Egy Iskátulyában egy Biblia [Ebesfva; UtI]. 1731: Láttam volt még mikor az penzit ki asta edgi Iskatulyajaban Negy Vagy ot arannyát [Ne; DobLev. I/142 Sara Lőrintz Ladislai Uveges nb cons. (29) vall.]. 1744: parányi Srofos iskatul-ja [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1756: vittének azonon Szekerek ... Tolyokákat, Iskátulyákat [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1810: Iskátulya egy [Jedd MT; LLt]. 1830: egy iskátulyát egy levéllel küld Kis pálné Néném [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

D. *iskutulya*. XVIII. sz. köz.: Egy Nád mézes Isku-tulya [MkG]. 1792: Fedéles Ezüst Nádmézes Iskutulya | Fekete Játzo Iskutulya | Pléh kávés Iskutulya [TL Conscr.]. 1794: (Vett) 1 Iskutulyát . „30 [Mv; DE 3]. 1805: talaltak Egy Füszerzamos Iskutulát . Egy Nagy Iskutuja | ezen Iskutujaban találtottak^a [Szamos-fva K; BLt 9. — "Köv. a fels.].

E. *skatula, skatulya, skotulya, skotulya*. 1576: Wa-gion ket keozop zeroo chath zablyara walo Egyk Skatwlabá [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. 1585: Latta(m) gwyreoketis eg kis skatulaba [Kv; TJK IV/1. 395]. 1589: Egy Arany Mertek skatulyastol serpenicostol [Kv; KvLt Inv. I/2. 38]. 1595: (A) lewelek ... egi kis Tarka scatulaban vadnak be rakva [Kv; Szám. 6/XI. 41] | Hor-wat Janos az Loas Legeny vit egy Scatullyat Boczkaj ő Nga után Egeresig l lora . d 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 68 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1628: egy Schatuliaban egy szablia maroklattiaara ualo Ezwt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. 1645: maga czinjalatott vala egi ezust scatuljatis [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1683: Egy sca-tulyab(an) alabastrombul kis kanna [UtI]. 1725: egi Ra-koczi Györgi in quarto folio Fejedelemtől adatott Verés kordovanyb(an) kötött függő peczétés Déák Privile-gium egy schatulyaval edgyütt [Kv; ACJk 132]. 1733: Záros ures fejer Skatulya [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1737 k.: Edgy fejer Skotuja, más Veres Skotojacska [Brassó; ApLt Apor Péter lett.]. 1766: Nagy ezüst Sco-tulya nád méznek valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1768: Édgy Skotojában edgy pár csilyán Potyolatbol való Ing [Csikfva MT; Told.]. 1781: (Az órát) egy kerek skatulyaban . . küldöm [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsanna lev.]. 1788: egy tso-moba . . apro és nagyobb Bolha Gyöngy Skatulyástol . . Egy iskatulyába szines Szalma pántlikák 12 darab, a' Skatulyával [Mv; TSb 47]. 1789: Béka tekenyökbé külömb külömbféle színű festékek, Pemzivel edgyütt 2. Scatulyában xr 30 [Mv; ConscrAp. 25.]. 1807: Egy Scatulyába fejer gálitzkó Kitsiny iskotulyatskák . . Egy rosz Iskotulyába krispám virág [Körtvélyfája MT; LLt]. 1807/1813: 2 Nagy skotulya [Mv; Told.].

A felsorolt kijegyzések különböző alakú és más-más célra szolgáló do-boz-, ill. ládikó-féleségekre vonatkozhatnak, de ezeket csak bizonytalanul v. egyáltalában nem tudnók elkülöníteni egymástól. — L. még a dobozfaj-takra von. itt köv. szk-okat.

Szk: borsoló ~. 1744: Borsolo Iskatulja Báldegbol 4 fi-jokjával fedeles [Szentdemeter U; LLt Fasc. 57] * *egybe-járó ~*. 1683: Hoszszu edgybe jaro Iskatulyák 8 [UtI] * *fedeletlen ~*. 1759: szállittason el Egy fedeletlen Is-ka-tulyaban egen sok közönséges üveg gyöngyöket [Sárd

AF; TSb 51]. 1789: Egy fedetlen Iskatulyába 15 font Tök mag ... xr 45 [Mv; ConscrAp. 9]. 1837: Egy fedetlen Iskatulya gyertya tartani való [Dés; DLt 526/1838] * *fejér* ~. 1683: Egy hoszszu fejér Iskatulya(ban) pantlica legyező [Uti] * *filegránd* ~. 1746: Egy kis filegrand skatulya [Vargyas U; DanielAd. 255] * *főkötörtartó* ~. 1815: 1 rongyolott főkötő tarto Iskotolya [Nyárádszbenedek MT; Told. 50] * *fűszerszámos* ~. 1782: Két fű szerszamas iskatulja [Nalác H; CsS]. 1800: Egy bádóg fűszerszámos Iskatula [LLt]. 1816: Feketén platirozott Fűszerszámas pleh ket kis Iskatolja [Backamadaras MT; CsS] * *gyertyatartó* ~. 1828: Gyertya tarto Iskotolya egy [Szentdemeter U; Told. 39] * *gyűrű-tartó* ~. 1627: Egy giwrw tarto Iskatulia tt f 1 [Kv; RDL I. 132] * *hajporos-zacskós* ~. 1786: Hajporos Zatskos Iskatulya [Nsz; Ks 74/56] * *hevederes* ~. 1788: Egy négy szegeletű hevederes iskatuja [Mv; TSb 47] * *hoszszú* ~. 1744: egy kis kék hoszszu Iskatulja virágos üres [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. — L. még *egybejáró* ~ al. * *játszó* ~. 1792: Fekete Játszó Iskatulya [TL Conscr.] * *kávés* ~. 1792: Pléh kávés Iskatulya [i.h.] * *kerek* ~. 1683: Egy üres kerek Iskatulya [Uti]. 1781: Egy kerek Iskatulya, tele fog tisztító veres porral [Mv; Told. 9a] * *kerekded* ~. 1685: egy kis kerekded Iskatolya tele pézmas gyapottal [Gyf; Uti]. 1744: egy kis kerekded parányi ujan Iskatuljába [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *kis* ~. 1615: Egy kws Iskatolyaban ... valamj baj feő (!) Iskatolyastol ... d. 10 [Kv; RDL I. 97]. 1723: Vagyon egy kis Iskatulyában ... fekete apro kása gyöngy [Koronka MT; Told. 29/2]. 1744: egy kws Iskatulja [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *kisded* ~. 1780: a ... Bethleni Boltban volt egy kisded Záros iskatulya [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.]. 1816: Egy tarka kisded iskatulyába mindenféle Szinu Compositiok [Kv; Born. IV. 41] * *köt-tartó* ~. 1622: Egy keő tarto Iskatoliabol tartozik Sophia Azzonj Istoknak forditanj tt f.—d. 22 [Kv; RDL I. 119] * *köves* ~. 1622: Az keőes Iskatoliabol tartozik Sophia Azzonj Mihalj(na)k d. 24 [Kv; i.h.] * *nádmézes* ~ cukortartó. 1723: Vagyon egy nád mézes Iskatulya [Koronka MT; Told. 29/2]. XVIII. sz. köz.: Egy Nád mézes Iskatulya [MkG]. 1757: Egy ezüst nádmézes Iskatulya [Jobbágyfa MT; Bállt 71]. 1774: Nádmézes Iskatulya | Egy Nádmézes Skatulya [Nagyida K; Told. 26]. 1793: Egy ezüs (!) Nádmézes Iskatulya [Mv; i.h. 4]. 1798/1821: Egy kisded Nádmézes Skatulja Fedelestől 12 pr(óbás) [Kv; Pk 5]. 1802: egy nádmézes Iskatulya szebeni Proba volt rajta [DLt nyomt. kl]. 1820: Egy nádmézes Iskatulja [Mv; Told. 19] * *nádméz-tartó* ~ 'ua.' 1807: el-lopott ... Egy ezust Nádméz tartó Iskatolyát [DLt 623 nyomt.kl] * *négyszegeletű* ~ → *hevederes* ~ * *ostyát tartó* ~. 1754: Ostyát tarto iskatulya nro 1 [Borsa K; Told. 53] * *öreg* ~. 1594: vagion ... egi eőregh jskatula feődelesteől [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 33—4]. 1679: Romladozott öregh Iskatulya nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27]. — L. még *tuccinos* ~ és *záros* ~ al. * *tarka* ~. 1733: Edgj tarka iskatuljában tászlik, s főkötők [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1771: Négy tarka Iskatulya [Nagyida K; i.h. 19] * *tuccinos* ~ ? 1711: 1 Öreg Tuttzinos Iskatulya ... 3 * — 2 Tuttzinos Iskatulya Tuttzina — // 90 [ApLt Apor Péter lelt.] * *vereses* ~. 1812: a' Groff Ur eo nsg(na)k volt edgj vereses Iska-

tullyája [Héderfája KK; BI. Gothard Sigmond (25) grófi számt. vall.] * *záros* ~ 1685: Egi fejér záros iskatulyában vadnak Levelek Petsét alatt hánjatlan [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1711: 2 Öreg záros Iskatulya . 4//20 [ApLt Apor Péter lelt.].

2. vhány doboznyi; de citeva cutii; von einigen Schachteln (viel) | vhány ládikányi; de citeva ládijs; von einigen Kästchen (viel). 1683: Votem ... 3 Iskatulya szapant f 2 // 70 [Uti]. 1684: David Deaktul 3 Iskatulya Violás Szappant per fl. 2 // 10 [Uti]. 1685 k.: (Vettem) Ket Iskatulya Czitrom Serbetet f 2/80 [Uti]. 1752: egi iskatulya tziitromat is küldöttem [Wlt Vesselényi István feleségéhez]. 1799: a' Füsüs Legény ... Sellyem keszkenyöt s iskatuja Füsüt adott néki^a [Dés; DLt. — ^aA leányinak]. 1816: Egy skatulya pántlika ... 23 Rf 10 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1842: egy oskotulja^a métsbél [Nyárádtó MT; SLt Vegyes perir. — ^aE szó *iskotulj*-ból erre, vagy ebből *oskotolj*-ra javítva].

iskatulyácska, skatulyácska dobozocska; cutiutja; Schächtelchen | ládikó; ládijs; Kästchen. 1685: Egy skatulyácskáb(an) Szebeni Patikában vött Ket Kis Csuporbeli Mel Rosar. [Uti]. 1685 k.: (Vett) Egy Iskatulyácska Czukárt (!) f // 80 [Uti]. 1697: Egy kis Scatulácska apro oh Pénz [KGy]. 1716: Bal felől való iskatulyácskáb(an) egy gyöngyös fekete Csapke hát alával együtt [WassLt]. 1737 k.: Edgy fejer Skotuja, más Veres Skotojacska [Brassó; ApLt Apor Péter lelt.]. 1744: 8 Iskatuljatskak [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1752: egy Iskatolácska aprosaggal [Eszt. Gr. Petkiné^a lelt. — ^aCsak így!]. 1764: Egy Veres kerek Skatujácskában egy szép jó féle Gyöngy pártá [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. 1773: Egy uti gömbölyű borsolo Pléh Iskatulya, benne lévő hat kerek Iskatulyácskakkal [Lele Sz; Marinai Pap lev.]. 1798: egy Szalmából kötött kitsi kerek iskatulyácska [Dés; DLt]. 1807: Egy Scatulyába fejer gálitzkó | Kitsiny iskatulyatskak ... Egy rozsz Iskatulyában krispány virág | Kitsiny iskatulyatskak, melyekb(en) orvos-ság formák vagyn(ajk) 5 ... Egy Scatulyába fejer gálitzko [Körtvélyfája MT; LLt]. 1810: Egy tojás kereksegű ezüst Skatulyátska [DLt 368 nyomt.kl]. 1816: Négy Iskatulyátska [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

iskatulyaforma-ládácska ládikó; ládijs; schachtelförmiges Kästchen. 1767: Groff Petki Susánna Aszszony ... fel Nyitá az maga tulajdon ládáját, melyből ki véve égi kitsi Záros Iskatulya forma Ládátskát 's abban látam Arany Gyűrűket, s karikákat feles számmal ... ugyanazon kitsi Záros Iskatulya Ládátskában tudom hogy volt Kézre es Nyakra való két rendbéli jo féle és Orientalis Gyöngy | drága gyöngyös és Köves Reszkető Töket, és Boglárokat is láttam azon kisded Iskatulya forma Ládátskában [Egrestő KK; Ks 21. XVIII. 78].

iskatulyaláda ? fiókos láda; ladá cu sertar; Schublade | ? rekeszes láda; ladá cu compartimente; Lade mit Fächer. 1736: Az Úr Házáb(an) Üres Iskatulya Láda 4 [Pinárd MT; CU XIII/1. 103]. 1737: Egy Iskatuja láda két üveg benne [Nsz; Told. 64]. 1805: Azon Kitsin Ládában találatott egy Szalma Iskatuja láda [Szamosfva K; BLt 9].

Iskatalyaládácska ? fiókos ládikó; ládiťa cu sętar; Schublädchen | ? rekeszes ládikó; ládiťa cu compartimente; Kästchen mit Fächern. 1767: (A) kisi Záros Iskatullya Ládátškában tudom hogy volt Kézre es Nyakra valo két rendbéli jo féle, és Orientalis Gyöngy [Egrestő KK; Ks 21. XVIII. 78].

Iskatalyas ? fiókos; cu sętar; mit Schublade | ? rekeszes; cu compartimente; mit Fächern. Szk: ~ láda. 1629: Egy szept Eskatulus lada aestimaltuk tt f. 2 [Kv; RDL I. 132]. 1688: Skatulyas es Apro Ladas Lada egyeb edget masis [Beszt.; Ks S. Misc. 27] * ~ ládácska. 1685 e.: az Sido Uczában . . . az első ház . . . Ebből az más boltban nyilik . . . jo Záros ajto . . . Melyben vadnak . . . Iskatulyas ladacska Zár alatt Nro I Kicsin fuvocska Nro I . . . Ebből az belsőbb boltocszara jo vas sarkos pantos ajto nyilik [Gyf; MvRKLev. Urb. 22, 24–5].

iskola școală; Schule. 1507: Az tobyt mynt Ezust marhamat myndenemet hagyom az peternek, hog tanytasag (!) es az Eskolat el ne hagyassak vele [Kv körny. NyIRK VI, 187]. 1570: Martha, R(elic)ta Antony pathikarius (!) nunc v(er)o Consors Alberti Kados fassa fest, hogy az melly gyermek akkor Kakas Andrasnal lakyk wolt Laczko new . . . Andras uram az Scholaba Jartatta, es mikor az oskolaba nem ment megh werthe Andras vram de nem felettek, hane(m) konyeden, Nyraggal werthe mikor nem thanult wagy Scolaba nem(m) ment | Barbely Janos vallia hogy, Egy gyermeket kynek Laczko volt Neweh Kakas Andras vram az Eskolaba Jartatta es Jol thartotta mynt az fele gyermeket Jlet tartany [Kv; TJK III/2. 41–2]. 1574: Gergel Baka Ianos fia, Andras Ember Ianos fia, Scolaba laknak [Kv; TanJk V/3. 353]. 1581: Esmeg Byro vram Akaratyabol, az eskolla fellet heaztattunk [Kv; Szám. 3/IV. 12–3]. 1582: mikoron az egy hazból 24: Ezer sendelt: vittek Ischolaban hortak attam Orgonas Miklosnak tolle d. 25. [Kv; i.h. 3/VII. 11]. 1608: chinaltatam megh Az vidret Az scholabany [Kv; i.h. 126/IV. 105]. 1629: Azomban jeonenek az Nagy Iskolabol oda Deakok egy haidu hadnagi leve(n) ot az Szitkozodik, s az kis scholaba kerestete | gyermek koromban egyűt jartam Keomies Pallal az oskolaban [Kv; TJK VII/3. 30, 32]. 1644: űgekezzenek az kicsin neveletlen fiaczka-mot az edes kűs Mihokomot menteől becsűlletesben nevelni es scholaban iartatni [Nyárádtő MT; Sár. végr.]. 1656: 1. Az Jschalab(an) egy kamaraban az kemenczet cinaltatta(m) megh 2. Az Jschala hazat megh foldosztatta(m) egy aczal [Mv; MvRLt]. 1731: eő Ngának . . . mind étele, mind itala, mind pedig ruházattya Groffi modra volt . . . mikor itt volt az oskolab(an) Kolosváratt [Szentpál K; TKI]. 1732: oculaltatva(n) az N: Kádár István(n) Atyánkfia Hazáb(an) a Deesi Refor. oscola felől valo kemenczeje ugy tanálattott, hogy az Nemes Város földén vagion mind a kemenczenek egy része [Dés; Jk 431a]. 1734: Mi Fejervármegijében Sárdon^a lako Nemes személyek jővénk a Sárdi^a Oskolában [Szer. — “AF]. 1776: az Oskola jo előmenetelben talaltattott [Torockó; TLev. 16/1]. 1784: Joannes Gédert . . . két Iskalába járo Fiatskaja [Szelindek SzB; Mk IV/35. 17 Laurentius Zivert (56) vall.]. 1796: gyermekei . . . hozzank Scholába jártanak [Lukafva MT; DLev. 4.

XLA]. 1869: Az oskolából sokan kérelmeztek^a, de még eddig csak kettőt a kik fel is vannak öltözve . . . visitaltanak meg . . . Pálffy Károly mp leendő baka [Kv; Pf. — “Önkéntes katonai szolgálatra a honvédséghez].

Szn. 1594: Oskola Jstwan kett fiaval semmie ninchjen [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. 1614: Oskola Tamas [Betfva U; UszLt VI/56. 152].

Hn. 1688: Scola udczab(an) [Mv; EHA]. 1730: az Schola uttza [Nagyfalu Sz; EHA].

Szk: beáll az ~ megkezdődik a tanítás. 1827: hétfűn bé áll az Oskola, lesz dolgom [Kv; Pk 7] * falusi ~ 1786: a nationalis vagyis falusi Oskolák tzélja az, hogy tanuljanak a Gyermekek olvasni, írni, énekelni, a keresztény vallás fundamentomos ágazatait érteni; hogy a jámbor s kegyes életnek törvényei szivekbe bécsepegtesenek, és azoknak gyakorlására szoktattassanak [Csetri, Kőrösi Csoma 70 ref. konz-i rend.] * nácionális ~ → falusi ~ * nemzeti ~ népiskola. 1844: Jenei Jősef mtk Makfalvi^a Nemzeti oskola pénz Tárnoka [Mv; Kp II. 70. — “MT] * népes ~ ‘ua.’ 1835: Makfalvi népes Oskolánkat Nms Székűnk ezen saját Szűlőttűt, ne engedjék az Ekklesiák bőltsőjéb(en) (me)g kelni el kell annak oszlani, ha az Ekklesiák Cassából n(em) segítetik [HbEk] * vasárnapi ~ (vasárnap tartott) inasiskola. 1861: A Rom: Catholicus mesterinasoknak vasárnapi iskolába beiratása f: Sept ho 22-n . . . fogván történi, meghagyatik Asztalos czéh Előljároságának, hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinasokat személyesen és pontosan állítsa elő [Kv; ACJk].

Ha. 1573: Eskolába [Kv; TJK III/3. 55]. 1574: Eskolabol [Kv; i.h. 348]. 1581: eskola [Kv; Szám. 3/IV. 12]. 1583: Jschola [Kv; i.h. 3/IX. 12]. 1584: eskolaban [Kv; i.h. 3/XV. 1a]. 1585: Scolaba [Kv; i.h. 3/XIX. 37]. 1589: scholaban [Kv; i.h. 4/IX. 16]. 1593: Scholaban [Kv; i.h. 5/XXI. 137]. 1609: Scholabany [Kv; i.h. 126/IV. 117]. 1629: oskolaban [Mv; MvLt 290. 189b]. 1633: schola [Mv; i.h. 125b]. 1643: oskola [GörgJk 342]. 1653: eskola. schola [ETA I, 90 NSz]. 1679: schola [Dés; Jk 39a]. 1689: oskolába [Nagykászón; BCs]. 1733: Iskoláb(an) [Dés; Jk 443a]. 1735: oskola [Martonfva Hsz; HSzJP]. 1739: Scholában [Mezőbánd MT; MbK VI/6]. 1743/1770 k.: Oskolába [Bethlen SzD; SzConscr.]. 1755: Oskolák [Ne; BLev.]. 1768: Iskolába [Kv; SRE 226]. 1773: oskolák [Torda; ABN]. 1789: Iskolába [Kénos U; UszLt XIII/79]. 1792: Oskolák [Zilah; Borb. II hiv.]. 1794: oskolába [Angyalos Hsz; HSzJP]. 1794/1795: oskolak [M.bikal K; RAK 15]. 1796: oskolaban [Ilencfva MT; DLev. 4. XLA]. 1800: Oskolákba [Marosztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85]. 1801: Oskola [Bálványosvárálja SzD; SzConscr. külön mell.]. 1804: oskolába [Szásznyires SzD; Ks 94]. 1807: oskolához [Dés; DLt 404]. 1835: Oskolákat [Zsibő Sz: WLt]. 1836: oskolák [Nagykapus K; RAK 13]. 1856: oskolánk [Szk; Pf Serester Sándor lev.]. 1871: oskolába [Burjánosóbuda K; RAK 113].

A címszóra von. régiségbeli adalékok közül a főlös számű latinos *schola* alakúkból és írott alakváltozataiból jobbra csak a kezdeti időből, azaz a XVI. századból és a XIX. századból közlünk válogatott adatokat. Csak szőrványos adalékokat iktattunk be az adattárba és még inkább a Ha alá az irodalmi nyelvi *iskola* formára is. — A szerk. a maga gyermek- és ifjúkori nyelvi emlékeire alapozva, megjegyzi, hogy Désen és környékén az idősebb rendű falusi birtokosok, sőt — valamivel ritkábban — a városi értelmiségiek körében is az *oskola* forma még eléggé közkeletű volt.

iskola-árnyékszék iskolai illemhely; latrina scolii; Schulabort. 1810: Attam az eskola árnyék szék mellett lévő gödör ásásra hogy az rusnyaság az ediny szín előtt ne fojjon el egy magyar forintott és husz pinzt HFlor — 1 Den 20 [Zilah; ZFaz.].

iskolabeli de școală; Schul-, von der Schule. 1566: az Zekel wassarhely oskolabely tanulo deakoknak taplala-sokra es oskola mesternek fizetesere a bodog emleke-zetw meg holt kegelymes kyralny azonywnk felseged^a zerelmes annya donatioya zerent meltoltott ezten-dewnként a zekel dezmbol harmadfel zaz forintot adatny [Kv; SzO II, 206—7 egy-i végzés. — ^aJános Zsigmond]. 1585: Az Kys Templumba a gyermekek az Scholabelyek a hol ilnek az zekel el teortenek vala [Kv; Szám. 3/XIX. 28]. 1609: az gyermekek az scholabeli kútnak chigaiait el teortek volt chinalta megy Georgy kowachy d 22 [Kv; i.h. 126/IV. 127]. 1627: az mit Testamentumban legalt volt, Kanta Mihaly, tudnj Illik az templum Eputire az praedictoroknak (!) az ket Ispotalibélj szegenieknék es az Scolabelj deakoknak azokatt mind Egi penzig az derek Jokbol, kinek kinek kezekhez szolgaltattuk [Kv; RDL I. 134]. 1629: azoknal az kis oskolabelj eot mendicansal az kik az megh eolt Eczen Janosra es tarsaira tamadtnak vala mind fegyver wolt [Kv; TJK VII/3. 12]. 1661: Nemzetes Váradí Balogh Lászlone Aszonyom ... Az Iskolabeli Deákok számokra hagyja kész pénzti fl 100 [Mv; MbK]. 1690: (A) husokat tehenöstül vitesse el Hadnagy vram a' scholabeli Deakok számára [Dés; Jk]. 1814: volt Dobai Evának egy Nagy András nevezetű Veje, ennek volt egy Anti nevű Kís Fijatskája, csíntalan gyermek lévén, otton ott felmászott a' rozsz Kapura, s vélünk oskolabeli gyermekekkel ellenkezett [Dés; Ks 79. 29. 795].

iskolacsengő clopotnița scolii; Schulglocke. 1883: Iskolacsengőnek lábkészítés vasalással frt. 6 kr. 40 [M. bikal K; ETF 107. 16].

iskolaépítés construirea/zidirea scolii; Schulbau. 1734: A schola épitesb(en) haladek nélkül mennyen elő az Eccla [Hsz; SVJK].

iskolaépítési de construire/zidire a scolii; Schulbau. 1872: a rozsz minél hamarabb elcsépeltessek, s a b. hu nyadi piaczn eladassék, s a bejövendő pénz iskolaépítési anyagok beszerzésére fordittassék [M. bikal K; RAK 294].

iskolaház 1. iskolaépület; clădire de școală; Schulgebäude. 1614: Nagy Pal Haro(m) szekj az Schola hazba [Panit MT; BethU 16]. 1695: el mentünk Csik Szent Tamási Schola házhöz mostan Adam Mihály alias Deák házához (: ki lofő nemes személy :) [Szenttámás Cs; EHA]. 1696: Dan Sebesan örökségen Scola haz vagjon [Hátszeg; Uti]. 1697: Jövének előnkben midőn volnank a Sz: Györgi oskola háznál [BLt 3]. 1700: az régi Schola házat pusztulástul oltalmazom [SzJK 108]. 1797: Mester Bényei György Feleségét nemis vihette az Oskola házhöz ez is penig úgy' hogy más senki az oskola Mesterek közül például ne végye [Gyalu K; RAK 2]. 1833: Bukovinában az Andrásfalvi Ref Közönség Temploma és Oskola Háza számára ujjolog segedelem

gyujtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. 1847: Kérdett Varga Katalint esmérem, mert nálunk a faluba is láttam, de eljött az iskolaházba is [VKp 285].

2. osztály(terem); class; Schulklasse. 1875 k.: Az iskolaházban egy számoló gép [Szucság K; RAK 107—8].

iskolai 1. mn 1. de școală; Schul-. 1657: az scholai succrescenseknék sustentatiojokrol ... A scholaban lako szegényb szerű grammatik iffjaknak a legiobb indultuakban nyoltznak perennaliter egy egy személyre napjában négy négy tzipot rendeltünk várunkból adatni [UF II, 188]. 1700: Cantor Vámfalusi Márton Atyánk fia a' scholai Ifjuságot avagy tsak egy hétben edgiszer az eneklesre tanította [Kv; SRE 67]. 1854: Az enyedi oskolai fegyelem gyalár, szigorú vala [Ujfe 89]. 1869: a kérelemmel kellett ... egy oskolai egy erköcsi bizonyítván [Kv; Pf Pálfi Károly lev.].

Szk: ~ épület iskolaépület. 1876: Az iskolai épület alapjául mintegy 4 öl kő hányassék [M. bikal K; RAK 325] * ~ mester (elemi iskolai) tanító. 1696: Idvezült klmes Fejedelmünkűl emanaltatott klmes Donatioja szerentt Deési Soo Aknáruł Scholay Mesterünk számára conferaltatott, bizonyos Summa Pénz [Somlyó Sz; BK].

2. tanügyi; de invățământ; Unterrichts-. 1833: (A lelkész) az Oskolai Tudositással készen lenni köteleztetik [Vaja MT; HbEk].

II. fn tanügyi (személy); persoană din învățământ; Person aus dem Unterrichtswesen. 1734: a Publica Cationak nemét bizzák az oskolaiakra mint eleitől fogva volt [Zabola Hsz; SVJK].

iskolaképes beiskolázható; școlarizabil; schulfähig. 1861: meghagyatik Asztalos czéh Elöljáróságának, hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinassokot személyesen és pontoson állítsa elő [Kv; ACJK.].

iskolakert iskolakerítés; gardul scolii; Schulzaun. 1652: az Jskola kertnek kapuia küvül [Várfva TA; Borb.].

iskolakörtve körtefajta; un soi de pere; Birnenart. 1892 k.: Oskola Körte Ez az első a' nyári körtvék között [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor kezével].

iskolaköteles de vîrstă școlară; schulpflichtig. 1861: A Rom: Catholicus mesterinasoknak vasárnapi iskolába beiratása ... f: Sept ho 22-n ... fogván történni, meghagyatik Asztalos czéh Elöljáróságának, hogy az azon czéh kebelében létező iskola képes, és köteles rom. catholicus mesterinassokot személyesen és pontoson állítsa elő [Kv; ACJK].

iskolamester tanító; invățător; Schulmeister. 1566: az Zekel wasarhely ... oskola mesternek fizetesere ... meltotzatott eztenewnként az zekel dezmbol harmad fel zaz forintot adatni [SzO II, 206—7 egy-i végzés. — A teljesebb szöve. boldog 7. al.]. 1581: Az oskola mesternek Chynaltattunk egy Aztalt Aztalos Janosal p(ro) d. 50 [Kv; Szám. 3/IV. 13]. 1585: Az Jskola Mesternek ... meg fizette(m) [Kv; i.h. 3/XXII.81]. 1586: Az oskola

Mesternek egy Bellet sweget chinaltattam egy fertalj fain longist veotte(m) — 150 [Kv; i.h. 3/XXIV. 42]. 1589: Az Sacrastiat es az Scholamester hazat es az Marton p(rae)-dicator ket zobaiait hogy meg meszelteuk attunk egy Azzonnak f. — d. 70 [Kv; i.h. 4/IX. 15]. 1605: Benedek deak Bodogh(f)a)lui Scola mester [UszT 19/65] | Istvan Deak kazony schola mester [BCs]. 1607: Nagi Borosniai^a Scholamester [BLt. — ^aHsz]. 1626: Benkeő Istvan deak kozmassy^a schola mester [BLt 5. — ^aCs]. 1633: Czegheben^a Lako Pastor Zentegyedy Matthe vram (60) ilyi recognoscal. Tudom Mikor Mihaly Vayda az Orszagban be gyütt, akkor oskola Master voltam Z egyeden [WassLt. — ^abSzd]. 1634: Imreh Deak orbai Zeki Zagoni^a, mostan Szent Ivani Iskola Mester [Kp I/39. — ^aHsz]. 1645: Gidofalvi Janos Deak Lapadji Ischola Mester [M.lapád AF; BLt 5]. 1661: Nemzetes Váradí Balogh Lászlone Aszonyom ... Az Vársárhelyi Iskola Mesternek hagyja ... f 50 [Mv; MbK]. 1681: Mindenik Malombol Sabbatalis jar az Hunyadi P(rae)dika-tornak és Oskola mesternek [Vh; VhU 48]. 1701: Bodo-lai^a Eschola Mester Uzoni Istvan [BLt. — ^aHsz]. 1774: Csapai^a Reff oskala Mester [Berz. 7. F 70. — ^aKK]. 1802: Bakos Gergely Somkereki Ref. oskala Mester [Somkerék SzD; JF 36]. — L. még UF II, 187.

Ha. 1592: Schola mester [Kv; Szám. 5/XIV Eppel Péter sp kezével]. 1595: Scola mester [Kv; i.h. 6/XIII. 39]. 1597: Oskola Mesternek [Kv; i.h. 7/XIV Th. Masass sp kezével] | scholamester [Kv; i.h. 7/III. 36]. 1642: schola mester [Gyalu K; GyU 49]. 1676: Scola mester [Szu; Borb.]. 1679: Schola mester [Nyárádtó MT; MMatr. 5]. 1712: Schola Mester [Nagyfalu Sz; SzVJK 52]. 1719: Schola Mester [Imecsfa Hsz; Borb.]. 1745: Schola Mester [Zilah; SzVJK 32]. 1768: schola mester [Tordátfu U; Pf]. 1815: oskala Mester [M.gyerőmonostor K; RAK 49]. 1867: oskala mester [Gyalu K; RAK 139].

iskolamesteri de dascál; Schulmeister-. 1774: A' Fenn ki szennett Helye a' M.Goroszlói Ref. Eklésia Oskola Mesteri Házat Építtetvén, az oskola Mester számára rendelt ilyen fizetést^a [SzVJK 172. — ^aKöv. a fels.]. 1840: Az Oskolamesteri Telek szomszédja Nap Keletről a' Templomhoz járo Uttza [Kiskapus K; KHn 171]. 1868: meg ürült a' Fejérdi Iskola mesteri állomás, hol az öreg Iskola mester fele fizetéssel nyugalmaztatik [Gyalu K; RAK 141]. — L. még *iskolatanító* al.

Szk: ~ ház tanítói lakás. 1812: a Groff Tolvajt kiáltván Grantzki ... a Kerteken által elfutott az Oskola Mesteri Házhöz [Héderfája KK; IB] * ~ *szolgálat*. 1751: ennek előtte cir. 30 esztendőkel az Nms Somlyai^a Reformata Ecclesiab(an) Belső hivatalb(an) az az Oskola Mesteri szolgálatb(an) szolgált Nehai Botzoni (!) alias Kotza Gergely négy esztendőki [Borb. II. — ^aSz].

iskolamesterné tanítóné; sojia invjátórolui; Frau des Lehrers/Schulmeisters. 1595: vöttem Egy Bornyút az Iskola Mesternétől p(ro) d 90 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 218 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: Az Schola Mesterne Gyulay Istwanne ky wala tartozik . f 3 d 50 [Kv; RDL I. 65]. 1817: Létzfalvi özvegy Szabó Ferentz Oskola Mesterné (igy!) [HSzjP].

iskolamesterség tanítói állás; post de invjátórol; Schulmeister/Lehrerstellung. 1735: engemet huszonötö-

dik Esztendő koromba ör állóul választott ... itt való Oskola Mesterségről (igy!) [Brassó; BrMLLt]. 1861: ürességbe jött . a' Tacsí Iskola mesterség [Gyalu K; RAK 57. — ^aK].

Szk: ~ ház. 1770: Thorotzko Várossában az oskola Mesterség Háznál [Bosla].

iskola-porta iskolakapu; poarta școlii; Schultor. 1585: Az Scolamester keressere, az Scola portara hogi az deakok ideo után ky ne mehetnenek, vettünk ahoz egy öregh lakatot, az arra d. 55 [Kv; Szám. 3/XIX. 40—1].

iskola-rektor tanító; invjátórol; Schulmeister, Lehrer. 1801: A Bálványos Váralyai Ref. Ekkla Oskola Rectorának Esztendőnként való fizetése [Bálványosváralja SzD; SzConscr. külön mell.]. 1820: Oskola Rector Nagy Ferentz [Nagykapus K; RAK 12]. 1835: Helybeli E. Ref. oskola-Rektor Csoma Ferentz [Burjánosóbuda K; RAK 5].

iskolás I. mn elemista (általános iskolás); de școală (elementară), care frecventează școala (elementară); die Elementar/Grundschule besuchend. **Szk:** ~ *gyermek*. 1860: halt meg Kis károly iskolás gyermek [Dés; DLT 112].

II. fn tanuló; elev; Schüler. 1840: a' Kérelmest ne Classificáljam mint az oskolást [Dés; DLT 960].

iskolatanács kb. iskolai bizottság; comitet școlar; Schulkommission. 1873: Az iskolatanács határozatilag kimondja, ... s egyszersmint fölkéri lelkész afiát, hogy nem mint eddig a 7 éveseken, hanem a 6 éveseken kezdje a kiírást [M.bikal K; RAK 299].

iskolatanító invjátórol; Schullehrer. 1823—1830: Marburgban szállottam ... egy városi oskola tanító házához [FogE 251]. 1827: egy Szomszéd oskola tanító fizetéséhez [Visa K; SzConscr.]. 1861: Kakasdi^a oskola tanító Kádár Josef [DE I. — ^aMT]. 1866: a' T.Papok oskola tanítók, és D. gondnokok azt fogadták, volt hogy Mártzius 12ére tartozásaikat befizetik [Gyalu K; RAK 112].

iskolázás iskolai tanítás; instruire școlară; Schulunterricht. 1867: A nyári iskolázás rendeltetik ujobban [M.gyerőmonostor K; RHAK 13 esp.kl].

islóg flitter-féle; un fel de paietă; Art Flitter. 1574: vagion ... egy twdzcöt Jngwal gazdag aramial gieöngiel es Jslogal [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1576: Wagion ket nehezek Jslogh [Szamosfva K; i.h. XVIII/7. 14]. 1674: Vagyon három tiszta Jsloggal Varrot, párna haj [Beszt.; WassLt 72/6]. 1736: Igen viselték azelőtt mind az asszonyok mind az leányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészen mindenütt megakva rézből csinált igen apró, mint egy lencse szemnyi islógokat, mert az volt az nevi, úgy hogy egy ingre afféle apró islog két-három ezer is reá volt rakva [MetTr 342]. 1797: Egy Isloggal varrott elő ruha [Mv; Told. 19]. 1799: Ket fátyol keszkenők főre fel csinálva ... olosz virágokkal, és fekete keskeny bársonnyal sloggal [Kelemenelke MT; LLt].

islógos 1. flitteres; cu paitete; mit Flitter(n). 1681: kűs Ingek. Egyik kék Tafota ezüstel varrot Islogos [Beszt.; LLt].

Szk: ~ *cipellűs*. 1788: Négy pár feje fordított bőr islogos Czipelűs [Mv; TSb 47] * ~ *főkötő*. 1627: Egi arnec varrasos fatiol feokeoteo. Egy Izlogos reghi feokeoteo [BLt] * ~ *gyolcsabrosz*. 1683: Egy szep selyemmel varrott Islogos Gyolcz Abrosz. Ur Asztalara [Borzás Sz; SzVJk 48] * ~ *gyolcs-párnahaj*. 1697: Karmasin szín és zöld Selyemmel arany fonallal varrott Islogos vékony gyolcs Parna haj nro 1 | Hasonlo formaju narancs szín és zöld Selyemmel s arany fonallal varrott Islogos vékony gyolcs Parna haj nro 1 [Szentmargita SzD; KGy] * ~ *kesztyű*. 1657: Vagion egi arani fonallal szeött slogos, nestel peremezet kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *strimfel* flitteres harisnya. 1668: Egy teczin selyem Arany fonallal varrott Islogos Strimfely. Fekete Arannias Strimfely [Mk Kapi György lelt. 4] * ~ *vánkoshaj*. 1668: Egy kek sellyemmel varrot Islogos vankos hej [Mk 7].

? 2. " 1750: Vagyon egy Islogos Sodrasos arany lántz, az melly nyomot Duc(atos) 21 [WassLt Wass Danielné ékszerének jegyz.].

ismég 1. ismét

ismer 1. a cunoaste; kennen. 1568: Ersebeth zariady gergelne ... fassa e(st) Ez zoth halottam hogy monda ket azon (!) myre hogy az palastot el hoztatok byzon meg banyatok, de en nem esmerem ez keth azontys, sem az palastoth nem lattam soha [Kv; Tjk III/1. 153]. 1572: Mathe Borbas zenth kyraly ... ezt walla ... Rado myhaly Kabos tamas es Megys (!) Egy Nemes Embor, kyth Nem Jsmer hattra mentenek es le chitetottak az keosseget [KP. — "K]. 1592: miolta Toot Mihalt esmerik, gyermeksegetol foguan It az Varosson Deesen az Varos Molnajba Neot Nevedeket fel [Dés; DLt 235]. 1597: Peter Jsmerede ezit: Az ficzyortt monda Az hogy nem Jsmerem es monda ez Az ficzyortt hogy nem Jsmerz ha ez nyaronys egjuth eoryztwnk^a [UszT 12/66. — "Ti. juhnyajat]. 1601/1675: En voltam Mező Madarason üsmerem Bernald Balast [HSzjP Gajdo Jakab Futásfalvi (60) jb vall.]. 1607: Simo Janosne keresztur varosi Sofi Azonj ... vallia ... Jol wsmérem sebestien peternet [UszT 20/351]. 1609: En Becz Palt neötellen koraba(n) wsmerte(m) [BLt 3 Feyer Janos Kozmaszy (!)^a (26) lib. vall. — "Kozmás Cs]. 1619: Jsmertem feneo szegy Galtis s az Becz Pal feöldin lakik uala [Tusnád Cs; BLt 3 Betegh Andrásne Anna (60) vall.]. 1639: Ozdj Istuantis usmertem [Adorján MT; LLt 73/3]. 1641: esmertem azt az Kis Janost az kit az Tatarok el kaptanak vala [Kutyfva AF; Ks 90]. 1647: az iobbagi keozöl üsmertem egy Rauaz Janos neuüt [M.zsákod U; BálLt 82]. 1675: kett Fiait is Ruszat es Tamast üsmerem(m) [Szárhegy Cs; LLt]. 1727: Balo Istvánt meg Gyermek koromban ismértem [Hévíz NK; JHbT]. 1744: Czifra Szabo Jánost én jol esmértem [Somlyó Sz; TKI Petrus Török (80) lib. vall.]. 1748: a miolta esmérjük Argyelán Joszivot ... nem is tudjuk hogy babonasságokkal élt volna vagy éine [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1763: üsmérlek kinek hívnak [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1768: (Flora Pétert) örög allopattyában magam is esmertem [F.borgó BN; BK. Styop András (73) jb vall.]. 1835: üsmértém Sándor Pé-

tör eő kigyelmétt s mais üsméröm [Szentegyházasoláh-falu U; OfLev.]. 1869: Jelenleg itt 17 önkéntes van ... A jogászok közül Szentiványi M. Ürmösi M. Gál Jenő, Miko imre s a többit nem ösmerem [Pf Pálfi Károly lev. Kv-ról].

Szk: ~ *ik egymást ismeretségben* vannak egymással. 1598: az en zerelmes ura(m) Batyam kedget io akaro attjañanak, es barattjanak tartot enis pedigh kedget, miolta esmerjvk egi mast ugj tartottam mint ha eggjek lettñk uolna [BálLt 51 Kowachocz János lev.] * *híreben* ~ *személyében* ~ * *keresztnevében* ~. 1831: Kereszt nevében esmerem tsak, vezetékjét nem tudom [Dés; DLt 332a Czákó János kezével] * *látásból* ~. 1843: Bajesán Gyorgyutz bucsumi bányamester (50) ... vall Varga Katalint esmerem látásból, ki is szállásolni szokott Kriznyik Todornál es Iank Sándrunál [VKp 97] * *név szerint* ~. 1591: oda menek, tahagh Miklos az hasz ereszebe egy kúruáual fekszik ki Beőgeőzi volt kith neü szerinthe ne(m) esmerek [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalua jb vall.]. 1754: név szerint többet nem esmértünk, hanem az Also Gezési lakosokat ... Kotsist, és az Jágert [Vecsérd NK; RLt] * *személyében* ~. 1636: Az Cziganyokba(n) ... személyekbe(n) alkalmazson ismerem ököt, de neuket ne(m) tudom [Mv; MvLt 291. 69a]. 1779: Marisel nevezetű Gyalai Havason Iako Provid: Surs Nutzult, es Surs Nyikulát szemelylekben ... nem esmérem, de hirekben igen [O.monostor K; GyL. Gligor Nyisztor (70) jb vall.]. 1832: Strására lévően ki rendeltette egy Surtzos Mester emberrel kit személyében esmérek de nevént nem tudom [Dés; DLt 574] * *személyére nézve* ~. 1843: Varga Katalint személyére nézve esmérem, mert valami két év óta tartózkodik többnyire a bucsu-pojényi kerületben [VKp 96] * *személyesen* ~. 1784: Tudgyae a Tanu nyilván és bizonyosan, avagy szemelylesen üsmerie Nemes Szében Székben Szelen-deken Lako Circumspect(us) Ventzel Györgyget? [Mk IV. 35. 6 vk]. 1798: Ismerte e' a' Tanu, vagy ha nem ismerte szemelylesen, hireben, hallottae Nagy Nyujtodi Nehai Ttes Donát Mihály Urat? [F.Fejér m.; RLt vk] | En az említett Urat nem ismértém szemelylesen, hanem hireben hallottam [RLt Bernatfalvi Bernát Sándor (42) ns vall.] * *személye szerint* ~. 1647: En szemelie szerint ismertem Szegedi Janost es Szegedi Istvant mellyek edgiek voltak [Becski].

2. már látott/tapasztalt vmit, tudja milyen; a cunoaşte, a şti/identifica ceva; etw. schon gesehen haben/kennen. 1570: Nagy Neste vallya Az Zabo Balinthne oda menth es hogy latta az gywreot megh esmer-te es Megh Montha neky hogy, Jol esmer-te volt Mert eowe az gywreo Es eo az Byrohoz kwite hogy Thwdo-mant tegen feolele [Kv; Tjk III/2. 63]. 1583: Herencheny Mathias Mezaros Miklos Zolgaia vallia Bizon-nial tudom es Iol esmerem hogy az a' tulok ... Nem Eowe hane(m) chanadi Thamase es boryw korabannis iol esmertem ez leoweo fwweon penig harmad few lezen En aztis az Veres Miklos tulkat(is) esmer-te(m), de ... az eowe Eoteodfwre Menendeo volna Immar maskeppenis [Kv; Tjk IV/1. 122]. 1655: Tudom aztis hogy az merő Serpenyő es Girás kőis Rázmány Ist-vanē, mert enis ismerem [Kv; CartTr II Petr. Szavaj ö-t-vös vall.]. 1731: a' két lovat is jól esmertem [Zágon Hsz. Szentk.]. 1755: se Ladait, se abroszait nem üsmértém [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1807/1808: a' betsűsek pe-

dig olyanak légyenek a' kik az irtakat ismérték [Asz; Borb. II]. 1842: Az elő mutatott Burjányokat esmértem [Dés; DLt 85. 6]. 1861: Én az Ilyés Lőrincz feladására a' földeket öszve irtam, de tovább nem tudok menni mert a' birtokot nem ösmerem, hanem Lajos Bátyám 's Bako Sogor ur, kik ösmerik igazítsák az osztályt [Demeterfva U; Pf Gálffy Sándor lev.].

3. megismer vkit, megismerkedik vkivel; a face cunoştinţă cu cineva; kennenlernen. 1573: Anna kwty Antalne, Katalin filep ferenchnek (!), Azt valliak hogi eleosser mykor esmertek fodor lanost felesgestwl lattak hogi zegen állapotba voltak [Kv; Tjk III/3. 138]. 1574: vagion 7 Ezentedy hogi az Borbara leant esmerete partas katalinal [Kv; i.h. 362 Orsolia chegedy Janosne vall.]. 1592: Mikor eotet az eo hiteos Vra Al Eorbe vitte, akkoron Toot Janost ... esmerete ot [Dés; DLt 235]. 1823—1830: (Gróf Bethlen Pál) jó forma, természetes, már mikor én ismertem, megszükkült ember volt [Fogé 151].

4. felismer; a recunoaşte/identifica; erkennen, gewahren. 1651: nem ismertek bizonyosson kik lehetnek, de nagy gyanom vagyon, hogy Katta Istva(n), Katta Balas, es Koczis Gergelj voltak azok [Besenyő BN; Ks 41. B. 21]. 1653: És a molduvai tábornoktól is megismerők, és oda fel menvén, kérdők: ha ilyen s ilyen bűdos szeker-tábornok láttanak é? S mondák, hogy látták tegnapi nap délután hogy Hutin felé mennek vala. De ma jó reggel azon nyomon viszsza láttuk hogy mentenek. Ezt hallván, esmerők hogy azok lesznek [ETA I, 132—3 NSz]. 1764: observalta ... hogy volt légjen vélek egy fejer kuvasz, melyetis ugatásáról, minthogy az előtis, s' azt utániss hallotta ugatását, esmérte a Krentse kuvaszszának lenni [Torda; TJKt V. 205]. 1768: azon Nagy szürke kantza a volt mellyet Isák Zabolán ... vett volt ... ismértem a Füle konyaszágáról, maga viseléséről, és fortályáról [Páké Hsz; SzentkGy Fr. Szabo (45) lib. vall. Jos. Szörtsei kezével]. 1787: azon nyomot a Csizmának Lengyen sorkáról és a Láb ujnak bogosságáról ismertük a Csia László Uraménak lenni [Cófva Hsz; HSzJP Georg. Kalotsai (64) miles infanterist vall.]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik, néha jobban latzatik lenni, s megint rosszabbul léssen, most példának okáért megint ugy tetszik egy perczent éjjel jobban magánál vagyon ösméri az embert [Buza SZD; JHb Jósika János lev.]. 1814: Blága Toma hogy távul a Mezón volt Nem esmértem hogy kik vertek hozzája és mivel [Sóak-na MT; Born. G. IX. 6 Zuga Matyáj (50) vall.].

5. reá ~ ráismer vkire/vmire; a recunoaşte pe cineva/ceva (cunoscut mai înainte); (wieder)erkennen. 1778: a Bárányra reája esmert [Nagyida K; Told. 6]. 1779: a Bárányra Vétson hozzá menvén kérdezte hogy ki Fia vagyok, 's meg mondván reám ismért [Nagysajó BN; Ks. Farkas János (58) jb vall.]. 1807: közölítet a Hadnagya a Tutajhoz s rám üsmert [Magyaró MT; Born. G. XVI/2 Lovász András (38) vall.].

6. vminek/vmilyennek tart/tud, vmilyen oldaláról (meg)ismer; a cunoaşte/considera pe cineva ca/drept ..., a fine pe cineva drept ...; in als kennen/von irgendeiner Seite erkennen/kennenlernen. 1618: Én téged oly embernek ismerlek, hogy azmit eddig az dologról beszéllettem, igen jól megérted, hiszen hallod, mit mondok az Kamuti Farkas követtségéről [BTN⁴ 144]. 1724: Nálá-czi László <uramat> a' mint ismértem Semmi illeten maga viselésit nem mondhatom [Mihályfva NK; BK

sub nro 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.]. 1754: En ... Szász Jánossal edgyütt 18 esztendőkig égy Udvarba Laktunk (így!) de hogy Tolvajását orgazdaságát Tolvajokkal valo társalkodását tudnám Láttam volna nem mo(n)dhatom. Sőt a meg irt időktől fogva egy igaz szegény Legény(ne)k esmértem [Káptalan AF; TL. Alexander Kereső (36) ns vall.]. 1756: ezt a helyet olyan kopatz helynek esmertem a hol semmi fű nem termet [Mikeszása KK; Told. 38]. 1781: Csiszér Josefne ő klmét a' mig itten Komollon Gazda Aszszonyi hivatalat viselt minémű keresőnek ismerte a Tanu? [Komolló Hsz; HSzJP vk]. 1794: ezen Válozásaért tsak meg nem holt volna ő, mert ép egésséges embernek esmértem én mindéig ötet [Somlyó Sz; BFN dobozolt anyag VI]. 1795: Fejér Antalt olyannak üsmértem ... hogy ... az életből magának kívánt örökké tsukoritani [Ozsdola Hsz; HSzJP Máté Ferentz (60) col. vall.]. 1846: én eddig elé Imre Mihályt betsülletes embernek esmertem [Kasád MT; DE 2]. — L. még BTN⁴ 394.

Szk: vminek/vmilyennek ~i lenni. 1653: mond a gubernátor: „Jól vagyon hát; nám mondám, hogy mindenre embernek esmertem én lenni kegyelmedet” [ETA I, 126 NSz. — ^a1621-ben Bethlen István Nagy Szabó Ferenchez]. 1675: egy Ember ... Désen létben Talle-rokat adott hogy meg váltanám, megis váltotta(m) ... esmérvén hamis Kamarán költek(ne)k lenni, meg fogá(m) ... menék Fő Hadnagy V. házához hogy kézhez adgyam [Kv; Tjk VIII/11. 352]. 1758: (Csúka Pannát) jo erköltsű, betsülletes Aszszony embernek ismértük lenni [Betlensztmiklós KK; BK] * *magának lenni* ~i sajátjának ismeri/tartja. 1761: az árpa szalmát meg látván Tiszteletes Uram nem ismeré magának leni [F.cser-náton Hsz; HSzJP Ambarus Ferentzné Mária (29) ppa vall.]. 1780: Prehár András ... miglen akart volna ottan mulatni, kívánta hogy a lova is legeltetődne, de akaráván békoba tenni, midőn a Tarisnyájából a békot ki vette, akkoron a Gazda ... magának esmérte lenni [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 4].

7. elismer; a recunoaşte; anerkennen. 1621: (A) Bolyaj Adamrul reaiok ... zalot portiokban realis Divisio nem volt, de eo keglmek vgi mint Jo Attiafiak, feo zolga-biro, es vice Jspan eleot el limitaltak es osztottak volt egi mas keozeot, meli Limitatiot Auagi oztozast eo Kegl-mek mostis egenleonek Jsmeruen lennj egi mas keozeot ... az elebeli Limitatiot Auagi oztozast in vigore fatealliak maradnj [Bolya NK; JHb XXVI/19 I.]. 1671: e' szegény hazának sok rendbéli adozási nem apadván sőt naprol napra árradván ... kételenitetett ő Nagysága becsületes hivatól pénzt fel-venni ... mely szükségekre nézve ő Nagysága meg-irt Bánfi Dienes Atyánkfialt le-valt Tiz ezer forintokat. Mi-is azért egész Országul, Három Nemzetül, azon summa pénst Ország szükségére ki-adott pénznek ismérünk lenni, és acceptalunk-is [CC 72—3]. 1682: Janos nevű Moldvai oláh ifjú legény ... maga zabad jo akarattyából minden kenszerítés nélkül kötö es ajanla magát ... Kis Mihály Ur(am) es feles-gegenek ... hogy ... Kis Mihály Ur(am) ez üdötől fogva ezen Moldvai Janost üsmerje és tarcsa ő ő örökös job-bágyának [Berz. 15. XXXIV/19]. 1819: Mindazonáltal ezen Határ vizsgálat, mely magában törvénytelen nem ellenzette, de azonban ma-is törvényesnek lenni nem esmeri [Császári SZD; WassLt]. 1831: testvérenek sem fogná többé esmérni [Angyalos Hsz; HSzJP Besenyői

György-Jakab Boldizsárné (42) vall.]. 1844: (Balog Istvánnak) a Czéh csak is a felsőbségtől nyert válasz napjától ösmeri remek esztendeje töltését [Kv; AC Prot. 15].

Szk: *kötelességének* ~i. 1671: Keresztyeni kötelességünk(nek) ismérven azért ennek megh előzetes, es megh orvoslását, a' végre convocaltuk volt eő klmgemet ide az mostani alkalmatossággal [SzJk 116]. 1742: szegény el maradtó árváimnak dolgokban Szémésen betekinteni ésmerjék mind atyafiságos, mind pedig keresztyeni kötelességeknek [Kvh; MkG]. 1853: erdeinket a leg szorosabb korlátok alá tetetni üsmerjük kötelességünknek [Pálfa U; Pf Ilyés Mihály jegyző kezével]. * *kötelemnek* ~i kötelességének elismeri/tartja. 1867: Tudattya községünk Urasággal, mint a kül birtokosság biztosásával, hogy régi Eldödeink a kül birtokossággal szervezése szerint a major fogadásra az illő üdöre azonnal meg jeleni üsmerje hivatalos kötelemnek [Pálfa U; Pf hiv.]. * *magáénak* ~i. 1800: Pávai Mátyás Pál Nemes Személy ezen vallást magáénak esméri [Msz; DLev. 3. XXV 6]. 1815: ezen vallomásomot szorol szora magaménok esmérém és heljben hagyom Szentimrei^a Szabó András mp [BalLev. — ^aMT]. * *magáénak lenni* ~i. 1813: A' 6k Tanu is mindenekbe Vallomását magáénak lenni esmerte [Kük.; IB]. 1833: Midőn törvénytelen ágyból született magzatok kereszttelnek, ezen szo törvénytelen mindenkor hozzá adassék és ha a' meg kereszteltetnek Attya esméretes s a' magzatot magáénak lenni esméri, az ő neveis jegyeztessék fel [Vaja MT; HbEk].

8. (vmilyen minőségben/funkcióban levőnek) elfogad/ismer vkit; a accepta/recunoaste pe cineva (intr-o anumită calitate/funcție); jn (in irpendeiner Funktion) anerkennen. 1605: parancsoljuk kegyelmeteknek, hogy mind ez feljül megirt dolgoknak eligazításában Petky János és Suhay Gáspár uramékat mitőlünk rendeltetett commissariusoknak esmérven, szavoknak mindenben engedelmes legyen [Barabás, SzO 356 fej.]. 1661: conditionkhoz tartozó kötelességünk nem szuenedheti touab azon feő kapitansághnak Tizit Uacantiában hadnunk; Melyre nezüe, fiunkat Kemeny Simont rendéluen azon Uduarhely Szeki Feő Kapitansagh tiztiben hadni; Kegsen parantsollyuk keglek(nek) feő Kapitannyanak ismerue(n) parantsolatinak my utannunk mindenben obtemperallyo(n) [UszLt IX. 75. 35 fej.]. 1671: Conditions Acazii Barsai . nem tagadhattyuk kegyelmes Urunk mind magunknak, 's mind boldogtalan maradékinknak nem kicsiny szomorúságunkra lenni ezt-is hogy Nagyságod Fejedelmi méltóságos Tisztiben való bé-állása, nem eleinktől reánk maradtó s' eddig meg-tartatott libera Election által lött légyen, hanem az hatalmas Nemzeteknek parancsolattyából kénszerítettünk Nagodat acceptalnunk, és Fejedelmünknek ismérnünk [CC 5]. 1679: en Hadnagy(o)m ne légy, Hadnagyom(na)k sem ismerlek lenni [Dés; Jk]. 1783: (A) portionskák . . . el adásáb(an), se egyszer se másszar a' most tisztelt Groff Urat nem facultálták, annalis inkább semmi némű dolgakb(an) Plenipotentiariusnak nem esmérk [H; JHb XXXI/55].

9. vmilyennek minősít, vmilyennek lát/tart; a califică/jine pe cineva ca/drept . . . ; jn für etw. halten/qualifizieren als . . . 1570: Az zantas dolga felewl eo kegek, Azt Mongiak hogy keozenséges Iora neztenek azban hogi az feoldek gypeph Neh vallyanak, hane(m)

az gyakortab valo zantassal Ioba legenyek (!), De ha Byro vramnak Thanachyawal nem theccyk, Rendelleyk vgy Minth Iobnak ismeryk Lenny, Mind zantast Mind zeole Mywelest [Kv; TanJk V/3. 5a]. 1571: az Bwza Dezmanak Be hordasa feleol . . . Eo k. zollianak es veggezenek az Tyztartowal rola Mint Jobnak es hasnosbnak esmeryk lenny [Kv; i.h. 45b]. 1669: Kérek minden rendbeli io akaro vraitat baratimat igaz járásbeli embernek^a ismerjek, boczássák, és boczáttassák mindenüt békével mellette leveő emberivel edgyüt [Kv; RLt 1 Dionisios Bánfi de Losonc, Kolozs m. főispánja salvus conductusa. — ^aPaporicz István nevű ifjú legényt]. 1697: az első Utrumra meg nem esküszünk, meg sem vallunk, mivel üsmerjük lenni ellenünk [Mezőbánd MT; MbK 87]. 1796: Egy negy esztendő Barna Szörű Tulok(na)k Torok gyekja gyogyulhatatlan indult volt ugy hogy az Nyelve töve és gyükerei már is mind meg rodhattak volt gyogyulhatatlann(a)k esmérven hogy el ne karosodgyék le üttem és az Husát ki osztottam az Falusiak(na)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1802: nem hiszem, hogy akár ki idegeny is tanálkozzék, a ki annyit meg agyan érette, a menyibe én üsmerem az Ötsém Uram részit [Ks 34 Szásznyires I. 10 Kornis Zsigmond lev.]. 1806: ezen Ügynek legőbb kezdője, szerzője, s akadályoztatója ki volt — azt meg valani nem tudom külömben, hanem hogy a ket Com(muni)ttast üsmertem okának [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

10. tudja, kivel van dolga/miféle ember; a ști cu cine are de a face/ce fel de om e; wissen, um wen es sich handelt/was für ein Mensch es ist. 1585: Zabo Janos vallia . . . Monda ozta(n) Danch leorincz elegi czigan vagy te, el Iarod iol tudom Attiadfiat, de ottis iol esmernek ky wagy, ezwezteo wagy mindenwth [Kv; TJK IV/1. 515]. 1635: egy kovel megh haitak az kathonat, es azokis megh szidak, mondva(n) esses lelek fiaí jol esmerlek czífra eszes fia, meny be, mert bizony ne(m) giakorta meggy fel az tornaczio(n) [Mv; MvLt 291. 38a]. 1823—1830: Szigeti^a ismerte magát, és másokon nem sokat adott, ahonnan következett sok fátuma is [FogE 77. — ^aSzigeti Gyula Mihály szu-i tanár]. 1832: miért kér ked passust ebatta részeges gazembere ebatta huntzfut tolvajja hiszem esmer [Dés; DLt 574].

Szk: *jól* ~ik egymást. 1614: Monda Kamuti: Jól ismerjük mi egymást Borsos urammal, tudja, hogy csak tréfálok [BTN^a 66]. 1619: azmint látom, nem ismerjük volt jól még egymást [i.h. 198].

11. tud vmit, tudomása van róla; a ști ceva, a avea cunoștință despre ceva; Bescheid wissen. 1542: azt erthem hog ol bezedek nem volna egmas kewzewth az legewnel, kyth meg mem (!) masolhattna, de wgan chak arra walo thekenthethyth ewsmere[m] [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.]. 1570: Anna zekeres Gasparne . . . vallia, hogy Nem esmery byzonniat ha az Malach kyt Zekely Mateneh Ewenek Mond, hogy ha Eweh vagy nem [Kv; TJK III/2. 16]. 1595: Mely marhakat vgy esmerteonk es Ertetteonk hogy nem zegeny Somborj vrame voltanak hane nem mase [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. 1604: En zantany megiek wala ki az mezőre hogi ki Jutok wala az bercz felé Elöl talalam az Jnast hogi Jő Egi nagi tariznia palantal, meg Rioztam mondek hogi hol wöd te Ezt az sok palantot mert Jol Jsmeröm hogi loptad mert azt ne(m) olj heljről zöttek ki az houa az maguat wetöttek [Szenterzsébet U; UszT 20/320 gal Janos . . . zabad

zekel vall.]. 1625: a viz az ő regj foliasabol masua mosta el magat . mint egy harom lepesni szeliesegint (!) ualo porondos kőeczes es hazontalan feoldet ismerünk hogj által szakasztot volna az uiz [i.h. 176]. 1675: Mivel Farkas János ugy vette el toot Kátat feleségül mint Szűz leánt azonba(n) parasztnaságba(n) talaltatot keves üdők alatt megh ismérve(n) terhes(ne)k lenni, haza vive az Attja házához Deczeb(en)^a . . . Farkas János . nem tudta s ne(m) is ismerte tisztátalanságát az feleségének [SzJk 127. — ^aM.décse SzD]. 1774: ugy esmértük miis hogj a szapullo Szék labnak valo Fais azon Törösk; ről vágatatt le [Vaja MT; Told. 46/14]. — L. még BTN² 167; ETA I, 79.

Szk: *nem ~ i módját nem lát/tud módot vmire.* 1619: Minthogy pedig . . . tudom, hogy ökegyelme Balassi uram Felségednek bőségesen informálja, én nem ismerem módját, hogy én is Felségedet mégis azokról írásommal molestáljam [BTN² 379].

12. észrevesz, (meg)lát; a observa; beobachten | felfedez; a, descoperi; entdecken. 1573: Erdelyi gaspar azt vallyia, hogy eoneky ezt Monta Agoston te Erdely gaspar olyan Bozorkany az Anyad hogi Neked kezedet Megh keotette hogi leaniat Megh Neh verhesd soha myg Te els Arrolis esmere(m) hogi az hogj az hayat ely Nirte es az Leanyanakis rhwaiaba keotet benne hogi megh ne(m) verhesd | Gaspar deak vallyia Immar egi Nemy Ideotwl fogwa esmere(m) hogi Nem ollian zwel vagon hozza(m) mynt Eleb^a [Kv; Tjk III/3. 87, 155. — ^aTi. a felesége]. 1585: im el uittem uolt haza az ladat innot (!) es nem esmertem semmi bantast az ladanak [Kv; Tjk IV/1. 490]. 1602: Tottheory Jstwan heoteos zolga vallyia, En fogtam az legenth de futam felet sem veot eleottem sem nem vonogatta magat hanem coreomest vizza leoue mihelt mondam hogj fogoly . . . es semmi lelt nem esmertem benne hogj valtoztot volna zine [Kv; Tjk VI/1. 616]. 1634: en mondek neki; Te leany nem egiedul vagy te; kjre monda az Leany; Jay Istenem mirol ismered hogj nem egiedul uagyok; En mondek neki; Arrol mert latod hogj nem er be az felseo ingh [Mv; MvLt 291. 32a Konczy Janosne Pap Borbala vall.]. 1730: Csudálkozom pedig azon, hogy írja az Aszszony, hogy Kálnoki Mihály Vr(am) volna az oka az Aszszonyal valo fel háborodásomnak, Istennel bizonyított hogj annyi fel háborodásomat az Aszszonyra nem ismérnem magamba, mint e mai lett ártatlanba [Fehéregyháza NK; ApLt 2 Haller János Apor Péternéhez]. 1731: engemetis ki küldöt vala . . . másokkal kár latni, de semmi kárt ottan nem üsmertünk [Gysz; LLt]. 1751: (Az ökör) jol lehet hitván volt mint az mase a szük kost mia, de semmi njavallajat nem ismertem [Tarcsafva U; P]. — L. még RSzF 223, 280—1.

Szk: *~ hozzá észrevesz/meglát vmit vele kapcsolatban.* 1585: Hegedvs Mathe vallyia, Zolgalt Az leany engemet, de semmi Lopast hozza Nem es esmertem [Kv; Tjk IV/1. 517]. 1586: Kalachswteo ferenczne vallyia, halottam mastul hogj az peresek keozt pro et contra fizetesert feleletet chinalt Ennekem hogj sok pereimben volt procatorom, valthigh feltette engemet, teolle, de soha en semmit ollyat hozza Ne(m) esmertem, maga Gianakottam hozza [Kv; i.h. 584]. 1690: ha en hozzam valami sorssagot vagy valami oly véték esmertek volna, nem a' löt volna a rendi hogj engemet így böcsтеленicsenek, hanem . . . kerestek volna engemet via juris [Dés; Jk].

13. gondol, vél; a gíndi/crede; denken, meinen. 1540: Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethen en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth en am az egy dologthol meg waalwa, ky tytok, nekyek meg mondek; de az egy dolgoth, latya Isten nekyek nem meerem az thy k:yowaert meg mondan, merth meeg ew benne az Barath lelkeh esmerem lenny [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1570: Alcz Balaz vallyia Mykor ely hitta volna az attyat azt Montha Jo fiam Nem esmerem hogj Jth neked ez epites valamyt Arthana [Kv; Tjk III/2. 61]. 1633: mikor az az huss uetel es adas uolt en akkor erek oda, hogi Meszaros Giörgi azt monda Koncz Istua(n)nenak, jeoste csak Assonio(m) mert az mint en ismerem teob hust adta(m) en keglnek arra az szoora uissa tere koncz Jstua(n)ne, es Vijolag megh mere Meszaros Geörg [Mv; MvLt 290. 139]. 1662: azért hadgion bekét az vakmerőség(ne)k mert bizony le üttetünk nimelliek(ne)k az füle mellett, ha mit olya(n) nagj szabadsagha bantodásanak ismer, miért nem orvoslotta az előtt, czendes üdeőbe(n) [UszLt VIII. 71 fej.]. 1753: midőn viszsza jöttem volna, történt hálásom Maksán Maksai Gábornál, s beszéd közbe ele veve egy írást melyben láttam . . . Orbán Miklos Subscriptioját, az neviről az eő Cursualissának ismértém lenni [Törzs. Simon Csobok jur. ass. sedis Kézi kezével]. 1783: hoghya betegnek ismeritek, hajsátok haza^a [Árkos Hsz; RSzF 215. — ^aA sertést]. 1809: A Toth Kováts Litzmány Ignázt Lo orvos meg nézven a Száját^a mintegy hat esztendőnek esmérte [UszLt ComGub. 1701. — ^aA lónak]. — L. még BTN² 133, 229, 240, 246—7, 259.

Szk: *alkalmazatosság ~ i.* alkalmaznak gondolja. 1575: Mostan pedig Biro vram eo k. ha alkalmazatosságat esmery Emlekezek meg az fayedelemnek, hogj ha eo N. lo akaratia lenne az Eyelj kapw Nitas^a neh lenne [Kv; TanJk V/3. 122a. — ^aTi. a város kapuinak éjnek idején a posták (futárok) bebocsátása céljából való megnyitása]. 1638: menek En vice szolgabíró Eo kegyemehez az mikor alkalmazatosságomat Jsmeream mivel hogi Eő kegyeme Jghen beteges alapatban leven, alkalmazatlan wdeben nemis busithatom vala Eo kegitmet [Noszoly SzD; WassLt St. Elek de Nagy Devecer vszb lev. — ^aNoszoly szomszédságában] * *mikor ~ i az idejét mikor elérkezettnek látja az időt.* 1653: válogatott néppel a császárt kiállatták a táborból . . . esmét az egész tatárságot oldalfélt rendelték hogj felüljön és készen ott várakozzák, az időtől várván, és mikor esmeri az idejét, mindjárt induljon oda a hova kell^a [ETA I, 49 NSz. — ^aAz Eger táján levő Keresztes mezején 1546-ban tett török hadmozdulatra von. feljegyzés] * *semmi hasznat nem ~ vmiből semmi hasznat nem vél nyerni vmiből.* 1756 k.: A napon kún lévő egész kő Bányában ha ki valami venára talál, és abbol próbát téven semmi hasznat nem esmér, és oda hadgya, és Esztendő, s három napok(na)k el folyása alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, ez idő mulással el vesztj jussát, és más a' kinek tettzik bátran, és szabadon bele áthat s dolgozhattya [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

14. ért vmihez; a se pricepe de ceva; sich auf etw. verstehen. 1570: Kwpa Istwan ezt vallyia . . . ew neky Teort volt ely farago Zekeceye kywel Mywelt akar ely Menny hogi Mast vegen. Mond neky az Ember Kadas myhal . . . Jm en ely megek veled megh valaztom mert en

Jól esmerek az felehez [Kv; Tjk III/2. 85]. 1618: Az bot ilyen az tollai rubinokkal rakott, az nyele arannyal borított, zománcos; vagyon kő benne 440, kinek öte smaragd, azmint magam is valami rosszul ismertem hozzája [BTN⁶ 168]. 1630: Latta(m) azt hogj lo volt de en nem tudom io volte rossz volte mert en ahoz nem esmerek [Mv; MvLt 290. 217a].

15. tisztában van vmivel; a-i fi clar ceva; mit etw. im reinen sein. 1849: Krizsán Mária ... a Vojtjcz boltjában ... ékszereket vásárolt, s azok árának kifizetésére egy bankjegyet adott át Vojtjcznek, miből midőn Vojtjcz visszafordított, Krizsán Mária csodálkozott hogyan kap annyi pénzt vissza a bankjegyből, — hihetőleg Krizsán Mária azon bankjegy értékét nem esmerte [Kv; Végr. 84–5].

16. közöslül vkivel; a se impreuna cu cineva; jm beischlafen/wohnen. 1697: a paraznasag sötéttségnek munkája es Törvényes Felesegevelis szem elől az Ember el rejtetik s nem esmeri oktanallat modgyara [Dés; Jk 25a].

E jel. a prot. Bibliának még az újabb, ún. revidált kiadásában is — megőrzött régiségként — fennmaradt.

Szk: férfit ~. 1632: Ez kegmteteknel nyilván vago(n) ez az hir, hogy engemet diffamalt volna hogy impura persona volnák (!), az melyet tagadok, ha ne(m) en elő kivüle más ferfiat nem esmerete(m) [Szjk 39]. 1750: se etzer se mászor férfit nem ismertem [Illyefva Hsz; HSzjP].

17. a cunoaște/întîlni; kennenlernen. 1614: Harfas Janostol hallottam, Bathori Gabornak az Zayabol hallotta, monta volna Keresztési Pálnak, hogy soha iob izw testw embert Dengelegghinenel ne(m) Ismerete(m), maga Immar kilencz Zaznak ne(m) sok heya, kikkel keőzeős-keődte(m), Azoknak penigh czyak kettelynek sem volt vazon az Ingh allyok [Nsz; Vlt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzsikuss vall.]. 1849: a szamosujvári e pontban meg szomszédolt ... házomat ... el zálogosithatja, árenda erányába le kötheti, 's elis adhatja a nóm, s e joggal élhet mint addig, a még mint özvegy kivüllem más férjet nem ősmérend [Km; Végr. Tamas Bogdán végr.].

18. ~i magát a. vminek/vmilyennek látja/tartja magát; a se considera/ține drept ...; sich für etw. halten. 1572: ez az Kewmyes eleg embernek esmerly magát lenni arra az epyletre azert hagyja meg kegelmed neky hogy legenyeket zerezen es hozzam Jwyen myngarast en meg zezudem az vr akarattyabol vele [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vyuary Vduar byro mp.]. 1677: Ez fel-háborodott állapotban ő Naga, mind a' két Császár között hazánkat békességes állapotban megtartani, miért hogy mi a hadakozásra akármellyik ellen is elégteleneknek ismérjük magunkat, kiváltképpen a' Törökökkel a' szegény hazának régi szokása szerint frigyert tartson [AC 21]. 1761: a Néhai Generalis Vr co Nga magát a Cserében meg karositatnak esmérven, quoquo modo kívánta a Cserét meg fordítani [Kisened AF; JHbK LXVIII/1. 779]. 1790: (Trutza Ili) azon Summának le telérel elégtelennek esmérté magát [M.borosbocsárd AF; DobLev. III/675]. 1818: Ha Gyenge Péter magát károsnak üsméri, keresse a kárát a gyűjtőn, Gábor Istvánon [Jenőfva Cs; RSzF 185]. — L. még ÁrÉ 44; RSzF 166. — b. elismeri magát vmi-

nek/vmilyennek; a se recunoaște drept ...; sich als ... anerkennen. 1590: De myert hogy egyk fell sem akarja magath vétkesnek esmernj az theorwenth egykteol sem fokhatnj ell [Kv; TanJk I/1. 130]. 1782: Nem ment ... annyira bátorságok^a hogy magokat Jobbagyok(na)k lenni ne esmerjek [Thor. XX/4. — ^aTi. a torockóiaknak]. 1796: némely rossz erköltsű Cselédjei is a' Panaszlonak azon Bornak meg italában reszeseknek találattván. Ezen cselekedetéről T. Ambrus Gedeon Uram a Consistorium által megkérdezettvén, azon Bornak megitalálb(an) részesnek esmérni magát [Récse Sz; KCs K. 1265].

◇ **Szk:** ~i utolsó óráját elközelíteni/közelgetni halálát közeledni érzi; a simpi apropierea morții; den eigenen Tod näher/herankommen fühlen. 1634: En nagy Dosa Andras ki az hatalmas Istennek fogsagaban igen nehez es sulyos betegh agyban fekszem es esmerem immaro(n) az en utolso oramat en hozzam el közelíteni es keőszüleők (!) ahoz hogy az en Christusomnak lelkemet meg adgyam [DLev. 2. XVI. B. 6]. 1640: En Maros szekben Vaiai Daczo Istvan ki noha Testemben igen beteg de elmem helylen es eppen lewen, Ismerem utolsó oramat hozzam közelgetni, ... teszek ... ilyen Testamentomat [Msz; Törzs.] * *hogy/mióta a világot ~i mióta a világon van/él; de cind e pe lume, de cind se știe; seitdem er auf der Welt ist, sein/ihr Lebtag.* 1600: En miolta ez wilagoth esmere(m), soha sem tudom sem hallotta(m) senkinekis ahoz az tanorokhoz illedekít [UszT 15/51 Elekes Marto(n) Feniedy (66) Zabad Zekely vall.]. 1605: Hogy az vilagot esmere(m) azúltá mi(n)denkor vt volt ott az mely feleől perelnek [i.h. 19/43 Damianus Veres de Marefalu (50) lib. vall.]. 1619: Hogj en ez uilagot wsmernem emlitem az olta mind Beczj Pal Jobbagia uolt fenő szegy Gal [Tusnád Cs; BLt 3 Nagy Peter (75) jb vall.].

Ha. 1570: Jsmerte. Esmertek [Kv; Tjk III/2. 133, 190]. 1573: Esmerek [Kv; Tjk III/3. 117]. 1582: Esmerné. esmerlywk [Kv; Tjk IV/1. 34]. 1592: esmered [Kv; Tjk V/1. 284] | esmerj. esmerete. esmertik [A.kosály SzD/Dés; DLt 235]. 1599 k.: ismerem. Jsmernem [Kv; Tjk VI/1. 304, 384b]. 1600: esmertem [Betfva U; UszT 15/47 Demien Miklós szabad székely vall.]. 1601: esmeryeok [Kv; Tjk VI/1. 506]. 1610: esmerete [UszT 4. 9c]. 1620: Esmerte [Szentmargita SzD; Ks]. 1656: ismertem [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. 1658: ismertem [Vajdakamarás K; SLt G. 16 Fasc. 156]. 1683: ismérté [Brassó; KJ-Miss G. Draudt a fej-hez] | ismértém [Altörja Hsz; Borb. I Mart. Szabó (38) agilis vall.]. 1698: ismertem [Koronka MT; Told. 37/12]. 1699/1724: ismértém [Backamadaras MT; Told. 76]. 1722: esmertem [Martinesd H; BK sub nro 262 Juon Koszta (70) jb vall.]. Ismértém [Milvány K; Somb.]. 1724: esmértem [Homoród H; BK]. 1726: ismész [Feltörja Hsz; LLt] | ismértem [Dés; Jk]. 1731: esmertem [Cintos AF; KA]. 1739: üsmértém [Szentlélek Hsz; HSzjP Matheus Diák agilis vall.]. 1740: esmértém [Cege SzD; WassLt Székely alia(s) Gavrila Tógyer (50) zs vall.]. | üsmernem [Martosinos U; Pf]. 1742: Esmértém [Kisened AF; JHb Lidia Sigmond Samuelis vásárhelyi cons. (40) ns vall.]. 1743: üsmértém [Uzon Hsz; Kp I. 148 Fr. Killjeni (60) pp vall.]. 1744: ismértém. ismértük [Szécs Sz; TKl Eva vall.]. Guthi quondam Joannis Kun relicta vidua (37) vall.]. 1745: ismértém [Uzon Hsz; Kp I. 155a Val. Istok (58) pp vall.]. | ismértém [Zilah; WassLt Mich. Barta (64) jud..

prim. vall.). 1747: ismértem [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. 1749: úsmértem [Tordavilma SzD; Ks 27. XV] | esmértem [Torda; DobLev. I/236] | esmértem [Vajdaszeg TA; TK1 Luka Dumitru (50) zs vall.]. 1751: ismértem. ismértük [Krakkó AF; BfN VII/3]. 1755: ismértem [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1757: úsmértem [Kv; Mk IX. Vall. 193]. 1765: esmértem [Egerbegy TA; DobLev. II/383. 7b]. 1766: ismértem [Csicsó Cs; Ks 92]. 1767: úsmértem [Kisborosnyó Hsz; HSz]P Eva Eresztevényi relicta vidua quondam Nicolai Tompa (73) vall.] | esmeritem [Kökös Hsz; Kp IV. 242 Jo. Molnár (65) invalidus gyalog katona vall.]. 1768: Ismértem [Bereck Hsz; Szentkgy] | Úsmérte é [Dob.; Born. XL. 80 vk] | úsméred. úsmerném. úsmertük. ismerjük [Melegföldvár SzD; i.h.]. 1769: úsmértem [Ne; DobLev. II/408. 6a Josephus Segesdi (72) ns vall.] | úsmerte [Szárhegy Cs; LLt]. 1774: esmerem [Kercsesora F; TL Theodor Kövari (36) provisor vall.] | úsmertem [Gálfa KK; Ks 66. 44. 17c]. 1776: úsmértem [Csikfva MT; Told. 9a]. 1785: úsmerelem. esmértem [Mv; DLev. 4]. 1791: ismértem [Várfva TA; Borb. II Katalina Vagyas cons. quondam Francisci Borbély (64) ns vall.]. 1806/1841: Esmerié. úsméri [Szu; BeLt 2 vk] | úsmérem [Kadicsfva U; i.h.]. 1808: úsmérek [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11]. 1816: esmértem. esmértem [Dés; DLT 99] | Úsmérie [Hsz; Szentkzs vk]. 1817: isméri [M.igen AF; KmUlev. 3 Benkő Sámuel nyil.]. 1820: úsméri [Kv; GyL. Székely István lev.]. 1826: esmértek [Dés; DLT 1039/1840-hez]. 1832: ósmere [K; KLev.]. 1835: ósmértem [Szentegyházsoláhalu U; OfLev.]. 1842: ósmerek. ósmere [Dés; DLT 730]. 1845: esmeredé [Dés; DLT 502. 1]. 1849: esmerem [Hejjasfva NK; CsZ. Pap Rafira (33) vall.].

ismerés elismerés; recunoastere, Anerkennung. 1659: Kegyelmedet kérem ... felőlem való kétséges elméjét az mű kegyelmes urunknak ő nagyságának igekezze igazságomnak ismerésére és teljes elhitelére vinni [TML 1.384 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

ismeret 1. cunoştinţă; Kenntnis. 1692: Mivel az nagy hatalmú, mindeneket bölcsön alkotó kegyelemnek Isteni, és érsi (!) változhatatlan(n), és titkos teremtéséből decretumát, az szomorú és gyaszos hálál sebhétő mérgével (: az emberi nemzetnek hálalosság alá vettetésinek bizonyos Ismeretire :) közösitette volna, hogy annál is inkább az eo Felségé nagy dicsőséggel téllyes akaráttya tessék életünkbe(n) s hálalunkkor is [DLev. 5]. 1847: azon hit lelkesite, hogy azon jó fejedelem, kinek atyai kormánya alatti több tartományokban nemzeti museumok ébresztés az ipart, terjesztik a' természettani ismereteket, 's lelkesitik a' hon szerelmet, nem lehet, hogy hiv Erdélyétől is megtagadják a' nemzeti museum alapítását [Méhes 6]. 1854: Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bakdácstolt igazi élettudomány ismerete nélkül [ÚjE 82].

2. tájékozottság; orientare; Orientierung. Szk: ~et vezsz tájékozottságot nyer/szerez. 1823—1830: Meszszecke távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esméretet | A temdombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képházban már kevés esméretet vévén a képekéről, ítéletet az itt valókról^a tudtam hozni, vagy di-

csérni, vagy hibázatni [FogE 79, 200. — ^aA Lipcsében levőkről].

3. tudat; constiintja; Bewußtsein. 1836: Érzem gyengeségemet s hijjánim ősmere a telő üdővel öregbül [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámín lev.].

4. (jó) lelke ~e (jó) lelkiismerete; constiintja împăcătă; (sein/ihr gutes) Gewissen. 1653/1687 k.: Mivel úgy lattuk hogy a Gegesi^a rész(ne)k kívánsagitol ne(m) mindeneb(en) idegen a Sz. Simoni rész^b úgy mint potior pars, ha szintén némelyek(ne)k illetlen kívánságnak tetszenékis az ő kglmek kívánsága, mi nekünk lelkünk ismérte szerint helyesnek látszik [MMatr. 175. — ^aMT. ^bA szentsimoni anyae gyház a tőle elvált gegesi filiális kívánságától]. 1666: kénszerétvénis kglmeket Lölkek ismeretire egyen egyen hogy ezt^a megh iria [Kv; BLt. — ^aTi. a végakarátát]. 1697: a Csűrös kert véghib(en) levő Haltarto Totskát, és minden Sorvadozot épületeket is jo Lelkünk ismereti szerint ... böczültük mind edgyüt Kilencz száz magyar forintokra [Dés; Hr 2/30]. 1711: I(s)te)n és jo Lelkünk ismereti nekünk dictálta Deliberatiot mondottunk [Csikszereda; Born. XXXIX. 50]. 1737: En bizony Ngos Uram olj igaz hűséggel s indulattal viseltetem Ngodhoz hogy soha ez iránt lelkem ismeretitol nem vádoltatom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1798: ha magok jó Lelkek esmeretek szer(é)nt erről meg nem győzetnek, az igazság, és a Ns Haza Törvénye el igazityák [M.dellő TA; DobLev. IV/802. 2a]. 1800: Hogy ezen tíz fertály Tutajj az én gondviselésem alá által adatott erről jo lelkem esméretem által tészek bizonytságot [Koronka MT; IB. Zilahi Szóts Ferenc kezével]. — L. még RettE 79, 130, 214; RSzF 139, 151. — Vö. a lélekismeret és a lelkiismeret címszóval.

ismeretes 1. vkivel ismerős, vkivel ismeretségben levő; a fi cunoscut cu cineva, a avea cunoştinţă cu cineva; (mit) jm bekennt sein. 1584: Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne^a Ez hagianeu^a eleg esmeretese voltunk hazoknalis laktunk [Kv; TJK IV/1. 365. — ^aTollban maradt: vallják]. 1591: Pokosne Anna azoni vallia Puskar Margit keri vala azon, mint hofi eo esmeretes volt velle, megh ne lopna engemet, mert en attiafia volnek neky [Kv; TJK V/1. 137]. 1671: eo vitte vezette oda azon házhoz azt az kar tevéő személy szolgálot; azonban commendáltais, hogy nem volna lopo ismeretes volt velle ezen captiva öregh Asz(szon)y, mint hogy suttogottis . velle egybe hajolván akkor mikor el szeokeot [Kv; TJK VIII/11. 153]. 1722: én Grof Banfi György Uramal eo Nagysagaval még ismeretes Sém volta(m) Soha eo Nacsagaval nemis beszéltem Sém irta(m) Runk^a iránt [Kéménd H; JHb XIII/39. — ^aH]. 1800: A Vass Ládák ki tisztítások eránt valo fátárságra tsupán tsak azért nem kérttem volt Tiszteletes Profesor Uramat hogy gyenge egésségével sajnálottam fátársítani. Más felől gondoltam hogy azon Lakatossal esmeretesebb is Tiszteletes Antal Uram [Gerend TA; DE 4]. — L. még. FogE 158, 210, 266; RettE 88.

2. vmit ismerő, vmiben tájékozott, vmivel tisztában lévő; care cunoaste ceva/e orientat în ceva, căruia îi este clar ceva; kundig, bewandert, orientiert. 1819: En Rákos Boldisárnak soha házát nem jártam, következéskéül környül állásaival se vagyok ismeretes [Kv; Pk 2]. 1849: Kováts Moses ur úgy nyilatkozott, hogyha a Tanuk az

általá le tapodott Tollo ösvenyen alittandgyák meg a Borozdát igenis el fogadgya, külömben nem, mert vannak olyanok kik a helyel nemis ösméretesek [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével]. 1864: az egész határ területével ismeretes Emberek [Alfalu Cs; EHA]. — L. még FogE 255, VKp 70.

3. jártas; cunoscător al locului; erfahren, in einer Sache bewandert, heimisch. 1843: (Varga Katalin) magára vállalta, hogy a faluk dolgában igazán eljár, és a pereket meg fogja nyerni, mivel ő ismeretes a felséges udvarnál, s tudja, hogy mit kell csinálni [VKp 102–3].

4. ismert; cunoscut; bekannt. 1669: testimoniumot kíványo(n) teőllek (: ha nem esméretesek :) [Dés; Jk]. 1767: olyan személyekkel társalkodnak kik rossz hírt, nevet viselnek ahol üsméretesek, mindenütt rossz hírek nevek vagyon [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 1.]. 1790: egyik Domest. Curatori Hivatalra . . . választatott T. Senator Szathmári Gjorgy Atyánkfia ő Kgylme, úgy mint a' kinek mind dexteritása mind pedig Eklesiánkhoz valo buzgosaga közönségesen esméretes [Kv; SRE 567]. 1814: Biro Ferentz . . . a' Falu közönség előtt is üsméretes mag lovát a' Falunak által adgya [F. rákos U; Falujk 85 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1833: a' Tordai Szép és jo kenyérnek a' ditséretét, az hol tsak esméretes, mindenütt meg adgyák a Világon [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1855: Kislokert nagy lokert nevezet alatt esmeretes allodiális kaszálok [Gernyeszeg MT; EHA]. — L. még RSzF 179, VKp 196, 205.

5. vmilyen cselekedetéről/magatartásáról/tulajdon-ságáról (köz)ismert; štuit/cunoscut după atitudine, fapte, însușiri; von einer Tat/Eigenschaft wohlbekannt. 1763: ez l(nct)a . . . ezen vetkes cselekedetit ferhez men-vén gjakarolni . . . meg nem szűnt, hanem sokaknak láttára minden tartalék nélkül, külomb külomb féle helyeken ollyas esmeretes személyekhez járván feslett erkölcsét követte [Torda; TJkT V. 180]. 1772: Idősb Kindge Todor ki azt vallja, hazud Kindge Todor ismeretes hazug és álnak ember lévén, oly hazugságát el nem szenvedem [Kük.; JHb LXVII/250–1]. 1789: (A kanca) a' szára közepin a' nyűg okozott kis götsősségről esméretes [Dés; DLt]. 1807: sok rossz verekedőző tselekedeteiről az egész Szomszédtságokban is esmeretes [M.fenes K; KLev.]. 1822: ők magok, mint üsméretes Nyakos emberek [K; KLev.].

6. kb. jellegzetes; caracteristic; charakteristisch. 1662: Az vezér Az mieinknek kik elhullottak, fejeit mindenünnen sátorához hordatván, éjjel-nappal nyúzatja és a szokott módon megtöltetvén szeke-rekre úgy rakatja vala És hogy a fő-szám annyival inkább szaporodnék, mondják, hogy a török fejeket is elegyesleg, melyeken olly ismeretes bélleg nem volna, egyaránt megnyúztatta és a magyar fejek között felrakatta vala [SKr 554–5. — ^aSzejdi pasa. ^bA II. Rákóczi Györggyel 1660. május 22-én Szászfenes mellett vívott csatában. ^cAz elesettek fejbőrét kitömve a győzelem jeleként Konstantinápolyba küldték].

ismeretességű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: nagy ~ kb. nagy tájékozottságú, nagyon tájékozott; bine orientat; sehr bewandert/orientiert. 1662: Jenőben becsületes megért elméjű és török szomszédtságban nagy ismeretességű és tekintetű kapitányt, Petneházy Istvánt talál vala fejedelem^a, kit . . . Bethlen

fejedelem helyeztetett vala oda [SKr 155. — ^aI. Rákóczi György].

ismeretlen I. mn 1. necunoscut; unbekannt. 1574: Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzzen . . . Egyk Mindenkor az gem Mellet legien, Es ha valamely Idegen Esmeretlen Ember az kapura leowend Meg ker-dezzek honnet leo es ky Embere [Kv; TanJk V/3. 103a]. 1587: Az drabantok vigyazzanak, hogy Esmeretlen Embereket Iol megh kerdezwe bochassanak be [Kv; i.h. I/1. 46]. 1671: az arestalás dolgában illyen mód observaltas-sék úgy mint: Nemes embert non nisi in flagranti crimine tartóztassanak-meg akár ki instantiájára-is, a' kinek Nemessége világossan constal a' Tisztek előtt a' Decretum szerént, hogy ha peniglen oly igen ismeretlen személy volna, kinek Nemessége senki előtt is bizonyosan nem constalna, anak meg-fogásába a' mi törvénytelenség esik anak büntetése szállyon az Arestaltatóra, az ide aláb meg-irt mod szerént [CC 77–8]. 1697: Varasunkb(an) senki esmeretlen Embert kuldust vagy egyeb affe-lét be ne fogadgyo(n) [Dés; Jk]. 1747: ő hozzá éjjel nappal sok féle idegen és ismeretlen emberek járta(na)k [Torda; TJkT III. 188]. 1771: Kereső Samuel Ur(am) fogatta el . . . valami üsméretlen oláh emberekkel [Msz; Bállt 87]. 1806: Robb Kosztánt gyermekségétől fogva én jól esmérem, és mind az olta felölle semmi fele rossz hírt nem hallottam sem azt nem tudom hogy . . . maga házánál esmeretlen embert lappangtatott volna [A.vár-ca Sz; BfR 130/1 Kis György (50) col. vall.]. 1816: a' nál-lam taláztatott két körtfét a' piatzon egy esméretlen kufárnétol vettem egy garason [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. — L. még FogE 158, 164, 272; SzO VII, 266; VKp 120.

2. személyesen nem ismert; necunoscut personal; persönlich nicht bekannt. 1669: ösméretlen szolgálva Vagyok [KJ]. 1761: Istennek Sz. Oltalmab(an) ajánlván Esmeretlen Io Vramat vagyok Bizodalmas Nagy Jo Vramnak Udvar Biro Vramnak kész köteles szolgálja Viski Gábor [Röd K; Ks 26. X].

3. kb. soha nem látott-hallott; pe care nu l-a văzut și nu l-a cunoscut niciodată; nie gesehen und nie gehört. 1802: Meg olvasván, és a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját, és az A Betű alatt a mellé zárt Testimonia-list, tsudalatos, és előttem ismeretlen ki tételeket olvasok azokb(an) [Torda; TLt Közig. ir. szltan Gálffi Joseff viceispán kezével].

4. 1816: Mitsoda érzések között tellyesitem ezen kö-telességét Nagyságod nemes szive előtt nem esmeretlen . . . Nem láttam én az igaz jo Anyát meghalni: idegen földén sirattam ötet [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

II. fn nem ismert, eddig nem látott személy; persoană necunoscută, pină acum nevăzută; Unbekannte(r), Nie-gesehene(r). 1735: Zabolaj Istvan Atyankfia ordert adgjon, hogj amellyik strasán mit fognának eszre venni, mingjart a Piaczra fusson az irtelmesébb közzüllők . . . Passust kervén, minden jövő járo ismeretlenektől, kiket is a Passussal Hadnagi Atyankfiahoz eo kglmehez vezese-nek be [Dés; Jk 456a]. 1816: Nem láttam én az igaz jo Anyát meghalni: idegen földén sirattam ötet, esmeretle-nek között öntettem fájdalom keserő könnyeit [Héder-fája KK; IB. Molnár Sámuel lev.]. 1826: Ne tagadja ked ok nélkül, mert lehetetlen hogy valaki éjszaka fogadoba

árulja maga tulajdon Jóságát esmeretlennek ... esmerni kell hát kendnek őket [Dés; DLt 1039/840-hez]. — L. még FogE 171, 200.

Ha. 1711: ismét és ismételten [Dés; Jk]. 1734: Esmeretlen [Dés; Jk 447b]. 1737: ismételten [Dés; Jk 476a]. 1763: esmeretlen [Torda; TJKt V 164]. 1772: Esmételten [Kozárvár SzD; DLt]. 1775: üsméretlen [Mv; Ks 65. 44. 13]. 1787: ismételten [Torockó; TLev. 3/2. 3]. 1802: esmeretlen [Torda; TLt Köz. ir. 1029]. 1853: esmeretlen [Dés; DLt 560].

ismeretlenség 1. faptul de a fi necunoscut; Unbekanntheit. 1677: Arestaltatni residentias Nemes találatván ismeretlenség miatt, mit kövessenek a' Tisztek [AC 252].

2. "1829: Ferencz az iden nem sokot profitírozott az igaz, de ezt talám az én ... ismeretlenségemnek is lehet tulajdonítani, de remélem hogy Sz Márton napkor ha élünk többet fogunk profitírozni [Mv; SLt 17 Barcsay János lev.].

ismeretség 1. ismerősi kapcsolat/viszony; (raport/relatie) de cunoştinţă; Bekanntschaftsverhältnis. 1590: Kapa Ferencz wallia, hogy eo semmi gonossagat az Peter kowachnehoz nem tudgia (így!) Nemis volt semmij esmeretése velle, nem is hallott semmi gonossagot hozzá [Kv; TJK V/1. 40]. 1643: (Daniel cigányt) egi Horuát Janos neuo szolgam reghi ismerettségbeől esmeri sokszor erdemlette volna megh az akasztó fat [Sófva BN; BesztL 337 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bírőhoz]. 1793: Serbán Petert régvolta (!) jól esmerem

Az édes Atyátis, ... de különös esmerettségem velle nem volt, Nagy Attyát és Jobb Attyát pedig tellyességgel nem esmértem [Réce Sz; TKhf 13/34 Fr. Utó de Komol (46) ns vall.]. 1840: Minő üsmérettség mellett vándorlótól ide Sz: Udvarhelyi Várossába kik az üsméretseid? [Usz; KLev. vk]. 1846: Darvas János kivel sem esmerettségem, következőleg barátságom soha velle nem volt, bé jött az erített fogadoba, honnan musikasokat volt viendő [Dés; DLt 530/1847. 27].

Szk: ~ben él kivel. 1761: A szegény Bíró Zsigmond is most fekszik halva ... Unitárius emberben jó ember volt, 25 esztendőől fogva jó esmerettségben éltem vele [RettE 116] * ~(é)be esik. 1774: S minthogy a szegény Muraközi a Bánfi Dénes jószágában praefectus-ságra ment volt, egynéhány tisztet ratiocináltatván, nagy ismeretségbe esett felesége ezen Szentés nevű, már nem ifjú emberrel, az urát, ki is friss és igen jóféle ember volt, falba rugta s együtt Szentessel megverték [RettE 341]. 1817: Miklos Mlgs secretarius Gál Tamás Urnak esmerettségében, atjafiságában és Gratiájában esvén ... successorának esmérni lenni [Kv; Pk 3] * ~be jó. 1823—1830: Körmendi Gábor ... Az apámnak is prokurátora lévén, úgy jöttünk volt ismeretségbe [FogE 89]. 1843: Varga Katalint csak egyszer láttam a templomban ... Miként jött ismeretségbe a falusiakkal és kinél szálalás, nem tudom [Varga Katalin esmérem ... Ösmérettségbe jött elébb a bucsumiakkal, mielőtt az öfelségéhez beadott instantia megiródott [VKp 82, 103—4] * ~ben van kivel. 1771: Vincze Érsokot tudom hogy nagy esmerettségben volt az nem igen régen el ment Verbunkos katonák(nak) [Dés; DLt 321. 23b] * ~be vett. 1741: bizony ha Nagyságodhoz es más oly ismeretség-

ben s gratiájokban vött jó Patronus Uraim gratiákkal nem biztattak volna, alig vöttem volna magam e fársánglásra, mert a mi kevés keresményem volt el tudtam volna költeni az Hazában [TL. Onadi P. Josef alumnus gr. Teleki Ádámmal Francofurti ad Oderam-ból] * ~et szerez. 1823—1830: Ezen a jószágon a 4-ik emeletbe volt szállva egy Glauch nevű teológus deák, saxoniai fi. Ezt egykor a grádicson tanálván, megszólítottam mondván, hogy idegen volnék, s szeretnék ismeretséget szerezni valakivel. Ő mindjárt fogadta kérésemet, s vele megismerkedvén, sok könyveket adott által olvasásra [FogE 189] * ~et vet(nek egymással) ismeretségbe kerül(nek egymással). 1681: az eo Kglme instantiájára cleitül fogvast a miolta egy massal esmeretseget vetettünk, hozza(m) valo baratsagos synceritassaért megh engettem három esztendeigh hogy usualhassa azon Gyálari vas kő banyabeli vas követ [VhU 250]. 1823—1830: minkeletőte pedig innen elindultam volna, a debreceni patikárius-tól, Ördögtől, kivel még marosvásárhelyi provisor korában vettem volt ismeretséget, vettem kölcsön 14 Rhf-ot [FogE 267] * egymás ~ében vannak ismeretségben vannak egymással. 1765: Míg Apahidán voltam ismerkedtem meg, jóllehet azelőtt is egymás ismeretségében voltunk, kapitány Szilvási János, Szilvási Ádám és Sámuel urakkal [RettE 184].

2. megismerkedés, ismeretséggötés; stabilirea (sau legarea) de cunoştinţă; Bekanntschaft, Kennenlernen. 1849: Közelebbi ismeretségem vele következőkéleg történt [Kv; Végr. 2.].

3. vmiről való ismeret/tudás; cunoaştereá unui lucru; Kenntnis von einer Sache. 1677: Történhetik néha oly dolog-is, hogy a' meg-tartásra valo személy ismételten lévén, nem hogy Nemessége, vagy valami bizonyos residentiaja, de sőt személye-is a' Tiszteknek ismeretségében nincsen, és ha az ollyannak történik-is meg-tartóztatása, de méltán a' Tisztek érette nem büntetődhetnek [AC 84]. 1749: mind eo Excellentiájának mind az Méltóságos Urnak ismeretségében vagion Jóság Lakása [Szentdemeter U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1820: az egész Jóság Határjaival tsekelly ösmérettségben vagyok [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. Gentsy Aloisius krajnik nyil.].

ismerget valamennyire ismer; a cunoaşte într-o măsură oarecare; etw. in irgendeinem Maße kennen. 1812: a kérdésben forgo Fok nevezetű Berei miolta én edgyik másik helyetis ismergetem, mindég a Nagy Laki reformata Sz. Eklésia birta [Nagyak AF; DobLev. IV/943. 32a Vajda Czigány Dumitru (50) jb vall.].

ismerhet 1. a putea cunoaşte; kennen können. 1777: En köz hallomásból hallottam híret a' Kérdőben forgo Etzken Andrásnak, de mivel nem laktam azon időben itt Albisban Nem ismérhettem a deutrált Személyeket [Albis Hsz; BLev. Vall. 2].

2. felismerhet vkit; a putea recunoaşte pe cineva; erkennen können. 1572: Zekel Margit azt vallia Ez eozelet vgy mint 10 orakor Jeottek volt 13 ... az kyket Esmerhetet keozwleok Kalmar peter es Bwdaj Georgh volt [Kv; TJK III/3. 7—8]. 1584: Lakatos B(ene)dek vallia ... Zemewel latta hogy az Ablakon vgy leot be mint eg Arniek de Ne(m) ismerhette ky volt, hane(m) vgia(n) valoba volt gianosaga az vargane Anniara [Kv; TJK

IV/1. 277]. 1585: Jsmerede mellik banta tegedet, vgy tezik Jmez kyssebbik az vires, de nem ismerhetem ió zrel [M. valkó K; KP. Antal Jstwa(n) jb vall.]. 1655: látok hogy két lovas ki jöve az Berekből, az mint ismérhetém Kolosvári Rázmány Jstván vala az edgyik, az másikat nem ismérhetem meg [Kv; CartTr II Joan. Széki vall.]. 1699: távulacsán volt(am) s ne(m) üsmerhettem [Besztelke MT; Told. 25]. 1749: en mint hogi tavulotska voltam nem üsmerhettem kik légienek [Balavásár KK; Ks 15. LXXXVIII. 17].

Szk: személyesen ~. 1767: ki menván az udvaramra hallottam hogy a mint verekednek pufag s biztatták egy mást de sötét lévén se személyesen, se a szavakrol nem esmérhettem [Betlensztmiklós KK; BK. Sütő Ádám (30) zs vall.] * **személy szerint ~.** 1742: kik voltak nem ismérhettem személy szerint mivel szinte akkor virradott és míg setétes volt az idő [Buza SzD; JHbB].

3. már láthatott vmit, tudhatja milyen; a putut vedea ceva, a putea şti cum este ceva; man hat schon etwas sehen können, man kann bereits wissen, wie das ist. 1662: Balásfalvára érkezvén^a, hogy a nyavalyát már mások is ismérhetnék rajta, a grádicson valo felmenetelibe a hopmester segíteni akarván, meg nem engedé [SKR 291. — ^aI. Rákóczi György 1648-ban]. 1829: a' mészárosok által kivágandó marháknak mostan béharpadztat ... nyavalyájokat a' vágó marhákot vizsgáló kirendelt Helybéli Commissariusok voltaképpen nem esmérhetik [Dés; DLt 659].

4. elismerhet; a putea recunoaşte; anerkennen können. 1803: az Ebenianumban lehető részesülésbéli Jusának quantitását meghatározni, a' Bizottság maga Operatioja tárgyának lenni nem esmerheti [Torda; JHb XIII/68]. 1818: adossának lenni esmérhetne [Dés; DLt 6].

5. vminek/vmilyennek tarthat/tudhat, vmilyen oldaláról ismerhet vkit; a putea cunoaşte/considera pe cineva ca/drept ... , a putea şine pe cineva drept ... ; jn für etwas halten können, jn von irgendeiner Seite kennen können. 1708: Parancsolt uolt Asz(sz)onyo(m) ő kglme hogy egy tízenkét esztendő s leankát szerezzek, nem igen) találók az kit hasznos(nak) üsmerhetnék Kgtek szolgaltatására [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez].

Szk: vmilyennek ~i lenni. 1653: A mi azert a kapitányság állapotyat illeti, ... igyekezünk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni, a' kit erdemesnek s eleghsagesnek, es az kgtek törvényenek es szokasinak meg tartojanak, s oltalmazojanak esmerhetünk lenni [UszLt IX. 75. 12 fej.].

6. tudhat vmit, tudomása lehet vmiről; a putea şti ceva, a putea avea cunoştinţă despre ceva; etw. wissen können. 1591: Benesi Mihali ... vallia ... azonnal meg esmerwk hogi az az ket olah az kiket Kis Thamasal lattunk vala, de az louat mi ne(m) ismerhetwk kie [Kv; Tjk V/1. 72]. 1596: Tudom hogy Palfi Peter birodalma a fenesbelj kis kert, tudom hogy az kerteket el hantak uala rulla az Ik: de en ne(m) esmerhet(e)m ha az reghj gyeplu helyien keöryl gyeplut uolna [UszT 11/67 St. Miklosfalui de Kadachj pp vall.].

7. észrevehet/(meg)láthat/felfedezhet vmit; a putea observa/descoperi ceva; beobachten/entdecken können. 1570: Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Symon ... ezt vallyak, hogy pentheken esthwe mykor ewk ky Mente-

nek volna Az ew kertekben Eorzeny, ugy mynt tyzenegy Orakor Jeonek az kertek keozybe Nyolchan az mynt esmerhetek Es eleozer Be hagnak az Besterchey Georgh kertebe [Kv; Tjk III/2. 72]. 1573: Maradek peter ... vallia hogy Az mynt az eo Maiorabol esmerhette hogi az Darochy Ianos Maioraba tamadot volna az Twz es vgi Ment volna eleb [Kv; Tjk III/3. 187]. 1584: Takach Ieremias vallia harmad Nappra vgy chelekedek gyermekekkel hogy oly eppen ada kezembe hogy semmi Niaualiaiat Ne(m) esmerhetem [Kv; Tjk IV/1. 258]. 1683: Egy nehany esztendőktől fogva, azon szölőnek Ganejoztatását és homlítását nem ismérhetők, az homlitas(na)k p(e)dig(en) elég helye lőtt volna, s lenneis [Radnót KK; Utl]. 1758: Udvar Istvánné meg találván egy jegyes Pipejét, a' Kotsis Ferenczné Pipéi között ... minket ... Birákul magához híván meg nézete a' Pipét ... le tévé nekünk a' két pénz, hogy mennyünk Kotsis Ferencznéhez ... mely kérésére el mentünk, meg néztük Kotsis Ferenczné(ne)k a' Pipeit, de semmiféle jegyet nem ismerhetünk azokon [Betlensztmiklós KK; BK. St. Szölősi (28) zs vall.]. 1780: a' mikor az Exponens ökre meg döglött, en nyuztam meg az Exponens Bátyával édjüt, és egyebet nem ismérhetünk rajta, hanem lehet hogy meg vérhezet volt, mivel minden erek teli voltak vérral [Km; KLev.].

Ha. 1584: esmerhetem [Kv; Tjk IV/1. 258]. 1590: esmerhetem [Kv; Tjk V/1. 3 Bodor Istvan vall.]. 1593: ismerhetem [Kv; i.h. 431].

ismerhető látható; vizibil; sichtbar. 1803: Vagyon a' Tisztelt Exponenseknek ... égy Nyil Erdejek ... mely meg Szómszedosított nyil Erdejek(ne)k régi Bórozdaít igyekeznek ... ki jártatni ahoz értő falusi Lakosokkal akik ki mutatvann esmérhető jegyekkel a' Tisztelt Exponenseknek rész nyil erdeit el választzák [Ádamos KK; JHb XIX/67]. 1816: Moráz Irimia ... a' nyakán esmérhető Gusája [DLt 667 nyomt. kl]. 1848: (A timár) legény által huslús közbe igen esmerhető vágás tettett volt [Kv; KLev.].

ismerkedhetik megismerkedhetik vkivel, ismeretséget köthet vkivel; a putea face cunoştinţă cu cineva; mit jm bekannt werden/js Bekanntschaft machen können. 1557: byzony kywano(m) vala ha thi kegelmetekuel Zembe lehetek wala es esmerkedhetem vala azert az Jdeo nem zenwede [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Mjko es Fr. appaffy Gr. Timar beszti-bíróhoz].

ismerkedik megismerkedik vkivel; ismeretséget köt vkivel; a face cunoştinţă cu cineva; mit jm Bekanntschaft machen. 1574: Istwan kowach vallia ... vagion 25 Eztendeye mytlw fogwa ez Azzony zomsedagaba lakik de eo soha semy vetket hozza nem latot sem hallot, hane(m) chiak mytlw fogwa ez Istwannal Esmerkedet, Mind kwrwa Neue vagion attwl fogwa | Ersebet oswald kowachne azt vallia ... hogy Mytlw fogwa eo Margitot esmerete Jo hirben Newben volt, hane(m) Mytlw fogwa ez Istvanal Esmerkedet az myat keolt szok Rea valo zoben zegenben (igy!) [Kv; Tjk III/3. 380, 382]. 1654: némelyek ország és urunk látni és véle ismerkedni s baratságot szerezni jöttek volt a követekkel [ETA I, 157—8 NSz]. 1763: esmerkedjen véllem [Kendilóna SzD; LLt Fasc. 160]. 1797: Zernyesti And-

rá s sokat szekereskedvén Száraz Ajtán esmerkedtem velle [Barót Hsz; HSzJP Bardotzi Nyika (23) vall.]. 1817: Az Vizitakat, a kétt Telekihez ... gyakran meg kell tenni, s mas Nagy Urakal is üsmerkedjete [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

ismerő I. mn 1. ismerős; cunoscute; bekannt. 1573: Azwtan vallia az Bestercei lean hogi mykor ely akarnat (!) volna Menny adat conekey holna ala ket Inget es egi eleo Rwhat hogi ely keserne cotet vele az wy gazdaiahoz ... talal eo egy lean esmereo baratiara, Azzal kezd zolny | hogi beh leottek volna az Monostor kapwn, talal eo egy lean esmereo baratiara [Kv; Tjk III/3. 135–6]. 1659: urunknak ő nagyságának emberséges katonái nekem ismerő barátaim [TML I, 384 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. vmít elismerő/fogadó; care recunoaste/acceptă ceva; etw. anerkennend/nehmend. 1826: subordinatiot nem esmerő [Dés; DLt 495].

II. fn 1. ismerős (vkivel ismeretségben levő) személy; cunostință; Bekannte(r). 1573: Lakatos peter fassús est. mikor En Borbely Janoshoz mentem volna vgy mint korchoma hazhoz. Talalek ott az vaida vrwnk drabantiba ketteött kyk ennekem regy essmerőim voltak azok engem le vlttetenek es Innom adanak | Zabo Sandor ... azt vallia hogy harmadewy mykor Zeoch peternewel Brassoba Ment volna Zeoch pal perleny volt Eo nalla Ebeden vachoran ... mert eo hytta oda hazához, Mint Regy esmereoyet [Kv; Tjk III/3. 145, 182]. 1672: Nemes Peter uram enek előteis igen jo akaroja s regi ismerője volt, s mostanis az s Jo akaratyatis vöte, Szakmari Peter uram(nak) [Torda; BLt 11 Nemes János kezével]. 1748: az a Tolvaj azt is mondotta hogy néki Jo esmerője Marosán Vonul [Kerestelek Sz; BfR III. 60/9 Ványa Kratson (30) jb vall.]. 1765: Fejér Demeter nevezetű ismerőmmel találkoztam [Kincses MT; Born. G. VII. 36 Huszár Vonya (66) jb vall.]. 1776: En a tegnap Dvái Piaczon tanálkozván ... Brádi Lautás aliás Motocsán Sandru nevezetű Czigányal ismerője voltam [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1816: Vásárhelyi Kriska és László Mária ... a Kiss Aszszonyakis jo esmerője voltak [Sszgy; HSzJP Gyalog katona Ifjabb Keresztes Sámuel felesége Szóts Mária (20) vall.]. 1819: tsak inkább kaphatna otton, mint esmerői között gyámolt [Nyáradkarácsonfva MT; Told.]. — L. még TML I, 415.

2. kb. vmihez értő személy; cunoscător/știutor a ceva; Kenner, Sachverständige(r). 1619: Nagyságod irt, ha valami oly fő lovakra találhatnék, nagyságodat certifiálnám felőle ... vagyon egy sárga pej, de herélt ... Ha Nagyságod kegyelmes tetszése, hogy lovakért küldene, nem kellene Török Zsigmondot elhadni, nem egyébert, hanem azmint látom, az megkeresésében fő vizsla, igen fel tudja keresni az istállókat, lenne bár más az vője s ismerője is [BTN² 253].

ismerős I. mn vkivel ismeretségben lévő; care este în cunostință cu cineva; bekannt. 1574: Katalin feozes Ianosne Azt vallia hogi Eo sem Iaros Nem volt partas katalin hazához, sem az leanyal Borbarawal esmereos Nem volt [Kv; Tjk III/3. 362]. 1823–1830: Se hegyen, se lejtőn le nem szállottam, mert én hizott, nehéz testű lévén, untam sokszor hágni, szállni. Meg is jártam evvel meleg ősszel Kolozsvárt, Bethlent, Nagysajót, esmerős

uraimhoz s asszonyaimhoz [FogE 283]. 1853: esmerős Szászra ... biztam a' Szöllők részibe való kiadását [Gálfva MT; DE 3].

II. fn ismerős (vkivel ismeretségben levő) személy; cunostință; Bekannte(r). 1778: Ez az szegény valami ismerőseivel találkozáva a városban, megitták, jóllehet nem volt itkányos | Nekem kiváltképpen való kedves esmerősöm és jóakaróm volt^a [RettE 385, 394. — ^aDeaki Pál, kv-i ref. lelkipásztor]. 1813: nékem jo esmerősöm lévén Dömsödiné Aszszony a' közelebb mult vasárnap beszélgetés végett hozzájok mentem [Dés; DLt 162. 5]. 1814: instálom alázatosan Nságodot Méltóztassék irni a Várba a Major vr(nak) mivel hogy Nsgk jo esmerősse [Nyárádszbenedek MT; Told. Miss. 6. 1776–1815 BARRABÁS István lev.]. 1825: A Dellei^a esketés meg esett még pedig olyan jól, hogy jobbat mi sem készíthettünk volna, annak pedig oka az hogy esmerőseim voltak a Regusok [Csapó AF; DobLev. V/1098 Réz György Dobolyi Sigmondhoz. — ^aM. dellőn (TA) tartott]. 1840: Minő ismerettség mellett vándorlottál ide Sz: Udvarhelyi Várossába kik az ismerőseid? [Usz; KLev. vk.]. — L. még FogE 133, 214, 290.

Ha. 1842: ösmerősem. ösmerősemet [Dés; DLt 730].

ismerszhető felismerhető; de recunoscut; erkennbar. 1819: Ombozan Ombozi Miklosnak szépp Udvarhaza volt — melynek ruinaji most is esmerszhető [Omboz K; KCsl 16].

ismerszik 1. (meg)látszik, észreveődik; se vede, se observă; sichtbar/wahrnehmbar sein. 1680 k.: Az mely Gyermek lovakat Görgényből meg hoztak, ezek Égy Pej, metzetlen, melynek nem ismerszik semmi nyavajlaja. Egy Deres meczett, melynek sem ismerszik semmi nyavajlaja [Utl]. 1683: adattam gondviselese ala Masod rendbeli hat fekete farku s Serenyű Fako lovakat, Melyek között is edgik In pokos, masiknak az utollja őszve fonolag mint egi szell üttetek (!) ugi tantorog Szenán leteben keh is ismerszet benne [Utl]. 1693: (A szőlők) el pusztultak hogi az töis alig ismerszik [Dés; Hr]. 1753: Vlád Juonnal ell mentünk az marhákkal a Tilalmasban, ... az határ Pásztor Koszte luon bé akarván hajtoni az ökröket Vlád Juon meg nem atta magát, vagj marháit, és mingyarást a Lántsát két kézre fógá, és Ugy meg vagdala, hogy mái napigis ismerszik rajta [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9]. 1767: az hely ahol furdosták a' földöt pasintos Vólt es Semmi jele az ásásnak nem esmerszett [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakob (36) cantor eccl. cat. vall.]. 1781: vásárlanak . négy veder jo Mustatt oly Mustatt pedig hogy ha valamelyik(nek) az Mustyaban tsak kissebenis viz üsmerzenék tehát azan személj háram forintig büntetogyék [Szókefva KK; Kp II. 2]. 1784: semi hibájok nem ismerszik | a melybe nem igen üsmerszik most hiba [Malomfva U; Pf]. 1824: A' Mènesbéli Kantzák között tizen kettő van Csikozzo lehet hogy még több is lesz Csikozzo, de Most többes nem ismerszik, hogy Csikozzo [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. 1843: Mlgs Béli Albert Ur minket ... ki küldött a' kérdés alatt lévő Helyre, hogy azt ujra borozdadjuk ki minthogy a' régi Borázda is még helyely helyel üsmerszett, a' régi Borozda helyin ujra kiborozdadtuk [Bodola Hsz; BLt 12 Kosa István (28) szolga ember vall.]. — L. még KHn 291; RettE 109, 234, 295.

2. kitűnik; a rejeşi, a se vedea; sich aus einer Sache ergeben/zeigen. 1781: ha a' Strásák mezei vagy kohó verőbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak, is isméri hogy nem rossz ember, ugy ha a' ló hajtót terhes vagy dolgos Lóvakkal a' városból ki menni vagy haza jöni tanálnak, ugy ha a' lóvak mellett lesz és ismészik jó dologban járni (így!), nem pedig imit amot utfélen házak s ablakok alatt tzelleng, az ilyeneket lámpás nélkül el botsáthatták [Torockó; TLev. 2/5]. XIX. sz. eleje: Egy Eskető Levél, melyből nem esmészik ki részére költ [Kv; RDL I. 26]. 1828: az 1799 beli Purum Protocollomban a Vitiatio esmerszik [Dés; DLt 87/1829].

Ha. 1747: ismészett [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVII-b] | ismészett [Szilagyó SzD; i.h.]. 1773: esmészett [Burjánosbuda K; KLev.]. 1780: ismészett [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1782: esmészett [Kide K; EHA]. 1785: esmerszett [Backamadaras MT; CsS]. 1797: esmerszik [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1817: esmerszik [Szászszombor SzD; IB]. 1821: esmerszik [Apahida K; RLt O. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.]. 1843: esmerszet [Farnas K; KLev.].

ismersző felismerhető; észrevehető; de recunoscute, de observat; erkennbar, (be)merkbar. 1808: (A ló) bal oldalán alig esmersző Bélyeg [DLt 270 nyomt. kl]. 1840: fakós pej-szörű, 3 esztendő ló a' bal-varán látszik egy ujj és egészen nem esmersző béjeg [DLt 860. ua.].

ismert 1. ismerős; cunoscut; bekennt. 1711: ismért és ismértlen jo akaro Urami [Dés; Jk]. 1804: én kivált ilyen ismert Atyafiakkal tudok atyafiságosan tractálni [Ádamos KK; Pk 5].

2. jól ismert; binecunoscut; wohlbekannt. 1730: Szász Mártonne Nagi Annok s Leánya Kata Karai (így!) iránt facultaltatnak ketten, hogy ... Dioszegi Mihály Uram Szolgálójánál talált s ismert jövaira réa eskudgienek, szovatyos levelet adva(n) rulla [Dés; Jk 398a]. 1864: Hatáiraiban legismertebb a Borszéki fürdő, mely áldot savanyuvíz forrásaitól kapta el nevezését [Szárhegy Cs; EHA].

3. híres; vestit; berühmt. 1774: Teleki Ádám úr Doboka vármegyei administratornak denomináltatott. Ez elég jó ember, tanult, ismert akadémiákon is járt [RettE 322].

ismertetik 1. ismertetődik, ismertté válik; a fi/deveni cunoscut; bekennt werden. 1791: hogy ez után, s két Mígós Atyafiak Tisztei között a Széna fűben bizonyos jel esmértetnek s a vizongás is el távozathatnék ezen részek különböztetésére nagy borozdáló ekével Borozda huzattatassék [Szászsztlásló TA; JHbK XXVI/10].

2. (vmilyen minőségben/funkcióban levőnek) elfogadtatik/ismertetik; a fi acceptat/recunoscute (intr-o calitate/functie); (in irgendeiner Qualität/Funktion) angenommen/erkannt werden. 1662: A fejedelem^a ... Mikes Mihály cancelláriusát követtségbe a magyar királyhoz rendelvén, hogy azon dologban az ország népetől is főkövetnek ismertetnék ..., a fejedelem nagyon kívánja az ország népetől [SKr 408. — ^aII. Rákóczi György 1659-ben, a lengyelországi szerencsétlen hadakozás

után). 1728: Tiszteletes Viski János Uram ... Ekklesiankba bé érkezvén és szent functiojában bé allittatván a' Tiszteletes Consistoriumba bé-hivattatott, melynek Commembrumanak ismértetik ő kglme [Kv; SRE 157]. 1823—1830: Ábrázottakat is korommal, 's egyébbel be nem mázolták ... hanem volt egy Okulár forma kötés fekete, mint egy 8. szám, ezt nevezték Brille, de nem volt üveg benne mint az Okulárba szokott, hanem üresen volt a' közepe, 's azt az orra felibe kötven, azon keresztül nézett ki, és már ha valaki a' maga tulajdon kontósébe volt is fel öltözve, tsak a' Brillét fel tette, elég Maszkárának láttatott, 's esmertetett [FogEK 424—5].

3. vki/vmi vmilyennek tartatik; cineva/ceva a fi considerat/socotit drept/ca ...; für etw. gehalten werden. 1779: (A Pap-fiak) az hol lakt(a)k mindenüt nemessi szabadság eltenek az Nemes V(árme)gye Tisztei előtis forogván mindenkor nemessi szabadság eltenek 's esmértette(ne)k [Orbó SzD; GyL. Pintye Ignát (63) jb vall.]. 1799: A melyjet Miis Tamásfalva Helységnek Birája Eskütyei megirtunk ... Hogy miképpen ismértessék Ifju Nemes Tussa Josef Uram az maga eredetiben | Nemes Tussa Josef Uramott üsmérvén ... igaz szabad Nemes Szemelynek Lenni nem valami olyjas keringőnek vándorlonak Lenni Senkitőlis ne Ismértessék szokszor irt Tussa Josef Uram! [Tamásfalva Hsz; ACLev.].

4. vmi vmilyennek találtatik/minősítettik; ceva a fi găsît/calificat într-un fel; für irgendetwas/wie gehalten/qualifiziert werden (Sache). 1578: az politikaiba, es emberty tarsasagba az rendtartas es engedelem minden tizesseges es bodog állapotoknak meg maradassara igen) zkwsegesnek esmertetyk [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1677: Görögöknek, Örményeknek, Rácoknak, Bolgároknak, Dalmatáknak, és egyéb nemzeteknek-is kik kiváltképpen a' Török birodalmából szoktak jöni, menni, és kereskedni, mind kiknek ez Országban valo szabados járások néha hasznos, néha pedig káros ... ugy hogy az időknak és állapotoknak miniváltához képest communicván a' Tanács Urackal, ha mikor az Orzágnak kárára, s' ártalmára fogna ismértetni, Ország közönséges Gyűlését és végezését arra nem várván ... suspenthalassák akar mikor a' Fejedelmek azoknak szabados járásokat, és kereskedéseket [AC 135—6]. 1832: a Pityókás Kert őrzése az eddig való usus szerént károsnak esmértetett, mert az eddig való pásztora sok károsodásokat és praevaricatiókat néztek el [Árkos Hsz; RSzF 155].

5. láttatik, látszik; a fi văzut, a se vedea; gesehen werden. 1676: Elsőbennis ... Barcsaj Druziana Aszony fel téven azt hogy ... ne láttatodgyek és ne esmértessék ... Vra testamentaria Dispositioját violálni inkább az fen Specificalt contractuseleikis ... helyben hadgyák es confirmállyák [Sv; Törzs]. 1806: Tudjaé azt a Tanu, hogy a mult nyárba egy jo reggel Diszno csorda ki hajtáskor, kicsoda nézett bé leg előszer azon Udvari fogadonak ablakán? Vagy volt-e dolog (így!), hogy a Szöts Legény hált volna ott, vagy pedig más esmértetett az ágyból mellőle^a fel kelni s ki ... ? [Dés; DLt 250/1808-hoz vk. — ^aA kérdésben említett leány].

ismerteti magát megismerteti magát; a se face cunoscut; sich bekannt machen. 1670: csak iobban iobban ismertetik maghokat [KJ].

ismertető 1. ~ *esztendő* a mesterek közé való felvételre jelentkező legénynek a remeklés előtti bemutatkozó éve; anul dinainte de prezentarea obiectului confecționat pentru trecerea probei de maistru a calfei care cere admirația în rîndul maistrilor; das Vorstellungsjahr vor dem Meisterstück des sich zur Aufnahme unter die Meister anmeldenden Burschen. 1852: vándorlásának idejét bé töltött legénynek, ha mestereknek felvételnél kívánczoknak, minek utánna az esmertető esztendőtt el töltötték — kötelesek a' remek esztendőtt négy mű hejbe tölteni [Dés; DLt 1312].

2. ~ *jegy* ismertetőjel; semn distinctiv; Kennzeichen. 1812: Sípós Sándor vásárolt egy Szürke szőrű fel álló szarvú ökröt . . . mely ökrének egjébb esmertető Jegyei felett nevezetesebb Jegye az volt, hogy mind a' két vékonyán keselly volt [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1840: nyolcz esztendő barna-ló az utó-lábain a' köröm balogos bégje vagy más esmertető jegyei észre nem vették [DLt 860 nyomt. kl].

ismertetőjel semn distinctiv; Kennzeichen. 1821: Ezen Lábna az a' Szegeletetskéje meddig rug? s ezen Láb közt volt régi Sántz láttzik é még mais? és annak esmertető Jelei vagynak é? [K; RLt O. 2 vk]. 1826: (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmértető jelei [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron pap-not. kézevel. — A teljesebb szöve: RSzF 224]. 1832: Ábrázat-vonásai, és ismertető jelek ezek [DLt 776 nyomt. kl. — "Köv. a fels.].

ismertettetik találatik, minősítettik; a fi socotit/calificat; für etw. gehalten/qualifiziert werden. 1802: Martius 28dik napjára ki tett positióban, a Borévi Utra adott fel font puska por olyan költségek esmértettetik a' melyel a Szám adok nem tartoztak volna, hanem Borév [To-rockó; TLev. Fasc. 5].

ismét 1. *hsz 1.* megint, újra; iarăși, din nou; wieder, nochmals. 1547: Ez zewrzesth mohay Laios megy nem Akarya wala Allany es My Akarank az ew Jozagan Iga-zath vennwnk Biro Espán nekwl. Minth az kwthas wala my kwzettwnk: Azerth Ew Annak uthanna magath meggy Gondola Jsmegy Bochiatta My Kezwknben Az tho helth [Sv; MNY XXXVI, 53]. 1552: Az vtan es-meg adoth vgian Ezen zalagra harmadfel forintot my elottunk [M.fráta K; SLt U. 19 Pesty Albert zálogosító lev.]. 1556: dorothea azazon nagy sebestyenne . . . al-madj tamasnak eg haz helyet olah frathan^a akarna Jsmeg valamy summa penzbe el zalagosithany, mas Jo-zaga(na)k annal haznosbnak meg valtasanak okayert [Fráta K; SLt U. 26. — "M.fráta ikerfaluja]. 1560: Melly hazat es egyeb ewreksegeket minekwkn Jtylet az terueny kyt mycor im benedek vram latoth es ertet volna vy yiletet vet uala benne az teruent elewzer Jth varas moggya es teruenty zerent lattatta megy, de mykor latta volna hogy az terueny Jszmet my nekwnk Zoigal . . . Zebebe vitte vala^a ottis nekunk Jtylek vala [Kv; SLt SI. 6. — "Kv-ról Nsz-be fellebbeszték az ítéletet]. 1583: Az karoly Istwan wdvarhazanal az waros ke-pen esmeth contradicalanak [Szentlélek Hsz; HSzjP]. 1585: Kerek eő kegyelmethwl keth Zaz forynthott keol-cheon, hogy Jeouendeoben Aranyatt Adnek errette . . .

mely Adossagrwl Adom az en lewelemeth hogy ha megh nem Adnam az Massodyk chementhnek Jndwlasaygh, hath en Jsmegh eo kegyelmenek kedweth talalom [Beth-len SzD; Ks 42. B. 14]. 1589: Latam hogy azonj nepek mennek ott el az en Zabomban vgj wueoltak ne men-nienek az Zabra . . . Miért hogy . . . az zabra menenek Esmet kealtam Ne menietek ha Jambor fiai vattok az Zabra [F.boldogasszonyfva U; UszT]. 1622: Zent Jm-rehen az melj eőréoksegh feleöl perelnek Szep Jstuanal mostan, Tudom aztis hogj Zep Jstuan eő maga Jeöt uala Bezcz Jmrehnj . . . ugj ada Bezcz Jmrehnek azt az eő-réokseget az To el uagasba bekesege(se)n bíra Bezcz Jmreh en ne(m) tudom az utan mint nyit (!) Jsmet Szep Jstua(n) Hozza [BLt 3 Thomas Madar de Szent Simon^a (32) col. vall. — "Cs]. 1706: ismét harmad uttal jövenek Sokan egj Hannagyal [Longodár NK; KvAkKt Mss 261]. 1760: Valljon az udvarnál lévő szolgáló . . . Bor-nemisza Judith még kapáje azt a' Cziffra ezüstös vagy aranyas mentét, mert Killyenb(e) hozta volt az néynini és el loptak volt de ismit meg kaptak volt [Kv; Mk IX. 109]. 1765: az administralando Contributio pénzt . . . az hűtösök előtt ujra ismét meg szamlaltuk [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 25]. 1849: ő esmet visza menven az udvar-ba, magam eljöttem [Héjasfva NK; CsZ. Vaszi Deme-ter (51) vall.].

Szk: ~ *meg* ~. 1796: Egyebek a' mellyek itten ismét, meg ismét reiteraltatnak, mint ezen Processushoz nem tartozok még figyelmetességet sem érdemelnek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 74 tábl.]. 1853: Uzoni . . . megsugá titokban, hogy a' hideg magátis ki lelte Ó hát maguk a' sorstol csak arra rendelvék, hogy ismet meg ismét hi-deggel bajoljanak? [Kv; Pk 7].

2. a továbbiakban, azt követően, azután még; in ce-le urmează, în următoarele; im weiteren/folgenden, nachher noch. 1566: Jwe En hozzam ez fywzkwthly Bal. Az En vram es Batyam Jobagia . . . Jelente Ezt Myne-kywnk hogy vgia(n) fywzkwthly Emberrel volna valamj pery, Mely per Appellatiowal Menth volna Zenth-gewgre onneth oda be az warosba .k. Eleybe Appellat-tak volna Melj appellatio vegrywl (!) menth wolth .k. es .k. halaztotta volna az theorvynnek meg latsat az arathsnak vttanna Annak wtanna esmeth .k. Ez tegnapy Napon pechetetth kywldeth Rea hogy ez holnapy napon .k. Eleyben tartozzek Az thewrvynre [Szentmihálytel-ke^a; BesztLt 12. — "Valószínűleg a későbbi Mezőszent-mihályal (K) azonosítható]. 1570: Barbara vxor Stephani Pechy fassa est, hogy megien wolt az Ka-kas Andras haza elöt nytwa wolt az Andras vram kapwia es latta hogy egy gyermeketh szalaszhottak ky az Boltbol sykatwa Es Jsmeg o maga Andras vram megh fogta be witte Es Jgen erőssen werni kezdettek [Kv; TJK II/2. 41]. 1584: Myert hogy ez dologba(n) Teoruennj leon kiuel az Actor meg ne(m) elegeued(n) apellala, az apellatiot esmet remitalni akaria, es az eleobbj teoruennj hatra akaria hadni, tehát az Actor három gyrawal remi-talhattia mert az zek auual eelt [Mv; BálLt 80]. 1590: Thudom hogy Pribek Gergely hitta az leant az leannis oda ment melleie fekut es ott mulattak keuisse . . . Jsmegh fel keolt az leany melleole [Szu; UszT]. 1606: Alparétot zekelj Moses megh verese vtan Kendj vram foglalta el: Annak vtanna esmet Christoph deakne azzoniom missilissel foglalta el eggikis kapdosot rajta masikis [Bálványosváralja SzD; Ks I. 25]. 1607: Hallot-

ta czjak az leantül, hogj ennek az Azzonnak Atta az el vezet Marhat ... Jsmet vizza mondotta es reuocalta hogj eo Ne(m) Atta, hane(m) az mit mondottis felteben Mondotta [Mv; MvLt 290. 7b]. 1617: Kelemen Janos

Jsmegh czizar lukacznenak Katalin azoninak ada ... az mezeon egi fel all lo Feo rez Feöldet [Szentgyörgy Cs; IB]. 1658: Mikor ismet Nehay Erezteveni Boldisar megh hazasodot vala, akkor az Naznagnak ket Aranniat adnak vala [Eresztevény Hsz; HSzjP]. 1780: az Fekete Szörü kanczát ... által adta volt egy katonának, akki ismit által adta volt egy Cziganynak [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1813: Kozma Kosztán alattomba iratván itten az eo Nga Tábla erdős fogásába azt fel szántatta, és máléval be vetette, ezt esmét a Mlgos Udvarnak meg jelentettem [F.berekszó Sz; Bfr III. 12/9].

3. fels-ban; in enumerare/insirare; in Aufzählung: továbbá, még; mai, apoi; weiter(hin), noch, ferner. 1546: az Egyeb appro thehenekbeel, Banffy bernaldnak, agyanak, keeth thviok thehenth, Esmeg adyanak keeth yzee thehenth [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1560: vagion egi feold iako giorge mellet allol ... Esmet az patosarara meneoben egi [Telek Hsz; HSzjP]. 1573: En feir Boldisarne Teszek ilj Testamentomot ... hagiok En beteg Agiamban az Margitnak f. 20 ... Esmet hagiok az Orsolia aszonnak f 10 [Kv; TjK III/3. 74a]. 1586: vagion Jsmeg az Keoz mellet azon felseo velleenebe ... hat Rwd reth ... Vgyan oth Jsmeg ada egy Nemes vlest az oswatok melet [Nagydoba Sz; Borb. I]. 1600: Tudom hogj az wegezes zere(n)t kett eokret, s egy wnot boriustol megh atta az J az Anak esmegh tudom hogj buzatis adot de hany hoidal azt ne(m) tudom(m) [UszT 15/267 Farczadi Janos Farkaslaki vall.]. 1647: Vagion esmet az Uduarhaz fara mellett egy meggyes kert. Esmet az mellett, egy io seouenyw kert [Drassó AF; BK 48/16]. 1731: Vagyon ... az fel oszlo nyilak között esmét egy nyil [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 32]. 1768: Ismét egy pár fülbe való jó féle Apro gyöngyből rakot [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 116]. 1847: mivel maga köteles mindenünket föl szállítani Nagy Lakrol, arra kétem hogj az ott lévő Tisztbuzánkat — 's egyebünket a' mi még ott vagyon hová hamarébb szállitassa föl; ugy szintén Délről ... az 50. véka szép törökbuzatis esmént tisztelt Apossától köteleződik 4. véka törökbuzi is le vagyon fizetve [Csapó KK; DobLev. V/1265].

4. ugyancsak, hasonlóképpen, szintén; de asemenea; eben/gleichfalls. 1558: Buday gergel ky hazban lakyk Ew maga vetthe volt zalogba Atyawal Egyetembe Es megh Bwdan esmeg keth haz helth ... de nem tugya menyne penzbe [Búrjánosóbuda K; JHbK XXIII/39]. 1574: hywanak Mynek Az wytezo Frathay Janos es Myklos, hogj Az Nehay megh holt frathay gergel wramtol maradt tehen barmot ... meg oztanok köztök Nyolcz rezre ... elozor niolcz boryus tehent walaztánk ... Arra Niolcz Nyilath wonank es hyt zerent myndenykre Rea wonok Aban egy egy Jwta myndenyknek, Az wthan nyolcz Meddeo tehent walaztánk ... Negyedzer esmet walaztánk, nyolcz Negyed fwre keleo Meddeo tehent [Frata K; SLt S. 13]. 1581: Az Vicy Gaspar Boltya mellet egyk Bolt puztaba maratt. Esmeg Medües Pal Boltya mellet otis egy Bolt allot puztaba. Esmeg Az harmadyk Bolt. Az Kadarok gradichya mellet puztaba Allot [Kv; Szám. 3/IV. 2]. 1646: Tordai Kamora Ispanis erkezek. Iffiu Vrunk Safarais erkezek. Az vak zabados ismet er-

kezek sebességgel [Mv; MvLt AAl. 6]. 1728: Egi sorofos on palaczk nyolcz szegü Egi sorofos on palaczk ismet, negj szegü [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. 1783: vagion ... két hasáb szőlő ... az ép Szőlőn meg terem Urn. 200. Ha a másikis termésre jő, ezen ismeg terem Urn. 200 [Nagyrápoli H; JHb XXXI. 28]. 1831: Az oldalon a' Fenyves között ki nyitott határ folyamatban, esmég föld halom meta erigaltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. — L. még FogE 175, 178; MKsz 1896. 373; RettE 295.

Szk: ~ *akkora* ugyanakkora. 1731: Vagion ... egi nyil rét cir. egi jo szekér széna termő. Aláb mingiart a Dombon allol esmét akkora darab nyil rét [Ispánlaka AF; JHb XXVIII. 32] * ~ *ilyen* ugyanilyen. 1825: 10 Darab Sas fa körödös körül vastagsága 6—8 hüvelyknyi 'A két Szin koszorú gerendája körödös körül vastagsága 4—5 hüvelyk ... Esmet ilyen vastagságú 6 darab Folyo gerendak [Dés; DLt 3] * ~ *olyan* ugyanolyan. 1589: Egy temerdek zeoz lepedeo Mas esmegh ollian Jo, lengetegek Ket temerdek kendeó [Kv; KvLt Inv. I/2. 36].

II. *ksz-szerűen*; ca conjunctie; als eine Art Bindewort: 1. valamint, meg, még; incá, iarási; sowie, noch. 1567: Regestum super Sedium sciculium Maros Wduarhely Chik et gyergyo ... Het ezer negy zaz huzon egy capwt tezen myndenesteol penzwl tezen tyzen nyolcz zaz forintot esmet ottwen forintot megynt ott forintot s ottwen penzt [SzO II, 216, 223]. 1574: Wagion Egi tabit zokniam hozzu vyy es egy dupla tafota zoknia egy ruhanak valo veres kamuka vegbe, Jsmet Egi tabit haczoka zederyes ismeg egy dupla tafota zoknia keotissel hant [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1589: Ket Bokor kapch zokniara valo ... f 5 Esmet egy viselt Bokor kapoch ... Megh Eer f 2 [Kv; KvLt Inv. I/2. 31]. 1594: Restal az varban egyuttis masuttis, jsmet az var eleöt valo Zeker zenben es hordos zinben veretlen es vert hordo es altalagh No 186 [Somlyó Sz; UC 78/7. 14—5]. 1649: Thotfalusi Andor ... ladamat fel ueruen hatodfel Tallert ket arani forintomat ismet fel arani niomo arani penzt ... egi falka barna penzt ... el lopot [Kv; TjK VIII/4. 423]. 1750: az mostan nem régib(en) decidalt ... Mgos Toldi Maria Aszszony ... a regi Kastelynak némely meg maradtott kőfalain Gabonas és élés hazokat, ismét kadorozo es Hinto szineket, Istalokat és Csürt igen jokat építettett [Déva; BK ad nro 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.]. 1763: 4. rendbeli veres s 1. kék selyem esmét 1. kék aranyos 1 fekete ezüstös fűdzök. in suma 7 [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1832: Nyugtatóvány Négy vég sima pátz vászonról ... és ismét két vég gypottas pátz vászonról ... ezeket hogj Kerczesorai Udvarbiro Incze György Urtoal által vettem meg esmérem, 's azokrol ezenel meg is nyugtatom Kis Lajos mpria Inspector [Kercsora F; TL].

2. szembeállításban; la opunere; in Gegenüberstellung: viszont, pedig; in schimb, iar; dagegen, aber. 1573: anyam azzontol gyakorta hallottam hogj panazolkadtott, hogj az Eoczmy Eó kegy; haborgatya ocer egybeöl mazor ismeg masbol [Kv; TjK III/3. 198d]. 1577: agoston tamas keresztur falwy ... eszt felele mikoron en tima faluaban laktam szolga legin walek: mikoron az betfalui ökröket az szen egető patakanak ... az timafalu felől ualo felen talaltuk be hoztuk tima faluara es az szokot bwntetes szerint meg bwntetvük, de

esmet mikor anak az pataknak az twl betfalua felöl walo felen ertek ökis megbvntettek [UszT]. 1582: Jówenek mj előnkbe ... az tizeletes Zelke Margit Azzonj az w vral nagj geörgy peterrel egjetembe, Mas felöl esmet Andor peter Komollorol [Komolló Hsz; HSzJP]. 1620: Tudom hogi Ona Bobes egi hituan molnanak a felet Zalodba adah p(ro) f. 25 Boer Peternek, a mas felet esmet ugi hogi a szolgálattal ment ember legien [Récse F; Szád. Reczey Kriztian Paul (70) col. principis vall.]. 1631: ket-tonk az ketről hagat be, ketteónk Ismet az ucza ajtora került [Mv; MvLt 290. 239b]. 1703: Szakács János Vajda Ilonát kívánnya maga melle házas társul mivel ő néki kézen fogott Mátkája. I(ncta): Felel hogy erővel vették bé a kezét a Lány(na)k, hanem az eleőt ismét a' Sz: Gothárti leginyel őszve mátkásodott [SzJk 346]. 1761: Sztanisának mindenféle Határait ... egy más között fel osztottunk (!) ... négy száz egyenlő reszekre, mely rész mindenik(ne)k külön külön áll hossza tiz, szélessége ismét öt Magyar, vagy oláh ólból [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 35]. — L. még CsVh 75—6; ETA I, 69, 82.

Ha. 1553: Esmeth [Kv; BfR VI. 295/1]. 1557: ismeg [Gyf; BesztLt 59] | Jsmegh [Somlyó Sz; WLT]. 1562: Esmeth [Maksa Hsz; HSzJP]. 1564: ismeg [Szentdemeter U; LLt Fasc. 159]. 1569: esmet [Besenyő Hsz; HSzJP] | ismeg [Buza SzD; BesztLt 106]. 1570: Ismet [Kv; TanJk V/3. 11a]. 1572: Jsmeth [Sárvásár K; KP]. 1578: esmegh [Kv; TanJk V/3. 170a]. 1579: esmek [Kv; Szám. 1/XVIII. 8 Filstich Ferenc főbíró kezével] | esmet [Ab-rudbánya; Berz. 17]. 1581: Jsmet [Gyf; Törzs] | Esmet. Esmeg. ismegh [Kv; Szám. 3/IV 10, TanJk V/3. 244a] | esmet [Fűzkút K; WLT]. 1583/1584: Jsmet [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. 1584: Ismet [Fráta K; BálLt]. 1585: esmet [M. valkó K; KP. Jacob Janos jb vall.] | ismet [uo.; KP. Nagiobbik Bott Myhaly jb vall.]. 1588: Jsmeg [Zsákíva Sz; WLT Luc. Barlas jb. vall.]. 1589: esmet [Dés; DLt 226]. 1590: esmeth. Ismet. Jsmegh [Szu; UszT]. 1592: ismeg [Kv; Szám. 6/XVIIa. 315 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] | ismet [Perecsen Sz; WLT] | ismet [Asszonyíva TA; Szám. 5/XIII. 2] | Esmegh [UszT]. 1593: esmet. ismeth [Perecsen Sz; WLT]. 1594: esmet [M. fráta K; Told. 27]. 1595: esmeth [Illyíva Hsz; HSzJP] | ismet. ismeg [Kv; Szám. 6/XIII. 41]. 1596: Jsmeth [Galac BN; WLT Zep Miklos jb vall.]. 1597: Jsmegh [uo.; WLT] | ismeg [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. 1599: ismet. Jsmegh. esmegh [Kv; Szám. 8/XIV. 20, 8/XVI. 29, TJK VI/1. 304e] | esmegh [UszT 15/190 Joannes Miklossy pp Jenlakien-sis^a vall. — ^aÉnlaka U]. 1600: esmett [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével] | ismegh [Torda; DLt 264] | esmet [UszT 15/81]. 1604: Esmet [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmassagy Zsigmond Petky Jánoshoz]. 1615: esmet [Gyf; SLt AB. 8]. 1622: ismegh [Bonchida K; SzJk 7]. 1625: esmett [Szentlélek Hsz; HSzJP Gan Marton jb vall.] | esmeg [Kv; Szám. 16/XXXII. 8]. 1632: esmet [BLt 3 Petrus Marton de Kozmas^a (60) pp vall. — ^aCs] | ismet. ismegh [Mv; MvLt 290. 62b, 95b]. 1633: ismeg [Dés; DLt 380]. 1640: ismegh [SzJk 49]. 1646: Ismet. esmet [Mv; MvLt Aall. 6]. 1647: esmet [M. királyíva KK; BK 48. F. 1c]. 1657: ismegh [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. 1669: ésmét [Dés; Jk]. 1675: ismet. ismegh [Kv; Szám. 35/I. 29—30]. 1711: esmét [Buzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Filep István (30) jb vall.]. 1716: esmett [Grid H; BfN 92/4]. 1718: ismeg [Gysz; LLt Fasc. 69]. 1724: esmét [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál

lev.]. 1725: esmét [Ménés MT; BK]. 1728: ismeg [Altora Hsz; HSzJP Bokor Péter jb vall.]. 1743: Ismét [Szász-erkek K; LLt]. 1748: ismeg [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1751: esmet [Gyeke K; Ks Vall. 23] | ismeg [Kv; LLt 1/10]. 1757: esmet [M. bőkény MT; Ks 4. VII. 8]. 1759: ismeg [Borosbocsárd AF; DobLev. 1/290. 4b] | esmét [Marosludas TA; TKI]. 1765: esmét [Marosbogat TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. 1768: ismeg [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. 1769: esmét [Felőr SzD; BetLt 7 Mich. Béres (62) jb vall.]. 1772: Ismeg [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1774: esmet [Tarcasíva U; Pf]. 1780: ismit [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] | esmét [Fintóág H; Ks 79. XXXIX. 2]. 1785: esmét [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20b]. 1787: ismeg [Martoníva Hsz; HSzJP St. Tusa (45) vall.]. 1790: ismeg [Km; RKA]. 1794: ismeg [Gyalakuta MT; TSb 17] | esmét [Mezőmadaras MT; BKG Petrus Farkas (32) ns vall.] | ismit [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. 1797: esmet [Szentegyed SzD; WassLt Conscri. 178]. 1801: esmét [Ne; DobLev. IV/841. 1b]. 1815: esmét [Kóród KK; Ks 101]. 1819: ésmét [Kv; MészCLev.]. 1823: Esmét [Déva; Ks 106. 155] | ismeg [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Baroti János (44) ns vall.]. 1825: esmett [Zalán Hsz; HSzJP Apor Károly (25) ns vall.]. 1827: esmét [Balázsháza Sz; WassLt Conscri.]. 1841: ésmet [Dés; DLt 1541. 5a].

ismétel a repeta; wiederholen. 1843: Eközben látok az erdőgondnok urat a hegy felől jönni, kinek mi eleibe menvén, elbeszéltek, ami történt, s vele együtt leszállánk az emberekhez, kik a gondnok úr előtt ismételték a tiltakozást s az elmondottakat | Erre ők ismételve mondák: „Nem bánjuk, de odatá cu capu a bévétést meg nem engedjük” [VKp 77, 80].

ismételt újra elkövetett; comis din nou; wieder verübt/angestellt. 1850: (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fő tiszteletű Püspök aa, Esperes Csiszár Sámuel meg szolítván, hogy ha ismételt hibájának semmi okát nem adánda, Esperessi hivatalából függesse fel, a közelebb tartandó köz-zsinatig [Nagykapus K; RAK 3].

ismétlen I. hsz 1. megint, újra; iarăși, iar, din nou; abermals, wieder. 1591: 9. 8bris Az feyedelem embe-re az ky az Sendelt vitette attam Etelere es Itálnak d 16 10. 8bris Ezen feiedelem embereken attam ismetlen Masodzor Etelere Italara f—d 16 [Kv; Szám. 5/X. 32]. 1605: Miert hogy az Wr Jsten ismeglen azt az vödöt elő hozta, hogy Szelő örökgűnkent meg műüeltessük ... az Coloswarj hatarba(n) Az ferfiúnak Nap zamban tizenket ket penzt ... fizessenek [Kv; TanJk I/1. 501]. 1609: Volta(m) esmeglen az Jozagban vigaznj mert az Jspanok kün voltak [Kv; Szám. 126/IV. 86]. 1644: az masodik esztendeő(en) ne tartozzik eo kglme Adni, vgy mint 1645 Esztendeőben, hane(m) esmet 1646 Tartozzik esmetlen [Kv; Ks 42. C. 42]. 1663: ada ismetlen .. restantiab(an) flo. 15 [Angyalos Hsz; BLev.]. 1703: ismetlen az Asszony férhez ment [Gysz; LLt].

2. a továbbiakban, azt követően, azután még; în cele ce urmează, în următoarele; im folgendem/weiteren. 1590: Esmeglen Gal mihaljnal akartak innia adni [Kv; TJK V/1. 48 Teglas Adam vall.]. 1595: Kellet úyulan az Ghemet le vetetnünk es vy wassat többet hozza vennünk

azonképpen: költöttem ismeglen: vöttem^a [Kv; Szám. 6/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — ^aKöv. a fels.]. 1653: volt a tengerben egy nagy köhegy ... és ez a kö, nagy hegy egykor meggyült s kisebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel; de esmétlen ott — a hova esett — nem maradt egészen, hanem egynehány ezer darabra szakadozott [ETA I, 153—4 NSz]. 1786: Az Agyag Vermen fellyül tsak közel ismétleg egy Csupos helyl [Mezőbánd MT; TSb 51].

3. fels-ban; la enumerare/insirare; in Aufzählung: továbbá, még; mai departe, încă, mai; weiter(hin), ferner, noch. 1562: Attak Kemen Janosne Azzonyomnak Derethen^a Egy zalogos Jobagyoth Es Esmetlen vgyan ottan Derethen Egy Eörök Jobagyoth [KP. — ^aK]. 1575—1576: En galazi Jstúan ... attam gyzogath pestesi Janosnak flo 71 ... attam flo 13, esmeglen attam galazi tamaskan egy haz helyre minth feldestül vetestül flo, 14 [Galac BN; WLT]. 1585: Veotte(m) 2 Eol zenat p(ro) 7 Veottem esmeglen fuwet p(ro) f—d. 28. Veottem esmeg 1 zekar zenat p(ro) f—d. 60 [Kv; Szám. 3/XXI. 9]. 1587: Az Kemence feneket hogy wyolan megh wertek, es az zayat megh chynaltattam attam teole f. 1 d. 75. Veottem ismetlen Eott zeles keowet az Kemence zayahoz d. 20 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. 1600: Az Malom Zwkseregere walo Zappan es Faggyw wetel Veottem Faggiatt, az Malom zwkseregere fl 1 d 50 ... Veottem ismetlen Zappant az Malom zuksegere fl 2 [Kv; i.h. 9/VIII. 9]. 1623: Ismetlen az Nagytionalis vagyon egy hold föld [Sszgy; BLt]. 1675: vettem bizonyos summa pénzen egy rétet, ismétlen egy darab szántó földet, es mellette egy kis szena retcsket [Fog.; Törzs. Fogarasi János portai posta a fej.-hez]. — L. még UF II, 729.

4. hasonlóképpen, szintén, ugyancsak; de asemenea; eben/gleichfalls. 1612: Egy vörös Zönyegh Vy. Egy kopot Zönyegh ismeglen vörös [Kv; PLPr. 68]. 1807: Ismétlen néhai Ifiabb Rettégi Sigmund Ur commune Terenumbol valo fel Fogásának mondgyák a Falusiak, és bizonyították azon helyet [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

II. ksz-szerűen szembeállításban; ca conjunctie la opunere; bindewortartig in Gegenüberstellung: viszont, pedig; in schimb, iar; dagegen, aber. 1550 k.: Az feo Zekre Wdwarhelyre kellet menny Onnet Ismeglen az wayda wdwaraba kellet apellaln [Aldoboly Hsz; HSzjP]. 1584: viszontag Ismeglen az valami Rezeh volnah Zelemeri vramnak Kis falud hataraban ... ezeknek ellene mond [Msz; BálLt]. 1781/1785: Léven két árva Jobbágy fitzko Pusztá Egresi ..., az Atyafiak ezen két Jobbágy fitzko-beli részt Jobbágy Anna Aszszony engedé Atyafiságoson Jobbágy Judith, es Klára Aszszonyéknak, Jobbágy Judith Aszszony ismétlen azon Jobbágy fitzkokbeli részt Jobbágy Klára Aszszonyok olyan formálag cedálá, hogy Mik Von nevű Jobbágy Legényét adná által érette [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 237].

ismétlődő care se repetă; sich wiederholend. 1867: a fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolást követeltek és igényelni fognak [Búzásbocsárd AF; DE 1].

ispán 1. főispán; comite (suprem); Obergespan. 1542: Ez lewel adassek az en kegelmes wramnak Zalay Janos-

nak, Poson warmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrewk wranak nekem kegelmes wramnak ... [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy lev.]. 1560: En thoronk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Ispan Kyrálnak w felesyének dyrectora [BesztLt 27]. 1564: My Banfj Pal lossonczy Kyralj Ewffge Thanaczia, Thorda varmegiey Ispan [SLt A. 35]. 1573: En Bekes Gaspar Korniyathy Fogaras feoldenek Zabád wra es Eoreokes Ispannya etc. [Fog.; Törzs.]. 1579: külthem eg parancholattot ő Naga Akaratgyabol az dobokay war megyebe (!) az Tott őry balasnak az Ispanak hya ő Naga az Gywlesre Tordara [Kv; Szám. 1/XVIII.11]. 1677: Illegitimum Mandatumockal Senki a' Törvénynek processusát ne remorallya, hanem a' Vármegyéknek Ispáni, és Székeknek Tisztei, törvényből ki-ment dolgokat, minden bántás és ellenzés-nélkül, mind Fiscus és egyebek Jozsáigiban a' Sententiaknak Seriesse szerint, Tisztek és hivatallyok tartása alatt, Szabadossan peragalhassák [AC 176—7].

Szk: ~ pecsétje fő- v. alispáni idéző-vallató levél. 1578: hiva galaczy Istvan Ispan uram pechetivel, lompertra, ky volna Kolos var megebe, my engedelmesek leuen el el menenk [WLT]. 1580: hiva minket az vitezlo Tholdalagy Ferench Bothazara^a espan uram pechetivel zent Janos nap elot valo chőtörtökön 1580 ezteodoben es hua mi előnkbe espan pechetiuel Nemi nemw vallokat kiknek vallasokat hitek zerint be vöttwk [SLt Y. 26. — ^aK.— Jún. 23]. 1590: Az kj az Ispan pechetit megh ne(m) beóchjwlj fl. 1 [Kajántó K; GyU 17]. 1647: Az fasioakat mi Ispan pechieueu colligaltattuk [Kv; TJK VIII/4. 190] * ~ széke. 1744: az parasztemberek ellen, akár Communitas légyen akár privata Personák, nints más Competens forum, hanem a' Nemes Vármegyének Filialis Széke, melly vulgo Ispán-Székeinek szokott hivatlatni [WassLt Czegei Wass Ádám nyil.].

Sz. 1792: látom az Erdőlésnek illetlenségét, de mit tudok tenni ... Kristori leg elsőbben Czedula nélkül ment az erdőre, ekor a szekerét ... bé hajattattam de ... a Gornikokat egybe káromolta ... eszt látván ... mások hasonlok Kedvek, s akaratyok szerént Erdőlnék, itt telék bé ama proverbium ösze^a veszet vármegyének bolond az Ispánya [Ks 75. VII. 253 id. Balia Sámuel Imreh Ferencz dévai ub-hoz. — ^aNyilvánvaló elírás esze h.].

2. alispán; vicecomite; Vizegespan. 1547: Az zewr-zest walaky megy nem Allana Biro es Ispan nekwl Egy mas Jozagan Igazat vewhesswnk Az cleby Kwththes wolth. hogy Biro Espan nekwl Igazat vewhessenek Joza-gan [Sv; MNy XXXVI, 53]. 1568: az Thorday gwlysen mastan w felsyge el vygezte hogy az ispanok el Jaryak megh czyrkalyak az nyet [Fog.; BesztLt 57 Casparus Beokeos supremus Consiliarius Regie Maiest(a)t(is) a beszt-i tanáchoz]. 1587: Mikor az varmegie Ispany Circalny Jeottek vala, hogy az kenezeket heted magokkal megh eskwtettek, iartunk oda hatod Napig [Kv; Szám. 3/XXXII. 8]. 1592: Senki Coloswariakon vamoht ne vessen, Ha ki penigh ez ellen chelekednek, Annak mind vama, s mind faluya el foglaltassek az varmegie Espani által ha az Espanokis el nem foglalnak tiztekteöl priualltassanak [Kv; DiósyInd. 58]. 1616: Mi Feketek, Lukaczok, es Geórfiek, kik lakunk Losadiba(n) Huniad varmegieben, egienleo Akaratbol nemzetesteöl illyen vegezest es keotest szerzettünk szena Reteink felől^a ha penigh valamely keozzülünk megh nem allana es az ve-

gezest fel bontana ... Varmegie Ispannia, az megh szé-
gheo felen tizen ket forintot exequallasson [Lozsád H;
Törzs. — Köv. a részl.]. 1684: Causa Detseiensis^a Ret-
tegi Nagy Andras el válást kiva(n) Kadar Annoktol
Illyes Janosnetol. Deliberatum. Az Espanokkal avagy
tisztokkal erje(n) véget először, azuta(n) valasza lészen
[SzJk 208. — ^aM. décséi (SzD) ügy]. 1779: tsak nem min-
denek Fülig Farkig el adosodván mind az Felsőbb, mind
az alsobb Tisztek ugymint Ispány, szolgabiro, és Birák
el unták és elfáradtak rajtunk az sok executiokb(an)
[Torockó; Thor. 21/20]. 1788: Én bé adék a Szászvárosi
Magaziumb(a) 250 véka búzát vékáját egy egy vonás fo-
rinton Contractus mellett oly conditionnal, hogy Nsgto-
kat Sezenben ki fizesse Türi András Ord. Ispány vr
[Bencenc H; BKGazd. Bara Ferenc lev.].

Szk: *cirkáló* ~ kb. ellenőrző körúton járó alispán.
1693: egesz Nemes Haromszek(nek) Cirkáló Ispányi
minden reszeiben kin vadnak mivel hogy Nemes Harom
szek(nek) egyik resziben vgy mint Miklosvar szekben mi
vagyunk ki bocsattott Ispanyok, vgy az töb reszeiben is
ama rendeltetett bec sületes Ispányok ki bocsáttattanak
[LLT Fasc. 70 Joh. Cserej de Nagi Ajta ns kezével] * *nemes* ~ . 1592: Sigmond derek lewele . Hogy mikeppen
az Nemes Espant, a' latrot mindenwt az eo processioia-
ban meg itilheti [Kv; DiósyInd. 33]. 1639: (A kezese-
ket) megh dulathassak ki Ellen . Fejedelmre
Urakra nemes Espanokra valo tilalom ne haz-
nalhasson . Egi vice Espan vagi vice birovalis Exse-
qualhassanak [Doboka; Ks 41].

3. várispán; comes castri; pircáláb; Burggraf. 1586:
Iflyw Sallanetöl veottem Egy Bokor Kapzat Az Lethay
Ispannak^a attam Ayandekban f. — d. 50. [Kv; Szám.
3/XXVIII. 5. — ^aA m.létai ún. Géczy-vár ispanjának].
1588: Az hawasson amelj kalibakat a' Letay Espan
megh egette volt, melyet Dobra Mihaly zallasanak hit-
tak, azt az Espanok varos Zamara meg Irtassak es tilal-
masba tarchak [Kv; Szám. 4/IV 4].

4. uradalmi intéző; administrator de moşie; herr-
schaftlicher Verwalter. 1520 k.: Item quod officiales sew
Ispani possessionum sint similiter jurati nobis, neque
ullum birsagium accipiant [Vh; MNy XXXI, 194]. 1561:
fodor tamás bernat ferencspanya [Ráton Sz; BálL
78]. 1590: valasztottak Espanokat^a aggyanak Inst-
ructioth nekik Mindenekreol [Kv; TanJk I/1. 130. — ^aA
város falusi birtokainak igazgatására]. 1603: Tudom
aztis monda Rigo Andras, hogy a' mely legenteol a'
lobat eo ueotte, annak a' legennek szolgatlattiba atta
Kornis Miklosnak egi Ispannia [UstZ 17/72 St. Zeocz
Junior de Szekely Vasarhely vall.]. 1674—1676: Du-
macska Makaria (61) fatetur az én Atyám Ka-
muthi Farkasnak Tisztartaja, Ispannya volt [Mezőör-
ményes K; JHbK XX/21]. 1715: azon Levelet egy Bene-
deki Spánja az Fejedelmnek kezéhez vette [Lupsa TA;
WH. Kriszta Mojszin (54) vall.]. 1761: az hét Falunak^a
Tit. ordinarius Provisorio (: vulgo Ispányi) [Csernátfalu
Br; BrÁlt Consr. Dom. Törtsvár 373. — Binder Pál ki-
jegyzése. — ^aA barcasági Hétfalunak]. — L. még SZO
II, 329; VKp 238.

Szk: *fiskális* ~ kincstári uradalmi intéző. 1759: Hal-
lottam hogi Docz Péter el veszet ókrét a káros Topanfai
Szorój Kirilánál taláta, a kitis a Fiscalis Ispánj el fo-
gattatván mint Tolvajt feje díjján változott, és az marhát
a káros(na)k szórin elé adván kölcséget és fárcságátis

refundalta [Bulzest H; Ks 101] * *uradalmi* ~. 1847:
Végre hallotta azt is több versen, míg az embereket ámi-
totta azon szavaival, hogy ő viceispányt uradalmi is-
pányt, szolgabírókat csak addig üsmér, valameddig nékie
tetszik, s melyiket a tisztek közül akar, azonnal ki is te-
szén [VKp 187].

5. kb. tisztartó; administrator; Verwalter. 1585:
Gondos János Uradalmi Ispány a' Grof Bánffi Család-
nál [Gyalu K; RAK 232]. 1588: Kendi Sándor Tiztartoia
vaydahazy Jspan [Zsákfa Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.].
1623: az Udvarbiro Industriosus legyen oly Ispanokot
rendelyen Eleykb(en) be meneő Jobbagioknak minde-
nik (!) hetre, kik keduezesnelküül Az hetben az Zegeny-
seget Comparealia, fizetést barattsagert hon ne hogia
[Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1734: Tudom azt hogy
énnekem akkoron parantsoltak mivel Ispány voltam
hogy hajtsam az Ház Segitségére Somkutra az Uram
Jobbagyit a minthogy el is hajtattam [Kővárhosszúfalu
Sz; TKhf Kardos Kosztán (64) jb vall.].

6. *székelyek* ~ja az erdélyi fejedelmek egyik méltó-
ságcíme; comitele secuilor, unul dintre titlurile principilor
Transilvaniei; Graf der Szekler, einer der Würdenti-
tel der siebenbürgischen Fürsten. 1572: Cementes Ja-
nos camora Ispansagaban Hozot vala Zekesfeiervary
andras deak aranyat Zezenben . Vrunk ő Nagy-
saga SB^a Istvannak az erdely vaydanak es az zekelek Is-
pannyak aranyat az Commentre [Nsz; MKsz 1896.
358. — ^aOlv.: Somlyai Báthory]. 1574 k.: somlyai Bato-
ry Istwant . valasztak erdelyben feiedelme, vgy Mint
erdely waydaus es az zekeleknek Ispannyaia [Nsz; i.h.
294]. 1589: Miv Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek
vaydaya es Sekelyeknek Espanya etc. [Kv; MészCLev.].
1606: Mi^a . . . fő emberek és comis sariusok, Magyaror-
szágnak és Erdélynek fejedelmének és székelyek uram ő
parancsolatjából, és erdélyi gubernator uram ő
nagyságától a havasalföldiek közt Erdély és Erdélyhez
tartozó helyek közt való igazgatásra, teljes authoritással
rendeltetett személyek [EOE V, 427—8. — ^aKöv. a ne-
vek fels.]. 1638: az Tekintetes es Nagos Rakoczy Georgy
Erdeli orzagnak bizonios Feiedelme es Magiarorzagh
Egi Rezenek Vra szekelielnek Ispania [JHbK XII/24].
1671: Én Rakoczi György Erdely Országának választott
Fejedelme Magyar Ország részeinek Ura, és Széke-
lyek Ispánnya; Esküszöm az élő Istenre . . . hogy én a'
Nemes Erdely Országot az partiummal edgyütt . . . az
Országnek törvénye szerént birom es igazgatom [CC
12]. — L. még CC 11, 13, 18.

7. ~ *széke* fűszék; sedes filialis; scaun de judecată
inferior; Unterstuhl. 1744: paraszt emberek ellen, akár
Communitas légyen, akár privata Personák, nints más
Competens forum, hanem a' Nemes Vármegyének Filia-
lis Széke, melyi vulgo Ispán-Székeinek szokott hivattatni
[WassLt Czegei Ádám kezével].

A filialis v. fűszék értelmezését l. *filialis* 1.2a al.

◇ *Szn.* 1569: Apolina Rta Michaelis Ispan [Kv; TJk
III/1. 235]. 1573: Casp. Espan [Kv; TJk III/3. 132] | An-
tal espan Bogartelky^a [i.h. 94. — ^aK]. 1589: Jspan Balint
[Kv; Szám. 4/X. 69—70] | Ispan Gaspar [Szamosfva K;
JHbK LVII. 40]. 1590: Antal Espan jb [Bogártelke K;
GyU 4]. 1592/1593: Espan Janos Deesy [Ks]. 1614: Is-
pan Janos lib. [Sóváradya MT; BethU 70]. 1621: Ispan
Istua(n) Gubernatorne Azzonio(m) hoppmestere [Kv;

Szám. 15b/XI. 124]. 1696: Catharina Vajda Stephani Ispán cons. [Dés; DLt]. 1771: Ispány András Uram [Dés; DLt 321, 21b]. 1823: Ispány Mihály (timár) [Dés; DLt].

◇ **Hn.** 1269: Yspanlesuy (!) [M.décse SzD; SzDMon. II, 559]. 1334: Spanelsy (hegy) [uo.; i.h.] | Spanlesy [Málom SzD; i.h. V, 120]. 1444: ad locum Ispanlese nuncupatum [Jegenye K; KHn 206]. 1617: Az Abrugyfalu mellett valo Espan Auasnak kitt hinak [Abrudbánya; Törzs]. 1643 u.: ante locum Ispánlesi (sz) [Bálványosvár-alja SzD; EHA]. 1676: Ispanok füve [Borsa K; BHn 110]. 1699: Az Ispanjok részén (k.) [O.zsakod KK; EHA]. 1713: In Loco Ispan Völgye vocato [Bányabükk TA; EHA]. 1715: Az Ispány völgyben [uo.; EHA]. 1730: Az ispán retivel (sc) [Tóhát BN; EHA]. 1756: Ispán lesi teteje [Bálványosvár-alja SzD; SzDMon. II, 133]. 1798: Az Ispány Lesi nevű helyben (sz.) [Bálványosvár-alja SzD; EHA].

Az erdélyi Ispánlaka (AF) és az Ispán mező (SzD) tn-nek idevonható történeti adalékai idézhetők: 1456: Ispan mezew [SzDMon. IV, 133]. 1456/1682: Espanmezeő [EHA]. 1560: Espanmezew [SzDMon. IV, 133]. 1576: Ispan-Mezew [i.h.]. 1607: Espan-Mezew [i.h.]. 1649: Ispan Mező [RDL I. 135]. 1677: Ispánlaka [EHA] 1750: Ispánymező [SzDMon IV, 133]. 1763: Ispánymező [EHA]. 1768: Ispány loka [DobLev. II/399]. 1779: Ispánylaka [EHA].

Ha. 1547: Espan [Sv; MNy XXXVI, 53]. 1575: espanokal [Kv; TanJK V/3. 125b]. 1585: Espanoknak [Kv; Szám. 3/XXIII. 7]. 1588: espanokat [Kv; i.h. 4/III. 79]. 1591: Espanokath [Kv; TanJK I/1. 130]. 1600: ispányok [GyF; EOE IV, 529 egy-i hat.]. 1613: Espan [M.alkó K; Ks 42. E]. 1634: Espanoktol [Noszoly SzD; Ks 42. F]. 1711: Ispány Uram [Göc SzD; WassLt]. 1712: Ispán Uram [Dob; RLt]. 1716: Ispány vram [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.]. 1729: Ispány [Dés; Jk]. 1742: Ispányok [Kv; AggmLt C. 12] | Ispány Uram [Méra K; i.h.]. 1794: Vingárdi^a Ispány [TSb 24. — ^aAF]. 1803: Ispány [Kv; AggmLt A. 117]. 1818: Ispány [Kv; KmULev. 3]. 1848: Ispányok [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

ispánasszony ispánné; sojia administratorului de moșie; Frau des Gespans. 1694: Fogarasi fő Udvarbiro Ntzs Űdösbik Szescsori Talába Mathé ur(am) ő kglme . . . és Ntzs Also Venitzei Koryna Sándor Plenipotentiarius ur(am) ő kegjelmek Ketten egymás között ő kglmek ugj Concludalának . . . , hogy meg irt Udvarbiro ur(am) ő kglme Inquiraltasson az Nehai Talába Sorbán ur(am) es ő kglme Nehai felesége Luttzai Sztánka Ispán Aszszony ő kglmek minden nével nevezendo bonumi felől [Fog; Szád. — Tibodi Márton kezével].

ispáni uradalmi intézői; de administrator de moșie; Gutsverwalter-. 1741: Ntzs Mogyrosi Tamás Uram az Ispani Hivataltól el-butsuzván, tettzett a' Consistorium(na)k, egyező akarattal azon Hivatalba surrogálni Ntzes Gyarmati Szabo János Uramat [Kv; SRE 176]. 1847: Tartozik az arendator a' stypulált arendae summát . . . a' Kajántói Ispányi pénztarba pontosan befizetni [Km; KmULev. 2].

ispánjárás kb. (fő)ispáni hatáskörben való vizsgálat; cercetare care intră în atribuțiile comitelui (suprem); Untersuchung im Wirkungskreis des (Ober)gespans. 1592: Felek fundalását az Wt eorizetiért, paranczolta Lajos kiraly a' Coloswariaknak, donalta meghis, hagi

soha Eottwendet ne aggon, Orzagh Adaiban reszes ne legien, Espan Jaras se legien otth, ez Orzagh falwj keozibe Ne zamlaltathassek hanem a' Coloswary Bijro itilhesse megh eoket, erreol egy nehany lewelek vadnak [Kv; DiósyInd. 56].

ispánlakai I. mn az Ispánlaka (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Ispánlaka/Spálnaca; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Ispánlaka: Ispánlakán lévő; din Ispánlaka/Spálnaca; aus Ispánlaka, Ispánlakaer. 1695: Nagylaki es Ispánlaki Portiok(na)k ki váltásokra nehaj Marus-Vásárhelyi Geörgy Deák ur(am) . . . adot annyi Summa pénz [Ispánlaka AF; DobLev. I/42]. 1697: az Ispánlaki határon [EHA]. 1779: Ispánlaki Jozzagom [Kv; JHb XXVIII/65]. 1803: egy ide valo Ispánlaki Jozzágotksa [Ispánlaka AF; DobLev. IV/869].

II. fn Ispánlaka lakosa, ispánlakai lakos; locuitor în Ispánlaka/Spálnaca; Einwohner von Ispánlaka. 1584: beldj Janos es beldj Andras Jspanlakaiak [Ispánlaka AF; DobLev. I/2]. 1764: ezen kérdésben lévő Erdőt le vágta az Ispánlakiak [uo.; JHb XXVIII/48].

ispánmezői az Ispánmező (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Ispánmező/Spermezeu; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Ispánmező. 1649: Mikor . . . Kun Kata Aszonj Az Ispan Mező körül valo faluktul az Jspan mezej hatart Erdőt Megh tiltatta [Kv; RDL I. 135]. 1769: Tudgyaé a Tanu hogy . . . Néhaj . . . Boér István Ur . . . Gyermekei . . . a F.Öri M. Bogátai, Ispány mezei, és ezekhez valo Portiotskában meg osztotztanak? [BSz; BetLt 7].

ispánné sojia administratorului de moșie; Frau des Gespans. 1562: Celemen Ispanne [Kv; Szám. 1/VII. 23]. 1589: Andras Ispanne vtan Jart Matyas deak [Dés; DLt 226]. 1630: Gal Mihaly mikor megh hala ez az Giorgi Ispanne horda el egiet mast onnet [Mv; MvLt 290. 219b]. 1764: Nem observáltam noha csiplőis voltam, hogy az Ispánné Buzáját böven szakasztatta [Méra K; AggmLt C. 30].

ispánság 1. főispánság; oficialitatea comitelui suprem; Obergespanschaft. 1843: egy öregember Varga Katalint felszólította, hogy mutatna valami felsőbb rendelést, azt felelé, hogy a rendelés az ispánságnál van, s tartsa magát ahhoz [VKP 92].

2. alispánság; oficialitatea vicecomitelui; Vizegespanschaft. 1764: Keczeli Sándor publice mondotta a vármegye tábláján, hogy nem viselheti az ispánságot miattam, mert beleártom magamat hivatalába [RettÉ 174]. 1770: Csak az esik nehezen, hogy szegény vármegyénk, aki azelőtt Bánfi, Bethlen, Kemény urak főispánságok alatt florens vármegye volt, most arra jutott, hogy a főbíróból ispánt tegyenek . . . Maxai Gábor, ki is főbíró volt Keczeli Sándor s az én ispánságomban . . . Most viceispánja lesz nekie [i.h. 244. — ^aAz emlékiró Dob. alispánja volt.]. 1773: Mondottam azt is, hogy megérhette volna őkegyelme^a a szolgabíróssággal és postamesterséggel, azt az kis ispánságot hagyhatta volna a szegény Szarvadi Józsefnek vagy Szénási Andrásnak, mert azok is régen szolgálják a vármegyét s az apjaik is

ispat lapoc; spatula; spatulá; Spatel, Spachtel. 1642: Bezercezy Banyan Ezer Embernek voltam Capitannya akkor edgik labamat altal lövek az masikban allott megh az Golyobis, abbolis Ispottal vették ki [Fog.; Told. 1].

ispatály 1. szegényház (szegények, öregek, özvegyek menhelye); azil pentru săraci, (azil pentru întreținerea bătrânilor, văduvilor, văduvelor); Armenhaus, Spittel. 1556: neken egy zolgank valla zekel bertalom, kinek halala teretnek kinek morhaia, az k. varossaba volt kit tud az iambor chizar (?) istuan, az mi zolgank morhaia meg nem atta hane(m) . azt monta hog az espotalnak hatta [Folt H; BesztL 8 Hamvaj Gewrgy es erdeli Kathalin a beszt-i bíróhoz]. 1570: Angalit Emryk gasner Eozwegie, Ezt vallya ... Hallotta hogy az Gereb Balas leania ezt Montha hogy Nem tagadya azt hogy harom forintot adot hoz Bartos az espotalba, Mykor az Eochet oda Zerzette volt | Az Ispital dolgat es az Negy vram dolgat, es az Quartarol es egieb dolgokat eo kme halaztottak eztennapra [Kv; TjK III/2. 155, TanJk V/3. 11a]. 1587: az Zegenniek Pinczeiekbeol vonattam egy hordo bortt ki az Jspotaljhoz [Kv; Szám. 3/XXVI Suweges Gergely isp. m. kezével] | Hagioi Segesvarba az espotaliba zaz kalangia buzat, ket kouer diznot [Petek U; SzO IV, 100]. 1635: Somoszegi Istvan Meraban Colosuar megieban lako Kolosuari Spotaljhoz valo iobagi [Kv; RLt I]. 1677: Bekességes időben, a pénzen élés nélkül való Quartir tellyességgel tollaltatot, és pénzekben élveis a' Vitézlő rend, Urak, Nemesség, Szászág jóságira quartir ne rendeltessék; ... Nemességnek, Papoknak, és Városi fő Tiszteknek Hazaira, Majorokra, Malmokra, Scholákra, Ispotályokra szállani ne mérészellyenek [AC 98]. 1680: az Papsagh Ispatály es Egyház földet penteken és szombaton ha jo idő lesz Dezmallyak megh [Dés; Jk]. 1697: (A) föld ... vicinusa nap nyugot felől az Ispatály földje [Dés; EHA]. 1751: volt Dinnyes kertem az Ispotály előtt való Dombon [Mv; EHA]. 1789: két Márhát az ottan lévő katonaságnak és Spotalynak el vágattam [Csikszereda; UszLt XIII. 97]. 1796: az Ispatály Ritkás nevezetű Erdeiből [Méra K; EHA]. 1803: A' Spotályban lévő Szegények között midőn valamelyik meg-halálodzik el ne mulassa az Ispány a' Spotály Papjától a' meg-halálodzás Napjáról Testimoniumot venni, aztat a' meg-halálodzott helyébe bé-vetett Szegény Resolutiojával ... bé-adni [Kv; AggmLt A. 117]. 1819: bátorcadatt a' Szent Ersebet Kolosvári Ispatálya Mérai Erdejébe gyakor Renden menni [Kv; i.h. C. 168]. 1839: ha valamelyik ezen Czéh-béli Tagok között erőssen el gyengült v. dologtehetetlen Ispatálya tétessék [Kv; ÖCLev.].

Hn. 1664: az Ispotaly Rétire megyen lábball [Ne; EHA]. 1662: Ispotaly uczaban [Beszt.; EHA]. 1676: Ispotalj uczaban [Sv; EHA]. 1726: az N Enyedi Ispatály rettyei szomszédcsagiban [Ne; DobLev. I/126]. 1754: az Ispatály réte [Méra K; KHn 241]. 1775: Ecclesia vagy Ispatály rettye [Ne; EHA]. 1819: a' Sz: Lélek nevű Ispatály uttya [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1858: Az Ispatály rét [Dés; EHA]. 1898: Ispatályrét [Dés; SzDMon. III, 218].

2. kórház; spital; Spital, Krankenhaus. 1782: Testis Helena Jantso incapilis de Kovászna (18) fatetur ... két tsomolya volt a honalya alat, mely mián ispatálya ült

... [Zágon Hsz; HSzjP] | Agneta Bede Consors Gabrielis Vajna (45) fatetur ... az Ispotályban kellett ülni [uo.; i.h.]. 1824: a' Felsőbb rendelések szerént különös ispatály eránt gondoskodtasson [Dés; DLt 1003]. 1831: Megholt Szölösi András az Ispotajba mint hogy meg tebojodottnak tartottván, be vitett kötözve [Burjánosbuda K; RAK 95]. 1851: Az Ispotályban, a Betegek közül Némelyek a sebeikhez meg kívántato tépések nem léte miánn kinlodnak | kel minden nap tűz a spitaljba [Dés; DLt 13, 406].

3. állatkórház; spital veterinar; Veterinärheilstalt. 1815: Szőr köntösekkel az Mérget transplantállyak, Mellynek Meg gátlása véget Szükségesnek látom, hogy Homorodon egy Ospotály az beteg Marháknak, Mást pedig reconvalescenseknek Számára állittassék Haller György Circularis Orvos^a [Algyógy H; JHb Jósika János főisp. ir. 263. — ^aZoltán Károly kezével].

Ha. 1571: Espotalban [Kv; TanJk V/3. 30a]. 1575: Espotalyaba [Kv; i.h. 110b]. 1584: Jspitalba [Kv; TjK IV/1. 323b]. 1585: Ispitaly [Kv; Szám. 3/XVIII.3b Gelien Imre sp kezével] | Espotalyba [Kv; i.h. 3/XXIII. 14—15]. 1588: Ispotalnal. Espotaljiban [Kv; i.h. 4/I. 6, 40]. 1595: Isputalyba(n) [Kv; i.h. 6/XVII. 213 if. Heltai Gáspár sp kezével]. 1599: Ispotalban [Kv; i.h. 8/X. 6]. 1600: Ispotali [Kv; TanJk I/1. 374]. 1659: Ispatály [Kv; SzCLev.]. 1670: Ispitaly [Méra K; WassLt.]. 1689: Ispatály [Dés; Jk]. 1700: Spotaly. Isputály [Kv; Szám. 40/I. 6, 40/II. 48]. 1710: Ispitaly [Kv; KvLt Vegyes III/144]. 1726: Ispatály [Ne; DobLev. I/126]. 1738: Ispotaly [Dés; Jk 502b]. 1750: Spotaly [Kv; Szám. 70/VIII. 23]. 1754: Isputáj. Isputály [Méra K; KHn 241]. 1764: Spotaly [Méra K; AggmLt C. 30]. 1788: Espotaly. Isputáj [Dés; DFaz. 31]. 1796: Ispotaly. Ispatály [Kv; AggmLt B. 15]. 1803: Spotaly [Kv; i.h. A. 117]. 1844: ispatályába [Sárfva Hsz; HSzjP]. 1853: Isputály [Kv; KmULev. 4].

ispatályatya kb. ispatályfelügyelő; intendent/supraveghetor de spital/de azil pentru săraci; Spital/Spittel-aufseher. 1714: az Ispotalybeli Szegények között az I(s-te)ni Sz: Szolgálatnak végben vitelére rendeltetett és kézbeadással alittatott Hidelvi Szűcs Janos ... mindenekben penigh T: Praedikator es Ispotaly Atja Uraimekal egyet ercsen [Kv; SRE 423]. 1839: Az Isputály fundus Jövendo pertractatioja ... Tétessék egy ara valo felügyelő Isputály Atya név alatt [Kv; ÖCLev.].

E tisztség — az itt következő kijegyzés tanúsága szerint — már a XVI. század végén meglehetett: 1595: Nyreli Janos ez also Espotalnak attia ez vilagbol ky mult [Kv; Szám. 6/XI. 26].

ispatálybeli szegényházbeli; din azil pentru săraci; Spital-, Armenhaus-. 1586: Zabo Lenart Vram Resignalwa(n) Az Also Espotalybeli gondwisseleset, Tablarna Iarwa(n) eo kmeke varosul mind az ket Nemzet Voxa zerent Valaztatoth a' Zentlekekbely zegenieknek Gondwisselesere az Vnionak tartasa zerent es az Wdeonek változasa zerent Zabo Georgy Vram [Kv; TanJk I/1. 40]. 1589: 10 July Attunk ismegh az also Espotalybeli zegennek zamara Nyreo Daidnák f. 18 | Az Ispotalibeli feozeo azzonnak, az wdunarhaznal ualo ket zoligalo azzonnak mind arolekal eozue tezen fizetesek f. 18 d. 4 [Kv; Szám. 4/IX. 22, 4/XI. 41]. 1595: az also Ispotalibely Espotali mestert az Vrsten ez vilagbol kiveotte volt [Kv; TanJk I/1. 269]. 1656: Fejérvári Ispotalybeli

szegényeknek ötven vidres bort [Ádamos KK; BálLt 93]. 1678: Küldtem Eoreg Aszszonyomtól az Enyedi Isputálybeli szegénysegnek . f. 5 // 69 [Utl]. 1696: a Colosvári Isputálybeli Szegénység [Kv; AggmLt A 108]. 1703: Isputálybeli Szegények(ne)k napjában Köz cipott nro 11 [Fog.; Utl]. 1737: Az Isputálybeli németek számára attunk Soot De. 3 [HSzjP]. 1750: A Spotálybeli Szegényeknek heti pénzt 30 Személy(ne)k a d. 12 52 hetekre Hfl. 187 d. 20 [Kv; Szám. 70/VII. 16]. 1815: az Hohenzollern Regiment Reserva Escadronjánál való. Ispotalybéli szolgálatra még alkalmazotnak találtatott patentális Invalidus Köz ember Krizbay Márton [Torda; TVLt rtlen.]. 1855: halt meg Csehi Sámuelné Zágoni Katalin ispotálybeli szegény 60 éves korában rüjes betegségben [Dés; RHAk].

ispotálybíró kb. ispotályfelügyelő; intendent/supraveghetor de azil pentru sáraci; Spitalaufseher. 1658: Az Marus Vasarhely Segenye(ne)k hogyok hogy az akkori Espotaly Biro osza azok(n)ak haro(m) feő Innepeken fi 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1661: (Az) eő forintot az Ispotaly Biro kezébe kell adni, osza ki az Ispotalybeli szegényeknek [Mv; MbK].

ispotalyerdő vmely ispotályhoz tartozó erdő; pădure a azilului pentru sáraci; zu einem Armenhaus gehöriger Wald. 1847: a Veres kő nevű spotály erdő táblája [Méra K; EHA]. 1848: a' Spotály erdő táblái [Méra K; EHA].

Ez az erdő a kv-i ispotályhoz tartozott. — *L. ispotály* I. al. az 1819-beli adalékok.

ispotalyföld vmely ispotályhoz/szegényházhoz v. kórházhoz tartozó föld; pámint al azilului pentru sáraci sau al spitalului; zu einem Armenhaus/Spittel gehöriges Feldstück. 1700: ha kik, hol es mikor Egyház es Ispotaly földeket birnak dezmaival indifferenter tartozzanak [Dés; DLt]. 1733: az Papság Egyház es Ispotaly földek Dézmáltassanak meg [Dés; Jk 440a]. 1804: Őr^a felől valo fordulóban(an) az Malom Gáttánál Lévo Tábla föld melynek also végéhez rugnak az Ispotaly földek [Dés; EHA]. — "A tőszomszédos Alőr]. 1805: a' midőre a' Viz folyamja az Ispotaly földek felé, tul vette magát [Dés; DLt].

Hn. 1582: Ispotalyföld [Dés; SzDMon. III, 216]. 1877: ispotályföld [Dés; ETF 101. 34].

ispotalyház szegényház (szegények, öregek, özvegyek menhelye); azil pentru sáraci (pentru bătrini, văduvi, văduve); Armenhaus. 1586: 26 die Decembri kezdettem egy bort meg itt az Ispotalj háznál [Kv; Szám. 3/XXVI. 1. Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1587: 4 die January fúrtam Egi bort meg az Ispotalj haz zúkségereh [Kv; i.h. 63]. 1597: az Espotal haznál oblokot faldoztatam fizettem d 40 [Kv; i.h. 7/X. 8]. 1600: En Igyárto Simon Istennek kegyelmességéből zallottam az Espotaly házba [Kv; i.h. 9/XII. 60 Igyárto Simon isp. m. kezével]. 1679: Az Ispotaly ház in qua forma volt az boldogh időben I(s)te(n)sen gondolkodgya(na)k rulla eő klmek [Dés; Jk 40b]. 1810: Orbán György felvólván az egész kemence munkákat az ispotályházokban is [Dés; DFaz. 35].

ispotalyi vmely ispotályhoz/szegényházhoz v. kórházhoz tartozó; aparținător unui azil pentru sáraci/unui

spital; zu einem Armenhaus/Spittel gehörig. 1864: Az Ispotalyi kaszáló [Dés; EHA].

ispotalykert ispotály/szegényház-kert; grădina unui azil pentru sáraci/a unui spital; Armenhaus/Spittelgarten. 1606: Veőttem egi zeker kapunak ualo uezzot az ispotaly kerthez . . . d 35 [Kv; Szám. 12a/I. 31]. 1715: Az Ispotaly kertnek egy reszit be kerteltetvén eo kgle minden fele kerti veteményt vettessen [Dés; DLt 501].

Az 1606-beli adalék esetében az 'ispotaly/szegényház-kerítés' jel-sel is számolhatni.

ispotalymalom moara unui azil/unui spital; Armenhaus/Spittelmühle. 1587: Az Ispotalj malomnal az Hozzú Palott, mikorontan megh chinaltak, vittének innett az Ispotalj házból el egi eoreg zekerett [Kv; Szám. 3/XXVI. 51 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1594: Az Espottali Molomon Ineg, az palora valo keolchyeg [Kv; i.h. 6/VIII. 117 Casp. Semel sp kezével]. 1664: sendely volt Nro masfél ezer, az Ispotaly malomhoz hordatta [Kv; SzCjk]. 1806: az Ispotaly Malom és a Városi Árok mellett lévő 11 1/2 jugerumi Széna Rét [Beszt.; EHA].

ispotalymester kb. ispotály/menhely-felügyelő; intendent/supraveghetor al unui azil pentru sáraci/al unui spital; Armenhaus/Spittelaufseher. 1557: Benedek hisptal mesther. Benedek Ispotaly Mesther. [Kv; TanJk V/1. 80, 82]. 1560: Benedek ispotaly mester [Kv; i.h. 75]. 1573: keryk eo k. Biro vramat Espotal Mester vramal chinaltassa meg az eo Molnanal valo hydat [Kv; TanJk V/3. 80b]. 1581: Az Espotaly Mesternek subsidiuma felől kit aggion Az Also Espotalyba, vezetek eo kegmek . . . hogy sarczot ne vessenek az felseo Espotaly mesterre hane(m) Az eő igerety zerent aggio(n) Az Also Espotaly mesternek, 'a Zegenyek taplallassara Mind bort mind bwzat zalonnat vayat saytot es egiebet a my lehet [Kv; i.h. 237a—b]. 1591: Molnar Benedek valia Az Jspptali Mester eleibe mikor kelenek Mathias azt monda ottis [Kv; Tjk V/1.128]. 1625: Pitter Verner Jspotal mester

az Ispotali mester annira vtótte az Nierges Thamas szolgajat Valközbe az Czakani fokauval hogi mindgiart ala szakada az szokmani [Mv; MvLt 290. 104b]. 1675: Percipialtunk Invenarium szerent Praedessor Ispotaly Mester Rayner Marton es Berki Istva(n) Uraimektol valami ighen ighen felette megh veszett rothatt dohos buzat, Eotven Eoregh köblöt [Kv; Szám. 35/I. 3].

ispotalymesterné sojia intendentului/supraveghetorului unui azil pentru sáraci; Frau des Armenhausaufsehers. 1573: Meg Ertettek eo. k. varosswl Byro vra(m) Bezedebeol Az espotal Mesterne kewansagat myert az Espotal Mesterne keonergesere az feiedelemis azt paranchoilia hogi tērweny zerent Igazitassek ely dolga [Kv; TanJk V/3. 90b, 93a]. 1579: Az Espotaly Mesterne keonyorgesse felől wegeztek hogy az tanachtul adatot lewelet comaga wyzzaltatta, es egy nehanzor igtly bantotta meg a warast es tanachiot hogy az ket rezt wegky ky teolle, es az harmad Rezzel legie(n) zabad ember maganak [Kv; i.h. 182a].

ispotalymesterség ocupajia de intendent/de supraveghetor/de azil pentru sáraci/de spital; Amt des Armen-

haus/Spittels/aufsehers. 1575: eo K. varosswl Tablara laruan valasztottak eo keget Swrdok Symont az zas vram keozwl Az Espotal Mestersegre [Kv; TanJk V/3. 112a. — ⁹Olv.: szász]. 1576: Tablara larwan eo K. varosswl valasztottak az Espotal Mestersegre Az Magiar vram keozswl, Lakatos Janost Az zamwewek ... holnap vigek Be az Tyztben [Kv; i.h. 135a]. 1589: Az zent Ersebetbely Ispotalj Mestersegre walasztottak ... Balogdy Farkas Wramath [Kv; TanJk I/1. 97]. 1591: Baloghy Farkas letewen az Zent Ersebety Espotaly Mesterseget es ottan Nireo Daidot az ket Nemzet Valasztwan az Espotalt illien Inuentariummal iktattak azon eztendeobely Zamweweo Vram Nireo Daidnak kezebe⁸ [Kv; AggmLt A. 53].

ispotálypap ispotály/szegényház-lelkész; preotul unui azil pentru sáraci/al unui spital; Spittelfarrer. 1700: Reformatus Spotaly Papnak attam Buzat Cub 3. Unitarius Spotaly Papnak attam Buzat Cub. 3 [Kv; Szám. 40/I. 21]. 1746: Spotaly Pap haza [Kv; Ks XLVI. 25].

ispotályrét vmely ispotályhoz v. kórházhoz tartozó rét; livada unui azil pentru sáraci/al unui spital; Spittelwiese. **Hn.** 1850: Az ispotály rét mellett (sz) [Dés; ETF 101. 34]. 1898: Ispotály rét [Dés; i.h.].

ispotályszolga menhely/szegényház-szolga; servitor la un azil pentru sáraci; Spitteldiener. 1598: Erdely Jstwan Jspotali zolga [Kv; Szám. 8/II. 3].

ispotálytemplom kb. a szegények v. a szegényház temploma; biserica sáracilor sau a azilului pentru sáraci; Spittelkirche. 1823—1830: Ezért Borosnyait az anyja s atyjafiai megvetették, ... csakugyan az ugynevezett ispotálytemplomban Vásárhelyt pappá lett | Marosi Mihály mostani gerendi pap és generalis notarius az ispotálytemplomba prédikál és deák lett | volt az ispotálytemplom mellett egy Imreh Zsigmond nevű pap [FogE 68, 94—5, 130—1].

ispring szorítógyűrű/karika; brátarä; Sperring. 1585: az malom szwkseregere ... Az viz kereknek vevottem 3 Jspringet p(ro) f—d. 8 [Kv; Szám. 3/XXI. 3—4].

A jel-re I. Jankó, TAsZT 200 *isparing* alakban 'Sperr-ring; a fogókat összeszorító vaskapcsok' értelmezésével.

ispring-selyem selyemfajta; un fel de mătase; Art Seide. 1599: Nemet Janos Hozot Bechj Marhatt ... 6 Fonnt Karmasin Selimet 1/20 4 Fomt (!) Jspring Selimet 1// — 18 Fomt Baka Selimet 1//80 | Bekesi Jstwan Deak Hozott 1 Fonnt Jspring Selimet// 25 k [Kv; Szám. 8/XIV. 13, 36—7].

istál I. instál

istálló I. grajd; Stall. 1570: Balasy lazlo az Sala Imre heazatyarol leh vert zendelt az eo maga estalloia heara hanyatta vult altol [Kv; TjK III/2. 60a]. 1588: Berkezy Mate haza, ahun Kemenj Georgi Jstaloia [Gyerómonos-tor K; KP]. 1604: ez kamara faiat penzel üeüe, ugy czinala oda, az kamara(n) alol egj kis ystalotis czinalt agas-ra [UszT 18/79 Vrbanus Andras de Farczad lib. vall.]. 1623: Az Istallonak mindenwtt Egy Tornacza legyen

mind vegygh | az palank es estallo közéott Egy Eolny tagassaga legyen, azertt hogy Zwkszegnek Ideyn Puskas Legenyek forgodhassanak ott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1626: az Czypeő Peter mostani Istallaya meggett keöz kert Jar vala kj [A.csernáton Hsz; LLt]. 1700: az Istallo es pajta között egy szekér Arnyék [Csicsó Cs; BálLt 71]. 1739: az nagy berekből az qvartejos számára hosztanak stállonak [Vízszilvás SzD; WassLt Moldovány Davila (46) zs vall.]. 1785: Egy Istálló fenyő Borokából épült ... Létze, Szarufája, dereka még Jó státusban vannak [Szu; Ks 73. 55]. 1793: Talpra épített Istáló padlás nélkül, de Tölgyfa hidlásával mindenütt egy része jól meg kertelve s belől tapasztva jól, más fele része egészen készületlen, most csak szín [Szér Sz; JF 36/70]. 1800: vettem Sido Berlától egy veder eget bort mellyel kalákásokat tartottam egy estálom fel állítására [Somkerék SzD; JF Kertesz Imre (28) jb vall.]. — L. még RSzF 181; UF II, 100, 121, 130—1, 141—2, 176, 608, 703, 735.

Szk: *parasztos* ~. 1760: egy ujj parasztos Istállot tsináltatott rája⁸ [Borsa K; CsS — ⁸A kúria telkére].

2. '?' 1801: Az Istálló vagy Függő kert köből keményen, appro bolt hajtásokra fedél nélkül a kastély Dél felől való végibe építve (mellyel edgyütt véve a kastély edgy Oblongumot formálnak) az edgy kőfalain kívül mindenképpen készületlen [Gernyeszeg MT; TGsz].

A gernyeszegi régi várkastély rekonstruált alaprajzán a dél felől való szegyeletpütemény régi istálló-ként van feltüntetve [Bíró József, A gernyeszegi Teleki kastély. Bp. 1938. 87. l. és l. kép]. Az ugyancsak Bíró közölte kivonat 1801-i összeírás-részletek között [i.m. 129—31] azonban az itt fölött beiktatott kijegyzés nem szerepel.

Hn. 1537: estalloioanak [Kv; TanJk V/3. 91b] | ezaltol [Kv; TjK III/3. 223]. 1570: Estallo [Kv; TjK III/2. 37]. 1584: estalokat [Kv; Szám. 4/XII. 15—6]. 1589: Istaloiookban [Kv; Szám. 4/X. 87]. 1594: Estallo [Kv; TanJk I/1. 231]. 1597: Estallorol [Kv; i.h. 7/V. 9]. 1623: Istallokot. Istallokott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1672: Istallokott [Usz; Pf]. 1741: istállókot [Gysz; SzO VII. 412—3]. 1763: Istalaját [HSzj sárhordó al.].

istállójátó uşa grajdului; Stalltür. 1655/1754 k.: Vadnak egyéb parasztimunkák is a' melyek vas szeggel készülnek: ugymint: Istálló Ajtok és egyéb Slejt munkák is a' melyek Átsokat illetnek [Kv; ACJk 12]. 1852: Az istállójátora egy slaglaisni kerekfejű vasszegekkel 30 xr. [Kv; SLt Vegyes perir. Kállai Lajos asztalos számlája].

istállójátó-zár broasca de la uşa grajdului; Stalltürschloß. 1852: Az Istáló Ajtó Zárt levettem meg reperálam uj kotsot uj stángli rugot uj diot (!) uj studit uj trükert uj straipléhet tsínáltam [Kv; SLt Vegyes perir. Göng Ádám lakatos számlája].

istállóbéli de/din grajd; Stall-. 1791: A Négy Istálló béli Mag Lo [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. 1800: A Paripákat, a Czug béli hámos Lovakat s más Istállóbélieket az egész Ménessel edgyütt Transponáltam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. 1843: Az Istállóbéli Strajfák be kötésére Spargáért 30 xr. [M.lápos SzD; HG Eszterházi perek]. 1846: a' mészáros gyertya és Istállóbéli veszteségek potlására kívántato pénz öszvegről az ado mennyiséghez arányzott kiosztás vagj rovatal meg készítettén ... sietünk ... beadni [Kv; KLev.].

istállócska grajd mic; Stállchen. 1699: Vagyon Tisz-tarto lova Istállócskaja mellyis füz vesszőből támasz nélkül Sással meg fedetve építettett [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1736: Istálotska van egy kised négy Csere ágosokon álló Tapaszos oldalú Szalmával supozott Lo Istalo, mellynek ajtotskaja Vas Sarkokon forog [Martonfalva NK; CU XIII/1. 144]. 1740: Vagyon edgy négy Lónak való jó istállócska ..., fedeleszalma, és igen meg avúltt, hidlás is vagyon benne [Szentkirály TA; Ks 89 Inv. 8]. 1757: még két Istálotskát kívántatván végső igazításba vétetni el ne mulassák [Déva; Ks 92. I. 23]. 1762: Mlgos Groff Bethlen Lajos Ur eő Ngá Boros nevezetű Vas mives Cziganya(na)k volt egy Kis Istállotskaja [Bethlen SzD; BK. Szabó Marton (56) jb vall.]. 1797: (A) Házacska vegiben ... vagyon ragasztva Közönséges Csere ágosokra veszővel font, és meg tapasztott négy Márhakra való istállotska [Hosszuaszó KK; JHb XX/35]. 1825: egy kis Tölgy és Bikkfa Boronákból épített Istállotska ujj csinos zsupfedéllel megfedve [Szárzapatok Hsz; Szentkzs Conscr. 386]. 1830: egy szinetske ... vagyon az udvar napkeleti oldalába, melynek oldala, és fedele avaték Dészka, egy ehez hasonló dészka fedelű, és oldalú Istállotska [Kv; Somb. II]. — L. még UF I, 421, 424, II, 746.

istállóforma istállószerű épület; clădire de forma unui grajd; stallförmiges Gebäude. 1647: az Czejt haz mellett való Istallo forma mellett való hazban menven, vagyon rajta Tölgyfa Ajtó [Marosillye H; VLT 55/5414].

istállóformájú szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ töredéktartó kb. istállószerű törektartó; un șopron ca un grajd pentru tînomate; stallförmiger Rüttelstroschuppen. 1761: vagyon nyoltz ökörre készí Istáló: a Dél felől való vegib(en) pedig Istálló formájú töredéktartó [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 49].

Az értelmezés támogatására még idézhető: 1837: Két Török tarto az Istállók mellett [Kissolyos U; Márkos lev.].

istállós istállózott (istállóban tartott); (cal) în stabulație (intreținut și hrănit în grajd); (eingestallt. 1791: In Ianuario az Istallos lovak, Ménes és Szarvas Marhák Consumaltak 1 kalongya szénát [H; Ks 108 Vegyes ir.].

istály 1. vízszintes (bánya)akna; galerie orizontală; Stollen (Bergwerk). 1742: Ekárt Mihálj megh kborolván a Görgyasiak bányáját az Kesz kortzot kettő ... által hozta, énis abban ségéttettem ..., melljet az Istaljon vittek ki [Torockó; Bosla. Tóbiás Bótár (47) jb vall.]. 1757: A Virágosi Bányász Czimboraság maga Bányabéli Vízét meljet csövel huznak, ... magok erejeken tulajdon Istalyokon a Cziculjasi Bánya kára nélkül hordozza, és annak uttyát minél jobban lehet, vgy megtsinálja hogy a víz a Cziculjasi Bányát ne vesztesse | az ő Banyajokban annyira való Viz sint, az mi vanis annak van napig ki jaró uttya s Istallya, az mellyen azt ki jártattják s kiis jártathattak | Virágos nevezetű Bányász Czimborák magok Banyajokbéli vizet magok Istallyakon jártattták az mi Kárunk nélkül | Mű mostanis egyebet az (inctusoko)n nem p(rae)tendálunk hanem azt, hogy Banyajokbéli Vizeket magok Istallyokon jártassák ... rollunk elfogják [uo.; i.h.]. 1758: az 18 Embe-

rek által itilt két Bánya részt tartozzanok a virágos Bányabéli Czimborák ... a Pántlikás béliek(ne)k ki adni oly declaratioval mind azon által hogy a Pántlikásbéliek Semmi p(rae)textus által a' Virágos Bányabéliek vizit magok Istalyakon ne impedialhossák [uo.; TLev. 8/6]. 1810: en magam hoztam ... a Veres Cseréből istálynak való fát két versben is [Vizakna AF; Erdő III, 28].

A jel-re l. Jankó, TAszT 200.

2. 1810: A' pintze nedves lévén circiter 10 ölnyre a' kaposztás kertbe istaly van ki vive, melyen a' pinczéből való viz ki fojván a' végib(en) lévő kutban meg állapodik [Doboka; Ks Conscr. 28—9].

istályos 1. mn vízszintes akna; cu galerie orizontală; mit Stollen (Bergwerk). 1746: Deliberatum! Halvan, es ertven is becsulletes Oculatorok(na)k igaz lelkek esmereti szerent valo be adott szavakat, tudniillik hogy semmi olljan el szenvedhetetlen karat nem tapasztaltak az Istaljas banjanak az melljert Dangos banjaból az banjaszak ki vesznek ... minthogy penighlen az Istaljas viz utat igire az Dangos banjaszak(na)k azon igiret ez utanis megh alljan [Torockó; Bosla].

II. fn istályos bányabéli résztulajdonos; coproprietar de mină; Stollenanteilsbesitzer. 1742: Tudode hallottade hogy az Gárgyasiak(na)k bányajok bé szakadván és sok hasznok az Istalljban szakadván azt ki hordotta ki az Istalljból? ... annak alkalmatosságával mit hallottal az Istalljosoktól? [Asz; Bosla vk] | az Istalljosok az Gorgyasiakkal megh egyeztenek mint egy a' bányaműnek kezdetén határt téven egymás között [Torockó; i.h. Moréh András (31) jb vall.] | (A görgyasiak és az istályosok) megh egyeztenek, kezét adván, hogy arról irjanak ... Contractust az után hallottam, hogy az Level tsinálás az Istályosok miat mult volna el, mert a' Gorgyasiak Bartok Jánosnit majd estveig várakoztanak [uo.; i.h. Barta Márton (20) jb vall.] | láttam hogy a' Gorgyasiak seregletenek az Bartók János Házánál az Istalljosokat várván a' Contractus iratására [uo.; i.h. Vernes Ferenc (26) jb vall.]. 1757: mind hogi az Ik magokat Istalyosok(na)k tartják magok bányájokbéli vizeket magok Istallyakon az A(ctoro)k kára nélkül hordozzák [uo.; i.h.].

CzF szerint az „istályos bányabirtokos, ki saját költségén istályokat, azaz bányaalagokat ását; istálybirtokos” — L. még Jankó, TAszT 200.

istáp 1. támasz, támaszték; proptea; Stütze, Stab. 1748: Azon Also Palota Padlása Festékes Virágos Fenyő Deszkákból való Cserefa Gerendákra építve, de némi Gerendái ob vetustatem meg erőtlenedvén kellett Istáppokkal meg erősíteni [Koronka MT; Told. 79]. 1761: 11 Cserefa ágosokon épült, fenyő fa gerendákkal gerendázot, szarufázot, és lécezet, meg czondorlot nados fedelű, és el romladozott sövény oldalú szinte öszve omlo Istallo, melynek koszu gerendája alá két istáp vettettett [Mezőcsán TA; Ks LXXIX. 15. 3].

2. div gyámol, támasz; sprijinitor, sprijinitoare; Stütze, Stab. 1662: Halld meg ... az Isten szavát Ésaiás^a által: Ime az Isten, a seregeknek ura, elveszi Izraelből és Judából a támaszt és istápot [SKr 712. — ^aPróféta]. 1692: Szeginy edés (!) Felesegem, neháj nemzetes Meszaros Anna ... nekém erőtlen voltamkori nagy sege-

delme(m), s egész Eletembeli Istapom ... lélkít az eo Teremtő Istenének ... megadta [DLev. 5]. 1704: Ki Atyát sirattya ki szép Hazas Tarsát Ki kedvesen nevelt szerelmes mágzattyát, Mint szeme világot eleset Istapját Bankodván sirattya kedves Atyafiat [EM XXXV, 275 gyász-ének].

3. gyámolítás, istápolás; grija, ocrotire; Fürsorge, Betreuung. 1636: Istent ... alázatos könyörgésimben kérem, hogy Nagyságodat^a kiváltképpen való kegyelmével környékezze meg, Fejedelmi székit oltalmának istápjával minden felől támogassa és erősítse meg [ÖGr Aj. — ^aI. Rákóczi Györgyöt].

4. bormérő pálca/vessző: vergea pentru măsurarea cantității vinului; Rute/Stäbchen zum Weinmessen. 1640: ugy merjek az hordot hogy hya ne legie(n) biro Ura(m) azert Frangh Geörgy Uramot attá melle(m), eő kegielme Istapolta es Czedulaztais en az Istaphoz semmit se(m) tuttem (!)^a | Frangh Geörgi Uram merte s Czedulazta is, en az ketek Istapjahoz semmit ne(m) tudok [Szék SzD; BesztLt 183 Szőlősi Albert széki kamaraispán a beszt-i főbíróhoz. — ^aOlv.: tudtam]. 1671: a' Pinczejáraskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával es Esküdtivel egyútt igasságossan mérjék-meg Istáppal, a' melly hordokat meg-kell mérni, es a' szerént vétessek-ki a' Dézmát [CC 27].

A két első adalék ide tartozása bizonytalan; valamelyes valószínűséggel a '(vesszővel való) hordómérés' jel-sel is számolhatni.

istápol bormérő pálcával/vesszővel hordót mér; mäsorä cantitatea vinului în butoi cu vergeaua; mit dem/der Weinmeßstäbchen/rute das Faß messen. 1640: (A hordót) eő kegielme Istapolta es Czedulaztais, en az ketek Istapjahoz semmit ne(m) tudok [Szék SzD; BesztLt 183 Szőlősi Albert széki kamaraispán a beszt-i főbíróhoz. — A teljesebb szö. *istápol* 4. al.].

isten 1. bálványisten (a pogányok istene); idol (zeu păgîn); Götze. 1764: Eféléket^a hozának be az vrak Erdélybe! Igazán nevezék bálnak, mert a Baál istennek^a áldoznak benne [RettE 168. — ^aAz álarcos bálokat. Jamm és Mót mellett a harmadik főnőciái főistenség, az ég és föld kormányzója]. 1834: látva hogy más reggeltől fogva készítgeti magát, 's nints kiivel beszélni ... el hallgattam már délig szüntelen áldozván Béli^a Istenének ugy el keszült, hogy a' szot ... nem tudta ki mondani ... , ugy el ázva hogy a' lábán állani már nem tudott [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev. — ^aMarduk, akkád istenség nevének jelzője; ennek jel-e 'Úr].

2. Atya/Úristen; Dumnezeu; Gott(vater). 1550: Az mint iste(n) Tudwnk ada Mi ille(n) törvint Tönk koztok [Nagymon Sz; BesztLt 2]. 1558 k.: Immaron ved az istennek akarattiból azth az földeth, ... Mely oly feier, Minth az ho [Nsz; MKsz 1896. 286]. 1603: Keonycoregwen azon az VrIstennek eo zent felgenek hogy eo Naga olly gondvisellessel lehessen, kj mind az my Istenwnknek eo felgenek, zent newenek tiztességre, es my magunknak bodogul valo megh maradasunkra lehessen [Kv; TanJk I/l. 445]. 1677: most az Istennek ingyen valo kegyelmességéből, kicsiny csendessége és pihenése lévén ... ez Hazában-is az igazán való kereskedés, adás, vevés, fel-szabadittatik [AC 135]. 1722: ez éttzaka oljan havat bocszá Jsten földünkre, mostis szüntelen havaz [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1746: az én jó Istenem ...

idvezítő Szerelmet nagy bölcsgel (!) fordítson minyajokra (így!) s világ vegeig való maradványokra [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály lev.].

? Hn. 1621: Az Isten kassán (sz) [Borsa K; BHn 108]. 1746: a Nagi Isten kassa gödrib(en) (sz) [uo.; EHA]. 1754: Az Isten Kossában (sz) [Uzdisztpéter K; EHA]. Az Isten tovább (sz) [Mezőmadaras MT; EHA]. 1768: Az Isten Tövisse nevezetű helységben a melly Gyümöls Fák abban vagynak mikor az Isten termet ad rajta annak gyümöltre fel osztassék [Ákosfva MT; EHA].

Szk: ~ben (boldogul) elnyugodt 1622: az Istenben el nyugot Zeginj Thwrj Andras vram [Mihályfva NK; JHb LXVI/11]. 1628: My Hwteos Diuisorok^a ... p(rae)fectus Stephen Mintler vram hazához giwlu(e)n ... az Istenben boldogul el nyugot Radnoti Jstua(n) deak vram Testamentomanak Revidealasara ... hogy ... keözteök^a az dolgot el igazitanok [Kv; RDL I. 138. — ^aKöv. a nevek fels. Az örökösök között]. 1736: az Istenbe el nyugot Colosuari Veres Balint Deesy praedicator [Dés; Hr 6/20]. 1828: Istenben boldogul el nyugodt Férjem [Martonfva Hsz; BetLt] * ~ elgyalázza vmiért. 1573: Myre hoztatok Battyamat Nyakamra ty vattok annak okay ... Annyam tehetet volna erreöl ö neky vagion Nagyob Bwne Ebbe(n), Isten El gyalazza Erette [Kv; TJK III/3. 198b] * ~ hírével. 1665/1754: tartozik az ujj Társ legény egy tál étekkel egy darab petsenyével, egy fél kenyérral, és fél veder bórral; melyet elköltvén Isten hírével Társ legény lehet utánna [Kv; ACAT. 22] * ~ a megmondhatója. 1786: énis meg adtam az árat hogy Szollottam hogy ne banyék olyan rutul és kegyetlenul az Emberekkel, mert a Szolgabiro Horvat Imbre Uram artatlan Vém fejemet meg ueretet az mi rajtam soha sem eset, az Isten az megmondhatója az itt véghez vinni szokat kegyetlenségeknek [Torockó; TLev. 4/13.34] * ~ őrizzen. 1831: Annyi ennél a' háznál a' baj hogy az Isten őrizen [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1835: Isten őrizzen engemet attol hogy csak gondolattal is az Ecclesia Temetkező heljét el foglaljuk [M.déllő TA; DobLev. V/1209 K. Dobolyi Sigmund Kiss Sámuel ref. esphez]. 1867: ha egykor eszem veszítve, mitől Isten őrizzen meg hazasodnám, mint a mi jó Albertünkről hírlík, akkor meg bännám teledkedtem [Uzon Hsz; Kp 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz] * ~ segélje. 1801: Raszner marton Uram Besegötete Maga Legenyit Kis Mihaljt hogy fog adni Ő kigyelminek az közeleb jövő Szent marton napig 33 R forintokat es Szent Lorincz nap uttan az Tringelt Az Isten segélje ilje (!) modal hogy mikor az Tringelt engetetik akkor két oraval töbet tartozik dolgozni [Kv; KCJk 85b]. 1818: 1818dik Esztendőben Mártius 28dik Napján Bé Álat az Betűletes Czében Frantzia Születésü Joseph Duplan Meljre az Isten Segélye [Kv; i.h. 112a] * ~ szakassza meg a nyakát. 1793: Az Isten szakassza meg a' nyakadott, hogy sok nyakkal haza ne jöjj; melyet ha meg érnék, mindgyárt egyik Lovat aranyba foglaltatnám [Koronka MT; Told.] * ~ verje meg. 1776: Mit Tévő Légyek, imé mint meg rontottak testemben, lelkemben, az Isten verje meg öketis, a' kik ezt okozták [Szentdemeter U; GyL.St.Henter (37) vall.] * ~ veszesse el. 1617: terdre allot Antalfi Matias-ne es kezét fel fogta, azt monta, hogy az Isten ueszesse el azt a czioka zemu Antalfi Matias [Tarcsafva/Kobátfa U; Pf Silester Janos szolg(oi) Ersok Tarcziafaluán lako vall. Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Boleoni rector

modgyát mikép velem (: gyámoltalonságomban :) mutatott Istenes kegyelmességét, ruházását tanítottását s kiváltképpén az igaz hittnek meg üsmerését ... e Ex(e)ll(entia)jának tehettségem szerént ha mi kevésben is meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspar(us) Szatsvai lev.]. 1759: Albisi Bartok Mihalyne(na)k alázatos Instan(t)i>a Tktes Király Biro Uramhoz mint Istenes Fautoromhoz, Lelkemnek igen siralmas állapotjáb(an) kenszeritettem a Tktes Király Biro Ur(am) Istenes és könyörülő labainal alázatos Instantiam által le borulni, Jellentvén^a ilyen meg szomorításomat [Albis Hsz; Dob-Lev. V/292.4b. — ^aKöv. a kérelem]. — L. még SzO VII, 111.

Szk: ~ cselekedet. 1662: Én ... Monoba(n)^a Lakozo János Deák folyamodtam Tekéntetes és Ngos Gyulaffi Borbála Aszszonyomhoz eő Nga az halál-tul megh váltót és életemet meg marasztotta: Mely eő Nga en velem való Jstenes cselekedeteiért enis eő Nga(na)k és maradékinak mind két ágon valok(na)k eőreökös jobbágságra adom és kötelezem magamat, Feleségemet és Gyermekeimet [BK. — ^aSz] * ~ indulat. 1643/1687 k.: Gál Ferencz Uram Istenes indulattyából adott a p(rae)dikáló székre edgy szép szünyeget [Szentistván MT; MMatr. 180b]. 1761 k./1770 k.: Méltóságos Gróf Bethlen Pálné Teleki Sára Aszszony Ó Nga Istenes indultyából a' BVárrallyai Refor Eklá(na)k az Ur Asztalára conferalt in An(n)jo 1761. zöld posztó varratott szönyeget [Bálványosváralja SzD; SzConscr.].

3. isten törvénye szerinti; dupá legea lui Dumnezeu; nach Gottes Gesetz. 1594: Az lelkel való zitkozodas feleol, valosaghoson egyenleo akarattal, az Vristennek Newenek tiztessege otalmara, helien hadtak az 1592 esztendeo bely Jstenes veghezest, melj leot 14. febr. [Kv; TanJk I/1. 229]. 1631: dicziertes peldaia az eő Istenes keresztényi magaviselese [Margita SzD; Told. 26]. 1677: egyébiránt-is Istenes és Haza javára és szabadságára nézendő, és állapotokhoz alkalmaztatot Edictumok adat-tassanak ki [AC 221]. 1682: az Incta ilyen dolognak ram valo kialtasert az Istenes Törvény szerent büntetődgyek [Dés; Jk]. 1778: Istenes íteleteket el várván vagyk alázatos Szegény Szolgálója [Agárd MT; Told. 8.]. 1792: arra penig hogi ezen Istenes és Atjafiságos osztózásoknak és meg edgjezeseknek örökös és szentül valo meg álloi léznek azt leg kisebb részében is fel nem bontják ... egj mást evincallják az osztozo Felek magokat le kötelezzék Sub vinculo fir 25 [Aranyosrákos TA; Borb. I.]. 1818: Istenes uton módon valo házassági öszue szövetekezések(ne)k bizonyági Sinkó György, Sinkó János és Sinkó Mártonné [Damos K; Rak 17].

Szk: ~ életet él. 1632: enek utana Istenes keresztini iuletet ilj [Dés; DLt 374]. 1698: (Az ura az asszonyt) vissza fogadta olly kötes alatt, hogy istenes életet él az I(ste)n házát gyakorollya nem átkozodik, szitkozodik dolyföskedik, emberseges emberekkel conversálkodik [Szké SzD; SzJk 310]. 1735: (Rabutin alias Mitsán Péter jb) ada magarol ... Reversalist ... Magat Semmi rosz társoságakb(a) nem elegyiti, Sót Istenes jozan jámbor életet elven, Sem ez országban, Sem ez orszagon kívül mas Országban el nem szókik [Kendilóna SzD; TL]. * ~ igazításba tesz. 1714: könyörgünk alázatosan, hogy Ngtok^b az nemes szék ezt a mű szulyos terhünköt^b tartozzék istenes igazításban tenni [Kozmás Cs; SzO VII, 200. — ^aGr. Kálnoki Ádám csiki főkapitány. ^aA postálkodást].

4. isten törvénye szerint ítélkező; care judecă după legea lui Dumnezeu; nach Gottes Gesetz urteilend. 1679: azt kivano(m) ha az Istenes teörvenis hozza, hogy az mi büntetese lehetne ország törvénye szerint azon convinctaltással [SzJk 142]. 1683: ha pedig eo kgime ezeket a szavait megh nem bizonyithattya, reank nem rakhattya. Kevannyuk az Istenes Törvenytől hogy az Decretumb(an) megh irt Törvény szerint büntetődgyek [Dés; DLt]. 1733: Teczett az Istenes törvenynek, mű tizen-nolcz emberekből allo bíralt köz emberek ... ugj érték s ugj tudjuk, hogi az ki külső, avagy belső örökseget akar valakitől kereszni ... vagj jo levellel, vagj jo bizonyossággal, es jo fejjverrel álljan ele az ki be vehető, vagj meghalható legjen [Torockó; Bosla].

5. kb. isten adta; dat de Dumnezeu; von Gott gegeben. 1572 k.: Mikor el üaltanak űala egj mastül ez el múlt niaroni a Kovaz (!) űra ioüe Battiamhoz s mondek nekye mit pironkottok Janos űram üed haza az orsolia azzont azt monda hogy ne Solliak arra mert Kerte eő azt az istenes orat hogj meg ualhassek az bestia hires kürtütl [Kv; TJK III/3. 44a Albert Deakne Lima (!) Azzony vall.]. 1653: Itt immár gondolj valamit, ha istenes lélek lakik benned [ETA I, 143 NSz].

6. ~ ember kb. jótét lélek; suflet bun; eine gute Seele, ein herzensguter Mensch. 1598: Az Alperes ram tamada egy nagy eoregh darabfa vala kezebe enge(m) ott le vere az feőldre, kialtotta(m) jaigatta(m), valami Istenes ember jeőne otalmamra [UszT 13/21].

7. ~ tanítás kb. prédikáció; propovăduire, învățătură; Predigt. 1662: (Báthory Zsófia) pápistaságban születtetvén, neveltetvén ... Mindazonáltal elhitetvén magokkal, hogy gyermek lévén, az istenes tanítások és ige hallgatása által ki fogna belőle épülni [SKr 197].

istenesebben kb. atyafiságosabban; mai frățesc; verwandtschaftlicher, brüderlicher. 1781 k.: Hogyha pedig a' meg különözésnek valamelyik méltó okait adhattya osztozunk meg akkor minél istenesebben, és a portióknak ha el lehet kerülni fel darabolása nélkül [Told. 27].

istenesen I. istennek tetsző módon, jámborul; intr-un mod plăcut lui Dumnezeu, evlavios; fromm, gottgefällig. 1626: Szabo Mihali ... Testame(n)tomot teon Elseoben (: ugimond :) mint hogi ezen szerelmes Atiamfia es hazas tarsom enemet mindenekben hiuen szolgalt, keduemet keresun mindenekben meg niugottott, velem Jstenesen es eggiesen lakott: Azert hagiom az leaniomnak es vőmnek, hogi az meddig az en edes gazdam Azzonj vellek itt akar lakni bekevel itt tartsak [Kv; RDL I. 129]. 1638: kerenek minket azon hogj az minemű Jgazitando dolgok egy mas keozeott volna, azokat uenneok szemünk eleiben, es Istenesen igazitanok el keozotteok [Kv; i.h. 115]. 1657: Szepe, I(ste)nesen egymast meg követtek, Jankine aszszonyom leven első a követesben [SzJk 83—4]. 1677: Néhai Bethlen Gabor Fejedelem, istenesen és tanácsoson gondolkodván, kezdette volt plántálni a Fejérvári Collegiumot [AC 16—7]. 1723: Isten álga meg eő kglmét hogy birhassa holtig Szabadoson Istenessen, takarékoson holta után penig maradgjon az Tiszt Kolosvári Reformata Ecclesiának örökösön meg hihatatlanul [Kv; KvRLt VII.18 Miszti Eőlvés Pál végr.]. 1761: (Bányai Ferentz és felesége) egymás ellen panasolván, nem itéltük helyesnek hogy még most

külön vettessenek, hanem inkább hogy együtt istenesen békeségben éljenek [Kv; SRE 200].

2. atyafiságosan; fräješte; brüderlich. 1664: Egyéb minden féle lábos marhákat, Istense(n), egjenese(n) oszszak haro(m) részekre [Beszt.; SL]. 1671: Az Dombon valo földet, Istenesen oszszak kette [Imecsfa Hsz; LLt]. 1699: az Atyafiak(na)k egymás között Istenesen és jo lelki ismerettel kel minden dolgokon tractalni [Bögöz U; BálLt 1]. 1726: Groff Haller János Uramnak holtom után hagyom az Musikalo orát, az magam szürke Paripamot, es azon kis Jancsar kardot, az ki Brassoba vagon az több oráimot az három Fiam oszszá Istenesen [ApLt 3 Apor Péter végr.]. 1740: Az akarmi névvel nevezendő haszon vehető helyeket, a nyolcz egy Testvér atyafiak oszszak Istenesen nyolcz egyenlő részekre egymás között [Pókafva AF; JHb XXV/57].

3. kb. becsületesen, tisztességesen; cinstit; ehrlich, ehrenhaft. 1662: Lorántffy Kata jó ideig való özveglése után Apafi Istvánnal megszeretvén egymást, istenesen akartak volna egybekelni, de a fejedelemszöny^a nagyon ellenzette [SKr 194. — "Bor-nemissza Anna, I. Apafi Mihály felesége]. 1671: Az ollyan fundusra, ha epittieni akarna valaki; Az hadnagy hwteős Assessorial, es teób coregh jo lekw wsmertw emberekkel mutassa ki Annak az hataratt, es tartozzek kezeben bochattani, illyen qualificatioual; hogy ha successu temporis, szabadulasa teörtennek az hely gazdajának, Istenesen valo aestimatio szerent, az valorat ha akarja deponalhassa [Borb.I ogy-i bizottság hat.]. 1781 k.: a palotás inasoknak fizetésekis Esztendőnként ha kárt nem téznek egészen, ha mit pediglen el történék rontanának annak illendő árrát Istenesen kivéven ... adja meg mindenik atyafi el mulhatatlanul [Told. 27].

4. kegyesen; milostiv; gnadenreich, gütig. 1699: az rajtunk fen forgo sok nyomoruság miá teljességgel mindenből ki fogytat, minden féle portiot eddig 5 es 4 vono marhárol meg adtam, 80 esztendőknél már többet eltem minemű nyomoru öregsegi (!) Jutottam Ngod I(ste)nesen meg itelheti, Semmi cseledekem nem tarthatok, egyedül magamra nyomorgok [Olasztelek U; UszLt IV/52 Kolombán Ferenc nyil.]. 1703: Méltóztassék Kglmetek ez iránt valo megh Terheltetésünkett s Fajdalmas megh bántodásunkatt Attjai kegies Szemmel Tekintetben venni es Istenesen megh orvosolni [Fog; Ut]. 1727: Még tekéntvén azért Istenesen ... Groff Kornis István vr(am) eő Ngä azon Deszméri kezesek(ne)k, magok, s Falu képiben tött remenkedéseket, és ügye fogjott s még szegenyült állapottjokat, igire nekiek két Száz véka Búzát [Szamosfa K; Ks]. 1768: meltoztassek Ngotok I(ste)nesen meg tekinteni Szegényeket, hogj ok is a szolgálatra is alkalmasabbatskák lehessenek [Esztény SzD; Told. 5a. — "A kérelmezőket]. 1785: Instállok azért alázatosan Nagyságodnak méltóztassék dolgomat Istenesen fel venni ... az Ur Isten m(c)g fizeti Nagyságodnak [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz Josef lev.].

5. alaposan, derekasan; cumsecade; gründlich, brav. 1675: az szöcs Chéh társaságába, kívánczova(n) Csűr Mihály a be állásra mellyet I(st)enesse(n) discutiálva(n) ő klmek ne(n) itélték Csűr Mihált paráznának ... azért méltá(n) be vétetődhetik [Kv; TJK VIII/12. 23]. 1694/1799: Gál István keresse Törvénnel Bartha Jakabtól,

egy tizenötödfél vastsinálás verőt ... Melly dolgot mi is meg értvén 's Istenesen meg visgálván ... tettett a' mű Törvényünknekis hogy Bartha Mártonnéjé légyen a Verő [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 278].

6. 1644: eőt forintoczkam volt az szatior czucza-ba(n), abból megis Istenesen cziaak husz penzt vet volt ki beleóle effele aprolek lopogatatasat tudva(n) az szomszedsagh bizoni ugia(n) feltünk teóle [Mv; MvLt 291.399b].

Ha. 1786: Istenesen [Asz; Borb. I.].

istenesség istenes cselekedet; fapta plácutá lui Dumnezeu; Gottesfälligkeit. 1727: Ngod(na)k itt levő két Sellere ... eseked(ne)k Ngod(na)k Istenerit hogj az mint Conscribálták az ado alá Cseleked(ne)k anyi Istenesseget Ngod velek hogj az adoból had vonattatnának ki [Szemerja Hsz; ApLt 2 Bora Sigmund Apor Péternéhez].

istenfélelem teamă de Dumnezeu; Gottesfurcht. 1777: 7-ma Ianuarii termináltatott volt ezzel az én első feleségmentől való istenfélelem nélküli fiammal való bajomnak eligazítása [RettE 373—4]. 1810: Az élet rövid, de ha azt isten félelembe(n) ... töltötte el valaki ugy el mondhatja hogy eleget élt és jól élt [Héderfája KK; BK gr.I. Bethlen Sámuel nyil.].

istenfélő I. mn cuvios, cucernic, evlavios; gottesfürchtig. 1571: Hagytam vala el irását a János király halálán ... Ez^a istenfélő és tökéletes igaz keresztyén fejedelem vala, kinél drágálatosabb királya nem volt a keresztyéneknek [ETA I,34 BS. — "János Zsigmond a kelet-magyarországi részek választott királya is volt]. 1598: hjezen az egez orzagban talal kegd, egi vagj ket igaz Istenfélő iambort, az kjre rea bizhattja dolgokat az zeginj aruaknak [BálLt 51 Kovachoczi János lev.]. 1695: a' dologhoz értő Istenfélő jo Lelki ismeretű Szorgalmatos Quártást válaszszon edgyet az Ecclesia [Kv; SRE 33]. 1700: Tekén(tetes) Nemz. Déési Diószegi Istva(n) Uram Istenfélő Hazastarsaval valo jo meg edgyezesből Istenehez eő Felsegehez valo keresztyeni buzgo szeretetiből conferált egy kisded harangot a' Déési Toronyban [Dés; DLt 311a]. 1710: nemely I(ste)nfélő személyek I(ste)nhez valo jo indulatjyokból conferáltak az Ernyeⁱ Ref. Ecclesianak ezeket [MMatr. 28. — "Nagyernye MT. Kőv. a fels.]. 1749: Vagyon az Eccl(esia)n(a)k egy tisztességes dufla szép szönyege is a' Praedicállo Székre valo; mellyet ... az Eccl(esi)a számára vétetett ... Tusnádi Györgyne Falka Margit Isten félő Asz(szo)nyi állat [Köcs Hsz; SVJk].

II. *fn* I. om cucernic/evlavios; Gottesfürchtige(r). 1646: Pál Gasparis Szabo Ianos Uramot es az ő keglme feleséget ugy Tarczia beöczwlye mint Edes Attiat, Annat ugy zolgallia minden fele Nyavaliaiaban, Mind hadi Expeditiokban, mint Jambor Isten félő zokta Edes Attiat Anniat zolgálni [Burjánosóbuda K; JHb XXII/29]. 1782: az Isten engemet meg áldatt, 's másakis tsak Isten félők Legjenek meg áldattatnak [Mv; DLev. XXXVI/4].

2. ~ül istenfélőként, istenfélő módjára; cu cucernicie/evlavie; gottesfürchtig. 1763: Teleki Sándor ... Halász Borbárát vette volt el ... ez ráncbaszedte volt gróf uramat, igen éles, nagy nyelvű, nagy haragú, magát férfi módon viselő, kemény asszony lévén. Am vegye

hasznát, jobb lett volna asszonyi szép szemérmesség-gel s istenfélőül magát viselni [RettE 155–6].

istenháza templom; biserică, casa lui Dumnezeu; Gotteshaus, Kirche. 1636: monda Istvan Uram^a, Tasiczy ki az szekbol, tasiczy ki, czioki, czioki, Lator, Iki, Iki, ki mennyetek az Isten házából [Mv; MvLt 291. 67a Kapusi István vall. — ^a“A szószebből a pap]. 1697: facultattuk és Facultalljuk emletett Sebestyén Pálnét Nagy Ersebeth Asszont hogy az I(ste)n házáb(a) szabadosa(n) bé járhaso(n). Ur vacsorájával elhessen [SzJk 306]. 1739: ‘A Tktes Nms Tanácsn(a)k satisfacálván N. Bagosi Mihályné Székely Kis Anna; adjudicáltatott, hogy Jstenét, és a’ szent Eklát kövesse meg, in Loco publico, az Isten Házáb(an) [Dés; Jk 523b].

Szk: *gyakorolhatja az ~t látogathatja a templomot/az istentiszteletet.* 1734: Az Könyörögtetésben s Praedicationok(an) nyárbanis de kivált Telben hoszsza-sok ne legyenek eö kglmek^a hogy a gjülekezet annális se-nyebben gyakorolhassa az Isten házát [Dés; Jk 555b. — ^aA két dési ref. pap]. * *gyakorolja az ~t.* 1698: (Az ura a feleségét) visza fogadta olly kotés alatt, hogy Iste-nes életet él az Isten házát gyakorollya [Szék SzD; SzJk 310]. 1772: Fazekas Denes és Foglár Ferentz ö klmek két Esztendőktől fogva nem gyakorolják az Isten Házát [Dés; DLt 321.50a].

isten 1. isten iránti; față de Dumnezeu; Gottes-, göttlich. 1600: Megh ertettek eo kgmek biro vramtol az eo kge me keresztény modo(n) valo Jsteny felelemre, es tizteletre valo Ammonitioiat [Kv; TanJk I/1. 353]. 1633: Az ket Arvat, Jovokkal egygywt, hattük Az Edés Anniok ... kezenel vgj mint naturalis Tutrixnal, hogj az Arva-kat nevellie, oktassa, Jsteni felelemben [Kv; RDL I. 103]. 1726: Az Kendeffi két árva Léányokat kötöm Lel-kekre az Feleségemnek és két Fiaimnak visellyek gondgját magok(na)k és Joszágok(na)k, educálván őket Isteni felelemben és szent életben [JHb XXXV.21 Jósika Imre végr.]. 1772: Adjón az Üristen nékiek áldást, bé-kességet, egymáshoz való szeretetet, igaz, isteni félelmet és ismertetet [RettE 279. — ^aKét testvérnek].

Szk: *~félelem.* 1657: Az vizitatorok mindent Isteni felelemből ... cselekedgyenek [Fog.; UF II.183].

2. istenadta, istentől jövő; dat de Dumnezeu; von Gott gegeben. 1561: Az tarsagokban (!)^a az igassagot az emberi es Isteni toruenyeknek meg^a tartoiat oltal-mazzak annak g’akorlasaba naponkent az tarsasagot azkikbol warosok alnak epitse [Kv; ÓCART. — ^aTollvétség tarsasagokban h.]. 1736 u.: Keczn a számtalan ön, réz, vas eszközöket veremben raktnak^a ... De hijában okoskodik az ember az isteni tanács ellen [MetTrCs 447. — ^aGr. Apor Istvánéit]. 1851: Anyosom épül, hová tovább jobban édesedik az új élethez, ’s való-ban nagy isteni áldás a’ háznál [Kv; Pk 7].

Szk: *~szent tudomány.* 1657: Az Fogarásföldin lévő oláh papoknak visitatiojokról ... Az falukot meg vis-galyák, mint veszik az Isteni Szent Tudomant [UF II, 182–3 Lorántfy Szusánna, Rákóczi György özvegyé-nek a vizitációra vonatkozó rendelete].

3. mennyei; ceresc; himmlisch. 1699: Kérem Isteni Szent Felségedet légyen ez az én Rendelésem [Megyesfva MT; BálLt 93]. 1783: mostoha Fiam engemet azért, hogy ... a’ kurvaját ... elfogattattam, az ország utján

főben kívánt ütni egy dorongal, s ha az Isteni Kegyelem meg nem oltalmazott volna szörnyű halállal meg kellett volna halnam [Mv; MbK X/68]. 1827: Csak az Isteni nagy kegyelem őrizte meg Falunkat a porrá égéstől [Nagylak AF; DobLev. V/1125]. 1862: Ha én Szentpé-ri János az isteni hatalom által hamarabb szollittatnék ki az élők sorából, mint kedves nóm ... minden fekvő és föllelhető vagyonom maradjon és szálljon szeretett nómre [Kv; Végr.].

4. *~tisztelet* a. az Isten iránti tisztelet, istenfélelem; frica/teama lui Dumnezeu; Gottesfurcht. 1583/XVII. sz. eleje: az Isteni tiztelet az ollian emberek keözeót virag-zik, a’ kik egymast szeretik es beöcziullik, tiztelik [Kv; MészCLEv.]. 1776: A’ Templomban taszigálkodo Ifju-ságnak rendeletlenségéről rendeltetett: Hogy mátol fog-va tsendesen vegig a’ székben, egymás után rendel-bé mennyenek, Isteni tisztelettel és félelemmel, mint a’ mindeneket néző Isten szemei előtt betsülettel üllyenek és halgassanak egyet se szoljanak [Torockó; TLv. 16/1]. — b. istentisztelet (egyházi szertartás); serviciu divin; Gottesdienst. 1602: minden nap io reggel eot ora-kor harangoztassanak, es így az Jsteny tiztelet kapw ny-tas eleot veghez mehet [Kv; TanJk I/1.]. 1791: A’ Nös Paráznák egy hét alatt a’ Templom aijtába fel jár-ván ugyan a’ Templomba Vasárnap Reggeli Isteni tisz-telet végén kövessenek Eccl(esi)at [M.bikal K; RAK 10]. 1809: Nemes Simon az unita Ecclesiában az Isteni tisztelet meg tétele alatt gyakran Szolgálatot tett [Szu; UszLt ComGub. 1643]. 1871: Kelemen János a Febr 26kán délutáni isteni tiszteleten illetlenül viselte magát [M.bikal K; RAK 289]. — L. még ETF 107. 15; ÖGr.

5. *~szolgálat* istentisztelet (egyházi szertartás); ser-viciu divin; Gottesdienst. 1653: és a templomban körül esmért rekeszek vagy kápolnák s oltárok vagynak, a hol isteni szolgálatot naponként tesznek [ETA I, 120 NSz]. 1676: A várokbán ... a nemet vitezekis kapu zárás es nyitaskor mindnyajan az Isteni szolgálatot(n) es az Imadsago(n) jelen legyennek [Vh; VhU 661]. 1697: Tiszt: Divini Pal Atyankfiat Ecclesiánk küldvén Aka-demiában I(ste)nn ö klmét boldogul haza hozván ... az Colosvari Refor. Szász Ecclesiában valo szolgálatra adascek hivatal Ugy hogy ez után azon Isteni szolgá-lat a becs(ü)l(ete)s szaszok között úgy vigeallyon, mint közöttünk Magyarok között. Es tovab hogy a’ szász atyafiaknak ne incommodallyunk, az Ovari kis Temp-l(om)b(an) az Magyar Isteni szolgálat cessaljon [Kv; SRE 50]. 1722: Husvétől fogva I(st)eni szolgálatnélkül vagyünk [Kecset SzD; TL]. 1748: Isteni szolgálatra csengető harangok fa labra csinálva Nro 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII.12].

istenimádó ? istenfélő; cuvios, cucernic, evlavios; got-tesfurchtig. 1574: Istwan kowacz ... azt vallia hogy Mikor eo ezt^a megbezellete volna Istwannak, Mond ... hogy Enneke(m) Nem kely az esse kwrwa semmyre, De addeg Boszont hogy en meg lessem egywt^a Es addeg ely vagdalom hogy Isten Imado leszen benne | Ersebet do-bos gërgine Azt vallia hogy az vargabalint (!) hazanal Tartot zallast Istwan Iamborsagnal egebet Nem latot hozza hallota hogj zapolodot Istwan hogi Nem twgia myert Iar vtanna eh Margit Mert neky Nem kellene, de ha Beket Nem hagy Neky Isten Imadot chinal benne [Kv; Tjk III/3. 380–1. — ^aVargané. ^bÉrtsd: egy helyütt].

Talán homályos célzás arra, hogy a vagdalkozás következtében az asszony a másvilágon imádjá az Istent.

istenkáromló I. *mn* istengyalázó/szidalmazó; blasfemator; gotteslästerisch/schmähend. 1600: „Ma, pénteken^a égettük meg Vásárhelyen a piacon, a nyilvános pelengernél a szombatos eretnekek istenkáromló műveit” [Mv; BTN⁴ 449. — ^aPiskolti Fabricius Balázs kálvinista prédikátor feljegyzése 1600. máj. 6-ról]. 1847: Kászoni András . . . oljan Hásártos és Isten Káromlo Ember volt nevével edgyütt, hogy a Szomszedságok sem nyughattak tőle [Kv; ACLev.].

II. *fn* istengyalázó/szidalmazó (személy); blasfemator; Gotteslästerer, Lästerer. 1847: Kászoni András . . . részeges, Isten káromlo — nyakas előjáróitól nem függő [Kv; ACLev.].

istenke *kics* *átv* vki vkinek mindene; tot ce are mai scump pe lume; mein/dein/sein/ihr alles. 1832: úgy láttik, hogy ez a' Fia az Istenkéje [JHb Br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália fiához, Samuhoz].

istenedés esdeklés, könyörgés, rimánkodás; implore, rugá fírbinte; Flehen. 1584: Hosszú János wallia Pechy Jstwa(n) kezdé Sirankozny, hogy . . . az eo Niomorusagat tekinteneok Addeg zola hogi Amivel Ados volt . . . azt chak ket zaz f(orin)ton engedek megh az eo Nag Jstenedesere [Kv; Tjk IV/1. 326].

istenedik könyörög, rimánkodik; a implora, a cere fírbinte; flehen. 1585: Théoreók Kelemen wallia, Akor varos zolgaia valek ferenczi Antal Biro vram oda kwlde Az Alperesekheöz hogy az leant ot Ne tarchak, Mert az leannak Ersebetnek Az Annia istenedet vra(m) eleót, hog fogwais haza vigiek neky [Kv; Tjk IV/1. 452]. 1590: ez harom azzonj allat More Mihallial Jstenedetnek az varosnak hogy az eoreoksegeket most adgianak [Szu; UszT]. 1599: Egy keves ydeo múlua Nagy Janosne Jstenednj kezdé en neke(m) ily zouál . . . Az Jstenerth kerlek edes Mattias Vra(m), menj el [UszT 13/105 Mat-]

istenedtem nekik . . . végre arra fakadtak, esküdjem meg, vélek elmegyek s harmadnapig várakoznak [TML VII, 171 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. 1735: eleget istenedem de a káronkodástol meg nem szünék [Kvh; HSzjP]. 1744: egyik okör ide haza szalatt, Eltető Uram valahol fel fogta, a' szegény ember eleget Istenkedett érette, de bizony máig sem atta viszza [Szentgyed SzD; WassLt].

istennyila mennykő, villámcsapás; trăsnet; Blitz, Donnerkeil. 1766: hallám Tsászár Sigmondnének ilyen átkozódó szavait, hogy a tüzes Isten nyila Dutzonak ebben az esztendőben Házát, magát, gyermekit hasogatassa el [Szgy; HSzjP]. 1771: Délután szörnyű záporosó volt Köblösön^a iszonyú menydörgés. Egy sertést meg is ütött az Isten nyila [RettE 249. — ^aM.köblös SzD]. 1776: 26ta Augusti estve ütötte meg az Isten nyila szegény Ladányi János öcsém csürét | A szegény asszony Buzgóságosan könyörgött térden állva, azonban leesik az Isten nyila, melynek szele . . . érte az asszonyt is [RettE 70, 368—9]

istenség 1. isten volta; divinitate; Gottheit. 1638: az Atya Istentől adatott Ist(en)séget vallani, igaz I(sten)-nek hirdetni kel, . . . segítségét tüle kéri [KJ]. 1772: Reménylem, hogy idővel a mindenható Isten a maga kegyelme által szent lelkét adván, szeimeit megvilágosítja s abból a vakságból, melyben a mi idvezítő urunk Jézus Krisztusunknak öröktől fogván való istensége s a többi tagadtatik, kegyelmesen kihozza [RettE 279].

2. isten; Dumnezeu; Gott. 1818: a' mikor és, vagy havaz az Istenséget szidja káromollya [M.fráta K; KLev.].

istentelen I. *mn* **1.** hitetlen; ateu; gottlos. 1561: (A) leulekben . . . ualaminemw articulosok istentelen Baluaniozasra walok uolnanak [Kv; ÓArt.].

2. hitszegő; sperjur; eid/treubrúchig. 1770: Addig jártak reá^a Száva Sándor, aki most vén korában bolondult meg az Aranyas széki kapitányságért (és) az az istentelen apostata Szilágyi Mihály, aki akadémikus pap lévén hat esztendeig volt Kocsárdon minister, azután kivesvén nyughatatlansága és ambíciója miá az ecclesiából, Bánffi Dénesné udvari papja lett s a múlt tavasszal felmenvén^a a grófnéval, pápistává lett . . . Ugyanennek a miséje alatt confitealt a rossz disznó [RettE 234—5. — ^aA buzgó református emlékiró katolizált Zsigmond fiára von. ^bBécsbe].

3. fertelmes, gyalázatos; execrabil, oribil; abscheulich, schmachvoll. 1571: Az zeginy keossegen penig voltanak olly isten ellen valo birodalmok, insegek niomorusagok nyuzasok foztasok hogy . . . Irasban is nem talaltatik illien insig nywzas foztas mint ezeken volt az istentelen tizt tartok myat [SzO II, 323]. 1591: Azt mondotta ennekem Boba Catus hogi ha az Teglas Janos ganeiaival megh kennek az Teglas Janosne sariat^a, esmet az Azzoni ganeiaival az vra sariat, tudna hogi mingiariast megh giwleolnek egimast. En valthig kerem hogi ne czelekednek ollian Jstentelen dolgott [Kv; Tjk V/1.133. — ^aÉrtsd: saruját]. 1597: Veres Jstwanne Martha wallia . . . nagi zaigast hallek oda be egy keves wartatwa ki futa Sardine en hozzam futa be nagy lehwe (!) . . . monda, My dolog az atkozott Jstentelen ember nam se(m) feyet sem tiztesseget nem nezy [Kv; Tjk VI/1.101—2]. 1630: Istentelen dologh, az hogi eo rea ket forint adot vetetek, az Jsten megh az maradokokatis erre juttassa [Mv; MvLt 290.223a]. 1662: Jstentelen és keresztjenj természet ellen való lator Armasságomért, cselekedetemért megh fogatvatvá(n) eo Ngä Léven Feő Jspáno(m) erős foghságba(n) tartattam [Monó Sz; BK]. 1689: Domokos Gergely a' jövendő Partialisra készüllyen, doceallya hogy ő gonosz es Istentelen életével nem szolgáltatott alkalmatosságot Feleség(ene)k arra, hogy ötet el hadgya [SzK 237]. 1817: Veres János . . . a mult őszszel meg rostáltattá vas rostával a Szép tiszta buzat a végre, hogy ezen két Lábbá vettesse, igen de nem vettette az Istentelen álnok ember oda, hanem mind el vitte Keszűbe^a és azon ket Lábot annak a Szép buzának tsak az rosta aljával vettette bé [Százsszombor SzD; IB. — ^aK].

4. szörnyű, veszekedett; ingrozitor, teribil; schrecklich, furchtbar. 1797: meg hallotta és a' sok panaszkokból megértette . . . a sok Istentelen Verekedéseit hibáit [Náznánfva MT; Berz.3 F.3 Lit.N.21]. 1827: esedezőnk a Királji Fő Kormany Széknek . . . tetemes nagy kárt

vallott Atyámfiajéért (!), hogy annak kára az Istentelen fenyegetődző által a maga uttyán téríttessék meg [Nagylak AF; DobLev. VI/1. 1125].

5. istentől elrugaskodott; nelegiuit, afurisit; gottvergesen. 1637: ez az Szekely Istok ... evel az Bogatj Janos fiával, sok eggiet masat kj szedek Padocz Istvan-nak az ablakon azuta(n) magatis ki vonak az ablakon, s en hofi veöm eszembe(n), hofi szeókni akarnak megh szollitom az aszont hofi Istentelen atkozot aszoni szeókni akarsz te az latorral, de bizoni ki kialtom, hofi megh iednek teölem [Mv; MvLt 291.106b—7a]. 1765: (Dujardin József) a szegény megölt embereket azzal a gonosz istentelen birájával egy kádba hányatván szekér-re tette s kiküldötte egy patakon fel [RettE 189].

6. kegyetlen, könyörtelen; crunt, necrujátor; unbarmherzig. 1653: a fülét is a kinek elmentszették, a nyaka felé nyúzták alá. Ilyen nagy istentelen dolgot töltének el rajtok^a | Igen rút istentelen nép vala az a hajdu [ETA I, 47,72 NSz. — ^a1596-ban; l. az erre is von. jegyzetet *istentelenül* al. — ^b1602 tájára von. megállapítás]. 1664: azok az istentelen kóborló hadak ... sok károkat töttenek mindenütt, az hol elmentenek [TML III, 163—4].

II. fn 1. hitetlen személy; ateu; Gottlose(r). 1592: Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia Eztis hallottam Cassai Borbara zayabol hog' atkozta az warost Jwne el az Twz viz swlesztene el ecczer ... mert poganak es Jstentelenek laknak ebbe az varosba [Kv; Tjk V/1. 300—1].

2. hitszegő személy; sperjur; Eid/Treubrühige(r). 1685: Azonb(an) az asz(sz)ony p(ro)sequallya mint istentelen az Tiszt előtt ... Mivel h(ogy) az asz(sz)ony swfficienter doceallya actioiat Sütö Istvan ferje ellen ... férjit mint hűtőtlen a parazna ligab(a) vettyük [SzJk 213].

3. gyalázatos személy, gazember; ticálos, canalie; Schuft, Bösewicht. 1603: monda az Azzonj miért verz te Jstentelen [Kv; Tjk VI/1.684]. 1617: Elegge halottam hofi zitta az zegenj antalfi matias antalfi tamasne hamisnak Jstentelennek, uakissanak [Kobátfva U; Pf]. 1629: icöue ... safar Andrasne s hozza egy saroghlyat icö balogh Anna vtanna s megragada az saroghliat s mo(n)da hofi nem vized Jstentelen az en marhamat s ugi ranta safarnett hogy az ajto mege esek be ... s mo(n)da safarne edmegh Istentelen [Kv; Tjk VII/3.90]. 1639: aha Istentelennek az leana motis megh akarsz vala etetni ... az kutia fel kapa ki ment az hazbol az kutia azis ugy okadot [Mv; MvLt 291.196b]. 1827: az Istentelen ... az egyikünk ... Csüres Takarmányit fél éjtzaka fel gujította [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

istentelenkedik 1. gyalázatoskodik; a blestema; schmähén, lästern. 1765: ha valakire valami nehézsége volt olyankor igyekezte bosszuját ki töltetni, verte, káromlotta, tsufolta az olyan embert ..., s lövöldözte az olyanoknak ebeit egy szóval sokat exorbitált, s Istentelenkedett [Borbánd AF; Eszt-Mk 187].

2. kegyetlenkedik; a face cruzimi; grausam sein. 1653: Igen rút istentelen nép vala az a hajdu, de keresztén vala ... Mikor kértük azon, hogy ne bántson s ne istentelenkedjék, hiszem mi is magyarok és kereszténynek vagyunk, bizony meg veri az Isten: arra azt felelték, hogy: „Ez lélek fia, ti. hajas törökök vagytok, s törökökkel bérlettek. Ebek vagytok ti, nem szánunk — Isten

minket úgy segéljen — levágni [ETA I,72 NSz. — 1602 tájára von. nyil.]

istentelenség 1. galád/istentelen cselekedet; fapťá mřřavř, nelegiuire; Gottlosigkeit, Freveltat. 1598: effele harminczadosok Istentelensege miat nagj keöltseggel mas vtra kel kerewlniek^a [Kv; Tjk V/1. 180. — ^aA külföldről jövő kv-i kalmároknak]. 1655: az ti Czigányságotok, hamisságotok, es Istentelenségekben nemis elegyitem magamat [Kv; CartTr II. 895]. 1735: mikor nyüte volna a kendert, eöket elfogta Eltető Ferencz Uram ... aszt mondván mért kellett eszt az Istentelenséget Cselekedni [Szentegyed SzD; WassLt Urszán Gábor (68) jb vall.]. 1751: Vándorék ... már annyára elmerültek minden gonosságbán, olyan bátorságot vettek minden törvénytelen dolognak követésében, hofi ... ha az Tisztek szorossabban nem fogják, vagy földes Urak Zabolát nem vét szájakra, lehetetlen Falustol sok istentelensegeket tovább szenvednünk [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempier (60) jb. vall.]. 1753: Nagyságod sem kívánna azt hogy az Istentelenség büntetettlen maradjon [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIb]. 1849: Itten a faluba én osztán beszéltem azt az Istentelenséget^a [Héjjasfva NK; CsZ. Szakás Julianna Lőrintzi Istvánné (45) vall. — ^aGyilkosságot].

2. gyalázatosság; blestemájie, mřřřavřie; Schmählichkeiten. 1644: monda Pragai Ianos hofi szomszed hiszem Nagi Istentelensegh, hofi az migh oda Segesuarra jartam, az szenamat mind el hordottak Racz Peterni [Mv; MvLt 291.402b]. 1662: Én ... Janós Deák nem gondolvá(n) sem az I(ste)ennek büntetésével, sem országunk(na)k erős törvényével Istentelenségben és Látorságba(n), arultatásba(n) atottam (!) magamat ... Nemes embereken javokon minden Istentelenséget el követtem; Melly Istentelen és keresztény természet ellen való lator Armasságomért, cselekedetemért megh fogattatván ... halálra mint afféle Pribék megh sententiaztattam [Monó Sz; BK].

istentelenül 1. éktelenül, szörnyen; ingrozitor, teribil; entsetzlich, ungeheuerlich. 1584: Margit Filep Georgne vallia Azont hogy zidalmazot Istentelenewl [Kv; Tjk IV/1.359].

2. kegyetlenül, könyörtelenül; cumplit, neindurátor, fřřř milř; erbarmungslos, grausam. 1653: Egykor az öldöklést megúnák, elhagyák, hanem az orrokat, füleket kezdék metszeni; de azt is oly istentelenül, hogy az orrát ajkastól elmentszették^a | a kurtánság kettőt választának el ő magokban, hogy a mi hadunkhoz jőjön követésen. És mikor ... jőnének a mienkben is kirugá magát négy lovas, és rút-istentelenül levágák a követeket^b [ETA I,47,63 NSz. — ^a1596-ban a Báthory Zsigmond által felszabadított székely jb-okon elkövetett főúri kegyetlenkedésekre von. ^b1601-ben].

3. förtelmes módon, gyalázatosan; urřt, scřřbos; abscheulich, scheußlich. 1590: valaky leannial ketten hal egy hazban ... Jlle(n) Nemes varosba(n) Jgy Jstentelenul paraznaul El feiutt kiuno(m) Erette [Szu; UszT]. 1653: Immár a két veszedelmet Istenért rollatok fegyverim elvettem^a, ti pedig az én jótétemért fegyvert fogtatok, két úttal, és esküvéstek ellen magatokat istentelenül arultatásba ejtettétek [ETA I, 85 NSz. — ^aBásta nyil. az erdélyi rendekhez 1603-ban]. 1796: égy kisded fi-

atal Léányt tartott szolgálónak, azt a' felesége mellett istentelenül élte [Bács K; RKA]. — L. még TML VI, 155.

istentisztelet serviciu divin; Gottesdienst. 1803: szoross és el mulhatatlan kötelességeknek esmérjék valamint vasárnap úgy hetedszaka mind a' reggeli s' mind az estvéli Istentiszteleteknek rendes óráin harangoztatni [Széplak KK; UnVJK 2/3].

istrang, estrang 1. kötél; frínghie; Strang. A. *estrang*. 1582: Estrangot veottem ... d. 4 [Kv; Szám. 2/VIII.30]. 1590: A zemetbironak hogi ot pallerkodot f.—d. 10. 15 Die May vettunk Allas keotezessere 26 Zal Estrangot [Kv; i.h. 4/XIV. 10—4].

B. *istrang*. 1476: laqueos wigo istrang maiores neque minores [Kv; EMLt Kötélverő céh ir.]. 1531: Ittem funes istrang emit fi l [Vh; DomH 86. 110]. 1570: Orsolya Molnar Menhartne Azt vallia hogi hallotta hogi Borsay peter Lotthyó kwrwanak zytta az ferench Annyat es azt is Montha hogi Eomaga Megh vezy az fianak az Jstrangot kywel fely keossek [Kv; TJK III/2. 109]. 1576: Az ven Janos Cigan fia Thamas Cigan ... meg esköt hogy soha az varos Neue alol El Nem al, Myndazaltal Meg Nem aluan hitet ... Mostan varosul akazto fara Itillek, Es felis keotjk vala Mert Immar az Istrang Niakaba vala az akazto fa alat, De az sok Jambor keoneorghesere, ... Megh kegyelmzekek [Dés; DLt 193]. 1614: Hauaselv Jstvan ezt chjani Giörgy ereövel teotte Jobbagya, az fejet Istrangal tekerte meg, hogi szinte megh akart halnj [Csikfva MT; BethU 61]. 1697: Sokadalombais indula az úttal, onnan visszá térvén Peter Deak uram rettenetesen meg verte az feleséget uizes istroranggal (!) [CsJk Albert Istvánné Katalin (45) vall.]. 1765: A Béres ökrek számára Vévén 6 Istrangat fizettem érettek d. 36 [Nagyborcsa H; Ks 71.52.Szám.]. 1825: Hat istrangat tsaltattam a Bivalyaknak [Háporton AF; Kath.]. 1831: vettem strájják fel kötésére 25öt szál istrangat szalat 8 xr. [Tor-dá; TVLt Nyugták] | hozatolt légyen ... 20 szál Istrangot [Alamor AF; TL. Sebestyén János udvari regius kezével]. — L. még UF I, 402, II, 142, 162, 595, 712—3, 720, 745.

C. *strang*. 1744: 12 Strangnak csinálásaért Den. 24 [Szászkered K; LLt]. 1779: Hat Strangakatt Vettem dr. 36 Majorsag kenderből Strangakatt Csinaltat-tam [Rücs MT; Ks 21.XV.23]. 1799: a' Parantsolat szerént hogy Thirokat fogjunk, ... meg indultunk a' Thirok fogására ... Ezen Thirok meg kötözésére nyoltz Strangot vettünk [Torockó; TLev. 5]. 1810: Négy Strang ... Rf 2 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 10]. 1822: a' Tirok meg kötözésekre vétt Strangok ár-ra, kitétetik difficultásnak [Torockó; TLev. 5].

Szk: ~ot ver kötelet ver. 1774: Kenderből 62 Istrangot vertenek [Mocs K; KS Conscr. 62] * *hordó-eresztő* ~. 1790: Két régi hordo eresztő, vagy huszo Istrang [Déva; Ks 76.IX.24] * *hordó-húzó* ~ → *hordó-eresztő* ~ * *kurta* ~. 1806: Ket rezes farmotring 14 Kurta Istrang [Bodola Hsz; BLt].

Sz: *kiveszi az ~ot az ajakából* 1622: Azt monda Beczj Imrehis ... kj utöm az ostrangot az ajakadbol hogi az orrodatt el ne messek [Csatószeg Cs; BLt 3] * *más ember nyakából az maga nyakába vonja az ~ot*. 1595: minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyítse ... hogy ne

vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki a tövisét s az magáéba ne verje, az mint én akkor jártam, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beléje [BTN 43, BTN² 45].

2. *şleau, ştreang; Zugstrang*. 1530: ad funes istrang ad ham necessaria vectori dedi d XX [Vh; DomH 62]. 1531: Ittem istrangot ad vniversa necessaria curruum et ad eundem funem fortificationem emit d XXV [Vh; i.h. 110]. 1590: Lora valo Zyzerzam es Jstrang megh vetely [Kv; Szám. 4/XIII.7]. 1609: votttem három zal hamhoz ualo strangott d 18 [Kv; i.h. 126/IV.64]. 1621: veötte(m) ... negy szal Jstrangot az Talygas louakhoz p(ro) d 20. [Kv; i.h. 15b/V Vogner Mihály mb szám. 9]. 1625: Csinaltattam ... Egy hewedert az rudas lonak ... d 40 ... Estrangot wöttem tizet f l d 50 [Kv; i.h. 16/XXXII. 12]. 1629: Hamba ualo ostarong [Szentdemeter U; LLt].

3. 1688: Egy loter^a Apro Jstrangtol, kib(en) No 1000 szál f — // 50 Száz Eöreg Jstrangtol f — // 37 1/2 Száz Közep Istrangtol f — // 15 [BfR Vect. — ^aÉrtsd: ló-teher].

Ha. 1758: ostrangjával [HSzj *kenderhám* al.]. 1835: Istrangat [Ákosfva MT; MvRLt].

istrángszál şleau; Zugstrang. 1594: Hamban ualo Istrangh zaal No.2 [Somlyó Sz; UC 78/7.23]. 1601: 4 Jstrangh zalat veottem d 24 [Kv; Szám. 9/XV Jeremias Nekl sp kezével].

istrángtartó I. *mn* a hámistrángot tartó; care ţine şleaua/ştreangul; Zugstrang haltend. Szk: ~ *vas*. 1649: czinalt, az székér felherczének ket vegire jstrangh tarto usakat [Kv; Szám. 26/VI.529].

II. *fn* hámistrángtartó; orci; Zugstranghalter. 1815: Egy istrangtartót a körül járóra tettem 20 xr [Kv; Pk 6].

istrákszál l. strákszál

istvánházi Az Istvánháza (AF) tn -i képzős szárm; derivatul cu sufixul -i al toponimului Istvánháza/Işthiaza; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Istvánháza. Szn. 1603: Matth. Istvánházi szab Mich. Istvánházi szab [Szentkirály MT; SzO V,269]. 1614: Istuanhazi Mihaly pp [uo.; BethU 41].

István király nap Szent István ünnepe: aug. 20; sárba-toarea Sfintului Ştefan: 20 aug.; Sankt Stephanstag: der 20. August. 1809: Hátra vagyon még a Szőlőnek a Canicula el telése után István király nap tájékán a Lágy szemre valo kapállás (!) [KS]. 1854: ha a pénzt ki nem csálhatná azon 6 pft Haszonbérért Dolgozza meg egy Tábla szőlőmet jo moddal maga rendes idejében hogy István Király napig minden féle nyári munkáját végbe vigye [Koppánd AF; DobLev.V/1375 Dobolyi Balint kezével].

iszák 1. (bőr)általvető; desagă (de piele); (Leder) Quersack. 1557: eg yobaguk (!) ment wolt K. eleybe walamy marhaya wezet wolt el demeteryben (!) ... mel marha wolt eg ysakba ez el mwlt napokba az mel őlahot az demeteryek meg őltek bogsa myhay (!) az nal talaltak walamy marhat ysakokba kyt az my yobagwk (!) wg ert hog az ő marhay az kozot volna [Somkerék SzD;

BesztLt 32]. 1574: Sombory Demetert ő Nga külthe wolt Jde vasarlott ... fw zerzamat es egyet mast ... adek eg Jo Izakot kybe az fw zerzamat chenaltak [Kv; Szám. 1/XVIII. 8—9]. 1585: dizno hust es hialt (!)^a veőnek ky Jzakiokból [M. valkó K; KP. Veres Mihál jb vall. — ^aÉrtsd: háj?]. 1600: Az izakot mo(n)dotta Elekes Peter hogy az zeker laitoria teotte wolt s onnan eset el [UszT 15/40]. 1634: Cziak hamar edgiut fel kezülenk Zabo Daviddal, es el menenk Colosvarra, es edgiut hozok el az penzt es ezust marhat, egy izakba(n) [Mv; MvLt 291. 27a]. 1765: Dohány Spárgak(na)k erog(aldott) kender fő 5. Iszáknak Csizmákhon (!) meg kívánta 6 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1780: Láttam egy hajnalban Nagy Falusi Lovász Josit egy meg terhel-tett Loval ki menni az udvarból, lévén a Lovan egy nagy iszák tele ... de az általvetőben mit vitt légyen azt nem tudhatom [Bethlen SzD; BK.St. Butzi (35) tt vall.].

Sz. 1693: szokasais az az Actrixnak hogy sokakal vizalkodik, eo mondot engemet Tatarnak, Tatarok közül valonak, Tatar iszákjab(an) valonak és ehez hasonló emberseges emberhez nem illendő sok böcstelen szokkal eo illetet engemet [Dés; Jk].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány iszáknai; de cîteva desagi; von einigen Quersäcken (viel). 1584: Az Wasar Vamrol ualo ieczés . Aky Thiukmoniat hoz keth Thiukmon (!) wegen^a Egy Izak Thiukmontwl [Kv; PolgK 9. — ^aA vásár-bíró]. 1588: Ezzel nem Elegedwen Pascha vayda vtanna(m) Jeowen Jsmeg ereowel ell veowe egy Sak bwzamat Mikor haza fele Jeottem volna Jsmeg vyonlan latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda ... meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgta [Zsákfvá Sz; WLT Luc. Barlas jb vall.]. 1610: az mig ele Pal Georgj ha szwksige uolt a falunak nagi iszak kenieret rakot fel sert, s penztis [Farcád U; UszT 37c].

iszákbeli iszákbán levő; din desagi; im Quersack befindlich. 1588: Pascha vayda ereowel ell veowe egy Sak bwzamat ... meg fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel veotte s el dwgta az Jzakbéli bwza es az Sakbéli oda marada ky kilencz veka bwzath teoth [Zsákfvá Sz; WLT Luc. Barlas jb vall. — A teljesebb szö. l. *iszák* 2 al.].

iszákony iszákos, részeges; bejivan; trunksüchtig. XVIII. sz. v.: malom mesterünk elni lehetetlen, mert iszákony tekergő s a' porontsolatok meg vetője [JF br. Jósika Miklós Gráma Mihaila nevű adámosi molnára urához]. 1856: Apja^a ... dühöngő, iszákony ember volt [PTE II, 62. — ^aA Kemény Zsigmondé].

iszákonyos iszákos, részeges; bejivan; trunksüchtig. 1812: Mitsoda életü jozoné vagy iszákonyos volt? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP].

iszákos 1. részeges; bejivan; trunksüchtig. 1767: én el mosolyodván egyebet néki nem szollék, hanem próbálgatni akarván ötett (: mint-hogy tudtam hogy iszákos ember :) mondék néki^a [Ne; DobLev. II/377. 4a Kákován Vaszília (36) jb vall. — ^aKöv. a nyil.]. 1773: Wass Ferentz Ur(am) kit fogadatt meg szoptato Dajkának, kis Fiatskája melle? ... Az jozan életire Nezve mitsoda

szemely volt? volté részeges, iszákos, ragadozó, és a mi nem ötét illette hozzá Nyuló? [Msz; BetLt 7]. 1819: Kresun Josziv ... nagyon iszákos is volt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1820: Székelly Rosirol mondhatok még annyit, hogy egy haszontalan iszákos, Urátis Főbe vert személy, ha meg iszsa magát mindent beszél meg gondolás nélkül [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.].

2. ~ agylob^a? 1858: halt meg Plachy Mátyás cipész 60 éves korában iszákos agylobban [Dés; RHAK 95].

iszákosság részegesség; bejic; Trunksucht. 1819: azt nem határozhatom mégis meg, hogy egyenesen ezen iszakossága halált okozhatott é néki [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

iszalék 1768: 1 Rongyos turba más Iszalékkal 2 x [HSzj turba al.].

iszap mīl; Schlamm. 1598: Homlittok voltak Eotte(n) f — /60 Hogy az zapor esseo az homlito vermet mind hantha izzopal Attanak 2 embernek kik ki tiztittoták f — /24 [Kv; Szám. 7/XVI. 60]. 1602: (A) kert ha helyen marad az viz iszopot wet az kerek^a ala hogy ne fordúlhat [UszT 16/10. — ^aÉrtsd: malomkerék]. 1702: ha ... az Viz meg arad tellyességgel fell veszi, ugy annyira (: az melly mostis meg Vagyon :) hogy az hun az előtt Rev volt fel töltötte iszoppal melly miá az Rett tellyességgel ell bomlott [WassLt Komáromi Péter kv-i malommester vall.]. 1716: Az Mold (!) nélkül valo nagy árvíz ... az egész rétékét mindenüt ... él borította, az szép füvét még hatta iszopol, hogy talá(m) sémit nem kaszáltathatunk az idén [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1723: látszik a mint iszoppal meg hányta a Viz hogy ... ennek az itt való Malom Gáttjának dagaszsa miá vét ki a Küküllő árja Közönséges ár Viznek idején is [Sövényfa KK; MbK 150]. 1757: Az gátnak fel vetése mián annyira fel dugult a víz, s iszoppal is meg tölt az árok, hogy ... a Torja vizinél által nem lehet menni [Kvh; HSzjP]. 1770: a Viznek az ereje az Adámosi malomnak le nyomult gáttján menven, az iszapát az Silip eleiben verhetette [Sövényfa KK; JHb LXVII/112] | Murkot Petreselymet nem vihettek, mert a sok Iszop miatt mind el metsevézett [Esztény SzD; Told. 29]. 1782: azon viz régi árka hol ide, hol tova járván, fatsarogván, s egyenes uttya nem lévén az gát fel kötése mián legkissebb iszopot le nem moshat [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1805: a' bivalt ... nagy bajjal az olt vizébe béverték, de nagy lévén a' viz ... oda maradván a' bival, egy idővel annak utánna az olt vize iszopáb(a) meg dögölve találtatván [F. rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével].

Ha. 1743: iszopban [Ádamos KK; JHbK XXXVIII/9] | iszoppal [Dombó KK; i.h.]. 1746: iszoppal [Ádamos KK; JHb XIX/8]. 1756: iszop [Mikeszása KK; Told. 38]. 1762: iszoppal [Körtvélyfája MT; BáilLt 87]. 1770: iszap. iszop [Ádamos KK; JHb LXVII/122, 130] | iszap. iszap [Dombó KK; i.h. 142]. 1770/1771: iszop [Fejér m.; DobLev. II/428. 2b]. 1772: Iszoppal [Ádamos KK; JHb XX/27. 34]. 1777: iszopnak [Kőrispatak U; Pf]. 1782: iszop. iszoppal [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1787: iszoppal [Nagyrapolt H; JHb XXXI/25]. 1789: iszop [Abosfva KK; GyL] | iszop^a [Désfva KK; GyL. Lórintz János (49) ns vall. — ^aUo. az igei szárm-ban: bé iszo-

palta vot]. 1814: Iszop [Banyica K; BfR 117/1]. 1841: iszoppal [Bács/Km; KmULev. 3].

iszaplás iszapolódás; innámolire; Anschlammung | iszapolás; umplere cu nămol; Verschlammung. 1772: minek utánna . . a' Királyfalvi Gát meg kötöttetett, a' Viz a' miatt fel tojult a' Silip árkaiz az Iszaplás miatt nagion fel tölt, és meg keskenyedett [Dombó KK; JHb XX/27. 29, LXVII/2. 309]. 1795: uj Malma . . helyhez tetésivel . . leg kisebb mértékben lévő árviz idejenn is azon Dombai közönség birtokában lévő Commune Terrenumban Szembe Tűnő károkot Iszaplásokat okozott [Ádamos KK; JHb XIX/49].

iszapodás eliszaposodás; innámolire; Verschlammung. Szk: ~t szenved eliszaposodik; a se innámoli; sich verschlammten. 1770: magosabb helyen vagyon a Triffulyestyiek uj Malmok a régi Malom ároknál, mindazáltal tsak alig csikorgot ennek előtteis . . iszapodást szenvedett, a minthogy mostis iszapban áll [Nagyrapolt H; JHb XXXI/17. 9].

iszapol 1. iszappal borít; a innámoli, a umple cu nămol; einschlämmen. 1723: a marha legeltető Falu közönséges Berkire hamaréb kivét csak közönséges ár Viz idején is a Küküllő Vize, és azt nagyob mértékben bo- rittya el, iszapollya, lyuggattya s vesztegeti az ár Viz, miolta ez a Malom ide építettett, mint sem annak előtte [Sövényfa KK; MbK 150]. 1770: azon helyen nem tsak ezen mostani gát tanyája miatt vagyon a kár, mivel azon helyet ezen gátnak fel állítása előtt is ezen patak árviznek idejen járta iszapolla s tót hagiótt rajta [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. 1784: a vetéseket . . a Maros árja két héttől fogva ostromolja s a hol folyvást folyt ott ha mi buza meg maradtott a gyökeréről a földet el haj- totta, másut anyira iszapolta hogy nints mod benne an- nak ki tsirázni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1788: A Koronkai Malom sok károkat okozott a Koronkai Hataron, mivel a miatt a viz a Réteket erőssen iszapolta, s vizelte ugj hogj edgj darab része a miatt tsak valami roz satét termett [Told. 38/13].

2. iszapot hány/vet; a arunca/a depune mül/nămol; Schlamm anspülen. 1811: a' nagy Szamos a' berek felől levő parton iszopol [DLt 19].

iszapolás eliszapolás/eliszaposodás; innámolire, umplere cu nămol; An/Verschlammung. 1757: Kertbeli kutra Canalisson alá fojo Csengő Patak vize a földbe rakot Csatornákott ne hogy meg iszapollya szorgalmatos vigjazzással kell lenni . . , nehogy nagy költséggel urja (!) kellessék csináltatni az iszapolás mián [Déva; Ks 92. I. 23]. 1795: (A) jászoly gát fel emelésével az egészsz Küküllő vizinek gaton le folyni szokott ereje, erőszakos viszsza nyomattatásával leg kisebb mértékben lévő árviz idejenn is szer felett valo ki terjedésével . . meg bet- tülhetetlen Iszaplásokat . . szült, nemzett és okozott [Ádamos KK; JHb XIX/49]. 1837: Küldöm aláztos Tisztelettel ide mellékelve a' Pántzélcséhi Járásbeli Jég- verés és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Páncél- cseh SzD; RLt ifj. Szénási József lev.].

iszapolatlan eliszapolatlanul, iszapmentesen; fără mül/nămol; ohne Schlamm. 1771: esni kezdvén az

eső egymás után éjjel-nappal, mely miá az árvi- zek annyira exundáltak, hogy sohult a térségekben sem búza, sem fű iszapolatlan nem maradtott [RettE 249].

iszapos 1. iszaplepte; (acoperit) cu mül/nămol; mit Schlamm bedeckt. 1690: ezen Fog(a)r(a)si Territoriu- mon Lenkert nevű hejb(en) . . van Ngd(na)k egj kis helyetskéje mely semmire kellő iszapos Olt mosta porond mostis . . magaba(n) haszontala(n) bokros helyetske [Fog.; Szád. Recsei Bojer Peter a fej-hez]. 1723: a Berec az előtt nem vólt ollya(n) iszapos mint most helyen helyen, ez is a gát miatt vagyoné vagj mi, ne(m) tudom [Királyfa KK; MbK 162]. 1738: a két Küküllő között Soldos nevű Retyek . . iszapos és Fövényés leven . . ritka füvet termet [A.karácsonfva AF; Told. 31]. 1754: az iszapos és fövényes helynek . . közepe táján . . némellyikünk közöttünk kik hajosok vagyunk Sos hajokkal fel járhattunk az említett kerten tul Solymos felől levő Szakadásonis [Haró H; GyK]. 1771: az felső rév nem volt iszapos de az Also uj rév Iszoposis volt s az viz a martjatis anyéra még ásta volt hogy ott nem járhattanak [Széplak KK; SLt évr.]. 1807: vagyon egy olyan hely, mely egy Sáros, és veszedel- mes iszapos hely volt, és Marhakis belé rekettenek . . ezen hely teli volt vízzel, vgj hogy egész to volt [Apahida K; RLt Moga Von (50) col. vall.]. 1819: az Lakatos Ist- ván Kapujánál lévő által Járo Rév helj az Fér nyikon Saros és Iszopos [Malomfva U; EHA].

2. iszappal szennyezett; plin/murdarit de mül/nămol; mit Schlamm beschmutzt. 1731: azon Szoross útb(an) az Agyagas és Iszopos Sárt a Viz annyéra concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind erőltetésével vontattattyák azon ált(al) a terhet [Kv; Pk 7]. 1752: A Commendans Retirol roz iszapos Fenek szénat el hoz- tam . . Marha nem ötte meg [Kv; Szám. 69/XXVII. 11]. 1782: azon gát az egész eddig valo viz sebességét el vette, s iszoppal az vizet meg gyengítette ugj annyira, hogy azon viz (: azon kivüls igen iszapos lévén :) az gáton feljül a lisztelő Dévai Malmokra Szolgáló árkokot . . bé iszapolta [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1748: a nagy réten negjed idei Satés, Iszopos széna [Koronka MT; Told. 11/95]. 1786: Iszopos széna Cur. 5 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1788: a tavalyi és harmad ideji széna mind Sztrétza(n) mind Guraszadán iszapos esső verte [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1796: A Paripák is most <jól> vagynak, már ha natságod parantsolna Szeretném őket Füre fogni hogy tisztulnának a po- ros iszapos Szénától [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Ha. 1721: iszapos [Kóródsztrmárton KK; Ks 12/III. Mich. Sigmond (86) jb vall.]. 1821: iszapos^a [A.detre- hem TA; Born. IX. 69 Csáklán Szimion (40) ns vall. — ^aUo. igei szárm-ban: egybe iszaposodott]. 1849: Iszapos [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

iszaposodik iszappal feltöltődik; a se umple cu nămol; mit Schlamm aufgespült werden. 1780: ugj anyira meg tölt az a' to iszoppal, hogy éppen tsak a' malomnál va- gyon egy kevés mélysege, 's ezért nyárba keresztül mele- gedvén az hal el döglik . . naponként inkább iszaposo- dik, hogy végre tsak sár to lézen [Szamosfva K; Born. XXXIX/51 Josintzi Sándor nyil.].

iszaposság vminek iszapos volta; innámolire, Verschammtheit. 1762: a Nagy Szamos ezen helyet a midőn el szakasztotta követtsel porondal és minden ágokkal megrakta sőt Azon darab szakasztáshoz Esztendőnként ugyan az Közép falvi határból apprankint Lotsogatván az meg irt kovetessége iszapossága és gaz miatt nem colalhatván az Középfalviak^a, ugy kezdeték fel fogni az Magosmartiak^b [BSz; SLt XXIV. 6 vk. — ^{a-b} Középfva és Magosmart (SzD) tőzsomszédos település]. 1770: Vagyone a Viz(ne)k a' gát mián valo olyan fel tolyulása, és tója, hogy an(na)k széllyei iszapossága mián, a Marhak italokra a' vízhez nem mehetnének 's attol el rekesztetné(ne)k? [Msz; BetLt 7 vk].

iszik 1. ts. a bea; trinken. 1570: Iweges Andras, Ezt valya hogy Twgia azt hogy Az Barath Istwan vram hazanal Iwth volt Bort, Kys Istwanis vyt volt ket chywpor Bort oda es hogy azt Megh Itthak, Es haza Menth [Kv; Tjk III/2. 195]. 1573: Nem Twdom myt adatok Innom mely gonoszwl essek [Kv; Tjk III/3. 115]. 1591: Zigiarto Georg vallia . . . terek az korczomara hogi egi pinz arra bort igia(m) [Kv; Tjk V/1. 138]. 1592: Jakab mongia vala Balintnak vgi wttelek, hogi sem ma sem holnap, sem az vtan bort nem Izol [Kv; Tjk V/1. 265]. 1593: Mikor az lato bortt az leany fel hoza az azzony Jwek benne [UszT]. 1600: mikor sert vittek kj abban ittak eois yutt [UszT 15/27 Antonius Hegy de Bikaftva jv vall.]. 1602: Kupas Georgy vallya Farkas Mihaly . . . monda hogy Jnnya menth volt . . . mert estwe sos halat eot [Kv; Tjk VI/1. 622]. 1697: it(t) ivut(t) sós vizet az ifiu as(s)zony [AIN 153]. 1717: most egi altalag bort is küldött nekem . . . ivam is benne [Tarcsofva U; Pf]. 1719: Pestises időben az Bort vagy ürömmel vagy Papa Füvel, vagy Czitrom hajrol vagy aszszu rosmarintrol kell innya [Ks 54.84 Medica Instructio]. 1722: (A marhák) a' tóra mentek volt in(n)ja [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. 1728: En ha lehetne Csak savanyo vizet innám [Darlac KK; ApLt 1 Apor Susánna gr. Kálnoki Borbálához]. 1737: vize innaysis jó [Tancs K; CU. Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. 1748: Er(e)gy adgyak bort inni én az Kruszkámnak [Gyeke K; Ks 5. 11]. 1765: Brádon ákovitát iva látta Latzkus Dregánt [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1768: mi Falusiakul szegény állapottal lévén nem igen iszunk az italt [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. 1769: a Táborba valami rozsosz vizet ivutt volna s az mián holt meg [Szárhegy Cs; LLt]. 1792: Bőndi András . . . egér-köves vizet [Bh; RHAK 9]. 1796: a Posta Mesterné nékie, és a velle volt Erdő Pásztorainak bort adott inniak [Kv; AggmLt B. 15]. 1802: el menék egy pohár bort innia [Mv; Born. XXXIX. 53 Fr. Szathmári jun. (23) vall.]. 1813: a' maga erejítől tsak egy tsepp vizet se tudott innia [Szszgy, HSzjP Szóts Maria (16) vall.]. 1819: Télbe az özevgy gustussára gyakron puntstosi ivatt [Kv; Pk 2]. 1848: a G Haller Fogadojába mentem bort innia [Dés; DLt].

Szák: becsübori/pohárt ~. 1796: a' Falus Birák Betsü bort iván az Házb(an) . . . kün a' Czigányok . . . a' Béresek közül egynek a' Kezét Gyakával elis törték [Mocs K; Eszt-Mk]. 1807: mentünk a Faluban Betsü Pohárt innia [KLev. 7] * *biráság* inni. 1752: monda a Biro; Nem kár betsülni jöttünk hanem holmi biráság innia [Nagylak AF; DobLev. 1/251. 3a Molduván Paschuly (35) jv vall.] * *birásót* ~ büntetéspénzen szerzett italt megiszik.

1686: Mikor az Falu közönségenn (!) a Vajda Jánosné Asz(onyom) házánál birásógtt ivék ott voltam énis [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1790: A mikor a Szöllős Gazdák akar mi némű Birásógt el költeni egyben Gyűlnek, a' mikor . . . az ilyen színű Birásógt iszszák ha nemelly Gazdanak kedve lészen ahoz, a' maga részit Házához vitetheti [Karácsonfva MT; Told. 76] * *bor inni*. 1573: Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi Nemely Nap Mentenek volt paxy thamas hazához Bor Innia [Kv; Tjk III/3. 143]. 1625: mikor Jfiu legyn voltam teőb tarsaimmal Mikehazara^a mentwnk az Korczomara bor Jnnya [Szentbenedek SzD; SLt V. 15 Laslo vayda (40) jv vall. - ^aSzentbenedekkel tőzsomszédos település]. 1799: Kortsomája lévén Gazdámnak leg elsőbber bor inya Bede Dánielné két leányával egjüt bé jöve és egy kupa bort méretvén azt hármán meg is ivák [Barót Hsz; HSzjP]. 1832: náállom volt harmad magával Bor innia [Kv; KLev.]. 1844: bé mentem Dávid Latzihoz Kis Jánossal Bor innia [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) unitárius vall.] * *égettbor inni*. 1723: Marosán Gligor odamént égettbor innia hozzája [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. 1725: az lakodalmas hazhoz vacillaltak, hogy egyik igi mondván eget bor innia jartak [Kvh; HSzjP]. 1776: a Jobbagyakért valo sódosok hozzam égettbor innia bé jöven panaszkodának [Bacskamadaras MT; CsS] * *egy pohárból* ~ *vkivel*. 1684: Cigánnyal mester embernek nem szabad <con>versálkodni, annyival inkább egy poh<árból> innia tisztátalan személlyel [Dés; DFaz. 13]. 1756: a Biro . . . nemis akart vélek egy Pohárból innia [Bencenc H; BK Misc. 1143 Kanda cons. providi Dsurdus Petru (45) jv vall.] * *ital inni*. 1734: Senki lakosink közül se kamara házhoz se másuva semmi fele ital innia ne mennyen [Dés; Jk 446a] * *orcapohárt* ~ *?* 1585: Torday Was Georgy . . . wallia, hallam hogy Tapazto Istua(n) Trefakepen így zola Az Azzon Nepeknek Hallatok Bestie Curwafi ebagneok Aggyatok penzt hozassunk bort Ne Igiwnk chak orca pohart, Monda Biro Mihalne, hazuch Abba(n) mert my Nem Izwnk orca pohart, Monda Istua(n), No Ne hazuttas mert vgian orca pohart Izol [Kv; Tjk IV/1. 537] * *pálinka inni*. 1836: Rettégi Sándor Urnak Cselédgyei . . . én hozzam bé jöven pálinka innia . . . egy Tébüjéztban egy vékányit hoztak bé Gabonával [Kendilóna SzD; RLt Zsimán Silipp (52) vall.]. 1845: a járogatott hozzánk pálinka innia [Dés; DLt 478] * *ser inni*. 1687: En nalam leven a' Ser Korczoma, oda jövenek hozzam ser innia Komsa Mark egy Birivoi Pakurajral (!) együt [Hurez F; Szád. Fion Gruj felesége Maria (30) jv vall.]. 1846: ezek után én el indultam a' Ser hazba egy pohár Ser innia [Dés; DLt 530. 1847. 6] * *víz inni*. 1844: Kis János . . . azt mondván, hogy viz in(n)ja menyen, elis ment [Bágyon TA; KLev.].

Sz: a farkas ~ *felül a folyóvízben, mégis* . . . 1698: en ponoszolkodhatn az Baranyal edgyüt, a Farkas iszik felyül az folyo viz(en), mégis én réam haragszik hogy felszavarvan tiszta vizet ne(m) ihatik, holot . . . nekem lehetnének eő klmére tőb es mēltob panaszm [Cege SzD; WassLt Vas György nyil. Illyés Gabor szb kezével] * *vért* ~ *vérbosszút áll*. 1764: maga édes Annýa(na)k mondotta, hogy ottan azonn estve ember halálnakis kelletnék lenni El érkezvén maga társával szintén á helyre á hol meg veretettett, heg első szovais á volt á házban az Inctusok ellen, más is iszik ma vért énis iszom

[Torda; TJKT V 226]. 1765: mezitelen kardal Murvai ki menvén a mint előre fel tette vólt hogy vért iszik maga boszujának végben vitelére a Házbol az udvarra, onnét a Legényeket mind ki kergette az uttzára a kit érhetett gyilkos modra halálosan vágta verte, és sebhette mint a negyedik Fatenstis . ekkor mingyárt be telék hogy vért ivutt [uo.; i.h. 254]. 1846: elő vevén kézébe egy leg veszedelmesebb Sértő műszert Schnitzert s azt a Műhely padba bele vágva vgymond, még ma ezen háznál vért iszom [Kv; ACLev. Kül.Perc. 49,51] * *ebek isznák a verében*. 1603: Vrbeogeor Balintne Ersebet Azzony vallia . . . ky leowe Ballos Jstwanis, monda . . . wgy megh verte(m) volna hogy az ebek ittak volna a' verébe [Kv; TJK VI/1. 674] * *ha sóst ett, igyék réa ha vétkezett*, igya meg a levét/lakoljon meg. 1595: lassatok ha megh fogiatok, ha sóst ett igyék rea [UszT 10/41].

2. in szeszes italt fogyaszt; a bea, a consuma báuturi alcoolice; trinken, saufen. 1570: Orsolia Kalmar gasparne, Azt vallia . . . Mond gaspar deak En Igen Ittas vagiok leh fekenne(m) It . . . Mond eo Ez vallo myert Marad ez It, Mond Keomiesne lade Igen Iwt Nem twd howa Menny [Kv; TJK III/3. 10—1.]. 1573: Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi . . . Mond tamas deak . . . vagion nekem penzem Myre Igam [Kv; TJK III/3. 143]. 1585: Hegedws Mathe vallia Nem tudom ky kezdé a' harcztot, Az Egher leorincz oth Nem Iyuth [Kv; TJK IV/1. 520]. 1590: az en hazhoz (!) jeowenek be s ott Iwanakis nalla(m) [UszT]. 1597: Kwpas Janostwl wedtem Melybwl az Olahok idtanak 13 Apro kwpaczkat es poharokat —/36 [Kv; Szám. 7/XIV. 42 Th. Masass sp kezével]. 1600: Bornemyza Vramval Vayda Balassal yzunk vala az boron [Kv; TJK VI/1. 404a Mich. Thyborczy jb vall.]. 1603: Jge(n) fölötteys Juank wgy Aniera hogy tot mihalj az földen fetrenget [UszT 17/22]. 1629: cois ot iut az korczoman [Mv; MvLt 290. 146b]. 1631: Pakular Iuon el mene Gerebenesre innya [Mezőpágozca MT; Ks. — "A tőszomszédos falu, de TA-ben]. 1637: egkor lőuöldözest hallank . . . megh hagiok akkor nekiek hogi ne igjanak s ne leoueöldözzenek [Mv; MvLt 291. 74b]. 1638: (Az asszony) ott yut uellek es az szerelem eneket valoban monta | Eztis mongia uala hogi igiunk szíuuen egi kiczint nullasunk gióniörwsegesen [Mv; i.h. 142a, 143a]. 1650: Biro Gjorgyne Asszonjont iuank [Homoródsztpál U; UszT 47/1]. 1688: Nemis azért mentem az Korczmára . . . hogy veszekedgye(m) hanem hogy szépen mulassak és igyam [Dés; Jk]. 1702: monda . . . Csonya János az en hazamnál ne veszedgjetek, hanem ha innya akartok igjatok bekességesen [Nagygye K; Ks 67. 46. 19]. 1729: Valakik áll korcsomat tartanak fl. 12 :/: 12 büntetessenek, vgy az kik olly helyre mennének innya Cum fl. 6 :/: 6 büntetessenek [Dés; Jk 386a]. 1737: Darabant Kata egész éjjel ivott az én házamnál a Strása mesterrel együtt szerelmeskedtenek, csókolódtanak [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. 1740: egy egész éjtszaka hegedültette magát Vdvarbíró Vram, masokkal együtt Vendégeskedvén, ivutt, torbézolt [Kornislaka SzD; Ks 54. 72]. 1755: halatam, hogy midőn a korcsoman itanak volna, őszve kaptanak volna szobul [Marokháza K; Ks 5. IX. 4]. 1757: Kallainál ijut volna Andris Czigány Gyuri Czigánnal [Náznánfa MT; Berz. 13. IV/36]. 1760: láttam őket hogy ketten ittanak s mulattanak [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1761: azt mondja nekíe, elő vevén az éget

boros edényt, Kristof! ebből ha iszolis meg bándod, ha nem iszol is meg bándod, de jobb hogy igyál 's úgy bánd meg [Koronka MT; Told. 26]. 1767: Korcsomáros Léven az praetendált időben az En házomnál ittonak az Falusi Legények [Betlensztmiklós KK; BK]. 1796: Gitzi Jósi nevezetű Czigány másodmagával Hegedült a Béresek innyak eleget adtanak . . . még részegült [Mocs K; Eszt-Mk]. 1803: Babos Mihally . . . az nap ivutté? [K; KLev. vk]. 1832: láttam Varga Josit . . . valami idegen Cziganyokkal innya [K; KLev.]. 1840: Molnár Tamás hozzám jöve . . . ottan ivutt [Homoródsztmárton U; i.h. Szász István (30) szabad székelly vall.]. 1841: mennyit ivutt nem tudam [Dés, DLt 36].

3. italozik, ivogat; a bea des; oft trinken, picke(l)n. 1570: tegnapis ket latoral talaltalak hogi It yzol vala [Kv; TJK III/3. 18. — "Asszonylányát az anyja]. 1573: Peter deak Zilahy . . . vallia hogy . . . az zabo Az nap deltwl fogva Mind Iwt volt teob Tarsaywal egyembe [Kv; i.h. 276]. 1584: Tot Gaspar vallia Mathias ez bezellette neky, hogy Iznak volt az korchoman, ot penig egy Azont meg rezegitet Segeswarat, ez András [Kv; TJK IV/1. 350]. 1606: az melj nap megh leouek ott az Beldi vram zallasan Iyut Kouacsz mathe [Uzon Hsz; BLt]. 1651: En hazamhoz jövenek ketten Georg kőuacsz es Mihaly kőuacsz, en nala(m) ivanak es evenek . . . Hallottam mastol, hogy mindenut ivút, rezegeskedet, de en ne(m) tudom mire rezegeskedet, mire ivút [Mv; MvLt 290. 241a]. 1702: En csak iszom kártyázom az pénz szinten el fogyot küldenél bár Csak tiz forintot [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1712: magat megh böcsüllí szot fogad, nem iszik, hanem megh hazasodik es magat mint emberseges ember megh böcsüllí [Bodola Hsz; BLt]. 1750: Kotsis Dani éjjel nappal sokat kallangott szélllyel Kortsomákon ivutt, részegeskedet [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1818: Ifjabb Hegyessi Elek az éjtzakai korchelség és erköltstelenység gyakorlásábann annyira el lévően áradva, hogy . . . a Paraszt Legényekkel ivott és tántzolt [Vajdasztván MT; TLI Praes. ir. 321]. 1840: a Sogorom Molnár Tamás . . . vijabban innya kezdett [Homoródsztmárton U; KLev. Szász István (30) szabad székelly vall.].

Szk: *agyon issza magát*. 1754: míg mű szent Mise halgatni lőttunk volna, eő addig agyon itta magát úgy annyira hogy a részegsége miatt estve négy óráig meg nem indulhattunk [LLt 300 Litt. B] * *itton ~*. 1610: Én szinte Gergelj Janos mellet wlttem (!) az asztalnál azonközben itton ittak, reszegek ualanak [Martonos U; UszT 33b] * (*az*) *erszényére ~ vkinek*. 1750: a Korcsomárosok erszenyere iszik [Sz; Told. 3] * *van mire innia*. 1767: hogy igen munkás Emberek volnának, aszt Se mondhatom, mégis Látom csak van mire innyok [Fintog H; Ks 79. XXXIX. 1] * *? verset ~*. 1823—1830: A fogadós magyar volt. Itt nagyon vigan voltunk. Vespéremi egy fertályos ezüstpohárt hozott vala magával, ő avval verset ivutt, s még több pohárral, mint mi [FogE 162].

Sz. 1847: iszunkis mind a' hányon vagyunk, mint a' csap, még Trézsiis, mert nekiis jól csusz a' fáin ürmös [Kv; Pk 7].

4. poharat ürit; a goli paharul; das Glas leeren. 1639: elseőben Niuzo Giurka iőue be közinkbe . . . ugian en keőszeőnem rea az bort, s ketszer iuek [Mv; MvLt 290. 70a]. 1708: Az B: Chae asztalánál B. Urainkat nem be-

czölven se(m) Ur(am) sem kigjelmed csak te s-tu köszönd el igjal [Kv; ACJk 66].

Szk: ~ *vki egészségére/vkiért*. 1665/1754: Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni, ... tartozik ... az egész Társaságot ... meg vendégleni Ha pedig Collatit ad légyen Szabadságában minden személyért egy egy kanna bort meg-innya Ha pedig meg-nem ihatná, tartozik azért akikért nem ivutt, egy egy heti bérrel [Kv; ACart. 21—2]. 1736: Már most másod napján^a nem nevezték tovább völegénynek és menyasszonynak őket, hanem vjházásoknak, vgy is ittanak egészségekért [MetTr 389. — ^aA lakodalom utáni napon] * *áldomás inni*. 1797: áldomás innya mentünk bé ... Kantába^a a Zernyesti András házába [Barót Hsz; HSzjP Bardózi Nyika Száraz Ajtai (23) vall. — ^aRégen önálló település, ma Kvh egyik része] * *áldomást ~/áldomását issza*. 1570: Kathalin Varga Janosne ... vallya, hogy ... Az Magyar wchaba veottek volt egy hazat fl 12 ... az Kerek Luokach hazanal Jttak volt Aldomasat [Kv; Tjk III/2. 99]. 1592: Stephanus Puellacher fatetur ... akkor Pal Doctort hozsam huiattam ... azt monta hogi eo Dombi Orbant Iamborul megh giogitotta, seot Aldo mastis Ittanak annak vtanna hogi megh giogiult [Kv; Tjk V/1. 193]. 1632: az en hazamnal iuak aldomasat [Mv; MvLt 290. 68a]. 1633: Hogy mikor az Malom helit az nallunk ualo Boerok neky adak Nagy Thamas Vramnak, en nallom Ivanok eo kegielmeuel aldomast [F.venice F; Szád. Sztoika Zgurul (40) vall.]. 1653: szép esső lön, mikor a háznak^a az áldomását innók [ETA I, 103 NSz. — ^aA megvett háznak]. 1852: áldomást is ittak [Dés; DLt 440] * *örömpohárt ~*. 1595: 24. octob(ri)s: ö km(e)k Tanaczul az öröm pohart isszak vala, miert hogy Sinan Bassa el zallot volna, Hawas elő földéből, es el futat volna, Wrunk ö fge hada előt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sz kezével] * *vki kedvéért ~*. 1635: egy Emberseges Azzony kedviert iutunk [Mv; MvLt 291. 50b].

◇ **Szk:** ~ *real/vmire; a bea/inchina in ~*; jm/einer Sache zutrinken. 1569: az Kys veolyget penig tudom hogy az bernald balas Jobbagy ... Zantottak, kazaltak es neha kazayokat, Neha ekeyekitis tudom hogy be vyttuk es Ittunk Rayok [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. 1590: Azerth az bor Arrat adgia az megh az ki borth ltt az eőkörre | Sikeoffaluiak ... be haytottak vala barmai(n)koth ..., keriwk vala ki sikeoffaluiaktól teórwenre keszre, mo(n)danak hogi nem adiak, merth eők Arra Jttak, ha Az beo Arrat meg Adgiuk ki Adgiak [UszT]. 1600: az warosnak^a az Kikelon thwl semmi birodalmath ne(m) ertette(m), ha chak egy boruius altal me(n)th az Kikelon, es zombatfalwanak^b hyrek leött benne, be haitottak, es ittak rea [i.h. 15/263 Ambrosius Mihaly de Bethlenfalva (60) vall. — ^aSzu-nek. ^bEkkor még önálló település Szu társomzsédságában]. 1847: külömbennis látták hogy tsak innya^a akar rájok ... az 12 Darab ökreketis béhajtották az Josa Ferentz Uram oklába mivel ott kortsma lévén ott szoktak az marhákra innya [KLev. — ^aA falusbíró meg akarta őket fogni tilalmasban, hogy fizessenek neki italt?].

A székely szokásjog szerint, ha valamely társomzsédos falu marhája át- tévedt a másik falu határára vagy azt éppen szántszándékkal hajtották oda, a behajtott marha remélhető váltásádjója mértékig a behajtók ittak a marhára, ill. a marha bőrére. Talán e szokásjogi mozzanattal lehet kapcsolatban az *előre iszik az állat bőrére* szólás (Ezt azonban sem O. Nagy, MSzól-ben, sem az ÉrtSz-ban a szerk. nem leli). — Ehhez hasonló szokás-

jogi eljárásra l. fennebb 1. jel. al. a *bírságot iszik szk-ot* és a *beiszik címszó* 2. jel. al. némelyik idézetet.

Ha. 1573: Innanak.Iwt. Innia [Kv; Tjk III/3. 113, 243b, 282]. 1574: Iwt [Kv; i.h. 343]. 1584: Iwam [Kv; Tjk IV/1. 283]. 1585: itt [Kv; Szám. 3/XXII. 67]. 1590: yut [Kv; Tjk V/1. 11]. 1591: (ö) innek [Kv; i.h. 71]. 1591: menenk innia [Kv; Tjk V/1. 149]. 1592: iwt [Kv; Szám. 5/XIV. 183]. 1596: iuank [UszT 11/54]. 1598: iznak [Kv; i.h. 7/XVI. 30]. 1618: Juam. Jnnja [Kozmás Cs; BLt 3]. 1629: isznak. iuam [Kv; Tjk VI/3. 106] | iut. igjatok. innia [Mv; MvLt 290. 71a, 142b, 143b]. 1631: iüt. igiek [Mv; i.h. 54, 253b]. 1632: innod [Mv; i.h. 66a]. 1633: ittam [Mv; i.h. 127b]. 1634: ivank [Mv; i.h. 291. 8b]. 1635: iüt [Mv; i.h. 50b]. 1637: (ö) iuek [Mv; i.h. 109a]. 1638: innia, ittanak. ijutt [Mv; i.h. 291. 140a, 142a]. 1640: itta [Mv; i.h. 233a—51a átírásban!]. 1651: iuanak [Szászsztyörgy BN; WassLt]. 1664: iut [Déva; Ks 41. H Nádudvari Istvánné Várad Anna lev.]. 1668: igiek [Kv; MészCLEv.]. 1676: (ö) iüek [Vaja MT; Ks]. 1688: ijutt [SzJk 229] | iszom [Dés; Jk]. 1694: isztok [Jobbágyfa MT; BálLt 50]. XVIII. sz. eleje: ittam [Al-doboly Hsz; HSzjP]. 1715: iut volna [Bethlen SzD; BK]. 1716: issza [Szökefva KK; Ks 96 Bíró Márton lev.]. 1730: iuttt [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV]. 1736: itták. innyok [MetTr 321, 361]. 1749: iuttt légien [Torda; Tjkt III. 255]. 1750: iut [Kál Lt; Berz. 2 38/30]. 1752: innya kezdettek [Algyógy H; BK]. 1754: iut [Mezősámsond MT; i.h. 14. XIX/11]. 1756: iuttt [Galac BN; WLt Kertész Gergely (27) jb vall.]. 1757: innya [O.kosárd KK; Ks 8 XXV. 14]. 1761: iut [Torda; Tjkt V. 44]. 1762: ivám [Köröd KK; Ks 17. XXXII]. 1763: iszom [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1765: iuttt [Felenyed AF; Eszt-Mk Vall. 131]. 1767: ittom [Bethlensztmiklós KK; BK]. 1775: iuttt volt [Tarcsafva U; Pf]. 1777: iuttt [Sárvásár K; KLev. 5]. 1778: iuttt [Egerbegy TA; JF vk]. 1783: idtak [Faragó K; GyL]. 1784: igyanak. isznak [Malomfva U; Pf]. 1792: innya [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5]. 1794: iüüt [Letka SzD; Tsb 5]. 1797: ittanak [Koscsed H; Ks 115 Vegyes ir.] | iut [Sinfva TA; Borb.]. 1798: iszol [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1801: iuttt [Bács K; RKA]. 1802: szabad innya [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1809: iuttt [F.rákos U; Falujk 41 Sebe János pap-not. kezével]. 1813: iszom [Dés; DLt 71/1814]. 1820: iuttt [Somkerék SzD; Berz. 11 Fasc. 75]. 1835: iuttt [Zsib Sz; WLt]. 1842: iuttt [Kémer Sz; HG Eszterházi-perek].

L. még *eszik-iszik*. al.

iszkába 1. (ács)kapocs; scoabá; Klampe, Klemmhaken. 1699: Edgj eöreg uj Hajo is készülöben vagion ezen malomház előtt, melynek feneké, es edgik oldala már jo rendin meg készült, de edgik oldalára még nincse(n) oldal fája. Feles Iszkába is kívántatik még reá [Mihálcfa AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1716: az hidasnál valo ré(ben) hidasnak valo fát szegöttem, mivel nagyob léssen ennél aki most vagyon, azért Ngod parancsolattya nélkül vasat szkábaknak nem mértem hozatni [O.cseszve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1753: Egy nagy Hajohoz meg kivantato vasak szkábakkal edjütt [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1786: In Mola Farinacea ... Figulae ferreae vulgo Iszkába [Km; RKA]. 1797: az ajto Szömöldökbe vas iszkába van ütve [Körispatak U; Pf]. 1819: egy Cserefa rakófaból épült Sertés hízlalo oll Szalma fedél alatt épült ... a' nagyobbiknak négy nagy vas sor-

kokon fordulo vállu fedele, a' vállu két végein három nagy vas iszkába [Baca SzD; TSB 6]. 1844: A' Malom kerekéhez csátlottam 20 kábat (!) per 10 xr [Born. F. IIb].

2. 1694: Jnnet a' Pincze gátor felett valo Filegoria-b(an), avagj tágas Tornáztb(an) menven njilik az említett Tornáczra, fa melljekes, hevederes, parkanjós felszer Ajtó: mellj vas sarkakon pantotskákon forgo, vas toljo Záros, útközös; kilincse és kilintsét tarto egy Iszkábája hejával [Borberek AF; BfR]. 1723: Negj zárt édgjet f. 1 80. meg négi ajtora iszkábakat egjre d. 30 [Kv; KvRLt X. A. 16]. 1756: Egy rosz ajtó melyen két vas sarok 1 ebben szkába 5 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13]. 1761: vas kilintsű, fordítottu és Záru szkába forma rántoju ép Ajtó [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43. — A teljesebb szö. *ajtőláb* al.].

3. kb. vaskapocs; crampon; Eisenklampe, Klemmhaken. 1799: öt viseltes s Szkábkával meg erősített Jár-mak [Zsuk (melyik?) K; SLt Vegyes perir.].

Ha: 1787: iszkába [Mv; MvLev.]. 1832: iszkába [Sáromberke MT; TSB 26].

iszkábáltat készített; a pune/lása sá se facá/sá se confecioneze; machen/verfertigen lassen. 1599: az veder fe-neke ki esett wolt adott hogy megh chinalták d 5 vgian ott egy Bochkát keottetett megh . . d 10 ezkabazta-tott egy tekeneot fizetett d 14 Egy tekeneot Jzkal-batott pro d 14 . Ezkabaltatott egy nagy mustorok te-keneot pro d 24 . veott egy wy Szaruas tekeneot d 24 [Kv; Szám. 8/VIII. 9 Val. Zigiarto sen. isp. m. kezével]. 1600: Beoyt Elseo houaban Ezkabal(ta)ttam volt egy Tekeneot [Kv; i.h. 9/XIII. 17 Damakos Máté isp. m. kezével].

iszkábáltatás kb. készíttetés; facere, confecionare; Verfertigen, Zusammenschlagen. 1592: fizettem . . . Te-kenő eszkabaltatástul d. 7 [Kv; Szám. 5/XIV. 6 Eppel Péter sp kezével].

iszkábás (vas)kapcsos, (vas)kapoccsal összefogott; cu crampon, prins cu crampon; mit Klemmeisen zusam-mengefügt/verbunden. 1681: Vas szkabás mérő veka uro 4 [Utl]. 1682: edgy kovász tartó kisded iszkabás ha-satt tekencske [MNy XXXVIII, 206]. 1698: egy szkábás öreg dagasztó tekenő [MNy XXXVIII, 306]. 1724: Egy szkábás véka [Koronka MT; Told. 29/12]. 1800: Egy bikfa Labu egy szemellyre valo Iszkabos ágy [Csapó KK; LLt]. 1842: Egy czipo sütő szkábás nagy te-kenő [Majos MT; Told. 35].

iszkábázat készített; a pune/lása sá se facá/sá se confecioneze; zusammenschlagen lassen. 1599: ezkabazta-tott egy tekeneot fizetett d 14 [Kv; Szám. 8/VIII. 9 Val. Zigiarto sen. isp. m. kezével]. — Vö. az *iszkábáltat* cím-szóval.

iszkifinás 1844: 1841-beli zagyalék — Alkalmas Tiszta és jó-üzű, de iszkifinás 1842-beli réceseiz (?), Alkalmas tiszta. Mintha nem volna olyan iszkifinás. Tisztább, edesebb^a s kevesebb iszkifinás [Csekelaka AF; KCsl 6. — ^aBor]. 1847: Össze-töltegetett ó piros gyüledék (: melyek-közül némely nagyon iszkifinás :) [i.h. 13 Kemény Dénes kezével].

iszkola bükkfa-zsindely; şindirilä de fag; Buchen-schindel. 1797: Ezen kö háznak fedele . . . cserefa szaru-fákkal vagyon fel szarvazva s bükfa rothat iszkolákkal bé fedve, heljen heljen itis jukak találatnak [Körispatak U; Pf]. — A jel-re l. MTsz.

iszkumpia l. szkumpia

iszlói az Iszló (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Iszló/Isla; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Iszló: 1. Iszlón lakó; care locuieşte/stă la Iszló/Isla; in Iszló wohnend | Iszló-ból származó; originar din Iszló/Isla; aus Iszló stam-mend. 1575: Kenyeres Tamás, Izlai [Iszló MT; Bara-bás, SzO 304].

Szn. 1603: Iszlai Tamás [BTN² 53] | Petrus Iszlai [Mv; SzO V, 244] | Th. Iszlai ppix [Kendő MT; SzO V, 255] | Demetrius Iszlai [Ikland MT; SzO V, 265]. 1614: Iszlai Peter pp. Iszlaj Miklos ppix. Iszlaj Bertalan lib. [Iszló MT; BethU 49]. 1615: Petrum Jzlay de Jzlo RLt 0. 5 Km-i konv.]. 1640: Izlob(an) Moros szeckb(en) lako Iz-lai Georgi [SLt 15. B. 3]. 1693: Iszlaj Miklos [Iszló MT; EHA]. 1767: Iszlai Farkas uram [Udvarfva MT; Told. 44/39]. 1788: Iszlai István [Nagyernye MT; EHA]. 1798: Mező Bándon^a résidáló Vitézlő Iszlai Ferentz [DobLev. IV/798. 1a. — ^aMT].

Hn. 1833: Az Iszlai Rétyibe (k) [M.péterlaka MT; EHA].

2. Iszlón v. határán levő; care se află în Iszló/Isla sau hotarul satului Iszló/Isla; in Iszló od. in der Flur von Iszló befindlich | Iszló felőli/felől való; de dinspre Iszló/Isla; von Iszló her (befindlich). Hn. 1632: az Iszlaj Hydon alol [Vadad MT; EHA]. 1688: Iszlai kapunál az Csegelyben (k) [uo.; EHA]. 1693: az Iszlaj hidon fellyül (k) [uo.; EHA]. 1798/1812: Az Iszlai Kapunál lévő Ta-norok (k) [Nyárádsztrmárton MT; EHA]. 1841: az Iszlai-Bükkön [Kisillye MT; EHA].

iszomság l. eszem-iszomság

iszony borzadály; groază, înfiorare; Grauen, Schau-der. 1854: egyike voltam a legszelidebb s szófogadóbb tanulóknak, mégis annyi börtölést álltam ki, hogy még jelenleg sem gondolhatok rá iszony nélkül [Újfe 92].

iszonyan rettenetesen, szörnyen; grozav, teribil; schrecklich, furchtbar. 1659: örömet ki mennék, vala-mint lehet, ugyan ki is megyek, csakhogy iszonyan tila-mazzák, ijjesztenek is, kiváltképpen azzal, hogy most is jegyezve vannak törökök előtt neveink [TML I, 387 Rhé-dey Ferenc Teleki Mihályhoz].

iszonyatos 1. borzasztó, irtóztató; îngrozitor, înfioră-tor; schrecklich, entsetzlich. 1813: Barátosi Josef . . Egykor a' Czeh Gyűlésében az Exponenst mint Feő Czeh Mestert minémü iszonyatos káromkodások kö-zött szidta; a' Feleségetis mikkel motskolta? [Dés; DLt 56.4 vk]. 1827: a' Marháinkat el indítva, a közelebből következhető iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Ha-vason igen veszedelmes hovas Szél Fuvatal előtt bé ér-kezhessünk, a' meg vásárlott Szénánkra [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop luon és Szirb Stépán mezőszakáli (TA) contribuens (adózó) a Torda megyei tisztséghez].

2. hsz-szerű haszn-ban; cu valoare adverbială; in adverbialartigem Gebrauch: borzalmasan, irtózatosan, iszonyatosan; îngrozitor, înfiorător; schrecklich, entsetzlich. 1795: oly iszonyatos Szagos volt^a, hogy még a' Cselédek is erőltetéssel bibelődtek ő véle [Mv; Told. 47. — ^aA beteg].

iszonyodás 1. irtózás; îngrozire; Greuel, Schauder. 1823—1830: micsoda bűn legyen az^a, nem is értettem. Hanem az akadémián a morált hallgatván, akkor hallottam iszonyodással azon bűnnek magyarázatát [FogE 155. — ^aA szodomitaság]. 1831: Baktsi egészen meghűlt éranta és valami belső nyughatatlanlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzJP Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csutak Borbára (46) ref. vall.].

2. ~sal irtózatosan; îngrozitor; entsetzlich. 1768: Forgáts Trintyent Margler Márton feleségét ki mondhatatlan iszonyodással meg verettette [MkG].

iszonyodik 1. irtózik; a se îngrozi; grauen, schaudern. 1598: Tothazy zeoch Mihaly ... vallya ... kerte volt^a Anjammát, hogy volna Borbely Martonnenak hogy menne hozzaja felesége, de mjerthogy sok Adossagban lewen, Zakal Amburus, monda Anjam nekj hogy az azony Jzoniodnek az Adossag feleol hogy az Borbely Martontol marath Jowajt oda kellene leowendeoben fizetnj ha hozza menne [Kv; TJK V/1. 259. — ^aZakal Ambrus]. 1629: en az Teörvenitől iszoniodom Jo Aszoniom, mert en egy penzedett sem keölteöttem el [Mv; MvLt 290. 36b]. 1667: Uram, annyi az sok sírás, annyi az átok, kitől bizony iszonyodnék akárki is [TML IV,107 Bethlen Gergely Teleki Mihályhoz Husztról]. 1796: Lörintzi Ioseff ... részegen ... Sellerinek fiát kegyetlenül verni kinezni taglani, és Lovával tapodni nem irtozott nem iszonyodott annyira hogy véritis ki ontván egészen verben küpülte [Dob.; RLt]. — L. még SKr 702.

2. állal; a se jena; sich scheuen/entblöden. 1788/1790: minket Lud lopo Tolvajok(na)k mondani utan ut felen — Piaczan még penig közönséges heti vásárkor s Ludas Baloghok(na)k kiáltazni amellett adtával teremtetével káromolni kutyapicsájából s.v. esettek(ne)k mondani nem iszonyodtanak sok izben és versben külböböző helyeken [Dés; DLt].

3. fél; a se teme; sich fürchten. 1764: az I ... Tordára vetödvén, ötet elfogták, hogy földös Vrának lovát roka torkos aranyos ezüst gombú mentéit el lopván kezín tállatott s ugy fogatott el, s maga is vakmerő batorsaggal meg valván s élete fogyásától semmit nem iszonyodván, nem tagad, sőt háromszori lopását recognoscállya [Torda; TJKt V. 224].

Ha. 1788: iszonyodtanak [Dés; DLt]. 1844: iszonyadik [Dés; DLt 1366].

iszonyú 1. borzasztó, irtóztató, iszonyatos; îngrozitor, groaznic, oribil; entsetzlich, grauenhaft. 1573: Margit Byro Myhalne azt vallia ... teob Izonyw Zidalmo-kalis zitta^a [Kv; TJK III/3. 74. — ^aHegedűsné Trombitásné]. 1579: meg Ertetwk ... Mynemő Rwt es Izonyw hyrek forganának Igyarto Georgy felől es teobbek felől es hogy penig Az vrste(n) eo felsege az eo Rettenetes es Izonio ostorat Reank ne bochyassa egygyt affele emberekkkel Ne Bwntesse(n) Egez warossul procatorokat

vallanak^a ... kik Igiarto Georgiet elő zollichyak teowenre [Kv; TanJk V/3. 184a. — ^aKöv. a prókátorok fels.]. 1602: Buday Thamasne ... vallia: Pokos Peterne ... eozze tewe az kezet izonyw eskeowessel monda^a [Kv; TJK VI/1. 596. — ^aKöv. a nyil.]. 1673: szólitá Isten ő felsége ki itt Fogarasba szegény Szentpáliné asszonyomat, ki midőn 18 esztendeig hallatlan isszonyú kénokat érzett volna testében, Istennek ő felségének lelket megadá [AMN 152]. 1780: itten lévő kastélya alatt Bálint János Udvari Birája Excládnak egy tot dugatott

Az Exclád Kastellya felettébb nagy alkalmatlanságot szenved e' miatt, mert iszonyu reggel ennek a nagy bűdössége, és egészségtelen [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51]. 1796: Léányát Juliskát ... Lörintzi Ioseff részegen ... hatalmasul meg támotta és iszonyu káromkodásai között kergetni kezdette [Dob.; RLt]. 1855: én most személyesen nem Tisztelhetem mivel oly iszonyu görtssel kinlodom gyomromba tsak az Isten ki mondha; toja [Csapó KK; DobLev. V/1397]. — L. még BTN² 215,

Szk: ~ módon borzalmasan, rettenetesen. 1783: Matyis Petru hozzám jött és isszszonyu modon el taglot [Brád H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1807: iszonyu modon káramalta [K; KLev.]. 1823: Rátzkövi István Uram ... akár hol tanál iszonyu modon fenyeget [Mezőbánd MT; DobLev. V/1062 Blos Pintye fogadás panasza].

2. borzasztóan/irtózatosan nagy/sok; grozav/teribil de mare/de mult; entsetzlich groß/viel. 1585: Borbely Peter ... vallia, Ighen veressen hozak Eyel Grusz petert, Az kariaba vala ket Izonyw Seb Izonyw veresek valanak raita, hogy az ket Teneremmel be Nem erhettem volna Az Vekonian valo kekeket Azon keppen A' Karyannis Nag kekek uoltak [Kv; TJK IV/1. 482]. 1587: Towabba sok feleol érték panazolkodasok eo kgmeket varosul, Mynemő zertelen Izonyw Tormezlasok (!) kezdettenek megh Indulnj feokeppen az Iffiusagtol (!) zekeres leghenieknek es zolgalo leanioknak egybe gwlessek Es Ektelen zabadasagok myath [Kv; TanJk I/1. 42]. 1595: Kadar Mihalyt külte Biro W. Boronkajnak izonyu izengetesere, hogy Nadmezet zerezzen ... az kochnyara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1601: ertik eo kgmek biro vramtol az zeokseghnek nagy voltat, es keolchegnek izoniw newekedeset [Kv; i.h. 376]. 1661: az leveleket ... Regestralni iszonyu munka leot volna [Kv; Ks 41. C. 1 Val. Benkő lev.]. 1765: az Commissarius ... Sárdi Szabó Samuel iszonnyu excessusokat perptrált Borbándon^a [Esz-Mk Vall. 187. — ^aAF]. 1771: azon Erdőbéli kárt most a' nyáran lesz Esztendeje egy iszonyu forgo Szél okozta [H; Ks 93. XIX. 6 vk.] Tavaj Nyáron Bánatus felől egy iszonyu habaru s nagy szél támadván sok fát döjtött ki [Páncszelistye H; JHb 93. G. XIX]. 1794: ez a' szegény nemzet^a ... a' tudatlan parasztság előtt olly iszonyu gyűlölségnek és tsufoltásnak vagyon kitéve ... hogy velek a' Keresztýenségbeli parasztkok társalkodni, együtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8. Fasc. 71. — ^aA zsidó]. 1827: Jo ideén a' nyáron látván az iszonyu nagy Széna Szükségét Marhánk Telettetése felől gondolkodván ... vettünk is egy Szírb Thodor nevű Ptyatra Várossában lakbo Boér Urtol 20 Kalangya Szénát ... 200 Rfkal ezüstbe [TLt 1429].

3. hsz-i jell-ű haszn-ban; cu valoare adverbială; in adverbialartigem Gebrauch: borzasztóan, irtózatosan;

ingrozitor, groaznic; entsetzlich. 1618: Az vezér ... minthogy utána indult az kazul pasának, szörnyitök ezek, hogy iszonyú nagy háddal vagyon most ez az vezér Perzsiára [BTN 122, BTN² 126]. 1640: S egykor hát levetkezett Török András, s mutatá a menyem, az ingét, lábravalóját há iszonyu rút, fertelmes veres ... afféle havas asszonyállattul [Mv; MvLt 291. 233—46a átírásban]. 1719: Az áer meg vesze nyári nagy hevekben, nyugoti szárazszo szél fuva szüntelen, — a föld porát látván áer melegiben, véléd a világ ég iszonyu nagy tűzében [Uzon Hsz; HSzjP]. 1776: a kalányos Czigányok ... Hársfából készített iszszonyu nagy Tekenőket Szoktak hozni ide Hunyadra el adni [Vh; Ks 75. VII. 206]. 1826: az egész falu tudálkozott ... hogy lehessen olyan helyre Curiát Építeni mely a falutól félre egy magas helyen fekszik iszanyu oldalos és hápa hupás [Alparét SzD; BLt II. 11].

Szk: ~ sok. 1710 k.: Szolnok s Fegyvernek táján az iszonyú sok szép cseperke gombától a vér ránc esett vala [BethÖn. 233].

iszonyúan 1. borzasztóan, irtóztatóan; ingrozitor, groaznic; entsetzlich, grauenhaft. 1589: eo kgmek varosul ... Weottek eszkebe(n) az Rut, Izoniw zítokknak el aradasat, feokeppen az lelkelval ektelen zítokokat Merth lelek az Jsten, es az lelek ellen izoniwwa(n) tesznek zidalmazast Azerth Tecczet eo kgmeknek varosul hogy ez ochman zítok gywkeresteol ky giomlaltassek [Kv; TanJk I/1. 94]. 1846: Iszonyuon káromkodot [Dés; DLt 965].

2. erősen, nagyon; tare, mult, teribil; sehr. 1595: Biro Wram Adot egy Oh Boroczkat: 50: vedrest ... f 22 Az f 2 tütta ő keme az Söprere: Az oh bornak penig meg kellett lenni, mert izonnyuon kerettek és Wyat ügya(n) nem ige(n) Akartak Azzonnyomek Innja [Kv; Szám. 6/XVIIa. 219 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

iszonyúképpen borzalmasan; ingrozitor, groaznic; entsetzlich, grauenhaft. 1584: Kadar Ianos vallia a feleségem laba meg vesze Izoniu keppe(n) laigatot velle [Kv; TJK IV/1. 276]. 1585: Orsolia Zattmari Miklos felesége vallia ... az Iffiw legeny ... Jzoniu keppenis zítkozodot [Kv; i.h. 475]. 1602: Minthogy elegh peldainkra vadnak az keornyeollewnk valo varosbely Attyankfiainak rajtok eszet valo (így!) nyawalyak, kiknek varosokat és Casteliokat megh dultak es az nepeyt izonyw keppen le vagtak. Tetzet ezekre valo kepest amégh ilyen izonyw keppen az had nepey es praedalok keornyeollewnk forognak hogy az varosnak mindenesteol fele reze vigiazzon eyel es nappal huzon negy egez oraigh [Kv; TanJk I/1. 400]. 1638: latam ezt az Uargat hogy izoniu keppen megh uere az lovakat [Mv; MvLt 291. 124a]. 1644: hallam hogy Haidu Marton Lakatos Janost izoniu keppe(n) Ziggia vala Or bestie kurufianak hogy Rege(n) megh erdemlette volna hogy fel niarsoltak volna [Mv; i.h. 435b]. 1807: Hallattam hogy a Pap Iszanyu keppen kiáltotta a Tolvalyt [K; KLev. 7]. — L. még MNy XLVI, 154.

iszonyúság borzadály, borzalom, irtózat; groazá, infiorare; Grauen, Entsetzen. 1618: Még penig az éktelen iszonyúságról, azmi az háznál esett és az külvál való pusztításról-rontásról most Nagyságodnak nem írok

[BTN² 120]. 1803: annyifelével bestelenitette hogy mind eszemben sem tarthattam iszonyúság voltis tsak halgatni [Aranyosrákos TA; Borb.].

iszpahia 1. szpáhi

iszpatár 1. szpatár

isztár vászonfajta; un fel de pinzá; Art Leintuch. 1620: Egy vegh tarka uasztontul f — / 5^a. Egy uegh szeöld vaszontul f — / 5. Egy vegh Jztartul f — / 3. Egy Baal Karmany giolcztul f 3 1/2. [Kv; KvLt II/69 VectTr 10—1. — ^aTi. a fizetendő harmincad (vám)]. 1687 j.: Egy Végh fekete Bagaziától f — // 07 1/2 Egy Végh Jsztartul f — // 04 1/2 [MvRKLev. Vect. 16]. 1688: Egy Bál Bagaziától kib(en) van 50 végh f 4 // 50 Egy Végh Jsztartul f — // 04 1/2 [BfN II Vect.].

isztina 1. esztina

isztrigyi 1. sztrigyi

isztringa 1. sztronga

it birt. szr-os alakban; in forme cu sufixe posesive; mit possessiver Personalendung; ital; bauturá; Getränk. 1582: Karacson eleott walo hettfywn kolthettem az zam weowoe wraim . Eththere es Jttara f. 2 [Kv; Szám. 3/VII.6]. 1583: Tawall Zamwettel vthan kolthetthem: az zam weweo uraimrē (!) eththere es Itthara f 2 d 12 [Kv; i.h. 3/IX. 6]. 1625: Juta Negy Nemet Attam etek es Itokra d 50 | Juta Kuti Janos Fejeruarrol Attam etere es itara ... d. 15 [Kv; i.h. 16/XXXV. 42, 52]. 1655: Etekre italokra keölteotteonk f 1 d. 50 ... Keölteotteonk etekre itokra f 2 d. 25 [Kv; SzCLev.]. 1732: a Czigánnak perpentze csinálás és az Darék Vasat is megatzeoloztatta, költésire es, itára 15 pénz [HSzj perpenze al.].

Sz. 1771: immár sem étem, sem itom, sem nappali dolgainak folytatása, sem éjjeli álmom ügyibe és vgy a mint kellene nem esik [Kv; Pk 2. — A teljesebb szöve. ét al.].

Vö. az ét és az éte-ita címszóval. — Ez utóbbi címszóhoz a II. köt. megjelenése után is folytatott levéltári kutatás rendjén — mások mellett — előkerült az ottan beiktatottnál vmivel korábbi köv. adalék: 1578: Lezen fizetese ez gondwieslestr fl. 24. Egy wegh karasia poztioia. Eti Yta masod magaval [OL. M.Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol: 104—6 V. Kowachocz ut. Math. Niary gondv-höz].

ital 1. innivaló; bauturá; Getränk. 1571: (A város) Etellel Italal Nem tartozyk Neky. Mert eo N. elegh keolcegel Bochatya postayt [Kv; TanJk V/3. 45a]. 1582: Keolteottem Ez kilencz nap, my magúnkra az Ispanokra es a zolgakra Etúnkre es Jtalinkra f. 4/37 [Kv; Szám. 3/V. 21 Lederer Mihály sp kezével]. 1604: Etelbeol Jtalbol fogiatkozassa ne legien [UszT 18/126 Zaz Mihaly Andrasfalwj molnos Ferench Jobagia vall.]. 1742: szabad volt a Nehai Vr(na)k italakot arultatni [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1795: a Kortsomákba félbe lévő Italaknak el árultatásarais egy holnapi idő engedtetik [Kv; JHb I/36]. 1796: Vagyon vgyan minden Szombaton közöttök Héti Vászár, de ... nékiek mint Parasztoknak, semmiféle italokot árulni nem szabad, hanem minden-

féle italokat az Uraság számára árulnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 26–7] | Tudjuk aztotis, hogy minden Vársban mostis mindenféle itolokot szobadoson Kortsmároltattyák [Cege SzD; WassLt]. 1821: etelekre 's italakra költött [Mezőmadaras MT; MRLt]. 1844: néki árulják bort 's egyéb itolokot [Dés; DLt 1109].

Szk: ~ *inni*. 1734: Az három holnapj Arendáb(an) adott korcsomának fojtatása ideje alatt . Senki lakosink közzül sub poena fl 3. se kamara házhoz, se másuva semmi fele ital innya ne mennyen se ne hozasson [Dés; Jk 446a] * ~ *t főz* (főzéssel) szeszestalt készit. 1698: semmiféle rendek is búzából vagy akármiféle gabonából gurolykát vagy más afféle nevezetű italt főzni, főzetni vagy affélével kereskedni ne attentálják [Monlr XXXV. 396, MNy XXVII, 320] * ~ *t főzet* → ~ *t főz* * ~ *t mérő ház* italmérés, kocsmá. 1801: Az Italt mérő házban Egy régi kurta fogas [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] * *étel* és ~ *lal eltart*. 1606: monda Benko Istua(n) hallia meghetek En nagi Ferenczet ugj uallom be az en Joza-go(m)ban hogj, az en leaniomual egjüt Jlonaua, enge-met hóltomig Etelet es itallal Ruhazatall el Tarczjanak [UszT 20/361 Beölöni Georgj oklandi praedikator kezével] * *étel* ~ *lal tart*. 1570: Erzebet zylwassy Gergelne vallya, hogy azt Thwgia Jllienmodon zerzeodet volt megh Trombitas Demeter Zabo Janossal, hogy Etelet Itallal Tharta (!) [Kv; Tjk III/2. 29]. 1768: Nehai Várodi Janost . . . néhai Groff Kornis István ur eő Excellentiája feles ideig gyámoltalanságáb(an) étellel itallal és ruházottal tartotta [Röd K; Ks III.3]. 1799: (A) Fogados és Fogadosne . . . a' gyakran betegségben vólt idegen Legényekre különös jó gondot visel . . . a' betegséghez ilendő étellel, itallal, házzal, és ágygyal tártya [Kv; ACLev.]. - E szk-okat vő. az *étel-ital* címszó megfelelő szk-aival * *étető* ~ *méreg*. 1729: étető italt is adott be nem csak egy renden, hanem két három renden is [Kovácsna Hsz; HSzjp] * *fenyőmagos* ~ *fenyővíz*. 1740: Apor Urni Fenyő magos italt de 48 [Kvh; i.h.] * *hevítő* ~. 1831: hevítő italakat mérsékelve igyák [Dés; DLt 667] * *kemény* ~. 1819: Rákosi Boldisárné férjét pustoszással és más kemény italakkal éltette és tüzelte volna a' Szerelemre [Kv; Pk 2] * *mérges* ~. XVIII. sz. v.: Minnek utánna a Marha meg betegedik Elsőbben a Varasbékát meg kell szározatni és aztjs aprpon meg törni, es alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni mert az mérges ital magához sziván a marhának gyomrában lévő rosz nedvességet, ki takaritya [UszLt X.80]. 1843: Török Ilona . . . egy évig kinezván őt a hideg — egy dongai olánné ajánlá, hogy meg gyógyítja harmadnapra, és ördög rakolyát, s kigyó füvet össze főzven, annak leviből 3 jo pohárral egymás után meg itatott, s ezen mérges ital . . . harmad napra meg is gyógyította — mert akkor halva volt [Nagykapus K; RAK 11] * *részegítő* ~. 1688: Ebben az Esztendőb(en) semmj Reszegiteő italt ne igiek [Kv; MészCLev.]. 1711: (Az alperes) magát arra Compromittálta hogy egész He-teb(en) (igy!) semmi részegítő italt nem iszik [Dés; Jk 362b]. 1844: Senkinek ki reszegítő italt hitelben ad, illetén hitel pénze fel vételére, a Tiszt Segedelemmel, 's rendelkezéssel ne légyen [UszLt XI. 85/1. 100].

2. (ital)fogyasztás; *consum*(ul báuturilor); (Getränk) *Konsum/Verbrauch*. 1666: vagonon három hordo borom ezen pinczében, melyet magam italára tölttettem volt [Kv; KvRLt VII. 6–7 Tolnai István préd. és rektor

írása]. 1670: Szekeli Istva(n) Czigány két vagy három eytel bort veott volna italra magához, kaláczb borúl [Kv; TanJk II/1. 735]. 1677: Martontelki Suma (!) borok . . . Savanyú izük Ngtok itallara valok [Balázsfa AF; UtI]. 1716: az Mély borokot Ngtok Maga italára át akar hagyatni, névé és helyé szérént irasa még Ngd [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1732: az Nemeteknek adotté bort penzen, vagj penig oly p(rae)textussal hogj a Nemetek vótték volt magok italokra [Dés; Jk 428b]. 1746: Bortis küldek két kűs Altalagotskával, édgyk lé-szen a' kit Sz. Demeteren Mlgos ur itallyára attak bé Ó bor [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. 1752: Hogy mások Consentiáltak volna, azon bor(na)k el hordásáb(an), vagy italáb(an) igaz lelkiemre fateálom, hogy nem látta(m s n)emis tudok [Algyógy H; BK. Juáná cons. quondam providi Alb Lup (63) jb vall.]. 1786: én Arany valto voltam s vagyok, még sem tarthattam az magam italamrais^a meg nem engedvén Mlgos Báro Thoroczka Gáspár Ur eő Nga egy atalog Borocskámat el vétettvén l mikor az Mlgos Uraságok az magak számakra kortso-mároltattanak és árultattanak az magak italakra sem engedte az Uraság hogy italt tartsanak az Thorocz-kai Lakosak [Torockó; TLev. 4/13. 30. 47. — ^aA bort].

3. (meg)ivás; *báut*; *ber*; *Trinken*, *Trunk*. 1736: az vőfély mint gazda . . . legelsőben elhozatta melegen az mézes bort . . . abból rendre ittanak, s mikor ittanak, osztán az ital után az férfiak és asszonyok egymást csókolgatták; azután az vőfély elhozatta az étket és vigan felelőkömöztek [MetTr 390]. 1831: azon fel fertaly Palinkának késő ejtzakai itala sokkal előbb történt, hogy-sen a Ferentzi Károly Ur Lovait el lopták volna [Dés; DLt 332.4].

Szk: *egy ~ ban először* (vmiféle italt). 1618: egy Zohozos (?) Euege(m) uala s azt egy Italba keözone(m) el s megh Juam [Kozmás Cs; BLt 3].

4. itatás; *ivás*; *adäpare*, *adäpat*; *Tränkung*. 1770: Vagyoné a Viz(ne)k a' gát mián valo olyan fel toillyulása, és tója, hogy an(na)k széllyei izsopossága mian, a Marhak italokra a' vízhez nem mehetnének 's attol el rekesztetné(ne)k? [Msz; BetLt vk]. 1809: a' pásztorok izaztót-tak volt ugy el a' kantzát, és ha az italból kellett megdö-gleni, ök az okai [F.rákos U; Falujk 43 Sebe János pap-not. kezével].

5. *ivás*; *báut*; *Trinken*, *Zeichen*. 1583: Molnos Amb-rus vallia Jeowenek vramhoz Kalmar Ianoshoz lambor feő zemeliek latogathny kik mikoron zepen la-kozanak . . . Az Ital keozbe kenallia Vala Semy Iacab Iuhos Miklost Mondwan Igal vgmndon, Minem vgy Iz-nak ez feő emberek [Kv; Tjk IV/1. 171]. 1600: Borbely Istwanne Cathus azzony . . . vallia . . . mind harman igen rezegek valanak mert sokat ittanak az napp megh reggel keztek vala az italt el [Kv; i.h. 489]. 1625: Inczie Istuanne mondotta hogy oklandy Mihaly hitta eőteőtt hogy el szökyenek Lattam aztis hogy Ital keozbe az kit ne(m) illet volna megh cziokolta [Bözöd U; UszT 89a]. 1640: bort hoztak az asszonynépek Szentgyörgyről s még újabb italnak kezdetek Beörvei-nénél [Mv; MvLt 291. 233a.51a átírásban! — ^aMaros-sztgyörgy, Mv közvetlen közelében]. 1719: az ilyen dő-gős időbenn etelben italban Mertekletesnek kell lenni az Embernek [Ks 54. 84 Medicina instructio]. 1736: Rette-netes ital volt az nap az Apor István szállásán, úgy hogy senki lábán haza nem mehetett, hanem hintóban vitték

el az vendégeket [MetTr. 329]. 1853: küldek egy kis cukkerlit egyél ital után [Kv; Pk 6]. — L. még MetTrCs 451, 484; RettE 291—2.

Szk: ~ba elegyedek. 1769: Tit. Sándor Mihály uram Harka nevezetű Czigány Jobbágya Putzi Andras-hoz ment s ott együtt italban elegyedven Harka a Putzi András kargyát ketté törte a térgyin [Agyagfva U; IB. Guro György (38) pp vall.] * ráér (vkire) az ~. 1786: Tot Jstvánra ráérven az ital, bé hivutt az Utrizált Reme-teszegi Fogadojában ő Nsgának [Hidvég MT; GyL].

6. italozás, részegeskedés; chef, bejje; Zecherei, Gesaufe. 1639: Kallai Giurkane sok italat dorbezsaszt hallottam [Mv; MvLt 291. 188b]. 1726: A' Strása Mester magais recognoscálta, hogy Rettegen lako Szilágyi Anna Béres Mihály Relictája és ugya(n) Rettegi Dercze nevű Léány nyilván valo Kurvák, a mint szállásokon lévő Nemettel valo roz Conversatiojokkal csokolodásokkal egymás ölében valo ülesekkel italokkalis Contestáltak [Dés; Jk 19a]. 1740: Fülöp Antal Vram jobb részét az említett esztendőknél . . . italban, Vendégeskedésben, tobzodásban töltötte [Rogna SzD; Ks 54. 72]. 1804: a szegény Birois ugj meg szokta néhai Principálisátol az italt . . . hogj szinte el ázik a világról [Ádamos KK; Pk 5]. 1821 k.: (Az asszony) tapasztalván Rákosi-nak el ázottóságát s hanjatlását Rákosi-nak el ázott állapottyábanis annak veszedelmes italát tüzelte még pun-tozóssal [Pk 2]. — L. még RettE 81.

Szk: ~nak/ra adja magát. 1755: a szegény Atyám halála törtévéen a szegény Anyám Aszszonnak, magát italt és vesztégetésre adta és elméjébenis meg fogyatkozot volt [Albis Hsz; BLev.]. 1761: V Ispány Kakutsi Vramot . . . Lattam, hogy igen az itálnak adta volna magát [Mv; Ks CII. 20 Bethlen Pál vall.]. 1827: néhai Dobolyi István vr . . . 14. Esztendő alatti Házassági élete ideje alatt jo gazda nem lehetett azért hogy magát erőssen az itálnak adta volt 's részegeskedett [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109.10]. — L. még FogE 80, 139 * ~ra vetemedik. 1819: Feleség! te engemet sokat busitol, és bumba is vetemedtem ezen italt [Kv; Pk 2].

7. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: egy italny/italra való; pentru o dușcă de băutură; auf/für einen Trunk. 1593: áwal fel menek az lato borral porkolabhoz megh adam neky az lato borth, egy kannaban teolte megh mere, s monda hogy nincsen egy Eytel egy Ital hia vagion [UszT]. 1765: Kérdé Foka Kosztántin leszené egy ital bora [Marosbogat TA; Mk V.V/97 Tordai Imre (24) jb vall.]. 1775: gazdálkadtunk is neki egj ital palinkával [Tarcasfva U; Pf]. 1785: nékem az étzaka tsak egy ital vizet sem adának [Mv; DLev. XXXVI.4]. 1823—1830: Itt az egy ital pálinkát snapsznak mondják, talám a schnapp szótól, mely hirtelent teszen, mivel a korty vagy pohár pálinkát hirtelen felhörpintvén az ember, avval elebbáll [FogE 237].

Ha. 1822: italakra [Nagyernye MT; MRLt]. 1827: Italokan [Cege SzD; WassLt Conscri. 85]. 1831: italakat [Dés; DLT 667].

E címszót vö. az étel-ital címszóval.

ital utána jár; a se informa despre ceva, a cerceta ceva; einer Sache nachgehen. 1601: Kewantatik . . . hogy az Jsten ellen valo blasfemiak megh zeonnyenek, kik nem egyeb keppen c(om)pescaltathatnak hanem az beonte-

tessek altal; valakikhez penig ketczeg vagion qui publici status turbatores essent, Wagy penigh az religio ellen blasfelmáltak (!), es ez vthannis karomlast zolnanak tehat affeleket mingyarast az directorok italiak es megh bizoniultattwan affele dologh rea mindeneket zemely valogatásnekeol indifferenter megh beontessenek [Kv; TanJk I/1. 393].

italárló italárus; vinzător de băutură; Getränkeverkäufer/händler. 1837: A mi alattamos apro mértékkal valo ital arulok találtatnak, azokat az Árendator a Tisztsegnék név szerént bé jelenteni köteles lészen [Kv; KmULev. 2].

italbéli ital-, itallal való; de băutură; Getränke-. 1718: Pestis alkalmatosságával ha halála történnék az olly helyt^a valo Embernek . . . ā Super-Vivens tseledét^b ott hagjván olly helyt pro Quarantana be zárva, elégséges étel és italbéli s melegbéli gondviselés alatt [Kv; KvLt 1/225 gub. — ^aElkülönített házban. ^bÁpolóját. 1756: Itt körül valamennyi Irok vadnak, azokat italbéli discretio-val mind meg tsinálta Molduán Vonya, hogy azok nem irnak a' Galatzi embernek^a, ha szintén halálos dolgok volna is [Galac BN; WLT Rob Thodor (40) jb vall. — ^aInstanciát].

italmérés italárusítás; desfacerea băuturilor spirtoase; (Aus)Schank. 1849: Krizsán Mária folyamodott Wendler Károly úrhoz, hogy ötet fogadosnének bé vegye, mi megis történt, ő folytatta az italmérést [Kv; Végr. Vall. 5].

italnemű italféleség; fel de băutură; Getränkesorte/art. 1679/1681: azon specificalt Szallos pataki Vojn (!) örökseget Immunitalom, ea cum Conditione hogy az haznal semmi fele ital nemű ne arultasson [VhU 477 fej.].

italocska kevéske ital; puțină băutură; ein bißchen Getränk. 1785: magamnak eledeltskéért vagj italatskáért fiztettem [Kv; Pk 7].

italozás ivás, iszogató; bāt, băutură; Zecherei. 1770: Szekely Mihály vram ökgime az felettébb való italozással kivált a pálinka italtol magát obstrahálná, mert felettébb élt s el mostan velle úgy, hogy mikor megitisodik sem cémhimestertől, sem öregmester társaitól semmi dépendentiat nem tartott s nem tart [Dés; DFaz. 28].

italpénz borralvaló; bacșiș; Trinkgeld. 1588: Az Adon Iaro futoso zolgáknak ez eztendő altal Attanak ital penzt egyszeris maszoris Akj tt f. 11/55 [Kv; Szám. 4/II.8]. 1589: Az harangozo legennek hogy e napokban ot segitet attunk ital penszt f.—d. 16 [Kv; i.h. 4/IX.15 Stenzely András sp kezével]. 1591: Az mely Achyok az Cohnyat chynaltak attam nekik Ital pinzt f—d 3 [Kv; i.h. 5/X. 14]. 1598: B: wram w kegelme kwite wolt az harom kapwbely drabantokat egy Iobagert Bossban^a w kegelme iszene hogy Munkayokban italy pinzt adgiak . . . f 2 [Kv; i.h. 7/XVIII Th. Masass sp kezével. — ^aKo-lozsoz]. 1621: Erkezek Közegi Mihaj azzonjunk zolgaja Zent Jobrol salus Conductussaliue(n) (!) attam neki jtal penzre . . . /16 [Kv; i.h. 15b/IX. 76]. 1823—1830:

Kocsipénz (Chaisegeld) négy mértföldre 8 garas, kocsinak italpénz (Trinkgeld) két stációra 32 garas [FogE 205 németországi utazási költségfeljegyzés].

ital-restancia italeladási hátralék; restantjā la desfacearea băuturilor spirtoase; Schankrestanz. 1833: Katonai Fogados Spatsel Miklosnál ital restantia 350 f 43 xr [Katona K; Ks 73.55].

italú ihatóságú; báubil; trinkbar, .. zu trinken(d). 1703: mi igen az jóvát az bornak nem kívánnyuk, Csak legyen jó italú, Savanyu, eczetes, vagy nyulos, ne legyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1715: Kedves italú finum bor .. Kedves italú finum jó bor | lágyacská de jó italú bor | Kedves italú vékony bor [Ebesfva; UtI]. 1717: jó italú bor minden változás nélkül való [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. 1752: Az eleinn parantsált vala az M. Ur hogy ordinariusas italú bort az M. Ur számára küldenék alá [Szentdemeter U; Ks 83]. 1760: pro Incolarum potu pedig az Falu rendib(en) és határán alkalmas italú Mezőségi vizü Források vagynak [Báld K; BLt].

itat 1. átitat; a imbiba; durchnässen/tränken. 1558 k.: Rp. 1 l(i)b(rum) kenkoueth es orold meg Iol egy kouon es Mind Itasd regy es tizta 1 lib(rum) kqz olayal Mind adeg, Megnem vllian, Minth egy Pastum [Nsz; MKsz 1896. 285–6].

2. a adápa; tränken. 1583: Cór Caspar vallia, Vgmint Del vthan eg orakor tayban amikor a' barmot zoktak itatny Ieowe hozzam ez Mathias benedek [Kv; Tjk IV/1. 185]. 1603: Lattam mikor az tehent itatom vala hog Menyhart hozza vaga Sandor Jstuanhoz háromzor [UszT 17/51 Molnar Janos Kornis Janos vram Jobbagya vall.]. 1673/1682: az Falka alatt való Tóót az Bothaziakkal az Mocsiak egyenlő akarattal teolteotték meg hogy marháikat itassák belőlle [Mocs K; SLt Q 12 Horvát János (70) jb vall.]. 1711: most az közölebb el mult tavasszal egykor a midőn itattam volna, le esvén az ökör ... ázolta mind Sánta [Mezőmadaras MT; BK. Szöcs Vonya (41) zs vall.]. 1722: az utrumb(an) fel tött darab széna réteské(ne)k helyjén az én ifjúságom idején az Marus vize fojt ... én is itattam ott marhát száma nélkül sokszor [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1744: ilyen ilyen attá, hogi mérted az én kütómón itatni a Lóvadót [Szászsztyakab SzD; Told. 11/81]. 1767: (az) emberek marhajit a Sándor nevezetű Kutan itatták [Koronka MT; i.h. 19/29]. 1820: a Del el következően ugy beszéltek edgyütt hogy az Csordát hajanák bé az Olt vize mellé dérelni, s itatni [F. rákos U; Falujk 103 Barnabás Áron pap-not. kezével]. — L. még FogE 179. Szk: ökör ~ni. 1597: Balinth az eöke itatni megie(n) [UszT 12/77].

3. (italt) fogyasztat, megitat vkivel vmit; a face să consume (băutură), a da cuiva ceva de băut; trinken lassen. 1754: Az Uraság pinczéiben ki jár innya, kikkel jár, micsoda borokat iszik és itatt másokkal? [MNy XXXVIII, 206 vk]. 1758: maga beszéllette az Ember mind bokájjal itatta velle az éget bort [O.kocsárd KK; Ks 8. Fasc. XXIV]. 1778: itassanak vele^a hivesetskén sok szöke Savót, fött Szilva Levét magára [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub. — ^aA szorulásos beteggel]. 1823–1830: emlékezem, hogy én lévén életben maradt első fiú,

bizonyosan elég kényeztetések között voltam, emlékezem, hogy kávét itattanak, az apám mindenkor piskotát, mazsolaszőlőt, mandulát hozott nekem [FogE 78].

4. kb. italozásra/ivásra készítet; a îndemna să bea; zum Trinken aneifern. 1570: Nagy Vincze ... vallya, hogy egy More Janos New Aththafia ... azt Bezelly volt hogy vas tamással es Teobekel, Addegh Jtatak az Rengeo Anna Vrat hogy ely alwt az agion [Kv; Tjk III/2.106]. 1678: Szegedi Márton nekünk bort hozva(n) itatot bennünköt [Kisgörgény MT; Ks]. 1765: a Commissarius engem Mártha Pétert nem tsak meg akart a puskájával döfölni, hanem fenyegetett is hogy által lő, azért hogy nem akartam olly szer felett itatni eöket [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. — L. még DFaz.12; FogE 129; RettE 99.

itatás adápare, adápat; Tränkung. 1680: Az major haz előtt vagion egy tölgyfa-Valucska az majorsag itatasara [A.porumbák F; ÁLT Inv. 29]. 1726: (A) To helyet ... mi dugtuk, hol Ganeval hol egyebbel az marhánk itatására falustul [A.detrehem TA; Born. IX.5 Major Togyer (70) jb vall.]. 1731: a Lovász Mester házab(an) lakjék az Istalló mellétt, és jelen légyen itatása, abraklása és tisztításakor a lovaknak [JF lovászmesteri ut.]. 1787: Vizünk itatásra edgyik fordulon vagyon [M.bikal K; Somb. I]. 1826 k.: a nagy mély árkon lehetetlen volna itatás véget a Küküllőhöz még csak közelíteni is Marháinknak, csordáinknak [Gyalakuta MT; GyL]. — L. még ÁrE 148.

itató I. mn 1. (állat)itatasra alkalmas/való; bun/potrivit pentru adăparea/adăpatul (animalelor); was zur Tränkung geeignet ist, Tränkung(s)-. 1768: azon Teritoriumban Marha itato To, vagy Szüntelen Folyo bő vizü Folyamat (: Hol az Marha Télben nyárban bőv jó Vizez ihassék :) vagyoné [Kissármás K; RLt O. 4 vk].

Hn. 1699: Itato Rénél az Berekben (k) [Bordos U; EHA].

Szk: ~ cseber. 1649: Az Posta louak itato czebrit keöttetem megh az kaddaral ... D 5 [Kv; Szám. 26/VII. 540]. 1780: itato cseber 3 [Bethlen SzD; BK] * ~ hely. 1698: Názánfalviaknak és Kús Faludiaknak nem lévén itato és ivo helljek ... mint hogi egy kutt sem tá-náltatik egész Falujoknak [Kisfalud MT; EHA]. 1736: az marháknak légyen itató helyek [Tekerőpatak Cs; LLt]. 1778: minthogy nintsen azon kívüls más itato alkalmas helyek az marhák(na)k azon Tóó gátyát tartoznak eő kglmek ... renováltatni és meg dugatni [Szászsztyakab SzD; EHA]. 1831: Ernyének több itato helye az ugy nevezett burján Kutan kívül nintsen [Nagyernye MT; EHA]. ○ **Hn. 1820:** Szentannai itato Hejnél [Mv; MvH] * ~ kút. 1673: az Falu itato kuttya [Diós K; Ks 65.43.10]. 1841: kemény rendelést kapot a Közönség, hogy két itato kutat készitessen [Bogártelke K/Km; KmULev. 3]. 1850: A' Retsei Legelőbe az itato Kutnál nintsen Vallu Gém, és Kut gardja [Kajántó K; i.h.] * ~ vályú. 1756: Vagion Tserefából faragott, jó hosszú itató vályú 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/12]. 1774: Csutak Uram . adot . az Kapusbol egy Nagy Cserefát itato vallunak [Mocs K; KS Conscr.]. 1819: egy Köbol rakatt Gémes Kut a Majoros udvarará ki nyulo csatornájaival alatta lévő itato vállujaavall és fa ab-

rantsu merített vedrivel edgyút [Baca SzD; TSb 6]. 1848: A' csitkok itato valluja [Bilak BN; LLt].

2. itató helyre vezető/szolgáló; care duce la locul de adăpat; zum Tränkungsart fűhrend. 1766: ezen másadik Colonialis Sessioja ... Déli felől való Vicinussa a' Nyárádra le járo Falu közönséges itato szorossa vagy is uttáza [Nyárádtó MT; SLt XLVIII. 16]. 1774: igaz azis, hogy az előtt sohas országot uttya nem volt, hanem csak szomszédtság itato és malom járo Sikátor volt [A.jára TA; BLt 12].

Hn. 1764: A Marhák itató Sikátora [Válaszút K; BHN 171].

3. ~ papiros itatós; sugativá; Löschpapier. 1756: Itató Papiros, huszon egy kötés, s fél [Déva; Ks 92. I. 32]. 1840: A Papiros malom ... folytatattik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevő Hivatali papiros itato papirosnak hetven három mázsa [Km; KmULev. 2]. 1843: A K Monostori Papiros gyár haszonbérbe adatik Itato Papirosnak való Exactoralis papiros huszon egy Mázsá és harmintz két font [i.h.].

II. fn 1. baromitató (hely); adăpătoare; Tränke. 1838/1842: vagyon ... a' Somkúti Fordulónak ... elegendő itatoja a' Kis Hágónál ... a' Gyékényesi völgyön a Szajka Patakában [Dés; EHA]. 1839: itt rendkívül sok hó és, éjtzaka képtelenül meg fagy, az itatora alig tudjuk hajtani a' Marhákat [M.valkó K; BetLt 4 Bálint János lev.].

Hn. 1607: Az Itato giakra vegebis (!) vagion egy rez [Nyárádsztlászló MT; EHA]. 1731/1802: Az Itato gyakrában a sz. Lászlai hátarban (K) [Nyárádgálva MT; EHA]. 1782/1798: A' vizes végiben ... az Itaton aloll (sz) [M.szentbenedek AF; EHA]. 1817: A' Csordák itatojára bé-járo Hellynél [Mv; MvHn]. 1821 k.: A Bethlen kertben a viz mellett, ugy az ugy nevezett Itatonál [Dés; EHA].

2. itatós; sugativá; Löschpapier. 1824: Papiros El distrahadat Itato 11 kötés 4. konc [Déva; Ks 106].

itatós itatospapír; sugativá; Löschpapier. 1790: Irni valo jo Papyros Kötés 37 Itatos 35 [Déva; Ks 76.IX.24].

ittattat a duce pentru adăpat; tranken lassen. 1767: a Falu közönséges innya valo kutyánis egész télen által groff Toldalagi Pal Vr ő Nsga ittattotta marháit [Korunka MT; Told. 19/29]. 1769: Medve István Uram ... mikor ki fogyott a Viz a kutyából az En kutambol Bogát Irimának ittattatta Marhait [Mezőmadaras MT; BK] | azon el tevelyedet Tinot Medve István Uram a Pajtában ittattatta [uo.; BK. Moldován Jozsip (30) jb vall.].

ittattatik a fi dus pentru adăpat; getränk't werden. 1768: Nyári hévségeken Szárazságokban és Kemény Télben Kutakból bajjal itatattik a Marha [Kissármás K; RLt O. 4 vk].

ítce 1. icce

ítél 1. dönt, határoz, végez; a decide/hotári; be/entscheiden, beschließen. 1560: az ew felsege tablaia nem az zabad varosoknak moggya teruency zerenet hane(m) az

nemessegnek moddya es rendi zerenet Jtylt Az zabad varosok penygy mas teruency elnek hogy nem mynt az nemesek [Kv; SLt ST 6]. 1589 k.: az teorveny vgj itelte vala hogy megh adgia [Szu; UszT]. 1591: ha ... al pérés uoltomra nekém Itili az töruij hogi ennekem kél bizonitanom nincj mit tenném fél uizem megj bizonitom [i.h.]. 1610: ha halalt itel feleolle az teóruenjt azt varom | ha az teóruenjt itilne Attul varna [i.h. 30, 32b]. 1677: A' Törvény után abban járjanak-el a' mit a' törvény fog itilni [AC 124-5]. 1736: fenn marad Egjg Fatens. Lehet é erre valakit aggravalni; vagj nem? A többi pedig tsak Circumstantiák és hallomások; ezekre pedig nem lehet itélni [Dés; Jk 219b]. 1789: (A malommesterek) azt itilték, hogy ott soha többé malmot tartani nem lehet, mert az hely nem arra valo [Abosfva KK; GyL]. 1806: Valamit a' Falus Biro azon ki nevezett tizen kettöd magával itél és végez, a' Falusiaknak nyakat és fejet kell hajtani [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. — L. még BTN² 138, 169.

Szk: díjat ~. 1570: Georgius Zegedy Juratus Ciuis ... fassus est, hogi Emlekezyk arról Jol Fodor Istvan Birosagaban perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy Ellene esset Bezed feleol, kyert diat keowety volt Kolb Torozkain, De az Theorweny az byzonsagok vtan Nem Itelt dywt (!), hane(m) Nielwe valchago(n) fl. 12 d 50 hatta Torozkayt [Kv; Tjk III/2. 145] * hitet ~ vkinek esküvel való bizonyítás jogát adja meg vkinek. 1573: Kis Myhálnak ... harmad Magawal valo hitet Itelt Neki az teorweny [Kv; Tjk III/3. 263d. — A teljesebb szöve. hit al.]. 1590: Thudom hogy hitet Jtele az teorweny Pribekek abbul hogy ha attae hite<t> az leannak vagy ne(m) ... hogy elmcencie magát harmad magawal [UszT]. 1743: az törvény harmad magával itt Szász Nyiresen Kimpán Onisifornak hitet itilvén, hogy eo az Mán Andrejka pénzt se el ne'm lopta, se nem részesült benne, melyre Kimpán Onisor az én fiamot is rá vette hogy esküdgyek meg mellette, a mint hogy meg is eskütt [Szászníres SzD; Ks] * javára ~ vkinek vmit. 1587: Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el változtattwan, Samuel deakhoz ment hazas tarsol, Azert minden ketsegnek el tawoztatasaert, itileók az Arwanak Iowara az Azzonnak Ilona Azzonnak hwit Venni^a [Kv; KvLt Inv. I/2.1. — ^aAz árvára néző javakra vonatkozólag] * törvényt ~ vkinek. 1597: Az Actrix teórué(n)t(is) kér hogy eo sem(m)j gonoz veghre valot^a nem adott nekj, Az Zek harmad magawal ualo teórué(n)t Itel az Actrixnek hogy eo sem(m)j gonozt az Jnek ne(m) adott [UszT 12/129—30. — ^aMérget]. 1625: ennek elotte ualo wdeokban mikor Goro Andrassal perletunk petkj Janos kapitansagaba(n) akor harom embernek teóruint itiltek hogy falu kepeben megh eskwgiek hogy az az zen egeteo neu hely nem eoek [i.h. 92]. * vkire ~ vmit kb. vki terhére itél vmit. 1620: en az en karomert keresem uagj az Alperesre itili az teóruenjt auagj az Jngerens falura miert az Alperes melle Ingeraltak [i.h.]. * tutorságot ~ kb. vkinek ítélettel árvagyaúságát/árvagyaúsági tisztét elismeri. 1597: Jelenti Chakanj Balas vram hogy az megh holt Czákany Janos vram(m) aruainak Tutorsagat vrunk eo felsege neki atta, es lattatnais hogy eo lehetne Tutora mind maganak es iozaganak, De az teóruenjt nem itel most Tutorsagot [i.h. 12/5]. 2. a condamna; (ver)urteilen. 1576: mostan varosul akasztofara Itillek [Dés; DLt 193]. 1586: Keth zemelt eg' azont es ferfyat meg fogtata(m) es vezeozesre Jtylték

myert hog ez warosson zyn alat hamyssen chalarkotának keregetenek [Kv; Szám. 3/XXV.1 Igyarto György sp kezével]. 1588: Jstwan byrott, az mellet Akasztara itiltek volt az Papok el keonyeorgeottek, hogy fel ne Akazzak chyak meg verek [Kv; i.h. 4/I.33]. 1593: Egi leani Jwt fenesreol kinek giermeke leot uolt fogtatuk meg Az Birak Vraim Az Tanaczj sentenciaja zerent hogj semit nem ualla Vezcore itilek | egi Zilagi ferencz New latrot fogtak uala megh az kuruual ... az teoruenj Vezoeszre itile eoket [Kv; i.h. 5/XX.172 Eppel Péter sp kezével]. 1627: Contra Borbelj Borbara ellen azt tud(om) hogi vagon három Eztendeje hogi ki attak parzinasaggal elis valek az uratol, seot ugia(n) twzreis itelte vala az törvény [Nyárádszereda MT; DLt 358]. 1653: (Zólyomi Dávidot) a törvény halálra ítélé, de nem exequáltatá urunk, hanem Kővárba küldé és ott tartatá miglen meghala [ETA I, 144—5 NSz]. 1674: Szoboszlai Kis István ellen valo fassiokat exhibéálvan keovel valo agyon verésre itilte az Teorveny [Kv; Szám. 34/L.11]. 1809: kész vagyok inkább ha országunk törvénye rab-ságra ítél oda menni mint sem többet vele lakjak^a mert az életem nintsen batorságba [Héderfája KK; IB gr. Iktári Bethlen Sámuel nyil. — ^aA feleségével]. — L. még RettE 140, 391.

Szk: *fejére ~ a törvény vkit fejesztésre/halálra ítél vkit.* 1617: Feye keőteott Gabyr Peter eset volt parznasagjba (!) — kyben megh fogtak Beldy Keleme(n) feöldyn, feyere ityle az teörveny, azért keőteotte magát oda [Bánkfa Cs; BethU 429].

3. odaítél vkinek vmit; a adjudeca cuiva ceva; zuerkennen/sprechen. 1560: Melly hazat es egyeb ewrekseget mynd yt mind egyebwt minekwnk Jtlyte az terueny kyt mycor im benedek vram latoth es ertet volna vy ytiletet vet uala benne . . . de mykor latta volna hogy az terueny Jzmet my nekwnk zolgal . . . Zebenbe vitte vala otis nekunk Jtlyte vala [Kv; SLt ST.6]. 1572: My azért az Drwlia neuoe Erdeot Iteltwk telliesseguel Serej Ferencznek [Szság; WLt]. 1586: Hermanj Giorgnek egi loua holt volt meg posta alat . . . itiltek eo kegmek karaiert f 3 [Kv; Szám. 3/XXIV.56]. 1589: Az darabontoknak Itelj az feoldet az szek az bwaiait penigh . . . az varhoz takarak be [UszT]. 1613: az Sepszi Zeki teorvenies Zekis eo kmenek itilte [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. 1632: Tudom aztis hogy Zekel Giorgj megh eskütt Vzonban az aruak kepiben Kayczia Mihaliert az Commissarius vrak előtt, s vgy itiltek Kayczia Mihalt az Commissariusok az Beldi Kellemen aruajnak: hogy szolgalia mintt egieb jabagj [Kozmás Cs; BLt 3 Lad. Nagy prouisor Nicolai Miko (70) vall.]. 1643: ezek kisz ippwletek itiltwnk az ippwletbw az két riz puzta ház heljhez szaz harmincz ket forintot [Dés; Hr 8/7]. 1693: az kek fajlandis Dolmant az Relictanak itiltük [Ne; DobLev. 1/38. 9]. 1777: En Popa Juonak itelem egyedül ezen Irtást, mivel hogy eo edgyedül tette haszon vehetővé [Dupepiatre H; GyK. Kretson^a j b vall. — ^aKeresztneve olvashatatlan]. 1808: a Székellj Györgyről 11 Forinton acquiralt Joszagnak tsak harmadabol kellett volna az Appel-lata résznek itilni [Harasztos TA; Borb. II]. — L. még FogE 95.

Szk: *a kezébe ~ vkinek vmit.* 1603: (A házat) a törwín a fel pereseknek kezekbe Jtlete [UszT 17/25]. 1606: melj uduarhazat, iozagot, az törüeni itelt kezemben . . . , ki-

ben Engöm sos peter, uicze kiralj<biro> fozto imreh, be-nedök kereztes uit be [i.h. 20/19].

4. gondol, vél; a gindi/socoti; denken, meinen. 1560: az ew kewlchegeet . . . ha mëlthonak Jtelyk hath azokrol Lagistromokath hozhasson [Dés; SLt AB.3]. 1582: Bathory Janos Keomywes Imreh legénye valla Egkor azert Nappal vala es ott az Agban Keomywes Georginenel eg Legeny fezik vala . . . teolceres vincze vala vg itilem [Kv; Tjk IV/1. 62]. 1593: Homler Janos valla . . . Mikoron en az Zeoch Pal hazahoz menek la-tam hogi az Inas halua vagon, se valami kis vakaritas-nal, es valami kis keknel az testen egiebet ne(m) lattam, nemis itilem hogi abbol leot volna halala [Kv; Tjk V/1. 438]. 1603: által czapa raitam, akkor itilem hog vagta az Sandor Jstuan kezét [UszT Gergely Andras Kornis Ja-nos vram Jobbaga vall.]. 1671: valamely dolgot, mind a három Natio maga hasznára itil, meg-edgyez és áll rajta . . . Articulusban irattassék s' ereje légyen [CC 14]. 1691: ha . . . valami tagadas vagy homály lenne benne, hogy azt nem költöttem volna Comprobalom, de én nem itilem azt hogy szükség lenne [Dés; Jk 120]. 1714: Bajori Uram Nyisztor Miklost meg verette olyan nyomorék volt hogj senki nem itilte hogj meg ellyen [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) j b vall.]. 1744: a Kis háza pedig a mint itilem falu szerihez valo fog lenni [Koronka MT; Told. 14/11]. 1812: mindég áradások viz növések lévén, már most annyira két felé vágta a két Berket, hogy a ki nem tudná, azt itélné; hogy tám igen régtől fogva így lett légyen [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28b—9a Puszkás Vaszilie (50) j b vall.]. — L. még BTN 105, 110; BTN² 70, 169; CsVh 61; RettE 363; UF II, 105, 705.

5. becsül, értékkel, taksál; a aprecia/evalua; schätzen, (be)werten. 1592/1593: Mely kaart . . . eo kegmek io keet zeker zynara itiltek [Dés; Ks 35. V. 12]. 1640: Itiltük három ember kaszalattia fwnek [Nyárádsztásló MT; Sár.]. 1670: melyet itiltek volt az Acsiok jo lelkek isme-retek szerént ad f 4 [Kv; SzCLev.]. 1695: (A pincét) itil-tük negyven forintra [BFN Bh-i csomó]. 1767: azt itillyük hogy lehet mint egy harmincz vekás föld [Ud-varfva MT; Told. 44/35]. 1792: a Törökbüza Földet viszsza foglaltuk és idei termésit meg itéltettük melyet 200 véka Csős Törökbüzára itéltének [Msz; MbK XII.87]. 1825: zab termést itiltünk harmincz köblöt [Kálnok Hsz; HSzjP]. 1844: a le vágot, és még levágan-do résznek fáját . . . nyoltzszáz Mfrtkra itilték [Megy-gyesfva MT; LLt].

6. minősít, nyilvánít; a califica/declara; qualifizieren, für etw. erklären. 1580: Erty eo kegmek egez varassal az Negy hordo bor dolgat kit Grwz peter megh veot Azert idegen bornak Jtilyk es semmy vton ne(m) enge-dyk Grwß peternek hogy megh vegie azert legie(n) vrd-s teölle [Kv; TanJk V/3. 230a]. 1604/1675: Tudom azt hogy Donath Istvannet . . . itilte' vala az tablan az tör-vény fattyunak az joszagban [A.csernáton Hsz; HSzjP Illyés István de Futasfalva pp vall.]. 1732: azon meg vi-llyés Borokot . . . meg kostolván itiltük Ex Conscientia zezet Borokot . . . meg vizeztetet Borok(na)k [Bodok Hsz; Ks 22.XXIb]. 1756: Hegiek között lévén az Falunk határa fél termékenyű helynek lehet itilni [Lungsóra H; JHb LXX/2. 104]. 1815: melly Remeket . . . Czéhuk illen-dőnek itilt a' bé vételre [Kv; ÖCJk].

7. meghatároz/szab; a stabili; bestimmen. 1583: az harom falunak hatarath es Isten zerinth igazan itilietek [Gyf; Jakó, Dézma 18]. 1585: valazzanak bizonyos zemelieket, kyk Ala Mennyenek az gatot megh latny, es Amint itilik es Iowalliak epitetset az gatnak, chinaltassa megh eo kgme^a [Kv; TanJk I/1. 13. — ^aÉrtsd: a bíró]. 1595: Vgjan ezen leanykanak hazassaga Jdejen valo ruhazattjara theorwenj zerent Jtelteonk negy szaz forintot [Zombor K; SL. Sombori László reg.]. 1708: a N(e)-mes Szék itilt volt a Divisiokor Csia Mihalyne Aszszonyom ruhazattjanak potlasara húsz zlotokat mivel e' kusseb leven nem volt a jozzagbol vgj ki ruhazva mint a Nennyei [Lisznyó Hsz; Kp I. 95]. 1741: Kévánjuk aláza-toson, hogy másképpen ne lenne a vámlás, hanem mint ezelőtt a méltóságos regium gubernium itilte és megparancsolta [Gysz; SzO VII, 414]. 1784: a Sedria is egy Esztendőre valo árendat itélt [Msz; MbK XI. 71]. — L. még DFaz. 15–6; RettE 141.

8. elbírál, megítél; a aprecia/judeca; beurteilen. 1592: Gilkossagot, Orsagot, latorsagot, Egheteoket a' Biro Ne egiedwl, hanem tanachawal egiebbe (igyl) itilik [Kv; DiósyInd. 42]. 1654: Hallam Pall pap Uramtol feddőd-ue hogj Jstuan deaknak monda, megh az Annyad teje sem uezet ki szaiadbol, jmmar embert itilsz [Káson; BLt 7 Györgi Peter Jmperfaluj (38) pp vall.]. 1752: itellye Isten s maga Mlgs Sogor Ur(am) hogj incertumra tehesske valóságos dispositiot avagj sem [ApLt 5 Apor Péter Kálnoki Antalhoz; csak az aláírás sk].

Ha. 1577: Itileok [Mv; SLt XY.24]. 1579: Itileok [Néma MT, Told. 31/1.]. 1582: Itylyk [Msz; LLt 65/1]. 1590: Itelleonk [UszT]. 1592: Itile [Impérfva Cs; BCs]. 1604: itilte volth [UszT 18/163]. 1634: itilli [BLt 3 Szabo Matthe Kazo(n) Uy falui (34) ns vall.]. 1642: itiltük [Nyárádszlásló MT; Sár.]. 1658: Itilik [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1661: itilték [Beszt.; LLt 30/17]. 1666: itilli [Fog.; BLt 9 Inczedi Peter lev.]. 1671: itillyek [SzJk 117]. 1680: itiltük [i.h. 146]. 1684: itiltük [Kissoly-mos U; Márkos lev.]. 1691: itillyenek [Dés; Jk]. 1710: itiltünk [Etéd U; Nkf]. 1729: itili [Dés; Jk]. 1729: itillem [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János br. Apor Péterné-hez]. 1737: fog itélni [Dés; Jk]. 1745: itilné [Usz; SzO VII, 429]. 1784: itilők [Malomfva MT; Pf]. 1789: itilik [Désfva KK; Gyl].

ítélendő 1. de condemnat, condemnabil; was zu verurteilen ist, verurteilbar. 1842: Biztosságunk . . . Am-berboi Josefnt Alexander Mariát Tisztí rendelkezésnek lett nem engedelmeskedéséért. Hadnagy Atyánkfának hi-vatalos kötelessége teljesítésébe méltatlanul lett le pisz-kolása és motskolásáért . . . egy Constitutionalis bünte-ssel terhelhetők s ezen ki nyomozásra tett költség el hordozására itélendőnek találta [Dés; DLt 1452a. 10].

2. megszabandó; de stabilit/fixat; zu bestimmend. 1840: az elitilt részért itilendő summát maga vévén fel semmi további indenmizációt nem kívánhat [Nagy-erney MT; BálLt 92].

ítélet 1. judecată, sentință; Urteil(spruch). 1561: Va-lamely zolga az az inas üag' legen orsagba talaltatik ha nag orsag lezen az Biro iteletire haggiak. ha kichin hat az biro eloj az Ceh eleibe keryek [Kv; ÓCART.]. 1583: ebbeli limitatitokat, itileteteket es wegzeseteket nekeonk hw-teoteok zerint megh iriatok [ETA V/2. 18 fej.]. 1594: La-

katos Istuan senior, vallia: Mikoron az ket fel akarattia-bol az ceh eozue giwlt volna, egi nihanizor ra kerdwk mind Lakatos Jstuant es Lakatos Tamast, ha akarnak az ceh itiletinek engednj [Kv; TJK V/1. 456]. 1600: Mierthogy az Zeknek iteleti zerenth harmad napra leött mind ez ideigis az hat forintoth megh ne(m) atta az Ac-tornak, engedetlenisighnek terhin wagyon 24 Gira(n) af-felet tartozik az penztis meg adni [UszT 15/69]. 1628: el mentünk vala az denotaltatot örökségre; hogy az Tör-veny iteleti szerent kezebe statualnok [Feldoboly Hsz; BLt]. 1718/1781: eő Nagyságok, 's eő Kegyelmek né-künk külön külön kezeket nyujták authoralván arra: hogy a' mi kezeink által, egyenes itéletünk szerint gyakorlando Divisio . . . celebraltassék [H; JHb LXXI/3. 483]. 1804: Pál István a Makkos Pásztorok Keze alol el veszett Sertésse dolgában a Falusi Hitesek Itéletét meg vizsgálván helyesnek, és törvényesnek találom [F.rákos U; Falujk]. 1815: kimondatik e következő Itélet [Lisznyó Hsz; LLt].

Szk: ~ alá/~re bocsát. 1787: Mi Fiakul Leány Test-vérünkhöz lehető praetensionokat addig, 'míg a' Leány ág kívánságát láttyuk, fenn hadgyuk, akkor pedig reflex-ionokat meg tévén, minek utánna az ösze felelések elké-szülhetnek, itélet alá bocsattuk [Kv; Ks 73.55]. 1807: A praetendens Felperes inhaerealvan mindenekben fen-nebbi iratásaihoz ezennel iteletre bocsattya et protesta-t(ur) [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1817: Méltotassák azért Nagyságod Veres János Maliciáit Törvényes itélet alá bocsátani, és ötet Arestomba tétetni [Szászssombor SzD; IB]. 1826: A' Levelek eltartásokért valo Pert Groff Bánfi György vr ellen nem tsak el kezdettem, hanem éppen Tegnapi bocsátam Itélet alá [Mv; Told. 7] * ~ alá/~re bocsátódik/bocsátatik. 1772: Ha én fiu az Atyai Ioszagok között akár melyiket praetendalom tsak fiu ágot illetőnek, . . . az Arbiter Birák Urak itéletire bo-tsátodni itéltessék [Ádamos KK; Ks 92]. 1809: a' Crimi-nalis Pereknak mások felett a' midőn Itélet alá bocsátat-nak azonnal el kell láttatni [UszLt ComGub. 1672]. — L. még RSzF 245. * ~ tétetik/itétetik. 1785: a mos-tan közelebb peragált Investigatio alkalmatosságával az Inclyta Investigatoria Co(mm)ssio eleibe a vas Dézmá-ról valo compositiot producltuk a végre hogy az eo Fel-sége Tronussa előtt arrolis . . . itélet tétessék [Torockó; Tlev. 4/11. 2b]. 1789: a p(rae)tendens Asszony Praeten-sioi az én feleleteimmel, à Törvény és az igasság Sinor mértéke szerint egybe vettvén meg határozatassa(na)k és egyszersmind az én Praetensioimrais . . . egyenes és Törvényes itélet tétetessék [Ne; DobLev. III/658. 6a] * ~et effektumba vesz. 1808: mi az Itéletet meg tettük, és a' mennyiben modunk volt effectumba is vettük [Asz; Borb. II] * ~et exekúcióba vétet. 1808: A fen irt Appel-lata Felperes Rész mái napon én előttem Biro Sigmond Uram által az insinuált Novumat remittálta, és arrol teljeslen le mondván ezen fen irt Itéletet Executioban vétettni kévánnya [Asz; i.h.] * ~et hoz. 1807: az Also Törvény Szek noha Itéletében a Meritalis okokatis elég hosszasan fel vette, tsak ugyan a Per derekán semmi Itéletet nem hozott [Mv; DobLev. IV/308. 1b]. 1826: Ki-hallgatván mind a két feleket, a falu ítélőszéke hozott ilyen itéletet [F.rákos U; RSzF 258] * ~et megtesz → ~et effektumba vesz * ~et mond itéletet hoz. 1792: a ki rendelt Birák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévő Causát ki dolgozzák és Törvényesen

végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak; hanem
ez ideig is a Causa határozatlan és Itélet nélkül ma-
radott [Ne; DobLev. IV/704] * ~et tesz a. dönt. 1584:
nem tudok mihez tamazkodni és michiodia itileteht ten-
ni [Báthory, ErdLev. 208]. 1735: tettünk illyen itiletet
[Zalan Hsz; SVJK]. 1792: Münk meg irt Birakul le tett
hűtünk után vallyuk, hogy ... Krajnik Urunk paran-
tsolatyából Tyéjre őszve gyűltünk, a végre hogy F. La-
pugyi Popa Györgynének Péter nevű fiával valo sok vi-
szontagságait Törvénykezeseknek akadályoztatást föl-
re vennék, és értelműnkhöz képest vagy őszve békéltet-
nénk az Exponenseket, vagy pedig fel adando panaszi-
Után Itéletét is tennők [H; Ks XLVIII/7. 21 Bunda
György judex pagi Gerend (36) vall.]. — L. még Bara-
bás, SzO 350; DFaz. 30. — b. megállapít. 1700: Mi azért
el mentünk ... meg irt két határákban egy mashoz
közél lévő Malmok(na)k oculálására ... tőtünk olyan
itiletet, hogy ha az meg irt Groff Ur eő Nga^a Malmának
gáttya magassa(n) nem köttetnek, nem fogna sokat ár-
tani az Vas Daniel Vram Malmának [Dob.; WassLt. —
^aGr. Apor István]. — L. még RettE 321 * ~re tesz.
1818: De minthogy Gegő György a kis leánykára is
annyi részt akarván venni, mind a fiúra, meg nem egyez-
hétvén, kívánák mind a két felek előlknben törvényesen
itiletre tenni, hogy itilnők meg igaz lelkiismeretünk sze-
rént, hogy illeti-e mindenik személyt mindenféle, avagy
nem [Jenőfva Cs; RSzF 243] * derekas ~ érdembeli ite-
let. 1822: minekutánna a perelkedő Felek ... magok
reflexiojokot és Contrareflexiojokot meg tették ... ugy
találtuk: hogy az Alperesek hosszas allégatiojokba elő
adott argumentaikaiknak nagyobbára a Derekas Itélet
előtt lett volna helyek és idejek [Maroskoppánd AF;
DobLev. V/1057. 3b]. 1834: a' Szoszolloi meg Hivásnak
a' hasonló legrövidebb természetű keresetekbe nem tsak
előtte, de még a' derekas Itélet utánis helye vagyon
[Asz; Borb. I.] * megjobbító ~. 1827: az edyik Mlgs
Osztozo Fél által jelentett Apellatio uttyán felsőbbi ellá-
tás végett ezen osztályos Űgy, a Szokszor ftszelt Törvé-
nyes Derék Szék eleiben fel hatván és ottan benne a'
mult 1799dik Esztendőben Martius 7-én Meg jobbító
Itélet (: Reformatorium Deliberatum :) mondatatván
[Erdősztygörgy MT/Mv; TSb 51] * új ~. 1569: Vid
deak dolga Zok ferencel, Az wy Itylet, az ados leuének
massat keuania, massat ne(m) attak. Vyd deak kez
hwtiel fel veny hogy meg atta, az hwtnek penig helie nyin-
chlen, mert az elso p(ro)cesusba, nem forgata az hwthot
[Kv; TJK III/1. 255]. 1640: az Al peresek az Uyab Itiletet
producaltak volna, az Vyab Itilett mellet azt propona-
lak, hogi az A praedecessorának akkori Juramentuma
annihilaltatott volna [Mv; DLev. 5]. 1775: a' Titt. Ik
... új itilet által a' fen meg irt terhes deliberatumot re-
formáltatni, Nemes Hazánk Törvényei szerint igyekez-
nek [T; DobLev. II/463. 1b] * új ~et vesz. 1560: Mely
hazat és egyeb ewrekegeket mynd yt len meg egyebwt sok
apellaciok vtan minsekwk Nytlyte az terueny kyt mykor
im benedek vram latoth és ertet volna vy tyitilet vet uala
benne [Kv; SLt St. 6] * válaszoló ~. 1806: mind a' vá-
laszoló iteletbe, mind az egyezésbéli Contractusban így
vagyony nyilván ki írva, a' közelebb jövő Kis Aszszonny
Napi vásárra tartozzék Pataki István Uram tőkélle-
tesen ki fizetni káraitak Ezen előtt botsátott egyben
feljelgetésekre September(ne)k 10kén 1806ba ki monda-

tatt Válaszlo Ítélet^a [Torda; UszLt ComGub. 1733u.
^aKöv. az ítélet].

2. *Isten(nek)* ~ e a. Isten akaratát/döntése; voinja/ju-
decata lui Dumnezeu; Gottesurteil/gericht. 1623: Jelen-
tek azt mi Elottunk, Hogi az Vristen az eő beőlec Itéleti-
beol, Az Eoreg Kerekes Janost minde(n) giernekiuel ez
pestisben ez vilagbol ki votte volna [Kv; RDL I. 12].
1673: Ha . . . Isten itéletiből következhető szomorú vál-
tozasanak alkalmatosságával ez Vár obseďaltának
. . . , az Várnak feladására . . . másokkal affélékről nem
tractalok s annál inkább affélékről sem titkon, sem nyil-
ván meg nem egjgiezek [UF II, 347 Boér Zsigmond fog-
porkoláb esküje]. 1705/XVIII. sz. eleje: mostoha
Anyánk . . . a Szegeńy őtsénket Borberekí Istokot az
Enyedi Collegiumban onnat fel jártathassa, tanítathas-
sa Istennek itéleti által [Nc; DobLev. I/59]. 1750: kis Es-
ter szép Léányom meg himlőzven mind két szemivel
Isten bőlts és szabados itéletiből meg-vakula [ArJk 48].
— b. Isten csapása; lovitura lui Dumnezeu; Fluch Got-
tes. 1657: igen sok özvegyeknek, árváknak megnyomo-
ritásával . . . lőtt sok égben kiáltásokért, hihető, szállott
reá Istennek ez itéleti [KömÖn. 11]. 1709: a mely faluk-
ban ide ki azon isten itéleti^a szállott, majd ember sem ma-
radt azon helyekben [SzO VII, 145. — ^a A pestis]. 1806:
ha a' gabonának szűk termése lenne, vagy rogya, Jéges-
ső 's Isten más itélete által megrontatnék, tartoznak a'
pásztorok is télére elvenni a tavaszgabonát is, a' Zabon
kívül [F.rákos U; Falujk 15 Sebe János pap-not. kéz-
vel; RSzF 197]. — L. még MNy XXXVIII, 385.

3. csapás; calamitate, flagel; Schlag, Plage. 1718: Su-
ljós Iteletti bocská I(ste)n arra Á Városa Tűz támadván
[KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1732: ha i(ste)n valami ite-
lettel vagy erőtlenséggel nem latogatya [Balázstelke
KK; LLt]. 1771: Szemlátomást valo iteleti az Uristen-
nek Rajtunk az a szörnyű esőzés [RettE 253].

nek rajtunk az a szörnyű esősz [RettE 253].
4. Vélekedés, vélemény; pöwre; Meinung. 1584: Feo-
seos Iánosnak vallia hogy Ewelleis volt Babawl, de sem-
mit hozza Ne(m) tud hallottak azert hozza elegh gonoz
itiletet [Kv; Tjk IV/1. 270]. 1590: kerik eo kgmeketh az
megh-serteth feleketh, hogy ebbel semmy Jdegen Jtele-
teth ne vegyenek, az mostanj tanachnak se agyon eo
kgmek gonoz peldat [Kv; TanJk I/1. 131]. 1600: Hatar-
hasitast az kett falu kezoert ne(m) tutom, de az en itele-
te(m) zereneth Farkaslaki hatarnak itelne(m) az peores
helt [UzstF 15/108 Salfalui Gyeörgy Malomfalui lefoe-
ember (65) vall.]. 1614/1616: az en itiletem szerezett
deputatíonak nem mondhatni [Kv; RDL I.100 Mich.
Literatus Nyilas rationista vall.]. 1772: az előbbeni ké-
rősekben, mi magunk itéleti bővségesen ki tettük [Ádám
nos KK; JHb LXVII/2. 383]. 1780: az én itiletem sze-
rent att igen sok bor el nem fojhatott mivel igen gyenge
nedvesség laczot az földön az abrantsoknak se'm volt
semmi hibája [Berekeresztúr MT; BetL 6 G. Csege-
(20) jé vall.]. 1810: Kádár János nemis tud bizonyít-
tani, hogy Appellált légyen, mely szerint én mint rón-
már meg holt pert, ujba fel nem vehetem; hanem itele-
tem szerént meg kell állandoul maradni a' régi Delibera-
tum(na)k [F.rákos U; Falujik 56-7 Sebe János pap-not-
kezüvel]. — L. még BTN² 244, 315; ETA I, 154; FogE
338.

Szk: (vmilyen) ~ben van (vhogy) vélekedik. 1770:
hallottam ... hogy a parond az Adámosi malom alá to-

jult, de én olyan ítéletben vagyok, hogy az gát erősen Le Léven nyomulva, a Viznek az ereje a gáton menvén, annak az ereje hanta a Silip eleibe a parondat [Királyfva KK; JHb LXVII/108] * ~et hoz véleményt alkot. 1823—1830: A templombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képházban már kevés esméretet vévén a képekről, ítéletet az itt valókról^a tudtam hozni, vagy dicsérni, vagy hibáztatni [FogE 200. — ^aA Lipcsében levőkről] * ~et tesz 'ua'. 1619: nem látta Kegyelmed csak az konstantinápolyi divánt js, de csak arról is tudna Kegyelmed ítéletet tenni [BTN² 222].

5. belátás, tetszés; apreciere, plac; Einsicht, Gefallen. 1578: ky ky mind az eo maga haza elejt meg tisztichia, es a ganet ky hordassa A kinek pedig erke reá ninchie(n) hogy ky witethesse az Zalo pedig giakorolya hazat, az olyannak eo keg Biro vram legien Itelety zerenit segitsegel [Kv; TanJk V/3. 164b]. 1584: Az Zamweweo vrainnak itiletek voxok zerenit az Taulj Restantiaban engettenek megh nemelj Zewkeolkeodeóknek In summa f 7/50 [Kv; Szám 3/XII.9]. 1677: A' legitime recipialtat collateralis Attestatiok, és azon Falunak lakosinak hitelles bizonsági, mind pedig a' más félnek maga mellet lévőnek vallási ez Casusokban admittaltassanak ...; ha a' dolog elégségesen nem constal, a' Biráknak itiletekből, egy Exmissio még adattassék [AC 158]. 1788: Instályuk ... a' Ttts Officiolust, bölts itiletek szerint találjanak olly utat 's modot azon restantiankn(a)k ki potolására hogy se mik^a, Se a' Szegény köznép ne aggravalassu(n)k kifizetésével, hanem azon Summa Falu pénzüből ... hadd pótlódjék ki [Nagymás K; Somb. II. — ^aA folyamodó falusi bírál]. — L. még BTN 106; BTN² 123, 125, 135, 167, 192, 193, 317, 335, 361.

Szk: ~ében/~én áll vkinek vmi. 1618: magamat küldött vala ökegyelme az kajmekámhoz hogy ... exploráljam, micsoda szekeret szeret az pasa. Én volóban végére menék hintó ne legyen, hanem amaz erdélyi kolyának kit hinak, olyannak describálá az lovászmeister hogy legyen, és veres fedelű legyen, az több minének^a (?) az szépsége az Nagyságod bölcs itiletin áll [BTN² 111. — ^aÍrás- v. olvasáshiba miúének (értsd: művének) h.]. 1703: Azon kompanianak tartottunk hat asszony-embert sütni, szítálni és hat férfiat favágni; mely micsodás hátramaradásinkra, romlásunkra lótt legyen, az ngtok s kegyelmetek bölcs itiletiben álljon [Csíkszereda; SzO VII, 111 Csz, Gysz és Hsz panasza a német katonákra tett költség miatt] * ~ébe ereszt vkinek vmit. 1586: Ha penigh Ez temeteo emberek a' hopenzt keweselnék, Eo kgmek varosul Biro vra(m) beolch Jtiletebe eresztik, mywel kellien fizetesek Jobbitanj [Kv; TanJk I/1. 35] * ~ébe/~ére hagy vkinek vmit. 1587: Az Saroglias Gyekenies Sarbol chinalt helieket, Eo kgmek Varosul az tanachbeli Vrain Iteletibe hattak, Nem ighe(n) dichirik varosul ot lenny, ha el bontattiak tanachul semmy ellent Ne(m) tartanak benne [Kv; TanJk I/1. 46]. 1618: (Az ügy tisztázását) én tovább nem urgeáljam, hanem az Nagyságod bölcs itiletire hadtam [BTN² 114] * ~ében van vkinek vmi belátásától függ. 1592: Az Zegeneghnek attunk ez tauazzal haro(m) eóll Zenath de az Zena mind eözwe rothat volt, semmi haznat nem vehettek Zegeniók, Az az kgtók itiletebe(n) vagion ha méghe leótt volna, soha egy penzt sem veónnek Erte raitok [Kv; Szám. 5/XII.3]. 1595: Az loas

legennyek Ö km(e)k valti töredenek raita: hogy ha 8. aúagy 11. sing posztot karasiat adgyak: wegezek ö km(e)k, hogy 11 sing karasiat adgyak ez esztendőre: De mind azonaltal az jóe Esztendőkre ö km(e)k jo itiletiben leszen Mert nem Regulat czijnalnak ez mostanj adasbol [Kv; i.h. 6/XVIIa. 229 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~én marad belátásától függ. 1582: Az my az Doctor dolgat illety ... wegeztek hogy az Boltot megh aggyak neky, es az haz bert fizessek megh erte, azonkywol adotwl ... zabadsagba tarchyak ... ha ezzel megh eledgyk, io ha hun ne(m), az is az eo Itiletin marad [Kv; TanJk V/3. 251b] * jó ~böl/~tel (legjobb) belátása szerint. 1583: mindnekeppen io moddal legien az Instructio ... es eo kgmek varosul megh erthwen, ahol Iobithany kel io itilettel Iobitany akariak, Ahol pedig helie(n) kel hadny azt chelekezik [Kv; TanJk V/3. 273b]. 1603: Vgyan ezen Circalasba(n) ... ha hol felelmes tüzelő helyre találnak Jo itiletből el ronczak és az gazdakal epp tüzelő helt epitessenek [Kv; i.h. 449]. 1635: mikor elseoben, az varasban, az Czismasia mesterseg es czismasiak be szarmoztanak, ez Varosnak Biray Tanaczi es eleol jaroi, jo itilettel az Varga Czehben rendelték eeket [Kv; KvLt Céhír. I.15 városi tanácsi hat.].

6. becslés, megítélés; evaluare, apreciere; Schätzung, Beurteilung. 1589/XVII. sz. eleje: Edgi Legennek se legien szabad addigh meg hazasulni, Scót az Jelt es az Vacciorat se engedgiek, uegiek be addigh, valamig az eo tudománianak Mester remeket az Ceh mestereknek igaz itiletek szerent elegendő keppen saiat Mestersege által meg nem czinallia es mutattia [Kv; KómCArt. 8]. 1594: Az Ghonosz vtnak meg latasara, es itilete mint shogy shol kel építeny, valasztottak varosul illie(n) vrainat [Kv; TanJk I/1. 238. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1631: ez vilagnak itileti szerent szenuedhetetlen nyaualyakkal, es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1642: itiletünk szerent teóbbet ert volna [Tövis AF; BálLt 62]. 1751: Vándorék(na)k ha ... az efféle vigázo Határ Pásztorok valami kárból néha be kaphattyák is be hajtott megh kötözött marhájakat vakmerőképpen el oldozzák el lopják, ... a' reájok becsültetett kárt megh nem fizetik az Becsűseknek itiletek Szerent, hanem csak a' mit akarnak [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. 1762: az én itiletem szerent mikor Isten áldása vagyon a mekkora helynek láttzik tsak egy Esztendei haszna is meg érne leg aláb is 150 vagy 200 Forintot [Kőfarka SzD; SLT XXIV.6]. 1789: Az egész Láda forma Asztal árra azok(na)k itiletek szerint a' kik azt készítették Rf 16 [Mv; ConscrAp. 88].

Szk: ~ére hagy vkinek vmit megítélésére bíz. 1713: most sem kívánok többet mint akkor, egy Paripát szerzőmötül Czafragastul (!) adgyon Natsád iteletére hagyom egy Jobbágyért sok é vagj sem [Nagybarcsa H; JHb Barcsai György Jósika Imréhez]. 1732: nem lehet hogy ő Né(kna)k 2du(m) testamentu(m) minden ki menyen, még is ... oda maradgyon minden, é lehetetlen, hogy mi is mezitelen maradgyunk. bölcs itiletére hagyom az M: Ur(na)k [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.] * ~ére támaszt (vkinek vmit) 'ua'. 1583: Ezth kegielmes wrwnk mi chak az felseged kegielmes itiletire tamazytwk [BáthoryErdLev. 104]. 1610: En chiak tamaztom az teórűeny itiletire^a [UszT 13a. — ^aTi. ügyemet]. 1621: Mivelhogy az pappirosat penze(n) veszem es Jeóuedelmem ninnh rea, Azert az kegtek beólcz Itiletire ta-

maztom az Esztendeo Forgasaba(n) Regestum Irasra, Czedula es egyeb szwksekre men(ny) pappiros keolt legien ell. Annak Arrat kegte beolc Itiletire tamaztom [Kv; Szám. 15b/XI. 307]. 1833: Nagysád bolts itéletére támosztjuk: Mi egy véka buza? 10 Huszast, 's többetis adunk érette [Torda; TLt Praes.ir. 1534]. — L. még BTN² 300—1 * ~et tehet felbecsülhet. 1581: Biro vra(m) Az keomyweseket Mind be hywassa es Azokkal egywt lassak es Intezzek el mind hozzat zelyt Az epitmennek Ahoz kepest eo kegmek Az Summa felöl is es koltseg felöl Itiletet tehetnek [Kv; TanJk V/3. 235a] * ~re ad vki elé vmit megfontolás tárgyává tétel. 1586: Legh elseoben Biro vram eo kgme lathwan az Wdeo alkolmatassagat az zamweweo Vrainknak valasztasara, Adta eo kgmek eleybe, Jo itiletre visgalasra, Meltonak itilwen eo kgme Biro vram ... hogy Negyen lenenek Az Zamweweo Vrain [Kv; TanJk I/1. 37].

7. elítélés, rosszallás; condemnare, reprobare; Verurteilung, Mißbilligung. 1681: Munitiós Bátya az Doboló bátya mellett . . . Ezen Munitiok^a előtt az mely Lövé lyukak az Keőfalo(n) fellyül barona fabul voltak fel rova, es megh töltve, ighen el rothattak és le sorvattak . . . az mint az á bátya vagyon, idegen ember itilet nélkül nem tekinteni [Vh; VhU 564—6. — ^aAz előbb felsorolt tarackok és kellékeik].

Szk: ~be tesz/vesz elítél. 1655: Ozdi Uram igen bárátyának itelle Kglđ Rázmány Istvánt jo akarójának, de külömben van . . . en az ő diffamatioját akarmi szerént tudvan méltatlannak lenni . . . de sok böcsülletes emberek ez dolgot csak az ő Relatiojából értvén, ne talam itiletb(en) vésznek [Kv; CartTr II. 897]. 1720: Azonban bestelenittetes(e)ketis Ngtk Kgtk tegye Istenes itiletiben [Pf] * ~et itérít vkire. 1783: Talám itéletet, és neheztelést is ténített az Ur Notarius Ur én reám, hogy az Ujjfalvi határon lévő zalagos bé vetett földből gabonát vitetett bé M. Szent Királyi gondviselőm [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] * ~et van magára. 1712: Azert ker(em) ed(es) Batya(m) uram kgmdet, hogj igireti szerint igazicsa el Atyafiságosan azan dolgot egimás közet hogj ne vonyan Itilett (!) maghára kmetek másoktolis [Folt H; JHb Foltai Mária br. Jósika Imréhez].

8. ítélkezés, ítéllethozatal; pronuntiare a sentinței; Urteilsfällung. 1592: Hogy az zentzek, Secularis caussak itiletibe magat ne awassa, se Testamentum dolgaba, hanem in ea parte, mikor Valaki az Ecclesiahhoz legalna valamith [Kv; DiósyInd. 29]. 1806: Mind ezek igy világosságra jöven, a' Falu Széke az itéletbe belé nem ereszkedett; hanem a' Tktes Szolga Biro Urnak ajánlja (!) [F. Rákos U; Falujk 7]. 1814: Hogy pedig mi . . . Makai Miklos Testvér ötsének . . . valóságos descendensei légyünk, ha Nságod abban kételkednék azt Nságodnak itélet szeréntis készek vagyunc Documentalni [Dés; Borb. II]. 1842: Márk Ferentz, Márkos Joseff és Dants Lászlónak az Itilettyek le folytatott [Bereck Hsz; HSzJP].

Szk: vkinek az ~ére ereszkedik vkinek az ítélkezésére hagyatkozik. 1585: Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy személyere, vagy hazara tamadnak . . . Azt a Capitanok bewntetessel le chendesit-hessek, De wgy ha a' ket fel peres a' Capitanok itiletire vagy le chendesitessere el igazitasara ereszkednek, Ha penigh a Biro eleot akarnak teorvenkedny, az Capitanok semmy ellent benne ne tarthassanak [Kv; PolgK 17].

Sz. 1774: Ugyanis vannak olyanok, akik, elhagyván a reformata vallást, pápistává lesznek s oly szörnyű buzgósággal viseltetnek ahhoz, hogy született pápista sem buzgóbb. Ilyen volt^a . . . s mások is sokan, akiket eleseteknek lehet mondani. Az ítélet mindazonáltal az Istené, nem miénk [RettE 339. — ^aKöv. a példák fels.].

9. ? törvényszék; tribunal; Gericht. 1794: A Bágyoni részen álló Birtokosok, mivel magok kivanták, hogy a két Antiqua Sessiok után érendő részt egy más között magok osztassák fel az Itélet réá hajlott [M.bagó AF; DobLev. IV/739.7b].

Szk: hadi ~ haditörvényszék. 1842: Albisi Pánczél András a' Stok Házból Hadi Itiletire vittem hogy a' feleségét meg lötte [Kvh; HSzJP].

10. ítélőképeség; capacitate/putere de a judeca; Urteilsfähigkeit. 1587: minden Iffiak . . . magoknak walo kereskedesekeitol Nagy tilalomba legienek es bwntesse-be, ameddygh ez varosban megh nem hazasodnak, mert ezfele Iffiusagnak ideye, Elmie es Allapattia ighen romlando, itileti gondwisselese eretlen [Kv; KvLt Vegyes III/65]. 1628: Tón azert mi előttunk Ersebet Azoni illien vallast elő nyelvweül meg ert itiletből, hogi ha l(ste)n ez vilagbol ki szollittana, tehát akar mi neu(e)n neu-ezendő iouai . . . Szabo Istuanra szallianak [Kv; RDL I. 136]. 1653: Ugyan nem is cselekedte a király azt, hogy a hol a község meg akarta vallását tartani, onnat erővel kiüzte volna a papot; hanem csak azok a kik a sok tébolygásban megszédültek és az imperitum vulgus nem tudta mit miveljen, mert mind a két vallás ugymint a calviniana és az ariana valóban kellett magát a szegény itélet nélkül való vulgus előtt [ETA I, 28 NSz].

Ha. 1634: itileti [Gyf; AkLt 344]. 1641: itileti [Lőrincfva MT; Sár.]. 1661: itilettel [Szárhegy Cs; SzO VI, 242]. 1666: Itileti [Imecsfa Hsz; LLt]. 1680: itiletiben [Dés; Jk]. 1683: itiletire [Diód AF; Incz.]. 1689: itiletünk [Hosszútelke AF; Kath.]. 1697: itiletiből [Dés; Jk]. 1698: itileti [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. 1698 k.: itiletből [Dés; Jk]. 1710: itilet [Visa K; BLt]. 1723: itilet [Kőrispatak U; Pf]. 1731: itiletiben [Komjátszeg TA; AbN]. 1737: itéletünk [Dés; Jk 472b]. 1743: itileti [Kv; Pat.]. 1757: itiletünk [Nyárádsztrbenedek MT; Told. 28]. 1764: itiletem [Szu; LLt Fasc. 160]. 1782: itiletivel [Kászónújfalu; MvLev. Vegyes anyag 8]. 1791: itiletit [Dés; DLT]. 1817: Itilett [Bánkfa Cs; Hrj].

ítéletbeli itéletben foglalt; cuprins în sentință; ins Urteil gefaßt. 1805: Az Itéletbeli essentialis Extractus vagy rövid summa [Mv; DobLev. IV/893. 3a tábl.].

ítéletesen itéletileg; prin sentință; durch Urteil. 1830: (Az) Exequutor Ur Fel olvastatta velem a' Vice Szék(ne)k . . . azon Itéletét; melybe Alperes Ratzkevi István a' Novumáról valo le mondást jelentett és Itéletesenis el fogadtatott [Msz; DobLev. V/1158. 1b]. 1840: Az alperes, az itéletesen nyert közöltetés után egész tisztelettel bé adattya^a [Dob.; Somb. II. — ^aKöv. a beadott iratok fels.]. 1844: Gasi Török Katának, törvénytelen el vált, és itéletesen békoba vettettett nőnek bizonytalan Atyától Kereszteltetett János [Nagykapus K; RAK 47]. — L. még VKp 119.

ítéllethozatal itélettétel; aducerea sentinței; Urteilsfällung. 1849 u.: a nép ingerült állapota miatt a rögtön ítélő

székek bírái kéntelenek ítélethozatalokba nem mindig meggyőződéseket követni [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

ítéletnapig az utolsó ítélet napjáig, a végtelenségig; pînă la ziua de apoi; bis zum Tage des letzten Gerichts, bis ins Unendliche. 1710: Így romlék meg^a az a gyönyörűség enyedi reformatum collégium, s nem is épül talám soha úgy, mint volt, megemlegethetik ítéletnapig a Rákóczi Ferenc rebellioját [CsH 393. — ^a1707-ben Rabutin tábornok rác csapatainak pusztítása nyomában].

ítélettétel 1. ítélethozatal; aducerea sentinței; Urteilsfällung. 1740: ezen Tkttis Penteki szek authoritas penig tsak 12 for(intra) extendalodik az ítélet tételre [Torda; TJkT I. 184]. 1776: ha vel in toto vel in parte az Divisorok itelet tételin valamelyik rész meg nem nyugoszik, azon részben folytassa az Nms Fejér vár(me)gye Also Járása Cont. Táblája előtt [Ne; DobLev IL/481. 1b]. 1797: jo lelki esmérettel mondhatom ..., hogy én azon ítélet tételbe jelen nem voltam [F.árpás F; TL. Algye Ivanyel (51) col. vall.]. 1806: 100. aranyokat ígértém a Referensnek tsak hogy az elébbeni Ítélet tételt a' novum melletis meg állítsa [Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

Szk: ~re apellálhat. 1790: Akár Törvényes, vagy akár mi nemű dolog légyen igazításra való Decisio-ja a Szőlős Gazdák előtt mennyen végbe Ugy pedig hogy annak el igazított voltat a Szőlős Gazdák előtt se Székre, Sem akármely Tisztnekis ítélet tételre ne apellálhassa [Karácsonfva MT; Told. 76].

2. kb. ítélkezés, (ítélkező) vélekedés; felul de a judeca; Rechtsprechung, Urteilsfällung. 1664: Akárkinek is maga szabadságában lehet ítélet tétele, mi arról nem tehetünk | Bizony csodálkozhatunk némelyeknek idegen ítélet tételek felől, holott mi naponként érezzük azok miatt való szüntelen megbántódásainkat [TML III, 174 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

ítéletű szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: jó ~ helyes gondolkozású, helyesen ítélő; care judecă corect; richtig urteilend/denkend. 1619: Kegyelmes uram, micsoda differentia vagon az keresztyén fejedelmek között s ezek között, minden jó ítéletű ember meg gondolhatja [BTN^a 214]. 1749: jo lelkü s itéletű Emberek [Mihálcfa AF; LLt Fasc. 127].

ítélevétel ítéletnyerés; obținerea sentinței; Urteils-gewinnung. 1744: Kgy(ly) Causaja ... halasztatott ezen Diacta Törvényes Continua(tio)ja(n)k ... eleire; kihez képest committaltatikis hogi meg jelenni ítélet tételre ne posthabeálja [Nsz; ApLt 5 gub.]. 1748: az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattyá az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra ... Maras Szék Törvényes ... v székre ujj Ítélet tételre [DobLev. IV/798. 1b]. 1761: Érsekújvári László Uram Nms Ds Várossának mostani Hadnagya, tertio se cum Iuratis Assessorib(us) ejusdem Oppidi Ds ... Groff Göncz Ruszkai Kornis Sigmond Urat ... Certifiáltatták Nms Belső Szolnok Vármegyének akár holott, és leg közelebb celebrálandó Generalis Törvényes székre ujj ítélet tételre ilyen okon^a [Dés; Ks 28. V. — ^aKöv. a megokolás].

ítélget becsülget, taksálgat; a aprecia/taxa; (ab/ein)schätzen, taxieren. 1821: Termés mintegy mennyi lett volna nem akarom ítéletgetni, annyi igaz hogy szép áldás volt [Apahida K; RLt O. 2 Nyilas Ferenc ub nyil.].

ítélhet 1. a putea judeca/da o sentință; urteilen können. 1764: (Az alperes az ítéletet) ma új documentumai-val melyek(ne)k éppen semmi ereje nintsen, fel nem fordíthattya, ez okon salva conscientia itilhet mais a Biro [Torda; TJkT V. 197]. 1778: Lévén controversiájok sós-mocsári szénafu iránt csiktaplocai Lajos Istvánnak Lajos Miklóssal, primipilusokkal ..., különben törvényesen nem ítéltetük ... tehát a mű közbenvetésünk által lemondanak a törvényről [Taploca Cs; RSzF 254].

2. ítéletileg vkire kiróhat/szabhat vmit; a putea impune cuiva printr-o sentință; durch Urteil verhängen können. 1784: a' jozon okoskodás és az egyenes lelkű Biro nem is itelhet arendat hanem tsak azt ítéltet hogy ha mit a' jóságbol magam hasznára fordítottam annak adjam meg az árrát [Msz; MbK XI.71].

3. (valószínűnek) gondolhat/vélhet; a putea crede/considera (ca verosimilă); (für wahrscheinlich) halten können. 1584: Hozzw Jstwan Az Ven ember vallia, Esmerete(m) Giarfas papot Ez wdeoben pap Ne(m) bírhattott tulajdon hazat ... Innet itilhetem hogy Ne(m) eoreokeos haza volt Giarfas papnak az a' haz [Kv; TJk IV/1. 328]. 1608: egiebnak nem itilheteoók lenni aszt sonál mégh Kristaly Emrehne megh nyalánta [Szentegyházsoláshfalu U; OfLev.]. 1695: Generalisné Aszsz(ony)unk ő Nga(na)k bé izente(m) a' Lovak iránt, ... az mint meg nézegethettem ... edgikjet se(m) itilhettük Ngd(na)k al(kalmasnak) [Gyf; KaLt Apor István ir. Recsey István lev.]. 1767: Mit itélhet a Tanu valyan nem az maga hasznáért inkább mint a közönséges joért, vagy talám irigységből Cselekkette é a ki azan tiltást vagy manthatni (!) újítást kezdette ? [K; JHBK LVI/5 vk].

Szk: ~ felőle vélekedhetik felőle. 1662: Lichtenstein nevű egy nagy herceg embernek vala Ainsgron nevű, egy jo falujában nagy gyönyörűsége építettett majorja ... Mellyet ha ki szemléne ... csak világi, hijában való dücsőségre, testi gyönyörűsége haszontalan temérdeki sok pénzparázslásból építettett volna, felőle úgy itélhet vala [SKr 258—9].

4. (vki megítélése szerint) gondolhat, vélhet; (cineva) a putea gîndi/crede (după aprecierea sa); (nach eigenem Urteil) denken/meinen können. 1590: ertettek Biro vramnakis Akaratiai hogy eo kgmenek az Cementre kelletnek Menny, Az Birosagnak tiztiben egy ideigh ithon Nem Jarhatna el zemelie zerent eo kgmet illyen sok ideig vgmet keozel fel eztendeigh Nemo ky Menetle tawol letlele Nem Zabadihattiak Valis itilhetik, ky visselne ... Az hagyot Birosagot annye ideigh [Kv; TanJk I/1. 146]. 1673: az hajdan leánjánk feleseb ezüst márhát itültünk, mivel ki hazasítást nem itilhetjük az patrimonjumból ugj ki telni, mint az ki hazasítat Betlen Kata aszszonjának [Marossztkirály AF; IB]. 1683: Kép iro Arany az kolosvari kereskedőknell nem volt ... Az kép iro festék sok fele lévén. Ahoz kepest az mint itilhettem. Egy font görög fejtet vöttem den. 50^a [Utl. — ^aKöv. a további fels.]. 1785: találkoztam egy Lovas Emberrel kiis hogy engem meg látot meg futamodot és hátb(an) a mint itélhetem ... Blága(na)k

iteltém lenni [Zsombor K; KLev. Podár Lup (50) jb vall.].

5. kb. megállapíthat; a putea constata; feststellen können. 1754: de hogy azon elé egyebütt valami kárt tett volna valakinek azon Arok béli viz Szánaságán, vagy Szántó Foldeiben, avagy ország uttyán nem értettük kárt nem láttunk, nem itilhattuk [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

6. vminek minősíthet/nyilváníthat; a putea califica drept ...; für etw. erklären können. 1653: A mi azért a kapitánság állapotyat illeti, az függ az Fejedelmek szabad akarattyal ... de ... nem tudhatunk kgték(ne)k mostan köztük lakozo oly Attyafiat, a' kit eleghsegnek itilhetne reá hogy abban a' hivatalban ... megh felelhetne [UszLt IX/75. 12]. 1722: Somogyi Péter in publico loco és sok becs(ü)(e)tes Emberek Lattára vásárolta az controverziában forgo par puskat annak okáért a törvény Szék Somogyi Pétert az Patratumban complexnek nem itilheti, keresse azért Gödör András azon a Szovacsosan^a kárait, akit sok fáratsága után meg fogadtattat [Kv; TJk XV/3. 100. — ^aÉrtsd: szavatosan]. 1808: A' mi a praetendalt Testamentumat illeti tellyes sokféle hibákkal, tehát ezen Divisionale Forum Törvényesnek és Törvényben megallhatonak most Sem itilheti, 's nem is itéli [Asz; Borb. II].

◇ Szk: *faļu terhe alá ~ vkit* itéletileg a falu tehervisése alá vethet vkit; a putea obliga pe cineva prin judecată să suporte sarcinile sătești; im durch Urteil der Lastentragung des Dorfes unterwerfen können. 1805: A Szabo Familiat a Mlgos Kir Tablais 1796ba valóságos armalistai nemesek(ne)k Itéletével találta, a miképpen azon Itélet Productalya, ezeketis hát a Tiszttség az ellen a közönséges Falu terhe alá nem Itelheti [Szu; Borb. II.].

Ha. 1690: itilhattunk [Dés; Jk]. 1713: itilhetjük [Dés; DLt 494]. 1754: itilhattuk [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. 1772: itilhetik vala [Kük.; JHb].

ítélhető tekinthető, minősíthető; poate fi considerat/calificat; in Betracht kommen könnend. 1780: hólmí bajskadások iránt Városunk gyűlése lévén, ez eleiben adtuk ilyen fundamentumból méltónak itélhető kérésünket^a [Torockó; TLev. 9/17. — ^aKöv. az okok fels.].

ítélőbíró 1. (törvény)bíró; arbitru; (Schieds)Richter. 1792: méltotzassek Ngod . réá emlékezvén ... az sok különös egy más között volt puszogásokra, Mányinak fráj márival valo akkori nagy barátkozására, méltotzasék az dolognak egyenes itélő Birája lenni [BLt II. 12]. 1812: A fennebb irt Itélő bírák közül ki telvén Mihály Pavel és Ölvén helyéb(e) Szikszai Daniel Panaszsza felvétetik a' Majorosné ellen ok nélkül valo és illetlen motskolodásáért [Petrilla H; JF 36 Prot. 21]. 1826: átaljában illetlen dolog az, hogy a Felperesek magok bizonyítások ellenére tsupán reá fogásokkal terhelik az Itélő Bírák figyelmet [Ne; DobLev. V/1114. 9b].

2. vall. 1662: (Az ördög) mennyivel közelebb látja érkezni e világ végét és az itélő bíró Jézus Krisztusnak utolsó eljövételét, annyival inkább elmjének minden erejét kibocsátja, csakhogy az eget a földdel és a földet az éggel összezelegyítse, minden fegyelmet, tisztességes erkölcsöt és a keresztyénségnek közönséges békességét és csendességét valamint s valahogy felháboríthassa [SKr 99].

ítélődik vkinek odaitéltetik vmi; ceva a fi adjudecat cuiva; jm zugesprochen werden. 1821: ezen Helynek ki jártatása után a' le kaszált Széna a' le kaszálatonak itélődött é? [K; RLt O.2].

ítélőhely bíraskodó helyiség; încăpere pentru judecată; Gerichtsraum/stelle. 1679: Vagyon ... egi Uri Udvarház ... Külső szín vagi, Itileő hely. Az Udvarra nyíló öreg kapu mellet levő Kis Ajtó felen kívül jobb kéz felől Talp fakra eppetett [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt.].

ítélőmester 1. (fejedelmi) tábla bírása; judecător al Curții (princiare); Richter an der Fürstenbank/tafel | fejedelmi tábla feje/elnöke; șeful/președinte al Curții princiare; Haupt/Vorsitzender der Fürstenbank/tafel. 1560: az ew felsege Tablaya es ytelew mesterek azt letek hogy varas teruentye zerentys az Anyay ket Rez az kolosuani Ewreksegekbowl suky Istuanra az ew attyokra nezne [Kv; SLt ST 6]. 1567: Ez megh Jrth keet falwbelw Rezeonknek valchagara veottem fel Az vytezleo Vyseleny Myklos Vramtol Eo felsege Jtleo Mestereteol zaz hwzoneoth foryntoth [Gyf; Ks]. 1572: Bannfy Pal Jobagya Bartha Antal Es Zabo Anthal ... Ezt wallyak ... My senkyth Nem Lattunk hogj az Jtleo Mesteorth senky Sem hagította sem zjitta volna sem Ewzte volna [Bb; KP]. 1578: En Zamossy Pether, fyejedelmewnkw Ew Magha zolgaya wywarban wgian orzagh Ityleo Mesthere Eleottys kyz wagiok wallast Thennem, hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky Nem Akarom wenny [Dés; DLt 202]. 1593: ha Eö kgie az en alta(m) leüelet megh ne(m) Eleghednek tartozza(m) az feliwl megh Jrth kötel alat Eö kgienek wagy kaptalanba(n) wagy Jtölömester előth leüelet adno(m) rolla [Perecsen Sz; WLt]. 1622: az panazra az itileo mestert fel boczjata hogj megh lassa azt az dulast chikban mi allapattal uagion [Szentmárton Cs; BLt]. 1671: mind a' Tanács Rend tizenkét számuaknál, a' Tábla Birái-is hasonló-képpen; Itélo Mestereken és Directoron kívül tizenkét számuaknál alább ne legyenek [CC 37]. 1733: Itilő Mestramhoz menetelkor hal 7 sustak, aijandekben 2 kupa bor 24 penz [Kvh; HSzJf]. 1813: Also Fejer vár-(me)gyéb(en) ... akárholott találtato jokra nézve az osztály dolgába(n) Itélő-Mesterral fog procedaltatni [Ne; DobLev. V/951]. — L. még AC 180, 250; CC 49; FogE 110, 343—4; RettE 155, 208, 214, 379, 415; UF II, 663.

2. ? törvényszéki bíró; judecător la tribunal; Gerichtsrichter. 1737: mivel Itélő Mester Uraink is tavul vaginag, azért az I. ő kglmének Dilatio adatik [Dés; Jk 239b].

Ha. 1573: Itileo Mestereket [Kv; TanJk V/3.88a]. 1574: Itylő mester [Erked K; LLt Fasc. 29]. 1577: itilo Mester [Alparét SzD; Ks]. 1588: Itileo mester [Kv; Szám. 4/III.34]. 1583: Jtleo Mester uram [M.palatka K; JHbK IX.21]. 1591: Ittylo Mester [Kv; Szám 5/1.7]. 1593: Jttelő Mester [Kv; i.h. 5/XIII.29 Casp. Schemel sp kezével]. 1598: Jtulo Mestertwl [Kv; i.h. 7/XVIII. 75 Th. Masass sp kezével]. 1622: itileo mester [Szentmárton Cs; BLt]. 1634: itileő mester [Noszoly SzD; Ks 42. F]. 1717: Ittilo Mester [Nagyrapolt H; JHb XLVII.18]. 1770: Itilő Mester [M.fráta K; CsS]. 1797: Itello Mester [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

ítélőmesteri 1. az ítélőmester mellett működő; care funcionează lângă judecătorul Curții de apel; neben dem (Tafel)Richter wirkend. 1804: itten M Szent Imrén ... törvényesen ki bótstított ítélő Mesteri Kantzellisták Nemes Bartok Abel és Csolnaker Lajos Urak [Marosztimre AF; DobLev. IV/874, 15a]. 1823–1830: Itélő Mesteri protokollista [FogEK 33].

2. ítélőmestertől származó; care provine de la judecătorul de provincie; von dem (Tafel)Richter erlassen. 1829: az Itélő Mesteri Határozásból bővebben is meg tettük^a [Ne; DobLev. V/1155. — ^aKöv. az ügy ismertetése].

3. az ítélőmester előtt végbement; care s-a petrecut în fața judecătorului Curții de apel; vor dem (Tafel)Richter stattgefunden. 1830: A Felperesek köteleztettek azon Leveleket a melyek 1817ben az Itélő Mesteri osztálykor elé fordultak Hitek letételek mellet be adni [Somb. II].

ítélőmesterné sojja judecătorului Curții de apel; Frau des (Tafel)Richters. 1743: Itilő Mesterne Aszszonyom önyagsaga szamara Varga Mihaly Uramni egy malacot de. 15 [Kvh; HSzjP].

ítélőmesterség 1. táblabíróság, táblabírói tisztség; funcția de judecător la Curtea de apel; Amt des Tafelrichters. 1774: A szegény Cserei Mihály ítélőmester úr ... Henter Dávidnak egy otthon maradtott forma leányát elvéve s az ítélőmesterséget elnyeré azáltal, úgy az ő jámbor és becsületes accomodatioja által [RettE 326]. 1775: Szombatfalvi László ítélőmester úr. Elsőben fiscalis procurator, abból ment ítélőmesterségre [i.h. 354]. — L. még i.h. 359.

2. ítélőmesteri tisztség időtartama; perioada/durata funcției de judecător la Curtea de apel; Dauer des Tafelrichteramts. 1739: In Anno 1723. Akkori Itilő Mester, Néhai Sándor Gergely Vram Itilő Mestersége alatt Sub Authentia emanalt Divisionalis [Kendilóna K; TKI].

ítélőszék 1. fejedelmi tábla; Curtea de apel princiară; Fürstenbank/tafel. 1577: Walkay Andras Bathory Cristoph Erdely wajda ityleő szekinek hythes assessora [György Lajos, Walkai 48–9]. 1784: tekintse meg ezen Migs Itélő szék is meltatlan vexaltattatásomat [Msz; MbK XI. 79]. 1793/1794: Itéltetett ... hogy további dilatio nem adatván minden haladék nélkül az Itélő Székre ki adott Conscriptiobol, az abban expressalt Köz föld, és Terrenumok az M Bagoi Possessorok között fel osztassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/15a].

2. törvényszék; tribunal; Gerichtshof/stuhl. 1851: Horváth Eleknek a' Restans Tizedbéri árendáját ... nem fizethetem meg, valameddig Törvényes itélő szék előtt ügyem el nem láttatik [Nagylak AF; DobLev. V/1323].

3. a falu ~ e falusi törvénykezési fórum; for sátesc de judecată; Dorfgericht. 1806: a' Káros Fitori Petér a' Pásztor Szóts Györgyet ... a' Falu széke cleibe idézte a' kárnak meg fordítottatását megítéltetni kívánván, a' Mikoron a' Falu itélő Széke előtt világosságra jöttek ezek [F.rákos U; Faluj 1 Sebe János pap-not. kezével]. 1826: Folyó 1826-ik esztendő március hónapja 4-ik napján falu itélőszéke tartatik falusbíró Márok János elől ülése alatt [uo.; RSzF 275] | ezen Falu itélő széke ki hal-

gata volna Gál András és Székely György hűtösököt ... akik üsmérik a marháknak közönségesebb nyavallyáikat. [F.rákos U; i. h. 143–4 Barrabás Áron not. kezével].

ítélt 1. hozott, kimondott; adus, pronunțat; ausgesprochen, gefällt. 1568: hozzak my nekwnk az felseged Itelt Sententiahat (!) Chyerini Isthwan kypybe feyrwary Amborws fya Gyorgh ellen, kyth az felsyged thablayan az Theorwynbwl atthak volt Chyerini Isthwannak Az Rhet feleol ... Mhy lathwan az felsyged Jthylt Sentenciath (!) Mhy el menenk az Rhetre ... hogy az felsyged Sentenciaya zerynt belhe Ikthasswk az fellywl megh mondoth Cherini Isthwant [Sajtókeresztúr SzD; BesztLt 25]. 1575: Hoza mynekwnk az vitezleo Almasi Andras Annja kipibe ... az Nagod Jtilt sente(n)tiayat meli sente(n)tiaba Nagod para(n)cziola minekwnk hog my el me(n)nenk Symontelkyre^a ... es wtet be Jktatnok az eó Jozagaba [JHb XIX/24. — ^aBN]. 1600: Jmreh Janos p(ro)katora az itelt teörweny elle(n) azon dolgot for gattia, az ellen Ambrus Ianos ki most A azt mongya hogy ... az derek keresettől el eset [UszT 15/203]. 1606: A dicit. Miért Vargiasról az kirali biro vram eleol ide apallatatok uolt az iol itelt teoruenuel, akkor is protes taltunk volt [i.h. 20/326–7 Cristanu(m) (!) Benedek iur. Not. sedis Bardoczj kezével].

Szk: ~ levél ítéletlevél. 1575: Hozza mynekunk az nag: Jnhibito leuelet az vitezleo frathay Janos, melben paranchol my nekunk Nag: hogy mi elmennenk az uitezleo Bodony balashoz, es tiltanak az Nag: sententiaianak exequallassatol, my azert ... el menenk Magiar fratará^a ... es tyltok az Nag: itytl leuelenek exequallassatol [SLt S. 16. — ^aK].

2. kirótt/szabott; stabilit; verhängt, auferlegt. 1826: Az elébbeni ítélet a felperesek által csupán azon okból apelláltatván előmbe, hogy a faluszéke által ítélt 3 magyar forintokkal nem lenne megelégedve és törvény szerint büntetődnek az alperes az ok nélkül való mocskolódásért [F.rákos U; RSzF 259]. 1848: (Varga Katalin) megösméri, hogy a bucsumi collectort föltiltotta az erdő praevaticióért ítélt büntetések fölszedésétől [VKp 294]. — L. még i.h. 171.

3. tartott, tekintett; considerat; gehalten, angesehen. 1845: adassék évenként ... a Tannokok által arra méltónak ítélt Diáknak alunnia név alatt [Mv; DE 2].

ítéltet 1. vkinek odaitéltet; a dispune să fie adjudecat cuiva; jm zusprechen lassen. 1834: az All peresek ... a' Felperes Közönség ellen véghez vitetett megintés alkal-mával tisztán kinyilatkoztaták, hogy a kérdéssel helyet Törvény uttyán kívánnák magoknak ítéltetni még-is azon Igéretektől előlítottak [Borb. I Asz törvényszéke].

2. kirovat/szabat; a dispune să fie stabilit; verhängen/erteilen lassen. 1765: mindenik ellen külön külön onust itéltetett [Krakkó AF; BfR].

3. megláttat; a lása să fie văzut (un lucru); einer Sache ansichtig werden lassen. 1592: Azert kiegelmes Vrunck azt kiwanniwk egez Eotwessegh, ez orzagban hogy Elseóban myndenewth valok elegendő Mester remeket chinallianak es mostan az kyk mesterek ne eomag-gok ytylliek megh, hanem hozak Nagod eleyben es Eotwessekkel Twdos emberekkel ytyltesse Nagod ha elegh Mesterek ... mertt mygh ezt nem chielekedik my Kon-

taroknak mongiuk mind azokat kyk ezt nem chielekedik [Kv; ÖCLev.].

4. megbecsültet; a dispune sã se evalueze/estimeze; schätzen lassen. 1600: Az mi el romlot hazunkat megh eppitetni kewaniuk az Articulus tartasa zere(n)th, kegtek teöruenietol itiltetni, es affelet megh irth marhainkal beöcheöiuel restitualetni [Uszt 15/24].

ítéltetett 1. odaitéltetett; adjudecat; zugesprochen/erkannt. 1677: mind a' Haereseeknek, mind pedig a' Dotalisanak itiltetett jóságokat, ... assignallyák kezekhez [AC 100-1]. XVII. sz. v.: nekünk itiltetett gabonas [Kilyen Hsz; BLt].

2. (vminek) nyilvánított; declarat; erklárt. 1677: A' Fellyeb megemlitet modon Fiscalisoknak itiltetett jóságokon kívül, Fiscalisoknak ne tartassanak, hanem az olyanokat, mind jure perpetuo, s' másképpen el-adhassa a' Fiscus [AC 45-6].

ítéltethet odaitéltethet; a putea dispune sã fie adjudecat; zusprechen/erkennen lassen können. 1807: A Kapus előtt valo Erdötis ... magának a Novizans nem itiltetheti [Aranyosrákos TA; Borb. II].

ítéltethetik 1. tartathatik, tekintethetik; a putea fi socotit/considerat; erklárt/angesehen werden können. 1662: Váradnak is romlása s azmiatt való nagy kár is ha lenne, valyon ártatlanoknak itéltethetnének-e azok is, kik a közelítő veszedelmet régen megelőzhették volna ...? | közülök egy becsületes főembert küldenének ..., és arra Boldvai Mártonná, hogy különben is házajaszerező és igen becsületes ember volna, alkalmasabb nem itéltethetik vala [SKr 488, 588]. 1671: sufficienseknek, s helyesek(ne)k iteltethetnek azon exhibiták, mint hogy az Cau(san)k p(ro)cessussát tangallyák egészle(n) melyből orialtatott eze(n) Ca(us)a [Kv; TJK VIII/11. 139]. 1736: az említett Contractus helyesnek, és Hazza Törvényen fundatlnak nem itéltethetik, valamig annak Punctumi, Nglok által nem legitimálatnak [Nsz; JHb XXXV/30]. 1775/1802: (A) prænúmerált Raciokra nézve is Nagy Kristoltzi Meltoşágos Possessor Urak Objectioi törvényeseknek és Ponderansoknak nem itéltethetnek [BSz; JHb LXVII/3. 95]. 1794: tékazlonak és pazérionak itéltethetnék [Koronka MT; Told. 42/1].

2. ítélet alá bocsáttathatik; a putea fi supus judecăţii; zum Urteil zugelassen werden können. 1697: Ha szintin redemptibiliter a' Nemes ember feje itiltethetnekis [Dés; Jk].

ítéltetik 1. ítéletileg határoztatik/kimondatik; a fi hotărît/declarat prin sentinţă/judecată; als Urteil gefällt/ausgesprochen werden. 1635: Ammi az Levelek(ne)k ki adattatását illeti ki ki a maga részit Concernalo Levelek ki veheti ... iteltetett ad Conservandum regestralva(n) ... kinek kinek Catalogusb(an) adják ki [Dés; Jk 153]. 1701: Az Relicta allattya hogi az marháját nyuztatk meg az vra törára és neki más adattassék hasonló helljéb(e) itéltetett hogi az mint hogi jo akarattyából nyuzatta megh az Relicta mást helljéb(e) adni nem tartoznak, hanem az böre adattassék megh az Relicta(n)k [Kissolymos U; BLv.]. 1737: az captivus két szombaton, elsoben ötven palczával, masodiksor 33mal meg palzáztassék a Piaczon in exemplu(m) itiltetett [Torda;

TJKt I. 134]. 1796: a' Torotzkai Közönség e Citált Törvényeik értelme szerent hajdoni Privilegialis Szabadságában, viszzá tetettetni, 's abban az All Peres és Mlgs Familia által in perpetuum meg tartatni, 's nem háborgattatni Itéltessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 61 tábl.] 1808: Mivel a' Contractus szerent tartoznak vala pásztorok ugy vigyázni, hogy a' Báromnak betegségét észre vegyék, orvosollyák, 's ha sullyos töstént a gazdnak haza hajtják, ezt a' pásztorok elmullatták, a' Mire nézt, a' közönség Contractussa szerent hogy az egész kárt megfizessék itéltetett [F.rákos U; Falujk 34-5 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: hit ~ vkinek esküvel való bizonyítás lehetősége itéltetik vkinek. 1747: az eo Kglme impetitioja alol az l. simpliciter absolvaltatik, nem lévén illendo hogi gyerme ki állapottal lévén hűtts itiltessek néki [Torda; TJKt III.121]. 1821: Juon Tomának hit itéltetik az iránt hogy ő azt a' fél rész Mezvinát ugy birta e' mint öröksége után tartozo részt vagy pedig Taxa mellet [H; JHb 36 Prot. 24].

2. ítéletre bocsáttatik; a fi supus/admis la judecată; zum Urteil zugelassen werden. 1677: Causak Series szerent itiltessenek absque personarum discretionem [AC 253].

Szk: osztály alá ~. 1808: a Novizatak által sub D producalt Esketésbölis vgy jöven ki, hogy azok^a Fiat Leányt egyaránt illetők légyenek, tehát ezen Divisionálnál fogva az előbbeni Deliberatum szerent mostis osztály alá itéltetnek [Asz; Borb. II. — "A peres fődek].

3. a fi condamnat; verurteilt werden. 1644: ez az Horuat mjhaly mind J(ste)n ellen legh először, s mind az ő nga szemelje es Uduara ellen kiualtkeppen ualo vetekben esven sok maga uiseletlenségi es gyalazatra uagy büntetesre melto beszédj felől inquiraltatua(n) ... halalra Jtiltetet [Cge SzD; WassLt]. 1650: (A vádlott) vagi egetesre, vagi vizbe vetesre iteltessek az boszorkansagert, es bubaiossagert [Uszt 8/64. 34b]. 1675: égy Horváth Annok nevű terhes leánt fogtatunk megh az Hostátban ... Horváth Annának Teorvénye lévén ki koszoruzásra itiltetett [Kv; Szám. 34/LVI. 7]. 1744: Kati Mártonné Vra itthon nem létéb(en) Házát bordely házzá, és latrok barlangiává tevéen ... itéltetett Ecclakövetesre, és a' Sz. visita(t)jo jelenletib(en) Reconciliála [Gyalu K; RAK 171]. 1847: Virág László a' kérdésbeni kétzeres verekedéssel elkövetett köz botrányért 14. Napi bészárásra s ennek eltöltével, mint bizonyos életmod nélkül kobarlo eredeti lakás helyére kísértetésre itéltetett [Kv; DLt 530a gub.]. — L. még FogE 86; RSzF 133—4.

4. odaitéltetik vkinek vmi; ceva a fi adjudecat cuiva; jm etw. zugesprochen/erkannt werden. 1640: negied rez iteltetik az Anak [Mv; DLev. 5]. 1693: A mi a Coacquistumat illeti ... vgy latzik, egyeb nintsen, be gyűjtöt Buzanal bornal, es a Zöld veteseknel: Azert mivel azokat edgiut acquiraltak^a fele resze itiltetel a Relictanak, gyermekvel Mihokkal edgiut, fele pedig. az harom Gyermekeknek, Boriczának, Andrisnak es Jankonak a Decretum tartasa szerent [Ne; DobLev. 1/38.1. — "Az özvegy és férje]. 1729: Bor Birak Atyánkfiainak fáradságokert az Seprőnek fele itiltetett [Dés; Jk]. 1739: a Farkas Sára leg jobb rendbéli kóntóse, menteje szoknyája, Vállá, ruhája ... Kerekes Mihály(na)k itéltetnek, a' több kóntóse pedig és bonumotskája az edes Attyá(na)k és Annýá(na)k [Torda; TJKt I. 159—60]. 1768: ezen szegelet mint

az Berek Erdőből az folyamat által el hagyatott hely, itéltetett Groff Wass Miklos részere [Cege SzD; WassLt]. 1792: Az Utrizált kérdésekre azt tudom mondani, hogy . . . Mojzes János Uram azt mondá hogi eo Kglminek a Limitatio szerint két szekér fa itéltetett [Usz; Borb. II]. 1821: a Tekintetes Exponens Ur . . . a' processualis Szolga Biro Ur jelen létében a Falusi Öregebb Embereket a Hely színire ki vitette, és ki jártottatta . . . és azon le kaszált fű az Exponens Urnak itéltetett [Apahida K; RLt Q. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.].

Szk: kezébe ~ vkinek vmi. 1683: akar mi nével nevezendő javai nekem igaz vérnek es eo Neki igaz Attya fiának az nemes széktől Istenesen kezemb(en) Itéltessek es Assignaltassek, megh kevanom [Dés; Jk].

5. tartatik/tekintetik; a fi socotit/considerat; gehalten/angesehen werden. 1662: constientiámtul meggyőztetvén semmiképpen azt nem cselekedhetem, hogy nagyságod, s mind én elmenven, nemigaz pástoroknak itéltesünk, és prédára hagyjuk fejtellenül a keresztyénséget és édes hazánk fiait [SKr 375]. 1671: Nehai Méltóságos Fejedelem Rákóczi Gyorgy az Nemessi szabadság meg-bántódásinak helyben állítását meg-igirte volt sub verbo Principali . . . hogy következő Méltóságos Fejedelmeknek példajul fen maradgony, illendőnek itéltetett Articulusban íratni [CC 25]. 1677: Collegiumnak leg alkalmasabb hely Colosvárat itéltetett volt az előtti időkben-is, ennek utánna-is [AC 16]. 1699: Mind az Kgl Leveléből mind mások Szavaiból úgy veszem eszemben, hogy az Kgl(e)k között lévő Difficultasoknak okául én alíttatom, és itéltetem [Jobbágyfa MT; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbárához]. 1738: ha szükségesnek fog mind azon által itéltetni, lehet azon választ innen oda bé dirigálni [Darlac KK; ApLt 2 gr. Halder János br. Apor Péterhez]. 1744: Újbár Florán(a)k nagyobb tetszése constatalván, itéltetett méltón(a)k hogi azon fél orokság három részre oszlogyék [Újbárest H; Ks 62/3]. 1791: Szükségesnek itéltetett, hogy a' Quartások számokra készíttessék egy Instructio, a' mellyben a' Dézmának mind bé vétele, mind pedig ki adása iránt olly rend szabattassék, hogy . . . a' Dézmából való jövedelem szaporíttassék [Kv; SRE 277]. — L. még DFaz. 39–40. RettE 408.

6. minősítetik, nyilvánítatik; a fi calificat/declarat; qualifiziert/erklärt werden. 1589/XVII. sz. eleje: Ha az Inas az eo Mesterének kemensege vagi tartasa, auagi egieb ok miat, az lakast el nem álhatná, teolle él menne, Tehat az Vrnak panaszat, es az Inasnak panaszozkodását, az mesterek megh ertuen: Ha az Inas panaszsza elegendendeonek itéltetik, tehát az Jnasnak mas mestert adgianak [Kv; KómcART. 4–5]. 1596: a' Praetendens Communitas Foldes Uraik ellen egy néhány izben nyughatatlankodván és Rebellaiván, midőn a' Földes Urak az ország Gyűlése előtt meg mutatták volna örökkös Jobbágyágokból, Iudicialiter is azoknak Itéltettek, sot azután magokis kemény büntetés alatt magokat az örökkös szolgálatra le kötelezték [Mv; TLev. 5/16 Transm. 15]. 1650: az Actor Reuocatioia erőtlennek itéltetett [UszT 8/64. 35b]. 1738: (Az alperes) az tilalommal valo nem gondolásért peng 12 forintig meg büntettni melto(na)k itéltetett [Torda; TJkT I. 171]. 1764: Imbre György egyedül halálra méltónak itéltetvén feje vétséssék [uo.; i.h. V. 239]. — L. még DFaz. 22–3; RSzF 173.

7. becsültetik, taksáltatik; a fi estimat/taxat; geschätzt/taxiert werden. 1675: az belső örökség az külsőnél búcsúsebnak itéltetett ada . . . a szánto föld melle . . . negyven nioicz magyar forintokat [Szentimre Cs; Hr 5/1]. 1694: A' Káposzta kert nevű hegyb(en) vagyon egy hold szőlő . . . Tizenkét ember kapalo(na)k lenni mondatik A' Káposzta kertb(en), fel hold szőlő . . . itéltetik lenni nioicz emberek kapalonak [Borberek AF; BfR]. 1792: a Hideg völgy Torkabéli Kaszálot . . . Szóts Sándor Ur és Medgyesfalvi Juvan szomszédágokban Szénát termőnek itéltetett az egy Szekér Széna pedig betsültetett 2 M. forintra [Msz; MbK XII. 87]. — L. még RSzF 136.

Ha. 1683: Itéltessek [Dés; Jk]. 1696: itéltetett [Dés; Jk]. 1714: itéltetnék [Kv; Pk 6]. 1722: itéltetvén [Tarcsafva U; Pf]. 1783: itéltetvén [Kissolyos U; Márkos lev.]. XVIII. sz. v.: itéltetett [Arnyosrákos TA; Borb.]. 1805: itéltetett [K; KLev.].

iterál 1. (meg)ismétel, ismételtet; a repeta; (öfters) wiederholen. 1583: Varga Leorincz es Kerekes Marthon . . . valliak . . . varga Simon az eo keozteók valo zidalmot ez vallok eleot Nem Iteralta [Kv; TJk IV/1. 131]. 1600: Molnar Istwanne Anna azzony vallya Azt hallottam Zenthmiklossy Gergeliteol egy nehani zory keresere varady Istwannenak hogy azt monda az Piaczon hogy az Aranyatt el nyertek es el chygankottak, mely zott egy nehany vttal iterala [Kv; TJk VI/1. 503]. 1633: ha ki bannia tegien rolla, ezt vgian szokszor iterala [Mv; MvLt 290. 129a]. 1761: meny fel a hazomba ottis tanalsz edenyeket az asztalomon de azakat nem osztam meg velled teremtetveel gyakran iteralvan szitkat [Branyicska H; JHb XXXV/45.14]. 1765: Te Hunczfut, kurvanyád, Nyakas roszt Ember, eztet negszer is iterálván [Szépkényerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 12]. 1780: én esmét iteráltam az admonitiomat [Fintoág H; Ks 79.XXXIX.2]. 1796: Fellyebbis eléggé meg világosított, de nagyobb világosságnak okáért, mint hogy a' Királyi Fiscus ezen praetensiot ittis iterálja, az All Peresis kéntelenítettik viszsza térti azon 1659béli Decisiora [Mv; TLev. 5/16 Transm. 97]. — L. még BTN⁴ 154, 194, 362.

2. kb. tetéz; a adäuga; häufen, krönen. 1655: nekem Kobzos István maga mondotta, hogy Joo János vet volna el, es az Tanács ház előttis ezzel iterála, hogy mégh megis sebhették az Oláhokat [Kv; CartTr II. 889].

iterált 1. ismételt; repatat; wiederholt. 1765: Látván Szabaszlai Ur(am), hogy iterált parantsolatira el nem bósátták azon Rabot . . . meg indul az Falus Biro háza felé [Szépkényerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 61].

2. említett; amintit; erwähnt. 1740: Détései István Uram . . . Processust moveálván . . . Trauzner Sigmond Uram eo Kegyelme ellen, és midőn már feles költségű perlekedésével szinte assequalta volna . . . Détései István Uram Trauzner Sigmond Uram ellen valo finale Deliberatum . . . condescendala az békességre sokszor iterált Détései István Vram eo Kegyelme [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 346]. 1782: a Torotzkai Lakosok . . . azt panaszolják hogy a sokszor iterált Praefectus a Bánynaknak rendes culturájokban turbalta [Thor. XX/4]. 1793: a sokszor iterált néhai öreg Serbán Mojsza [Kereselte Sz; TKhf 13/34 Rátz Simon (80) zs vall.]. 1808:

ezen Törökbuza földet attól ezt egy régi gyepes él vagy-is Borozda határozta meg ... s mindenkor a' fellyebb meg-mondott régi gyepes él Borozdáig mivel-tük, s még mikor Szántottuk, az iterált gyepes él borozda nagy lévén, s arra az Eke Taliga réá hágván az Ekét a' Földből fel-vetette [Felőr SzD; BetLt 6 Joannes Junior Süket (44) col. vall.].

iteráltatik ismételtetik; a se repeta, a fi repetat; wiederholt werden. 1791: (A) Számadások pedig ... mostan fungens Perceptor Titt Pataki Mihály Urat illetvén, intimáltatik hogy a' melly Esztendőkről számadásai még nem revideáltattak, azokat submittálja Ugyan az iteráltatik Tktes Szathmári György Urra nézve is [Kv; SRE 277].

itkámosság iszákosság, részegesség; betje, alcoolism; Sauflust, Trunksucht. 1842: gazdasági portékák el posztullák (!) minden lábos marhái el fogytak mivel maga Hannagy Mihály nagyon az itkámosságba lévén el vegyvedve semmire ügyelete nem lévén [Malomfva MT; Ben.].

itkányos iszákos, részeges; bejivan; säuferisch, trunk-süchtig. 1745: Jánkó Bálintot is ismértem, de tékozo itkányos ember volt, inkább mint kereső [Uzon Hsz; Kp I. 155a Valentinus Istok (58) pp vall.]. 1773: miolta ism-rem a keresben forgo Dajkát Katso Sárát itkányos ré-szeges lopogato ragadozo természetű(ne)k lenni (igy!) [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Barbara Balog (16) vall.]. 1774: Czirjék Lajos Uram eleitől fogva itkányos, rész-eszes ember volt [Zoltán Hsz; HSzjP Fr. Szász (50) jb vall.]. 1813: Sepsi Széki Bodoki Proviszialista személy Sinka Ferentz ... jo itkányos, pazérlo természetu paj-tásos [DLt. 481 nyomt. kl]. 1838: Molnár János ... it-kányos volt [Dés DLt 587/1839]. 1839: Lovász Anis it-kányos fejérnép [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Dá-nér Mihály (32) vall.]. 1847: Bözödi Boros Pál itkányos, 's illykor a' beszédjében akadozó [DLt 1241 nyomt. kl].

itkányosan részegen; beat; säuferisch, trunksüchtig. 1835: többet ittam mint a' menyit kellett volna s éjfél táj-ban — itkányosan Szállásomra hazamentem [Dés; DLt 6/1847].

itkányosság iszákosság, részegesség; betje, alcoolism; Sauflust, Trunksucht. 1697: sokszor el mulik itkányos-sága^a miatt az hétköznapiokonis az isteni szolgálat [Ud-varfva MT; MMatr. II/1. 140. — Sipos Gábor kijegyzé-se. — ^aA ref. papé]. 1835: Lőfi ki lépett onnan^a s benne néha nagy itkányosságra valo hajlekonyás is lévén — ő csak kéz s szoros rend alatt használható [Kv; Wlt Kele-men Benjámin lev. — ^aA gazdasági gondviselői hivatal-ból]. — Vö. az *itkámosság* címszóval.

itlan szomjan; setos; durstig. 1674: Tudode lattade, mikor ... Haller Pal Uram inquiraltatot Nemzetes Vas Janos Ur(am) ellen, Thorda Varmegyeb(en) ... , tehát akkor .. eő Nga Kander borokat vitetet oda, es az ki vallot innya atta(na)k, s az ki nem vallot itlan mene el? [T; WassLt vk].

itó itató; adápátoare; Tränke. Hn. 1326: ad stagnum Hukurythou [NNy 205]. 1428: stagnum Hukurithou Hokorythou [OL. 28721 Jakó Zsigmond kijegyzése].

Szn: 1795: Ito Mihály [Ozsdola Hsz; HSzjP].

Az 1326-beli adalékot átirásban értelmezéssel már Csánki V. 328, 403 is közölte. A jel-re l. részletesen: Ökörítő: MNy 205. — A szn-i adalék ide tar-tozása kétes.

itt, itten 1. ezen a helyen; aici; hier. A. itt. 1552: En ge-rendy pet(er) vallom hogy .. ez lewel mwatokat zaz Istwan az ew tarsaywal egyetembe Iamborwl Zolgalta It Dewan [Déva; BesztLt 16]. 1558: az perth kewnnew-rewhwen ew felsegenek yde keryek hogy yth legyen thewrwen abba [Kv; TanJk V/1. 47]. 1591: az Bekes ha-da cleoth egy nehany esztendővel ytt pokaban^a lakoth Desy Lwkachy [SLt AI. 43. — ^aMT]. 1606: fanchyaly balint nemes ember ... Igy felel ... itt uoltam az bironit [Uszt 20/102]. 1614: Byroda Istva(n) it telepedet megh Fwzesreol Jeött ide [Csatószeg Cs; BethU 445]. 1692: három szekről mennyen el, itt ne lakjék, hogi ha itt ta-nállyak fogadtassék meg és esztendeig tartassék töm-leczben [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1785: nem ot van az régi öreg ország utja, hanem it [Körösfő K; LLt Csáky-per 57 L. 7]. 1823: kérdeztem, hát kivel vagy itt [Dés; DLt].

B. itten. 1575: Mostanys senky seh Mezaros, sem henteler sem penig Jdegen Ember az vasaron Theoser-segre Barmot ne vegien, hane(m) az ky veszen vgian Jtten leh vagy [Kv; TanJk V/3. 14a]. 1632: itten minden harom ado fizető jobbgy ... tartoznak annuatim az varhoz egy barant administralni [Grid F; UC 15/38. 4]. 1705: Mivel mindeneket valamiket itten Alsó Tor-ján mostan birok, mind ezek énnem purum ma-gam acquisitumim, mert nékem itt semmi örök(ös)öm nem volt [Altörja Hsz; Borb. II]. 1740: ittén a' gabana-nak vékaja a ki ugyan Szép egy nemét Forint [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak Andras Apor Péternéhez]. 1759: Va-gyon itten a Faluban egy benn valo helyeske [Tusnád Cs; BLt 9]. 1833: kéntelenítettik ittenn fel hold Szántó földjét el Zállagosítani [Sinfva TA; Borb. II]. 1864: Tótok halála (e, k) itten két Tót kereskedő meggyilkoltatott [Alfalu Cs; GyHn 21].

Szk: ~ alatt. 1568: Bornemiza Janos More Janos eqk ith alat voltak az var mellet, My es ala szallank az var fokrol hozayok [Kv; TJK III/1. 228 Andras Katho vall.]. 1584: Ez Zabo Cato ... noha eo oda fel wolt az Zeoleo-wegin my penigh ith alath de amyt ith alat zollottunk mind iol hallotta, ha sugua zollottunk [Kv; TJK IV/1. 220 Anna Meray Eotueos Thamasne vall.]. 1653: a da-rabontság oda felhagott, s megvették a tornyot töllek és letaszították onnat. És itt alatt a sok nép úgy várta szab-lyás kézzel [ETA I, 118 NSz] * ~ benn. 1578: minde(n) zaz ember vagy Nagy, vagy kichin, vag iffiu vag' órógb, tiztessege(n) zollyon itben az gywleosbe [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1666: az mely aszszony emberek itben (!) be-tegségemben uelem Dajkalkáttak nyughatatlankattak azoknak . hattam egy egy tehenet [Abafája MT; Told. 21]. 1728: Menny el, ne jöjj bé, mert itt benn a Li-dércz [BfN Krasznai csomó] * ~ fenn. 1572: Ieo fel az piacra gazdaia azzon Ammy sasparlása (!) it fen volt el vegezwe(n) azt, haza teer [Kv; TJK III/3. 86c]. 1597: Chizar ferencz .. wallia eyel sem alhatom itfen az Tornaczba az sok ala s fel walo koslatasok miat [Kv;

Tjk VI/1. 73]. 1600: Tetzet eo kmekek ez hogy vala-
 kik hon talaltattnak az chedulaul, ha oly betegsegek
 nem lezen tehát egyczery be nem leoweteliert cotwen
 penzt vehessenek raytok, es affele penz itt fen az pessel-
 ben gyeotessék [Kv; TanJk I/1. 356] * ~ helyben/helyt.
 1770: Az utrizált malmot itt helyben értem [Ádamos
 KK; JHb LXVII/128]. 1807: Kováts György itt
 helyt mester embereink műhelyében ... másfél eszten-
 dőköt töltött [Dés; DFaz. 36]. 1812: Tudom hogy a
 Groff urtol mais itt hejt lehetne a' Groffné a' Groff el
 sem kergette, hanem önként ment el [Héderfája KK; IB.
 Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.]. * ~ kinn/
 künn. 1570: Zeoch Leorincz vallya .. Be fwtamlyk
 barath Isthwane es azt Mongya az Vranak, hamar
 vram Mert Mind Megh élik lth kwn egymast az lege-
 nyek [Kv; Tjk III/2. 195]. 1584: Erzeniarto Giarfas
 valla it kwn haromzor kerewlt volt megh ez Zeold
 Ambrusne^a [Kv; Tjk IV/1. 256. — ^aBabonáskodással
 kapcs.]. 1632: it künn cötetis üteogetek az szóczők | Üst
 garto Istua(n) az maga aitaiba(n) al uala . azon
 megh fogak ki rantak az ajton, it kin valoban bizony
 meg uerek [Mv; MvLt 290. 85, 87a]. 1710: (Bánházi Pál-
 fia) István ... vitez emberré vált, Dragul ezeres-kapi-
 tány vicéje lött, itt künn bujdosásban holt meg tavaly
 [SzZs 284] * ~ körül/körülbe/körül-belől. 1714: Cson-
 ka Gjörgj Vram be jöven edginihanyod magával, hadtta
 maga melle az itt körül Tekergő katonakat [Dés; Ks 26.
 XIII Joh. Nagy (37) jé vall.]. 1738: itten körülbe soholt
 másut Istenek hála pestis nincsen hanem Cegében^a s Fü-
 zesen^b [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev. — ^aSzD. ^bÖr-
 zesen^c [Gyeke SzD]. 1772: itt körül bé ennek a' Malom-
 nak párja nem völt | itt nagj darab helyt ezen Malom-
 nak párja nem volt, mert itten körül bé minden Malo-
 moknál leg későbbre állatt meg, az Árviznek pedig apa-
 dása után leg hamarabb meg indult [Ádamos KK; JHb
 XX/27. 11. LXVII/2. 291]. 1807: mi közöttünk 's itt kö-
 rülbe nagy darab Helysegekben is, erköltsősőbb embe-
 rek, és Ház népe nem igen talaltatik [M.fenes K; KLev.].
 1840: az itt körül belől majd minden nap, 's Heteken
 jövő és menő remonda hordozo különböz és alkalmat-
 lan katonaságnak Quartelyozkodásaitól nemes váro-
 sunk mentté tetetett [Dés; DLt 935] * ~ is, amott is.
 1806: leg kissebb hir, vagy zene bona nem történt volna
 azon rész(en), hogy talám az szöts legény fekütt volna
 ottan, hanem osztán annál fogva bellegették ittis-amatt-
 is hogy a szöts legény lett volna [Dés; DLt 250/1808] *
 akár ~, akár másutt. 1560: Valamelly mester valamely
 legennek myt arulna akar it akarmasut Chinaltak
 leg'en fel gya ewzston marad [Kv; ÖCart.]. 1807: Töké-
 letesen meghatározván közönségünk, az itt közöttünk
 felszabadultokra nézve hogy azok is céhunkba mindad-
 dig bé nem állhatnak, valamig három esztendőket nem
 legénkednek, szabadságokban állván ezeknek akár itt,
 akár másutt, de céhos helyeken, azon három esztendő-
 ket eltölteni [Dés; DFaz. 36] * kit ~, kit másutt. 1809:
 Máté Jánostol vásároltam szalonát és azokat ide s tova
 vittem ki, kit itt kit másutt el adogattam [Szu; UszLt
 ComGub. 1753u].

Sz. 1737: olyan Ember a Venditor, hogy ha ma itt,
 holnap másutt [Dés; Jk 236a].

2. az említett helyen/helységben; in locul/localitatea
 amintitá; an dem/der erwähnten Ort/Stelle. 1550: Az
 besterchej embernek Kwmiwes Janosnak Marhaiat kit it

meg Tartottak vala ... illen ffeleletet Twnek [Nagymon
 Sz; BesztLt 2]. 1573: Vadaz Sebastian aztis vallaia hoi
 Ez Ideo alat myg elt Andras deak ... eginhanzor leot
 ez varosba It alasfel Iart esmet ely Ment [Kv; Tjk III/3.
 48]. 1681: Tej felhez valo réz vst ... (: ez arra valo,
 hoi a Tej felt ebb(en) töltvén a savoijatol itt választjak
 megh :) [Vh, VhU 567]. 1820: Vagyon három emporiu-
 munk, u.m. Kolozsvár, Torda, és Vásárhely, mindenik
 egy egy napi járo föld nyárban; itten szoktuk minden
 naturáléinkat pénzzé tenni [Báld K; BLt 6]. — L. még
 FogE 196.

3. ide; incoace; hierher. 1593: engemeth yth nem zo-
 lythattal volna hanem törwenbe woltunk prokatoromis
 wolth, kj gondomoth wisselth volna [UszT]. 1839: e' fo-
 lyó 1839-ik Évben Januarius Holdnapja 17-ik napján el
 mentünk itten Angyalosra [Angyalos Hsz; HSzJP].

4. ezúttal, most; de data aceasta, acum; diessmal,
 jetzt. 1619: Mondám arra: Szinte itt kell ám idején való
 gondviselés ... Azért most lássa meg önagyságok igen-
 igen jól [BTN² 289]. 1675: Az J nem appellalhattya, mert
 ne(m) az zálog valora forog itt controverziab(an) [Kv;
 Tjk VIII/12. 76]. 1683: (A tisztek) annak előtte egykor a
 Zalaknáj Joszágot akartak sattzoltatni, s Batizi vr(am)
 nem fogta engedni hogy karosittsák magok hasznokert,
 mert az adot is csak alig <szed>hetik be későre is, annál
 inkább ha magok részekre it meg vonszak őket elégtelen-
 nek léznek az adora [Balázsfa AF; UtI]. 1782: Ezen
 dologrol . . . bővséges Tractánk vagyon, hogy azt itten
 reiterálljuk nem tartjuk szükségesnek [Torockó; TLev.
 IV/6]. 1826: az Ország utján pedig mindég kell hidat tar-
 tani; magossabb vagy törpébb czövekeken álljon az, itt
 nem kérdés, csak hogy az Ország utját a' víz el ne isza-
 polja [Msz; GyL].

5. ekkor; atunci; zu dieser Zeit, da. 1568: Mykor az
 harmadyk zanto feoldre vytték volna beneonket hogy
 zemewnnkel megh lassuk Jtt Jmre deak protestala
 [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28]. 1823—1830: Vagyon
 ugyan annyi hitelem, hogy kevés időre kaphatnék vala-
 kitől drága gyűrűt is, de mi haszna volna, mert harmad-
 napra kihúznák a hűgomasszony ujjából. Azért holnap
 vagy holnapután esküdjünk össze. De itt az asszonyok
 megtámadtanak, hogy olyan hirtelen nem lehet, mert
 még a leányt készíteni kell [FogE 300].

6. az előbbieken; in cele precedente; im vorigen.
 1799: Borbára és . István . Részeket N. Nemeti Ist-
 vánné Szabo Judith azonn el zálagosításnál fogva birta
 a mint az itten Kegyelmetekkel közlött hiteles
 Esketés Mutattya [Szentimre MT; BalLev.].

7. helyben, e helyütt, táj ehejt; pe loc, in locul acesta;
 an d(ies)er Stelle | nyomban, tüstént; imediat, numaide-
 cît; im Nu. 1617: az Isten ugia(n) lth megh ver hogj az
 aldót kenier feleol azt mondod [Mv; MvLt 290. 25b].
 1634: mondek, am megh olvasak az penzt, de megh
 ne(m) ittak megh az aldomasat, kire monda; it kelle-
 ne megh innya az aldomast [Mv; i.h. 291. 27a]. 1762:
 László Ferencz az (!) mondgya vala; ma itt a Diszno te-
 remtettét ember halál leszen [Geges MT; BLt Agilis
 Paulus Pétsi jun. (20) vall.]. 1764: másodszori szovára
 össze szidták, mondván: halgas mert itt oltam el éle-
 tetet [Torda; Tjkt V. 205].

8. erre nézve/vonatkozólag; cu privire la aceasta; in
 dieser Hinsicht, diesbezüglich. 1653: Itt az egy prover-
 biumként vehetd eszedbe: „hogy míg a szerencse fény-

lik, sok barátod vagyon, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz" [ETA I, 115 NSz]. 1796: a' mi már a' dolog derekát illeti, ittias az All Peres, a' Mlgs Fell Peres Urnak ductussát követvén így felel^a [Mv; TLev. 5/16 Transm. 82 tábl. — ^aKöv. a nyil.]. 1807: N. Székellj Boldisaris maga acquisitumat szabad lévén úgy hadni valamint tettett azért itten erőtelen az Allperes Novizáns állatása [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1857: itten úgy látom alattomba valaki a Tekintetes ur ellen mindent elkövet, hogy a' váltság tovább haladgyon [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. — L. még RettE 373.

9. mellékelt; anexat, aláturat; anbei, beigefügt, anliegend. 1835: itten küldök egy Commissiott olvasd meg mit tart [Tordátfva U; Pf Marton Ferentz lev.].

10. ~ (van). a. megérkezett/jött; a. sosít/venit; angekommen, eingetroffen. 1593: Nyreo Josane, Catalin Azonon vallia: kert vala engemet Gillien Imre, hogi ha mikor ide iwne Sarmasagi Gabor tenne(m) hirre neki

Mikor . . . ide jeot volna, en az eo keresek zerent megh jelentem(m); hogi it volna Sarmasagi Gaborne [Kv; Tjk V/1. 400]. 1614: be Jutanak az Zolgay keözzwl s megh mondak hogy itt vagion Bathori Gabor [Medgyes; VLT 53/5267 Fr. Balogh de Varad (20) vall.]. — B. elérkezett/jött; a. sosít; gekommen. 1632: Mikor az Terminus itt vala akkor tudom hogi egj czompot hozza ki az piacra az az Annok [Mv; MvLt 290. 94b]. 1764: it vagyan az áldat böti napak (igy!) [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1815: E nem sok idő: itt vagyon Pünköszt es azutan megint felelni kell az all-peres Baro vrokna [Mv; Borb. II Mátyás Samuel ügyvéd Mihály Antalhoz Altörjára].

Szk: *ihon/ime* ~ *ehol/ihol* la. 1653: (A) gratia-levelet . . . mindenütt magával kellett hordozni, és ha elől találta a bolon vagy német, vagy hajdu vagy rácz, csak azt mondotta: Hun a gratia? S csak megütötte a mejjét és azt mondotta: Ihon itt kivette és megmutatta [ETA I, 86 NSz]. 1762: mondotta azon Pakulár az Inek ime itt a Juhod meg került [Mezőmadaras MT; BK].

ittas I. *mn* I. részeg; beat; besoffen/trunken. 1572: Orsolia Kalmar gasparne, Azt vallia Mond gaspar deak En Igen Ittas vagiok leh fekenne(m) It ha egy fewalt adnal [Kv; Tjk III/3. 10—1]. 1582: Amikor baba Istwannel voltak Akkor Ittasok voltak [Kv; Tjk IV/1. 68 Beregzazy Lukach vall.]. 1590: en Jgen Ittas valem [UszT]. 1597: Borbely Mihály . . . vallya Janos itasis volt neha olyankort oda jöt az Daika, es ot jatzodoszot dölönkezet az haz nepj elöt az Borbely Legennyel az Agyra [Kv; Tjk V/1. 135]. 1631: az szobeszed kezöben mint ittas ember Szantai Ura(m) beszélgette ekeczeltis Farago Andrasne Aszoniomai [Mv; MvLt 290. 256b]. 1767: tudom mikor ittas hogy moszlagos ember, mikor pedig józan nem tapasztaltam [Majos MT; Told. 26/5]. 1783: Tot István mikor ittas, akkor fenegetni szokta Szakáts Jánost, hogy meg veri árulkodásáért [Szökefva KK; Ks 92]. 1809: igaz hogy egy kevésség itasok voltunk [UszLt ComGub. Szilágyosmjai Bako Josef (75) vall.]. — L. még RettE 285, 291—2.

Szk: ~ *fövel* ittasan. 1770: Székely Mihály vram ökgime ittas fövel jöven bé az öregség gyűlésben haszontalan esküvésével, ördögatta, disznószülette mondásával és nagy zajgásával az ottan levőket nagyon megsértette [Dés; DFaz. 28]. 1789: az Udvari gondviselő . . . Estve felé ki gyött itas fövel, és engemet Csuklán Alexát

agyan főben keményen vért [A.lunkoj H; Ks 76. Villa. 183] * ~ *korában*. 1602: Balogh Georgy Colosy . . . vallia ezt hallottam neha ittas koraban Tothazytol hogy mondotta hogy egy Arant oztozzanak [Kv; Tjk VI/1. 613]. 1631: Valasz uthj Istua(n) . . . itas koraba(n) mayd rebegeöl szoll [Abrudbánya; Törzs. Jo. Barannyai (27) concionator vall.]. 1829: Andorka Josef . . . jozankorában alamusza ittas korában káronkodo [DLt 1042 nyomt.kl] * ~ *volta vkinek*. 1826: Nehai Dobollyi István Ur a belső külső gazdaságnak folytatására elégtelen, s' többnyire ittas volta miatt magával is joltehetetlen lévén, mind a belső, mind a külső Gazdaságot a Felesége fojtatta [Ne; DobLev. V/1114. 6a].

2. iszákos, italos; bejivan; säuferisch, trunksüchtig. 1757: (Moldován) Vonyát nem láttam Senkivel is hogi paráználkodott volna nem is tapasztoltam maga en az Urak eö Ngok Korcsomárosneja vagyok hanem mint aféle öreg ittas ember tisztességesen viselte magát [Galac BN; WLT Rob Togyer felesége Dotyie (38) vall.]. 1767: ne menyj oda mert ott itosak az emberek [Majos MT; Told. 26]. — L. még RettE 114.

Szk: ~ *szabású* ittasacska, kapatosforma. 1573: Zabo Balas Azt vallia hogy Mikor az Grwz Peter hazanál volna Borbely Balint Bort kezdet volt . . . mykor oda leot Be Somogy Istwan Maszod Magawal Ittas szabasw volt [Kv; Tjk III/3. 306]. 1804: Rotár Szimion ittas szabású lévén nem tsendesedet [K; KLev.].

II. *fn* részeg ember; om beat; Betrunkene(r)/soffen(e)r. 1817: mint itasak öszve kaptak, és meg tépelődtek, de másnap ki jozonodván megint meg békéltek [K; i.h.].

ittasacska kapatosforma; cherchelit, pilit; ein bißchen/wenig betrunken, beschwipst. 1762: Tudom azt világosan hogy az Utrizált Házhoz Kassai János jöve és ott küsködött . . . ezen kívül mit tselekedett egyebet nem jut eszembe, mivel ittasotska voltam [Geges MT; IB. Fr. Csok (35) ppix vall.]. 1774: mindjajon többire itasatskák voltunk [Bábalalom KK; Ks 19. VII]. 1794: magom által mentem itasotska is lévén Zakariához [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. 1820: Gán Silip mikor ittasotska azt szokta mondani, hát nekem egy semmi parantsollyon Demén Máriskó [Várfa TA; JHb Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.]. 1843: első szavaiból észre vettem hogy ittasacska [Dés; DLt 65].

Ha. 1838: ittasotska [Nagyadorján MT; Tsb 15]. 1842: ittasotska [Dés; DLt 916].

ittasacska kapatosan; cherchelit, pilit; beschwipst. 1778: mint egy ittasotskán mondotta ezeket alattomba sugva [K; KLev.].

ittasan ittas állapotban, részegen; beat; betrunken/schwipst. 1592: Piroska, Borgias Mihalne vallia, Pwnkeost napian ittason leoue be mi hozzank Molnar Gaspar [Kv; Tjk V/1. 264]. 1631: More Laszlois oda mene itason [Abrudbánya; Törzs. P. Vayda (33) concivis vall.]. 1749: mikor ők ketten . . . ittason haza felé jöttek volna ide s tova döledeztek [Korolya H; Ks 101]. 1763: jöttek volna . . . az uczankon végig ittassan [Mv; Told. 16/51]. 1786: Lunda Ágoston ittason bé jöve, s fél kupa bornak árát kéré a Bokányostol [Torda; KLev.].

1814: közünkbe jöve ... Ruz Peter is ittasan [Letka SzD; Tsb 4]. 1833 k.: Férjem ... meg mást is haragjába s ittason Ollyan mérgesen megtámadot az uton, hogy ha alkalmas Segedelem nem érkezett volna talám történetes esetbe ejtette volna magát is [Usz; Borb. II]. 1850: égy darab kertemet ... Beke Moses es Josef Uraimék ittasonn levágták [Dés; DLt 780]. — L. még FogE 81, 83.

Ha. 1759: itason [Bulzest H; Ks 101]. 1763: ittasan [Betlensztmklós KK; BK. Gazd. ir.]. 1767: ittason [Majos MT; Told. 26/5]. 1783: ittasan [Szókefva KK; Ks 92]. 1814: ittason [Dés; DLt 56]. 1848: ittasan [Dés; DLt].

ittasság részegség; betje, ebrietate; Betrunkenheit, Trunksucht. 1763: sem a' Fassio tenorát, sem a' Cont-ractust nem tudta, nem tsak az ittasságaért, hanem jözon korában, máig sem tudja, miben légyen ez a' dolog [Mv; Told. 33/26].

ittegyen itt helyben; aici în acest loc; hier an der Stelle. 1582: Hegedws Mihalne es az haz heazatiara mene fel es eleo hoza az fedelebeol minden ewst marhaiat . ezt penig mind az azzonj nepekis lattak az kik ittegyen la-koztak ha akor el ne(m) ment volna akor cziak egy tiwkmony zwltig meg fogtak volna ittegyen [Kv; TJK IV/1. 59g Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzonj vall.].

ittegyeten itt helyben; aici în acest loc; hier an der Stelle. 1596: Zekel Tamas vrunk zamara vizen Tordaigh hars dezkat az kit ittegyeten az Aztalosoktol zedtek [Kv; Szám. 6/XXIX. 25 Bachi Tamas sp kezével].

itten l. itt

ittenen itt; aici; hier. 1593: ez az Annah ennekem feleg-senem wala ygy Jeoth el ygy zeökeoth el Pathkos Janossal, ittenen talaltam Wdwarhelt az Vrunk hazanal [UszT].

itteni 1. ittlevő/való; de aici, din localitate; hier befindlich, hiesig. 1803: birodalma alá Szállott az itteni Sárosi Határon a' Körösbenn lévő Darab Erdő [M.sáros KK; BLt]. 1817: Ezen Totné, — akiis az itteni Hutánál lévő Moskán Mitru Totnak a' Felesége, — egy Fiatskáját akarja Somlyon meg kereszteltetni [M.patak Sz; BfN Máté István lev.]. 1843: a Sz. péteri vásáron eladott marhák árira iránt méltotasson Nagyságod rendelkezni, ha egészbe Administrálando, vagy pedig bár mi része az itteni szükségekre fel hagyandó lészen? [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

2. itt esett/történt; care a avut loc aici; hier vorgefallen/passiert. 1766: senki azért nem háborgatta az Mlg Nemes Urakot is itteni sok orotasiban [Árapatak Hsz; Eszt-Mk]. 1836: a görckor itteni uralkodása [AszLt 1009].

ittenlét ittlét; prezența aici (a cuiva); Hier/Dasein. 1776: én általom izente ... M. Groffné Aszszonyom, hogy mondanám meg a M. B. Henter Antal Urffi ő Nga Csélégyinek, mennyenek el, és ennyi Szivbéli haborusá-

got ő Ngokk itten létekel, ne okoznának [Kóród KK; GyL]. 1807: ez előtt mint egy két Esztendőkkel Al-bisb(an) Magos Pal Ur maga örökséginek rendbeszedése véget hozzam recipiala magát, s itten letib(en) az levele-leit elevette olvasta [Albis Hsz; BLev.].

ittenlét ittlét; prezența aici (a cuiva); Hier/Dasein. 1847: Továbbá tudom, hogy a Varga Katalin itten létele alatt égszer Abrudfalván, másszor Bucumba vitetett esketés véghez az aránt, hogy Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevű helységeknek mi volt régentén a szol-gálatjak [VKp 250. — "Mindhárom település AF-ben].

itthon 1. acasă; zu Hause, daheim. 1570: Sas Antal vallya, hogy eo Kowach Matiaswl hallotta mykor ezt Monta Almas Myhalnenak Jhol Jew Az chyorda sies vele Jthon fey, azwtan az zomzedzagban fey [Kv; TJK III/2. 170]. 1590: Az vthan itt hon lattam az Lukachy mentejet [UszT]. 1600: Jthon az haznál eottwnk meg Barant 10 [Kv; Szám. 9/XII. 99 Igyárto Simon sp kezével]. 1636: en mentegetem magámát hogy nem mehetek mert itho(n) sok dolgo(m) uagio(n) [Mv; MvLt 291. 71a]. 1676: velem egyd volt, soha itthon nem ült [Karathna Hsz; HSzJP Beczö Jakabné Anna Nob. de Karathna (50) vall.]. 1746: csak ma verdődhetvén házamhoz szebenből, ezen hat napomot itt honn kell töltenem [Delne Cs; ApLt 1 Sig. Csató lev.]. XIX. sz. eleje: ithan sem tudom marhámat tartani [Zágor KK; Hr]. 1848: én pedig nem voltam sehol egyszeris, itthon Nagypáskodom [Kv; Pk 7].

Szk: ~ lesz/van v. nincs(en). 1570: Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engomet Palochky Janosth elew ldezoat volna az w zoleie felewl . ez okaert hogy En hatalmaswl Bwchultetem volna el az zolot es wgy mentem volna ky mert itthon Nem volt [Kv; TJK III/2. 166b]. 1590: Az hazatis az szobat Keomwes Palne czinala az Vra hon nem letebe(n) mikor az Eoreoksegett az varos oztotta akkor sem volt itthon Keomwes Pal [Szu; UszT]. 1629: monda az Aszony hogi itthon vala most s maid haza jeö iöjeön be kegđ [Mv; MvLt 290. 183b]. 1678: a Feleség(em) itho(n) nincse(n) az csiki Feredőb(e) ment [Mezősámsond MT; SLt AI. 9 Balogh Ferenc P. Horváth Miklóshoz]. 1698: vásárból jö vala egy Székolai ember az Ur dolgárol, kézdé töllem kérdeni ha itthon vagyóné az Horváth Miklos Uram Tisztartaja [Gyulatelke K; Ks]. 1826: Edes Anyám nintsen ithan az elmúlt tsütörtökön el ment Hunyadvármegyébe [Héderfája KK; IB. VIII. 26 Árva Bethlen Kata gr. Kornis Mihályné bátyjához, Domokoshoz]. 1839: Hétfőn kedden és szerdán csötörtökön nem leszek ithan, de szombatan bizonyosan ithan leszek [A.szentmihályfva TA; Bosla. B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez].

2. itt (vki lakó/szülőhelyén); aici (la locul de naștere al cuiva); hier (in js Wohn/Geburtsort). 1582: Zekeres Gyeörgnek weottek egy lowat deesig, az masikat itthon Jargaltak az zolgak [Kv; Szám. 3/V. 47 Lederer Mihály sp kezével]. 1596: Mj penig akzor, az Wrunk eö felsege hadaban voltunk, eö it hon maradt [UszT]. 1639: en akkor itthon nem laktam(m), hanem Thorda(n) [Mv; MvLt 291. 73b]. 1693: haza jüttem s itthon lakom [Dés; Jk]. 1732: Uram most itthon nintsen Várfolvara van farnagi [Kövend TA; Borb.]. 1798: Haza jöven itthon laktott a Burgus háboruig [Egerpatak Hsz; HSzJP Fejér

László lovas katona (60) vall.). 1809: a menyire a Háboruba lett Számos ki menetelből itthon marattak Száma és ereje engedte az utakat tsínálatni igazítani ... el nem mulattuk [Bardóc U; UszLt ComGub. 1722u.]. — L. még RettE 65, 80, 84

3. itt, vki hazájában; aici, în patria cuiva; hier (in js Heimat). 1619: Közel való példa, tavaly mennyé rettetes had Perziára volt, kit szörnnyitnek ő magok, mégis elég vala itthon is [BTN⁴ 214]. 1658: Hagyom ... ezt az Nagy Segelet hazat ... Janos Deak fiamnak, mely most(n) idegen Országba(n) Vagyom, ha megh jeő es ithon lakos leszen [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1786: Sako Mihály panasza Bécsben ment, azért ithon az Feleségét Mlgs Groff Ur eő Naga el fogatta és Tömlöczre küldette [Torockó; TLev. 4/13. 23]. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk Végezvén már itthon tanolását, szándékoznék eddig gyűjtött tudományának öregbítése véget ... valamelyik Felső országi Universitásra menni [Ne; NyIrK XII, 137]. — L. még FogE 163, 171.

◇ Szk: ~ való a. hazai; din jará; heimisch, heimatlich. 1639: Keczelej Gergel Deak ... Az mely marhakat ezen az Summan hozott, annak az itthon ualo ugj mint Erdely mod szerent az arra ment, negy Ezer, negy szaz hatuan kett forintra [Kv; RDL I. 116]. — b. a szülői háznál élő; care trăiește la casa părintescă; im/am Familienhaus lebend. 1658: Hagyom az Cziganjokat az har(m) itthon Valo gyermekim(n)ek [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

itthoni 1. hazuról való; de acasă; von zu Hause. 1593: 2 ludat Jzent biro vram hogy agyak nem wolt ithoni hanem az maiorban attam nekik irete f—d 14 [Kv; Szám. 5/XXI. 36].

2. itthonra való; pentru acasă; für zu Hause, Haus-. 1847: Én^a soha öket semminemű fizetésre nem kényszeríttem, csupán most a legközelebb múlt nyáron itthoni élelmem pótlására róttam ki füstönként 2 váltó garast [VKp 172. — ^aVarga Katalin].

itthonlakos itthon lakó; care stă acasă; zu Hause wohnend. 1836: Mihály mint ithon lakos Szüleinknek öregsegekben minden dolgaikba segítségével lesz [Szentimre MT; BalLev.].

itthonlét itthon tartózkodás; sedere acasă; Aufenthalt zu Hause. 1586: Veottének volt ithon ne(m) letembe(n) 72 lechiet^a Kalachy szwteo Ferenchyteol [Kv; Szám. 3/XXIV. 16. — ^aOlv.: lécet]. 1718: Hogy ki Sülhesse(n) á kgd buzája alig hisze(m) 100. köbölre, az á Gonosz Molnár még itthon létiben addig fársángolt Lakadalmozot Kálboron^a édjé éttzaka ösze faygot á Malom [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — ^aNK]. 1780: mikor praetendatitak hogy az Aszszonyynak a Bora el károsodot volna az Akkori Abodi Dajkat Jutkát gyakorta láttam részegen az Aszszony ithon nem létiben [Berekeresztúr MT; BetLt 6 G. Csegze (20) jb vall.]. 1847: Varga Katalin idevaló^a születésű ... Ez az említett nőszemély itthonlétékor kenderkereskedést folytatván, ki a brassai kötélverőknél hitelbe eladta, s annak az árát törvénnyel sem kaphatta kézhez [VKp 157 A halmági előjáróság jel. Kőhalomszékhez. — ^aHalmági (NK)].

itti itt levő, jelen; de aici, prezent; hiesig, hier befindlich. 1847: Amint itti másolatából is látni lehet, panaszos verseket írtam [VKp 176 Varga Katalin vall.].

ittlét ittlétel/tartózkodás; prezența/sederea aici; Hiersein, hiesiger Aufenthalt. 1573: Dorko pwskarne zolgaloia, Azt vallia hogi Tawaly az vayda It leteben volt hogi Az Azzonianak lowayt az vendegek ky keottette (!) volt az estallobol [Kv; TjK III/3. 110]. 1590: Kerikis varosul eo kgmeket^a hogy egy ertelemmel egy zywel, Zerettettel forgoggyanak Vrunk it letekorban, es mostis orankent, a' Biro mellett [Kv; TanJk I/1. 149. — ^aA városi tanács tagjai]. 1606: Engem az J. kére az Mindzenti Vram itt letekor hogy az Actrixnek zolliak [UszT 20/22]. 1633: Gauai vram it letekoron magham samara furtak megh Erniej feodes (!) bort No 1 [Ebesfva; Ut]. 1636: keuána Anna Azzoni ... hogi az Battia itt litiben le tegie az megh neuezet Negiuen forintot [Kv; RDL I. 109]. 1669: eő Ngok it litekben költ el asztali^a czipo nr 26.270 [Fog.; UF II, 447. — ^aA sajtóhiba javításával]. 1670: adtam ... negy font Ris kasat, az Ketejet fél főztek fvrjes Kasanak it letünkör [Ut]. 1673: Eő Nagok itt létek alatt meg örlétt buzának az liszti erog(álódatt) hat szaz nyolczvan egy köből [Fog.; Ut]. 1722: Lenünkis még Tavalyi vagyon felesen, Balku Ur(am) ő kglme itt létiben az fontást emlegeti vala, azért én mind ki osztatom fonnyák meg [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból.]. 1856: Egy az Új ado beszédést vizsgáló Urnak egy éjeli háloba it léte alatt öszveseni költesem 12 xr [Firtosvárálja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

Szk: ~e van vkinek itt tartózkodik/van. 1594: Minden fele keossenseges (!) keoltchegh Miért hog vrunknakis it lete wolt költ Ez Eztendeo forgasaban f 1413 d 23 [Kv; Szám. 6/I. 14].

Ha. 1633: itt letemet [Mv; MvLt 290. 128b]. 1730: itlétib(en) [Noszoly SzD; ApLt 4]. 1765: itt létekbén [Nagyborcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. 1800: itt Létünkör [Mv; TSb 24]. 1851: itt Létivel [Dés; DLt 1147].

ittlétel ittlét; prezența aici; Hier/Dasein. 1594: Keouettkezik rend zereantt az eorizeo Darabantokra valo keöltsegh az kik Biro Vram es az Eghez Thanack akarattiatból Zeoleoheggeth, zenafwueth, Dinnyes kerthett, zenas kerthett, Es Tilalmas Erdeoketh etc Eoriztenek Generalis vram, Es vrunk eo Nagha Jth letelekor etc [Kv; Szám. 6/X. 1]. 1601: Amy az zaz lowas katonanak it letet illety, Azokatis admittaliak eo kgmek az eo Naga paranchiolattya zere(n)t, Instructiot Adwan eo Naga it letelek feleol [Kv; TanJk I/1. 397]. 1665: Tovabba mesterremeknekis collatiojat akarva(n) eo Kegebe szolgáltatnj az B. Cehnek, mivel noha ... vaczorának idejen szokot volna az celebraltatnj, mind azonaltal, az mostanj sok fele ideghen nepek(ne)k itt varosunkb(an) valo letelek miatt, az Etszakanak idejéből keovetkezheteo alkolmatlansagnak el tavoztatásáért rendelték eo Kegek Ebédnek idejére [Kv; ÖCJk].

itton 1. iszik.

itt-ott imitt-amott; pe ici, pe colo/pe ici-colo; da und dort. 1851: Az udvarház megetti kis kert ... az udvarfől résztint bikfa, résztint fenyő deszka cserefa sasok köz-

zé rakott zsendelyes korlát, itt ott fedele foldozást vár [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

ittvaló I. mn 1. itteni (a szóban forgó helyen levő); de aici (care se află la locul amintit); hiesig, hier befindlich. 1560: Suky Jstuan az my Anykant hayadonul vytte uolt sukra az nemessegeben Es megy akkor ky hazasította volt, Az ew attya az nagytheremi peter ewtet az Jtwalo ewregsegekbowl [Kv; SLt ST. 6]. 1589: Keouetkezik a' mitt a' haz körül es egyeb szukseges hellicenis epitetem) Az itt valo Maior kertre chinaltatta(m) seouent niolczua(n) karora [Kv; Szám. 4/XI. 26 Aggm Lt]. 1654: Jsten engedelmebeől Edes Fiam ide Fejervarra jeöven it valo gonduseleödöt eleömb(e) huiattam vala, az mint ertem sok karral es fogyatkozassal is vadtok it valo hazatoknal [BesztLt Kemény Jánosné Kallai Susana fiához; csak az aláírás sk]. 1724: Kadar Janos . . . az Fejedelem Diomáli Jobbágya Volt, ott meg Verékedvén valakivel . . . ugi jött ide, az en Apám akkor az itt Valo ton lévő Malmába az Városnak Malom biro lévén az Apámtól az Malomban bé kéredezett [Indal TA; JHb XIV/6. 75]. 1818: Meltotzassek . . . vegere jární hogy En is tartozsam le tenni a hütemet, De talán nem az Mlgos K. Tabla ellött, hanem itt vallo Generalis széken [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. 1824: a' Margitai Vásáris mindjárt következik, az hova el hajtván az itt valo Vén ökrököt szép ifju Czimereseket vásárolunk helyyettek [Peressen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

2. helybeli, idevaló, idevalósi; localnic (care este din partea locului); ortsansässige/ingesessen. 1570: Az procuratorok feleöl eo k. varoswl azon keryk biro vramat hogy Neh engedye Idegen Ember Mellet eoket procuralny, hanem chyak az Ithwalo ember Mellet [Kv; TanJk V/3. 8b]. 1584: Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar, semmy marhaiat ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek [Kv; KvLt Vegyes III/4]. 1590: rank tamada Pribek Gergely mezitelen pallossal rutul ciapdosasa hozsank . . . en vegre el futek hogy valamy segitseget vegiek azonban Magiary Thamas es az it valo pre dicator (!) érkezene oda vgy hagia el benneonket [UszT]. 1607: Zamot vesseo(n) Colosi Jstuanne Vele mindenek feleöl ith: Mert az zek ugi tudgia hogi Colosi Jstuanne Ith valo ember, Varas edgiessegetis megh atta az Adossagis Ith eseöth [Mv; MvLt 290. 8a]. 1637: Papok . . . Popa Bukur. Ezis itt ualo pap, parazt Boyer helyen lakik [Ludisor F; UC 14/42. 127]. 1746: az itt valo mostani Nemes Eltetö familia Zilahi tös gyökere varosi lakos emberek voltak [Zilah, WassLt St. Petö (77) vall.]. 1750: vér birságot az itt valo Biro igazított [Szgy; HSzjP Kováts György de Killyén (57) ns vall.]. 1785: Adnaké az itt valo Lakosak az Földös Uraknak klientzedet? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 15a].

3. helyi; local; örtlich, lokal. 1617: mindenik fel elsőben nekö(n)k kezeketh be adak azon, hogy az ide ala megh irando dologba(n) megh allananak, es kérének azo(n), hogy az itt valo réghy szokas szerént mennének el az eö Eöseöktwl . . . marat házokhoz [Gyf; Berz. 17]. 1688: Becsi fontokat Hadnagy Vram csinaltasson ujjulagh, az regi fontokat el szedven töllek^a — Az Becsi fonta fel legyen belyegezve az font szám külömb(en) az itt valo fontal negy penzen arulni, megh nem engedtetik [Dés; Jk 26b. — ^a A mézárásoktól]. 1701: A Bányákat ö

Kglme, bár csak ä Takarásnak hátra valo részéb(en) engedgye meg állani, az eleitöl fogva itt valo szokás szerint [Vh; UtI]. 1718: én bizony rége(n) mustrára fogta(m) az itt valo vékakat, de ä mi már hitelesebb azon formát mingjárt el küldette ä kolcsár Sz: Királjra, es ott in puncto ki tölt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1767: minden esztendöb(en) külyebb külyebb orottatta eö Nga azon helyét es . . . az itt valo szokás szerént az M G Neméss Ferencz Ur földé vegéig borozda vonás által el jegyzé maganak eo Nga [Hídvég Hsz; Eszt-Mk].

4. hazai; din patrie/tarä, indigen; heimatisch, vaterländisch. 1573: Igarto Thamas Azt vallia . . . Eomaga Mwtatta Mate Kowach Ihol vgimond az Nemetth orzagy uasat Minth chinaltam Mint ha Itwalo Myw volna, belyeget Rea wteotte haytotta Ettzette, Azon aron atta Mynt az kyt Eomaga chinalt [Kv; TJK III/3. 178]. 1659: vgj veszem eszemben, hogy ha kitavaszkodik az üdö, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyenlenségéből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapot, nem léssen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz].

II. fr 1. helybeli (lakos); localnic (om din partea locului); Ortsansässige(r). 1559: Thowaba az Coloswary Mesthereknek ew kegelymek Jlylen Zabadsagoth engettek, hogy Se Thewsernek, Sem egybe Re(n)dbely embernek, mynd Jthwalonak, Jth az Coloswary hatharon soha ne legyen zabad wagny walo Barmoth wenny, deh csak az Coloswary Mezarozoknak [Kv; TanJk V/1. 58]. 1584: Wizanak fontiat ith walok aggiak . . . d. IIII Idegen ember penigh a ky ide hozza d. III [Kv; PolgK 7]. 1595: Tawaly az Zamweweo Vraim deliberatioia zeren relaxaltanak mind it valoaknak s mind felekieknek f. 57/51 [Kv; Szám. 6/V. 20]. 1602: Panazolkodnak az beorbeol myweleo mester vramis hogy minden fele beoreoket mind idegenek s mind it valok az eo cheh lewelek ellen megh vennek [Kv; TanJk I/1. 413]. 1722: (A hársfákat) akar itt valoknak, akar idegennek meg venni meg né engedgék . . . hane(m) az B. Chae számára foglallyák [Kv; ACJK 118]. 1806: Szabad volt nemis tiltatott, hogy mind az idegenek ide, mint pedig az itt valok(na)k innen az Kereskedeésre nézve a szalonat venni, adni [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. 1810: a' Lunkai szolgáló emberek semmit nem bírnak Rákoson, Sem az itt valok Lunkán [Rákos Sz; Ks 76 Conscr. 271].

2. idevaló; cel/cea de aici; Hiesige(r). 1604: Az Juhok feleol mostannis, az ennek eleotte valo vegezes obseruáltassek, az Jdegen Juhokat abarcealtassak az itt valoknak is az regy hatart mutassak ky [Kv; TanJk I/1. 472]. 1708: hajtattam bé Szebenb(e) . . . Köver Sertéseket . . . Az itt valokban . . . itt is ölessünk vr(am) meg benne edgyet, kettött [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

3. (vmilyen) hazai áru; (un fel de) marfä indigenä; irgendeine/welche (ein)heimische Ware. 1595: Meg hagyja Biro Wram, hogy mentest mindenfele szep gyümölczet szerezzek itüalot és olaz gyümölczet: Citromot, Szaraz Lemonyat: Naranczot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 154 if. Hel-tai Gáspár sp kezével].

ittvolta vkinek egykori ittléte; prezența odinioară aici a cuiva; js einstiges Hier/Dasein. 1542: csak ez keth forintál kmed itt voltba is Isten thwgia mint magunkath tarthatthwk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mott-noky Lajos lev.].

ív 1. az íj része; partea flexibilă încovoiată a arcului; Bogen. 1573: Zabo Istwan, Boldis Pal, Es Zabo peter egy arant valiak ... Lattak hogy haza fele Megen volt Nyreo Andras az kalmar Lazlo haza arant, Iwe Nyla kezebe volt [Kv; TJK III/3. 78]. 1681: Nebojsza Bátya ... Vagyon itt: ... Szám szér ij Nro 8 (eginek vagyon Ive, kettonek ideghje :) [Vh; VhU 557—8].

2. papírív; foaia de hirtie; Papierbogen. 1867: Jelenleg kaphatok ... vonalzott írka tablával 6 levélből álló egy rizma 240 darab 2f 14 xr íve 1 kr [M.bikal K; RAK 161 kl].

ivándai az Ivánda (Torontál m.) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Ivánda/Ivanda; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Ivánda. Szk: ~ viz ivándai ásványvíz. 1862: 5 üveg Ivándai viz ... 2 ft. 10 kr. 5 üveg Borszéki viz üvegestől 1 ft. 40 kr [Kv; SLt Vegyes perir.].

ivánfalvi az Ivánfalva (TA) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Ivánfalva/Cacova-Ierii; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Ivánfalva. I. mn Ivánfalván lakó; locuitor în Ivánfalva/Cacova-Ierii; in Ivánfalva wohnend | Ivánfalváról származó; originar din Ivánfalva/Cacova-Ierii; von Ivánfalva stammend, Ivánfalvaer. 1727: Josika Sigmond Uramnak ... Flore Szimion nevű örökös Jobbágya Ivánfalvi⁸ volt, de régen ide transponáltottván, az után mind Csáni Jobbágy volt [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5. — ⁸Ivánfva, később Aranyosivánfva (TA) szülőtte/lakosa].

II. fn ivánfalvi lakos; locuitor în Ivánfalva/Cacova-Ierii; Ivánfalvaer. 1598: aggianak kez penzt huzon eoith forintoth, melljeth az Also Jaraiak kett vtal megh fizések (igy!) az Serelmes olahoknak az Ivanfoluiaknak [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8].

ivás italozás, ivászat; chef; Trinken, Zechgelage. 1734: minemű ektelen paraznasagokb(an) tanczolasokban Ivásokban elegitette magát [Dés; Jk]. 1736 u.: mikor a szegény atyámhoz általjött Bölönből Kálnoki Farkas, Ürmösöl Maurer Mihály, itt ittanak, estve ... szánban tizenkét ökröt befogtanak, bele ültek a cigány hegedűsökkel együtt, a szán közepin egy öreg cseber bor volt edényekkel együtt, megindultak, itt Nagy-Ajtán muzsikaszóval, kiáltozással s ivással egybenjárták a falut, által mentek Ürmösre, ott is úgy kalandoztak [MetrTrCs 458]. 1768/1771: Hallottam hogy Gláva Peternéhez mind ketten az Utrizaltak járnának ivás végett [Bukured H; Ks 114. 61]. 1845: Balog István nem háza boldogságának hanem a kortsomárosnak él, reggel el kezd az ivást s egész nap többet ki nem jozonodik [Dés; DLt 591]. 1846: (A tanító) nem az ivás, és Felsőség elleni állbóltatások dolgába praesidéáljon [K; KLev.]. — L. még FogE 274.

Vö. az evés-ivás címszóval.

ivás bátaia peștilor; Laichzeit, Strich. 1677: A' Halas Tókban sok károkot szoktak tenni a' halat lopók, kiváltképpen ... a' halaknak tenyészésének avagy ivásának idején, valaki azért infacto deprehendaltatik ... a' Tisztek floren. 12. büntessék [AC 110]. 1713: azon Paraszt emberek az Nemes Ország(na)k erős Tilalma es

Törvénye ellen az Czegei Gaton felüll valo Hodos Tóót Telb(en) Nyarb(an) az halak(na)k vivások(na)k idején halászták [Noszoly SzD; WassLt].

ivású szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: egy ~ azonos korú; de aceeași vîrstă; gleichen Alters, altersgleich. 1662: Melly ajándékok valának, úgymint: egy igen friss bársonnyal borított, arany rojtokkal, prémekekkel gazdagon cifrázott, szép aranyos királyi hintőszekér mind egy ivású termetű hat, szép habostarka szerkeslovakkal [SKr 333].

íveg l. üveg

ivó I. mn care bea; trinkend. 1790: A mikor a Szöllös Gazdák akar mi némű Birságot el költeni egyben Gyűlnek a közönséges helyre Gyűlt Birság ivo Szemelly(ne)k, a Bort vagy egyéb italt az Ajton ki vinni szabad nem lészen [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1823—1830: sok viszontagságai voltak Magyarországon is Ezek mind abból származtak, hogy dolgozni nem szeretők, azonban a bort erősen ivó s akkor házsártos volt⁴ [FogE 322. — ⁴Az emlékiró öccse, József].

II. fn italozgató/poharazgató személy; bāutor; Trinker, Säufer. 1571: Myert hogi latyak azt eo k. varoswl Menye szok (!) gonoszagok Tamadnak az korchomarlalbol hogy Etellel tartyak az Boron Ivokat az korchomarlo vram, Vezetek azt eo k. varoswl hogy Byro vram kyaltassa megh hogy senky Ezentwl seh zeoleo Mywesnek seh Boro (!) Iwonak Enny Neh Adyon [Kv; TanJk V/3. 41b]. 1573: Semy Jakob . . . vallya . . . Rakwa volt az Zoba Boron Iwockal [Kv; TJK III/3. 41b]. 1741: aztis láttam szemeimmel részeg lévén Kindai Ferencz az boron ivokkal veszekedet [M.fráta K; BLt I Koka Martzi (50) jb vall.]. 1765: az Ingerens, és Inctusok a Kamara Haznál boron ivok lévén ószve háborodtanak [Torda; TJKt V. 277]. 1809: (A korcsmáros) köteles az ivokkal illendő bletsülett bānni [Szu; UszLt ComGub. 1715]. 1817: Kortsoma . . . A Hátulso, vagyis ivo Házna ajtoja bēlett . . . Az Ivok számára vagyon ezen Házban két Tölgyfákból faragott hoszzu asztal, mellette két hoszu padak [Ördögösfüzes SzD; Örm-Múz. 7].

ivóasztal kocsmái asztal; masă de cîrcumă; Schanktisch. 1794: A Hidvégi Fogadoban . . . Fejér ivo asztal egy . . . Egy ülő pad [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1795: 'A Svábi Kortsomába ivu (!) asztal [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1842: az ivo vagy Kortsoma Házba az udvarrol nyilik egy ajto . . . van egy kelneráj . . . találtatik benne egy hoszzu ivo asztal két hoszzu paddal együtt [F.árpás F; TSb 51]. 1869: Az ócska fogadó ház . . . az ivo ház két hoszzu deszka ivo asztal, és három hoszzu Szék mellettük [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — L. még ivószoba al.

ivócsésze ceașcă de/pentru bāut; Trinkglas/tasse. 1697: Öreg Aranyas ajaku gerezdes holyagos ivo Csésze [KGy].

ivócsupor ceașcă de/pentru bāut; Trinkhäflein/häferl. 1661: Kőltöttünk kenierre főzelekre, iuo czuporra gior-tiara üdös uraim közzülys jelen leuen [Kv; SzCLev.].

1699: Almási paraszt ivó Csupor nro 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.].

ivóedény vas de/pentru băut; Trinkgefäß. 1683: hozott Imre Miklósné . ejteles fületlen bibircsós csupor 14, füles csupor 3 harmadrész hólyagos fületlen 16, negyedréz füles csupor 19 . Attam az földedényekért neki búzát metr. 3, az ivóedényeket ingyen attá [Torda; SzZs 247]. 1736: Hosszan az színben végig tiz rendbéli pohárszék volt, az legfelső az császár számára volt, azon sokféle ivó-edények voltak némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megrakva, csuda formára tengeri gyöngyházból, csigából csináltattak [MetrTr 396]. 1744: Pohár Székbe találtattak a Pohárnok remonstratioja szerint Ivo edények [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

ivóház korcsmai ivó(szoba); cameră de cîrcumă; Schankstube. 1817: Kortsoma . . . A Hátulso, vagyis Ivo Háznak ajtója béltett . . . Az Ivok számára vagyon ezen Házban két Tölgyfákból faragott hosszu asztal, mellette két hoszu padak [Ördöngösfüzes SzD; Örm-Múz. 7]. 1838: A Várbéli Fogdó eszközök . . . Az Ivo házban vagyon egy kelneráj fenyő lézből van készülve [Km; KmULev. 2]. 1842: Egy boronából épült avaték szalma fedél alatt álló épület — ez a' Korcsoma Ház, áll az Ivo házból és egy vendég szobából . . . az Ivo vagy Korcsoma Házba az udvarról nyílik egy fenyő deszka ajtó . . . van egy kelneráj . . . találtatik benne egy hosszu Ivo asztal két hosszu paddal együtt [F. Árpás F; TSb 51]. 1869: Az ócska fogadó ház . . . az Ivo ház . . . Két hosszu deszka Ivo asztal, és három hosszu Szék mellettük . . . egy asztalon álló zár nélküli Kellnerei [Somkerék SzD; Ks 73/55].

ivóhely (állat)jitatóhely; loc pentru adăpat vitele; Tränkplatz. 1698: Názánfalviaknak^a és Kús Faludiaknak nagy meg bántodasokra és el pusztulásokra nem lévén itato és Ivo helyek . . . mint hogj egy kutt sem találattik egész Falujokban [Kisfalud MT; EHA. — ^aNázánfalva (MT) lakosainak].

ivókancsócska ivóvizes kannácska; cāniță de apă; Wasserkännchen. 1748: Apro ivó kantsotkák [Nagyida K; Told. 11/95].

ivókanta ivókancsó; garafă/cană de/pentru băut; Trinkkanne. 1899: egy draga Ivo Kanta [Kv; Végr. Vall. 55].

ivókártya ivóvizes kanná/táj kártyus; doniță pentru apă de băut; Wasserkanne, kleineres (hölzernes) Trinkgefäß. 1732: találtunk öt fő hordó csebet, négy rudas csebet, tiz Ivo kártját, két kis léglyet, két pohár mosó csebet [Kóród KK; Ks 12. I].

ivókártyos ivóvizes kanná/táj kártya/kártyus; doniță pentru apă de băut; Wasserkanne, kleineres hölzernes Trinkgefäß. 1742: 1 Ivo Kártos [Bh; Told. 25]. 1747: Két felől bé feneklett Ivo kártyos [Borsa K; i.h. 24]. 1765: Ivo Kártos [Mézócsán TA; Ks 26. X].

ivókorsó ivóvizes korsó; ulcior de apă; Wasserkrug. 1720: Bornak valo mazos korso 1 Rostelyos Ivo korso 2 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. 1788: Ivo korso 2 [Mv; Told. 9a]. 1823—1830: Kaptam volt egy hitvány ivókorsót [FogE 275. — A teljesebb szöv. *ivóvíz* al.].

ivókút fintină cu apă de băut; Wasserbrunnen. 1580: az zekes wyz Newo foljo patak mellet . . . partyaban egy kutt wagon ab oriente elo es Jo Jwo Kutt [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1585: elo es Jo Jwo kutt [Örményzékes AF; i.h.]. 1723: a' falu ivó kutyára járo sikátoros utca [Szépkényerüstmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16]. 1746: E mellett más lábat mérven az ivó kutig . . . hosszassága tizen hét kötél [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 9]. 1748: közel a Faluhoz vagyon egy Szék forrás, vagyis Ivo kut [Koronka MT; EHA]. 1802: azon utza, mellyen a Falu Ivo kutyára járnak [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 13].

Hn. 1591: az Iuo kut arka [M.földvár SzD; SLt DE. 6]. 1652: az Ivo kut [Elekes AF]. 1698: Az Ivo kutnál (sz) [Budatelke K]. 1717: az Ivo kuton fellyül (sz) [Gyulatelke K]. 1724: az Falu Ivo kutyán alol (házhely) [Hosszúmacskás K; BHn 142]. 1731: az felső hegyben a Falu Ivo Kutya felett (szö) [Gergelyfája AF]. 1746: az Eszakban ivó kúton feljül [Nagyida K]. 1752: Az Ivo Kutra jaro Sikátor [M.bükös AF]. 1758: Az Ivo kut áránt (sz) [MT]. 1760: az jo Ivo kutnál (sz) [Bárdos MT]. 1768: a' Küppüs Ivo kutan fejlül [Mezőmadaras MT; Ks 75/55 Conscr. 58]. 1769: Ivo Kutba [Remeteszeg MT]. 1784: Az Ivo kutnál (sz) [Diós K; BHn 69]. 1804: Az Ivo Kútnál (sz) [Mezőveresehyháza SzD]. 1805: Az Ivo Kutan Fellyül (sz) [Özd AF; MúzRadák. — Tomai László ki-jegyzése]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: kerekes~. 1748: egy Szép Kerekes Ivo kutt, melyből ordinarie az Uraság szokott innya [Nyárádszbenedek MT; Told. 79].

ivókutacska fintină mică/fintinioară cu apă de băut; Wasserbrünnlein. 1766: ezen Rétnek az Also Vége jó egy ingoványos és egy kis forásos Ivo kutacsára [M.köblös SzD; RLt].

ivólégely víztartó hordócska; fedeles; Lāgel, Tragfäßchen. 1737: Ivo Légelly kettő [Tancs K; CU. Petrichevich Horváth Boldizsár conscr.]. 1773: Ivo légelly [Mezőkapus TA; Berz. 4. 22. L. 8]. 1833: Egy ivó Légejj [Körtvélyfája MT; LLt].

ivószaru szaru/szarvpohár; corn de/pentru băut; Horn. XIX. sz. eleje: Belingh Szarvból készült ezüstös Ivoszaru [BK Inv.]. 1823: Ezüstös ivó Szaru Tekenyősbeka Ivo edeny [i.h.].

ivószoba korcsmai ivó; cameră de cîrcumă; Schankstube, Schank. 1851: Egy Oroszlán című vendégfogadó a' Curiával szembe. Az ivó szoba . . . Találtatik itt még: egy hosszu — zsilip deszkából készült — ivó asztal, két kurta, és egy hosszabb padok, három fejr karos szék, egy konyha asztal, kereszt deszka lábbal, — egy vásott pléh fűttő ajtóstól [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

ivott szk-ban; in construcjii; in Wortkonstruktion: *díldomás ~ fél* áldomásívó társ; cel cu care se bea áldomás; Kauftrunkgenosse. 1604: bizonichion az olah aldomas lut felekel, hogy ő Jgaz pinzel wötté^a [UszT 16/55. — ^aLőrincz Janos chieherdfalwi, lofw Ember vall.] | azt monda az olah hogy . . . arról kezest ad hogy Aldomas Jyut felekel Jamborokkal bizonit hogy eo Jgaz pinzzel wötté^a [i.h. Zabo Istvan chieherdfalwi lib. vall. — ^aA lovát].

ivóüveg sticlă de/pentru băut; Trinkflasche. 1685 e.: Kotyogos ivo üveg Nro 1 | Hoszszu szaru kis ivo üveg Nro 1. Labas üveg Kristaly pohár Nro 1 [Borberek AF; MvRK Lev. Urb. 4, 13].

ivóvályú itatóvályúcska; jgheab mic de apă; Tränktröglein. 1810: van egy öt szakaszú Léczből . . . építet . . . ujj tyuk ketretz, hozzá valo csere fa majorságoknak valo ivo válukkal [Dob.; Ks 76 Consr. 34].

ivóvíz apă de băut; Trinkwasser. 1784: Ha az Uristen másképpen nem fordítja az mi állapotunkat, félő hogy jövődében az ivóvizünket is pénzen vesszük [RettE 424]. 1823—1830: Kaptam volt egy hitvány ivókorsót, s ha az utcán valakit megláttam adtam a korsót, hogy hozzon ivóvizet [FogE 275].

iz¹ 1. *átv is* gust; Geschmack. 1662: Csáky István Horváth Ferencet . . . avégre küldé Munkács várába, ki eléggé svadeálta Balling Jánosnak, hogy bebocsátván Csáky Istvánt a kapitányságra, maga is minden fizetésével szokott jövedelmével életéig a praefectusságban helyben maradhatna De Balling János megizeltvén már jó idővel azelőtt annak a friss és gyönyörűség lakóhelynek kedvessége s haszna izit, ahová 2000 ház jobbagybul álló jövedelmes, nagy részű boros jószág bíratik csak olly válasszal bocsátá volt: Mit tenne öfelsége ott olyan nagy udvarú nagyúr kapitánnyal, mint Csáky István? | De már akkor ez hízelkedésből származott veszedelmes tanácsot megfordítani, boldog Isten, ó, melly késő vala! Illy keserű izi is szokott ez illy hízelkedő, magok grátiájakat, kedvességeket vadászó udvari hősök hízelkedések gyümölcsének lenni [SKr 130, 346]. 1736: A kapornya volt minden éteknek jó izt adó szerzáma [MetTr 322]. 1808: az orias növéssü Rósnak neve Szarvas Rós, Rós anya (: Secale Cornutum . . .). Az illyen Rósnak szagja méteyes, az orrat szúrja midőn porrá töretik, ize lisztes, avas, unalmas, éles és a kenyérbe a' jó lisztet-is el-rontya [DLt 868 nyomt. kl]. 1844 k.: 1841-iki Szinbor. Félegesen-állása úgy tetszik színén és üzen is valami kis változást tett | Édes. Áslog-üz. Tisztaságban sem(m)it sem haladt . . . Szénvasanyos forrong ize finomodott a gyümölcs-törkölyektől [Csekelaka AF; KCsl 6]. — L. még FogE 204.

Szk: nem tisztá ~ en való hamisított (bor). 1639: hoza be bort hozzánk . . . érzem, hogy nem szintén tisztá izen való bor vala [Mv; MvLt 291. 188—91 átírásban!]. * *vkinek szája ~ eképpen/ ~ int* vkinek szája ize/kedve szerint való dolgot nem cselekedtem, tudván, kedve telik abban, kire nézve alkalmaztattam szája izint arról fontos szavaimat [SKr 471]. 1737: a Tisztek(ne)k mindenb(en) Szájok ize képpen nem Complacalhattam [Ks 99 Apor Péter lev.].

Sz: megérzi a fenyegetés ~ét kb. megkóstolja/tapasztalja a fenyegetés következményét. 1618: ha az hatalmas császárnak^a ezeket megmondottuk volna, ne gondolja azt senki, hogy az hatalmas császárnak szabályja nincsen, mert eddig is megérzette volna Erdély ennek az fenyegetésnek izit^b [BTN² 131. — ^aA török szultánnak. ^bGörösi Mehemet pasa nyil.] * *megízleli vminek az ~ét* kb. rájő vminek az előnyére. 1653: Mikor osztán ez a darab föld megízlette (!) volna ennek a kicsiny erősségnek izét és jó voltát, ide futa mind a föld népe, a ki megmaradt vala fegyvertől, és mind itt vere fészket közöttünk [ETA I, 77 NSz] * *megkóstolja/látja vkinek erejének ~ét* kb. megkóstolja/tapasztalja vmely had erejét. 1662: a fejedelem^a már ezen hadakozásra^b nézendő nagy dolgokat forgatván elméjében . . . tanálja kérdeni szóbeszédben: tatár chámnek mindenestül mennyire való ereje lehetne? Sebessi Miklós . . . azt felelé: . . . tatár chám, ha derekasan minden erejét felveszi is, minden népével is alig telhetik huszonötezer emberre . . . Melly hízelkedő tanács azután meg is látá s kóstolá is az tatár chámnek erejének izit ártalmas tanácsa gyümölcseivel, nemcsak a maga, hanem a sok szegény hazafiának is siralmas nagy romlásokkal [SKr 345—6. — ^aII. Rákóczi György. ^bAz Erdélyre szörnű pusztulást hozó lengyelországi hadakozásra] * *sem ~e, sem búze nem volt*. 1710 k.: Virginát is kezdek tanulni, de semmi sem lőn belőle, . . . mert egy lineált könyvbe mesterem ira egy falka német, francia és mi ördög nótát . . . de én annak egyiknek sem tudtam az elmém, szájjammal a nótáját, csak pengettem, dongattam a kóták szerént a hitvány virginát, de annak sem ize, sem búze nem volt, én megunám, s ott hagytam [BÖn. 574] * *szájában szegik az ~e* megkeseredik a szája ize, keserű következményeit érzi vminek. 1662: Melly porta ellen való confoederáció szövetség Rudolfus császárnak valóban nagy használatára is lett vala, mert Erdély, Havasalfölde csináltatván belli sedesnek, Szinán basával a porta a nagy erős Bécs kapuja elől azon szövetség által elvonattatott és messze vetődött vala, de Erdélynek bezzeg valóban szája szeggett vala akkor is ize | ó, nyomorult, ó veszett nép, . . . mi szegény megromlott, utolsó veszedelmünkhöz közelgető, condorlott magyarak . . . addig vonának a nagy tűrő Istennel ujjat, addig rúgánk port az öfelsége szemibe, hogy im, valóban szájunkba kezd szegni nyakasságunknak ize [SKr 83, 696—7] * *szájában van a megkóstolt veszedelmek ~e* kb. élénken emlékezik az elsenvedett veszedelmekre. 1782: Nem ment ugyan annyira bátorságok^a hogy magokat Jobbágyok(na)k lenni ne esmerjék szájkokban lévőnek még az 1721be meg kóstolt veszedelmek ize [Thor. XX/4. — ^aTi. a torokoiaknak] * *szája ~én nem esik* nem történik vmi kedve/szája ize szerint. 1736: (Boér Zsófiát) hogy az fiait catholicusoknak nevelé ugyan az fejedelemszöngy^a minden jószágtól meg akará fosztani és egynehány esztendeig perlette, noha az per szája izin nem csék^b [MetTr 440. — ^aI. Apafi Mihályné Bor-nemisza Anna. ^bA per kimenetele, mert a fejedelemszöngy elvesztette a pert].

2. mellékiz; gust secundar; Neben/Beigeschmack. 1751: tegnap az borokat mind meg gostoltam (!) I(ste)nek hála, Semmi meg vető bort nem kaptam . . . tsak egyhez tért valami gyanun, de az is inkább hordo üz lehet az kitsid üze hogy ki mostrallyam meg jettette(m) [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

iz² 1. ujjüzlet; incheietură a degetului; Fingergelenk. 1662: Inkább ujjomnak egy ize, mint épen testem elveszen az ország lakosival együtt [SKR 469. — A II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadakozása és Erdély elpusztítása után vele szemben fejedelemsé válasszott Barcsai Ákos felelete Rákóczi vádoló iratára]. 1736: Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak se-lyemből szótt czifraság volt, az alább valóknak tiszta czernéből szótt keztyűjök volt, az keztyűből az végső ujjja iziig az kezek ujjai kün voltanak [MetTr 342].

2. tag, porcika; mädular, membru; Glied. 1584: Angalit Rázman Palne vallia, Ez hus hagiabta ez Minapiba meg betegeswlek, hivam hozzam Zabo Catot, es megh kene, vegre fel keoniebedem, Es mikor hazamat sepre-nem, Az kemencze Alat talalek egy darab sot, es három Mazagal vala Altal keoteozve raita Mihelt penigh fel veóm, kezde Naponkent mind kezem es labom, erei-ben meg fogiatkozny, es most Immar annyera Iutottam hogy Nagy minden laigatással es faidalommal hely-hetzetem heliere az Izeket, es hogy heliere igázgathatom az Izeket, vgy kelhetek Nagy veszellet fel [Kv; Tjk IV/1. 217]. 1679: En Istennek hala még nyomorgok de mioltat-ul fogva most a' Köteles ujjolag ferezteni kezdet minden izek fajnak bennem ... Köteles fölül csak azt mongyak hogy hitető [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.].

Szk: ~ról ~re vagdal. 1582: Sophia Kadar Markos-ne vallia ereossen Zida Luczat Nireo Kalmanne, Nag zítkokkal kerdezte ki chinalta az giérmekeket, de mindeltig chak Jffyw farkasra vallot, ha az perenger alat izreol Izre vagdaliak(is) [Kv; Tjk IV/1. 42].

3. nemzedék; generacjie; Generation, Geschlecht. 1602: Vitez Leorinczne, Ersebet leazonj .. vallia . vasarhelt lako Viragh Istwanne edes giermeke Affra Antalnak, de Margit Azzonj Gal Georgine leanianak gier-meke, az egy izzel ennel towab valo [Kv; Tjk VI/1. 659]. 1632: Pattantius Lazlonenak közelb ualo attiafia Faza-kas Gasparne hogy nem mint Korlatt Janosne, Mert az Pattantius Lazlone edes Annia es Farkas Gasparnenak az szüle Annia egjek voltak, de Korlatt Janosne egy izzel, hatrab valo vnokaja az Pattantius Lazlone Annianak [Vajdasztván MT/Mv; MvLt 290. 108b]. 1641: Andras Deakneis azon izen ualo Atyafia uolt Pataj Sophianak mint Georgj Deakne nem közelb egj Izet(is) [RDL I. 125 Fuzesen^a lako Kerekes Balasne Teórpeni Ilona (65) jb vall. — ^aÖrdögösfüzesen (SzD)].

4. váhny/vmilyen nemzedék szerinti rokonsági fok; grad de rudenie de cîteva generații; Verwandtschafts-grad von einigen Generationen. 1641: Fogarasi Géörgy Deakne Swtéo Kata Az szwle Atyarol Kamonczy Mi-halyrol egyenléo izen ualo Atyafia uolt Czyanadi Antal-nenak Pataj Sophianak Fwzesi Ersebettel Andras Deak-neual mert egy vnokaj [RDL I. 125 Fwzesen^a lako La-posi Janosne Kerey Ersebet Vyuarhoz ualo Darabant Felesege (65) vall. — ^aÖrdögösfüzesen (SzD)]. 1672: Barta Andras matkajával Gergely Ersebettel oszve nem bocsattatik mivel véségh vagjon(n) közöttök egyiknek harmad iz, az masik negjed iz [SzJk 119]. 1703: Pápai Horvát István negyed izen valo attyafiával paraz-neual el, azértis meg hallyon [Dés; Jk 342b]. 1736 u.: Az is dicsegetre méltó volt a régi nagy emberekben, akármely alávaló szegény zekés embert vagy asszonyt, de habár egynehány izig távul való atyafia volt, privatim, publice nem szegyenlették öcsémnek, bátyámnak, nénémnek,

hugomnak hini [MetTrCs 481]. 1769: a miképpen a Re-formata, és Lutherana Valláson lévőek Negyedik, har-madik, és Második izen lévő Atyafiának eo Felesége a Jegybe Házasodást (igy!) bizonyos taxát Le téven dis-pensalni Méltoztatik, Ugy az Unitaria Religion Lévdök-nekis azon moddal kegyelmesen meg engedi [UszLt XIII. 97]. 1792: Kollát vagy Bőr János másod izen valo Atyafiával Bányai Jo'sef vram hajadon Léányával Su-sánnával ... álnok mesterséggel öszve kelvén ... ál-nokságok világosságra jöven elválasztattak a Sz. Partia-lison [Gyalu K; RAK 13]. 1804: Szeki István Ur(na)k a' Felesége Szakáts Kristina Aszszony; Szakács Elek Uramnak hányad izen valo Atyafia? [Usz; Borb. II vk].

5. ~ben alkalommal, esetben; cu ... ocazii/prilejuri, în cazuri; bei Gelegenheit. 1750: hány izben szidal-mazta bestelenítette Nzts Kövendi Nagy Joseph Urot [Vadad MT; VK]. 1752: Tudgiátok hány izb(en) tiltat-tam meg Falus Birák által ... az utrizált Tanorakbeli Sarjut [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32].

Szk: annyi ~ben annyiszor. 1771: Más időkbénis vol-tonak ilyen Nagy árvicek nálunk mint ezen Esztendő-ben, ha nem annyi izbenis, de ott nem Léven az . Ki-rályfalvi Malam hamaréb Le nyamult a Viz [Dombó KK; JHb XX/26. 4] * egy ~ben egyszer, nyj, rég egy út-al/versen. 1586: egy Izbe el zalaztak ez fogoly olahot de esmegh megh ragadak es oztan en keoteozem megh [Kv; Tjk IV/1. 561]. 1692: Lattam enis egy izben hogy . az Oláh sz: Laszlaiak eot vagy hat Disznót eolenek meg [O.szentlászló KK; SLt HF.20]. 1749: egy izben itt ebé-delvén Fő Bíró Uram, Matsukást a kalibánál nem talált [Tóhát AF; Told. 3] * egynehány ~ben néhányszor, egy néhány úttal. 1619: Azmi penig mind Felsőgednek, Magyar-, Csehországnak és mind az többinek Ferdi-nandus ellen támadásának az okát nézi es abban való igaz ügyét azelőtt is egynehány izben mind az én ke-gyelmes uram maga leveliben eleibe adta nagyságodnak s én is [BTN^a 349]. 1711: Constal világosan hogy Hidi Istvánné és Eles Andrásné, egymást rut bestelen szítok-al szidalmazták, egy néhány izben nyelveskedtenek [Dés; Jk]. 1807: maga Fitori Péteris egy néhány izben egy ruha Zotskotskáb(an) lopott buzát a' tsűrből [F.rákos U; Falujk 23 Sebe János pap-not. kezével] * gyakor ~ben gyakran. 1748: mivel azon Jóságot, Soha Contractusom szerint nem birtam, a Semmiben nem urgealhattam manutentionomat, hanem inkább kellett urgealnom realis és Solemmis introductionomat, minthogy urgealtamis gyakor izben [Torda; Tjkt III. 231]. 1753: Pap Mihály gyakor izben jött ide Rákosi Pál Uramni [Martonfva Hsz; HSzjP Varga István (50) jb vall.]. 1761: Oroszhegynek Fordulo határai oly soványok hogj ha gjakor izben nem Trágyáztatnánek, a gabonát ... meg nem termenk [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1840: járotosok még gyakor izben a' Ferentzi Ur hazához [Dés; DLt 266] * harmad(ik) ~ben harmad-szorra, harmad úttal. 1680: Elszöbennis álván elő az Medgyesrűl ide jeót Viarc familia . Ezután másod uttal az Gaszner familia praetendalva(n) az ket részhez ... Harmad izben adgyák elő véségeket az Ördögh, és Stamp familiák ... Negyedik uttal praetendal Szekely Leörincz Vr(am)is ... Ötödször az Nyireő ágról Seres Istva(n) az Zöld ágrólis praetendal Amer Kadar Istvan-ne Zöld N. Aszony [Kv; RDL I. 158]. 1703: Mlts Gene-ralis Uram a Szebeni Catidella epitesere dolgosokot ki-

vánván ...; ehez képest rendeltünk minden helyekről mar harmadik izben annyi számú dolgot [UzL IX.77.66 gub.]. 1730: Az Utramban specificalt hordoknak ürességét midőn az nyárban harmadik izben kötöttük volna az boros hordokat muis vettük észre [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24] * *más ~ben* más alkalommal, máskor. 1768: Zabnak Szeműl v. Erogatioja ... Méltóságos Groff Bethlen Elek ur, és más izben Mltóságos Groffné Asz(szo)nyom ő Nságok két rend béli itt Létekor Lovai Consummáltanak Metr. 04 [K; DobLev. II/390.7a]. 1811: (A szolgál) Más izben hasonlóképpen elhagyván a gazdáját a verés mián, hasonlóképpen akkor is a fent tisztelt főhadnagy úr másodszor is visszahajtotta [Szárhegy Cs; RSzF 170]. 1823: Csernátóni Sámuel Uram más izben ismét eljött hozzám [TLt Praes. ir. 65/1827-hez Simon Jánosné Szász Éva (36) székei asszony vall.] * *másod(ik) ~ben* másodszorra. 1756: Másod izben őt szekér ment Kolosvárra [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1823: Csernátóni Sámuel ... Második izben ismét ... rejáim jöven és erőszakot akart tőnni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez]. 1847: másod izben terüvel jöttek haza felé [K; KLev.] * *néhány ~ben* néhányszor, néhány úttal/versen. 1626: Barla Martat eg nehani izben az eo vra Mihali Deak hitőtlenöl elhatta [SzJk 17]. 1742: Mlgs Matskási Kata Aszszony eo Nga Kintsi Jobbágyi ... rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szálíg le vágatk [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1756: kételenítettünk néhány izben alázatos Instantiaink által deploralni a' Mltgs Királyi Directiva Commissio előtt, minemű tereh következett reánk Vas csinalo Emberekre a' tavallyi Manipulatiobol [Torockó; TLv. 9/8. Ia] * *sok ~ben* sokszor. 1661: Jelentven előttünk Radak Laszlo Ura(m) minemű sok karokat ez mostani haborusagokba(n) az Tatarok es Törökök előt valo futasokb(an) sok izben vallottak volna [Dés; RLt 0.5]. 1763: Itten sok izb(en) voltanak a' Szebeni Tisztek hogy meg nézzék, ha a' Falunok nevezetes kárára nem lézené ezen malomnak fel állítása [Szecsel Sz; JHb Sztán Dreán (50) jb vall.]. 1831: Székelly Farkasné ... engemetis sok izben le motskolt, de magában rövid idő mulva én véllem mindgyárt meg békeltt [Torda; TVLt Köz. ir. rtlen Metyen Mária (30) vall.] * *sok ~ben* való sokszori. 1631/XVIII. sz.: az mi sok izben való törekedésinkis accédálván, de kiváltképpen a' mi kgl's Atyánk és Fejedelmünk eo Felsege interpositióját és Mlgs tekintet előttök viselven ... edgyezének meg edgymás között mi előttünk [Ks 65. 44/11] * *száma nélkütl/nélkül (való) sok ~ben*. 1807: száma nélkütl Sok izben alkalmatlankodtam Nagyságodnak [Dés; DLt 58]. 1808: magam-is Száma nélkütl való sok izben alá s fel járván már a' mint most látom azon Meredek határ borozda a' Keresztes Ur Földéhez vagy Szántva [Árpástó SzD; BetLt 6 St. Kalára (70) col. vall.] * *számos ~ben*. 1684: Tar Ersoknak N. Thorma Benedek hűtös feleségének, nyilván valo rusnya, szamos izben szemmel latot s el követet rut paraznasaga ... meg annyi világos jelekből irtozassal constalua(n) előttünk ... Tetzet mint olyan közönséges paraznat diuortialunk ferjetöl [SzJk 203] * *számtalan ~ben* számtalanszor. 1812: Fülem hallottára panasolta a Groff aztis számtalan izben, hogy nem élhetek a Feleségemmel tsak el kell pusztulnom [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * *több ~(ek)ben* többször. 1747: Josziv

... több izekben a malmokat pusztájában hadta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1831: Jakabffy János meg háborodott elmével volt, ugy, hogy a Czigányok közti több izbe vitt szalonnát, 's egyébűtis ámbolygott [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Péter (51) vall.]. 1846: több izben tettem arántok jelentést [Dés; DLt 1192].

6. ~*enként* aprádonként, aprádonként, rendre; incet-ut cu incetut, pe rind; nach und nach, allmählich. 1805: Groff Nemes Josefne, Aszszony ő Nga ... Szamosfalváról hoztot bé egy ladat Kolosvárra ... Tudom azt is hogy Szamos falváról izenként Sok Sertes aprólékat, Bort, Zabot, és Gabonatis hozatott [Kv; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall.].

izbeli szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *egynehány* ~ egynehányzori; de citeva ori; von einigen Malen. 1703: Veres Gergelynek esztelensége, feleség tartásra alkalmatlan volta, egy néhány izbeli infidelis desertioja, paráznságával valo kérkedezése; ennek felette, hogy feleségét prostitualta, maga küldvén a' Leginyeket házához hogy feleségével paráználkodgya(na)k [SzJk 342] * *más ~* más alkalommal való, máskori, másszori; de altá datá, cu alt prílej; von einem anderen Mal, andermalig. 1755: én hátra marattam ... de mi-keppen esett más izbeli egyben háborodások nem tudom, mert mig mű elé érkezünk addig vége szakadott verekedéseknek [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.] * *sok ~* sokszori; repetat de mai multe ori; vielmalig. 1681: Rettyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbeli motskos maga viselese; cselekedese előttünk titokban ne(m) léven ... Tetzet azert minekünk közönségese(n) hogy sz. Társaságunkbol, relegallyuk [SzJk 152].

izdít izzít, szít; a atija; hitzen, glühend machen. 1770: egy Kapjoni Udvari Cselédgye ... eo Nga liberias Cseledi közzül a' mig ott az Kalibámnál állatt az Tűzett melly el hammahazatt volt izditani kezdém; mellyről meg intett hogy ne bizgatnám [Dés; JHbB 361].

izé l. micsoda; cum să spun; Dings, Dingsda. 1629: az leanjom azt mongia hogy tyzenketten vad(na)k az kik teolle felnek az a fekete dolmanyos Sipossok koszos, fen az feje teteje kopasz, egy kis kerek izejek vagyon mint az tenerem chyak kiczid [Kv; TJk VII/3. 121].

2. 1593: Christina Azzoni Ach antalne vallia: Zantalanzor hallottam hogi Cassay Catus borozkani (!) bestie hires kuruanak zitta az Niari Marton anniath ... kire il- len fertelmes zitkokal felelt, Ah bestie lelek kurua talam vizket az ized hogi Niari Martont meg keuantad [Kv; TJk V/1. 332].

izeg-mozog l. izog-mozog

izék széna/takarmányhulladék, polyva; ogrinji; Heuabfall. 1759/1779: 3 Szekernyi Izik Kert Fedni valo [Zarand m.; CU]. 1761: Tudgya e ... a Tanu ... egy sák szép tiszta Buzat ... ki lopta volna el ... és a Pajta mellet levő izékben ki rejtette volna el ...? [BSz; Ks 25. III. 68 vk] | ezen Mgos Gröff Ur eo Nga csüriből el veszet Buza Petrucza Ignát Pajtája meget tanálatott meg beis volt takarva valami izékkel [BSz; i.h.]. 1805: hogy az ókróitól (!) maradt izéket Etzaka bé ne hozta volna maga sem tagadgya [Hodák MT; Born. G.

XVII/14 Gliga Mitra (43) vall.]. 1843: azon télen hozandó legyen 80 font szénát . . . ; — de ő ezt nem teljesítette, sőt ki tavaszodván holmi izékkal kínál | a' pajtám híjjára felhaigált 8. portiocska izéket [Dés; DLt 316].

Szk: ~ *tartó jászoly*. 1810: ezen Istállóban . . . a' Válu alatt két deszka magasságnyi izék tartó jászoly hosszan végig [Doboka; Ks 76 Conscri. 32].

izékszéna alja-széna, szénahulladék; resturi de fin, ogrinji; Heuabfall. 1711: Kültém Váriban, hat ökörrel szánnal, Dadai Jósef ígerte szénájért, ki is egynehányszor becsülettire fogatta, hogy egy szán szénát ad, — de mint egyéb dolgokban, úgy ebben is tökéletlenül hazudott, mivel egy nyaláb kóros izék-szénánál többet nem adott, üressen jött meg az szánom [SzZs 291].

izeledik kedvet kap/rákap vmire; a-i veni cuiva pofta de ceva; zu etw. Lust bekommen. 1662: nyolc óra tájban érkezék a tatárság, és belénk kapván, szüntelen egész napestig ostromla háromfelől, kiknek dicséretes vitézi bátorsággal úgy resistáltunk, hogy szokatlanok lévén a tatárokkal való harchoz, a volt a nagyobb bajom, miképpen a dandárseregeket conserválhassam megbontakozás nélkül, a tatárüzésre izeledvén, mintsem mutogatásra; aminthogy mindjárt meg is verték volna, ha a dandár megbomlott volna, rendelem azért az ellenzésre, harcra, üzésre külön seregeket [SKr 377—8].

izen 1. üzen; a trimite vorbă; jm sagen lassen. 1540: Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndent en am az egy dologthol meg waalwa, ky tytok, nekyek meg mondek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1562: w felseghe haragzyk az elesert hogy enyet kesyk ennek elotte w felseghe azt Jzene Jstwan deyak által hogy czyak Jt rakattassam be desen [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar Beszt-i bírőhoz]. 1586: Iffiw Janos az Varos hiteős Teómléócz tartoia Custosa, Vallia azt Izene Igyarto Georgy Enneke(m) hogy mingyarast el Erezsem az leant [Kv; TJk IV/1. 587]. 1596: Zombathra izenth volt hogy be ieójen [UszT 10/47]. 1668: En izeném: hogy nem mehetek mert öttem vaczorát [Egrestő KK; BálLt 44]. 1750: az izente nékie hogy ha szüretelni el nem mégyen, úgy el lapatoltattya míg él sem felejtí el [Zovány Sz; Told. 3]. 1781: Pusztai uram izent vólt hogi mennék Bethlenbe; de én eddig a sok dolog közt nem érkeztem menni [Eszmény SzD; Told. 6]. 1842: mondja meg kend a' Hadnagyak SzD; azt izentem hogy nem születet abba a Köntösbe hogy én fel mennyek hozzá [Dés; DLt 1452].

Szk: jó egészséget ~ üzenetben jó egészséget kíván. 1752: jó egészség izent vala töllem . . . Néhai János Jstvánnak [Desháza Sz; Ks 101]. 1814: 'a feleségem . . . Tiszteli az Urakat és jobb egészséget izent [Borsa K; Bodor Pál ir. Bánfi Ferenc lev.] * *köszönetét* ~ i üzenetben köszönetet mond. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth attyokfyaynak es barathynak kezenehyketh es zolgalathyokath yzenek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez] * *követséget* ~ követseget helyez kilátásba. 1619: Más leszen ezután még az főkövet. Ez innent.kimenvén, hamarsággal úgy küldi főkövetét az én uram az hatalmas császárhoz; attól küld derék főkövetseget. Mindazáltal az én uram nekem azt ir-

ja, hogy ez mostani követőtől is nagyságodnak izen oly követseget, hogy nagyságod meg fog nyugunni rajta [BTN² 269] * *prókátor-hivatali* ~ üzenetben kér ügyvéd-állítást/fogadást. 1591: Vgi uagio(n) hogi biszon-sagra bochatott volth enge(m) asz teóruenj hogi bizonicuk, te az kiteól p(ro)catior hiuatalt izentel, mj nekők Igi mo(n)dotta megh hogi valami dolgot eó nekiek nagy menjhartnak es Casparnak volth my velünk mindenekből p(ro)catorth hittak [UszT] * *szolgálatát* ~ i üzenetben szolgálatkészséget fejezi ki. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram thy k: zolgalathyokat yzenek [Kv; LevT I, 9. — A teljesebb szöw. *köszönetét* ~ i al.]. 1671: Nagyságodnak Kontos uram főkulcsér alázasot szolgalatját izente [Veress, Doc. XI, 133 Máté deák I. Apafi Mihályhoz Iasiból] * *szóval* ~ vmit szóbelileg üzen vmit. 1776: Ugyan régen hajtom Kgymedet, el ne titkollya, vallyia meg mit izent Szóval Gróff Lázár? [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30) kat. kántor vall.] * *választ* ~ üzenetben választ küld. 1585: wizezettre Marthon deak, az desy Notarius által illyen walazt izenenek [Dés; DLt 220. — "Köv. a nyil.].

2. *ilan* üzenetet küld vkinek; a trimite vorbă cuiva; jm eine Nachricht/Botschaft senden. 1551: Benedek wramtol yzentem keg., higgye meg keg. zawath etc. [Nsz; LevT I, 90]. 1563: Jm Jzente(m) Thy keg: nek az en Zolgamtolj Damankos Tamastoly Kere(m) thy Keg: hogy hygie megh Zawath myndenben [BesztLt 42 Tomas Daczo Casp. Swczy besz-i bírőhoz]. 1585: byzon chwdalkozom en Kegden hogy Kegd ennekem sem Ir, sem Izen [BfN]. 1604: az kesebbj nioz el vett marhak feleől izent [UszT 18/73]. 1606: kere Dymyen Boldisar Adoryany balast hogi ha olyat uegezenek Vas Peterrel, izennye meg neky en ne(m) tuto(m) az Vta(n) ha izentek uagi ne(m) [Geges MT; i.h. 20/125 Symonfy Mihaly (55) vall.]. 1610: Kyn Peter en teolem Jzene Vaida Jstuannak [Dés; DLt 320]. 1630: szegeny ötsem Aszszonynak izentem volt Kalosvarrá [Sv; BálLt 1]. 1819: Barabásnak Kurtán, és Rövüden, világasan izentem volt, a feleséged által [Gyalakuta MT; IB].

Szk: *szóval* ~ szóbeli üzenetet küld. 1617: szoual beossegesen izentwnk ezen kapy kyhajanktol (!) [KJ. Bethlen Gábor lev.]. 1618: az vezér . . . Igy szóla hogy: Az urad irt nékem Ibraim csausz felől, hogy fő tolmács lenne; azt is írta szóval is izent tőle az urad [BTN² 164]. 1669: szóval bőveben izentem Ken(e)k ez level Vívő Beresztelki Gondviselomtól ked agion hitelt beszedenek [Beresztelke MT; Ks 101]. 1839: a Tkts Urak Részeokröli két Transmissioknak ki váltásokrol szóval izentem volt, még rég [Szu; Pf].

3. hivatalosan tudat vkit vmiről; a înștiința oficial pe cineva despre ceva; jm etw. mitteilen/bekanntgeben. 1571: Azonekppen Az tanachbely vramatis Intik es keryk eo keget, hogy tharcyak Magokat az eo k. hiwatall-iokhoz, Es halgassanak az Byro wram parancholatyahoz vgy hogy ha mykor eo k. Izeny es hywatia vagi eycl vagi napal Neh varyanak harmadyk Negedyk hywatalt [Kv; TanJk V/3. 39a]. 1597: Az teóruenj hadja hogy megh adgia . . . Afelett haggia aztis az zek es izen], hogy mi(n)-den marhakot fel Irassanak [UszT 12/129]. 1600: Az mi nezi penigh az kender feöld foglalását, . . . az Zek izent volt neki, hogy teóruenj neköl ne zancha, es ki ne fogallia az azzony kezéből, az hites Biro megh mo(n)dotta neki [i.h. 15/71]. 1680: Üdösbik Osvat Istua(n) el valast

kiuan fia Osvat Istua(n) képébe(n) Matkajától. Antok Ersiktől. Ez oko(n) mert ne(m) akar matkaságának megh felelni. izentünk neki, semmi valaszunk ne(m) löt teölle [SzJk 151].

4. vkire/vmely testületre ráüzen; a trimite vorbă cui-va/unei corporații; jm/einer Körperschaft mitteilen/bekanntgeben. 1609: az Lengiel keoueteknek Vrunk Izen-uen Biro Vramra feleolte hogi gazdalkodtasso(n) nekik Adtam Swtni feozni ualo hust lib: 18 f—d 36 [Kv; Szám. 126/IV 319]. 1618: nagy haraggal reaizene Kamuti uram^a Gerőfi Istvánra, hogy miért vonta el az boér lovát és borért küldött rajta Onnat hamar téríté szavát és izene Házi Jánosra, hogy miért hogy ő híre nélkül borért küldötte az törököt | kétszer izent az legényekre hogy azon szekérre felrakják az szénát, kiről lehányták [BTN² 83. — ^aKamuti Farkas portai követ]. 1646/1650: akkorebeli Biro vram az Cehre izent [Kv; ÖCJk]. 1774: Nem tudják hogy Elek izenté a' Kortsomárlás iránt Benedek Mártonra vagy nem [A.jára TA; BLt 12].

Szk: *red ~*. 1592: Boba Catus vallia ... Mikoron engemet kertenek volna arra, hogi ennek Radnai Catalinhoz, ... monda nekem az leani, vgi vagion hogi az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe ne(m) vetet, es csak harag zoual sem zolt, hanem mastol izent ream [Kv; TJk V/1. 303]. 1599: Chyzar Ferencz vallia Zakal Benedek Zekely Andras zamara chynaltatott vala egy ezeosteos zablyat ... velem hanem hogy valami kesedelem leon el keziteseben vgy kezdet vala zegeny Andras vram ream izenny feleolte [Kv; TJk VI/1.357]. 1754: Szállását ... hanj napra adták viszsza s réaja kik izenték s kiktől: hogi viszsza adgyák ... az égy szállását? [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

5. üzenettel küld vmiért, üzenetben kér adni/adatni vmit; a trimite vorbă pentru ceva/cefind să se dea ceva; durch Botschaft/Nachricht um etw. bitten. 1587: Jutta Lengiel orzagbwł Cziokor Giorgj B. Vra(m) Jszen mindiart abrakert, magoknak louoknak [Kv; Szám. 3/XXX.7 Seres István sp kezével].

izenbárt-körte körtefajta; un soi de pară; Art Birne. 1844: Pergament és Izenbárt körtvét parancsol ki küldeni; de Izenbárt égy sem is volt; a' Pergamentet pedig ki küldöttem a' mennyi volt [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferencz].

izenés üzenet; vorbă, mesaj; Botschaft, Nachricht. 1589 k.: arra azt mondom hogy ezre az bizonisagis nem kel az 37 forintoth Montam volna hogy per potentia(m) vitte volna el ezre azt mondom hogy az te oda Jzenesed miat leoth Az en karom walahoua teötied [Szu; UszT]. 1592: Ha tagadgya megh bizonyto(m) hogy eo izenese vgya(n) Azon Jambor emberrel bizonytok Az kiteöl en neke(m) izént [i.h.].

izenet 1. üzenet; vorbă, mesaj; Botschaft, Nachricht. 1570: Hersel Marthon ... vallya Thwgya hogy mykor Ew Besterchere Menth volt, Eo theölle izent volt Kalmar Janos Thorozkay Gergelnek haz dolga feolel, leweletis kwledeot volt neky, Eo megh atta neky, Az Jzenetis megh Montha volt, De neky semykeppen Ezebe Nem Jwt my volt az Jzenet [Kv; TJk III/2. 144]. 1572: az Safar vram mikor penzelkwł zwkeosek volnanak, az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkotmatlan es Tyztesssegh

kywl valo Bozzwsagos valazt [Kv; TanJk V/3. 55a]. 1597: mo(n)da Leorinch Pal Barrabas Györgynek hogi, Azt izene az Kecheti Gasparne Jobbagya Cyki Matéh hogi az eoekorhez lassatok hozza, mert ugy chelekedik wele hogy ne(m) fogiatok be. Ez izenet utan Vertek pedig az eökret s az uta(n) hala megh [UszT 12/132]. 1677: Görögöknek, Örményeknek, Rácoknak, Bolgároknek, Dalmatáknak, és egyéb nemzeteknek-is kik kiváltképpen a' Török birodalmából szoktak jöni, menni, és kereskedni szabados járások engedetik, ily Condiotokkal ... hogy az igaz kereskedésen kívül egyéb dolgokban, kimléésekben, levelek és izenetek hordozásában magokat ne elegyítsék [AC 135—6]. 1776: nagyobb confidentiam volt Baró Révai Ur ő Ngához a' Kis Aszszony izenetit ... én megmondám B. Révai ő Nganak [Köröd KK; Gyl. G. Vizi (30) kat. kántor vall.]. 1785: harmadik izenetéreis egyszerűbe mellette nem lehetett [Mv; DLev. 4.XXXVI].

Szk: *~ből megizen*. 1599: w neke(m) Vnoka(m) verembe keüere Vere ereossen izenetbeöl meg izente volth az eleobbi kiralybiro hogy zenbe tartozzek myiert (!) vnoka(m) léue(n) igy megh gyalazott engemet [UszT 14/35] * *~et tesz*. 1697: a' Becsületes Unitaria Ecclesiának ... izenetet tegyenek hogy köz akarától a' dezmai sok abusosok iránt ő kikel edgyüt orvoslást tegyenek [Kv; SRE 54] * *~et vesz*. 1655: Azolta semmit félle nem hallot, sem valami izenetit nem vötte [SzJk 77]. 1810: Blós Mihailának egy fia halálán lévén, egy késő estvefelé hazul izenetet vevén, el kéredzett Udvar biro Cseh János urtól, hogy egy kevéssé forduljon haza, mivel a' fia halo félben vagyon [M.bölkény MT; Born. G. XIV.1 ifj. Ményhárt János (46) vall.] * *~étel értet* üzentet. 1675: Nagy Anna Uratul Mathe Istvá(n) tul absolutiot kévá(n) Mert már negyedik esztendejébe fordult hogy el hadta semmivel nem tartotta sem izenetevel nem értette [SzJk 128] * *durva ~ekkel illeti*. 1842: ötött durva izenetekkel illette [Dés; DLt 1452] * *nehéz ~eket izen*. 1783: az Aszszony ő Nsga Fraj Demets Bori által hivatta a' Tisztartót, de nem ment, Sőt nehéz izenetekeket izent az Aszszonynak [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

2. utasítás; indrumare, indicație; Anweisung/ordnung. 1569: Index bonorum per boerones in Civitate Cibiniensi relictorum ... vrunk ő Felségének izenetéből és parancsolatjából én rendeltem és becsültettem az bojérok marháját az felett az mi megmaradt az bojérek marhájából irva vagyon ez regyestromba [Nsz; Veress, Doc. I, 279]. 1587: Eskeggiek megh az be Irando zemely ezekre: Hogy ... Az Biraknak tanachnak, es az Varosnak io parancholatiuh, Weghezesith, Es ez hazanak Colosvarnak minden ighaz megh Allot theorwenyt, zokasit, rendtartasit zabadsagat megh tartia, megh Eorizy, Engedelmesen Weszi, szenwedý, Es Izenetites megh tiszteli beochwllj az io zo fogado fiunak tisztii es huiatallia zerent [Kv; KvLt Vegyes III/65]. 1597: Dobos Ferentz talalt egy legennel egy Dobra valo sütút, B V izenitire meg veottem [Kv; Szám. 7/XII. 13 Filstich Lörinc sp kezével]. 1606: Ezek az bizonysagoknak wallassi melliet az kwlmi hitwnk zerint peczietwnk alat kegielmeteknek be kwlmi döttwnk az Ktek Izenetej (!) zerint [UszT 20/3]. 1621: Kyráli V. eo fel. bejaroja meg is it mulatua(n) atta(m) nekj Ebedre ... ket ejtel borra B.V. izenitire f — /20 [Kv; Szám. 15b/IX. 75]. 1668: Mys ... menten az nemes

varas keozzúl el menven az Atiafiakhoz ... az nemes város izenetit, es keovetsegunket meg viveok, es megh mondok eo kglmek(ne)k [Kv; KvLt I/180].

izenet 1. üzenetet küldözget, üzenget; a trimite intruna vorbă; öfters sagen lassen. 1600: a Chikiak iutanak az waratt el egettek wolt immar, izengetenek minde(n) fele hogy walaki az eő Taborokba ne(m) menne, hazokat el egetik, eo magokat le wagiak [UszT 15/24]. 1606: mind ezek utan azert Jakab andras kwlde Szeochj antalhoz hogj izengessen es az zaldobosi bironakis megj mongia mate istuant [i.h. 20/17]. 1691: En Szent Márton Maczkási Maczkási Ferencz többé ez Hazából az ő Felsége Ellenségihez ne(m) excurralok sem titkon sem nyilván nem practikálok, sem irok, sem irogatok és izengetek [Kv; Ks 90]. 1698/1699: eleget izengettem mind eő kl(mene)k mind Gond viselőjenek, de maig oda van [Cege SzD; WassLt Vass György Illyes Gábor szb-hoz]. 1755: Hallottam hogy ... Homorogván Filimon ... izengetett volna ... Fölti Susánna Aszszonyhoz [Bún H; BK ad nro 1126]. 1779: tsak izengetett Csesztverő^a az Ura Ádámnak, hogy küldje haza a feleséget [M.lapád AF; Mk 5/3 Tzigány Hima cons. Tzigány Vaszi (20) jb vall. — M.csesztve AF]. 1843: látom a' Szomszédombais az ablaktörő Janitsekot minden bántódás nélkül lenni, 's még csufoson izenget felesége [Dés; DLt 632].

2. vkire ráüzen, üzenetet küldözget vkinek vmiről; a trimite intruna vorbă cuiva despre ceva; jm etw. öfters sagen lassen/über etw. Nachricht senden. 1638: jöue hoza az szolgálója, s monda az Aszonianak hogy miért izenget kgd selie mihalyne Aszoniomra [Mv; MvLt 281. 124b].

Szk: házara/rea ~. 1584: Bek Balintne vallia, Nagy sirwa leót hazamhoz Zabo Casparne ezenkeppe(n) panazolkodwa(n) sirwa, Im az gonoz Azzony az Kowach lanosne hazamra Rea(m) Izenet Azt Izeny hogy amely giermek Mehemben vagon is aztis az vra chinaalta volna [Kv; TJK IV/1. 367]. 1679: enemet tiszta es igaz Nemes személt együtis, masuttis egyszeris s mászoris Tudomanyos Boszorkany személy(ne)k mondott, ram izengetet hogy feleségét ha meg vesztettem megis gyogyicsam [Dés; Jk]. 1716: Az Aszszony Csákyne Aszszonyom ő Nga ... még az el mult hétén is mind firtatot izéngétvén rám hogy Ngotok mit poroncsolt néke(m) az borok iránt [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

izenetés üzenet-küldözgetés, üzengetés; trimitere de vorbă continuă; (öfters) Nachrichtschicken/senden. 1595: Kadar Mihalyt külte Biro W. Boronkajnak izonyú izengetesere, hogy Nadmezet zerezzen, és vigyen az kochnyara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

izenhet üzenetet küldhet, üzenhet; a putea trimite vorbă; sagen lassen können. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram ... Azt es mondaak, hogy ez wrak ymar Nadasdytol, Bebektel es myndaz egyeb kewetkekthel myndent yzenhetnek [Kv; LevT I. 9]. 1618: Kamuti uram ... sok szóval mutogatá azt, hogy öneki elég sok főszolgái vadnak ... ha akarná, azoktól is eleget izenhetne, de ugyan csak az csausztól akart izenni [BTN² 87. — ^aKamuthi Farkas, Erdély portai követe]. 1659: Az lakasodnak (igyl) az napját megirjad, mindenfelé hadd

izenhessek [TML I, 391 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

izentet 1. üzenetet küldet; a dispune/pune să se trimită vorbă; Botschaft/Nachricht senden lassen. 1591: Eztis mo(n)da az biro mikor eordeogh farkas be jeowe Miert farkas vram hogy be nem jeoczy hane(m) massal Jzen-teczj en nekem en velem minden kor bezelgethetnel [Szk; UszT Joannes Georgyi fej-i jb vall.]. 1619: Az levélnek megadásában penig magam is offeráлом magamat, s az vezérrel is izentetek nekik, hogy ha valami difficultást találnak az dologban, hívassanak szembe engemet és én az dolgot declaráлом öngyáságoknak [BTN² 338]. 1842: a' Consistorium téged tett Inspector Curátornak a' mind a' Püspökné izenteti [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. 1739: Faluvéginé^a az anyjával megfenyegetés s cinemintéze Koncz Pált, melyre Koncz Pál protestála. Azután hogy az felesége és fia megnyomorodék, Faluvéginére is izentete Koncz Pál, de még maig meg nem perlé Faluvéginé [Bözöd U; Ethn. XXIV, 88 Gyergyai Boldizsárné Osvát Anna (32) pixidiaia vall. — A boszorkánysággal gyanúsított asszony].

3. hivatalosan tudat vki által vmit; a înștiința oficial ceva prin cineva; durch jn etw. (amtlich) mitteilen. 1606: az Kiralj biraknak panazolkodoth volt Az Actor az raita chielekeődth faidalomert ... az Actor tagada hogj ő nem Jzentetdth hogj teöruenihez tartozek hanem teöruenihez tarchia magat [UszT 20/144]. 1607: Hogi az A. p(ro)positioiat jratja az Incamacta Peter Ferenczne es gyermeke neük ellen: Peter Ferenczne tiztasagot adot volt az A. ellen akkor a mikor az pert kezdtetek volt Semjen Miklos vram eggik vice kiralj biro eleott, Abbul az A. ydeo vetseget jelentett es izentetett az J. aszon(n)ak

Miert izentetett, es tagatta az J. aszonj hogy neki nem izentetett az A wdeó vetseget ... bizonsagrais fogott volt [i.h. 17/7]. 1620: Actor ab una Szentgyörgi Molnar Jstuan Beldi Kelemen Vram Jobbagya, p(ro)clamaltata Kozmasi Kwsseb Mihaly Petert az breuisre intentaluán azt hogy ötöt artatlanul le vagdalta volna mellynek faydalmáert ad f. 25 keresé. Az J. sem maga sem p(ro)cur(atora) nem Compareala, miert hogy p(ro)kator huiastis izentetet uolt az Inak, azt keuana az A. hogj ha ielen uolna az J(n)ct(us) ra szolana. De miert nem Compareala, az Actornak minde(n) kereseten marada [Zsögöd Cs; BLt 3]. 1625: most ujabban semienj falua Jzentetet volt Galamfaluanak, hogi rea tartozzanak az toruenire [UszT 175a].

4. megidézett; a face/dispune să fie citat; vorladen lassen. 1727: Ha falubeli ember tilalmas helyeken erdő, arról megalogoltatya az falu és ha megvalósodik, az erdő tilalmáig megbünteti, ha pedig ide bíros vidék-ember erdőtlet, azt a falu elé izenteti, ha magát meg nem mentheti, azt is a falu erdő-tilalmáig megbünteti [Szermerja Hsz; SzO VII, 332].

izentetés (vki/vmilyen szerv által való) üzenetküldés; trimitearea unui mesaj (prin cineva/printr-un organ instituțional); Benachrichtigung/Nachrichtsendung (durch jn/irgendeine Organisation). 1615: Az J wdeó vetseget Jelenet Orban Jst(uan) vram által Del(iberatum); Az Nouúm mellett valo comparitioiat vetete volt el az J. abból leót az wdeó vetsegh izentetése [UszT 20/65—6].

izentetett megidézett; citat; vorgeladen. 1699: Az izentetett embert nemcsak arról examinálják, ha maga potentiariuskodott, hanem arról is, ha mást látott, és tartozzék hűti szerint kimondani [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388].

izes rossz ízű; cu gust prost; von schlechtem Geschmack. 1824: Az ánszlágot a' maga idejébe el végeztem mind Peretsenbe, mind Sülemeden^a; mind jok itt a' borok, még egy izeset sem találtam [Percsen Sz; IB. Tamas Mózes lev. — ^aSz].

izetlen 1. kellemetlen; nepläcut; unangenehm. 1785: A királyi Com(m)issionnak eddig semmi jo gyümöltse nem láttatik, de sőt inkább izetlen, mert azoltától fogva hogy Déván járt . . . mind tsak hordják^a a sok instantiát egy másra Károly várra [Szászváros/Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aA jb-ok]. 1803: A Dévai Ref. Parochia 80 Ved(er) Bor árulhatásának Módgyáról valo Dévai Dominiumi izetlen Második kívánságot is a' Parochia részéről arra adando Felelet vétel végett . . . alázaatos tisztelettel vettem [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

2. izléstelen; färrä gust; geschmacklos. 1614: Monda Kamuti: Jól ismerjük mi egymást Borsos uammal, tudja, hogy csak tréfálok. Arra én is mondam: Bizony, elég izetlen tréfa, de az én Istenembe bízom, s hiszem, hogy megtart, hogy nem kell meginnom az tengert [BTN^a 66].

izetlenkedés kellemetlenkedés; provocare de neplăcere; Lästigkei. 1662: Lupul vajda . . . mind a portai áskálásoktul, vádoskodásoktul, úgy a jó szomszédság ellen való egyéb izetlenkedésektől is most sem szünik vala [SKr 323]. 1686: kesz vagyok s leszek kgték közzé magamat interponalno(m) s meg edgyeztetnem Így a mi veszedekes nélkül meg lehet, miért kellene izetlenkedni . . . ő kglme ne(m) erdemel izetlenkedést [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. 1737: igyekezve el kerülni minden Atyafiságtolonságot izetlenkedést es Perlekedést [Tancs K; Told. 2]. 1772: ha pedig ezt^a előre láthattam volna, inkább magam fogattam volna eddig jo embert re^a ki az eő Excelentiaja Malmát jól meg igazította volna s csak az oltais hogj perlünk sok hasznot hajtott volna az izetlenkedéstis el kerültük volna [Kük.; JHb LXVII/237. — ^aA súlyos perlekedést. ^bA malomra].

izetlenkedhetik kellemetlenkedhetik; a putea pricinui cuiva supărare/neplăceri; jm Unannehmlichkeiten bereiten/lästig sein können. 1558: Nekem Negy Jobbagjom hazasult oda az ketek warosahoz tartozo Jozagban . . . Kerem keteketh K. Ereoltesse Reja cokoeth Jeownek (!) haza az En feoldemre, Mert kelmekkel nem Ezetlenkethettem, merth minth Ennek eleotte, Ennek vtanais Jnkab akarok baratzagal (!) lennem, ha ketek vizha (!) Nem kwldi En hizem hogy Annak is meg kel lenni merth az Jobagyoth altalan fogwa oda Nem hagyom ha nem meg akarom hozni [Szentiván^a; BesztLt 25 Fr.Kendi de szent Iwan a beszti városi tanácshoz. — ^aKésőbb: Sajósztyván BN].

izetlenkedik 1. kellemetlenkedik; a incomoda pe cineva, a pricinui cuiva supărare; jm Unannehmlichkeiten bereiten/lästig sein. 1670: kapitány Uram ő kegyelme leveleiben azt írja, hogy az jambor varossal ne izetlenked-

gyem, az marhajokot adgyam meg [Kvh; HSzjP]. 1671: meg bocsasson, hogy az föld felett kellett eddig ő kglmjuel izetlenkedni, mivelhogy ő kglmeis maga örökösinek gondolta lenni [Körtvélyfája MT; BálLt 52]. 1679: én erővel keveset tehetek; sőt nemis kívánok senkivelis izetlenkedni, könjű lett volna kk hozzam júni, es az dögöt meg jelenteni . . . nem terjedett volna az emberek előttis ennyi busulásom szivemnek nagy fajdalmaval [Ks 9. XXXIII Apafi Anna lev.]. 1721: kérem kigyelmede(t) ne izetlenkegyék kigyelmed velem, mert en senkiét nem kívánom más is az masenak hagyani belkit (!) [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XII]. 1774: nemis akarván vélünk izetlenkedni és veszekedni le tett egy fél potrát a' Bironak s ugy tiltott el bennünket az Erdőktől a' Bíró [Kük.; LLt 47 Fasc. 8]. 1796: eő Exllja sem perlekedni, sem az Urral is jövendőben izetlenkedni nem akar, sőt mind azon kedvetlenségeket kívánván meg előzni . . . admoneáltattya az Urat tessék az Urnak a levált Zalog Summát intra 8vam . . . meg fizetni [Kv; JHb VI/33]. 1821: Purvu Gotsa a' Gruja Gotsa Sertéseit több rendbe is kárt tenni tanálván, mint testvérel nem akart izetlenkedni, hanem atyafiságoson kérte hogy ügyeljen Sertéseire jobban, és tégyen jármat [H; JF 36 Prot. 26]. 2. áskálódik vki ellen; a unelti împotriva cuiva; wühlen, Ränke schmieden. 1662: (Lupul vajda) noha a portán is eleget practicált s különben is izetlenkedett a fejedelem^a ellen, de az közönséges jóért, békességes megmaradásért a jeles okos fejedelem mind csak türessel, szenvedéssel szokta vala meggyőzni [SKr 323. — ^aI. Rákóczi György].

izetlenkedő ? izléstelenül kérkedő; care se laudă/se făleşte fără/lipsit de gust; geschmacklos prahlend/großsprechend. 1846: mindennel izetlenkedő elbizott család [Dés; DLt 988].

izetlenség kellemetlenség; neplăcere; Unannehmlichkeiten. 1731/1768: mostani kevés Szabantiamból állandó és helyes Rendelést . . . a' Gyermekeim között követhető viszsza-vonásoknak és izetlenségeknek el-távoztatására nézve akarok tenni [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Zsigmond végr.]. 1767: ottan^a nem tsak a' Sos patak felett, ha nem egyebek felettis elég izetlenség és controversia vagyon [Kapjon SzD; JHbK XLVII. — ^aMocson (K)]. 1791: valahol azon Borozda láttatik, mindenütt ot tartassék a méta . . . által vágni szabad nem lészen; Melyből a Mlgős Atyafiak között Tiszt Úraimék Atyafiságtalanságra, izetlenségre utat adhatának [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. 1801: Hogy a Csatániakkal valo sok izetlenségnek véget vessünk . . . meg egyeztünk atyafiságoson hatalmaskodások után [Dés; DLt]. 1813: az azon házban valo szállásozása iránt Méltóságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés is izetlenséget okozható ellenkezés ne származzék, tehát előttünk kéz fogas mellett a következőkben egyezzenek meg [Mv; Berz. 21]. 1834: elis ment szépen, semmi izetlenség sem történt [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi Bodi Sigmund (39) vall.]. — Vö. az izetlenség címszóval.

Szk: ~be esik kellemetlenkedésbe keveredik. 1734: tavul legyen hogy az Vrak(na)k izetlenségekb(e) esni igyekezzem [Pusztakamarás K; Ks 99 Kemény Ádám lev.].

izgága I. *fn* civakodás, civódás, egyenetlenkedés; ceartă, sfadă, ciorovăială; Zank, Hader. Szk: *~i keres* keresi a civakodást, egyenetlenkedést. 1726: Ha ezen Testament(omb)an meg nem nyugdnának az en Edes Gyermeim, valamelijk izgagát keresne: tehát az oljan gyermekem, minden acqisitumtol privaltassek [ApLt 3 Apor Péter végr.]. 1832: azt aki izgagát nem akar keresni 1823: Szilágyi Josef — szokás szerént izgagát szerez. 1741: Kindai Ferenchez az Mlgs Ur Orbán Elek Ur(am) Frá-tai fogadossához Mikor boron ivok mennek hozzája részesekedvén magais gyakrabban izgagát igyekezik szerezni közöttök azért hogj magának huzhasson von-hasson [M.fráta K; BLt 1 Nyegra Sztán (80) jb vall.]. 1823: Szilágyi Josef — szokás szerént izgagát szerez. 1672: valami hijában valo vagy izgagát Szerző beszedeiben es dolgában eleb eleb megyen büntes-sek meg cu(m) d. 33 [Dés; Jk].

II. mn kötekedő *rég, táj* bojtorkodó; certăreț, pricinaș, gilcevitör, arțăgos; streitsüchtig, rauflustig. 1769: a micsoda izgága embernek tudom Tyu Györgyöt vagy ő mást, vagy más öttem meg öli, és gyilkosság következhe-tik [Bukuresd H; Ks]. 1798: ezen meg verettetett Asz-tik (sz)ony hozzám jött, és kért engemet hogy pálinkával Mossam meg Ezen Vaszilja . igen rosz(sz), ve-szekedő vérengező izgága Vaszilja meg halván hogy az ő általa meg verettetett Aszszonyt pálinkával meg mostam, 's karjait be kötöttem, e' képpen fenyegetett: várj meg ilyen amujan adta Lotyoja mert ha kezemre kerithetlek tudd meg nem lesz szükséged pálinkával valo meg mosatásra: mivel kinos halállal kelletik kezém kö-zött meg halnod [A.árpás F; TL. Maria conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.].

izgágás kötekedő, *rég, táj* bojtorkodó, kötölőzködő; certăreț, pricinaș, gilcevitör, arțăgos; streitsüchtig, rauflustig. 1769: hogy Tyu György izgágás, és verekedő ember légyen, tudom, mivel engemet is minden ok nélkül magam földemen aggrediált és fejsze fokával meg ütegetett | ezen Utrizált személyeknél magok gondolat-lanabb, izgágásobb s embertelenebb emberek falunk-b(an) nintsenek [Bukuresd H; Ks]. 1794: A Dzsugya el-len törekedőket senkit se tudok hanem Mikle Pavelt és Györgyöt Mivel őket hol szembe a Dzsugyával szembe szállani hol háta megett izgágás szokot szollani hallot-tam de bántani nem lattam [Vályebrád H; Ks 81.57/56 Juonutz Flora (40) vall.].

izgága-szerző I. mn kötekedő, kötekedést okozó/szer-ző; certăreț, pricinaș, gilcevitör, arțăgos; streitsüchtig, rauflustig. 1769: embertelen, veszekedő, s izgága szerző emberek voltak [Bukuresd H; Ks]. 1786: Tudam aztis mondani az Tot Fiak felől világasan hogj rosz természe-tű és életű es izgága szerző Emberek hogj Falunkban Sok veszekedéseket okoznak tselekesznek [Hidvég MT; GyL. Burszán Sándor (74) taxás vall.]. 1804: az a Nem-zetség vérengező és izgága szerző volt [K; KLev.]. 1805: életiben olyan izgága szerző ember volt, hogy minden

emberbe belé bojtorkadatt | életiben nagy huzo vono és izgága szerző ember volt, és tsak azértis belé kötött az emberekbe ok nélkülis s az után jól meg ránthassa [Far-nas K; i.h.].

II. fn kötekedő ember, kötekedést okozó/szerző személy; (om) certăreț, pricinaș, gilcevitör; Stän-ker, Händelsucher. 1786: Tudam hogj olyan életű em-berek izgága szerzők hogj minden Emberbe bele akad-nak és meg verik az Embert [Hidvég MT; GyL. Jarolin János (52) fogadós vall.] | Ezt már bizanyasan Tudam hogj az Utrizált Tot Fiak igen izgága szerzők Gráznás Emberek hogj minden Emberekben belejék bojtorkod-nak és ha lehet meg is verik az Embert [uo.; GyL. Idősb Szóts Jszák (83) vall.].

izgágolkodás izgágáskodás, egyenetlenkedés, köteke-dés; harță, neînțelegerie, ceartă; Stänkerei, Händelsucht. 1662: Ugyanezekben a napokban a fejedelemhez csá-szártul való követségben Törös János posonyi kamara praefectusa is érkezett vala, kit noha a fejedelem illendő becsülettel látott s fogadott vala mint császár követjét, s a követséget is tőle megértette vala, de hogy már a nagy-szombati tracta alatt a clérusnak izgágolkodások miatt azokról nem végezhettek volna . . kezében lévén már császárral való békességről is a jó alkalmatosság, azok-ban való tractát mostanrul továbbra s alkalmatosb üdö-re halasztván, a követet nála tartóztatván . . minden reá való szükséges gondviselés kiszolgáltatik vala [SKR 253].

izgalom nyugtalanság; neliniște; Unruhe. 1854: A té-nyek nyílt mozgalmi erősebb tollak által följegyezvék; de sehol sem látom a családi élet izgalmaít 's metamor-phosisait [ÚjFE 4].

izgat 1. bujtogat; a instiga/ațija; wühlen, Unruhe stif-ten. 1619: Görcsi Mehmet pasa uram csak nevetésséggel tön választ s azt monda, hogy: Ezt az dolgot bizony ma-gatok is jól értitek, hogy Szkender pasától csak adomán-ra néző practica és Gáspár vajdát is ő izgatja erre, azért, hogy az szászok is, mint a zsidók mindjárt megijed-nek és mindjárt fizetnek [BTN² 373]. 1843: több meghü-tölt tanúk és a szeliden kikérdezett uradalmi servitorok előadásából kijött az, hogy Varga Katalin a bucsumi, abrúdfalvi és kerpenyesi közönségeket . . a templomok előtt és a korcsomákon is lázasztó és ellenszegülésre készítő beszédekkel és veszedelmes tanításokkal izgat-ta, jelesen, hogy az erdőket szabadon vágják [VKp 121].

2. készlet, noszogat, unszol; a stăruie (pe lingă cine-va), a sta de capul cuiva; drängen, nötigen. 1710: (A gör-gényi várnagy) felesége szüntelen izgatta az urát, le-gyen kurucca Teleki is alattomban ezer aranyat s co-lonelluságot igérvén neki holott császár szolgálatában csak lejtman volt, úgy adá fel a várat [CsH 349. — ¹1704-re von. feljegyzés. Ifj. Teleki Mihály gr., a nagy Teleki Mihály erdélyi kancellár fia, előbb a Habsburgok, majd II. Rákóczi Ferenc, végül ismét a Habsburgok hive]. 1724: Egy Léány lakott itt, és beszélt az, mikor nekünk aratott, h(ogy) alig maradhatott meg Pekri Uramtul, ötlet kényszergette, izgatta, hogj véle közöszüllyön [M.ki-rályfva KK; BK. Farkas Mihályné (30) jb vall.]. 1762: Bölöni Domboi Péter eő kegyelme: a Sz: Háromság tán-czát az Hegedüs Czigánnyal vonatni s másokat az tancz

járáásra nogotni, s izgatni nem irtozott [Torda; TJkT V. 112].

3. vmi idegesít vkit; ceva enervează pe cineva; nervös machen, enervieren. 1653/1655: ez is izgatta Csepreghi Uramat, hogy Creditorinak pénzt küldhessen, es így kellett vesztegh alható záloggal az aranyokat ki váltanni, még más uton Ozdi Ur(am) es Rázmány István között való Controversia el igazodhatik [Kv; CartTr II. 873 Gasp. Veres Marti past. eccl. orth. vall.].

4. 1619: Mehmet pasa . Nagy sok szavai között iterálá azt is, hogy: Én irnék az uradnak, de látom, hogy csak haragszik az én írásomon, azt mondja, hogy én izgom ellene minden dolgot, Jenőt^a, az többit is [BTN² 194. — ^aAz erdélyi végvár, Borosjenő átadását e tájt a Porta állhatatosan és végül is sikeresen követelte Bethlen Gábertől].

izgatás bujtogatás; instigare, ajfjare; Wühlerei, Hetze. 1619: az köztünk való frigy alatt is egynehány izben nem tartván a frigyhez magatokat^a, az mi hűvünk Bethlen Gábor és Erdély ellen hadat indítottatok ... Erdély és Magyarország szultán Szulimánnak régi frigyos országa volt, és noha ez egynehány üdöben az tü izgatástokra hozzátok hajlott volt, de látván mindenképpen miattatok való romlását és fogyatkozását, minket megtalált, hogy tiellenetek megoltalmaznók, és az mi frigyünkbe üjonnán bé vennük [BTN² 351—2. — ^aII. Ferdinánd és tanácsai].

izgató bujtogató; instigator, ajfjátor; Hetzer, Wühler. 1701: A' Csenadi Péter dolga iránt Feleségével vezetett Hogi Csenadi Ur(am) ne kegyetlenkedjék tovább Feleségénn ugj mint eddig, s Felesége is mint betsületes gondviselő Gazda Aszszony tsendesen alkalmaztassa magát Urahoz ide s tova ne fussonn ha valami bántódása leszenis, hanem adgja hurré osztán a' Consistorium(na)k, de más rossz izgató s Ura ellen ingerlő tanátsát be ne végje, mert vagj excommunicaltat(na)k, vagj a N. Tanátsra, vagj az T. Partialisra relegaltatnak nehezebb censurara [Kv; SRE 77].

iziben 1. rögtön, rögvest; indatá, imediat, acuş; im Nu, sofort. 1675/1688 u.: az reszegsegnek beket hagy hanem iziben lass a dologhoz [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jb-birájához]. 1720: Az Cserisori^a biro . valami szararhorokat, vagy más dolgosokat akarván Falujokból az Nemes vár(me)gie Tisztei parancsolattjokból meg Indítani ment az Bur Laczk hazához is es az Fiatis akarván oda hajtani, mondgja nêkie készüljön izib(en), s induljon [Uti. — ^aH].

2. hirtelenjében; la repezealá; in aller Eile. 1779: az Exponens Ur eö Nga Emberei iziben az több vékeketis az megjegezésből ki ujtivan az halottis meg vetettek [Záh TA; Mk V. VII/12].

izlandiai izlandi; din Izlanda; isländisch. Szk: ~ achát-pixis. 1796: 16 Rforintos Islandiai Band Achát pixisért az Elek Urfi számára, adtam 4 Stufát [ETF 182.73 Gyarmathi Sámuel naplója] * ~ zeolit. 1796: Harom nagy Islandiai Zeolitért adtam 2 Arany Stufát Rfl 6 [i.h. ua.].

izlésesen jó izléssel; cu gust bun; mit gutem Geschmack. 1867 k.: Temploma jókészületű s izlésesen

épült, de a harangláb teljesen sorvadásnak indult [Drág K; ETF 107.11].

izléstelen färrä gust; ohne Geschmack, geschmack/stillos. 1867 k.: (Katalinfalva)^a Temploma kicsinsyszerű, izléstelen épület^b; most van tervben helyette egy diszes kőtemplomot építeni [ETF 108. 24. — ^aSzt. ^bAlább a forrásban: Temploma izléstelen faépület].

izletes izléses; cu gust; geschmackvoll. 1849: A' Groff Ur ö Nagysága szabájába ... itten inventált Butorak a' Leg izletesebbek, nagyon diszesen el látva | Hát szék fái sárgára politurazva a' leg izletesebbek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

izlot 1. (régi) lengyel forint (lengyel pénzegység); zlot, monedä polonezä; (alter) polnischer Forint (polnische Geldeinheit, Münze). 1636: az mi kegyelmes urunk eö nagysága kegyelmesen engette megh hogi Moldvaba be küldhessek egi Konztantin nevü bojer baratomhoz az melly Bojer Konztantin nevü nekem ados volt ... es marattam adossa neki cötven eöt zlottal [Gyeke K; Hurm. XV/II, 1021 Vesselenyi Boldizár Beszt-hez]. 1679: küldöttünk kéneseó váltásra, ugyan kéneseó árát oroszlanys tallért kilencvenhetet, nr. 97 ... Zlotot egyet, nr. 1 [AUt 182 alvinczi jöv.]. 1688: Az el mult esztendő(en) adott az Havasért szlotott nro. 4. fa(c)t f. 4/80 [Bucsum F; MvRKLev]. 1691: Az Fiam(na)k lévén. ket izlottyá ~ fl. 2/40. azt költötte egy ideig [PatN 16a]. 1692: eszt ada zálagban két izlótért ... ha ... ki akarja váltani szabadoson kiválthassa le tévén az két Zlótot ... ada edgy földet három Zlótért örökösön [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 23]. 1695: Büntetődöt Fejer Vari Mihály . adot két izlotot [Kv; MészC-Lev.]. 1696: egy izlot va(n) nalam aztis neki adnam [A.rákos NK; LLt]. 1698: Molduvaba residealo bocsületes Attyank fianak minden holnapra huszon ööt izlotot advan [Szentmiklós Cs; Told. 2.]. 1700: A Juon Csiriser felesége Kota, azt vallyia, hogj az Csolnakosi Jánosné Aszso(nyo)m szolgálója felé (!) Marinka, el jött hozzam, és hozott négy zlotot hogj egi Katrinczát és pártát vegyek számára [Csolnokos H; Szer.]. 1719: az a föld tsak ollyan volt; a kihez Senki számot nem tartot ugj att a Falu Popa Todornak 15 zloton^a [Lackod KK; Ks 39. XI. 5. — ^aAlább forintot emlegetnek] | attam Anda Györgyenenek tiz ezlotott [OfLev.]. 1732: Az Beszterczei czech Mesternek küldtettem 2 régel aczélt 2 Zlótba Marton Kovátstol Tordarol [Torockó; Bosla]. 1752: két hordo born(a)k egyszer adminisztraltam az árrat 70, izlotokat [Ludvög K; Told. 37/44]. 1757: szász János .. innét Lovat ollyast Lopott el, hogj edgyik meg ért volna 60. izlotatt [Káptalan AF; TL. Stánts Vonya (40) vs vall.]. 1772: Gál László és Felesége Simon Anna vásárlottak volt örökösön Gál Sámueltol edgy Szasz Mátyás nevü Jobbágyot három fiával 80 izlotokkal [Hsz; HSzJP].

Szk: ? hányt ~ ? 1656: Stefán vajda 148 hányt zlotát vetett neki [RákDiptö 362 Jac. Harsányi a fej-hez Konstantinápolyból] * magyar ~. 1703: Ada egy Darab földet .. Zalagjara .. nigy magyar izlotokert [Vadásd MT; VK]. 1725: adot Bika Vaszalia, Bika Kracsunnak 6. véka rosat, vékáját, égj égj magyar Zlotb(an) [Kozmatelke K; SzentkGy. — Bugnya Opre (80) vall.]. 1731: az hét magyar izlotott le tészem [Aranyosrákos TA; Borb.].

1754: Az belső Jozságomott . váltottam meg ... 20 ld est husz Magyar izlotokkal mely Izlotok azon üdöben kilencz kilencz Sustákban jártanak [Szentegyház-as-oláhfalú U; OfLev.] * *muntyán* ~ havaslevi forint. 1726: Császár Miklos Ur(am) egy Muntyán izlotot adott nékie [Bozes H; BK ad nr. 1113 Iuon Mermézán (50) jb vall.] * *oláh* ~. 1712: egy olah zlot [Kv; ÖCJk az 1695-i vall.] * 1723: Tizenkettödik Satskóban bejegyzések közt írva. 1723: Tizenkettödik Satskóban vagyon Oláh Zlott nro 130 [Koronka MT; Told. 29/2] | a Ima Juny az Olá Zlotok egy garassal kevesebbé ugj mint csak huszon egy garasb(an) az az Szaz huszanhat pénz(en) járjanak [Ks 18. XCIII gub.]. 1726: olah zlotok devalorálására [Kv; KvRLt I. B. 1. 152]. 1757: étzaka 300 oláh Izlottyát el lopta [CsS].

2. izlot-érme; zlot monedá; Izlot-Münze. 1696: volt három Aranyis, Talleris volt egy és Zlotis volt kettő | Zlotok(na)k edgyiken Buzoganyos kép volt [Dés; Jk]. 1729: Moldovan Todor ... az zlottyat el nem váltotta a Leymanynak [K; Ks 7. XVI. 13]. 1731: az Pakulár Iuon is adot el edgj fekete Suta juhat edgj izlotért ... Pakulár Iuon az izlottal mindgjárt el mene Gerebeneser innya [Mezőpagocsa MT; Ks]. 1751: az Aranyakot, Izlotokat, és Márjásokat külön válogatták [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

3. vhány izlotnyi összeg; sumä de . zloji; Summe von einigen Izlot(en). 1694: négy ezer Izlot summa pénztenne le ö kglme [Kv; Told. 2].

4. vhány izlot-érték; de valoare de . zloji; Wert von einigen Izlot(en). 1715: azon földet ujabban kilentz Izlotig nékem vetették Zalogban s birtam is tavallyig hanem tavaly az ur Rhedej Laszlo Ur(am) tette le nékem a kilentz Izlotot és azoltától fogva birja [Liget MT; WH. Thodor Bota (50) jb vall.]. 1721: (A földet) Orosz Vaszil ... birja zalogb(an) negj Izlotig [Kelecel K; KCsl 5]. 1724: tudok egy darab földet ... ezt birja Kováts János ur(am) zállagiáb(an) öt Izlotigh [Felfalu MT; Mk 9 Benda András (30) jb vall.]. 1759: aztatis tudom hogy az Nédemet mikoron el matkásította Somai László Vram, akkoron adott az Néném Viski Maria Aszszony(na)k egy tizennégy kövü (igy!) nyoltz gyémánt és három rubint is levén az gyűrűben ... az mint hallottam negyven Izlott-ra betsülték [M.köblös SzD; RLt Pétchi (!) Laszlone Viski Anna (52) ns vall.].

Szk: magyar ~ vhány magyar izlot-érték. 1731: attam egy hold szántó Földemet Zalogjára hét magjar Izlotokban [Aranyosrákos TA; Borb.].

5. ~ jával darabonként vhány izlot áron; bucata cu ... zloji; stückweise/je (ein) Stück zu einem Preise von einigen Izlot(en). 1698: Hozattam az Váradgyai Hidhoz 63 szál által járo gerendákat, négy négy Zlottyával edgyet edgyet [Berz. 18].

6. ~ ul izlotban (izlot-pénzben); in zloji; in Izlotgeld. 1697: En Nogradi Sophia kenszerittem Tekintetes Nemzet(e)s Boer Péter Ur(amat) Busitani s vetni Zalogban egy Darab Szántó földet ... in f. 30 ... melyet Zlotul leváltam ö kglmetől [Fog.; Szád. Nogradi Sophia kezével].

Ha. 1694: zlotot [Gyula K; SLt AQ. 25]. 1698: Izloton [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. 1699: Izlotokkal [A.szo-vát K; Ks 9. XXXVIII]. 1703: Izlotokot [Marossztgyörgy MT; Ks 14/XLIib özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. 1709: Izlotokat [Kisened/Ne; DobLev. 1/64]. 1711: izlonton [Búzásbesenyő KK; Bfr IV. 30/26

Untyás Opra (40) jb vall.]. 1731: Izlotot [Császári SzD; WassLt Urszán Todorné (26) vall.]. 1759: Izlotat [Marosludas TA; TKI Gabugyán Gligor (70) jb vall.].

izlotos vhány izlonton vett; cumpärat cu zloji; für einige Izlote gekauft. 1799: 3 Iszlotos Fejér rokoját vettem volt [Lemhény Hsz; ApLt 4 Hamar János Apor Péterhez].

izlot-pénz izlot-pénzérme; zlot monedá; Izlotmünze. 1718: el küldenek engemet ... eö Ngok Szent Pálra penzert, és onnan vivék Zatskokban Zlot penzt Kolosvárra [Szentmárton Cs; Ks K. 84].

izlot-tallér pénzérme-fajta; un fel de ban monedá; Art Münze. 1628: Zlot taller kett szaz negyuen kilencz [Bodola Hsz; BLt].

izma mentafaj; izma; Art Minze. 1814: A' Felső Virág Házba találtottak ezek a virágok^a. Veres és Sárga Patkontza Viola 61 Jzma Cserépbe 3 Tötsér Virág cserép 2 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt. — Terjedelmes disznóvén-felsorolásból kiemelt szövegrészlet].

izmos 1. musculos, vinjos; muskulös. 1747: egy jó erőss izmos barna szörű ló ... hitván járt ló volt [A.hagmás SzD; Ks 27. XVIIb]. 1772: Csosza János (37) ... Jo erős izmos egeszséges ember, Udvari Báts [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1784: Sárpatakrol^a a' G. Teleki Mihály Ur Udvarából el szökött Jobbágy Sütőnek le írása Közép termetű, mint egy 18 Esztendő barna Szeg kopár ábrázatu csontos husas kezű, izmas Labu s dereku egyenes állasu [TKI. — ^aMarossárpatak MT]. XVIII. sz. v.: egy izmos három esztendő kancza zsemje pej jegy nélkül Jobrul a B. helyoga [PfM]. 1807: Fridrich Vilhelm Frantz ... termetére nézve törpe izmos, gesztenye színű haja [DLt 66/1808 gub-i nyomt. kl Kv-ről].

2. vastag; gros; dick. 1772: Az Belső Pintzenek Padlása hat izmas jo erős Cserefa Gerendakon, és egy ugyan Cserefa mester Gerendan áll [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1795: jo izmas tölgy fa támaszas uj nád fedél [Mezőség; CU]. 1836: Vagyon egy két felé az Udvarra nyílo izmos Csere oszlopokra épült uj kapu [M.péterlaka MT; TGsz 18].

3. vaskos; gros; grob; dick. 1761: lehet ki menni jo izmos vas sarkakon forgo fenyő deszka tablāju vas szkábákkal fel szegeztetett fa zarjával zárodo, és nyílo ajton [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1806: Edgy 3 lábú vass matska jo, és izmos [Ne; DobLev. IV/897. 2b].

íznyi¹ I. mn 1. vhány ízületnyi; de articulatii; von einigen Gelenken. 1777: maga az Incta meg vallotta hogy egy íznyi darab Egér követ adott bé az Férjének 's még sem lett semmi haszna [Kv; TJK XVIII/6. 93]. 1782: Egy Másfél Íznyi hosszúságú fogvájó Tarto Ezüst tokocska [M.fodorháza K; RLt Somai Sándor elloptott portékái közt]. 1802: Foro Lajosnak tanáltam az bal felől lévő füle tövén egy vak ütést Seb nélkül ... az feje hátulso részen az nyak tsigan fejül három ujal egy íznyi Seb az bőr Szinbe véresen [Mv; Born. XXXIX. 53 Galambos József chirurgus kezével].

2. *egy* ~ kb. egy hüvelyknyi, egy parányi/pirinkó; cît/de un policar, mititel, mic de tot; daumenlang, kleinwinzig. 1716: gazda Aszszont hoz a házhoz, ha csak egy izni gyermekeis had maradgjon [Nagyida K; Told. 22].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch. Szék: *egy* ~ egy iz/iznyi hosszúság/szélesség; lung cît/de o articulație; ein Gelenk (Länge, Breite). 1584: Nyerges Peter vallia . fazakas Boldisarnenak Az Nyelwe oda be egy Iznyre ige(n) sebes volt [Kv; TJK IV/1. 215]. 1591: im egy czismat kwitem be Kegdet kere(m) mint bizott szo(m)szed uramat poro(nc)zollio(n) az lakatosnak mingiarast patkollia megh igen alacsono(n) me(n)teol kwseeb sarkantiutis utuen ra csak egy izni legien az mint most szoktak czenalni [Nyírmező²; BesztLt 45 St. Szentgeorgy arcis Bethlen prefectus a beszt-i főbíróhoz. — ²Nem azonosítható]. 1667: Annis Kegyelmednek levél kötni való cénát küldött, ebben senki egy iznyit nem font [TML IV, 95 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1800: mutatván . ki húzott fűrt hajált láttam, és még mostanis a' tövin egy iznyiig tczik a' szároz véér [Dés; DLt].

*iznyi*² vhány nemzedéknyi rokonsági foknyi; de grad de rudenie de cîteva spije/generații; vom Verwandtschaftsgrad von einigen Generationen. 1736: megírá^a micsoda szeretettel éltenek az atyafiak és tíz iznyig is bátya, öcsém, koma, sógor hitták egymást [MetTr 416. — ^aL. ezt íz^a 4 al. Cserei átfogalmazásában (1736 u.)].

izog-mozog izeg-mozog; a se mišca; hin und her zapeln, sich hin und her bewegen. 1639: egykor fel kele Seócz Pet(er) s az Aszoni melle fekvke eléggé hallottam hogy izgott mozgott az agiok de nem tudom mit czi-náltak [Mv; MvLt 291. 198a].

izraelita I. mn izraelit; israelitisch. 1829: Izráélita Herchel Ábrahám [DLt 644 nyomt. kl]. 1837: Tekintetes Orbok Elek Úr . Doboka Vármege felső kerülete Al-Ispánnya, mint Hidalmason tartozkodo Arendator Izraelita Salamon Móses kirendelt Adsistense Hivatalánál fogva egy írott Instructiot küldé kezembe, hogy azzal annak tartalma szerént procedálnék [Dob.; Somb. II]. 1843: A' híd reparatiojára meg kívántató Fák administ-ratiojára kötelezvéen magát Izraelita Pável Márton, az vele kötendő Egyezkedést . . . én és Tanácsos Mósá László készítettük [Dés; DLt 1480].

II. *fn* 1. izraelit; Israelit. 1837: a' Királyi Fiscus praestaltassan Cautiot Sal(amo)n Móses Izráélitával [Dob.; Somb. II]. 1849: Temettetett el Rot Hermán Német legiobeli Izráélita [Gyalu K; RAK 216]. 1854: Az izráélitakat illetőleg csak azon bizonyítványok érvényesek, melyek azon kerület Rabinusától adtak, hová a' született . . . tartozott [M. bikal K; RAK 54].

2. *tsz* a zsidók (a bibliai zsidó nép); evreii, izraelijii; die Juden, die Israeliten. 1772: Prédikálott elsőben Incze uram a kolozsvári pap. Textusa volt a 91 zsolnárnak 7-10-dik verse, melyet úgy magyarázott, mintha azokat a szöket, melyek ott vannak, Mózes Józsuának mondotta volna akkor amikor az izraeliták vezérlését nekie általta [RettE 290].

izra-porra 1. izé-porrá

izromban vhány ízben/versen/úttal; de un număr de ori, de ori; zu einigen Malen. 1699: N. Teci Mihály es Szigvarto Mih. Uramek protestálnak Kolosvari Pap Laszlo Ur(am) ellen hogy a' p(rae)scribalt időre es orara . a' Nemes Szék is együtt volt tulajdon csak azon dolognak eligazítására Meg hajnal előtt 4. orakor is viratig varakoztanak Pap Laszlo ur(am) utan Kerestet-teis a' széék a' Várason szerin szerte ket izrombanis a' Város szolgálival; de nem találtak sohol [Dés; Jk 297a].

iztelenség kb. kellemetlen viszony; relátie neplăcută; unangenehmes Verháltnis. 1800: tapasztaltam, hogy eo kegyelmek egy más között felettébb nagy iztelenségekben élnek [Bereck Hsz; HSzjP Mikó András (80) Beretzk Városi Senátor vall.]. — Vö. az *iztelenség* címszóval.

izű 1. cu (un) gust (oacare); von irgendeinem Geschmack. 1798: Én itt krumplival élek, és soha életemben jobban nem éltem, mert a legjobb izű tsemegéket, a már rég megholt Szakátsok főzték számomra [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. 1823—1830: Ád a Kellner nekem is egy sarkalat kenyeret, eszem, s érzem valami csudálatos izét, gondolom, hogy már csak hozzá kell szoknom, mert inkább hiszem, ezen a földön a házi kenyerek mind ilyen izűek [FogE 203].

Szék: *kedves* ~ kellemes izű. 1715: Jó izű vékony bor Kedves izű erős Kedves izű, Tiszta, erős [Uti]. 1724: mind itt az városson valahol tudtam kedves izű és szép gyümölcsöket termő fákat azokrol oltó ágakat szedtem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.]. 1795: A Krum-pinak két neve vagyon, a' veres apróbb hosszukobb, és valamivel kedvesebb izű [DLt nyomt. kl]. 1844 k.: 1842. színbőr. Kedves — üzü — tiszta — vadságát el vesztette [Csekelaka AF; KCsl 6] * *kellemes* ~. 1844 k.: Muskotály-aszu. Kellemes üzü [uo.; i.h.] * *kellemetlen* ~. 1808: A' kenyér melyben sok Szarvas Rös vagyon, ké-kellő, kellemetlen izű, és szagu [DLt 868 nyomt. kl] * *lágý* ~. 1715: Kedves italu finum bor lágý izű, de jo bor lágýacska, de külömb(en) jo bor [Ebesfva; Uti] * *savanyú* ~. 1677: Martontelki Suma (!) borok . . . Savanyú izűk Ngtök itallara valok [Balázsfa AF; Uti] * *tiszta* ~. 1715: Jó izű vékony bor . . . Tiszta izű, de lágýacska . . . eczetesedni kezdett, máskint vékony tiszta izű erős bor . . . tiszta izű savanyucska [Uti]. 1812: azon Summa pénzért tartozék az Ur . . . Háramezer veder jo, és tiszta izű Szin borokat adni [Km; KmULev. 3] * *vad* ~. 1715: Kedves italu finum jo bor Vad izű bor [Ebesfva; Uti].

2. vmilyen természetű; de natură . . . von irgender Natur. 1619: Mondám arra, hogy: Vagy küldi nagyságod, vagy nem, de bizony ott nem viszed; tudjuk segítségetek mi izű! Mikor azelőtt is bémenétek, azt mondtá Naszuf pasa életére-lelkére, hogy oly móddal bocsátotta azt az hadat Erdélyre, hogy egy bárány kárt sem tesz-nek. Nem töttek bezzeg egy bárány kárt, hanem kihozták 25 ezer rabot az országból szolgálatotokba [BTN 206—7].

3. *jó* ~ kb. édes; dulce; süß. 1614: Harfas Janostol hallottam, Bathori Gabornak az Zayabol hallotta. monta volna Keresztesi Pálnak, hogy soha iob y testw embert Dengeleghinenel ne(m) Ismerte(m), maga Im-mar kilencz Zaznak ne(m) sok heya kikkel keözöskeöd-

